

Govor Bitelića

Ćurković, Dijana

Doctoral thesis / Disertacija

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:605739>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Dijana Ćurković

GOVOR BITELIĆA

DOKTORSKI RAD

Rijeka, 2014.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Dijana Ćurković

THE SPEECH OF BITELIĆ

DOCTORAL THESIS

Rijeka, 2014.

Mentor rada: doc. dr. sc. Mate Kapović

Doktorski rad obranjen je dana 6. lipnja 2014. u Rijeci na Filozofskom fakultetu, pred povjerenstvom u sastavu:

1. prof. dr. sc. Silvana Vranić, Filozofski fakultet u Rijeci, predsjednica
2. doc. dr. sc. Mate Kapović, Filozofski fakultet u Zagrebu,
3. dr. sc. Ivana Kurtović Budja, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Zahvale

Zahvaljujem mentoru Mati Kapoviću na brzom i detaljnom čitanju, pomoći pri koncipiranju rada, pronalasku literature i dijalektološkim podacima o Vrgorskoj krajini. Dragom kolegi i neslužbenom sumentoru Mislavu Beniću zahvaljujem na pomnom čitanju rada u procesu pisanja, strpljivim objašnjenjima i detaljnoj lekturi teksta. Hvala Profesoru Midhatu Riđanoviću na podacima o fonologiji i hrabrenju. Kolegici Ivani Kurtović Budja hvala za pomoć pri koncipiranju rada i nalaženju literature te za usmene podatke o govorima Makarskoga primorja. Kolegi Filipu Galoviću hvala za lekturu dijelova teksta i pomoć pri analizi romanizama. Kolegici Ankici Čilaš Šimpraga hvala za usmene podatke o govorima između Krke i Neretve koje je istražila. Kolegici Tomislavi Bošnjak Botica hvala za novije podatke o Imotskoj krajini i Bekiji. Susjedi Ivi Blažević hvala za podatke o punktu Krstatice (Slivno-Runovići) i nebrojene tople obroke. Ravnatelju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje Željku Joziću hvala za pomoć i pri terenskom istraživanju. Gospodin Nikica Žarko pomogao mi je pri pronalasku informanata i za to sam mu beskrajno zahvalna. Zahvaljujem svim informantima koji su sudjelovali u istraživanju, a posebno gospođi Smilji Đapić koja je telefonski odgovarala na sve što je trebalo dodatno provjeriti i koja je bila moja domaćica za vrijeme boravka u Biteliću. Posebno zahvaljujem roditeljima Ljubici i Ivanu i bratu Igoru koji su dijelom financirali ovo istraživanje i u svemu mi bili podrška.

Rad posvećujem svojoj baki Danici, koja mi je vječna inspiracija.

Sažetak:

Govor Bitelića opisan je sinkronijski, prema građi prikupljenoj na terenu uz pomoć upitnikâ te ekscerpiranoj iz snimki slobodnoga govora i dijaloga govornika svih generacija. Terenska građa uspoređena je s onom zabilježenom u postojećim opisima i potvrđene su tri glavne hipoteze. Prva je da je govor Bitelića reprezentativan za prikaz govora Sinjske krajine i dokazana je po tome što se od njih bitno ne razlikuje te što imaju zajedničke značajke koje nisu potvrđene u drugim novoštokavskim ikavskim govorima. Druga hipoteza, da govori Sinjske krajine čine zaseban tip među novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije te ih je potrebno posebno analizirati u budućim istraživanjima potvrđena je usporedbom s dosad opisanim govorima tog dijalekta. Dokazi za treću tezu, da u govoru Bitelića postoji sociolingvistička unutar-dijalektna stratifikacija, vidljivi su kroz čitavu radnju i posebno opisani u posljednjem poglavlju.

U dijalektološkoj analizi potvrđene su značajke novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije, kao i značajke koje su posvjedočene samo u govorima okolice Sinja. Osim toga, promatraju se arhaične i inovativne značajke. Ustanovljena je sociolingvistička stratifikacija prema dobi i stupnju obrazovanja, a o stratifikaciji prema spolu doneseni su uvjetni zaključci.

Ključne riječi:

štokavsko narječje, novoštokavski ikavski dijalekt, Sinj, Bitelić, dijalektološka analiza, inovacije, arhaizmi, stratifikacija

Abstract:

The local dialect of Bitelić is described synchronically according to data collected by field research and excerpted from the recordings of free speech and dialogue of the speakers of all generations. The data was compared to that found in the existing scientific literature about Neoštokavian Ikavian dialect. The three hypotheses have been confirmed. The first one is that the local dialect of Bitelić is representative for the group of local dialects surrounding the city of Sinj, since it does not differ from them significantly. The second hypothesis is that the dialects near Sinj are a separate group of Neoštokavian Ikavian dialects, and it has been proven through comparison with existing scientific works on that dialect. The conclusion is that the local dialects do form a special sub-dialect within the Neoštokavian Ikavian dialect. Evidence confirming the third hypothesis is notable throughout the work, and has been described in the last chapter.

The dialectological analysis has revealed the characteristics of Neoštokavian Ikavian dialect of Dalmatia, as well as those noted only in the area of Sinj. Sociolinguistic stratification has been established, relative to the age and the level of education of the speakers, and approximate conclusions were stated about gender differentiation.

Keywords:

Štokavian group of dialects, Neoštokavian Ikavian dialect, Sinj, Bitelić, dialectological analysis, innovation, archaisms, stratification

Sadržaj:

I. Uvod	1
I.1. Nacrtak	1
I.2. Hipoteze i ciljevi	2
I.3. Metodologija	3
I.3.1. Dosadašnja istraživanja novoštokavskih ikavskih govora	5
I.3.2. Terensko istraživanje	8
II. Povijesno-zemljopisno-lingvistički smještaj Bitelića	11
II.1. Zemljopis	11
II.2. Povijest	13
II.3. Stanovništvo	21
II.4. Položaj govora Bitelića na povijesno-dijalektološkoj karti Hrvatske	25
II.4.1. Prajezik (praslavensko i općeslavensko doba)	25
II.4.2. Predmigracijski raspored narječja i dijalekata	27
II.4.3. Osnovne značajke i podjela štokavskoga narječja na dijalekte	29
II.4.4. Novoštokavski ikavski ili zapadni novoštokavski dijalekt	31
III. Govor Bitelića	34
III.1. Fonologija	34
III.1.1. Vokalizam	34
III.1.1.1. Inventar	34
III.1.1.2. Realizacija i distribucija.....	37
III.1.1.3. Redukcija	35
III.1.1.4. Sporadične promjene kratkih nenaglašenih samoglasnika.....	43
III.1.1.5. Slogotvorni ř, r	48
III.1.1.6. Allegro oblici	50
III.1.1.7. Zijeve	51
III.1.1.8. Gubljenje samoglasnika	54
III.1.1.9. Proteza	56
III.1.1.10. Epenteza samoglasnika	56
III.1.1.11. Metateza	57
III.1.1.12. Razvoj	58
III.1.1.13. Zaključci o vokalizmu	64
III.1.2. Konsonantizam	66
III.1.2.1. Inventar.....	66
III.1.2.2. Realizacija	70
III.1.2.3. Distribucija	73
III.1.2.4. Glasovne promjene	83
III.1.2.5. Razvoj općeslavenskih suglasnika i suglasničkih skupina	88
III.1.2.7. Zaključci o konsonantizmu	93
III.1.3. Akcentuacija.....	94
III.1.3. Inventar	94
III.1.3.2. Realizacija	98
III.1.3.3. Distribucija	100

III.1.3.4. Podrijetlo	106
III.1.5. Zaključci o akcentuaciji.....	113
III.2. Tvorba riječi i morfologija	114
III.2.1. Tvorba riječi	115
III.2.1.1. Prefiksacija ili prefiksalna tvorba	116
III.2.1.2. Sufiksacija ili sufiksalna tvorba	124
III.2.1.3. Ostali tvorbeni načini	129
III.2.1.4. Zaključci o tvorbi	132
III.2.2. Morfologija	133
III.2.2.1. Imenice	135
III.2.2.2. Pridjevi	174
III.2.2.3. Zamjenice	186
III.2.2.4. Brojevi	205
III.2.2.5. Glagoli	211
III.2.2.6. Nepromjenjive riječi	273
III.3. Bilješke o sintaksi.....	279
III.3.1. Sintaksa padeža	279
III.3.2. Sintaksa glagola.....	283
III.3.3. Zaključci o sintaksi	286
III.4. Pragmatika	287
III.4.1. Leksik	287
III.4.1.1. Domaće riječi	288
III.4.1.2. Romanizmi	289
III.4.1.3. Turcizmi	294
III.4.1.3. Riječi posuđene iz drugih jezika	296
III.4.2. Dijalog	297
III.4.2.1. Prikupljanje dijaloške građe na terenu	297
III.4.2.2. Maksime dijaloga i bliskost sugovornika	299
III.4.3. Zaključci o pragmatici	302
IV. Sociolingvistička analiza.....	303
IV.1. Odabir ispitanika.....	304
IV.2. Stratifikacija prema dobi.....	306
IV.3. Stratifikacija prema stupnju obrazovanja	308
IV.4. Stratifikacija prema spolu	309
V. Zaključak	310
VI. Literatura	311
VII. Ogledi govora	319
VII. Ilustracije	324
VIII. Životopis	325

I. UVOD

I.1. Nacrtak

Govor Bitelića opisan je sinkronijski u odnosu na podatke prikupljene na terenu i zabilježene u postojećim opisima novoštokavskih ikavskih govora. Razlike u govoru mladih – kojih je u Biteliću razmjerno malo u odnosu na starije stanovništvo¹ – istaknute su u kategorijama u kojima su zabilježene.

Lingvističkoj analizi prethodi interdisciplinarni prikaz geografskih, povijesnih i demografskih podataka o Biteliću, Sinju, Cetinskoj krajini i Dalmatinskoj zagori, koji predstavlja stanje u samom mjestu. Usto će pomoći da Bitelić smjestimo na kartu hrvatskih dijalekata, odnosno na područje povijesne granice čakavskog i štokavskog narječja te među suvremene govore novoštokavskog ikavskog dijalekta štokavskoga narječja.

Poglavlje pod naslovom *Govor Bitelića* najveće je i podijeljeno je prema četirima razinama gramatike. Prvo prikazuje fonološki (vokalski, konsonantski i naglasni) sustav i njegove posebitosti, drugo morfološki (tvorbeni, paradigmatski i akcentološki), treće sintaktički (u kojem se daje pregled sintakse riječi), a četvrto pragmatički (leksik, dijalog).

U trećem dijelu dan je pregled sociolingvističkih varijanti. Istaknute su varijacije prema dobi, spolu i stupnju obrazovanja govornika. Prema dobi je stanovništvo podijeljeno na mlado, odraslo i staro, no prva je skupina razmjerno malena u odnosu na druge dvije (iako uključuje i djecu mlađu od 12 godina). Osim toga, istaknute su razlike u govoru muškaraca i žena, te one u govoru obrazovanih u odnosu na govornike koji nisu školovani ili su školovani kod kuće.

---

¹ Usp. podatke u dokumentu *Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Popis 2011.* (dostupno na: <http://www.dzs.hr/>, pristup 14. rujna 2013.) i *II.3. Stanovništvo.*

I.2. Hipoteze i ciljevi

Govor je opisan sinkronijski, i to iz povijesnolingvističke i dijalektološke perspektive, koje su potpomognute sociolingvističkim i pragmalingvističkim istraživačkim metodama. Hipoteze s kojima se pristupa istraživanju:

1. Govor Bitelića reprezentativan je za prikaz govora Sinjske krajine.
2. Govori Sinjske krajine čine zaseban tip među novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije te ih je potrebno posebno analizirati u budućim istraživanjima.
3. U govoru Bitelića postoji sociolingvistička unutar-dijalektna stratifikacija.

Glavni cilj je pružiti iscrpan lingvistički opis novoštokavskog ikavskog govora Bitelića na svim jezičnim razinama: fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i pragmatičkoj. Pritom se iznose napomene o značajkama koje izostaju ili se drugačije realiziraju kod mladog stanovništva, odnosno o onima koje su uvjetovane kontekstom. U tom je smislu doprinos ove disertacije dvojak: prvo, nudi se monografski prikaz jednoga od dosad neopisanih govora okolice Sinja, a drugo, utvrđuje se koje su jezične promjene trenutačno u tijeku odvijanja u samome mjestu. Općenito u hrvatskoj dijalektologiji nedostaje monografskih prikaza novoštokavskih govora, a pogotovo pojedinačnih mjesnih govora Dalmatinske zagore (v. *I.3.1. Dosadašnja istraživanja novoštokavskih ikavskih govora*).

Jedan od ciljeva rada jest odrediti odnos Bitelića prema drugim novoštokavskim ikavskim govorima, tj. ustanoviti značajke zajedničke novoštokavskim ikavskim govorima prema postojećim opisima (skupina) mjesnih govora, a potom provjeriti koliko se značajki novoštokavskog ikavskog dijalekta ostvaruje u govoru Bitelića, i to prema generacijama. Nije očekivano da će uvelike odudarati od ostalih dalmatinskih ikavskih štokavskih govora, no da bi to bilo znanstveno potvrđeno, valjalo je na terenu istražiti mjesni govor i vidjeti u čemu se slaže, a u čemu ne slaže s opisanim govorima novoštokavskog ikavskog dijalekta.

Cilj je i odrediti kojemu u kakvom je odnosu govor Bitelića s obzirom na izoglosu koja presijeca novoštokavski ikavski dijalekt, a prema kojoj se u literaturi taj dijalekt dijeli na šćakavske ili šćakavske govore, prema ostvaraju *-šć : -št* (v. *II.4.4. Novoštokavski ikavski dijalekt*). Očekuje se da će biti šćakavski ili šćakavsko-šćakavski.

Na kraju, valja utvrditi postoji li unutar-dijalektna stratifikacija prema sociolingvističkim varijablama: dobi, spolu i stupnju obrazovanja. Očekuje se da će mlađi i obrazovaniji govornici imati više inovacija u odnosu na starije, koji će bolje čuvati stare dijalektalne značajke.

I.3. Metodologija

Korpus istraživanja čini građa koju je autorica osobno prikupila na terenu u više navrata u razdoblju od siječnja 2009. do prosinca 2013. Temeljem prvih istraživanja utvrđen je fonološki sustav, a zatim su ispunjena dva upitnika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, *Upitnik za hrvatski onomastički atlas* (UOA) i *Upitnik za Hrvatski dijalektološki atlas* (HDA). Naknadna istraživanja uključivala su ispitivanje novih informanata i provjeru podataka sa starima, te prikupljanje građe za ostale gramatičke razine, prema popisu riječi sastavljenom na temelju literature i proširenom po potrebi (v. *I.3.2. Terensko istraživanje*). Cijelo vrijeme prikupljan je i slobodni govor temeljem kojega će biti opisana sintaksa.

Građa je snimljena diktafonom (OLYMPUS Digital Voice Recorder VN-68000PC), a prikupljeno je preko 100 sati snimki iz kojih su transkribirani ogledi govora prema hrvatskoj dijalektološkoj tradiciji. Brozović u više radova (npr. 1960, 1963a, 2004) opisuje probleme transkripcije u dijalektologiji, a u članku *O fonetskoj transkripciji* upozorava: "Fonetska transkripcija, i kada je najsavršenija, uvijek je na bar dva načina ograničenih mogućnosti. S jedne strane, nije moguće izbjeći kompromisima (makar i nesvjesnima) s fonološkom interpretacijom fizičke akustičke (i artikulacione) stvarnosti, što dovodi do nejednakosti u stupnju primijenjenoga razlikovanja na raznim sektorima općega inventara, a s druge strane, ljudski faktori onemogućuju identičnu primjenu u svim idiomima kojima je neka transkripcija namijenjena. Zato smo prisiljeni svaku transkripciju shvaćati kao opću konvenciju i izgrađivati pojedinačne konvencije za njezinu primjenu" (Brozović 1963a: 20). U ovom radu stoga je uz inventar fonema opisana njihova realizacija kada se razlikuje od opće konvencije (usp. *III.1. Fonologija*).

Kada se navode primjeri, gramatičke informacije naznačene su u kraticama u kurzivu i dolaze ispred oblika na koje se odnose. Kod vlastitih imena navodi se kojoj onomastičkoj kategoriji pripadaju, npr. ojk. *Sññ*. Značenje je izraženo opisno u navodnicima ('značenje'), a citati dvostrukim navodnicima. Ako je zabilježena polisemija, različita značenja označena su rednim brojevima i razdvojena vertikalnom crtom. Kada su potrebna dodatna pojašnjenja, navedena su u vitičastim zagradaama.

Građa prikupljena na terenu u obradi je uspoređena s postojećim opisima novoštokavskih ikavskih govora te s drugim djelima iz povijesti i dijalektologije hrvatskoga jezika.

Popis kratica

Kratica	Značenje	Kratica	Značenje
1., 2., 3...	1. lice, 2. lice, 3. lice...	<i>mn.</i>	množina
<i>A</i>	akuzativ	<i>N</i>	nominativ
<i>D</i>	dativ	<i>niječ.</i>	niječni oblik
<i>fut.I. / II.</i>	futur I. / II.	<i>ojk.</i>	ojkonim
<i>G</i>	genitiv	<i>perf.</i>	perfekt
<i>gl.</i>	glagol	<i>prez.</i>	prezent
<i>gl. pr. r.</i>	glagolski pridjev radni	<i>prid.</i>	pridjev
<i>gl. pr. tr.</i>	glagolski pridjev trpni	<i>pril.</i>	prilog
<i>I</i>	instrumental	<i>sr.r.</i>	srednji rod
<i>im.</i>	imenica	<i>top.</i>	toponim
<i>imp.</i>	imperativ	<i>V</i>	vokativ
<i>jd.</i>	jednina	<i>zam.</i>	zamjenica
<i>L</i>	lokativ	<i>zb.</i>	zbirna (imenica)
<i>m.r.</i>	muški rod	<i>ž.r.</i>	ženski rod

I.3.1. Dosadašnja istraživanja novoštokavskih ikavskih govora

Istraživanje za ovaj rad počelo je proučavanjem opće i posebne dijalektološke literature te povijesne i zemljopisne literature o području. Iz geografske i povijesne stručne literature prikupljani su podaci o mjestu i okolici koji su bitni za opću sliku stanja u Biteliću i Sinjskoj krajini (v. *II.1. Zemljopis* i *II.2. Povijest*). Prikaz kretanja broja stanovnika ekscerpiran je iz matičnih knjiga i službenih popisa stanovništva.

Iako postoje opisi govora svih hrvatskih narječja, najmanje ih je koji opisuju novoštokavske ikavske (usp. Lisac 2005, 2006). Novoštokavski ikavski dijalekt govora okolice Sinja još nema monografiju kakve su za čakavštinu izradili primjerice Jurišić (1973) o govoru otoka Vrgade, Kalsbeek (1998) o govoru Orbanića u blizini Žminja, Houtzagers (1985) o govoru Orleca na Cresu, Vranić (2005) o govorima čakavskoga ekavskog dijalekta i podjeli na poddijalekte, Lukežić; Zubčić (2007) o govoru Grobnika ili Šimunović (2009) o čakavskim govorima otoka Brača. Postoje opisi širih područja, no ne i pojedinih novoštokavskih govora.

Postoje monografije novoštokavskih ikavskih govora u Bosni i Hercegovini. Baotić (1983) je monografski opisao novoštokavske ikavske govore u okolini Dervente. U više navrata prikazan je govor Imotske krajine i Bekije. Postoji nekoliko rječnika govora toga područja, od kojih je relevantan Šamijin iz 2004. U rječnicima Gusić; Gusić (2004) i Šamija; Tucak; Petričević (2010) natuknice nisu naglašene. Najopsežnija je monografija u kojoj Šimundić (1971) opisuje fonologiju, morfologiju, sintaksu i stilistiku govora Imotske krajine i Bekije² i koja je bila glavni izvor u obradi podataka za ovaj rad. Prema njoj je uspostavljen odnos između tih govora i govora Sinjske krajine, dakako s kritičkim odmakom sukladnim vremenskoj razlici istraživanja. Podatke je potvrđivao i Mate Kapović (usmeno) svojom građom iz Vrgorske krajine, koju u uostalom navodi i u akcentološkim radovima.

Prije prikupljanja podataka na terenu, odnosno prije svakog sljedećeg odlaska na teren, podaci su ekscerpirani i iz postojećih kraćih opisa govora Sinjske krajine i novoštokavskih ikavskih govora, objavljenih u rukopisima (doktorski i magistarski radovi) ili u jezikoslovnim časopisima.

---

² Kao vjerodostojna referenca za proučavanje nekih razina imotsko-bekijskih govora mogla bi se koristiti i dramska serija *Prosjaci i sinovi* (1971) Ivana Raosa u režiji Antuna Vrdoljaka. Govor je prikazan autentično, što potvrđuju stariji Imočani. Sličnu analizu romana po kojem je serija snimljena napravila je Bošnjak Botica (2012).

Petar Šimunović ispunio je 1966. *Upitnik za Hrvatski dijalektološki atlas* za punkt Sinj, za koji su mu ispitanici bili i stanovnici okolnih mjesta (Hrvace, Brnaze, Glavice). Isti autor obradio je i Badanj.

Čilaš Šimpraga (2002, 2010) opisala je fonologiju dalmatinskih ikavskih govora između Krke i Neretve prema upitnicima za *Hrvatski dijalektološki atlas* i vlastitim istraživanjima. Punktovi koje je obradila su Badanj, Perković, Sinj, Jabuka, Omiš, Kotezi, Zaostrog, Vid, Sebišina. Očekivano je da će najviše sličnosti s govorom Bitelića imati Jabuka i Sinj.

Kurtović Budja (2002, 2009) opisala je fonologiju čakavskih govora u okolici dalmatinskih gradova Zadra, Šibenika i Splita i obradila fonologiju i morfologiju štokavskih govora Makarskoga primorja. Prema potonjem radu bit će postavljen odnos između tih govora i govora Sinjske krajine. Punktovi koji su obuhvaćeni u radnji su Brela, Baška Voda, Makarska, Tučepi, Podgora, Igrane, Zaostrog, Gradac.

Lukežić (2004) ponudila je tumačenje čakavsko-štokavskih dodira u govorima Imotske krajine u studiji objavljenoj uz Šamijin rječnik, no primjeri su navedeni bez naglasaka (u rječniku su označeni).

Menac Mihalić (2005) uz rječnik frazema novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj daje i osnovne podatke iz fonologije, morfologije i sintakse dijalekta. U primjerima većinom nisu označeni naglasci (vrlo rijetko). Punktovi iz kojih se navode primjeri su: Brnaze, Čišla, Dobrinče, Donje Pazarište, Gala, Gospić, Lovreć, Otok, Primorski Dolac, Rašćane, Runović, Sinj, Šibenik. Sličnosti s govorom Bitelića očekivane su posebice u Sinju, Brnazama, Gali i Otoku te u Primorskom Dolcu i Šibeniku.

Peco (1966–1967, 1981) piše o govorima zapadne Hercegovine te odnosima između čakavskih i štokavskih šćakavskih značajki u zapadnobosanskoj govornoj zoni. Štokavsko narječje dijeli prema refleksima skupova *stj, *skj, *zdj, *zgj na štakavske i šćakavske. Te dvije skupine dijeli na tri podskupine koje obuhvaćaju ekavske, ijekavske i ikavske govore. Ikavske govore dijeli na štakavske i šćakavske. Štakavske ikavske dijeli na govore zapadne Hercegovine i govore Like, a šćakavske ikavske na posavske, slavonske, centralnobosanske, zapadnobosanske, imotsko-bekijske, srednjodalmatinske i bunjevačke, u kojima su podtipovi govor senjskoga zaleđa i bački bunjevački govori. Upitno je u kolikoj je mjeri njegova podjela primjenjiva u odnosu na današnje dijalektološke spoznaje.

Lisac (2003a, 2008) daje vrijedan pregled fonologije novoštokavskog ikavskog dijalekta i zasebno opisuje govore Dalmatinske zagore u kontekstu novoštokavskog ikavskog dijalekta. Rasprave su napisane prema metodologiji iz autorovih monografija (Lisac 2003, 2009), a primjeri se većinom donose bez naglaska. Važno je navesti i druge monografije o štokavskome narječju (Ivić, Peco), koje donose nešto drugačiju podjelu na dijalekte i nazive tih dijalekata (v. npr. *Kartu 4*). U ovom radu slijedi se podjela kako ju navodi Lisac, jer je njegova monografija novija i uključuje prethodne radove, a koncipirana je kao sinteza literature o štokavštini.

Najnoviji opis jednog novoštokavskog ikavskog govora nude Tomelić Ćurlin i Anić (2012) u radu o fonološkom i morfološkom sustavu govora Kruševa u zadarskom zaleđu. S kolegicom Tomelić Ćurlin pisala sam o novoštokavskim ikavskim govorima na poluotoku Pelješcu, koji su blizu granice čakavskog i štokavskog narječja te ih smatramo rubnim govorima toga dijalekta. Oni se uvelike razlikuju od novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije (usp. Tomelić Ćurlin, Ćurković 2013).

I.3.2. Terensko istraživanje

Govor Bitelića istražen je kombinacijom metoda ispitivanja seoskih i gradskih idioma, tj. dijalektoloških i sociolingvističkih metoda. Brozović govori o odnosu tih dviju lingvističkih disciplina i navodi da sociolingvistika "proučava kako ljudi postupaju s idiomima, za što im služe. Idiomi kao sredstva određenoga društva, dakle jednoga sela, jedne nacije, jedne pokrajine, eventualno i jednoga kontinenta (ima i toga), pri čemu se onda govori o mikrosociolingvistici i makrosociolingvistici. Mikrosociolingvistika je jezična uloga i funkcioniranje pojedinca u bilo kakvu društvu, bilo kakvoj društvenoj zajednici koja se služi nekim idiomom, a makrosociolingvistika proučava uloge idiomâ u određenim društvima, u naciji, u selu, gradu, nekoj pokrajini i slično." U bitelskom govoru promotrit ćemo utjecaj standardnog jezika, i to putem obrazovanja i (manje) medija. U mikrosociolingvističkoj perspektivi usporedit ćemo govor muškaraca i žena te starih i mladih u samome mjestu pa odrediti korelaciju između sociolingvističkih i dijalektoloških značajki.

Dijalektološke metode istraživanja preuzimaju se prema temeljnim postavkama istraživanja hrvatskih narječja, dijalekata i mjesnih govora (v. Ivšić 1971: 39–82, Hraste 1959–1960: 71–81 ili npr. Jozić 2007: 155–161), a prema tome što su promatrani i najmlađi govornici, metodologija se dijelom naslanja i na onu primijenjenu u Ćurković; Vukša (2011: 113–122).

Ispitano je više od 30 govornika svih dobnih skupina (mlado, odraslo, staro stanovništvo), kojima ovom prilikom zahvaljujem na pomoći i vremenu.³ Očekuje se da će mlađi i obrazovaniji Bitelćani u govoru imati više inovacija, dok će stariji čuvati arhaičnosti. Jedan od ciljeva bit će utvrditi koje su značajke stabilne, tj. koje se (nesvjesno) zadržavaju u idiolektima i mladih i starih. Promatranje starijih i novijih sustava u različitim kontekstima može otkriti značajke koje se u trenutku ispitivanja gube, no nisu do kraja izgubljene iz mjesnog govora. One omogućuju promatranje jezičnih promjena u odvijanju, a samim time govore o slabim točkama u sustavima mjesnih govora. Tako će govor biti opisan ne samo prema svojim arhaičnostima nego i starijim i novijim inovacijama.

Da bismo dobili što realniju dijalektalnu sliku Bitelića, prvotni plan bio je ispitati 10% stanovništva, i to u omjeru 1:10 prema podacima iz popisa stanovništva iz 2001.⁴ Planirano je u svakome bitelskom zaseoku (koji su imenovani po prezimenima) imati barem jednoga

³ Jedan dio pristao je na ispitivanje samo uz jamstvo da se podaci o njima neće objaviti i to je ispoštovano.

⁴ Prvi popis informatora (njih 65) sastavljen je prema popisu stanovništva iz 2001. jer su istraživanja na terenu započeta u 2009. Prilagođen je popisu iz 2011., koji je u međuvremenu objavljen, i situaciji zatečenoj na terenu.

ispitanika, no Bitelćani nisu uvijek bili voljni ili slobodni pristati na razgovor, a rijetki su pristali na dodatna ispitivanja. Stoga je istraživanje prilagođeno tako da je odbačeno uzorkovanje, koje vjerojatno ni ne bi dalo realnu sliku govora s obzirom na nesrazmjere u odnosima staro : mlado, muškarci : žene (v. II.3. *Stanovništvo*).⁵ Uzorci govora prikupljeni su od ispitanika koji su pristali na višednevno, a neki samo na višesatno snimanje i ispunjavanje upitnika. Ako su pristali na ispitivanje, ali nisu imali više od sat vremena, od tih ispitanika prikupljen je samo slobodni govor. Podaci su prikupljeni i u neobaveznom razgovoru, a kada je pojedina pitanja trebalo razjasniti, ispitanici su kontaktirani telefonom.

Svaka razina opisana je prema za nju stvorenim kratkim upitnicima. Upitnici su izrađeni prema relevantnim fonološkim i morfološkim pitanjima. Fonološki upitnik služio je u istraživanju odraza općeslavenskih fonema i skupova: jata (*ě), poluglasova (*ь i *ѣ), nazalnih samoglasnika (*ę i *o), slogotvornih likvida (*l i *r); finalnoga *-l, suglasničkih skupova *stj i *zdj, suglasničkih skupova kojima je jedan element *-j* (da bi se ustanovilo provođenje prve i druge jotacije) te suglasničkog skupa *čr-. Osim toga, ispitane su i novije značajke: zamjena odnosno čuvanje fonema *h* i *f*, afereza, sinkopa, apokopa, suglasničke asimilacije i disimilacije, pojava adrijatizama *-m > -n*, *ř > r*, *l > j*. Određeno je u kojim pozicijama dolazi do uklanjanja zijeva. Za primjere obezvučenja finalnih zvučnih šumnika korišten je slikovni upitnik koji se sastoji od 21 fotografije, a kojima se traže bitelski izgovori leksema: *crv*, *brijeg*, *brod*, *grad*, *golub*, *grob*, *grozd*, *krov*, *krug*, *krv*, *led*, *med*, *medvjed*, *mrav*, *nož*, *puž*, *snijeg*, *rog*, *rukav*, *vrag*⁶ i *zub*.

Morfološki upitnik čini popis riječi sastavljen prema opisima u dijalektološkoj i akcentološkoj literaturi,⁷ u kojemu su riječi podijeljene prema deklinacijskim odnosno konjugacijskim vrstama i sinkronijskim naglasnim paradigmatama. Prema popisu ispitivani su i relevantni kosi oblici: N mn. jednosložnih imenica m.r. (da bi se ustanovio status infiksa *-ov-*/*-ev-*), I jd. imenica m.r. koje završavaju na palatal, DL jd. ž. r. zamjeničko-pridjevske sklonidbe, GDLI mn. svih deklinacija, komparacija pridjeva, infinitiv, 3. l. mn. prezenta glagola, glagolski pridjev prema rodu te zbirni brojevi (da bi se ustanovio status infiksa *-er-*/*-or-*). Primjeri za redukcije i promjene samoglasnika prikupljeni su iz slobodnog govora.

⁵ Postoji još jedan razlog. Snimanje djece po istim metodama kao i odraslih pokazalo se kao potpuni promašaj. Pažnju im je bilo mnogo teže zadobiti, a samo je jedan (najstariji od ispitanih, tada devetogodišnjak) pokazivao inicijativu u razgovoru. Snimke nisu neupotrebne, ali dodatna ispitivanja s prilagođenom metodologijom su svakako potrebna.

⁶ Fotografije su izrađene za ispitivanje govora Zagreba pa je zato uključen i leksem *vrag*, za koji se u novoštokavskim ikavskim govorima češće koristi romanizam *žāvā*.

⁷ Primjerice, za naglasne paradigme konzultirani su: Kapović (2003, 2004, 2005, 2006a, 2009, 2010, 2010a, 2011, 2011a, 2013), Benić (2014), Gudek (2013), Mandić (2011, 2012), Peraić (2011) i dr.

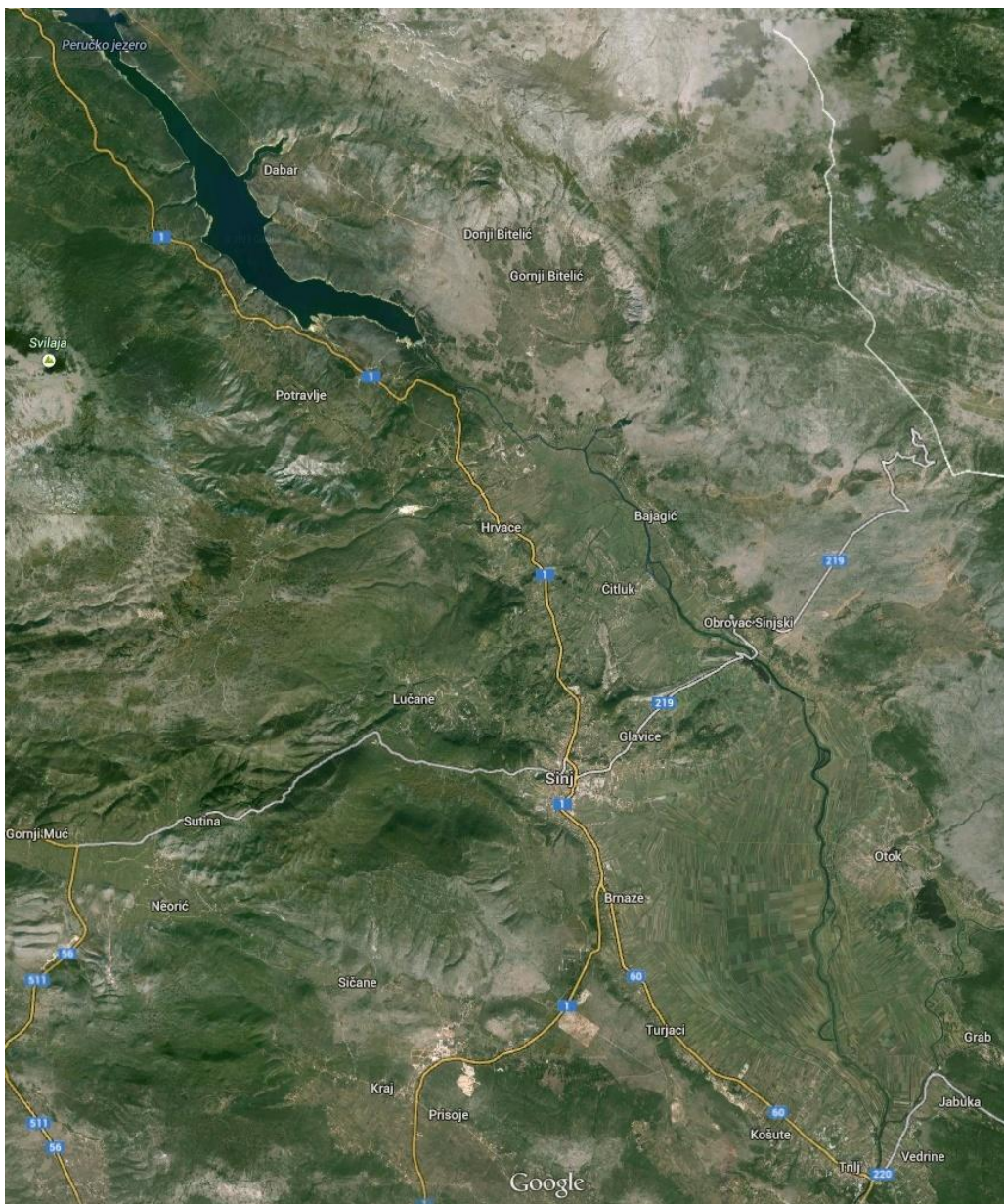
Neki odgovori ispitanika uvaženi su iako se više ne koriste. Bilježimo ih kao starije stanje dijalekta, odnosno značajke koje su arhaične ili u potpunosti izgubljene, ali su ostale u sjećanju ispitanika kao način na koji su govorili njihovi preci, majke i očevi, odnosno djedovi i bake i njihove generacije.

Podaci prikupljeni uz pomoć upitnika uspoređeni su s onima iz slobodnoga govora, a potom uspoređeni s postojećim opisima govora novoštokavskog ikavskog dijalekta, pri čemu ti opisi nisu uvijek jednako iscrpni. Ipak, poslužili su da kontekstualiziramo opis govora Bitelića koji se donosi u nastavku.

II. POVIJESNO-ZEMLJOPISNO-LINGVISTIČKI SMJEŠTAJ BITELIĆA

II.1. Zemljopis

Bitelić je smješten na sjeveroistoku Dalmatinske zagore, 15 kilometara sjeverno od Sinja, u općini Hrvace. Ustrojen je od dvije katastarske cjeline: Donji Bitelić i Gornji Bitelić, no stanovnici i jednog i drugog nazivaju se Bitelčanci ili Bitelčani, a ujedinjenost potvrđuju i povijesni izvori.⁸ U neposrednoj blizini nalaze se mjesta Bajagić, Hrvace, Rumin, Zasiok i Dabar.

Karta 1. Okolica Sinja s naseljima

⁸ Najstarija potvrda ojkonima je iz 15. stoljeća, no postoje mnogo starija arheološka nalazišta, v. 2.2. *Povijest*.

Dalmatinska zagora obuhvaća područje južno od ušća rijeke Krke, Ravnih kotara i Kninskih vrata, sjeverno od rijeke Neretve, te istočno od planina Kozjak i Mosor⁹ do granice s Republikom Bosnom i Hercegovinom. Uz Sinj i Vrliku, današnji administrativni centri Dalmatinske zagore su Drniš i Knin na sjeveru te Imotski i Vrgorac na jugu. Područja plodnog tla nalaze se na poljima u kršu oko rijeke Cetine i njezinih pritoka te jezera, kako prirodnih, Imotskih jezera (Crveno i Plavo jezero), tako i umjetnoga, Peručkog jezera ili Peruće.

Planinski lanac Dinaridi omeđuje dva velika polja uz rijeku Cetinu, Sinjsko i Hrvatačko: na sjeveroistoku se protežu planine Dinara (1913 m) i Kamešnica (1856 m), a na jugozapadu Svilaja (1508 m) i Visoka (892 m), te visoravan Vrdovo i planinski prolazi prema istočnim obroncima i teritoriju BiH (npr. Sutjeska). Po geološkoj starosti definira se kao mlado gorje pretežno vapnenačke strukture stijena i razgranate mreže podzemnih voda. Kroz sam Bitelić prolazi rijeka ponornica Ponikva.

Na području prevladava kontinentalna klima (topla ljeta, svježije zime), a na većim nadmorskim visinama i planinska (svježija ljeta, hladne zime), koju nalazimo i u Biteliću, smještenom na 480 m nadmorske visine. Vegetacija je karakteristična za krš (grmovito područje niskog raslinja): na planinama su u podnožju malobrojne bjelogorične, a pri vrhovima crnogorične šume. U blizini Bitelića nalaze se Vješić gora i Šublej. Na području se može naći i kontinentalnoga i mediteranskoga bilja, no većinom prevladava krš.¹⁰

---

⁹ Planinski lanci Kozjaka (1201 m), Mosora (1340 m), Biokova (1762 m) i Rilića (1155 m) čine prirodnu granicu između primorja i Zagore koja se kroz povijest na različite načine premošćivala.

¹⁰ Podaci preuzeti iz Crkvenčić (1974) i iz mrežnih izvora (npr. <http://www.hr/hrvatska/geografija>).

II.2. Povijest

Na početku će se dati detaljan povijesni prikaz¹¹ jer su tragovi povijesnih zbivanja nerijetko odraženi u jeziku. Važni su i za identitet stanovnika, koji će zahvaljujući bogatoj starijoj i turbulentnoj novijoj povijesti biti obilježen lokal-patriotizmom, što je važno i za dijalekt i za odnos prema njemu. Osim toga, važno je napomenuti da je velik broj ispitanika na terenu bio upoznat s povijesnom slikom Sinja i okolice: jedni su prepričavali anegdote o posjetu cara Franje Josipa I. Sinju (1875.), a drugi su znali lokacije pretpovijesnih nalazišta.

U Sinjskoj krajini nastarija nalazišta datiraju iz paleolitika (starije kameno doba, 35000.–10000. p.n.e.) i mezolitika (srednje kameno doba, 10000.–6000. p.n.e.). Potonji započinje na kraju posljednjeg ledenog doba, a sačuvana oruđa sugeriraju da su tada građene prve nastambe. Poljoprivreda se razvija u neolitiku (mlađe kameno doba, 6000.–3300. p.n.e.). U okolici Bitelića pronađeno je keramičko posuđe, koštano oruđe, kao i tragovi zemunica i sojenica, a u kasnom bakrenom i ranom brončanom dobu prepoznatljiva je Cetinska kultura. I iz eneolitika (bakreno doba, 3500.–2200. p.n.e.) postoje nalazi cetinske kulture, i to u Otoku, Trilju, Ruminu, Biteliću, Bajagiću i Bisku.

Pojavom ilirskih Delmata¹² u brončanom dobu (2200.–800. p.n.e.) ustanovljeni prvi gradovi, i to Osinium¹³ (Sinj) i Tilurium (Gardun kod Trilja). Oko Sinja evidentirano je preko stotinu delmatskih gradinskih naselja, između ostalih i u Biteliću. Etimologija tih toponima¹⁴ sugerira da su ustanovljeni prije dolaska Rimljana, koji su nakon 150 godina ratovanja uspjeli poraziti Delmate pred kraj željeznog doba (800. p.n.e.–1. st. n.e.). Tilurium postaje stalni vojni logor VII. rimske legije i podižu most uz koji se razvilo trgovačko naselje na mjestu današnjeg Trilja. Grade se ceste između obale i unutrašnjosti te vodovodi kojima se navodnjavaju Sinjsko i Hrvatačko polje, što je značilo procvat zemljoradnje. Stambeno-gospodarske zgrade, *villae rusticae*, pronađene su u Hrvacama, Sinju, Trilju i drugdje. Za rimske vladavine ropstvo je bilo legalno, a organizirane su i prve zanatske radionice, no ona

---

¹¹ Vrgoč (2009), Novak (2004) i Soldo (1995, 1997), Marković (2005: 130–136).

¹² Zemlja Delmata protezala se od Krke do Neretve, no nalazišta pokazuju da je upravo uz tok Cetine bilo njezino žarište, jer je tuda bio prolaz između priobalja (Salona) i unutrašnjosti (Delminium, glavni delmatski grad, današnji Županjac kod Tomislavgrada). Usp. Vrgoč (2009).

¹³ Toponim dolazi od imena za starosjedilačke Delmate Osinijate, što je potvrđeno pronalaskom kamenog natpisa poznatog kao *genum osiniatum* (duh zaštitnik stanovnika Osinija). Prema Gunjača (1991: 146–147), u srednjovjekovnim povijesnim izvorima toponim nalazimo u oblicima: *SYN, ZYN, ZYM, ZUIN, SIGNA, SEGNA, SISIN, SYNGH, SUIGNA, SZIN, SZING, SFIN, SFSIN, SFIGIA, SFIGNA, SFRIGNA, FISIGNIUM, FSYN, FSIN, FSGIN, WSSYN, WZYN, ISFIGNA, ISFIGNUM*; te na hrvatskome jeziku: *V Sini, pada V Sinem, vsinski, pod sinski*. Dakle, možemo pretpostaviti razvoj *Osinium* > *Vsiñ* > *Sfiñ* > *Siñ*.

¹⁴ Usp. Ivšić (2013: 236–237; 304–305).

ipak nije ostavila većeg traga na lokalno stanovništvo, povučeno na brda i izolirano od rimskoga utjecaja.

Razdoblje kasnog Rimskog Carstva, odnosno Velike seobe naroda (4.–7. st.), obilježeno je rascjepom na Zapadno i Istočno Rimsko Carstvo 395. godine. U to vrijeme širi se kršćanstvo pa se i u Dalmaciji grade prve crkve i osnivaju biskupije. Padom Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine, Dalmacija ulazi u sastav Kraljevstva Ostrogota, no bizantski car u 6. st. Dalmaciju sa sjedištem u Saloni vraća Bizantu. Pod bizantskom upravom su i gradovi na obali (uključujući Split) i uski priobalni prostor, a ostalim teritorijima ustrojavaju se nove administrativne jedinice. Nastaje Cetinska županija¹⁵ sa središtem u Sinju kao dio Dalmatinske Hrvatske kojom upravljaju hrvatski knezovi i, počevši od Tomislava (910.–928. g.), kraljevi. Crkvenim raskolom 1054. g. Dalmacija se našla u krugu zapadne, katoličke crkve, čemu svjedoče sačuvane predromaničke i romaničke građevine u okolici Sinja.¹⁶

Od 12. do 15. st. Europu i Sredozemlje potresaju križarski ratovi i mongolska invazija.¹⁷ Cetinskoj županiji usto u diplomatskim ratovima prijete Mlečani. Do 1180. bila je pod bizantskom, a od te godine vraćena je pod hrvatsko-ugarsku vlast. Ipak, ugarska dinastija nema utjecaja, jer se stanovništvo priklanja hrvatskim velikašima.¹⁸ Prvi knez Cetine bio je Stjepko, a postoje potvrde da je od početka 14. st. kneževina u rukama birbirskih Šubića i Nelipića (knez Nelipac bio je vazal Birbiraca). Ivan Nelipić ugovorom postaje izravni vazal kralja Ludovika I. Anžuvinca i poziva franjevence Bosanske vikarije (ustrojene 1340.) da u Cetini sagrade samostan koji je završen do 1372. (crkva sv. Marije). Nakon Ludovikove smrti počinju dinastijske borbe, koje iskorištava bosanski kralj Tvrtko i zauzima teritorije do Klisa, a time i Cetinu, no nakon njegove smrti, vraćena je pod kneštvo Nelipića.¹⁹

Kralj Ladislav 1409. Veneciji za 100.000 dukata prodaje Dalmaciju (sa Zadrom, Novigradom i Pagom), ali Mlečani nisu u mogućnosti uspostaviti vlast južno od Šibenika zahvaljujući otporu pod vodstvom Ivaniša Nelipića. Nelipićeva vlast sezala je od Knina do

---

¹⁵ Izvorno su se i rijeka i županija i grad nazivali *Cetina*. Potvrđeno je da je *Sinj* bio naziv utvrde, a *Cetina* naselja podno utvrde, na koje naziv *Sinj* prelazi sredinom 18. st. (V. Vrgoč 2009: 38, Skok III: 239, Ivšić 2013: 236–237).

¹⁶ Najznačajnija je crkva sv. Spasa na izvoru Cetine iz 9. st. (nadograđivana u 12. i 13. st.), koja je u hrvatskome graditeljstvu najstarija crkva s do danas sačuvanim zvonikom, a uz nju se nalazi najveće južnohrvatsko srednjovjekovno groblje (Vrgoč 2009: 39).

¹⁷ 1242. Mongoli su bili pred Splitom i Trogirom. Usp. Novak (2004).

¹⁸ U velikaškim bitkama prvi se put spominju i Vlasi Cetine, nasljednici starosjedilačkog ilirsko-romanskog stanovništva koji su se asimilirali organizirani u stočarske rodove, služili kao konjanici, imali svoga kneza i svoje svetište (crkva sv. Marije). Prema Vrgoč (2009: 60), 5. veljače 1476. u Čačvini je donesena isprava kojom Vladislav Talovac kao cetinsko-kliški knez postavlja Miklouša Dehojevića „knezom vlaškim, po zakonu vlaškom“.

¹⁹ Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić neke svoje povelje donosi iz Cetine pod utvrdom Sinj (Vrgoč 2009: 53).

Imotskoga te od obale do Livna, a Sinj je bio središte njegova posjeda. Naslijedila ga je kći Katarina s mužem (Anž Frankopan), no kralj Žigmund proglašava ih odmetnicima, njegov namjesnik Matko Talovac zauzima Sinj. Petar Talovac intenzivnije se povezuje s Crkvom gradeći i nadograđujući svetišta, ali i s Venecijom i s domaćim plemstvom²⁰, a nakon njegove smrti Venecija preuzima vlast nad Cetinom. Istovremeno kralj Matijaš Korvin Poljičanima dodjeljuje cetinske posjede, među kojima se izrijeком navodi i Bitelić (*Bythylychy*).²¹ Počinje razdoblje velikih migracija. Iz Cetine iseljavaju na Olib (1476.), u Gradišće (1540.) i u Podunavlje (1605. zabilježeno iseljenje preko 250 obitelji bunjevačkih Hrvata).

Početak Novog vijeka u Cetinskoj krajini nije obilježen znanstvenim otkrićima kao u Zapadnoj Europi, nego u prvom redu ratovima protiv Turaka. Godine 1463., kada je Mehmed II. Osvajač pokorio Bosnu, počinje doba najveće osmanlijske opasnosti i velikih migracija stanovništva središnjega Balkana, koje su izmijenile raspored starih dijalekata (više u *II.4.2. Predmigracijski raspored narječja i dijalekata*). Turci su 1513. godine iz trećeg pokušaja uspjeli zauzeti Sinj, a Cetinska županija pada 1537., kada zauzimaju i Klis. Sinjsko se stanovništvo raseljava, okolna mjesta opsjedaju hajduci, skriveni u gorskim predjelima, ali Turci fortificiraju tvrđavu i na mjestu franjevačkog samostana podižu džamiju. U međuvremenu se Hrvatsko-Ugarska poklanja Habsburškoj Monarhiji, a Dalmacija je u rukama Mlečana koji imaju velike ambicije prema unutrašnjosti te organiziraju vojne pohode za oslobođenje gradova Dalmatinske zagore od Turaka (1648. oslobođen Klis). Grad Sinj pokušali su osloboditi krajišnici (1684.), a kasnije i Mlečani, i to u dva navrata. Uspijevaju vratiti Sinj, a Turci ga pokušavaju osvojiti, no bez uspjeha.²² Kada je 1699. potpisan mir u Srijemskim Karlovcima, određena je mletačko-turska granica (tzv. *Linea Grimani*) na liniji: Potravlje, Hrvace, Mrgude, Jasensko, Glavice, Turjaci, Trilj (pod Turcima), Zadvarje. Bitelić je bio na istočnoj strani, preko mosta na Hanu (< tur. *han* 'prenočište') koji su s dvjema stražarskim kulama Turci izgradili prije 1660. Prema Vrgoč (2009: 72), Cetinjani se vraćaju u sada mletački Sinj i okolicu, a novo naseljavanje odvija se iz tri smjera: 1.) 1687. stižu franjevci i kršćani iz Rame koji donose i sliku *Majke od milosti* ili *Gospe od milosti*, kasnije *Gospe Sinjske*; 2.) Mlečani potpomažu doseljavanje iz Hercegovine; 3.) spontane seobe Poljičana.

²⁰ Dvije povelje pisane bosančicom iz 1443. i 1446. svjedoče da je obitelji Vignja Dubravčića darovao zemlju.

²¹ Prema Vrgoč (2009: 61) spominju se još: *Ztdenczy* (Studenci), *Rebach* (Vrabač), *Hrowatza* (Hrvace), *Kamenmozth* (Kamenmost), *Kosswthy* (Košute), *Mochyla* (Močila), *Wedrine* (Vedrine).

²² Sinjane i Cetinjane predvodio je fra Pavle Vučković, po kojemu se danas naziva sinjska franjevačka gimnazija, jedna od najboljih u državi. Vučković je bio u turskom zarobljeništvu do 1703., kada je pobjegao iz Carigrada i preko Italije se vratio u Sinj. U borbama se isticao i don Ivan Filipović Grčić. (Vrgoč 2009: 71)

Mali ili Sinjski rat (odnosno Drugi Morejski rat, usp. Vrgoč 2009: 74) trajao je od 1714. do 1718. Turska vojska, okupljena u Turjacima, brojila je 60.000 vojnika koji su se spremali na Zadar. Cetinjani su učvrstili tvrđavu (oštećenu potresom 1709.), opskrbili se namirnicama i nadzirali puteve oko Sinja, ali su do 1715. Turci opustošili većinu područja. Tek 700 Sinjana ustrajalo je u obrani utvrde te se turska vojska, smanjena za 10.000 vojnika, 15. kolovoza povlači, uslijed nestašice hrane i pojave bolesti (dizenterije). Ubrzo su osvojene i Čačvina i Vrlika. Rat je završen sklapanjem mira u Požarevcu 1718., kojim je određena granica prema Turcima podno vrhova Dinare i Kamešnice (*Linea Mecenigo*, Vrgoč 2009: 77). Obrana Sinja zapamćena je kao jedinstven povijesni događaj koji je utjecao na moral čitave današnje Hrvatske. O bitci postoje brojne legende koje Sinjani dan danas rado pričaju. Datum obrane grada izabran je za Dan grada Sinja, dan kada katolici hodočaste Čudotvornoj Gospi Sinjskoj, koja je prema predaji dala snagu sinjskim vojnicima i spasila grad. U čast pobjede *trčē se viteška igra Alka*.²³

Za vrijeme mletačke uprave formira se današnji grad Sinj podno utvrde koju je 1769. ošteti snažan potres pa se stanovništvo sve više počelo naseljavati uz tvrđavu Kamičak i crkvu sv. Marije²⁴. Grad je imao providure, a krajiške službe, nasljedne u pojedinim obiteljima, obnašalo je lokalno stanovništvo. Cetinska krajina od 1718. je bila podijeljena na dvije serdarije: Grabovac i Vučković, a Bitelić je, uz nekolicinu sela istočno od rijeke Cetine²⁵, pripao drugoj. Vrgoč (2009: 87) navodi da su najvažniji kulturni utjecaj imali prosvjetitelji, među kojima se ističu fra Filip Grabovac (*Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, 1747.) i Ivan Lovrić (*Bilješke o putu Alberta Fortisa*, 1776., i *Život Stanislava Sočivice*, 1777.), ali i Petar Filipović (kronika *Pismosaranište iliti pisnice početka manastira ramskoga u Bosni*, 1756. i *Razpisanje od čudnovate prilike Dívce Marije*, 1757.), Jeronim Filipović (*Pripovijdanje nauka krstjanskoga*, 1759.), pjesnik i skladatelj Petar Knežević (*Muka Gospodina Našega Isukarsta i plač Matere Njegove*, 1753.) te kanonik i pravnik Anđeo Dalla Costa (*Zakon Carkovni*, 1778.).

Mletačka vladavina nad Dalmacijom završava kada Veneciju osvaja Napoleon 1797. Međutim, iste godine potpisuje mir u Campoforniju kojim mletačke stečevine u Dalmaciji, uključujući Sinj, nakratko prelaze pod austrijsku vlast (Šišić 2001: 389–390). Tada je otvorena prva javna pučka škola u Sinju (1798.), a za učitelja je imenovan fra Jerolim Vuletić (Vrgoč 2009: 88). Već 1805. Austrija potpisuje mir u Požunu (Bratislavi) i Francuskoj je

²³ Više na službenim stranicama Alke: <http://www.alka.hr/>.

²⁴ Današnja crkva Čudotvorne Gospe Sinjske na središnjem gradskom trgu u Sinju.

²⁵ Bajagić, Obrovac, Gala, Ruda, Ovrlja, Rože, Voštane (Vrgoč 2009: 83).

pripala i Dalmacija, koja je od 1809. sastavni dio Ilirskih pokrajina i podijeljena na četiri okruga (zadarski, šibenski, splitski i makarski), sa sjedištem u Zadru (a od 1809. u Ljubljani). Upravitelj je bio Vincenzo Dandolo, a vojni upravitelj i kasniji generalni guverner Auguste Marmont (prema Šišić 2001: 391). Tekovine francuske revolucije šire se i u Sinju: jednakost pred zakonom, sudstvo odvojeno od uprave, sekularizacija države, a 1806. ukinut je Grimanijev zakon pa seljaci i u Dalmatinskoj zagori postaju i vlasnici posjeda (plaćali desetninu), što je bio pomak od feudalnog ka građanskom društvu. Zahvaljujući svom položaju, Sinj postaje prometno čvorište; ceste prema Bosni (prva preko Hana i Bilog Briga, a druga preko Trilja na Aržano) te ceste prema Muću i Drnišu, Vrgorcu i Metkoviću, izgrađene između 1806. i 1809. Trgovina, promet i pošta bili su uređeni na visokoj razini, a u Sinju je bio i eskadron konjice od 350 konjanika (Vrgoč 2009: 89). U Zadru izlaze prve novine na hrvatskome jeziku *Kraljski Dalmatin*, a u broju od 22. lipnja 1807. donijele su uredbu o otvaranju jedne osnovne i jedne zanatske škole u Sinju.

Francuska vlast nailazila je i na nepovjerenje i otpor u puku, a 1807. došlo je do pobune protiv Francuza pod vodstvom fra Ivana Miloševića Arnauta, kojoj su se priključili i Poljičani, čija se republika raspala nakon propalog ustanka. Uslijed ratnih poraza od engleske i francuske vojske, Francuzi napuštaju Dalmaciju 1814. godine.

Nastupa razdoblje druge austrijske uprave, a 1818. car Franjo I. i carica Karolina posjećuju Sinj (Novak 2004: 91). Provodi se katastarski popis prema kojem je Sinj 1840. imao oko 2000 stanovnika. Zgrada suda završena je 1832. Muška niža osnovna škola osnovana je 1833., a Ženska 1846. Franjevačka klasična gimnazija utemeljena je 1838. (Vrgoč 2009: 91), a nastava u njoj održava se na hrvatskome jeziku (prva takva škola u Dalmaciji).

Jezična politika postaje posebno bitno pitanje u javnom diskursu prve polovice 19. stoljeća, kada na sjeveru buja Ilirski pokret, a nakon uvođenja Bachovog apsolutizma (1851.), cijelu Hrvatsku zahvaćaju ideje Hrvatskoga narodnog preporoda. U Sinju su bile čitane zadarske novine *Zora dalmatinska* (imena pretplatnika navedena u Vrgoč 2009: 94), fra Ante Konstantin Matas izdao je dvije brošure *Glas horvatsko-slovinski iz Dalmacije* (1860.) i *Šilo za ognjilo* (1861.), a fra Jakov Grupković raspravu *Zaorija na slavenstvo svoje jedan Dalmatin* (1861.) u kojima se zalažu za uvođenje hrvatskoga jezika u škole i ujedinjenje s ostalim hrvatskim pokrajinama (Usp. Buljac 2009: 215–238; Bezina 1990: 167–181). Kada 1869. narodnjaci pobjeđuju na lokalnim (općinskim) izborima, uvode hrvatski jezik u urede i

javni život i pridonose "općem boljitku općine" (Vrgoč 2009: 97). Do kraja stoljeća imao je 29.827 stanovnika (1872.), uređen je gradski centar i poboljšana infrastruktura. Sve to svjedoči da se krajem 19. stoljeća u Sinju razvija hrvatska nacionalna svijest, koja je potpomogla kulturni razvoj grada.

Na početku 20. stoljeća Sinjani su bili zaokupljeni obnovom objekata koje je 1898. uništio potres. Izuzev toga, grad u svakom smislu raste: poboljšana je prometna povezanost sa Zadrom i Splitom, dolazi do kulturnog procvata, osnivaju se brojna društva, a postoje navodi da su se u Sinju igrali i brojni sportovi.²⁶ Još krajem 19. stoljeća otvorena je kazališna dvorana, dvije čitaonice, kavana *Cetina*, osnovana gradska glazba, društvo *Sermonia*, glumačko društvo te *Kinematograf Cetina*, a na prijelazu stoljeća zabilježeno je djelovanje Matice hrvatske (od 1906.). (Usp. Vrgoč 2009: 105–108). Sinj je bio vojno uporište u Prvom svjetskom ratu (1914.–1918.), okončanom porazom i raspadom Austro-Ugarske. Hrvatski sabor 29. listopada 1918. raskida sve državnopravne odnose s Monarhijom i ulazi u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, koja je ubrzo sjedinjena s Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1921. Kraljevina SHS, od 1929. Kraljevina Jugoslavija).

Nakon rata gospodarska i kulturna slika Sinja, kao i čitave Europe, potpuno je drugačija od predratne. Gospodarsko stanje sve se više pogoršava i na globalnoj razini rezultira svjetskom krizom 1929. Na lokalnoj razini nastupa kulturna kriza uvođenjem tzv. šestosiječanjske diktature iste godine. Grad Sinj i Cetinska krajina bili su u sastavu Primorske banovine, a nedugo nakon donošenja oktroiiranog ustava (1931.) u sastavu Banovine Hrvatske (1939.). Kulturno djelovanje ipak se nastavlja u raznim svjetovnim i crkvenim društvima, te je 1921. utemeljena Državna realna gimnazija, a od 1926. Državna zanatska škola (Vrgoč 2009: 115).

Drugi svjetski rat (1939.–1945.) na hrvatskim je prostorima imao poseban značaj jer se borba Saveznika protiv Sila osovine prenijela i na lokalnu borbu partizanskih protiv ustaških pokreta, od kojih su prvi bili uz konačne pobjednike rata, a drugi uz gubitnike. Za vrijeme rata Sinj je bio u sastavu Velike župe Cetine (sa sjedištem u Omišu), dijelu Nezavisne Države Hrvatske, a od 1941. okupiraju ga Talijani, koji ga drže sve do svoje kapitulacije 1943. kada dolazi u ruke Nijemaca. Oslobođaju ga partizani 25. listopada 1944.²⁷

---

²⁶ Prema Vrgoč (2009: 104). Sinjanin Ante Tomašević Kuka bio je u hrvanju prvak Austro-Ugarske od 1902. do 1907., a 1903. i 1904. bio je prvak svijeta. Nogometni klub *Junak* osnovan je 1916. Igrao se tenis i održavale konjičke utrke i viteška natjecanja.

²⁷ Sinj je u doba talijanske okupacije bio opasan bodljikavom žicom (čega se prisjećaju i stariji informatori iz Bitelića), a mnoge građevine razrušene su u bitkama i savezničkom bombardiranju 11. rujna 1944.

Među njima je bilo ljudi iz Sinja i okolice, pa tako i Bitelćana.²⁸ Broj žrtava rata na globalnoj razini prelazi 55 milijuna, a na teritoriju Jugoslavije oko 1,700,000 ljudi (prema visini ratne odštete koju joj je isplatila Njemačka).²⁹

Osnivanjem realsocijalističke Jugoslavije nastupa razdoblje prosperiteta, razvoja industrije, znanosti, kulture i sporta, a smanjuje se utjecaj Crkve i plemstva nakon što su im oduzeti posjedi donošenjem *Zakona o nacionalizaciji* 1946. U Sinju su brojna nacionalizirana i novoosnovana poduzeća utemeljena na socijalističkom samoupravnom modelu: Industrijsko građevno poduzeće *Sandra* (1929.), Drvodjelsko poduzeće *Naprijed* (1946.), *Autoprijevoz Sinj* (1948.), Komunalno poduzeće *Vještić gora* (1949.), *Poljoprivredni kombinat Sinj* (1951.), *Dalmatinka* – predionica i tvornica konca (1952.), *Vodna zajednica* (1954.), Trgovačko poduzeće *Konkurent* (1959.), Hidroelektrana *Peruća* (izgrađivana 1954.–1958.³⁰, puštena u pogon 1960.); a od društvenih, kulturnih i sportskih društava nastaju: *Dom zdravlja* (1953.), *Gradski bazen* (1953.), košarkaški klub *Tekstilac*, današnji *Alkar* (1955.), *Amatersko kazalište* (1956.), *Gradski muzej* (1957.), *Narodno sveučilište* (1958.), *Niža muzička škola* (1958.), *Turističko društvo Sinj* (1970.) i hotel *Alkar* (1979.) (Popis prema Vrgoč 2009: 121). U sklopu Mediteranskih igara u Splitu (1979.) konjička natjecanja održana su na sinjskom hipodromu.

Potpisivanjem *Novosadskog dogovora* 1954. filolozi s ovih prostora pristaju na službeni hrvatskosrpski ili srpskohrvatski jezik. Trinaest godina kasnije, 1967. potpisana je i *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* koja negira *Novosadski dogovor*. Za vrijeme Hrvatskog proljeća 1971. službeno je osnovana Matica hrvatska u Sinju, kojoj je ubrzo zabranjeno djelovanje, a slijed političkih zbivanja potaknuo je i val emigracije (privremeni rad u inozemstvu, najviše u Njemačkoj i Italiji).

Krajem sedamdesetih godina, a posebno nakon smrti Josipa Broza Tita, Federaciju potresa kriza. Političko nezadovoljstvo kulminiralo je 1991. kada se Hrvatska izdvaja iz saveza. Počinje Domovinski rat (1991.–1995.) koji je dodatno unazadio hrvatske pokrajine, posebno granične na kojima su bila najveća ratišta. Sinj je pretrpio brojne napade i razaranja, a tijekom rata organiziran je centar za humanitarnu pomoć i skrb o izbjeglicama.

---

²⁸ Najstariji informatori svjedočili su Drugom svjetskom ratu, ali izbjegavali su razgovor o njemu, osim kada su pričavali anegdote o ustašama i partizanima iz iste porodice koji su se svađali umjesto da pucaju jedni na druge itd. Također, u blizini Bitelća nalazi se masovna grobnica (Kurbegova jama na Vrdovu).

²⁹ U nedostatku povijesne rasprave koja bi navela točan podatak, koristi se mrežni izvor, *World War Two – Statistics & Data* (dostupno na: <http://www.historyonthenet.com/WW2/statistics.htm>, pristup 17. veljače 2013.

³⁰ Jedan od informatora na terenu sudjelovao je u izgradnji peručke brane.

Nakon rata osnivaju se i ponovno otvaraju razna kulturna i sportska društva, od kojih se posebno ističe Klapa *Sinj* koja je odnijela mnoge festivalske nagrade i stekla kulturni status u svijetu glazbe.

U 21. stoljeću gospodarska slika Sinja jednako je nepovoljna kao i u cijeloj Hrvatskoj. Mnoge tvornice osnovane za vrijeme Jugoslavije privatizirane su, dok su druge, prelaskom države na višestranački parlamentarni režim, prodane, ugašene ili u stečaju. Sinjska alka je 15. listopada 2010. uvrštena u UNESCO-ov popis nematerijalne kulturne baštine svijeta. Klapsko pjevanje zaštićeno je u prosincu 2012. a jelo *sinjski arambašići* (slično sarmi) nalazi se na popisu zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara Ministarstva kulture Hrvatske.³¹

---

³¹ Usp. službene stranice UNESCO-a (<http://whc.unesco.org/en/list/>, pristup 9. listopada 2013.) i Ministarstva kulture Republike Hrvatske (<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3650>, pristup 9. listopada 2013.)

II.3. Stanovništvo

Dalmatinsku zagoru njezini stanovnici neslužbeno dijele na vrgorsku, imotsku, sinjsku i vrličku krajinu. Ta podjela proizlazi iz organizacije mjesne uprave nakon uspostavljanja mletačko-turske granice (1718.), kada se kroz Zagoru prostirao krajiški pojas, podijeljen prema glavnim utverdama (Vrgorac, Imotski, Sinj i Vrlika). Posebnu ulogu u vezama tih krajina imali su sajmovi i pazari u njihovim centrima, gdje se odvijala trgovina i razmjena dobara lokalnoga stanovništva, ali i putnika i trgovaca iz daljih područja, s obale ili iz jugozapadne Bosne i zapadne Hercegovine (što je intezivirano izgradnjom ceste između Sinja i Livna koja prolazi preko Vagnja, na nadmorskoj visini od 1173 m). Primarno se trgovalo stokom (i to onom sitna zuba) i žitaricama (kukuruz, pšenica, zob), a kopno i obala intenzivnije se povezuju s počecima komercijalnog vinogradarstva (poglavito Sinjsko i Hrvatačko polje) i uzgoja duhana (najviše Vrgorac i Imotski), a od 20. stoljeća i rudarstvom. „Napoleonska cesta“, koja je preko 150 godina bila jedina uzdužna kopnena prometnica kroz južnu Hrvatsku, povezivala je Knin, Sinj, Imotski i Vrgorac, a otvorena je 1807. za vrijeme relativno kratke francuske vladavine. Osim toga, Sinj je bio na putu iz Bosne prema splitskoj luci te je najvažnija za njegov razvoj bila trgovina. Od 1903. do 1962. bila je otvorena za promet uskotrčna željeznička pruga Split – Klis – Sinj, poznata pod nazivom *Sinjska rera* (po načinu pjevanja kojim su putnici kratili trosatnu vožnju (Vrgoč 2009: 104).

Kao što je prikazano u prethodnom poglavlju, najstariji tragovi civilizacije sugeriraju da se stanovništvo koje je živjelo u području oko Cetine od davnina bavilo stočarstvom, zemljoradnjom i ribarstvom, a od antičkog doba i vinogradarstvom i uzgojem duhana. Trgovina je uvijek bila ključna, a u 19. i 20. st. razvijaju se i obrti te rudarstvo. Usto valja istaknuti i velik broj vojnika i vojnih činovnika koji su dolazili iz raznih krajeva.

Stanovništvo Bitelića i općenito okolice Sinja većinom je katoličko, no ima i pravoslavaca, koji se od posljednjeg rata sve više izjašnjavaju kao ateisti. Sinjski franjevci³² čuvali su matične knjige župe *Bittelich*, koje su danas prebačene u Državni arhiv u Zadru. Najstarije datiraju iz 17. stoljeća, iz vremena kad je stanovništvo iseljeno i ponovno naseljeno nakon oslobođenja od Turaka. Pretpostavlja se da su postojale starije matične knjige u crkvi

---

³² U Biteliću ima i pravoslavaca, no katolici prevladavaju (zaštitnik *svēti Klimēnt*, dan župe *Mála Góspa*). Informator Jeronim Žarko istaknuo je da su oni jedini dominikanci, dok su ostale župe u okolici franjevačke: *Žúpa je bìleskā pòpovskā. Dà ti òbjāsnīn, imā sàmo trīsta žúpā i bìtelskā je u Cētnskōj krājīnī pòpovskā, kàko, štà, nè znān, al ostàlo s' svē frātri. Bìtelskā, činī mī se i òvā trīlška*. Pravoslavaca u blizini ima još samo u Suhaču, Dabru i Bajagiću.

sv. Spasa, koja je potpuno razorena te se ne zna kakav je točno bio sastav stanovništva prije pada Sinja, ali od 18. stoljeća može se pratiti kontinuitet najstarijih sinjskih obitelji.

Okolica Sinja kroz povijest je doživjela nekoliko velikih promjena u sastavu stanovništva. U prethodnom su poglavlju migracije tek spomenute, a u nastavku će biti detaljnije opisane. Iako su dnevne migracije između Sinja i okolice vjerojatno bile učestale od najranijih povijesnih epoha, zanimat će nas masovne migracije. Prva je novovjekovna emigracija stanovništva iz sinjske okolice kada su Turci osvojili Sinj, i to na Olib (1476.), u Gradišće (1540.) i u Podunavlje³³ (1605.). Nakon oslobođenja slijedi masovna imigracija u tada mletački Sinj. Vraća se staro raseljeno stanovništvo, a novo stanovništvo dolazi iz tri smjera: 1.) franjevci dovode kršćane iz Rame; 2.) Mlečani potpomažu doseljavanje iz Hercegovine; 3.) spontane seobe Poljičana. Treća velika emigracija događa se krajem 19. i početkom 20. stoljeća, kada sve više stanovništva odlazi na kontinente Novog svijeta (Sjeverna i Južna Amerika te Australija). Privremene migracije (poput višemjesečnih ili višegodišnjih perioda rada u inozemstvu) i migracije u smjeru obale Jadrana učestalije su od druge polovice 20. stoljeća. Iseljenici iz Bitelića danas su dio hrvatske dijaspore u Čileu, no svoj su govor sačuvali u veoma maloj mjeri.³⁴ Od početka 20. st. stanovništvo sve više teži iseljavanju iz Zagore, najviše prema Splitu, ali i drugim dijelovima Hrvatske (najviše u Zagreb) i svijeta.

U 21. stoljeću posebno je izražena veza između Bitelića i Sinja, te između Sinja i Splita, što znači da su pojačane dnevne i tjedne migracije stanovništva, a samim time i međusobni utjecaji njihovih urbanih kultura i, što je za ovaj rad važnije, mjesnih govora.

Prema popisu stanovništva iz 2011. Bitelić ima 509 stanovnika, i to 317 u Donjem i 192 u Gornjem. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (<http://www.dzs.hr/>), 2001. godine imao je 658 stanovnika pa možemo reći da se nastavlja populacijski pad započet u vrijeme Domovinskog rata, koji je vidljiv i u povijesnim podacima o općini Hrvace i gradu Sinju (*Tablica 1*). Prema posljednjem popisu, u općini Hrvace živi 3.617 ljudi, a u Sinju 24.826.

---

³³ Sekulić (1990: 15) govori o tri grupacije Bunjevaca: podunavska (najveća), senjska (primorje i pogdorje oko Senja) i sjevernodalmatinska. O porijeklu i smjerovima migracija više v. u Sekulić (1990: 22–26).

³⁴ Buduća istraživanja dijaspore iseljene iz Dalmatinske zagore mogla bi pokazati i drugačije rezultate. Opaska se odnosi na obitelj Ćurković u Čileu čiji članovi u kućanstvu ne koriste hrvatski jezik, ali ga u određenoj mjeri razumiju.

	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
HRVACE	5.056	5.919	5.742	6.483	7.065	7.512	7.392	7.706	7.810	8.212	7.137	6.692	6.206	5.296	4.116
SINJ	7.600	8.256	9.025	10.089	11.543	13.205	13.770	14.829	15.526	16.864	18.687	20.598	23.849	25.985	25.373

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika od 1857.–2001.

Povijesni podaci nisu dostupni za pojedina mjesta (samo općine) pa ni za Bitelić nisu posebno objavljeni, ali dostupni su podaci prema dobi i spolu. Državni zavod za statistiku donosi odvojene podatke za Donji i Gornji Bitelić, koji su za potrebe ovoga rada združeni (Tablica 2).

DOB	0–19	20–39	40–59	60–80	80+	UKUPNO
MUŠKARCI	47	46	86	56	23	258
ŽENE	38	34	47	93	39	251
UKUPNO	85	80	133	149	62	509

Tablica 2. Stanovništvo Bitelića prema dobi i spolu

Vidljivo je da je ukupan broj muškaraca i žena gotovo ravnomjerno raspodijeljen (muškaraca je samo sedam više), no promotrimo li sastav stanovništva prema dobi, možemo zaključiti da je muškaraca gotovo dvostruko više nego žena u skupini od 46–59 godina, a žena gotovo dvostruko više nego muškaraca u skupinama stanovnika starijih od 60 godina. Usporedimo li broj stanovnika mlađih od 40 godina s brojem stanovnika starijih od 40 godina, druga skupina bit će i više nego dvostruko veća od prve. Usto valja istaknuti da je realan broj mladih koji žive na Biteliću mnogo manji no što statistički izvještaj pokazuje jer mnoga djeca idu u školu u Sinj (tj. provode dane u tjednu u Sinju, a vikende na Biteliću), a mladi u srednju školu u Sinj i Split, odnosno na fakultete po cijeloj Hrvatskoj.

Opadanje broja i starenje stanovništva kakvo smo zabilježili u Biteliću karakteristično je i za druga hrvatska sela. Uvjeti života su teški, zemlja i blago zahtijevaju cjelodnevan rad koji ne donosi materijalnu sigurnost i ne čudi što velik broj mladih ljudi odlazi u gradove, gdje imaju više prilika zaraditi za iole dostojanstven život, i većinom se ne vraćaju u svoja sela. Zečević (2000: 14) tvrdi da je nemogućnost suvremenije i bolje organizacije u domaćoj sredini jedan od najvažnijih uzroka odumiranja hrvatskih sela: "Sve većom industrijalizacijom i urbanizacijom zemlje privlačnost urbano-industrijskog načina života postaje sve više nužna i zakonita posljedica." Međutim, industrijalizacija i urbanizacija, iako jesu glavni razlozi odlaska sa sela, nisu jedini. Sigurno je jedan od razloga rat, koji je, osim ljudskih žrtava, doveo i do toga da mnoge poljoprivredne površine propadnu jer se nisu obrađivale (najviše vinogradi). Usto su mnogi preživjeli branitelji nesposobni za rad, što zbog neadekvatne psihološke pomoći koja im se nudi, što zbog trauma koje su doživjeli na ratištu.

Stanovništvo cetinskoga kraja bavilo se istim poslovima i zanatima tisućama godina, a od početka 20. stoljeća iz temelja je promijenjen način života. Industrijskom revolucijom ljudske zanate zamijenili su strojevi u tvornicama, a nakon svjetskih ratova nastupilo je kratko razdoblje prosperiteta, ne samo na selima. U posljednjim desetljećima Jugoslavije, a posebno nakon rata devedesetih, cijela Hrvatska prolazi kroz krizno doba, koje karakterizira sve viši vanjski dug i negativan BDP. Kada govorimo o odumiranju sela, ne možemo reći da je motivirano naoko boljim uvjetima gradskoga života, već moramo uzeti u obzir i mnoge druge faktore, koji će biti lokalni i razlikovat će se od mjesta do mjesta, iako je odumiranje sela problem na globalnoj razini.

II.4. Položaj govora Bitelića na povijesno-dijalektološkoj karti Hrvatske

Da bismo ponudili što detaljniji lingvistički kontekst, prije opisa pojedinih gramatičkih razina u govoru Bitelića prikazuje se razvoj današnjih hrvatskih narječja iz protojedinica, praslavenskog i općeslavenskog jezika, te se prikazuje raspored narječja i dijalekata prije velikih migracija uzrokovanih turskim osvajanjima. Zatim su navedene osnovne značajke štokavskoga narječja i njegova podjela na dijalekte, s detaljnijim prikazom značajki novoštokavskoga ikavskog dijalekta, kojemu govor Bitelića pripada.

II.4.1. Prajezik (praslavensko i općeslavensko doba)

Na području oko Sinja vjerojatno se prije dolaska Slavena govorio latinski, a postoje i starije, predrimске jezične potvrde, spomenute u prethodnom poglavlju. Slaveni u 6. stoljeću iz pradomovine na području Karpata do Dunava donose praslavenski, za koji se rekonstruira sljedeći sustav:

	KONSONANTI	SONANTI	VOKALI
VELARI	k g x		u ū a ā
PALATALI	t' d' š ž	ń j	i ī e ē
DENTALI	t d s z	n r l	
LABIJALI	p b	m w	

Tablica 3. Praslavenski glasovni sustav³⁵

Distribucija fonema nije bila slobodna: *š i *ž mogli su biti samo ispred palatala; palatali *t' i *d' javljaju se samo uz *š i *ž (*št', *t'š, *žd', *d'ž); velari *k, *g, *x ne dolaze ispred palatala ni iza *t', *d', *š, *ž; palatal *ń mogao je biti samo iza velarnih i ispred palatalnih konsonanata, a *n se u tim položajima ne pojavljuje. Svaki je vokal mogao biti dug i kratak te naglašen i nenaglašen. Mjesto naglasaka određivalo je naglasne paradigme, koje se prema današnjoj perspektivi rekonstruiraju kao *a*, *b* i *c*. Dugi vokali mogli su biti akutirani, što se može rekonstruirati i kao uzlazni naglasak i kao poseban glasovni segment, npr. laringal (usp. Holzer 2011: 4–5, Kapović 2008: 2–8). U ovom radu za taj segment koristi se termin stari akut.

³⁵ Tablica i podaci o sustavu preuzeti su prema Holzer (2011: 4).

Oko 7. stoljeća Slaveni naseljavaju današnje hrvatske prostore. Jezik koji se rekonstruira za to razdoblje jest općeslavenski dijalektalni kontinuum.³⁶ Prostirao se duž istočne i centralne Europe, od Baltika na sjeveru do Crnog mora i Mediterana na jugu. Do 9. stoljeća praslavenski sustav doživio je niz glasovnih promjena, od kojih je posljednja nazalizacija srednjih vokala (ili "postanak nazalnih samoglasnika" Holzer 2011: 63–65), i formiran je općeslavenski samoglasnički sustav, zabilježen u najstarijim glagoljčnim tekstovima³⁷:

	ī			ȳ			ū
		ь					ъ
ē			e			o	ō
			ě		ā		

Tablica 4. Općeslavenski vokalizam

Kvantiteta je bila vezana uz kvalitetu vokala. Sustav je bio veoma složen, primjerice u morfologiji imenica, koje su se deklinirale prema 15 deklinacijskih obrazaca (v. Damjanović³2000), a dijalektalna diferencijacija manje je intenzivna nego u sljedećem razdoblju, kada se formiraju dijalekti i rasterećuje sustav.

U srednjem vijeku, oko 1200. godine, njemački (u Austriji), mađarski i rumunjski razdjeljuju zapadnoslavenske od južnoslavenskih i istočnoslavenskih jezika. Južnoslavenska skupina nije zasebna genetska jedinica, nego dijalektalni kontinuum (više u: Matasović 2008: 26–34). Fonemi *ȳ, *ē, *ō, *ь, *ъ na različite načine u različitim dijalektima nestaju iz sustava, a morfološki sustav također je pojednostavljen: 4 imeničke deklinacije, nestanak dvojine, glagolskih kategorija... Posljednje inovacije koje su se odvile prije migracija potaknutih turskim napadima krenule su s područja Neretve. Holzer (2011: 6) navodi tri takve inovacije: novoštokavska retrakcija naglasaka (Mažuranićev zakon³⁸), *-l > -o* na kraju sloga i druga jotacija i datira ih oko 15. stoljeća, kada započinju velike predturske migracije koje su potpuno promijenile dijalektalni kontinuum i dovele do izrazitijeg izjednačavanja istočnoštokavskih i zapadnoštokavskih pradijalekata.³⁹

³⁶ "Dijalektna se diferencijacija odvijala tako što su tijekom vremena razne jezične mijene zahvatile razne dijelove slavenskoga područja." (Holzer 2011: 7). Također, Matasović (2008: 58) navodi da se oko 600. govorio praslavenski te ističe da su neke promjene nakon 600. godine zahvatile čitavo slavensko područje, dok su druge ostale ograničene samo na jedan njegov dio.

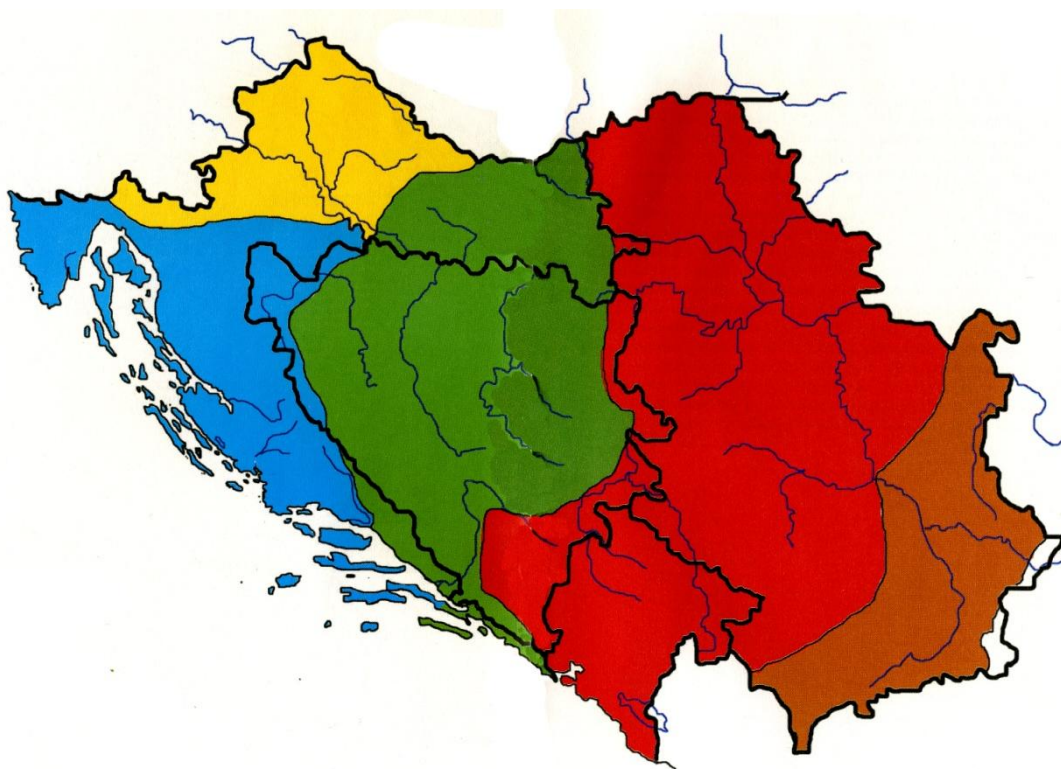
³⁷ Ipak, valja napomenuti da je u glagoljčnim spomenicima već došlo do izjednačenja ь i ъ, koji su zabilježeni istim znakom. Usp. npr. Jagić (1864: 3): "Ovima poluglasima odgovara u hërv. glagoljici samo jedan znak."

³⁸ Retrakcija je u nekim štokavskim krajevima još u odvijanju. Kapović (2014: 484) ističe: "nštok. retrakcija je još itekako živ proces. On se vidi u sinkronijskim odnosima poput *dām – nè dām*, *mōlīm – nè molīm*, ali i u posuđenicama, koje ovisno o govoru i primjeru ili čuvaju izvorni naglasak (*komunīst*) ili ga pomiču (*komūnist*)."

³⁹ Usp. Brozović (1985: 67–68; 1963: 45–56), Lisac (1996: 18–21), Matasović (2008: 35).

II.4.2. Predmigracijski raspored narječja i dijalekata

U periodizaciji povijesti hrvatskoga jezika govorimo o trima velikim razdobljima: praslavenskom, općeslavenskom i razdoblju kada se formiraju narječja današnjeg hrvatskoga jezika: čakavština, kajkavština i zapadna štokavština, prikazane na *Karti 2*, uz istočnu štokavštinu i torlačke govore (Lisac 2003: 164–165). Kajkavština se prostirala zapadnije od današnje granice sa štokavštinom, a čakavština se govorila duboko u unutrašnjosti, zapadno od današnje granice s BiH uz Unu te u kopnenoj Dalmaciji u zaleđu Zadra i Šibenika.

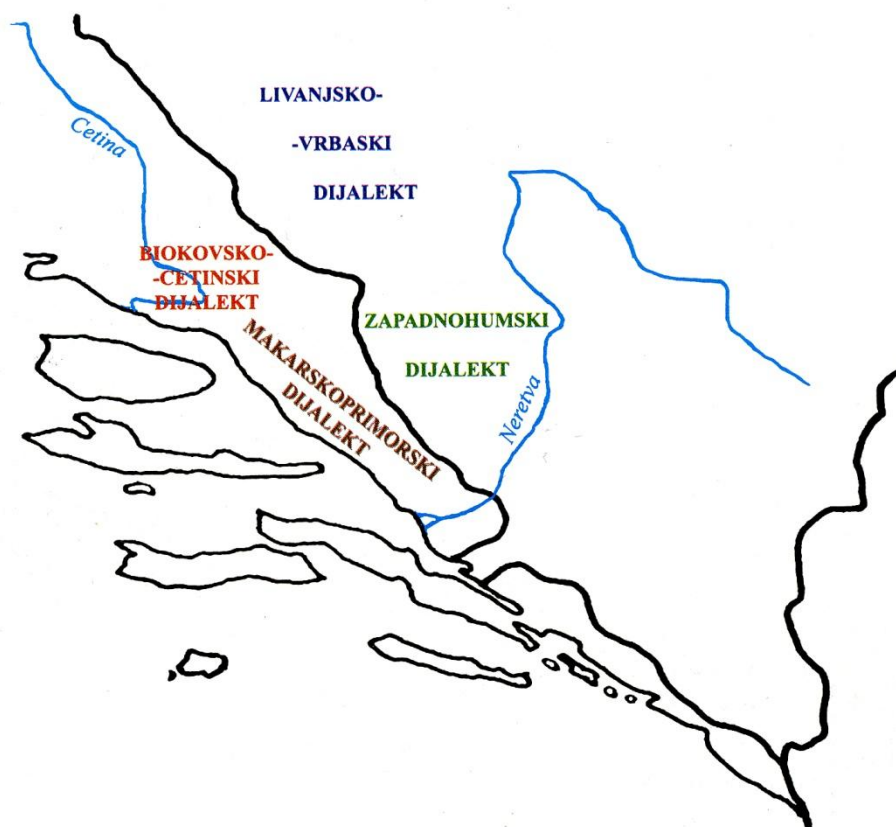

Karta 2. Predmigracijski raspored srednjojužnoslavenskih narječja

Zapadna štokavština s kajkavštinom je graničila od ušća Une u Savu prema sjeveroistoku do Virovitice i današnje Mađarske, s istočnom štokavštinom duž Dunava i Drine te zapadno od Foče prema Neretvi i Boki Kotorskoj, koje su bile zapadnoštokavske. Prema čakavštini granica je sezala do teritorija istočno od Une, niz Dinaru, a na more je izbijala istočno od Cetine (Lisac 2003: 16, 2009: 16).

Prije velikih seoba potaknutih prodorom Turaka, govori sinjskoga područja bili su na čakavsko-zapadnoštokavskoj granici i vjerojatno su imali značajke i jednog i drugog narječja

(npr. ikavski refleks jata).⁴⁰ Bitelić prema ovoj karti pripada govorima zapadne štokavštine. Uz *Kartu 2* Lisac (2003: 159) donosi i *Kartu 3* koja prikazuje četiri granična zapadnoštokavska dijalekta: livanjsko-vrbaski, biokovsko-cetinski, makarsko-primorski i zapadnohumski. Izoglose koje su razdvajale dijalekte bile su *šč : št* i *-a :-o* (< *-l). Livanjsko-vrbaski bio je štakavski, a odraz finalnog *-l u njegovim govorima rekonstruira se kao -o. Biokovsko-cetinski bio je štakavski, s odrazom *-l > -a. Makarsko-primorski bio je šćakavski, a odraz *-l > -a. Zapadnohumski je bio šćakavski, s refleksom *-l > -o (usp. Brozović 1970: 28, Lisac 2003: 60–61, 2003a: 178).

Karta 3. Predmigracijski raspored ikavskih štokavskih dijalekata

Bitelski govor pripadao je zapadnoj štokavštini, biokovsko-cetinskom dijalektu, kojim su prije emigracije govorili moliški Hrvati te govornici današnjega jugozapadno-istarskoga ili štakavsko-ćakavskog dijalekta, koji se govori u okolici Pule. Lisac (2003a: 178) navodi: "Naročito je zanimljivo da su danas u dodiru govori Makarskoga primorja (nekadanji makarsko-primorski dijalekt) i govori jugozapadne Bosne (nekadanji livanjsko-vrbaski dijalekt), oboji šćakavski, ali je također očito da nekad nije bilo prave međusobne

⁴⁰ Lisac (2008: 112) govori da su novoštokavski ikavski govori Dalmatinske zagore "bliski ćakavštini, a to je i naravno kad se zna da su dugo proveli u užem govornom dodiru."

povezanosti. (...) Između tih dvojih šćakavaca uglavnom su bili šćakavci (nekadanji biokovsko-cetinski dijalekt) kojih su potomci danas u jugozapadnoj Istri i u provinciji Molise."

Prisjetimo li se da je Sinj u potpunosti raseljen nakon što su ga Turci osvojili, moguće je da je dio sinjskog živilja preseljen u ta područja (v. *II.2. Povijest*) te da je odnio i svoj dijalekt. Nakon oslobođenja Sinja, poznato je da je dio stanovništva doseljen iz Rame i zapadne Hercegovine (v. *II.3. Stanovništvo*). Mjesni govori tog područja ubrajaju se u zapadnohumski dijalekt.

II.4.3. Osnovne značajke i podjela šćakavskoga narječja na dijalekte

Šćakavsko narječje najveća je skupina dijalekata na Balkanu, koja je usto osnovica za četiri vrlo bliska standardna jezika: hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski. Dijalekt na kojem se sva četiri standardna jezika temelje jest istočnohercegovačko-krajiški ili novošćakavski (i)jekavski šćakavski, i danas teritorijem najveći šćakavski dijalekt (v. *Kartu 4*). Nadgradnja je dakako različita u svakome od četiri jezika, a najistaknutije su fonološke (primarno akcentološke) i leksičke razlike. Bitno je istaknuti da razlike između standardnih jezika postoje, no one su znatno manje nego razlike između standarda i njihovih dijalekata, npr. čakavskih ili torlačkih govora.⁴¹

Šćakavsko narječje bilježi najmlađe inovacije i revolucionarno je u odnosu na većinom konzervativno čakavsko, a dijelom i u odnosu na kajkavsko, koje ima drugačiji tip inovacija. Osim nekih starošćakavskih govora, dijalekti imaju uzlazne tonove ostvarene nakon pomaka naglasaka na prethodni slog. Velik broj govora čuva zanaglasne duljine, koje nisu svugdje istoga trajanja. Općeslavenski glasovi *j i *q razvili su se u *u*, poluglasi su dali *a*, jotacijom su nastali *ć* i *ž*, *-l na kraju sloga prelazi u *-a*, *-e* ili *-o*, a većina govora nema glas *h*. Novošćakavski govori u deklinaciji svih triju rodova u genitivu množine imaju nastavak *-ā*, a dativ, lokativ i instrumental množine imaju ujednačene nastavke. U množinskoj deklinaciji jednosložnih imenica muškog roda u većini govora nalazimo proširak *-ov/-ev-*. Na glavnini šćakavskoga teritorija, čuva se aorist, a izostaje imperfekt (Lisac 2003: 17–18).

Glavni kriteriji za klasifikaciju šćakavskoga narječja u dijalektološkoj literaturi jesu akcentuacija (pomak naglasaka na prethodni slog i nastanak uzlaznih tonova ili čuvanje

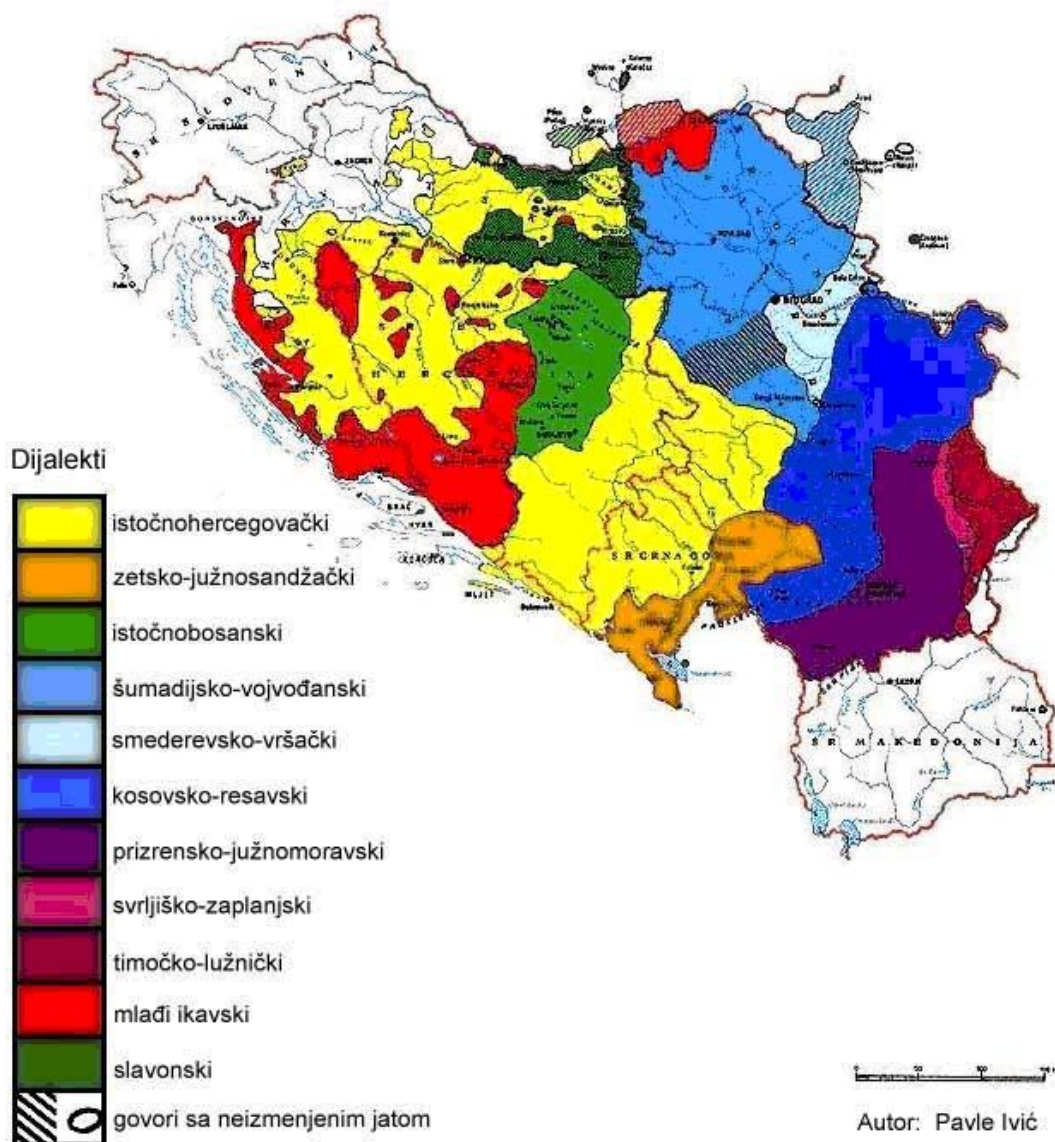
---

⁴¹ Više v. u Kapović 2010b.

staroga mjesta naglaska), refleks jata (ikavski, ekavski, (i)jekavski) i refleks skupova palataliziranih *stj, *skj, *zdj, *zgj (*šč, žž* u šćakavskima ili *št, žd* u štakavskima). Prema njima, narječje se dijeli na sedam dijalekata (Lisac 2003: 29):

- slavonski ili nenovoštokavski šćakavski dijalekt,
- zapadni ili novoštokavski ikavski dijalekt,
- istočnobosanski ili nenovoštokavski (i)jekavski šćakavski dijalekt,
- istočnohercegovačko-krajiški ili novoštokavski (i)jekavski dijalekt,
- zetsko-južnosandžački ili nenovoštokavski (i)jekavski dijalekt,
- šumadijsko-vojvođanski ili novoštokavski ekavski dijalekt,
- kosovsko-resavski ili nenovoštokavski ekavski dijalekt.

Dijalektološka karta štokavskog jezika

Karta 4. Štokavski dijalekti

Na karti je prikazana Ivićeva podjela na deset dijalekata, koja se od Lišćeve razlikuje po podjeli istočnoštokavskih govora. Naime, Lisac (2003: 143) prizrensko-južnomoravski, svrljiško-zapljanski i timočko-lužnički (uz karaševsko-svinjičku oazu) definira kao dijalekte torlačkoga, a ne štokavskoga narječja. Napominjemo da Lukežić (2012: 281–285) u podjelu uključuje samo zapadnoštokavske govore pa dijalekte naziva nešto drugačije od Lisca: slavonski, istočnobosanski, ikavski i južni jekavski dijalekt.

Govor Bitelića svojim položajem spada među govore zapadnoga ili novoštokavskog ikavskog dijalekta. Najvažnije značajke toga dijalekta daju se u sljedećem poglavlju. Jedan od ciljeva rada bit će utvrditi koje su od tih značajki potvrđene u govoru Bitelića, a koje nisu.

II.4.4. Novoštokavski ikavski ili zapadni novoštokavski dijalekt

Jedini štokavski dijalekt s većinskim ikavskim refleksom jata razvio se iz zapadnoštokavskog pradijalekta. Prostire se na području zapadne Hercegovine i južne Bosne te na područjima oko Bihaća i Dervente, Livanjskog polja, zapadno od Neretve, na jugu sve do Opuzena, a na sjeverozapadu do Omiša. Štokavske doseljeničke oaze nalaze se na čakavskim otocima: Račišće (Korčula), Sućuraj (Hvar), Sumartin (Brač), Maslinica (Šolta), Dinjiška (Pag). U Lici također ima doseljenih ikavaca oko Gospića, Senja, Lovinca i Svetog Roka; u Gorskom kotaru u Liču, Mrkoplju i Sungeru; u Slavoniji između Osijeka i Đakova; u Bačkoj oko Subotice i Sombora; u Mađarskoj oko Bajje i u blizini Budimpešte; u Italiji (Molise) u Kruču, Stifiliču i Mundimitru; u Australiji oko Perth (dijaspora moliške dijaspore) (prema Lisac 2003: 50–51, 2003a: 173–174, 2008: 105–106). Novoštokavski ikavski dijalekt prevladava i u Zadru, Šibeniku i Splitu, koji čuvaju i brojne čakavske relikte.

Najvažnije su fonološke značajke u vokalizmu, osim ikavskoga refleksa jata, *a* kao refleks poluglasa, *u* kao refleks stražnjeg nazalnog samoglasnika i slogotvorne likvide *l, čuvanje oblika tipa (*v*)*rebac*, *rest* i velik broj samoglasničkih redukcija u Bosni i splitskom zaleđu. Lisac (2003: 52) navodi da se dijalekt može podijeliti na dva poddijalekta, šćakavski i štakavski, od kojih bi prvi bio "u Dalmaciji između Cetine i Neretve te na otocima, u Bosni od Livna i Tomislavgrada do gornjeg Vrbasa i srednjeg toka Bosne, oko Dervente, u Bosanskoj krajini, u Slavoniji. Štakavska bi bila zapadna Hercegovina, Dalmacija zapadno od Cetine, Lika i Bačka. Uz to su štakavski Opuzen, Lič u Gorskom kotaru, Molise." Jedan od ciljeva ove radnje bit će utvrditi kojemu od tih dvaju poddijalekata pripada govor Bitelića.

Iz konsonantizma navodimo da foneme *f* i *h* većinom ne nalazimo u dijalektu, iako postoje iznimke (npr. Moližani imaju *x*⁴²). U dijelu govora dolazi do desonorizacije ili obezvučenja finalnih suglasnika. Na zapadu dijalekta pronađeni su adrijatizmi⁴³, i to prijelaz *-m > -n* (osim u Bosni), *l > j* (Bosna, Hercegovina, Klis, Sućuraj, Sumartin) i cakavizam (Karlobag, Šibenik) (usp. Lisac 2003: 54–55).

Akcentatski sustav u govorima ovoga dijalekta opisuje se kao novoštokavski, sa sustavnim regresivnim pomakom i zanaglasnim duljinama, koje se, ovisno o rečeničnoj intonaciji i dinamici govora, mogu skratiti.⁴⁴ U nekim govorima u BiH čuvaju se tragovi starije akcentuacije, a u moliških Hrvata zabilježen je i akustički akut (usp. Lisac 2008: 110). Prednaglasnih duljina nema, a svi naglašeni mogu biti dugi i kratki te uzlazni i silazni. Finalni slog u pravilu nije naglašen, ali može se nakon redukcija samoglasnika naći pod naglaskom (ako je naglasak bio na preposljednjem slogu, a posljednji slog je eliminiran). Prenošenje naglasaka na proklitiku najdosljednije je provedeno u govorima Imotske krajine i Bekije, u kojima se ostvaruje u velikoj većini⁴⁵ primjera (usp. Šimundić 1971: 20–21, Šamija 2004: 22–23, Lisac 2008: 209).

U morfologiji je važno spomenuti množinski sinkretizam u dativu, lokativu i instrumentalu množine, s različitim nastavcima na različitim područjima: prema Lisac (2003: 56, 2008: 110), većinom je *-ama* ili *-ima*, ali npr. u Lici i Imotskoj krajini i Bekiji nastavak je *-an / -on* ili *-in* (koji nalazimo i u Biteliću). U akuzativu *e*-vrste uz prijelazne glagole pojavljuje se genitivni nastavak (*pītāj Mònikē*)⁴⁶. U 3. licu množine prezenta u dvosložnih glagola *e*-vrste zabilježena je analoška palatalizacija osnove ispred nastavka *-u* (*pěčū* prema *pěče*), no ne svuda u dijalektu. Infinitivi su uglavnom apokopirani *-ti > -t*, a u pripovijedanju se često koristi imperativ za prošlu radnju koja se prepričava. Te su značajke pronađene i u govoru Bitelića (detaljnije u III.2.2. *Morfologija* i III.3. *Sintaksa*).

⁴² V. npr. Piccoli; Sammartino 2000.

⁴³ "Adrijatizmi su jezične osobine koje nalazimo u čakavskim, susjednim štokavskim i u pojedinim goranskim kajkavskim govorima. S obzirom na to da ih ne nalazimo u čakavskim govorima u unutrašnjosti niti u govorima u dijaspori dade se zaključiti da je riječ o novijoj (nakon migracija u 15. i 16. st.) jezičnoj pojavi. Ta pojava prelazi granice Republike Hrvatske. Adrijatizme nalazimo uzduž cijele jadranske obale, od Albanije do Italije. Adrijatizmi jesu: prijelaz *-m* u *-n*, *l* u *j*, slabljenje zatvora kod *č* i *c* pred zatvornim suglasnikom, skraćivanje dugoga *r*, gubljenje dočetnoga *-t* i cakavizam" Kurtović Budja (2009: 7).

⁴⁴ Usp. Ивић (1994: 178): "У већини говора доследно се чувају послакцентатске дужине. Скраћивања су забележена само код исељеника: Буњевци у Бачкој имају стање које одговара суседним екавским Србима, а у говорима штокаваца на Хвару и Брачу налазимо компромис између првобитног доследног чувања дужина и доследног скраћивања, обичног у суседним чакавским местима."

⁴⁵ Šimundić (1971: 20): "Gledano statistički, u 90 % slučajeva naglasak skače na proklitiku."

⁴⁶ Primjer je iz Bitelića. Isto vrijedi i za primjere iz paragrafa o leksiku.

Leksik dijalekta ima velik broj turcizama (npr. *rája*, *žèzva*), a na područjima koja su u povijesti bila pod mletačkom vlasti (dakle i oko Sinja), i romanizama (*pūnat* 1. 'bod', 2. 'šav', *škūro* 'tmurno'). Preko "jezika" posrednika, tj. dijalekata štokavskog narječja, posuđeni su i germanizmi (*cígla*, *šīna*, *škōdīt*) te hungarizmi (*cipela*, *kèceļa*, *tèret*). Od leksema zajedničkih čakavskim i zapadnim štokavskim dijalektima navode se *postòla* 'cipela', *pòt* 'znoj', *jîd* 'ljutnja'.

III. GOVOR BITELIĆA

III.1. Fonologija

Fonološki sustav govora Bitelića prikazan je prema svojim segmentima (vokalizam, konsonantizam, akcentuacija) te prema generacijama govornika, i to tako da će se prikazati sustav zabilježen kod svih govornika, a pritom će se istaknuti značajke koje su kod starog, zrelog ili mladog stanovništva drugačije. Na mjestima gdje su relevantni, navedeni su i fonetski podaci (usp. I.2. Metodologija).

III.1.1. Vokalizam

III.1.1.1. Inventar

Samoglasnički sustav govora Bitelića ima pet fonema *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, koji mogu biti dugi i kratki te naglašeni i nenaglašeni. Dugi nenaglašeni samoglasnici pojavljuju se samo iza naglaske. U funkciji silabema pojavljuje se *r̥* i *r̄*, a nakon samoglasničkih redukcija mogu se ostvariti i slogotvorni [j], [ɲ] i [ŋ], koji mogu biti samo kratki (v. III.1.1.3. Redukcija).

ZATVORENI	i			u
SREDNJI		e	o	
OTVORENI			a	

Tablica 5. Samoglasnički inventar govora Bitelića

Primjeri:

i	<i>pīvat</i> <i>blītva</i> <i>imat</i> <i>vrućina</i> imper. 2. jd. <i>grābi</i> <i>nēgdī</i>
ī	<i>tīlo</i> <i>pīr</i> <i>sīlo</i> 'sijelo' <i>žīvit</i> prez. 3. jd. <i>bācī</i> G mn. ž.r. <i>cīglī</i>
e	<i>mētar</i> <i>svēkar</i> <i>zēmļa</i> <i>kēzme</i> 'mlado svinjče' <i>ispec</i> N mn. ž.r.r. <i>krāve</i>
ē	<i>šēst</i> prez. 3. jd. niječ. <i>nēmā</i> 3. mn. prez. <i>prédū</i> <i>desétak</i> G jd. ž.r. <i>glāvē</i> <i>pamēt</i>
a	<i>znāt</i> <i>vātra</i> <i>kāva</i> <i>dānas</i> <i>cīpat</i> <i>dōsta</i>
ā	<i>dān</i> prez. 3. jd. <i>rādī</i> <i>glāva</i> <i>raskuvávat</i> imp. 2. jd. <i>slūšāj</i> <i>ūndā</i>
o	<i>kōń</i> <i>ōkolo</i> <i>ōrat</i> <i>iskōpat</i> <i>gōtovo</i> <i>sāmo</i>
ō	<i>sō</i> 'sol' N mn. m.r. <i>mōnci</i> <i>pōnos</i> <i>popódnē</i> <i>tākō</i> top. <i>Slāvōnija</i>
u	<i>kūvat</i> <i>kūća</i> <i>ūjtra</i> imp. 2. jd. <i>mūč</i> <i>izmežu</i> <i>dubina</i>
ū	<i>lūdī</i> <i>kļūč</i> prez. 3. jd. <i>túče</i> <i>procedúra</i> prez. 3. mn. <i>pījū</i> <i>plētū</i>
r̥	<i>dřvo</i> <i>břdo</i> <i>mřtay</i> <i>dřžat</i> <i>čětr</i> <i>gòrt</i>
r̄	<i>cřn</i> <i>cřv</i> G mn. sr.r. <i>dřvā</i> <i>čětvřtkon</i> gl. pr. r. sr.r. <i>pōmřlo</i> <i>ù cřkvu</i>

III.1.1.2. Realizacija i distribucija

Samoglasnici se u Biteliću u izgovoru ostvaruju kao u standardnom jeziku. Zabilježena su i odstupanja, koja se navode u potpoglavljima u nastavku.

Samoglasnik *r* može se ostvariti ili kao [r] ili kao [ər], tj. [r̄] ili [ər̄]. Ostvaraji [ə] češći su ako je slog dug, npr. *čtvórtak*, *ù cārkvu*. U kratkome slogu [ə] dolazi vrlo rijetko, i to samo na kraju (fonetske) riječi ili uz uzlazni naglasak, npr. N mn. sr.r. *bərda*, *čètər: p̄řst*, *s̄rce*.

U današnjem govoru Bitelića distribucija samoglasnika uglavnom je slobodna. Svaki se može naći u početnom, središnjem ili krajnjem slogu u riječi. Slogotvorni sonanti ne mogu doći u susjedstvu samoglasnika, osim na morfemskoj granici. Dugi nenaglašeni ne dolaze ispred naglasaka. U nastavku su opisane glasovne promjene koje zahvaćaju vokalizam.

1.) Zatvaranje i diftongiranje

Dugi *e* i *o* često se u izgovoru realiziraju zatvorenije nego u standardnome jeziku, kao [ē] i [ō], a u pojedinim govornika mogu se i diftongirati (usp. VI.1. *Ogledi govora*. Zorka Buljan, npr. pril. *óde / óde*, imp. 2. jd. *óđaj*, N mn. ž.r. *žènsk̄ē*, Smilja Đapić prez. 3. mn. niječ. *n̄'éč̄ē*). Potvrđen je i primjer u kojem se [ē] dodatno zatvorilo i prešlo u *i*, prez. 3. jd. niječ. *n̄íce*. U izgovoru može doći do zatvaranja dugog *a* pa se u vrlo rijetkim primjerima realizira kao [ā] (*gl̄áva* uz *gláva*), a diftongacija nije zabilježena.

Takvo diftongiranje dugih samoglasnika, posebno *o* i *e*, tipično je za govore Dalmatinske zagore. Čilaš Šimpraga (2010: 179) zaključuje da su u dalmatinskim ikavskoštokavskim govorima samoglasnici zatvoreni samo u brzu govoru, no tu bi tvrdnju vjerojatno trebalo dodatno istražiti.

Zabilježeno je u kliškome govoru: "U govorima čakavskoga narječja drugi je dio diftonga, najčešće, dulji, ali u mjesnom govoru u Klisu dulji je, obično, prvi dio diftonga" (Listeš 1998: 137). Listeš navodi primjere iz kojih se vidi da se diftongiraju i iskonski kratki samoglasnici, npr. *čuovik*, *puop*, *juaketa*. Prema navodima informanata, diftongiranje je u okolicu Sinja najizrazitije u govoru Karakašice, u kojem se diftongiraju i dugi i kratki samoglasnici.

Zatvaranje naglašanih samoglasnika navodi Kapović (2006: 114) kao jednu od značajki govora Vrgorske krajine: "Dugi se *ē* i *ō* izgovaraju zatvoreno - ili kao zatvoreno *ē̄* i *ō̄*

ili kao dvoglasni ⁱē i ^uō, npr. *mēđ, n'écú, nōs / n'ōs, g'óvno*. U zanaglasnom slogu je ē rijetko zatvoreno (G. jd. *vòdē, mātēr*), no ō se i tu uglavnom zatvara: *tàk''ō*." Dodaje napomenu da je "zatvorenost dugih ē i ō uglavnom zalihosno i predvidljivo obilježje (...) i konkretni ostvaraji ovih glasova često ovise o situaciji i osobi." To smo zaključili i za govor Bitelića.

Kurtović Budja (2009: 36) ne bilježi zatvaranje dugih samoglasnika u govorima Makarskog primorja: "Svi se samoglasnici samoglasničkih sustava Brela, Baške Vode, Makarske, Tučepi, Podgore, Igrana, Zaostroga i Graca ostvaruju kao u standardnome jeziku. (...) Taj samoglasnički sustav ne obilježavaju nikakva dosljedna zatvaranja samoglasnika niti dosljedna pojava diftongiranja dugih samoglasnika, što je obilježje otočnih južnočakavskih govora."

2.) Nazalnost

Svi samoglasnici realiziraju se s prizvukom nazalnosti, posebno u blizini nazala, a može doći i do promjene samoglasnika *o > u* ispred *n*: *ûn, ûndā* (uz *ôn, ôndā*), potvrđene i u drugim govorima dalmatinskoga zaleđa (usp. Šimundić 1971: 32, Lukežić 2004: 478, Šamija 2004: 24, 392, Lisac 2008: 107, Čilaš Šimpraga 2010: 183, Kurtović Budja 2009: 37).

U upitnoj čestici *a* 'molim?' ostvaruje se kao [a]: *â?* Isto je u česticama potvrdnim i niječnim česticama: *ââ, ââ* 'da', *ââ, ââ, ââ* 'ne', *ââ, ââ* 'jasno'. Tu pojavu bilježi i Šimundić (1971: 26): "Nazalizira se ispred *n* i *n̄*. (...) Nazalnost je veća u česticama kojima se izriče potvrda, odobravanje, naslada, čuđenje i negacija gdje se u većini izgovaraju dva *a*, kao *ââ, ââ* ili *ââ*, katkada se među njima čuje trag zvučnoga *h*: *â^hâ, â^hâ, â^hâ*." I u govoru Bitelića može se čuti i *h*: *â^hâ, â^hâ* 'da', *â^hâ, â^hâ* 'jasno'. Dakako, *h* ne nalazimo u niječnoj čestici, nego zvučno *h* [ɣ] *â^hâ, â^hâ, â^hâ*, koje ne se mora ostvariti: *ââ, ââ, ââ*.

U potvrdnoj čestici *e* se može ostvariti kao [e]: *ê, ê, é, êê, êê*. Kao i u prethodnome slučaju, između njih može se ostvariti *h*: *ê^hê / ê^hê* (usp. Šimundić 1971: 29).

Samoglasnici se češće nazaliziraju na kraju riječi, a posebno ako je ta riječ završavala nazalnim sonantom *n* (< *m, n*, usp. III.1.2. *Konsonantizam*) u sredini i na kraju riječi. U sredini riječi potvrđeni su primjeri stapanja samoglasnika s nazalom u kosim padežima imenice *mòmak* npr. G jd. m.r. *mòka* (< *monka* < *momka*) i u antroponimima *Máda* (< *Manda*). Na kraju riječi najčešće je u dočecima glagola, npr, *jèsâ < jèsan*, prez. 1. jd. *znâ*.

III.1.1.3. Redukcija

Redukcija samoglasnika u kratkom nenaglašenom slogu, najčešće onome neposredno nakon naglasaka, prepoznatljivo je obilježje govora Dalmatinske zagore, ali i onih dublje u unutrašnjosti, na teritoriju BiH. Brozović (1963: 107) navodi da su "različiti stupnjevi i vidovi samoglasničke redukcije prilično rašireni u srpskohrvatskim govorima, osobito na zapadu (u kajkavaca prvenstveno u Gorskom kotaru, u čakavaca rjeđe, u štokavaca u mnogim ikavskim i rjeđe ijekavskim govorima)" te da postoje dva različita stupnja intenziteta redukcije: redukcija nultog stupnja, koju ne bilježimo posebnim znakom; i djelomična redukcija, koja se bilježi samoglasnikom u eksponentu (npr. *udòv'ca*). U bitelskom govoru djelomičnoj redukciji podložni su uglavnom samoglasnici *i* i *u* u unutarnjem i zadnjem slogu.⁴⁷ Ostali se samoglasnici, ako se reduciraju, reduciraju do nultog stupnja⁴⁸ i to je druga vrsta eliminacije, koju obrađujemo u nastavku (v. III.1.1.8. *Gubljenje samoglasnika*, i to: 1.) *Afereza*, 2.) *Sinkopa*, 3.) *Apokopa*). U ovom poglavlju navode se ostvaraji u kojima je, vidno rjeđe nego kod visokih samoglasnika *i* i *u*, došlo do djelomične ili potpune redukcije, pri čemu se najrjeđe reducira niski samoglasnik *a*.⁴⁹

Otpadanje samoglasnika na početku, u sredini i na kraju riječi, afereza, sinkopa i apokopa, obrađuju se kao glasovne promjene u kojima se samoglasnik uvijek gubi (dakle, većinom su opće proširene), dok su redukcije slabije proširene i ne moraju se ostvariti potpuno, nego mogu biti djelomične (samoglasnik se izgovara oslabljene artikulacije ili se neutralizira i realizira kao [ə]). Drugim riječima, afereza, sinkopa i apokopa uvjetovane su leksički, a redukcija je fonetska pojava. U istoj riječi možemo naći i redukciju i jednu od glasovnih promjena, npr. u priloškoj zamjenici *ovoliko* bilježimo aferezu *ovolikō* > *volikō* i sinkopu: *ovolikō* > *ovlikō*.

Zabilježene su redukcije svih samoglasnika (osim *r*), a najčešće se reducira *i*, i to nakon uzlaznih naglasaka, koji su nastali tako što je na njih prešao udar (novoštokavska retrakcija) sa sljedećeg sloga. "Od svih samoglasnika redukciji je najpodložniji samoglasnik *i* jer je on samoglasnik prednjega niza s prilično zatvorenim rezonatorom zbog čega je dosta nestabilne artikulacije" (Kurtović Budja 2009: 37). Nakon gubljenja udara, samoglasnik gubi i intenzitet te se neutralizira ili reducira.

⁴⁷ Tipološki gledano, takva redukcija može se usporediti s redukcijom *i* i *u* u japanskom jeziku ili primjerice u govoru Ljubljane (Kapović, usmeno).

⁴⁸ To za govore Makarskoga primorja zaključuje i Kurtović Budja (2009: 37).

⁴⁹ Usp. npr. Riđanović (1991: 365–379).

Redukcije su najizrazitije u govoru starije generacije, no izrazite su i u odraslog i u mladog stanovništva (usp. VI.1. *Ogledi govora*). Svi se primjeri mogu ostvariti i bez redukcije, no rijetko u slobodnom govoru. Redukcije u slobodnom govoru redovno dolaze u blizini sonanta, a uz ostale foneme se mogu i ne moraju ostvariti, dakle, provode se fakultativno i dobrim dijelom ovise o dinamici govora i tipu diskursa.

Postoje primjeri kada redukcija izostaje, i to kada bi informanti govorili "gospodski", odnosno, kada bi svjesno intervenirali u vlastiti govor. U takvim se situacijama samoglasnik *i* ostvaruje povišeno. Jedan od ispitanika, koji je dio radnog vijeka proveo na relaciji Sinj – Split (kao kondukter u autobusu), rjeđe je izgovarao primjere s redukcijom, no ni u njega nisu potpuno izostali.

1.) Redukcija *i*

Menac Mihalić (2005: 12) navodi da "stupanj redukcije ovisi o tome nalazi li se nenaglašeno *i* u otvorenom ili zatvorenom slogu: u zatvorenom će se slogu reducirano *i* bolje čuvati nego u otvorenom, gdje može doći do potpune redukcije i smanjenja broja slogova." Osim o prirodi sloga, u Biteliću stupanj reduciranosti ovisi o brzini i dinamici izgovora.

Redukcija *i* zabilježena je u kratkom slogu čiji je naglasak prešao na proklitiku: A jd. m.r. *nà B^oteĵć* (< na Bitelić), G jd. ž.r. *pó l^otrē* (< po litre), A jd. m.r. *zà msēc dānā*.

Redukcija *i* u sredini riječi zabilježena je u primjerima poput prez. 3. jd. *zàp^ovā*, *prip^ovā* i sl. no u središnjem slogu češća je sinkopa (v. III.1.8. *Gubljenje samoglasnika*).

Ako se *i* nađe u slogu uz *l*, *m* i *n*, reducira se, a u tom se slogu mogu ostvariti [l], [m] i [n]: *sèd^onca* 'tjedan' (< *sed^onca* < *sedmica*), *zi^onca* (< *zim^oca* < *zimica* < *zimnica*), *slā^onna* (< *slan^ona* < *slanina*), gl. pr. r. ž.r. jd. *bū^ob^ola* (< *bubr^ola* < *bubnila*), A jd. m.r. *nà B^oteĵć*, gl. pr. r. ž.r. *mī^os^ola* (< *misl^ola* < *mislila*) i sl.

Zabilježena je redukcija samoglasnika *i* kada se nađe između *d* i *l*, *m*, *n*, npr. gl. pr. r. ž.r. jd. *rò^odla* (< *rod^ola* < *rodila*), *rād^ola* (< *rad^ola* < *radila*), gl. pr. r. sr.r. jd. *dò^odlo* (< *dođ^olo* < *dodilo*), *gò^ovedna* (< *goved^ona* < *govedina*).

Provođenjem redukcije *i* u slogu nakon naglaska uz *r*, u većini primjera *r* prelazi u *ʃ*, tj. postaje samoglasnik i jezgra sloga: *ò^od^orna* (< *odr^oina*), *nès^or^otan* (< *nès^oritan*), *spí^ort* (< *spír^oiti*). U primjerima poput *dò^otrat* (< *dò^otira^ot*), gl. pr. r. ž.r. jd. *govò^or^ola* (< *govor^oila*), *dovžé^ona* (<

dov'žéna < *do vižéna*), dolazi do promjene slogovne granice, tako što se suglasnik, izgubivši *i*, pripaja prvom slogu, a slog postaje zatvoren.

Do redukcije dolazi i u slogu nakon naglaska uz *c*: *šénca* (< *šén'ca* < *pšenica*), *udòvca* (< *udov'ca* < *udovica*), *dvizca*⁵⁰ (< *dviz'ca* < *dvizica*); te u slogu ispred naglaska uz *c*: *pencilin* (< *pen'cilin* < *penicilin*), N mn. ž.r. *pecpále* (< *pec'pale* < *pecipale*) 'uštipci', I jd. ž.r. *sijačcōn* (< *sijač'con* < *sijačicon*).

Već je spomenuto da se *i* često reducira na kraju fonetske riječi, što se može ostvariti i kao potpuna redukcija (tj. apokopa) i kao djelomična.

Zabilježena je u dativnom nastavku deklinacije *e*-vrste npr. *na mǎzg'*, D 1. jd. *měń'*, D 2. jd. enkl. *t'*; a ako dolazi do potpune redukcije, riječi postaju jednosložne, npr. D 1. jd. *měń*, a na njima se mogu ostvariti uzlazni naglasci, npr. L jd. ž.r. *na mǎzg* (v. III.1.3. *Akcentuacija*).

Često se reducira *i* u nastavcima deklinacije imenica *i*-vrste (ž.r. s osnovom na suglasnik, v. III.2.2. *Morfologija*), pri čemu se značenje otkriva iz konteksta, ili zanaglasna duljina postaje razlikovna, kao npr. N jd. *kökōš*: N mn. *kōkoš* (< *kokoš'* < *kokoši*): *Svě lako, al kōkoš jōš kat onē stāvē, kōkoš! I rēcmo sad u onāj stārīnskī bílec dōžē t kōkōš, pñē t kōkōš ili snēse jáje na krēvet'*.

U glagolskim riječima najčešće se reducira *i* u imperativnim nastavcima, imp. 2. jd. *nòš', rēc', píš'*, 2. mn. *nòš'te, rēc'te, píš'te*; u kojima se može ostvariti i potpuna redukcija: imp. 2. jd. *nòs, rēc, píš*, 2. mn. *nòste, rēc'te, píšte*. Potvrđena je i u prezentskim oblicima, npr. prez. 2. jd. *jès' / jēs, niječ. nís' / nís*.

Od nepromjenjivih riječi izdvajamo djelomičnu i potpunu redukciju u primjerima poput pril. *gōr' / gōr, dōl' / dōl, prij. il' / il, vez. a' / al, čes. í' / I*. Enklitičke riječi se slijedom potpune redukcije pripajaju slogu koji im prethodi: *štā cé t tō* [štācēt | tō].

Ako riječ ima više od tri sloga, redovno se reducira kratko *i*, npr. *kušinca / kušin'ca* (< *kušinica* < *kunšinica* < *komšinica*).

U pojedinim primjerima gubi se i suglasnik nakon što je reducirano *i*, npr. *-tí*: fut. I. 1. jd. *pòp č'* (< *popt cú* < *popit cú*) or. *Vjěš'ć gòra* (< *Vješ't'ć gora* < *Vješ'tić gora*).

⁵⁰ Vidljivo je da izostaje jednačenje konsonanata po zvučnosti nakon redukcije pa se može zabilježiti i znak koji se ostvaruje na mjestu reduciranog vokala i sprečava glasovnu promjenu: *dviz'ca, Bòž'ć* i sl.

2.) Redukcija *u*

Potvrđena je česta redukcija *u*. To je visoki samoglasnik stražnjega niza sa zatvorenim rezonatorom zbog čega je nestabilne artikulacije, slično kao i *i*, koji je prednjega reda i nije labijaliziran.

Redukcija *u* potvrđena je u slogu nakon naglaska koji je prešao na proklitiku, i to uz *r*, koje preuzima jezgru sloga i postaje slogotvorni *r*, npr. *i drgī* (< *i drugi*), ili se pripaja prethodnom slogu i zatvara ga, npr. *Pèrća* (< *Peruća*). Pri prenošenju naglaska na prethodni slog može se reducirati *u* uz druge suglasnike, npr. I jd. ž.r. *prít k²ćōn* (< *prít k^ućon* < *príd kućon*).

Nalazimo reducirano *u* u otvorenom slogu neposredno nakon naglaska, npr. *ùjtra* (< *ujutro*), *òvdān* (*ovuda*), *pòkpit* (< *pokupit*), *Ìss* (< *Ìs^us* < *Ìsus*).

Dolazi do djelomične ili potpune redukcije *u* u finalnom slogu. Pojava može tumačiti i kao apokopa, no analiziramo ju kao redukciju jer se može ostvariti i kao djelomična i kao potpuna redukcija, dok je apokopa uvijek potpuna.

Nalazimo ju u imeničkim nastavcima: L jd. sr.r. *po sèl* (uz *po sèl^u* / *po sèlu*), m.r. *u Síń* (uz *u Síń^u* / *u Síńu*), *u grád* (uz *u grád^u* / *u grádu*); A jd. ž.r. *bäb^u* (uz *bäbu*), *za zîm^u*. Hoće li redukcija biti djelomična ili potpuna, ovisi o brzini govora. Redovno dolazi u primjerima poput *znān tū žèr*, *iman svòj svín* (A jd. ž.r.), u kojima je padež vidljiv iz konteksta.

U prez. 1. jd. glagola *tít* i *möć*: *òć*, *mòg*, uz ostvaraje s djelomičnom redukcijom *òć^u*, *mòg^u* te *òću*, *mògu*.

Često se reducira *u* enklitičkim riječima, posebno u 1. jd. prez. pomoćnog glagola *bít* i 3. mn. prez. pomoćnog glagola *tít*, npr. fut. I. 1. jd. *jā ć tō rasplècat* 'postaviti jelo na stol', prez. 3. mn. *tāmo di s cüre*.

3.) Redukcija *e*

Redukcija *e* zabilježena je u manjem broju primjera. Nalazimo ju u primjerima: pril. *zâjdno* (< *zaj^o dno* < *zajedno*), fut. I. 1. mn. *rěc^omo* (< *reč^e mo* < *reć^e cemo*)⁵¹, *üv^ečē*, fut. I. 2. jd. *păš* (< *paš^e š* < *pas^e češ* < *past^e češ*).

Potonji primjer u literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima bilježe samo Tomelić Ćurlin; Anić (2012: 352). Druga dva oblika u literaturi se ne spominju, nego se pod redukcijom *e* navode drugi primjeri, koju su u ovom radu objašnjeni ili kao sinkopa ili kao tzv. *allegro oblici* (v. III.1.1.6. *Allegro oblici*).

Djelomična redukcija *e*, a rjeđe i potpuna, zabilježena je na kraju riječi u kosim padežima imeničkih oblika i na kraju glagolskih nastavaka, npr. N mn. ž.r. *žēn^e*, *krăv^e*, gl. pr. r. ž.r. mn. *răd^e*, aor. 3. jd. *păđ^e* i sl.

4.) Redukcija *o*

U odnosu na redukciju visokih samoglasnika *i* i *u*, možemo reći da je redukcija srednjih *e* i *o* mnogo rjeđa, a redukcija niskog *a* najrjeđa.

Djelomična redukcija *o* potvrđena je u primjerima poput *pūn^o*, A jd. m.r. *nă Vrd^o vo*.

5.) Redukcija *a*

Na kraju riječi samoglasnik *a* ostvaruje se djelomično ili (rjeđe) potpuno reducirano, npr. N jd. ž.r. *svíc^a*, G jd. *grăđ^a*, N mn. *sěl^a*, gl. pr. r. ž.r. *òbul^a* i sl. U odnosu na redukciju *i* i *u*, redukcija *a* (isto kao i *o* i *e*) zabilježena je u manjem broju primjera.

Djelomičnu redukciju *a* nalazimo u višesložnim riječima *cig^a réta*, N zb. sr.r. *măg^a rād*.

U pripovijedanju može doći do potpune redukcije *a* (*ćăća* > *ćăć*): *Jă subòtôn nēmān štă rād^t. Pîtă căc: 'Di ižēš?' – 'A ižēn ũ Síń.' – 'A štă š u Síń?' Jă: 'Ižēn.'*

⁵¹ Radi se o obliku futura koji je okamenjen kao poštapalica u značenju '1. otprilike | 2. naprimjer': *Rěc^omo ôni samúni po jědno dvă-tr kîla*. Na isti način okamenjen je prezentski oblik *rěc^omo*, npr. *Rěc^omo, štă je bîlo, nă Vrdov^o năpravī kŭcŭ*.

6.) Zaključci

Redukcije su potvrđene u jednosložnim enklitičkim riječima (zam. D 2. jd. *t*, gl. prez. 2. jd. *š*, čes. *l*). Ako je slog otvoren, samoglasnik se reducira na kraju riječi pa se taj tip redukcije može tumačiti i kao apokopa. Dvosložne riječi nakon redukcija postaju jednosložne (*rěć*, pril. *gõr*), a fizionomija naglasaka se ne mijenja, te se uzlazni mogu naći u jednosložnim riječima (imp. 2. jd. *nòs*, *píš*). Redukcije su redovne u trosložnim i višesložnim riječima (*něv'sta* / *něvsta*).

I proklitike mogu uvjetovati redukcije samoglasnika, jer prvi slog riječi u kojoj je reducirani samoglasnik postaje središnji slog fonetske riječi s proklitikom: A jd. ž.r. *ù kću*, A jd. m.r. *nà B^oteć*.

Možemo zaključiti da do redukcija najčešće dolazi u slogu neposredno nakon naglasaka, no primjeri pokazuju da se mogu reducirati i samoglasnici koji dolaze pred naglaskom. Najveći broj primjera s redukcijama ima kratkouzlazni naglasak na prethodnome slogu, za koji se zna da je nastao pomakom sa sljedećeg sloga, odnosno sa sloga u kojem se samoglasnik poslije reducira. Novi zanaglasni slog ostvaruje se nisko, što znači da je izgubio visnost (') koju je čuvao primjerice *u* nakon pomaka udara na prethodni slog: *Pěr'uća* > *Pěrcá*.⁵² Dakle, samoglasnik nakon gubitka udara, tj. prijelaza naglasaka na prethodni slog, nastavlja gubiti silinu i intenzitet te se u konačnici reducira.

---

⁵² Usp. Kapović (2014: 488): "Bitno je reći, kao što upozorava Ivšić (1970: 175), da su kod primjerâ kao što su *donès' im* ili *donèz' ga* zanaglasni slogovi (*im* i *ga*) niski a ne visoki. To je još jedan dokaz da je bar u dijelu nštok. govora zanaglasni slog samo dodatno i zalihosno sredstvo razlikovanja naglasaka, a nipošto ne i najbitnija i ključna razlika."

III.1.1.4. Sporadične promjene kratkih nenaglašenih samoglasnika

U Biteliću se odvija nemotivirana promjena kratkih samoglasnika, najčešće nenaglašenih, zabilježena rjeđe kod mladog, ali razmjerno često u zreloga i starog stanovništva. Kao što je istaknuto na potrebnim mjestima u nastavku, ta promjena u pojedinim primjerima može biti asimilacija ili disimilacija samoglasnika. Ta je pojava potvrđena u novoštokavskim ikavskim govorima u Dalmaciji (usp. Šimundić 1971: 26–33⁵³, Lukežić 2004: 478–480, Menac Mihalić 2005: 18–19, Bošnjak Botica; Menac Mihalić 2007: 30–31, Čilaš Šimpraga 2010: 177). U govoru Bitelića zabilježene su promjene navedene u nastavku.⁵⁴

1.) Promjena *a*

Promjena *a > o* potvrđena je u priložima *sūtro*, *jèdvo* koji se mogu ostvariti i kao *sūtra*, *jèdva*. Nalazimo ju u primjerima kao što su imenice *čimov'ca*, *krāstovac* i brojevi *sèdon*, *òson* te pridjevi poput *rūñov*, *mřšova*. Svi se ostvaruju i kao *čimavica*, *rūñav*, *sèdan*, *òsan*. Promjena je zabilježena u riječi *dōgožāj*, u kojoj dolazi analogijom prema *dogòdit*, no nalazimo i dubletno *dōgažāj*. Često se ostvaruje u enklitičkim oblicima glagola *bit*: *sàtrla son se živa*, *vīdla son ga*, pri čemu se *o* može i nazalizirati: *bīla sō jā dōlazla*, *al nīje vas bīlo*. U primjerima poput *nāpomēt*, *rāsođ* došlo je do disimilacije *a-a > a-o*, no potvrđeni su i dubletni oblici *rāsađ*, *nāpamēt*.

U starijih govornika promjena *a > o* dolazi u nastavku *-on* u množinskim padežima DLI ž.r. *ē*-vrste, npr. I mn. *sa sèstron*, *sa stīnon*, *sa žènon*; pri čemu je prema I jd. razlikovna zanaglasna duljina, npr. I jd. *sa sèstrōn*, *sa stīnōn*, *sa žènōn*. U govoru mladog i zrelog stanovništva dolazi i nastavak *-ama*, također s fakultativnom promjenom *-ama > -oma* (više u III.2.2. Morfologija).

U prednaglasnoj poziciji promjena je zabilježena u ojkonimu *Bojāgīć* (no može se čuti i *Bajāgīć*). Ojkonim *Bitelić* može se ostvariti i kao *Bītalić* ili *Bītaľć*.

⁵³ Navode se i primjeri u posuđenicama po uzoru na Šimundića, s razlikom da su izvorni oblici provjereni u mletačkom rječniku Boerio (1856). Usto treba istaknuti da ne možemo sa sigurnošću rekonstruirati procese putem kojih su se posuđivali romanizmi te bi primjere iz Bitelića trebalo posebno obraditi u budućim istraživanjima.

⁵⁴ Nemotivirane promjene vokala ne možemo smatrati glasovnim promjenama u pravom smislu, nego realizacijama, jer nisu sustavno provedene pa ih nije moguće definirati glasovnim zakonom.

Do promjene može doći u niječnim oblicima glagola *vàlat*, npr. *ně voľā*, no potvrđeni su i oblici bez promjene: *ně vaľā*. Kapović (usmeno) bilježi i primjer *ně veľā* na Ravči kraj Vrgorca. Šimundić (1971: 28) navodi da u Imotskoj krajini i Bekiji "promjena nije nastupila u *vàľān*, *vàľāš*... jer je prvi samogl. pod naglaskom. U dotičnom primjeru naglasak nema uvjeta za skakanje, ali će biti da je ipak do ovoga došlo zbog česta uzvična značenja niječnog prezenta."

U posuđenicama je promjena *a > o* potvrđena u primjerima različita postanja koji su prošireni na mnogim područjima *kòmīn* (< *kamin*), *šugòmān* 'ručnik' (< *šugaman*⁵⁵ < mlet. *sugaman*). Nalazimo ju i primjerima poput imenice *livoda* (< *livada*) i čestici *bòlon* (< *bolan*), koje se mogu ostvariti i kao *livada*, *bòlan*.

Zabilježena je promjena *a > e* iza palatala, npr. *bàdeń* 'bačva za vino', *bílec* 'pokrivač', *pijen*, *rážeń*, *nòces*, *večères*. Potvrđeni su i primjeri bez promjene: *bàdań*, *bílac*, *pijan*, *rážań*, *nòcas*, *večeras*. U primjeru *prijeteľ* (uz koji češće dolazi *prijateľ*) došlo je do asimilacije *a-e > e-e*, a u romanizmu *pijet* (< mlet. *piato*), moguće je da došlo do disimilacije u G mn. *a-a > e-a* (*pijata > pijētā*) koja je prenesena u N. Ovu pojavu bilježi i Šimundić (1971: 26–27) te navodi velik broj primjera koje u Biteliću ne nalazimo, no koji sugeriraju da je promjena uvjetovana susjedstvom palatalnog suglasnika ili *r*: *Àrep(in)*, *beľéžgat*, G mn. *čeválā*, *ževálā*, *Màkerskā*, *mālašān*, *ögreda*, *pěčet*, pa možemo zaključiti da je u govorima Imotske krajine ova promjena učestalija no u govorima okolice Sinja.⁵⁶ Ipak, valja imati na umu da je Šimundićevo istraživanje utemeljeno na građi staroj gotovo pola stoljeća, te da je moguće da je danas broj zamjena mnogo manji.⁵⁷

Promjena *a > u* zabilježena je u uzviku *ùjme* (uz dubletno *ájme*).

U naglašenom slogu dolazi do promjene *ra- > re-* u oblicima glagola *rāst*, što je starija (dijakronijska) pojava, dok je promjena kratkih nenaglašenih samoglasnika novija pojava. Kod starog stanovništva takva je promjena zabilježena i u riječima *rēst*, *rēstā*, *nārēstā*, *rébac*. U zreloga stanovništva nalazimo *rēst*, *rēstā*, *nārēstā* te dubletno *rébac* / *vrābac*, a mladi će češće reći *vrābac*, dok je *rēst*, *rēstā*, *nārēstā* isto kao u ostalih govornika. Potvrđen je samo oblik *krāst*.

⁵⁵ Oblik s disimilacijom *a-a > o-a* *šugoman* nalazimo posvuda u Dalmatinskoj zagori, dok je na obali i otocima češće nepromijenjeno: *šugaman*.

⁵⁶ Buduće analize ostvaraja nenaglašenih vokala u drugim govorima Sinjske krajine mogu dodatno razjasniti ovu situaciju.

⁵⁷ U tuđicama i posuđenicama Šimundić (1971: 27) u Imotskoj krajini riječ bilježi navedenu promjenu i u turcizmima, no u Biteliću su zabilježeni takvi primjeri bez promjene: *barjaktār*, *čalabčnit* 'na brzinu pojesti'.

2.) Promjena *e*

Promjena *e > a* zabilježena je u riječima slavenskoga podrijetla *tèlaťna*, *vèčara*, *večarávat*, *dèrnak*, u kojima je došlo do disimilacije prema prvome slogu i asimilacije prema sljedećem *e-e-a > e-a-a*. Potvrđeno je i *tèletna*, *vèčera*, *večerávat*, *dèrnek*.

Rjeđe do te promjene dolazi u turcizmu *žigar'ca*. U internacionalizmima tipa *telavízija*, *temparatúra* mijenja se *e* u prednaglasnoj poziciji. U *telavízija* dolazi do disimilacije *-ele- > -ela-*, a u *temparatúra* do asimilacije *-era- > -ara-*.

Zabilježena je i promjena *e > i*, no ne u primjerima koje navodi Šimundić (1971: 29), *očinaš*, *jelin*, *Kamišnica*, *lemiš*, nego u romanizmima. Radi se o transfonemizaciji venetskog *e*, koja je sustavno (tj. bez dubletnih primjera) nalazimo *i* u riječima: *běštīma* 'psovka' (< mlet. *biastema*), *būtīga* 'dućan, trgovina' (< mlet. *botega*), *dišpet* (< mlet. *despeto*), *mànistra* 'tjestenina' (< mlet. *manestra*), *pīz* 'uteg', *pizát*, *pizávat* 'biti / bivati težak' (< mlet. *peso*), *priša* 'žurba', *prišit* 'žuriti' (< mlet. *pressa*), *sīč* 'kabao' (< mlet. *sechio*), *spīza* (< mlet. *spesa*), *fibra* 'vrućica' (< mlet. *febra*, *febre*).

Uz romanizme, promjena *e > i* zabilježena je u primjeru *lipùrca* 'leptirica, moljac'.

3.) Promjena *o*

Promjena *o > a* zabilježena je u priložima *skòra*, *sùbata*, *ràda*, uz koje se ostvaruju i dublete *sùbota*, *skòro*, *ràdo*. U prvom primjeru bilježimo disimilaciju *o-o > o-a*, a u drugim dvama asimilaciju *o-a > a-a*. Asimilacija je zabilježena u internacionalizmu *labaratôrij*. U riječima preuzetima iz stranih jezika promjenu *o > a* (tj. asimilaciju *a-o > a-a*) nalazimo u riječi *karasèrija*, koja se može izgovoriti i bez promjene, kao *karosèrija*.

Promjena *o > a* potvrđena je i u toponimiji, gdje nalazimo i *Ĭmackī* i *Ĭmockī*.⁵⁸

Dolazi do promjene *o > e* u niječnom prezentu glagola *möc*, koji se bilježi uz rotacizam i bez njega: npr. *nè mereš* / *nè mežeš*, *nè mere* / *nè meže*, uz dubletne oblike *nè moreš* / *nè možeš*, *nè more* / *nè može*. Dubletni ostvaraj vidljiv je i u *allegro* oblicima *nè meš* / *nè moš* (usp. Šimundić 1971: 32), uz koje se može čuti i *nè maš*. Novija Kapovićeve građa iz Vrgorske krajine potvrđuje samoglasničku promjenu: *nè mere* / *nè meže* / *nè more*. U

⁵⁸ Primjer *Ĭmackī* nalazimo i u Vrgorskoj krajini (Kapović, usmeno).

Biteliću je prijelaz $o > e$ potvrđen i u primjeru iz standardnoga jezika *mažerëtkiñe* (< *mažoretkiñe*).

Već je spomenuto da nastupa promjena $o > u$ ako se o nađe uz nazalne sonante, kao u primjerima *ûn* 'on', *ûnō* 'ono', *ûndā* 'onda', *ûndā* 'onuda'. Ova promjena može se ostvariti i u primjeru *guvòrit*, uz češće *govòrit*. Za primjer *túte* (< *tote*)⁵⁹ nema dubletnih ostvaraja, uvijek je u tome obliku.

U romanizmima je promjena $o > u$ sustavna, dakle bez dubletnih oblika u imenica tipa *gàrbûn* 'ugljen' (mlet. *garbon*), *màrûn* 'kesten' (< mlet. *maron*) i u brojevnoj imenici *miļûn*, no ne dolazi u *bômba*, *prôfesôr*, *dôktor*, koji su uvezeni iz standardnoga jezika. Primjer *bûmbôn* ostaje u dijalektalnom liku.⁶⁰

4.) Promjena *i*

Promjena $i > e$ potvrđena je u rijetkim primjerima. Do promjene može doći u novijim riječima, npr. *telegéncija* (< *inteligencija*), u kojoj bilježimo asimilaciju $e-i-e > e-e-e$.

U primjerima poput *ájme* / *ùjme*, *ùjtít* došlo je do promjene $i > j$, do koje dolazi i kad se proklitičko u nađe ispred i , npr. *ujme òca* te u izvedenicama glagola (*j*)*íst*, npr. *kâžû*, *tô j^f dòbro*, *àko t ùjdû dv-trî çêle*.

6.) Promjena *u*

U govoru Bitelića samoglasnik u (uz i) prolazi kroz najmanji broj promjena.

Dolazi do promjene $u > o$ u prednaglasnoj poziciji kao u primjerima *bobùlica*, *kokùruz*, *dogùlast*, uz dubletne oblike *bubùlica*, *kukùruz*, *dugùlast*. U njima je došlo do disimilacije $u-u > o-u$. U imenici *kokurík* 'bolest, kašalj' nisu potvrđene dublete.

Zabilježeno je $u > e$ u primjeru *čevàrk^o ča* 'čuvarkuća'.

⁵⁹ Šimundić (1971: 32) navodi da je ovaj prilog nastao spajanjem dviju pokaznih zamjenica: *to* i *tu*.

⁶⁰ Primjer se ističe jer ga Šimundić (1971: 32) ne nalazi u govorima Imotske krajine i Bekije, u kojima općenito bilježi mnogo više promjena, koje su usto sustavnije provedene nego u govorima Sinjske krajine. Primjerice, kada sam tražila oblik *šmagnut*, nekoliko ispitanika prepoznalo je to kao značajku imotskih govora. Međutim, nisu bili svjesni ni nekih od promjena zabilježenih u bitelskom govoru, što je razumljivo, jer se radi o fonetskim procesima.

U riječima stranoga podrijetla sa suglasničkim skupom *eu*, samoglasnik *u* realizira se kao nefrikativno *v*[w], što se može zapisati kao promjena *u > w*, npr. *ėwrōpskī*, *Ewrōpa* i sl. Takvim prijelazom nastaje i *allegro* oblik *čòvik > čòv'k > čòuk*.

7.) Zaključci

Uz redukcije i zatvorenu realizaciju dugih *e*, *o* i (rjeđe) *a*, promjena kratkih nenaglašanih samoglasnika jedna je od tri glavne značajke u vokalizmu novoštokavskog ikavskog dijalekta, koje su prisutne i u ikavskoštakavskim govorima zapadne Hercegovine i u ikavskošćakavskim govorima zapadne Bosne, te u ikavskoštokavskom dijalektu u Dalmaciji.

Mijenjaju se kratki nenaglašeni samoglasnici, a dio promjena može se opisati kao i asimilacija odnosno kao disimilacija samoglasnika.

Primjeri iz Bitelića pokazuju da se najčešće mijenjaju nenaglašeni *a*, *e* i *o*, a rjeđe *i* i *u*. Prisjetimo li se da su na obratan način samoglasnici podložni redukciji, tj. da se češće reduciraju *i* i *u*, a rjeđe *a*, *e* i *o*, možemo zaključiti da su u kratkim nenaglašenim slogovima svi samoglasnici nestabilne artikulacije, pri čemu *a*, *e* i *o* imaju tendenciju promjene kvalitete i prelaze u druge samoglasnike, dok *i* i *u* mijenjaju kvantitetu i reduciraju se.

III.1.1.5. Slogotvorni $\bar{r}$, r

Slogotvorni $r/\bar{r}$ pojavljuje se u sljedećim pozicijama (usp. I.1.1.1. *Inventar*):

- a) između dva suglasnika u naglašenom, prednaglasnom ili zanaglasnom položaju, npr. *čvr̄st*, *kr̄y/křy*, *cr̄kva*, *cřn*,
- b) na početku riječi pred suglasnikom, uključujući i r koje je na početku riječi zbog gubljenja fonema x , npr. *řskav'ca*;
- c) na kraju riječi nakon suglasnika, npr. *četr*.

1.) Kraćenje slogotvornog $\bar{r}$

U govoru svih generacija primjetna je tendencija skraćivanja $\bar{r} > r$, koja objašnjava primjere poput *cr̄kva*, odnosno dublete poput *kr̄y/křy*. Može doći do skraćivanja i pod drugim naglascima ili skraćivanja zanaglasne duljine, npr. *četr̄tak*, *ù crkvu*, no ti oblici supostoje uz one bez skraćivanja. Kapović (2014: 526–527) navodi ovu promjenu kao promjenu u tijeku i adrijatizam, uz napomenu da se može naći i dublje u unutrašnjosti, u dolini Neretve i govoru mostarskih Srba i općenito po Bosni te na nekim obalnim područjima, gdje je $\bar{r}$ sustavno pokraćen. Kurtović Budja (2009: 41) u svim govorima bilježi skraćeno ishodišno dugo r i zaključuje: "Primjeri u kojima sam zabilježila čuvanje dugoga r znatno se rjeđe javljaju odnosno malen ih je broj ispitanika potvrdio pa se može zaključiti da je i u govorima Makarskoga primorja skraćivanje dugoga r jezična karakteristika koja je živa." Ta je promjena u tijeku i u govoru Bitelića.

Tomelić Ćurlin i Anić (2012: 350) u kruševačkom govoru bilježe primjere bez skraćivanja: *cr̄kva*, *četr̄tak*, *křv*. Šimundić (1971.) ne bilježi kraćenje, što je dokaz da je promjena novija, tj. da je mlađa inovacija u dijalektu.

2.) Sekundarni slogotvorni *r*

Spomenuto je da nakon redukcije može nastati sekundarni slogotvorni *r*, npr. *vrtěno* (<*vrtěno*).⁶¹ Zabilježen je u izvedenicama od imenice *sričca*, npr. *něsrčca*, *něsrčan*. u (složenim) brojevima *trî*, *čětr*, u kojima se *i* reducira nakon gubitka naglaska, npr. *tr-čětr*, *samúni po jědno dvà-tr kila* (uz *dvi-trî čěle*). Od glagolskih riječi navodimo primjere u izvedenicama glagola *tirat*, npr. *pòtrat*, *dòtrat* 'dovesti'. Sekundarni slogotvorni *r* nalazimo u romanizmima tipa *mìgīn* 'kamen međaš', *pržūn* 'zatvor' (< mlet. *preson*).

Može doći i do obratnog procesa, u kojem je *r* desonantizirano, npr. u *sàtrat*, *satàrluk* '1. umor | 2. gaženje njive'. Ta je pojava općeproširena u štokavskom narječju.⁶² U Biteliću bilježimo i primjere bez promjene: *sàtrla son se žíva*.

U većini štokavskih govora slogotvorni *r* prelazi u neslogotvorni *r* u blizini samoglasnika, skraćeno: *r* > *r*, i to u gl. prid. rad. m.r. jd. *ūmrō*, *ūprō*.

U primjerima *svěkruva*, *jětruva* slogotvorni *r* je desonantiziran tako što je umetnuto *u* koje postaje jezgra sloga, a *r* prelazi u *r*. Bilježimo i primjer L jd *nà vri* 'vrh'.⁶³

⁶¹ Nakon redukcije *i* nađe u slogu uz *l*, *m* i *n*, mogu se ostvariti i [l], [m] i [n] kao u primjerima *sědŋca*, *ziŋca*, *slàŋna*, gl. pr. r. ž.r. jd. *bübŋla*, A jd. m.r. *nà B' teŋć*, gl. pr. r. ž.r. *mīšŋla* (v. III.1.2. Redukcije). Te glasove ne smatramo fonemima već alofonima zato što su položajne varijante koje nemaju razlikovnu funkciju.

⁶² Šimundić (1971: 33) objašnjava tu pojavu analogijom prema gl. pr. r. m.r. *trâ* i navodi da time dolazi u homonimiju s izvedenicama (naziva ih "složenice", no taj termin u ovom radu koristi se za riječi nastale slaganjem) glagola *tirat*. Kurtović Budja (2009: 42) također navodi ovu promjenu u Makarskome primorju.

⁶³ Isto u Vrgorskoj krajini bilježi Kapović za Prapatnice.

III.1.1.6. *Allegro* oblici

Neki od gore navedenih primjera potvrđuju da se mogu izostaviti i slogovi. U hrvatskoj dijalektološkoj literaturi takve se pojave opisuju kao redukcije više glasova, a u ovom su radu obrađeni kao *allegro* oblici u kojima ne dolazi do redukcije, nego su to drugi oblici riječi, koji su skraćeni, što zbog brza izgovora, što zbog česte upotrebe (Kapović, usmeno). Pritom najčešće od višesložnih nastaju jednosložne ili dvosložne riječi.

Kao *allegro* oblik navodi se eliminacija *e* potvrđena u oblicima glagola *tiť* 'htjeti', npr. prez. 2. jd. *oš*, niječ. *nêš*, i glagola *môc*: *môš*. Takvi su oblici potvrđeni na širem području (npr. u kajkavskom *neš* < *ne buš*), no u dijalektološkoj literaturi donose se među redukcijama. Primjerice, Šimundić (1971: 39) navodi promjenu kada govori o sinkopi, a Kurtović Budja (2009: 39) i Menac Mihalić (2005: 14) primjere poput *oš*, *neš* (< *oćeš*, *nećeš*) navode kao redukciju *e*, no to nisu primjeri redukcije nego *allegro* oblici.

U govoru Bitelića u brzom izgovoru krata se pojedine sveze riječi i frazemi, ponajviše iz sakralno-crkvenog leksika, npr. *u ime ôca* > *ujme ôca* > *ujmôca* > *môca*, *u ime Isusovo* > *mîsusovo*. Ta je pojava zabilježena posvuda u Dalmatinskoj zagori. Primjerice, Šimundić (1971: 37) navodi više primjera u govorima Imotske krajine i Bekije: "Govori se npr.: *ujme čègā si óvde?*; *ujme ôca i sīna*, ili samo: *ujmôca i sina*. Zbog velike komunikativnosti i uzvičnosti, ovaj je izraz još više reduciran, kaže se i *môcā i sina*, zatim *ujmîsusovo* : *imîsusovo* < *u ime Isusovo*." Menac Mihalić (2005: 16) za redukciju više glasova navodi primjere za "u ime Isusovo {ti bilo}" iz Gale, Otoka i Lovreća: *M Isusovo t' bilo*. (Ga). *M (me) Isusovo ti bilo!* (Lo) te *M Isusovo ti bilo* (Ot).

U govoru Bitelića zabilježen je skraćeni oblik dočetka brojeva nastalih slaganjem s korijenom *-deset*, što je posebno izraženo kada slijedi još jedan tvorbeni element: *dvajs jèdan*, *dvajz dvâ*, *tris trî*, *šezdès-sedondèsēt kílā* i sl. Ta pojava nije ograničena samo na štokavsko narječje nego je uvjetovana dinamikom govora i kontekstom.

III.1.1.7. Zijev

Kada se dva samoglasnika nađu jedan do drugoga, zijev se u govoru Bitelića može čuvati ili razriješiti kontrakcijom te epentezom *j* odnosno *v*.

1.) Kontrakcija

Jedan od načina uklanjanja zijeva jest sažimanje ili kontrakcija samoglasničkih skupova, kojim se dva samoglasnika iste ili bliske artikulacije slijevaju u jedan.

Skup *-aa > a* u G jd. imenica m.r. koje su izgubile *h*: *strâ, prâ, grâ*. Kada nije iz konteksta jasno u kojem je od dva izjednačena padeža riječ, N ili G jd., mogu se ostvariti oblici u kojima se umjesto kontrakcije umeće *j* ili rekonstruira *h* (prema standardnom jeziku): *strâja, prâha*.⁶⁴

U brojevima od deset do dvadeset zabilježena je kontrakcija *-ae > -e*: *jedânĕst, dvânĕst, trinĕst, četrnĕst, pĕtnĕst, šĕsnĕst / šĕšnĕst, sedâmnĕst / sedâmlĕst, osâmnĕst / osâmlĕst, devâtnĕst*.

Kada vokalizacijom finalnoga **-l* nastaje skup *-ao*, uklanja se po formuli *-ao > -ā*. Potvrđena je u imenicama poput *zâva (< zaova), pòsā (< posao), žăvā, pākā, vřtā*; te sustavno u gl. pr. r. m.r. jd. *mögā, rĕkā, spāvā, dā, pā, krâ*.⁶⁵ Slična kontrakcija zabilježena je u vezniku *kā (< kao < kako)*: *Nĭ pō mŭkĕ kâ prijĕ*. Do navedene kontrakcije ne dolazi u riječima koje su primljene iz standardnog jezika: *craóna, kupaóna, čitaóna, ražaóna*.

U govoru Bitelića zabilježena je kontrakcija (**-el >*) *-eo > -ē* u primjerima gl. pr. r. m.r. jd. *üzĕ, priuzĕ*, te u pridjevu *stĕna* 'steona' (uz *stĕvana*). Samo Čilaš Šimpraga (2010: 176) bilježi ovakvu kontrakciju, i to u Badnju i Sinju u primjeru *üzĕ* (takva je i Šimunovićeve građa). Drugim riječima, to znači da je u dosadašnjim istraživanjima novoštokavskih ikavskih govora kontrakcija (**-el >*) *-eo > -ē* potvrđena samo u okolini Sinja, što podupire hipotezu da govori Sinjske krajine čine zaseban tip među novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije. To ne znači da je hipoteza potvrđena, nego da smo zabilježili prvu činjenicu koja joj ide u prilog.

⁶⁴ Šimundić (1971: 35) jedini bilježi slične primjere, no navodi da se homonimija razrješava čuvanjem zijeva: *grāa, strāa, prāa*. Menac Mihalić (2005: 22) govori da nije potvrđen slijed *aa*, no jedini primjer koji iznosi je NG jd. *stra* doduše u više mjesta, a samo u Gospiću navodi primjer s epentezom G jd. *straja*.

⁶⁵ U pridjevima se čuva **-l*, npr. *tōpal, pōdal, dĕbel* (v. III.1.11. Razvoj).

Kontrakciju *-oo > o* nalazimo u skupovima kojih je drugi nastao od *-l, npr. u imenica tipa *sô'sol'* (G jd. *sôli*), *vô'vol'* (G jd. *vôla*), u pridjevu *gô*, prilogu *pô'pola'* (*i'pô*); dubletno dolazi *stô / stôl* (G jd. *stôla*), ali ne i u primjeru *bôl* (G jd. *bôli*), što je zasigurno utjecaj standardnog jezika i kosih padeža. Valja dodati da je ta kontrakcija rijetka u govoru mladih.

Za takvu kontrakciju Menac Mihalić (2005: 27) navodi da je zapisana na kraju riječi "samo u imenici *vol'* i fakultativno u imenici *sol'*" te "na kraju unutrašnjeg sloga" s primjerima G jd. m.r. *stoca*, I jd. m.r. *kocon*. Šimundić (1971: 36) ju sustavno bilježi u Imotskoj krajini i Bekiji, a kao jedini izuzetak navodi *bôjo* od *bôst*. Čilaš Šimpraga (2010: 198) navodi rečene primjere kada govori o finalnom *-l, koje se prema njenoj građi čuva samo u Omišu: "U ostalim punktovima to se *-l* ne čuva pa je svugdje *stô'stol'*, *vô'vol'*, *sô'sol'*, *vô'vol'*."

U govoru Bitelića važno je opisati i zamjeničke kontrakcije koje su potvrđene svuda u štokavskome narječju. U GDL jd. povratno-posvojne zamjenice *svôj* i posvojnih zamjenica za 1. i 2. lice jednine dolazi do kontrakcije *oje > o*: *svôg*, *svôm*, *môg*, *môm*, *tvôg*, *tvôm*. U upitno-odnosnoj zamjenici *kôji* zabilježeni su dubletni ostvaraji *kôjēg / kôg*.

2.) Epenteza *j*

Zijev se može ukloniti i epentezom ili umetanjem *j* između samoglasnika prednjega reda u primjerima u kojima je drugi samoglasnik nastao od *-l, npr. na dočetu pridjeva poput *dêbeja* (uz češće *dêbe*) između gl. osnove i nastavka u gl. pr. r. m.r. (npr. *čûjo*, uz dubletno *čüo*). Menac Mihalić (2005: 28) za tu promjenu daje primjere iz Gale i Lovreća s primjerima: "*Nisan ni čujo ni vid'jo* (Ga). *Ništa čujo ni vid'jo* (Lo). *Posujo se pepelom* (Lo)." Epentezu *j* navodi i Čilaš Šimpraga (2010: 176) u svim govorima.

Do umetanja *j* dolazi i između samoglasnika koji su došli u dodir nakon ispadanja *h*, npr. *mijūr*, G mn. *örājā / örāsā*, no rjeđe u mladoga stanovništva (v. III.1.2. *Konsonantizam*).

3.) Epenteza *v*

Zabilježeno je i uklanjanje zijeva dodavanjem epentetskog *v* između samoglasnika stražnjega reda u onomatopejskim riječima poput prez. 3. jd. *mjàvũčē*, no češće se ostvaruje bez umetanja prez. 3. jd. *mjàũčē, jãũčē* (v. nastavak).

Umetanje *v* zabilježeno je i u primjerima u kojima je izgubljeno *h*, a koji će biti opisani kao prijelaz *h > v*: *mávat, búva, kűvat*, G mn. *mãvũnã* (v. III.1.2. *Konsonantizam*).

4.) Čuvanje zijeva

Zijev se čuva u skupini *au* kao u primjerima *áuto, pãũk, pãũn, bãũk, màuna*, prez. 3. jd. *jãũčē*. Zijev *uu* ne uklanja u proklitičkoj poziciji, kao npr. *ũ uvo*. Ne dolazi ni do kontrakcije ni epenteze u izvedenicama i složenicama poput *proódat, priòrat, slipoòčt'ca*. Slične primjere *dòodak* 'dohodak', *oòlit se* 'oholiti se' nalazimo samo u Podgori u govorima Makarskoga primorja (Kurtović Budja 2009: 43).

III.1.1.8. Gubljenje samoglasnika

1.) Afereza

Afereza ili otpadanje samoglasnika na početku riječi zabilježena je u zamjeničkih pridjeva i priloga: *nākō* (< onako), *vākī* (ovakvi), *vlikō* (okoliko), *vāmo* (< ovamo). Na početku riječi može otpasti i cijeli slog, primjerice posredstvom haplologije: *kūruz*, *kūruzovna*. Također, nalazimo ju u posuđenicama iz drugih jezika poput *Mērka* (uz *Āmerka* / *Amērka*), *ćále* 'naočale' (< tal. *occhiali*) no rjeđe među mladim govornicima.

Šimundić (1971: 38) aferezu navodi u mnogo većem broju primjera, što se može tumačiti kao jedna od razlika govora Sinjske krajine od govora Imotske krajine. Međutim, trebamo imati na umu da je njegova građa stara pola stoljeća te da su i u govorima oko Imotskog u međuvremenu mogle nastupiti promjene te da će ipak više redukcija biti u govorima Sinjske krajine.

2.) Sinkopa

Za razliku od redukcije koja je fonetska promjena i ne provodi se sustavno nego se stupnjuje, sinkopom samoglasnik nestaje u određenim leksičko-morfološkim okruženjima. U velikom broju štokavskih govora (a i šire) uobičajeni su primjeri tipa *četri*, *ovolko*, *tolko*.⁶⁶

Sinkopa *o* potvrđena je, uz aferezu, u priloškim zamjenicama: *vlikō* (< *ovoliko*), *klikō* (< *koliko*), *vlišnī* (< *ovolišni*); u kojima se događa i u drugim dalmatinskim ikavskim štokavskim govorima (usp. Šimundić 1971: 40, Menac Mihalić 2005: 15, Kapović 2006: 114⁶⁷, Kurtović Budja 39–40, Čilaš Šimpraga 2010: 175).

Sinkopa *a* potvrđena je u rijetkim primjerima, npr. V jd. m.r. *bṛte* (< *brate*), koji se češće ostvaruje bez redukcije V jd. m.r. *brāte*. Šimundić (1971: 34) bilježi ovakav vokativ u većini govora Imotske krajine i Bekije i pojašnjava: "Do kraćenja je dovela njegova česta upotreba poštapalačke naravi u duljem pripovijedanju." Ta je pojava zabilježena posvuda u Dalmatinskoj zagori.

Šimundić (1971: 40) kao primjere sinkope *e* navodi i primjere poput *matrijāl*, *vetrinār* koje nalazimo i u bitelskom govoru.

⁶⁶ Npr. Ivić (1994: 179) bilježi u poglavlju o mlađem ikavskom (tj. novoštokavskom ikavskom) dijalektu: "Вокалске синкопе типа *вѣлкѣ* < *великѣ*, *сѣкрѣ* < *сѣкриѣ* и овде, су честе."

⁶⁷ Primjer *vlikō* bilježi kao jednu od iznimki neprovođenja redukcije u prapačkom govoru.

3.) Apokopa

Do pojave apokope ili otpadanja samoglasnika na kraju riječi dolazi vrlo često u slobodnom govoru, pogotovo u brzom govoru. Osim u infinitivima u kojima je fakultativno otpadanje *-t* (*sküva / sküvat*), apokopa je fakultativna, tj. ne ostvaruje se beziznimno. Otpadanje cijeloga infinitivnog nastavka jedna je od značajki koje se definiraju kao adrijatizmi. U Vrgorskoj krajini taj adrijatizam nije potvrđen, ali jest u Splitu i Dubrovniku.

Na kraju riječi apokopirano je *-i* (a rjeđe i *-t*). Pojava je zabilježena u infinitivnome sufiksu *-ti, -ći > -t, -ć*⁶⁸, npr. *òrat, kòpat, rěć, znăt, nâć, sâć, dôć*. Potvrđena je i u sufiksu za glagolski prilog sadašnji *-ći > -ć*, npr. *kòpajūć, mĩslěć, govòrěć*.

Zabilježena je i apokopa *e* u prijedlozima tipa *pöviš* (< *poviše*) i brojevnim imenicama *dvôj* (< dvoje), *trôj* (*troje*), pri čemu dolazi do duljenja ispred *j* (v. III.1.3. *Akcentuacija*).

Također, apokopira se *o* na kraju riječi kao u primjerima: *něg* (< *nego*), *kàk* (< *kako*), koji su potvrđeni u glavnini štokavskog narječja. Kurtović Budja (2009: 40) među redukcijama za Makarsko primorje navodi samo primjere *kūd* i *něk*, koje i Menac Mihalić (2005: 16) kao redukciju navodi u Čislama, Otoku i Lovreću. Primjeri su potvrđeni i u govoru Bitelića, no opisani su kao apokope, i to one koje se javljaju svuda u štokavskom narječju,⁶⁹ dok je redukcija fonetska pojava kao u npr. *ćăć* (< *ćăća*).

Već je navedeno da su enklitike često okrnjene (v. III.1.1.3. *Redukcija*). Primjeri: *Tô ti je bílo sâmā sô, kô j t dă māsť!* || *Küća j se rádla po pê-šês gödīna, a dānas se nāprovī ză msēc dānā.* || *Tākō j ūn žívio.* || *Tû t je se nāpravio līpo kòmīn.* || *...öndā b t tô stálo trî nêdle...*

⁶⁸ Bošnjak Botica i Menac Mihalić bilježe ovu pojavu među redukcijama *i*, kada govore o lovrečkome govoru (Bošnjak Botica, Menac Mihalić 2006: 26).

⁶⁹ Primjerice, u Slavoniji je dosta često *kak, neg*, no u Vrgorskoj krajini ne nalazimo *kak* (Kapović, usmeno).

III.1.1.9. Proteza

U govoru starog i zrelog stanovništva bilježimo pojavu protetskog *j* kao u *jòpēt*, uz primjere bez proteze (*òpēt*, *òko*). Protezu u tom primjeru nalaze i Čilaš Šimpraga (2010: 174) i Kurtović Budja (2009: 50), a potonja dodaje i primjer pokazne zamjenice *jota* 'ta'."

U zamjeničkim enklitikama i oblicima glagola *jīst* 'jesti' također nalazimo protetsko *j* (npr. D 3. mn. enkl. *jīn* 'njima'), koji se mogu ostvariti i bez proteze (*īst*, *īn*).

U govoru starog i zrelog stanovništva fakultativno se ostvaruje i protetsko *v*, koje se realizira kao [w], npr. *wòtīc* / *òtīc*, *wùvūc* / *ùvūc*.

III.1.1.10. Epenteza samoglasnika

Epentezu ili umetanje samoglasnika unutar riječi pronalazimo u nekoliko pozicija.

Između suglasnika u skupu na kraju riječi umeće se *a*, analogijom prema imenicama *a*-vrste koje završavaju suglasnikom i imaju tzv. nepostojano *a* (ustvari vokalizirani jaki poluglas) u N jd. i G mn., npr. *cīmenat*, *dijàlekat*, *vòlat*.⁷⁰

Umeće se *i* u prvi slog romanizama tipa *pijaca* 'trg' (< mlet. *piazza*) i *pijet* (< mlet. *piato*), koji su primjerice u govoru Splita u oblicima *piāca*, *piāt*.

U instrumentalu zamjenice za prvo lice jednine nalazimo *s mēnōn*, koje je analoški umetnuto prema GDL.

Kad se prijedlozi koji završavaju na suglasnik nađu u proklizi pred suglasnikom, dobivaju *a*, koji može preuzeti naglasak ili duljinu: *izà sna*, *krözā me*, *krözā nī*, *nizà skale*, *pòdā me*, *sā trī*, *üzā se...* Ta je pojava zabilježena u standardnom jeziku i u drugim narječjima, primjerice Jurišić ju nalazi u čakavskoj Vrgadi i tumači da se odvija "radi lakšeg izgovora, a kasnije, po navici, i kad nema takve potrebe" (Jurišić 1966: 25).

---

⁷⁰ Potvrđeno i u Vrgorskoj krajini (Kapović, usmeno).

III.1.11. Metateza

U primjeru *pòt paūzon* 'pod pazuhom' došlo je do metateze ili premetanja samoglasnika nakon ispadanja *h*. U ovom primjeru metatezu također bilježe Čilaš Šimpraga (2010: 175) i Šimundić (1971: 43).

Zabilježena je metateza u priloškim zamjenicama: *vödalē* / *vödalēn* 'odavdje', koje se mogu realizirati i bez promjene: *övdalē* / *övdalēn*.⁷¹

---

⁷¹ Ako se pokaže potreba za uštedom prostora, primjere s naveskom *n* alternativno ćemo u ovome radu bilježiti tako što ćemo *n* postaviti u zagrade, što znači da se može i ne mora ostvariti. Gornje primjere naveli bismo kao: *vödalē(n)*, *övdalē(n)*.

III.1.1.12. Razvoj

Sustav samoglasnika u bitelskome govoru promatra se u odnosu na općeslavenski jedanaesteročlani sustav: *a, *e, *i, *o, *u, *ě, dva poluglasa *ь (*jer*, prednji) i *ѣ (*jor*, stražnji), dva nazala *ę (prednji) i *ǫ (stražnji) te slogotvornih likvida */ i *r.⁷² Glasovi srednje artikulacije, *e, *o, *ь i *ѣ, izvorno su bili inherentno kratki, a ostali su izvorno mogli biti samo dugi. U posljednjem razdoblju razvoja općeslavenskog, dakle prije njegova cijepanja na dijalekte, a nakon promjena u akcentuaciji (v. III.1.3. *Akcentuacija*), svi su samoglasnici mogli biti dugi i kratki te naglašeni i nenaglašeni. Također, u toj su fazi svi samoglasnici mogli biti u bilo kojem slogu u riječi.⁷³ U nastavku je opisan njihov razvoj u govoru Bitelića.

1.) *ь i *ѣ > a

Poluglasovi *ь i *ѣ su se izjednačili u *ь (odnosno *ǫ)⁷⁴. Artikulacija u slabim pozicijama u riječi prvo je oslabljena, a potom dolazi i do gubljenja slaboga *ь, koje je motiviralo niz promjena u konsonantizmu. Gubljenje slaboga *ь označava "kraj općeslavenskog razdoblja" (Holzer 2011: 78).

U svim jakim položajima poluglas se reflektirao kao *a*: npr. *dān*, *dāska*, *lākat*, *lāž*, *māgla*, *pīvac*, *dānas*, *sān*, *snāja*, *sēdan*, a fakultativno se u nenaglašenoj poziciji može ostvariti i *o* (prez. 1. jd. *jěson*, br. *ōson*) ili *e* (*nóces*), što nisu posebni odrazi poluglasova, već ostvaraji sinkronijske slobodne varijacije, tendencije ka promjeni boje nenaglašanih samoglasnika (za kasnije sekundarne pojave v. III.1.1.4. *Sporadične promjene kratkih nenaglašanih samoglasnika*).

U prefiksu *вѣ- nalazimo *u*, refleks tipičan za štokavsko narječje: *u*, *unuk*, *uzest* / *uzes*, *Ūskrs*.

⁷² Glas */y/ u osl. razdoblju već je sužen i izjednačen s */i/. Usp. npr. Holzer (2011: 72). Polazni sustav je općeslavenski jezik (v. I.3.1. *Praslavenski i općeslavenski*), i to u svojoj posljednjoj, najkasnijoj fazi, koja se i u dijalektološkoj literaturi uzima kao polazna.

⁷³ Usp. Kapović (2003, 2005, 2008), Holzer (2011: 65), Matasović (2008: 158).

⁷⁴ Holzer koristi drugi znak, a Lisac i Lukežić prvi. I jedni i drugi govore o izjednačenju poluglasa prije njihove vokalizacije ili redukcije. U ovom radu koristi se znak ь, jer se znak ǫ koristi za reducirane vokale.

Primjer vokalizacije poluglasa u slabom položaju, tipične za dijalekte čakavskoga narječja⁷⁵, zabilježen je u toponimiji za koji bilježimo naziv obližnjega mjesta u blizini izvora Cetine *Mālīn*⁷⁶).

Na kraju se napominje da je u kosim padežima leksema *pās* zabilježeno *a* na mjestu *ь (jd. GA *pāsa*, DL *pāsu*, I *pāson*; mn. NV *pāsi*, G *pāsā*, DLI *pāsīn/pāsima*, A *pāse*), koje nije odraz poluglasa, nego nastaje analogijom prema N jd. i G mn. u kojima je poluglas bio vokaliziran u jakim položajima.

U DLI zamjenice za 1. jd. *ja* nalazimo *e* na mjestu *ь analogijom prema G: *s mēnōn*.

2.) *ě > *i*

U Biteliću je općeslavenski samoglasnik *ě (s međufazom *ę)⁷⁷ u većini primjera dao *i*.

U korijenskim morfemima dosljedno je potvrđen u primjerima: *bičva*, *bīl*, *bīlit*, *bīs*, *bīsan*, *bižat*, *bēsida*⁷⁸, *blīđ*, *brīg*, *brīst*, *cīdit*, *cīpat*, *cvīt*, *gūnzdo*, *čōvik*, *dīđ*, *dīlit*, *dīte*, *divōjka*, *līp*, *līto*, *mīsto*, *mīra*, *mīūr*, *mīko*, *nēdiļa*, *nēvīsta*, *pīvac*, *sīlo*, *sīkira*, *smīj*, *snīg*, *srīda*, *stīna*, *svīca*, *sūsīđ*, *tīme*, *trībat* (uz rjeđe *trēbat*), *trīzan*, *ūmrīt*, *vīdit*, *vrīme*, *vītar*, *zvīzda*, *žīvit* i dr.

Ikavski refleks jata dolazi i iza *r*: *crīva*, *mriža*, *srīca*, *vrića*; te u primjerima s protetskim *j*: *jīđ*, *jīst* (uz *īst*), imp. 2. jd. *jīđ* (uz *īđ*).

Potvrđen je i na dočetu infinitivne osnove glagola *bōlit*, *vidit*.

U prefiksima je potvrđen u *pri-* u značenju 'promijeniti', npr. *priokrēt* 'preokret', *prīvrāt* 'prevrtati'; zatim u prefiksu *pri-* u značenju 'previše', npr. *prīslatko*, *prīslāno*, *pribit*, *prīstat* 'prestati'; u primjerima s *pred-*, npr. *prīđ*, *īsprīđ*, *nāprīđ*, te u prefiksu *prik-* npr. *priko*, *priklāni*, *prikučēr* i sl. Jat je ikavski i u dočecima brojevnih imenica ž.r. poput *dvī*, *dvīsta*,

⁷⁵ Vokalizacija poluglasa u slabom položaju jedan je od triju osnovnih kriterija za klasifikaciju čakavskoga narječja (v. npr. Lisac 2009: 17). Valja napomenuti da su i u kajkavskom narječju potvrđeni primjeri tipa *melin*.

⁷⁶ Moguš (1976: 8) temeljem vokalizacije poluglasa u tvorbenom gnijezdu top. *Malin* određuje predmigracijski smještaj granice između štokavskoga i čakavskoga narječja i utvrđuje da "štokavski toponimi ne prelaze na zapadu crtu Bjelovar – Prijedor – Drvar – Jajce – Travnik, odnosno rijeke Sanu, Vrbas i Bosnu. Budući da su toponimi, kao što je poznato, prvorazredni jezičnopovijesni spomenici, oni mogu, kao i u ovom slučaju, pomoći da se bar približno odredi dokle se od Jadranskog mora u unutrašnjost prostiralo nekada čakavsko narječje." Usp. II.4.2. *Predmigracijski raspored narječja i dijalekata*, i to *Kartu 1*.

⁷⁷ Lisac (2003: 18) i Lukežić (2012: 49) koriste znak *ę*. Holzer (2011: 82–84) istu promjenu opisuje kao *i > *ie*.

⁷⁸ Leksem je u upotrebi vrlo rijetko kod starog stanovništva, zrelo i mlado gotovo da ga ne poznaju.

öbedvī; i dočecima priloga: *dī, digdī, nīgdī, svāgdī, dōli, gōri*, uz napomenu da se u finalnom slogu kratko *i* djelomično ili potpuno reducira (v. III.1.1.3. Redukcija).

U tvorbi neodređenih zamjenica rijetko se u govoru staroga stanovništva može čuti i *nīkī, nīkojī*, no u govoru odraslih i mladih ostvaruje se i oblik *nēkī*.

U govoru Bitelića potvrđen je ekavizam u primjerima *cēsta, brēza, öbe, starēšina*, N mn. *zēnce*. Lisac (2003a: 174) navodi još ekavizama u novoštokavskim ikavskim govorima, za koje u Biteliću nije bilo potvrda: *ozledit, zanovetat, koren*. Kao slobodne varijacije izmjenjuju se oblici *vrīmena / vrēmena*, te primjeri u kojima nije bio etimološki jat, nego *i* dolazi po uzoru na tu promjenu, prez. 3. jd. *trēbā / trībā* i gl. pr. r. m.r. jd. *trébā / trībā, cīmenat* 'cement'.

Ijekavski refleks jata nalazimo u novijim primjerima koji su primljeni iz standardnoga jezika: *žēlezo, zjēnica, pjēškē* (uz romanski kalk *nā noge*), *sjēno*; te u korijenskim morfemima koji su u drugim izvedenicama u dijalektalnom obliku, npr. *bijēda* : odr. ž.r. *bīdnā, pjēsak* (uz *prīžna*) : top. *Piskuļa*. Stariji govornici sjećaju se da su njihovi roditelji govorili *zēn'ca, sīno*.

3.) *ę > e

Prednji nazal *ę dao je *e*, npr. *grēda, mēso, pēt, pétak, pāmēt, počēt, jēzik, jēcim, lēđna, gòved'na*, gl. pr. r. m.r. mn. *žēli*.

Zabilježena je iznimka u primjeru *prījāt* 'primiti', gdje slijedi formulu koja je tipična za govore čakavskoga narječja: *ę > *a* iza *j, č, ž*. Ta je značajka potvrđena posvuda po Dalmatinskoj zagori. Potvrde takva razvoja i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije postoje u literaturi (Šimundić 1971: 29, Kapović 2006: 114, Lukežić 2004: 477, Bošnjak Botica, Menac Mihalić 2007: 29, Kurtović Budja 2009: 47).⁷⁹

U Makarskom primorju Kurtović Budja (2009: 47) takav razvoj nalazi tek u jednom od promotrenih dijalektoloških punktova: "Upadljivo je da je razvoj *ę > a* u *zajat, ujat, prījat* zabilježen samo u Podgori, no to ne znači da nije do nedavno, a kod gdje kojega ispitanika možda i danas, prisutan i u ostalim govorima."

⁷⁹ Lisac (2003a: 175) navodi da se refleks *a* bilježi u leksemima: "*žavica* 'žalac' u Tmrovcu u Lici, u Otoku kod Sinja, u Grudama itd., *žaovica* u Guberu kod Livna, *žalac* u Dobretićima kod Jajca [primjer je ostavljen u citatu, no u riječi *žalac* nije bio etimološki *ę (usp. Skok 1971/IV: 670), op. D. Č.], *jāmit* 'uzeti' u Grudama i u Vitini (zapadna Hercegovina), *prījat* 'primiti', *zajat* 'posuditi', *jačmak* 'ječam' u Imotskoj krajini i Bekiji, *jadro, najat* 'najmiti', *jatra* i *jetra* u senjskom zaleđu, *jačmik* u Klisu, *jačmer* u Mratovu (Promina) itd. Svakako primjeri s *a* govore o bliskosti tih štokavaca s čakavcima."

4.) *q, *l > u

Stražnji nazal *q dao je *u* (*mûž*, A jd. ž.r. *rúku*, *pût*, *zûb*, *sùbota*, *gölüb*), isto kao i slogotvorni *l (*sùza*, *sûnce*, *vûk*, *jâbuka*, *žût*). U literaturi se rekonstruira međufaza prema kojoj su se *q, *l izjednačili kao *q (v. npr. Lukežić 2012: 175), na čijem je mjestu u govoru Bitelića *u*. "Tako je svagdje u novoštokavskom ikavskom dijalektu" (Lisac 2008: 106).

Kod glagola II. vrste prevladava infiks *ni* < *-ny- (: *-nq-), npr. *dignit*, *stégnit*, *víknit*, *níknit*, *okrénit* i sl. Prema Andersen (1999: 51–52), Dalmacija je u skupini (c), u kojoj su Lika, Senj, zapadna Bosna, Posavina, Podravina, Srijem, Bačka, Baranja, Banat.⁸⁰

5.) *-l > o

Finalni *-l dao je *o*, npr. gl. pr. rad. m.r. jd. *vǐdio*, *ǔmrō*. U glagola *a*-vrste, samoglasnička skupina *-ao* ukida se progresivnom kontrakcijom ili sažimanjem u *-a*, kao npr. u gl. prid. rad. *imā*, *nāšā*, *vrācā*, *mōgā*, *pōstā*, *nābrā*... Zabilježeno je i stezanje u primjerima *sō*, *vō*, *pō*, *i pō*, *gō*. Izostaje u riječima *bōl*, *stōl* (uz *stō*), u kojima je rekonstruiran u NA jd. analogijom prema kosim padežima (i sekundarno iz standardnog jezika u medijima).

U govoru starog i zrelog stanovništva u malenu broju primjera zabilježen je i refleks *-e* (npr. *vǐdije* / *vǐdio*), koji dolazi fakultativno uz češći *-o*. Zabilježen je još u Trnovcu u Lici i Posedarju (Lisac 2003: 54) te u Pridrazi kod Zadra (Lisac 2008: 109). U govoru svih generacija, a više u mladim, fakultativno se može ostvariti i *-a* (npr. *dōnija* / *dōnio*).⁸¹ To može biti posredan utjecaj splitskoga govora. U govoru starijih generacija ovakvi primjeri teško da se mogu opravdati utjecajem splitskog. Ipak, ni oni nemaju etimološke reflekse finalnog *-l, nego su prije zahvaćeni promjenom kratkih nenaglašenih samoglasnika.

U pridjeva se finalni *-l u govoru Bitelića čuva, i to u primjerima koji su završavali na *-el, npr. *dēbel*, *vēsēl*, *kīsēl*. Analogijom je *-l* rekonstruiran na dočetu osnova pridjeva koje nisu završavale s *-e*, npr. *tōpal*, *pōdal*. U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima

⁸⁰ Izoglosa koja razdvaja odraze *ni* / *nu* skicirana je u Andersen (1999: 50): "The *-ni-* // *-nu-* isogloss runs from the Adriatic coast near Ston on Pelješac to the mouth of the river Neretva, up the Neretva past Mostar, across through Sarajevo to Žepče on the river Bosna, west to Banja Luka, down the river Vrbas to the Sava, up the Sava to its confluence with the Drina; then north bisecting Srem, crossing the Danube west of Novi Sad, on through Vojvodina, through northwestern and northern Bačka, across the river Tisa, eastward into northern and northeastern Banat."

⁸¹ Čilaš Šimpraga (2010: 196–197) navodi da u većini slučajeva u govoru Jabuke *-l* > *-a* te ga prema vlastitim istraživanjima svrstava u skupinu govora u kojima je *-l* prešlo u *-a*, u kojoj su još Kotezi, Omiš, Zaostrog i Vid. Za Jabuku posebno napominje da se novi podaci ne podudaraju s onima koje je Šimundić prikupio za HDA, ali da su izvorni govornici svjesni da se njihov govor razlikuje od govora okolice upravo po toj značajki.

ostvaraji s finalnim *-l* rijetko se navode. Čilaš Šimpraga (2010: 198) bilježi *dèbel, vèsel, bìl* u Sinju i Badnju, te *cìl / cija, bìl / bja* u Jabuci. U *Upitniku za HDA* za Sinj ispunjenom u prosincu 1966. Šimunović bilježi *dèbē(l), vèse(l)*. Ivić (1994: 179) tumači tu pojavu kao analošku rekonstrukciju *-l*. "У неким говорима, нарочито у непосредном суседству са чакавским, често је аналошко враћање на *-l* у појединим граматичким категоријама: *цил, пепел* (у радном придеву то се никада не дешава." Ivić ispravno zaključuje da je ta pojava ograničena na imeničke kategorije, odnosno na *-l* koji je na kraju osnove, a ne sufiksa, kao u glagolskom pridjevu radnom. U govoru Bitelića kod glagola ne nalazimo oblike tipa ***üzēl* ni kao dublete.

6.) Pregled podrijetla samoglasnika

Prema metodologiji primijenjenoj u *Fonološkim opisima...* (Ivić i dr. 1981), daje se pregled posebnosti u podrijetlu samoglasnika. Ne navode se odrazi za **a, *e, *i, *o, *u, *y* jer su im refleksi uobičajeni. Za pojedine samoglasnike iznose se prvo starije a zatim novije promjene.

i < ě *díte, zvîr, òdnît, bùbrig / bùbrik, mriža*

e < ę *mêso, pêt, pâmêt, pòčêt, jèzik*

< a *rêst, rébac*

< a {< *ъ} *nòćes*

< ě *bréza, òbe, nêkî*

< ae *jedànēst, dvánēst ... devètnēst*

< eo {< *-el} *üzē, sténa* 'steona' (uz *stèvena*)

< o *nè mereš / nè mežeš, nè mere / nè meže* (češće *nè moreš / nè možeš*)

a < ь *dân, lâkat, lâž, màgla, pívac, dànas*

< aa {G jd. nakon gubljenja *h*} *strâ, grâ*

< ao *zâva, mөгâ*

< ę *prijāt* 'primiti'

< e *vèčara, telavízija*

- o < oo {< *-ol} *sô, vô, gô, pô*
 < -l {gl. pr. r. m.r. jd.} *čijô, dio*
 < -oje {GDL posvojnih zamjenica} *svôg, môg, tvôm*
 < a *skôra (uz skôro), sùbata (uz sùbota)*
 < u *bobùlica (uz bubùlica), kokùruz (uz kukùruz)*
- u < q *pût, zûḥ / zûp, gôlûḥ / gôlûp*
 < ĳ *sûnce, vûk, sùza, jâbuka, pûn*
 < q *sùbota, A jd. ž.r žènu*
 < vḥ- *u, ùnuk, ùzest*
 < o {nazal} *ûn, ùndā, bùmḃōn*

III.1.1.13. Zaključci o vokalizmu

Samoglasnički sustav govora Bitelića ima inventar od pet samoglasnika koji dolaze u dugim i kratkim slogovima, a u funkciji silabema pojavljuje se i slogotvorni *r*, koji također može biti dug i kratak, no zabilježena je tendencija ka skraćivanju. Nakon redukcija samoglasnika može nastati sekundarni slogotvorni *r*. Kvantiteta i kvaliteta kratkih nenaglašenih samoglasnika podložne su promjenama te u dinamičnome govoru gube distinktivnu funkciju.

Dugi slogovi mogu se naći samo pod naglaskom i iza naglasaka. U nekih govornika može doći do fakultativnih diftongacija *o* i *e*. Svi samoglasnici su nazalizirani, posebno u blizini nazala, a *o* se može promijeniti u *u* u slogu zatvorenom nazalom. Kratki mogu biti u bilo kojem slogu u riječi, ali kada su nenaglašeni, gube intenzitet i podliježu promjenama koje su sinkronijske i tretiraju se kao realizacije. Zaključeno je da u nenaglašenom slogu samoglasnici *a*, *e* i *o* gubitak intenziteta ostvaruju promjenama u kvaliteti, odnosno prelaskom u drugi samoglasnik. Samoglasnici *i* i *u* gubitak intenziteta ostvaruju promjenama u kvantiteti, tj. ili tako što se ostvaruju se kao hiperkratki samoglasnici *i* i *u*, ili tako što se potpuno reduciraju ili sinkopiraju.

Utvrđeno je da redukcija najčešće dolazi u slogu neposredno nakon naglasaka. Najveći broj primjera s redukcijama ima kratkouzlazni naglasak na slogu ispred reduciranoga. Kratkouzlazni naglasak nastao je pomakom sa sljedećeg sloga, odnosno sa sloga u kojem se samoglasnik poslije reducira. Dakle, samoglasnik nakon gubitka udara, tj. prijelaza naglasaka na prethodni slog, nastavlja gubiti silinu i intenzitet te se u konačnici djelomično ili potpuno reducira.

Težnja k reduciranju izražena je i u brojnim primjerima afereza, sinkopa i apokopa. Tim promjenama najčešće podliježe *i*, no potvrđene su i slične eliminacije ostalih samoglasnika, posebno u pripovijedanju i dinamičkome govoru.

Zijev se uklanja stezanjem, umetanjem glasa *j* ili, rjeđe, glasa *v*. Zijev se zadržava u posuđenicama i na morfemskoj granici. U manjem broju primjera dolazi do umetanja i premetanja samoglasnika.

Prema refleksu jata, govor Bitelića pripada ikavskom novoštokavskom dijalektu štokavskoga narječja. Svugdje u dijalektu nalazimo potvrde ekavizmima. Poluglasovi su prema očekivanjima dali *a*, koje je u nekim slučajevima promijenilo kvalitetu, tj. prešlo u *o* ili

e, kao i a koje nije nastalo od poluglasa. Refleksi općeslavenskih nazalnih samoglasnika pokazuju većinska rješenja i iznimke očekivane za novoštokavske ikavske govore Dalmacije.

Na kraju je potrebno dodati da je u govoru Bitelića pronađena značajka koja prema literaturi nije bila očekivana. Samo je u rijetkim opisima u literaturi (i to onima iz okolice Sinja) zabilježena značajka koja je u Biteliću izrazita. To kontrakcija *eo* > *ē* kao u primjerima gl. pr. r. m.r. jd. *ūzē, priuzē*, koja ide u prilog hipotezi da govori Sinjske krajine čine poseban tip u sklopu novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije. Usto, bitno je istaknuti i čuvanje (odnosno analošku rekonstrukciju) finalnog *-l* na dočetu osnovne pridjeva tipa *věsel, dēbel, tōpal*. U glagolskom pridjevu radnom *-l* nije na kraju osnovne, nego sufiksa te je sustavno zamijenjen s *-o*, a u kontrakciji daje *-ā*.

Zaključno možemo reći da je u vokalizmu govora Bitelića potvrđen velik broj starijih inovacija koje su zahvatile i druge novoštokavske ikavske govore, kao i novijih, čija se rasprostranjenost još mora istražiti.

III.1.2. Konsonantizam

III.1.2.1. Inventar

Inventar suglasničkog sustava govora Bitelića prikazan je u *Tablici 6*. Bezvučni frikativi *f* i *h* nisu očekivani u novoštokavskom ikavskom govoru i posebno su opisani u nastavku.

ŠUMNICI				SONANTI		
p	b	f		v		m
t	d			l	r	n
c		s	z			
ć	ž			j	ǰ	ń
č	ž	š	ž			
k	g	(h)				

Tablica 6. Konsonantski sustav govora Bitelića

Po mjestu tvorbe suglasnici mogu biti:

- bilabijali ili dvousnenici: *p, b, m* – npr. *pòpít, búbnt, mìslít*;
- labiodentali ili zubnousnenici: *f, v* – *frìgat, víšńa* (za *f v*. nastavak);
- dentali ili zubnici: *t, d, n, c, z, s* – *tílo, dèset, nè, cènat, zèmla, sìst*;
- alveolari ili desnici: *l, r* – *líst, rúka*;
- palatali ili nepčanici: *ć, ć, š, ž, ž, ž, j, ǰ, ń* – *čèp, će, šùma, žèna, sùže, žèzva, ják, ǰúdí, ńòke*;
- velari ili mekonepčanici: *k, g*, – *kúla, gòra*;
- laringali ili grleni, *h* (ako nije eliminiran, v. nastavak) – *dùh*.

Po načinu tvorbe dijele se na sonante i šumnike, a šumnici mogu biti zvučni i bezvučni. Sonanti su *v, l, r, j, m, n, ǰ, ń*. Sonant *v* može se realizirati i kao frikativ (v. *III.1.2.2. Realizacija*).

Zvučni šumnici su *b, d, g, ž, ž, z* i *ž*, a njihovi bezvučni parnjaci *p, t, k, ć, č, s* i *š*. Glasovi *f, c* i *h* nemaju fonemske zvučne parnjake. Alofoni se pojavljuju u sandhi pozicijama ili su leksički ograničeni (usp. *III.1.1.2. Realizacija*).

Po načinu tvorbe šumnici mogu biti okluzivi ili zapornici (*p, b, t, d, k, g*), frikativi ili tjesnačnici (*s, z, š, ž, f, h*) i afrikate ili slivenici (*ć, č, ž, ž, c*).

Izuzev onih opisanih u nastavku, suglasnički sustav nema distribucijskih ograničenja.

1) Status fonema *f*

Fonem *f* ima relativno stabilno mjesto u sustavu govora Bitelića. Ako izostaje, to je u govoru starijih ispitanika, koji se sjećaju da su tako govorili njihovi djedovi i bake, a u govoru mladih ćemo češće čuti primjere u kojima se *f* ne zamjenjuje.

Ostvaruje se u posuđenicama, npr. *fréza, fijubica, flizúra, frùla, fãžòl, fãmil'ja, film, frìgat, šùfit*, i onomatopejskim riječima, npr. *fijūk, zafirkávat*. Nalazimo ga na mjestu skupine *hv-* u primjeru *fála, zafáft*, no u primjeru *ùvatit* ostaje stariji prijelaz *hv > v*, npr. *ùvaftt, ùvatīn, ùvaftla*. Tako je i u primjerima *káva, vãtat, nã vatalē* 'igra, lovice'. U govoru svih generacija rijetko se čuju i primjeri u kojima je zamijenjen s *v*: *vãlt* 'pogriješiti', *vála* (< *fála*). Na mjestu *pv* dolazi u primjeru *ùfat se* 'nadati se'.

Fonem *f* zabilježen je i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima.⁸²

Kurtović Budja (2009: 57) za status fonema *f* u Makarskom primorju također zaključuje da mu je pozicija u prošlosti bila nestabilnija: "Pokazuju mi to primjeri s terena gdje ga mlađi ispitanici svi imaju, a stariji su svjesni da je prije bio zamijenjen ili glasom *v* ili glasom *p*, npr. *Prije je bילו vážuòl, àli prãvìlno je fãžòl*." U govoru Bitelića znaju za primjere poput *Pilip* i *Vráno*, dakle sa promjenom *f > p, f > v*, uz napomenu da se to više ne govori.⁸³

Čilaš Šimpraga (2010: 195) iznosi sličnu opasku za govore između Krke i Neretve: "Mlađi govornici svih mjesnih govora zbog utjecaja škole i javnih medija imaju taj fonem (osim u imenici *vratar / pratar* 'fratar'), za razliku od fonema /x/ koji i u njihovim idiolektima još uvijek izostaje." U Biteliću je potvrđeno samo *frãtar*, s rekonstruiranim *f* prema standardnom jeziku, što je konzistentno s podacima Čilaš Šimpraga, jer ona napominje da zamjene *f > p* nema u badanjskom i sinjskom govoru (Čilaš Šimpraga 2010: 196).

Kapović (2006: 114) za Vrgorsku krajinu bilježi da se glas *f* "javlja u novijim posuđenicama iz standarda kao *film*, dok se prije zamjenjivalo s *p* (*Práne* 'Frane', *prěško* 'svježe, friško', *prìgat* 'pržiti, frigati', *prãtar* 'fratar') ili s *v* (*vãžòl* 'grah')."

Šimundić (1971: 58) u opisu govora Imotske krajine i Bekije bilježi o *f*: "Ukoliko je i prihvaćen, primili su ga školovaniji ljudi koji žive u varoši ili manjim središtima, zatim službenici, obrtnici i drugi. Otkako je provedeno osmogodišnje školovanje, pojava je uzela

⁸² Lisac (2008: 108): "Fonem *f* uglavnom ne dolazi u rečenom dijalektu (osim u bošnjačkim govorima) ili je ograničen na tuđice i onomatopeje. Dosta je rijetko *ufat se*, češće *uvat se*, k tomu se kaže npr. *frìgat, fažòl, fumar, karanfil, šofer, flaša* itd. Zamjenama se dobiva npr. *veđer, vuštan, vabrika, šuvit* ili *prìgat, Pilip* i *pratar*. *F* je relativno frekventno u moliških Hrvata, u bačkih Bunjevaca, u Mrkoplju, u Ninu, u Sućurju i u Sumartinu."

⁸³ Tomelić Ćurlin; Anić (2012: 355) bilježe primjer *Pilip* u kruševačkom govoru.

maha i, kako izgleda, ukorijenit će se njegov izgovor u doglednoj budućnosti." Šimunović (1966) u sinjskom upitniku za HDA bilježi i *v* i *f*, npr. *vāmīla*, *vāla*, *frūla*, *frīgat*, *fundāmenat*, *sūfīt*. U upitniku za Badanj iz iste godine pojavljuje se *f*, uz dubletno *v*: *fāmiļa*, *flāša*, *fāla* / *vāla*, *gārōkula* 'karanfil', *vījuba* < *fījuba* 'šnala, kopča'. To sugerira da je Šimundićevo predviđanje točno.

Iako nemamo konkretne podatke o govoru Bitelića iz vremena kada je Šimunović ispitivao Sinj i Badanj, možemo zaključiti da je glas *f*, kao i u mnogim drugim novoštokavskim ikavskim govorima, i u govoru Bitelića do danas rekonstruiran u sustavu pod utjecajem standarda, i to kroz obrazovanje i medije.

2) Status fonema *h*

U većini štokavskih govora⁸⁴ u suglasničkom inventaru nema fonema *h*. U govoru Bitelića nalazimo ga samo u toponimima *Hrvace*, *Hrvatačkō pōle*, *Hrvāckā* i izvedenim etnicima, kteticima i sl. *Hrvace* – *Hrvāčanin*, *Hrvāčānka*, gdje je ostvaren posredstvom standardnog jezika, prema službenim nazivima u dokumentima, u medijima, na objektima itd. U slobodnome govoru mogu se čuti i dublete bez *h*, npr. *arvātačkō* uz *hrvātačkō*, *rvācka* uz *Hrvācka*. Nalazimo ga iznimno u primjerima poput *dūh*, *nūh* i rijetko *krūh*, te u posuđenicama iz standardnog jezika, npr. *hītna* (*pōmōc*), pril. *hītno*. U tim se primjerima češće ostvaruje kao grleni glas (oslabljeno).

U većini se pojavnica eliminira. Na početku riječi izgubljen je u primjerima: *ājduk* (< *hajduk*), *ārambaša* (< *harambaša*), *ódat* (< *hodat*), prez. 1. jd. *ócu* (< *hoću*), *rāna* (< *hrana*) *rāńt* (< *hranit*), *lāđ* (< *hlad*), *řža* (< *hrža*), *tīt* (*htjeti*), *ājmo* (< *hajmo*; uzvik, izgubio imperativno značenje), *īlada* (< *hīlada*).

Eliminacija je u sredini riječi zabilježena u primjerima *mānit* (< *mahnit* 'lud'), *mānit* (< *mahnit* 'mahnuti'), *māvat* (< *mahađ*), *nīōy* (< *nihov*)⁸⁵, N mn. m.r. *nīovi*, *dódit* (< *dohodit*), *proódat* (< *prohodat* 'prehodati'). U govoru mlađih generacija mogu se ostvariti i primjeri s restituiranim *h* prema standardnome jeziku (*nīhovi*, *nīh*).

Na kraju riječi gubi se *h* u primjerima *grā*, *strā* i u nastavcima kosih padeža pridjevsko-zamjeničke deklinacije, G mn. *nī* (< *nih*), *ī* / *i* (< *ih*), *nīovī* (< *nihovih*). Usto,

⁸⁴ Usp. Lisac (2003: 18, 2003a: 176, 2008: 108), Čilaš Šimpraga (2010: 194), Hraste (1951: 387), Kurtović Budja (2009: 55–57), Kapović (2006: 114), Šimundić (1971: 51–52), Tomelić Ćurlin (2012: 355).

⁸⁵ Za opis obezvučenih finalnih zvučnih opstruenata i v. III.1.2.3. *Distribucija*.

eliminiran je iz slijeda *hv*, koji se, kako je već spomenuto, može zamijeniti i glasom *f*, npr. *fála* (< *hvala*), *ùvaťt* (< *uhvatiti*, također i *ùjtít*), *vătat* (< *hvatať*).⁸⁶ U leksemima *krÿy* (< *kruh*) i *sûy* (< *suh*), *v* dolazi poopćenjem prema kosim padežima u kojima je umetnuto *v* da bi se uklonio zijev.

U sredini riječi na njegovu mjestu dolaze glasovi *v* i *j*, tj. dolazi do epenteze *v* odnosno *j* da bi se uklanio zijev nastao gubljenjem *h* (v. *I.1.1. Vokalizam*). Uz samoglasnike prednjega reda (rjeđe ispred te iza *i* i ponekad *a*) umeće se *j*, a uz one stražnjega reda (uglavnom *u*) umeće se *v*. Glas *v* na mjestu *h* nalazimo u primjerima poput *üvo* (< *uho*), *búva* (< *buha*), *dùvān* (< *duhan*), *múva* (< *muha*). Glas *j* na mjestu *h* potvrđen je u primjerima *mijūr* (< *mihur* 'mjehur'), *grijòta* (< grihota 'grehota, šteta')⁸⁷, a u primjerima u kojima je *j* na kraju riječi dolazi poopćavanjem prema kosim padežima u kojima je došlo do epenteze, npr. *grîj* (< *grih* 'grijuh'), *střaj* (< *strah*), *Vlāj*.

U leksemu *òras* (< *orah*), nalazimo *s* u N jd. (i ostalim padežima osim vokativa koji nije potvrđen) koje je poopćeno u paradigmi prema N mn. u kojemu je provedena sibilizacija: *òrasí*.

Zabilježena je i zamjena *h > k* u primjerima poput *dřkćat* (uz *dřščat*), prez. 3. jd. *dřkćē*, *siròmāk*, G jd. m.r. *siromáka* (uz novije *siromáha*) te u posuđenici *špàker* (< špaher) 'pećnica'.

Kao i glas *f*, i fonem *h* je stabilniji u govoru mladih, no ipak u manjoj mjeri nego *f*.

---

⁸⁶ Kurtović Budja (2009: 57) za govore Makarskoga primorja bilježi: "Glas *v* u riječi *uvatit* nije rezultat te promjene [zamjene *hv > f*, op. D. Č.]. On je postao prema infinitivu nesvršenoga glagola *vatat*, koji je postao ispadanjem početnoga *x*. Nesvršenomu se liku poslije prilagodila i podložila cijela tvorbena paradigma svršenoga njegova para *-xvatiti*, koji sam ne dolazi kao samostalan glagol, već uvijek kao dio prefigiranoga glagola."

⁸⁷ Više ispitanika uz navedeni oblik napomenulo je da ga ne koriste, jer je to naziv čokoladica, tj. jer je došlo do homofonije koja je razriješana tako što se koristi *šteta* ili *grij*.

III.1.2.2. Realizacija

Svi suglasnici uglavnom se izgovaraju kao u standardnom jeziku, no postoje iznimke koje su opisane u nastavku.

1.) Afrikate

U govoru Bitelića čuva se razlika između dvaju parova afrikata, tj. opreka *č* : *ć* i *ž* : *ẓ̌*, kao i u većini drugih novoštokavskih ikavskih govora, npr. *čëkat*, *čäća*, *žâk*, *žîr* (< mlet. *giro* 'šetnja'), *žirat* (< mlet. *girare* 'šetati'), *žëzva*, *žäba* '1. besplatno | 2. uzalud', *žämija*, *žëp*.

U urbanom govoru Sinja u većini slučajeva ta je razlika prvo neutralizirana u jednom paru *ć* i *ẓ̌*. Slično bilježi i Šimunović u napomeni uz *Upitnik za HDA* za Sinj: "Samo grad Sinj neutralizira afrikate *č*, *ć* > *ć* i *ž*, *ẓ̌* > *ẓ̌*. Okolica ih dobro razlikuje kao posebne foneme." Menac Mihalić (2005: 36) bilježi izjednačavanje afrikata u četiri punkta (Čišla, Opuzen, Primorski Dolac, Šibenik), a u ostalim govorima opisanima u radu (među kojima je i govor Sinja⁸⁸) navodi da se razlika čuva. Čilaš Šimpraga (2010: 199) jedan par afrikata nalazi samo u Omišu, a Kurtović Budja (2009: 52) navodi to za sve proučene govore Makarskoga primorja. Šimundić (1971: 70–71) u Imotskoj krajini i Bekiji i Kapović (2006: 114) u Vrgorskoj krajini nalaze čuvanje dvaju parova afrikata pa možemo zaključiti da je izjednačavanje afrikata odlika gradskih govora Opuzena, Šibenika, Omiša i Imotskog⁸⁹ i Sinja te makarsko-primorskih govora, dok se u ostalim dalmatinskim govorima novoštokavskog ikavskog dijalekta, izuzev makarsko-primorskih, razlika *č* : *ć*, *ž* : *ẓ̌* čuva.

U govoru Bitelića zvučne palatoalveolarne afrikate mogu se dodatno umekšati i ostvariti kao *t'* i *d'*, a potom u potpunosti izgubiti zatvor i prijeći u *j* ili nestati. Primjerice, kosi oblici glagola *îć* mogu se ostvariti i kao (npr. prez. 1. jd.) *îžën* i kao *îd'ën* i kao *îjën* / *îën*, *dôžëte* / *dôjëte* / *dôëte*. Primjer *pòkūćstvo* također se može ostvariti kao *pòkūjstvo*. U

⁸⁸ Prema tome njezina građa nije u skladu sa Šimunovićevom, koja je starija. Moguće je da je autorica imala ispitanike koji su u Sinj doseljeni iz okolnih sela u kojima se razlika čuva. Osim toga, valja napomenuti da se u Sinju jedno *ć* čuva samo kod nekih starih gradskih familija, a većina grada danas opet razlikuje *č* : *ć* zbog velikog broja doseljenika iz okolnih sela. Dakle, ta je razlika neutralizirana a zatim obnovljena.

⁸⁹ Šimundić (1971: 70) nalazi izjednačenje na krajnjem jugozapadu imotsko-bekijskih govora (u manjem broju mjesta: u Rastovcu, Grabovcu, većem dijelu Zagvozda te manjem dijelu Medova Doca, tj. njegovu predjelu Goričaj). Navodi da je u gradu Imotskom nastalo posredstvom mletačke vlasti koja je zauzela Imotski 1717. Tada je u gradu bilo i pokrštenih Turaka koji, kao ni Mlečani, nisu mogli razlikovati *ć* i *ć* te *ẓ̌*, *ẓ̌* jer razlika ne postoji u turskome ni mletačkome jeziku. "Varoško je stanovništvo pritjecalo iz okolnih sela i ubrzo podlijegalo govornim navikama ugledajući se na domaću kremu. Naime, držalo se znakom elegancije govoriti samo *ć* i *ẓ̌*, glasovi *ć* i *ẓ̌* smatrani su ostatkom seljačkog mentaliteta."

primjeru *pòmoć* (inf.) prijelaz *ć > j* zabilježen je kada slijedi slo koji počinje sonantom *n*, npr. *Môrā m^h pòmoć, Nè^v nu, môrā pòmoj nòrmālno!*

Gubljenje zatvora posebno je izraženo ako glas *ć* dolazi u enklitici ili kao okrnjena enklitika (tj. enklitika u kojoj je reduciran samoglasnik), npr. *I tô ti je bílo sâmā sô, kô j t dâ mâst!* (< *ko ć ti dat* < *ko će ti dat*) || *Nè mo^ž bⁱ čètr vej dóbivāš trî* (< *već dobivaš trî*) || *Jā j t rēc.*

Nasuprot tome, artikulacija *l* i *ń*, koja varira u novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije i općenito u priobalnim, a manje u kopnenim govorima (adrijatizam), u govoru Bitelića relativno je stabilna te nije potvrđen ni prijelaz *l > l*, *ń > n*, kakav je zabilježen u literaturi (usp. npr. Lisac 2003a: 176–177, 2008: 109, Menac Mihalić 2005: 36–37, Kurtović Budja 2009: 52, 66–67). U slobodnom govoru može doći do prijelaza *l, ń > j*, koji nije poput onoga opisanoga u navedenoj literaturi, potvrđenog u primjerima tipa *jubav, uje, zeje*, nego je sličniji slobodnoj varijaciji opisanoj u prethodnom paragrafu, npr. *b^ho ù jē, b^ho d^hl^h* (< *u ĩe* 'kod nje'), *dví ijade ovácā* (< *dvi iljade ovaca*). Napominjemo da je prijelaz *l, ń > j* ipak mnogo rjeđi nego *ć, ž (> t', d') > j*, koji dolazi vrlo često, kao slobodna varijacija.

Na kraju napominjemo da u romanizmima koji su imali suglasnički skup *chi* [kʰ] bilježimo *ć*, koje je vjerojatno posuđeno u tom liku, tj. koje se u mletačkom dijalektu izgovaralo slično glasu *ć*. Primjeri: npr. *ćapat* (< mlet. *chiapar* 'zgrabiti'), *kanòćāl* (< mlet. *canochial* 'dalekozor'), *kućārīn / kućērīn* (< mlet. *cuchiaron* 'žličica'), *māća* (< mlet. *machia* 'mrlja'), *rēcīna* (< mlet. *rechin* 'naušnica'), *sīć* (< mlet. *sechia*).

2.) Izgovor *vi j*

Labiodental *v* izgovara se kao labiodentalni sonant, a ne frikativ, a ispred samoglasnika stražnjega reda ostvaruje se kao [w], npr. *wūna, wô, wūk, wòda*, ali: *vātra, vītar, vānka*. Na kraju riječi može se ostvariti kao (obezvučeni) frikativ, pri čemu se *f* ponaša kao njegov zvučni parnjak (v. III.1.2.3. *Distribucija*).

Protetsko i epentetsko *v* češće se ostvaruju kao [w], no mogući su primjeri u kojima se ostvaruju kao *v*, odnosno u kojima se ne ostvaruje, npr. prez. 3. jd. *mjàwūčē / mjāvūčē / mjāūčē*. Epentetsko *v* češće se ostvaruje kao [w], npr. *búwa, múwa*, neod. prid. ž.r. *súwa*.

Palatal *j* može se ostvariti kao *j* ili može doći i do njegove potpune eliminacije. Ako se nalazi na početku riječi, kao rezultat novije proteze ili prejotacije, nije zabilježen srednji izgovor, tj. ili se izgovara kao *j* ili se ne ostvaruje, npr. *jīst* / *īst*, *jīd* / *īd* 'ljutnja'.

U intervokalnoj poziciji također može nestati, npr. *zavījat* / *zavīat*, *avijōn* / *aviōn*, *dōjīt* / *dōit*, *pōjist* / *pōist*. U posljednjem primjeru ili je protetsko *j* ostalo u korijenu i nakon prefiksacije, ili je došlo do epenteze *j* nakon prefiksacije. U komparativu pridjeva tipa *bilijī*, *zelēnijī* ispadanje je rjeđe. Isto vrijedi za *j* u sufiksu *-čijī*, *-sijī*, *-šijī*, npr. *gūščijī*, *māčijī*, *pāčijī*, *gūsijī*, *pāsijī*, *kokōšijī*. To se *i* ostvaruje blago povišeno (visoko).

Na kraju riječi *j* se uglavnom čuva i u slogovima u kojima dolazi nakon *i*, npr. u imperativu glagola: *ūlīj*, *nāpīj se*, *nāsmīj se*, *ūbīj* (u božjoj zapovijedi *ne ūbīj*).

3.) Geminate

U govoru Bitelića zabilježena su udvajanja suglasnika koja tumačimo kao geminate, iako se ne radi o procesu geminacije suglasnika, nego o ostvaraju novih suglasničkih skupina nastalih nakon samoglasničkih promjena, tj. potpune redukcije i sinkope, pri čemu se dva ista suglasnika u brzom govoru mogu i stopiti u jedan.

Ako je reduciran samoglasnik između dva dentala, izgovaraju se geminirano: *slān:a* (< *slanna* < *slanina*), *vrat:* (< *vratt* < *vratīt*), gl. pr. r. ž.r. jd. *vōl:a* (< *volla* < *volila*), *sokōl:a* (< *sokolla* < *sokolila* 'hrabriti'), *mīsl:a* (< *mislla* < *mīslila*), *mōl:a* (< *molla* < *molila*), *ūvat:* (< *uvatt* < *uvatīt*). Potvrđeno je i geminiranje ostalih kononata, npr. *ōprat* (< *oppat* < *opipat*), te fakultativno u primjerima u kojima je došlo do jednačenja, npr. *is:ēlit* (< *isselit* < *izselit*), *rād:* (< *radt* < *radiīt*)⁹⁰, *rōt:* (< *rodt* < *rodiīt*), ž.r. *jēn:a* (< *jenna* < *jedna*).

Do geminiranja dolazi i u sandhi pozicijama, u kojima se dva ista suglasnika mogu i stopiti u jedan: *māgarā t:ōvari* (< *magarat tovari* < *magarad tovari*), *kat s:pālī* (< *kat se spalī*), *štā cé t:rō* (< *šta cé ti to*), *znāš: tā* (< *znaš šta*), *ak^o nēmaš: kōlē* (< *ako nemaš škole*).

Geminate nisu posebno označene u transkripciji jer ih promatramo kao realizacije koje nisu dosljedno ostvarene nego ovise o stupnju redukcije odnosno brzini izgovora. U manjoj mjeri, geminirani suglasnici mogu se i stopiti u jedan.

⁹⁰ Primjer je potvrđen u sandhi poziciji te zato nema očekivanog obezvučenja (v. III.1.2.3. Distribucija).

III.1.2.3. Distribucija

Suglasnici se pojavljuju u početnom, središnjem i završnom položaju u riječi. Ograničenja postoje u suglasničkim skupovima te na kraju fonetske riječi. U posuđenicama se mogu naći dočetni suglasnički skupovi kojih nema u riječima slavenskog podrijetla. U frekventnijim riječima ti se skupovi razdvajaju umetanjem samoglasnika *a* ili *e*, npr. *cimenat*, *dijàlekat*, *fānat*, *šnicel*, *štrudel*. U riječi *bicikla* nije došlo do umetanja, nego je nastala prema tal. *bicicletta*.

1.) Zvučni suglasnici na kraju riječi

Ako je na kraju fonetske riječi zvučni suglasnik, dolazi do desonorizacije, tj. on gubi zvučnost ili se potpuno obezvučuje, npr. *lûḍ / lût*, *mûḗ / mûš*, *săḍ / săt*, *mlâḍ / mlât*, *krîḗ / krîš*, *bùbrig / bùbrik*, *dîḍ / dît*, *lâḗ / lâš*, *prăḡ / prăk*, *kômăḍ / kômăt*, *zôḥ / zôp*, *kukùruḗ / kukùrus*, *goḍ / got*, *digōḍ / digot*, *nîkuḍ / nîkut*, *îspoḍ / îspot*, *îznaḍ / îznat*, *îspriḍ / îspřit*. Tipološki se ta pojava može usporediti s dijalektima kajkavskoga narječja i drugim jezicima (npr. ruski).

Riječi iz upitnika govornici svih generacija beziznimno su izgovorili s obezvučenjem, iako u slobodnome govoru mogu doći primjeri bez obezvučenja, ako u sandhi poziciji slijedi zvučni suglasnik ili samoglasnik: *cṛ̌y*, *brîḡ*, *brôḍ*, *grâḍ*, *gölūḥ*, *gröḥ*, *grözḍ*, *kröy*, *krûḡ*, *kṛy*, *lêḍ*, *mêḍ*, *mêdviḍ*, *mrây*, *nôḗ*, *pûḗ* (uz *spûḗ*), *snîḡ*, *rôḡ*, *rûkây*, *vrâḡ* i *zûḥ*. Svi se primjeri mogu ostvariti i s potpunim obezvučenjem, tj. prelaskom u bezvučne parnjake: *brîk*, *brôt*, *grât*, *gölūp*, *gröp*, *gröst*, *krûk*, *lêt*, *mêt*, *mêdvit*, *nôš*, *pûš*, *spûš*, *snîk*, *rôk*, *vrâk*, *zûp*.

Kod primjera koji završavaju glasom *v*, kao njegov bezvučni parnjak može se ostvariti i frikativ *f*: *cṛ̌f*, *kröf*, *kṛf*, *mrâf*, *rûkâf*. Ipak, glasove *f* i *v* ne možemo smatrati parnjacima po zvučnosti kao primjerice okluzive *p* i *b* ili frikative *s* i *z*, zato što se razlikuju po načinu tvorbe, tj. zato što je *f* frikativ, a *v* sonant. Osim toga, nije potvrđeno jednačenje kakvo nalazimo u govorima kajkavskoga narječja tipa *ofca*, nego samo na kraju fonetske riječi. Dakle, nalazimo *nêvsta*, a ne **nêfsta.

Ako sljedeća riječ počinje zvučnim suglasnikom ili samoglasnikom, obezvučenje može izostati, no potvrđeno je i u tim pozicijama.

U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije gubitak zvučnosti na kraju riječi rijetko je zabilježen. Navode ga samo Šimundić, Čilaš Šimpraga i Menac Mihalić.

Šimundić (1971: 79–80) u govorima Imotske krajine i Bekije bilježi obezvučenje u sandhi pozicijama (među ostalima navodi primjere: *gāt p̣ṛḷavī, vrāk pri žâvlin, mrâg dōlazī, kâb dōbra vīna*), koje je ustvari jednačenje po zvučnosti. Izvan sandhija bilježi obezvučenje samo u *god, kod*,⁹¹ *kuđ, sađ* na cijelom području te ističe lovrečki zaselak Mrnjavce, "kojega stanovništvo spada među starinačkije i ovdje se obično gubi zvučnost na kraju. Govori se: *bôk, dīt, dûp, klátes, lûk, prâs, zīt* i dr. [kurziv D. Ć]" Dodaje da u deklinaciji to nije provedeno, no to je i očekivano, jer suglasnik nije na kraju riječi.

Čilaš Šimpraga (2010: 204) navodi da je obezvučenje zabilježeno "u govorima zapadno od Cetine ili u njenoj blizini," i to najčešće u Badnju, a nešto rjeđe u Perkoviću i Jabuci te u dvama primjerima u Sinju (*bùbrik, dīṛ*). Šimunović (1966) ne bilježi obezvučenje u upitniku (ni fonološkom opisu) za Sinj: *bùbrig, dīđ, zûb*. Menac Mihalić (2005: 41) obezvučenje bilježi u Otoku i Brnazama, uz primjere i bez promjene u Otoku.

Građa dviju autorica u skladu je s građom prikupljenom u Biteliću te navodi na zaključak da je desonorizacija finalnih zvučnih suglasnika jedna od značajki govora Sinjske krajine. Lisac (2008: 108) to eksplicitno navodi: "obezvučenost na kraju riječi značajka je govora Sinja i okolice." Za ovaj rad ta je značajka posebno važna jer ide u prilog hipotezi da se govori okolice Sinja mogu promatrati kao poseban tip novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije (usp. *I.2. Hipoteze i ciljevi* i *II.1. Vokalizam*).

---

⁹¹ Nije jasno na koju se poziciju misli, jer je prijedlog *kod* očekivan samo u sandhiju.

2.) Nazali na kraju riječi

a) *-m > -n*

U govoru Bitelića zabilježen je adrijatizam⁹² prema kojem je u dočetnoj poziciji sonant *-m* delabijaliziran i prelazi u *-n*. Taj je prijelaz sustavno proveden u novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije (usp. Šimundić 1971: 56–57, Menac Mihalić 2005: 34–35, Kapović 2006: 114, Kurtović Budja 2009: 58–59, Čilaš Šimpraga 2010: 201–202, Tomelić Ćurlin; Anić 2012: 355).

Prijelaz je potvrđen u nastavcima za 1. sg. prez. glagola: *vidīn, dīrān, glēdān, pāzīn, dīšēn, ōrēn, plēten, pīšēn, kùpujēn*.. Nalazimo ga u imeničkoj deklinaciji, i to u I jd. svih rodova, npr. I jd. mr. *nóžon, dīdon, bōgon*, sr.r. *dīteton, sèlon, tīlon; kùcōn, žènōn, zèmlōn, rúkōn*.

Potvrđen je i u DLI mn. svih rodova, i to u nastavcima za stari D mn. *-m < *-mъ* u kojima je *-m > -n*, pri čemu u ž.r. može doći do promjene kratkog nenaglašenog *a > o*, npr. DLI mn. m.r. *nóžīn, ključīn, lúdin*, sr.r. *pōļīn, sèlīn, tīlīn*; ž.r. *žènan / žènon, óvcān / óvcon, krävān / krävon*.

Adrijatizam *-m > -n* nalazimo i u LI jd. m. i sr.r. pridjevsko-zamjeničke deklinacije, npr. prid. *stārōn, vèlkōn, jákōn, bīlōn*; zam. *nēnōn, nēgovōn, tvōn, š čīn*. Potvrđen je i u enklitičkim ličnim zamjenicama *nan, van, in*.

Promjenu *-m > -n* nalazimo i u nepromjenjivim riječima, i to brojevima *sēdan, osan* i njihovim izvedenicama, složenim brojevima kojima je jedan tvorbeni element taj korijen, npr. *sedandēsēt, sēdanstō, ōsanstō*. Nalazimo ga i u prilogu *bāren*.

Ako je *-m* na kraju osnove, a ne gramatičkoga morfema, ne mijenja se, npr. *dīm, srām, grôm, kûm, gfm, sām* (te u frazi *sām sāmcat*), *jāram, nājam, pòdrum, srām*.

---

⁹² Priobalni čakavski i štokavski govori (i neki slovenski) dijele niz osobina s mletačkim narječjem talijanskoga jezika te prema njima pripadaju jadranskom jezičnom savezu. (Prema: Matasović 2001: 57).

b) Sonant *n* na kraju riječi

U nekim slučajevima može doći do nestajanja *-n* s kraja riječi ili njegova stapanja s prethodnim samoglasnikom (najčešće *a*). Kao rezultat nastaje nazalizirani samoglasnik. Fonetska nazalizacija posebno je izražena u enklitikama, npr. prez. 1. jd. *są* (< *san* < *sam*), DLI 1. mn. *ną* (< *nan* < *nam*), 2. mn. *vą* (< *van* < *vam*); no može doći i u nenaglašenom slogu riječi koje imaju naglasak, npr. *ōsą* (< *osan* < *osam*), DLI mn. *óvcą* (< *ovcan* < *ovcam* < *ovcama*) i sl.⁹³

Može se i dodati *-n* na samoglasnik na kraju riječi. Sonant *n* javlja se kao navezak u imeničkoj i pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji, npr. im. DLI mn. ž.r. *žènaman*, *lúdiman*, *sèliman*; zam. DLI mn. *năman*, *nîman*, *nîzîn*. Valja napomenuti da su češći oblici s kratkim množinskim sufiksom tipa *žènan*, *lúđîn*, *sèlîn*, što navodi i Kapović (usmeno) za Vrgorsku krajinu, s razlikom da nema promjene *-an* > *-on*. Sličnu građu navodi i Šimunović (1966. Sinj) pa bi distribuciju množinskih nastavaka bilo vrijedno uključiti u buduća istraživanja Sinjske krajine.

---

⁹³ Tu pojavu bilježi samo još Menac Mihalić (2005: 47): "U primjerima nije naznačeno gubljenje *n* uz nazalizaciju prethodnog samoglasnika, što se na terenu fakultativno može čuti: *Sastavĺą kraj s kraje* uz *Sastavĺan kraj s krajen*."

3.) Gubljenje suglasnika

U govoru Bitelića potvrđeno je gubljenje suglasnika u govoru svih generacija, i to češće u govoru mladih, što je i očekivano, jer je to novija inovacija te značajka urbanih govora. Gubljenje je izraženije u slobodnom govoru, a vrlo je često u dinamičnom prepričavanju: *Ū nē se, ka se glēā film, glēāš film, mûk.*

a) Gubljenje na kraju riječi

Na kraju riječi može doći do gubljenja dentala *d* i *t*. Do pojave koja se ubraja među adrijatizme⁹⁴ dolazi i pred riječima koje počinju suglasnikom. Rjeđe su potvrde gubljenja pred riječima koje počinju samoglasnikom.

Gubljenje *d* često je u prijedlozima, npr. *kađ / ka, sađ / sa, tađ / ta, nađ / na, ođ / o, pođ / po, priđ / pri, put / pu, išpođ / išpot / išpo*; te prilozima *nikađ / nika, digođ / digo*.

Gubljenje *t* zabilježeno je, uz primjere bez gubljenja, u inf. glagola, npr. *dā, káza, písā*, pri čemu je prema glagolskom pridjevu radnom muškog roda jednine razlikovna (zanaglasna) duljina: gl. pr. r. m.r. jd. *dā, kázā, písā*.

U riječima koje završavaju na *-st*, također može nestati *t* ako slijedi riječ koja počinje suglasnikom, npr. *nije t kòris grádit, nēmōj pās s kòna, mēs s mètlōn*. Pred samoglasnicima se češće ne gubi *pāst ū vodu, mōrān pòmest* (prema *mōrān pòmes kùcu*). Potvrđeno je i u brojevima, npr. *šēs / šest, jedānēs / jedānēst, dvānēs / dvānēst, trīnēs / trīnēst, četrnēs / četrnēst, pētnēs / pētnēst...* te u *allegro* oblicima brojeva *dvāes / dvāest, tries / triest, pedēs / pedēst* i sl.

Može doći i do gubljenja *r* na kraju riječi iza dugog *e*, npr. *mātē, cé, jùčē*, čestica *dē*, uz *mātēr, jùčēr, dēr*. Primjeri bez gubljenja mogu se naći tik uz one u kojima je zabilježeno gubljenje u istom govornom isječku, što znači da je to slobodna varijacija u govoru, npr. *övō t je Īvčnā cēr, a övō j mātē*.

⁹⁴ Usp. Ivić; Brozović (1988: 80). Kurtović Budja (2009: 71) navodi da je pojava veoma izražena u govorima Makarskoga primorja, a nalazimo ju i u gradskim govorima Splita i Dubrovnika.

b) Gubljenje u intervokalnoj poziciji

Veća frekventnost gubljenja intervokalnih suglasnika potvrđena je u govoru mladih. Tako je općenito u hrvatskom jeziku, a posebice u urbanim govorima, u kojima je to jedna od mlađih inovacija. Slično navodi i Kapović (2010b: 26, 2011b: 48), a kao primjere daje riječi: *gledat > gleat, imam > iam, evo > eo, dragi > drai, treba > trea, kužiš > kuiš, vratiti > vrait, brojevi > broevi, nekako > neako, godina > goina, raditi > raiti, jedan > jean, profesor > proesor.*

U govoru Bitelića potvrđeno je gubljenje dentalnoga okluziva *d* kada se nađe između dva samoglasnika u primjerima tipa *glëat*, prez. 1. jd. *glëān*, imp. 2. jd. *glëāj* i sl. (uz *glëdat*, *glëdān*,). U sredini riječi gubi se *d* u brojevima *jëan / jëdan, sëan / sëdan, dváesët / dvádsët / dvàest* (uz sve primjere s mogućim gubljenjem i finalnog *ð*), *tríesët / trídsët / triest, çetrèsët / çetrdèst / çetrèst* itd. U primjerima poput *gödina, rádit* ne dolazi do ispadanja *d* nego nenaglašenog samoglasnika *i* pa nalazimo varijante *gödna, rádt*.

Gubljenje drugih glasova potvrđeno je u primjerima *ëo / èvo, goòrt / govòrt*, A jd. *na kàu / na kàvu, bröevi / bröjevi, iān / imān, trîa / trîba, kâēš / kârēš* (i posebno u poštapalici *käe / kâe*), *küžš / küš* (potvrđen u govoru mlađih generacija), *nëako / nëkako*. U primjerima tipa *pröfesör* u izgovoru se prije gubi *e* nego *f*: *pröfsör, profsörca* (iznimno *profsürca*).

c) Pojednostavljanje suglasničkih skupova

Skupina *dn* može se pojednostavniti u *n*, npr. *pānen* (uz rjeđe *pādnen*), *prēnēn* (< *prednen*); ili u *d*, npr. *dādēn* (uz *dādnen*), *sīden* (uz *sīdnen*), no ne i u primjeru *pódne*. Pojednostavljenje skupine *tn* > *t* nalazimo u primjerima *mētīt* (uz *mētnīt*), *šūtīt* (uz *šūtnīt*).

Suglasnik *p* u gubi se pred opstruentom na početku riječi. Gubljenje je potvrđeno u skupinama *pč* > *č*, *pš* > *š*, *pt* > *t*, *ps* > *s* u primjerima: *čēla*, *čēlār*, *šēnca*, *tīca*, *tīć*, *sòvat*, *sòvka*, *zasòvat*, *isòvat* (ali ostaje u *psēto*). Početna suglasnička skupina izgubila je *k* (*kć* > *ć*) u primjeru *ćēr*.

U početnoj skupini *tk* > *k* kao u primjerima *kō*, *kògođ*, s iznimkama *tkāt*, *tkáñe*. Prijelaz skupine *tc* > *c*, tj. gubljenje *t* iz skupine *tc* potvrđeno je u primjerima *gūcniť*, *gūcat* (< *gutcniť*, *gutcat*) izvedenima od imenice *gūtac* 'gutljaj', uz koju se javlja i oblik *gūc*, te u imeničkoj paradigmi, npr. G jd. m.r. *òca* (< *otca*, rijetko), N zb. *dica* (< *ditca* < *děťca).

Prijelaz *stn* > *sn* iz oblika za ženski i srednji rod poopćen je u muškom rodu pridjeva na *-stan*. npr. neod. ž.r. *másna*, sr.r. *másno*, m.r. *másan*; ž.r. *bōlesna*, sr.r. *bōlesno*, m.r. *bōlesan*; ž.r. *rādosna*, sr.r. *rādosno*, m.r. *rādosan*; ž.r. *slásna*, sr.r. *slásno*, m.r. *slásan*; ž.r. *žālosna*, sr.r. *žālosno*, m.r. *žālosan* (usp. Šimundić 1971: 46). Glas *t* gubi se i u određenim pridjevima, npr. *vřsnī* (< *vrsta*), *křsnī* (< *křst*), *mřsnī* (< *mřsto*), pri čemu nastaje homonimija posljednjega primjera prema *mřsnī* (< *mřsa*).

Skup *tsk* prelazi u *ck* u pridjevima na *-ski*, npr. *brāckī*, *řvāckā* / *Hřvāckā*, *splīckī*, *ĭmockī*, *automāckī*. Prijelaz je potvrđen i u *dsk* (> *tsk*) > *ck*, npr. *brōckī* (< *brōd*), *gōspockī*, *grāckī*, *ļūckī*, *spōrckī*. U primjerima kojima osnova završava na *-ant*, dodavanjem sufiksa *-ski* ispada *t*, npr. *bizānskī*, *privarānskī*, *zafřkānskī* prema *Bizānt*, *privarānt*, *zafřkānt*. Pred sufiksom *-stvo* također ispadaju *t* i *d*, no nalazimo i primjere bez gubljenja, npr. *bogāsvo*, *proklēsvo*, *upústvo* / *upúcvo*, *prisústvo*, *srěstvo*; te u primjeru *suprostávļat*.

Glas *k* gubi se i u skupini *ks* u primjeru *rūsāk*, no čuva se u *māksimālnō*, *tāksa*.

U govoru Bitelića prijelaz *kv* > *k* redovan je u pokaznim zamjenicama ž.r. *tākā*, m.r. *vākī*, sr.r. *nākō* i sl. Nije potvrđen prijelaz *kv* > *k* koji je zabilježen u literaturi u primjerima tipa *cřkva* / *cřkva*, *smōkva*, N mn. *smōkve* (G mn. *smōkāvā*), *brēska*,⁹⁵ A jd. *brēskvu*, ali G mn. *brēsākā*. Nalazimo ga samo u primjeru *kōčka*, i to u cijeloj paradigmi, npr. A jd. *kōčku*,

⁹⁵ Primjer *prāska* poznat je ispitanicima kao riječ koja se više ne koristi.

N mn. *köčke*, G mn. *köčkā*. Šimundić (1971: 57) navodi *köčka*, *köčkat*, *raskocat*, *präska*. Također, Kurtović Budja (2009: 70) bilježi *köčka*, Čilaš Šimpraga (2010: 206) *köčka*, a Menac Mihalić (2005: 44) *koca ki kočka* u Gali te *kočeš* (*kvočeš*, *kvocaš*) u Sinju.

Iz početne suglasničke skupine *gd* eliminirano je *g* (*gd > d*) u primjeru *dī / dī*, no ako je skupina nakon prefiksacije u središnjem slogu *g* ostaje *nīgdī*, *svāgdī* (rjeđe *svūgdī*), *digdī*. U skupini *gm* gubi se *g* u potvrđnoj čestici *dabòme*, *bòme*.

U skupinama uz *r* gubi se *v* na početku riječi (*vr > r*) u primjeru *rébac* (uz *vrábac*) te u sredini riječi (*rv > r*) u primjeru *neróza*, *nērōzan*. Potvrđen je prijelaz skupine *vl > l* u primjerima tipa *svācīt* te u pokaznoj zamjenici *vlikī* u dinamičnom pripovijedanju, pa se može ostvariti i kao *likī*, npr. *mētnē t likō pūrē* (pokazuje). Nema gubljenja u primjerima *vráta*, *vrátīt*, ni sličnima *vládat*, *Vlāj*.⁹⁶ U govoru starijih generacija može doći i do ispadanja *v* iz skupine *svr > sr* u primjeru *sřbit*, uz češće potvrđene oblike bez ispadanja *svřbit*. U sandhi pozicijama gubljenja nema: *aj s vrāgon*, *s vráta*, *s vřha / s vřva*.

U govoru Bitelića zabilježeno je slabljenje napetosti u primjeru *plāšřivac*, u kojem je *čř > šř*, tj. afrikata *č* u blizini sonanta *ř* prelazi u frikativ *š*. U nadimačkom antroponimu *Smřřa* može doći do obratne promjene, pri kojoj frikativ *s* prelazi u afrikatu *c* uz sonant *m*, odnosno *sm > cm*, pa se ostvaruje i kao *Cmřřa*.⁹⁷

U romanizmima koji su primljeni preko mletačkog dijalekta skup *šř*⁹⁸ > *čř* u primjerima *māčkara* (< mlet. *mascara*, *mascarada*), *māčkula* (< mlet. *mascolo* 'pucanj'), moguće pučkom etimologijom prema domaćoj riječi *māčka*. U skupovima *st*, *sk > šř*, *šř*, npr. *šřkūro* (< mlet. *scuro* 'tamno, mračno'), *běštija* (< mlet. *bestia* 'zvijer'), *běštūma* (< mlet. *bestemia* 'psovka'). Skupina *mš > šř* u primjeru *kušřřca* 'susjeda' (< *komšřnica*), u kojem je *o* prešlo u *u* u blizini nazala (usp. III.1.1. *Vokalizam*) prije njegova ispadanja.

Pojednostavljivanje skupa *čř > č* potvrđeno je u rijetkim primjerima *òvčř*, *māčř*, koji se rijetko javljaju, uz mnogo češće primjere u kojima skup nije ostvaren, nego je na njegovu mjestu *-čřj*, npr. *māčřj*, *òvčřj*, *pāčřj*, *svāčřj*. Kratko *i* iz sufiksa često je visoko.

⁹⁶ U govoru starijih generacija može se čuti i primjer *mřřac*, uz češće *mřřvac*. Oblik nastaje analogijom prema očekivanom *mřřca* < *mřřca* < *mřřvca* < *mřřtvca (*mřřvaca* je analogijom prema *mřřvac*). Fonetski bi se očekivalo *mřřvac* – *mřř(t)ca*, ali onda dolazi do ujednačavanja (Kapović, usmeno).

⁹⁷ Samo Kurtović Budja (2009: 70) bilježi ovakav primjer, i to u poglavlju "Zamjenjivanje suglasnika u suglasničkim skupovima".

⁹⁸ Znak *ř* stoji za mletačko "šuškavo" *ř* kakvo nalazimo u nekim čakavskim govorima koji imaju cakavizam.

Skup *žb* > *žb* u primjeru *sřžba* (uz *sřžba*) te u posuđenicama iz standardnoga jezika *náružba* (uz *náružba*), *svjèdožba* (uz *svèdožba*).

4.) Umetanje suglasnika

Pri sufiksaciji osnove koja završava na *b*, *p*, *m* ili *v* nastavkom *-jiγ* umeće se epentetsko *l* te dolazi do jotacije, npr. *zaľubľiγ*, *liplĩγ*, *střplĩγ*, *razũmľiγ*, *neponũvľiγ*. Zabilježena je epenteza i kod osnova koje završavaju na *d*, *t*, *š*, koja se može tumačiti i kao reanaliza sufiksa prema prethodno navedenim primjerima, npr. *ćũdľiγ*, *gãdľiγ*, *smřdľiγ*, *stĩdľiγ*, *šũtľiγ*, *ũšľiγ*.

Bez iznimki provedena je epenteza u tvorbi zbirnih imenica *grũbľe*, *snũpľe*, *zdrãvľe*, *gřmľe* / *gřmľe*, te u I jd. im. *i*-vrste pred nastavkom *-ju*, npr. *ľubãvľu*, *mĩšľu*.

U novoštokavskim ikavskim govorima potvrđeno je umetanje *d* u skupinu *zr*. Šimundić (1971: 49) navodi primjere *obãzdrĩt*, *obãzdirat*, *zdrãk*, *zdrãka*, *zdrĩjat*, *zdrĩjo*, *zdrĩľõst*. Kurtović Budja (2009: 72) nalazi *zdrĩt*, *ždrĩbe*, *ždèrat*. U govoru Bitelića potvrđeno je samo *ždrĩbe*, *ždèrat* i rijetko *zdrãka*, a u ostalim primjerima nalazimo *obãzrĩt*, *obãzirat*, *zrãk*, *zrĩt*, *zrĩjo*, *zrĩľõst*. Primjeri *ždrĩbe*, *ždèrat* potvrđeni su na širokom govornom području.

U posuđenici *ľãštrik* (< mlet. *elastica* 'elastična vrpca') umetnuto je *r* uz skupinu *št*.

Na početku riječi umetnuto je *s* u primjeru *spũž*.⁹⁹ U primjeru *škorãnača* (uz *korãnača* u govornika mlađih generacija)¹⁰⁰ nalazimo *š* koje nije umetnuto nego vjerojatno čuva starinu.¹⁰¹ Skok (1971/I: 151) bilježi uz *kora* i izvedenicu *skornjača* u Poljicima i oko Makarske. U govoru Bitelića glas *s* novijom promjenom prelazi u *š*, kao u *švrãka* (< *svraka*,

⁹⁹ Kapović (usmeno) navodi da je primjer također potvrđen u Vrgorskoj krajini, dakako bez finalne desonorizacije, koja je specifikum Sinjske krajine.

¹⁰⁰ Šimundić (1971: 175) navodi primjer *škorãnača* kada govori o tvorbi sufiksom *-ãnača*.

¹⁰¹ Neki korijeni u praindoeuropskom mogli su imati ili nemati početno *s*, v. Kapović (2008a: 178–179): "U ie. su mnogi korijeni mogli na početku imati i ne imati početno *s- koje se onda zbog svoje »pomičnosti« odnosno nestalnosti zove *s-mobile*. Takvi su korijeni onda u nekim jezicima imali to *s- (usp. primjerice stprus. *spoayno*, lat. *spũma* »pjena«), a u drugima su bili bez njega (usp. primjerice stsl. *pěna*, stind. *phéna*, eng. *foam*). No često se oblici sa *s-mobile* javljaju i u istom jeziku, usp. u slav. *kora/skora (hrv. *kõra*, češ. *skora*), u stind. *tãyũ-/stãyũ-* »tat«, u grč. *stéyoç/réyoç* »krov« itd. Porijeklo *s-mobile* nije posve jasno, no sva je prilika da je riječ o kakvoj pojavi nastaloj u sandhiju tj. na granici dviju riječi. Kako su ie. riječi često završavale na *-s, moguće je da je dolazilo do pogrešne morfemske analize pa je dočeto *s prve riječi uzeto i kao početan glas druge riječi pa je tako došlo do pojave korijenâ s početnim *s i bez njega."

usp. Skok 1971/III: 374), *šliva*,¹⁰² *škòpit*, a promjena *s > š* ne javlja se u primjerima *skörüp* 'kajmak', *skòrit se* (usp. ARj/V: 316, Skok 1971/III: 266).

5.) Metateza

Metateza ili premetanje suglasnika pojava je koja je u govoru Bitelića zabilježena najčešće u višesložnim riječima, npr. *pepèraļa*, *infromácija*, prez. 3. jd. *smerùžā*, *pnátlo* uz koje su potvrđeni i oblici bez metateze *pepeļara*, *informácija*, *smežùrat*. Nalazimo ju i u priloškim zamjenicama, npr. *òtkalēn* / *òdaklēn*, *òtalēn* 'odatile' / *òdatlē(n)*.

Na početku riječi *st > ts > c* u primjeru *cāklo*, *cāklit se*, no ne i u primjeru *stáblo* za koji Šimundić (1971: 48) bilježi u Imotskoj krajini i Bekiji, a Kurtović Budja u Makarkom primorju (*cáblo*).

Premetanje suglasnika zabilježeno je u posuđenicama *piñūr* (< mlet. *piron*), *kostantírat* (< mlet. *constatar*) i *faklütēt* / *fakültēt*. Takve primjere u literaturi bilježi samo još Šimundić (1971: 44, 76), no leksemi zasigurno postoje na širem području. Primjerice, *piñūr* se govori po čitavoj Dalmatinskoj zagori (potvrdili Bošnjak Botica za Imotsku krajinu, Čilaš Šimpraga za punktove koje je ispitala u fonološkoj studiji, Kurtović Budja za govore Makarskog primorja, Kapović usmeno za Vrgorsku krajinu te Vukša Nahod za neretvansko područje), ali u govoru Splita i nalazimo *pèrūn*.

---

¹⁰² U Vrgorskoj krajini Kapović (usmeno) bilježi stariji oblik, bez promjene *s > š* (usp. Skok 1971/III: 405): *sliva*.

III.1.2.4. Glasovne promjene

U ovom poglavlju opisane su disimilacije, asimilacije i rotacizam.

1.) Disimilacija ili razjednačavanje

Kada se u susjedstvu nađu dva suglasnika slična po mjestu ili načinu tvorbe, može doći do disimilacije ili razjednačavanja. U govoru Bitelića pojava je najčešće potvrđena u skupovima suglasnika u kojima je jedan član dentalni nazal *n*, no potvrđene su i promjene drugih glasova:

- a) *mn* > *vn* – u imenici *gúvno* (< *gumno*);
- b) *mn* > *ml* – u brojevima *sedàmlēst*, *osàmlēst*,¹⁰³ rijetko u I jd. zam. *sà mlōr*;
- c) *mń* > *mʹ* – u imenici *súmļa* i glagolu *súmļat*, *sùmļičit*, *dîmļāk*;
- d) *tl* > *kl* – u glagolu *pěkļat* (< *petļat*);
- e) *tn* > *kn* – u primjeru imp. 2. jd. *mėkni* (< *metni*).

U govoru starijih generacija potvrđena je i distantna disimilacija *r-r* > *l-r* u primjerima *lėbro* 'rebro', *flizúra* te u tvorbi od tog oblika, npr. *Dòl t je flizėrskī "Kò te šišā"*. U primjeru *pīrula* 'tableta' došlo je do distantne disimilacije *l-l* > *r-l*, a u primjeru *stīropōl* do disimilacije *r-r* > *r-l*. Disimilacija *r-r* > *r-n* zabilježena je u primjeru *hīdrofōn* (< *hidrofor*). Distantna disimilacija zabilježena je i u skupini *l-sl* > *l-s* u primjeru *blagosòvit* (uz češće *blagoslòvit*), te u primjeru *kùnpīr*, u kojem je pojednostavljena skupina *kr-r* > *k-r*.

Općenito je disimilacija češća u starijega stanovništva, posebno u primjerima koji su česti u standardnom jeziku, poput npr. brojeva, dok se primjeri tipa *súmļa*, *kùnpīr*, u kojima promjena nije prozirna, koriste jednako često i u govoru mlađih generacija.

---

¹⁰³ Uz primjere bez promjene, *sedàmnēst*, *osàmnēst* koji su vjerojatno odraz utjecaja standardnoga jezika jer se češće javljaju u školovanijih i mlađih govornika i u "finom" govoru starijih.

2.) Asimilacija ili jednačenje

U govoru Bitelića provode se tri tipa jednačenja: jednačenje po zvučnosti, jednačenje po mjestu tvorbe i jednačenje po načinu tvorbe.

a) Jednačenje po zvučnosti

Kada se jedan pokraj drugoga nađu dva suglasnika različita po zvučnosti, dolazi do njihova izjednačavanja prema drugome članu skupa. Primjeri za jednačenje po zvučnosti skupa u kojem je drugi suglasnik bezvučni: *bâpskî* (< *bab-ski*), *šîpka* (< *šîba*), *glâtka* (< *glâdak*), *otpîvat* (< *od-pivat*), *iscûrit* (*iz-curit*), *iskòpat* (*iz-kopati*), *nîska* (< *nizak*), *téška* (< *téžak*), *smèčkast* (< *smêž*), *drùkčijî* (*drug-čiji*). Primjeri za jednačenje po zvučnosti skupa u kojem je drugi suglasnik zvučni: *svâdba* (< *svât*), *vražba* (< *vrač-ba*), *svâgdašnî* (< *svak-dašnî*), *zdrúžit* (< *s družiti*).

Do jednačenja po zvučnosti dolazi ako je prefiks *ob-* u tvorbi s korijenskim morfemom koji počinje bezvučnim suglasnikom, npr. *opkòlit* (< *ob-kolit*), *òpskrba* (< *ob-skrba*), *òpšit* (< *ob-šiti*), *optèretit* (< *ob-teretiti*), *òptužba* (< *ob-tužiti*). Iznimno u brzome govoru može iščeznuti i *p*, npr. *òskrba*, *oterètit*, no češći su primjeri u kojima se zadržava.

Slična promjena potvrđena je u riječima tvorenima prefiksima poput *iz-*, *nad-*, *od-*, *pod-*, koji završavaju zvučnim suglasnikom kada se pripajaju osnovi koja počinje bezvučnim, npr. *iskòpat*, *nátstrešnîca*, *òtkrit*, *pòsitiit*.

Promjena zahvaća i sandhi pozicije ako prijedlozi koji završavaju zvučnim suglasnikom, npr. *kođ*, *kuđ*, *pođ*, *nađ*, *priđ*, dolaze prije riječi koja počinje bezvučnim, odnosno ako oni koji završavaju bezvučnim suglasnikom dolaze ispred riječi koja počinje zvučnim, npr. *z diteton*, *kat se vrátio*, *donèz dēr*, *is kućē*, *prit k'cōn*.

Nema promjene *s > z* pred sonantima u sandhi pozicijama poput *s mäterōn*, *s mēnōn*, *k vrâgu*, no potvrđeno je *z brätōn*, *z bãbōn*.

b) Jednačenje po mjestu tvorbe

Ako se dvousnjeni nazalni sonant *m* nađe uz velarni okluziv *k* dolazi do jednačenja po mjestu tvorbe, tj. prijelaza *mk* > *nk*, npr. *slânka* (< *slamka*). Prema nominativu *mòmak* u kosim padežima nalazimo G jd. *mònka*, N mn. *mônci*, prid. *mònkōv*, pri čemu može doći do stapanja *n* s prethodnim samoglasnikom, nazalizacije samoglasnika (v. *I.1.1. Vokalizam*). Isto je u imenicama *nàramak*, G jd. *nàrànka*, *pòtomak*, G jd. *pòtōnka*, *ùlomak*, G jd. *ùlōnka*. Promjena se može odviti i prema prvom suglasniku u skupu u primjeru *ùtakn'ca* (< *utakmica*).

Do jednačenja po mjestu tvorbe dolazi i kada se dvousnjeni nazalni sonant *m* nađe uz dentalni okluziv *t*, tj. kada skupina *mt* > *nt*, npr. *pântit*, prez. 1. jd. *pântîn*, 2. jd. *pântîš*, 1. mn. *pântîmo*... Do promjene može doći u sandhi pozicijama, npr. *grôm*, ali: *grôn te ùbio*. U riječi *dom* (< lat. *dominus*) koja dolazi uz ime dominikanskih svećenika nema promjene ni ako sljedeća riječ, obično antropnim, počinje glasom *t* ili *k*, *dom Tómo*, *dom Krûno*.

Na početku riječi u skupu koji se sastoji od velara i alveolara, drugi član prelazi u palatal: *gn* > *gñ* – u primjerima *gñôj*, *gñízdo*, *gñît*. Na morfemskoj granici nazalni dental *n* uz dvousnjene suglasnike *b*, *p* prelazi u *m*, npr. *jedàmpūt*, *stràmputica*, *zelèmbāc*.

U deklinaciji imenica *i*-vrste nalazimo jednačenje *s* > *š* uz palatalne suglasnike (*š*, *ž*, *č*, *ć*, *ž*, *ž*, *l* i *n*), npr. u I jd. im. *i*-vrste *mîšlu*, *mîlošću*, *rădošću*. U fut. I. glagola I. vrste na *-st* nakon ispadanja *t* dolazi do promjene *s* > *š*, npr. fut. I. 1. jd. *păšću*, *bōšću*, *sîšću* i sl. Jednačenje je potvrđeno i u primjerima tipa *próšña* (< *pròsît*), *nòšña* (< *nòsît*); *čěšcî* (< *čěst*), *iščeprkat* (< *iz- čeprkat*).

Potvrđeno je i jednačenje *z* > *ž* uz palatalne suglasnike (*š*, *ž*, *č*, *ć*, *ž*, *ž*, *l* i *n*), kao u primjerima *grōžže* (< *grōzđ*), *kăžnîv* (< *kăznît*), *vóžña* (< *vòzît*), *snalăžlîv* (< *snălazit se*).

Do jednačenja po mjestu tvorbe dolazi i u sandhi pozicijama s prijedlogu *s*, npr. *š četri*, *š nîn*, *š nôn*, *š nîmon* / *š nîman*, *š nêgovîn*, *š lûdiman* / *š lûdîn*, *ž žâvlon*, *iž žèpa*, *vârîm pûru*.

c) Distantna asimilacija

U govoru starijih generacija razmjerno rijetko mogu se čuti i primjeri s distantnim jednačenjem $s-\acute{s} > \acute{s}-\acute{s}$, npr. *šûša* (uz *sûša*), *šúšít* (uz *súšít*), *šûšica* (uz *sûšica*), *šûšara* 'prostorija u kojoj se suši meso', te $\acute{s}-s > \acute{s}-\acute{s}$ u primjeru *šěšnēs(t)*, koji je potvrđen i u obliku bez promjene *šěsnēs(t)*. Najstariji govornici sjećaju se da su njihovi roditelji tako govorili, a tvrde da oni takve primjere nemaju, iako su potvrđeni u slobodnom govoru. Ta je pojava zabilježena na širem govornom području, primjerice i u govorima čakavskoga narječja te u govorima Makarskoga primorja, u kojima Kurtović Budja (2009: 72) bilježi *šěšnēst*, *šûšań*, *ošúšít*.

Nalazimo i distantnu asimilaciju $\acute{c}-\acute{c} > \acute{c}-\acute{c}$ u primjerima *ćüćnit*, *ćüćań*, do koje dolazi nakon disimilacije $\acute{c}-\acute{c} > \acute{c}-\acute{c}$ (usp. Šimundić 1971: 71). U primjeru *ćičat* 'jaukati' došlo je do distantne asimilacije $c-\acute{c} > \acute{c}-\acute{c}$.

3.) Rotacizam

U novoštokavskim ikavskim govorima zabilježen je rotacizam ili prijelaz intervokalnog $\acute{z} > r$, najčešći u prezentu glagola *möć(i)*. Lisac (2003a: 176, 2008: 108) navodi da se ne ostvaruje u Bačkim Bunjevaca te da se ponegdje (u Otoku) ostvaruje i dubletno *može*. Slično bilježi i Kapović (2006: 114) u Vrgorskoj krajini: "U primjeru *möže/möre* djeluje rotacizam, ali se čuva i stariji oblik sa *ž*." Kurtović Budja (2009: 74) u svim govorima Makarskoga primorja može ostvariti u prezentskim oblicima gl. *möć* uz primjere: *mören / mären*, *möreš / märeš*, *möre / märe*, *möremo / märema*, *mörete / märete*. Menac Mihalić (2005: 41) bilježi rotacizam u gl. *moći* uz napomenu da je "*more* karakterističnije za stariju, a *može* za mlađu generaciju", no u govoru Bitelića oblici tipa *möre* (a posebno u *ně more*) u slobodnom govoru dolaze jednako često i u mlađih generacija (i u djece), no u ostalim primjerima (v. nastavak) češći su oblici bez rotacizma u govoru svih generacija. Na kraju, napominjemo da Šimundić (1971: 74) promjenu $\acute{z} > r$ nalazi u vezniku *jërbo / jërbo* i prezentu gl. *möć* (navodi primjere *mören*, *möreš*, *möre*...) te u prezentu gl. *kázat*, što objašnjava kao analošku pojavu, a ne rotacizam: "3. jd. prez. od *kázat* prešlo je u veoma frekventnu poštapalicu te je uz *kážē* i *kážē* : *kärē*, npr. *dónosī*, *kärē*, *mäsła i*, *kärē*, *krüva pā cemo ist*. Iz ovog oblika *r* prodire u ostala lica u pravoj prezentskoj službi."

U govoru Bitelića prijelaz $\check{z} > r$ potvrđen je u glagolima *möc*, *kázat*, *lòžit*, i to uz dubletne ostvaraje, npr. 3. jd. *möre* / *möže*, *kâren* / *kâžēn*, *lòrī* / *lòžī*, *mòrda* uz napomenu da su posljednja dva primjera zabilježena samo u govoru staroga stanovništva. Kapović (usmeno) navodi da je čuo *kârē* u Otoku.

Kod imenica, promjena $\check{z} > r$ zabilježena je u V jd. *böre* (uz češće *böže*) iz kojega se poopćio i prešao i u poštapalicu *böra ti*, *böra mi*.¹⁰⁴ Greenberg (1999: 69) navodi da je čuvanje *r* u ovakvim primjerima vid autocenzure odnosno tabua: "The preservation of the form *bore*, and its derivatives, may have retained its shape due to taboo." U govoru Bitelića nalazimo i *bögara ti* / *bögarat* / *bögarē t(i)*, pri čemu se udvajanje slogova također može protumačiti kao tabu.

U govoru najstarijih generacija može se čuti i rotacizam u prilogu *mörda*, dok će zrelo i mlado stanovništvo imati oblik bez rotacizma *möžda*, no nije isključena mogućnost njegove realizacije.

Potvrđeno je *r* kao odraz čestice *že, npr. *jër* / *jer*, *jërbo* / *jërbo* / *jerbo*, *nīkor*, *dēr*. S obzirom da se radi o starijem prijelazu, u tim primjerima nema dubleta, nego se uvijek ostvaruje *r*, i to u govoru svih generacija.

---

¹⁰⁴ Primjeri *böra mi*, *böra ti* dio su šire pojave. Primjerice, bilježi i Benić (2014) u čakavskom govoru Kukljice na otoku Ugljanu.

III.1.2.5. Razvoj općeslavenskih suglasnika i suglasničkih skupina

Ishodišni sustav u opisu konsonantizma neće, kao u prethodnom poglavlju, biti samo općeslavenski, nego ćemo morati promotriti i razvoj nekih praslavenskih suglasničkih skupina prema kojima se diferenciraju današnja hrvatska narječja.

1.) *t', *tʲ > ć, *d', *dʲ > đ

To su odrazi starih *t' i *d' koji su dolazili u skupinama *št', *žd' (Holzer 2011: 4, 68, Matasović 2008: 141, 148). U hrvatskim su govorima potvrđeni različiti refleksi te možemo reći da su u glavnini čakavskoga narječja odrazi t' i j (ili d'), u kajkavskom narječju većinski nalazimo ć i đ (uz j), a u štokavskome većinom ć i đ. U novoštokavskim ikavskim govorima zabilježeni su refleksi ć i đ.¹⁰⁵

Odrazi psl. *t' i osl. *tʲ izjednačili su se i gotovo u svim primjerima daju ć, što je i očekivano za novoštokavske ikavske govore, npr. *svíća, nōć, öpćina; brāća, cvíće, ćāća, smēće, uskrsnúće, nēćāk* (uz rijetko *nētijāk*), *trēcī, ćä* (< *tʲja).

Prasl. *d' dalo je đ, npr. *čäža, mēža / mēža* (top. or. *Mēža*), *prēža*, 3. jd. prez. *omēžujē*, a primjer *mējāš / mēžaš* koristi se uz romanizam *mīgīn*. Općeslavenska skupina *dʲ također daje đ *tūžē, mlāžī, rōžen, sūže, krāža, lāža, léža, svāža, rōžāk, nēćāk, vrīžat* (uz rijetko *rōdijāk*), *dovižēna* (više u poglavlju o jotaciji). Dupletni primjer s glasom j zabilježen je samo uz leksem *gōspoža / gōspoja*.¹⁰⁶

Gubitak zatvora kod ć i đ (v. III.1.2.2. *Realizacija*) mogli bismo tumačiti i kao neprovođenje promjene t' > ć, d' > đ koja je u Holzerovoj (2011: 90) relativnoj kronologiji posljednja promjena kojom je formiran fonološki sustav hrvatskoga standardnog jezika. Drugim riječima, ta promjena može se promatrati kao promjena u tijeku, posebice u govorima čakavskog narječja. To se ne može pretpostaviti za sve govore Sinjske krajine, nego specifično za govor Bitelića (i eventualno poddinarskih mjesta), u kojemu se mogla sačuvati starina zahvaljujući prostornoj izolaciji (v. II.1. *Zemljopis*). Valja napomenuti da bi buduća istraživanja mogla pokazati i drugačiju sliku govora okolice Sinja.

¹⁰⁵ Usp. Šimundić (1971: 72–73), Lisac (2003: 52, 2003a: 175, 2008: 107), Kapović (2006: 114), Kurtović Budja (2009: 73–74), Čilaš Šimpraga (2010: 199–200), Tomelić Ćurlin, Anić (2012: 356).

¹⁰⁶ Stegnuti oblik pojavljuje se samo u deonimu *Gōspa* 'bogorodica', npr. *Svētācā kī māgarācā, a tī Gōspu sūjēš!*

2.) *stj, *skj > šć/št, *zdj, *zgj > žž

Suglasnički skupovi *skj, *stj te *zgj i *zdj razvijali su se u skladu s razvojem *dj i *tj. U praslavenskom razdoblju stopili su se refleksi *stj i *zgj s refleksima *skj i *zdj i pretpostavlja se da su u općeslavenskom razdoblju refleksi jotacija tih skupina bili *šč' i *žď', nakon čega su u dijelu općeslavenskoga dijalekt kontinuuma pojednostavljeni disimilacijom drugoga dijela u št' i žď' (usp. Holzer 2011: 78, Matasović 2008: 116, 149). Refleksi šć (šč') i žž (žž') potvrđeni su (uz razvoj žj u pojedinim govorima) na širem području, i u kajkavskim, i u čakavskim i u dijelu štokavskih govora koji su nekad pripadali zapadnoj štokavštini, čija je predmigracijska granica sa čakavštinom pratila Cetinu i Dinaru. Podaci iz Bitelića sugeriraju da su odrazi u davnini bili na šćakavskoj strani, iako je zabilježen velik broj šćakavizama, koji su vjerojatno novijega postanja.

U literaturi se ova značajka ističe kao izoglosa vrlo široke aree. Lisac (2003: 20) navodi da zapadni štokavci pretežno čuvaju staro stanje (šćakavizam), uz rjeđe potvrde novijeg stanja (štakavizam).¹⁰⁷ U poglavlju o konsonantizmu novoštokavskoga ikavskog dijalekta navodi da je on i šćakavski i štakavski, a iz citata se vidi da izoglosa ne prolazi u smjeru istok – zapad, nego joj je fizionomija izmijenjena migracijama: "Ugrubo govoreći, šćakavci su u Dalmaciji između Cetine i Neretve te na otocima, u Bosni od Livna i Tomislavgrada do gornjeg Vrbasa i srednjeg toka Bosne, oko Dervente, u Bosanskoj krajini, u Slavoniji. Štakavska bi bila zapadna Hercegovina, Dalmacija zapadno od Cetine, Lika i Bačka. Uz to su štakavski Opuzen, Lič u Gorskom kotaru, Molise" (Lisac 2003: 52–53). Precizira da su u Otoku kod Sinja refleksi i št i šć, te da je Makarsko primorje šćakavsko. Tako je i u Kurtović Budja (2009: 53), gdje se navodi da je u govorima Makarskoga primorja temeljna značajka šćakavizam. Šimundić (1971: 79) također nalazi refleks šć: "Prema ovomu skupu šćakavska je cijela Imotska krajina i Bekija osim jugoistočnog dijela."

Kapović (2006: 114) za Vrgorsku krajinu navodi da je štakavska, a isto za kruševački govor nalaze Tomelić Ćurlin, Anić (2012: 356). Menac Mihalić (2005: 41–42) u jednim govorima bilježi samo št, žď (Gala, Gospić, Opuzen, Otok, Sinj, Šibenik), u drugima samo šć, žž (jedino Lovreć), a u trećima i št, žď i šć, žž (Čišla, Dobrinče). Čilaš Šimpraga (2010: 203) bilježi štakavizam uz punktove: Badanj i Perković (bez iznimki), Jabuka, Sinj, Kotezi i Vid (s pokojim šćakavizmom i refleksom žž); te šćakavizam dosljedno u Sebišini i Zaostrogu, a s pokojom iznimkom i u Omišu.

¹⁰⁷ Ipak, štakavizam ne mora nužno biti novije stanje (usp. II.4.2. *Predmigracijski raspored narječja i dijalekata*).

U govoru Bitelića nalazimo štakavski refleks u imenicama: *budaláščina, prîšt, kršten, kòrištēne, ògnîšte, štâp, štédit, štédna, štēta, tištít, voštànica, zēmlîšte*. Stariji govornici sjećaju se da se prije govorilo *kòriščēne, ògnîšće, šcâp, šcēta, voščànica*. Očekivan je štakavizam u novijim riječima koje su posuđene iz standardnoga jezika, npr. *sklādîšte, zâštita*. Moguće da je upravo analogijom prema novijim oblicima štakavizam prešao i u gore navedene primjere. Primjer *gòdîšća* poznat je ispitanicima iz božićne pjesme *U se vrime godîšća* te u leksemima sakralnoga leksika, npr. *naviščēne, iščē*. I danas se za jelo govori *šcîrànica*, prema imenici *štîr* 'divlje zelje'.¹⁰⁸

Šćakavizam je potvrđen u paradigmatama glagola *pùšcat, púšcat, primíšcat, šàpcat, spúšcat*, prez. 1. jd. *stîščēn, uščàknit* 'probesti', *uščípnit* (uz *uštípnit*). Uzevši u obzir čestotnost njihova pojavljivanja u slobodnom govoru, zaključujemo da je u govoru Bitelića vrlo prisutan šćakavizam te da se ne radi o izoliranim primjerima koji su iznimke pretežitom štakavizmu, nego upravo suprotno: govor Bitelića bio je šćakavski, ali iz standardnoga jezika u njega prodire štakavizam.

Refleks *žž* općenito je potvrđen u malome broju primjera, a u govoru Bitelića nalazimo ga u zbirnoj imenici *gròžže* i paradigmati glagola *zvížžat*, u kojima dolazi do jotacije i palatalizacije kraja osnove *zd*. Rezultat promjene *d > ž* motivira jednačenje po mjestu tvorbe *z > ž*.

Za riječ *mòžžāni* stariji ispitanici tvrde da se sjećaju da se tako govorilo prije, a danas se leksem ne koristi. Slijed *žd* nalazimo u novijoj sintagmi *mòždanī ùdār*.

---

¹⁰⁸ Kapović (usmeno) navodi kratki slog u Vrgorskoj krajini: *štîr*.

3.) Skupine *jd i *jt i glagol 'ići'

U prezentu glagola izvedenih iz osnove *ić* zabilježena je metateza *jd > dj*, *jt > tj*, a zatim je provedena jotacija. Zabilježena je u primjerima: *pôc*, prez. jd. 1. *pôžēn*, 2. *pôžēš*, 3. *pôžē*, mn. 1. *pôžēmo*, 2. *pôžēte*, 3. *pôžū*; *îc*, prez. jd. 1. *îžēn*, 2. *îžēš*, 3. *îžē*, mn. 1. *îžēmo*, 2. *îžēte*, 3. *îžū*; *dôc*, prez. jd. 1. *dôžēn*, 2. *dôžēš*, 3. *dôžē*, mn. 1. *dôžēmo*, 2. *dôžēte*, 3. *dôžū*; *ôtic*, prez. jd. 1. *ôtīžēn*, 2. *ôtīžēš*, 3. *ôtīže*, mn. 1. *ôtīžēmo*, 2. *ôtīžēte*, 3. *ôtīžū*; *òbāc*, prez. jd. 1. *òbāžēn*, 2. *òbāžēš*, 3. *òbāžē*, mn. 1. *òbāžēmo*, 2. *òbāžēte*, 3. *òbāžū*.

Promjena je potvrđena i u imperativu glagola, npr. *dóži*, *póži*, *obáži*, *otíži* i sl. U slobodnom govoru (i mlađih i starijih) rjeđe se mogu čuti primjeri poput *dójdí*, *dójdí te* s anticipacijom palatalnog elementa koju u novoštokavskim ikavskim govorima bilježi samo još Kurtović Budja (2009: 67–68) u govoru nekoliko starijih ispitanica, i to u primjerima *köjn* i *Söjna*.

4.) *čr- > cr

Skup *čr* zamijenjen je skupom *cr* u svim novoštokavskim ikavskim govorima (usp. Šimundić 1971: , Lisac 2003: 53, 2003a: 176, 2008: 108, Kurtović Budja 2009: 68, Menac Mihalić 2005: 35, Tomelić Ćurlin, Anić 2012: 356). Tako je i u govoru Bitelića. Primjeri: *cřnā*, *cřivo*, *cřŷ*, *cřn*, *cřnica*, *cřven*.

Potvrđen je prijelaz staroga skupa *čr > tr- u primjeru *trišńa*.

5.) *vь- > u

Stari prijedlog i prefiks *vь- u govoru Bitelića u većini slučajeva reflektirao se kao *u*, npr. *ù mōre*, *unútro*, *ùlit*, *útorak*. Isti razvoj potvrđen je od prefiksa *vьz- *ùzēst*, *uzgòjít*, *ùzimat*, prez. 1. jd. *ùzimlēn*.

U skupini *vьs došlo je do metateze ili premetanja u primjerima jd. m.r. *sāŷ*, ž.r. *svā*, sr. r. *svě*, mn. m.r. *svī*, ž.r. *svě*, sr.r. *svā*; *svākī*, *svākā*, *svākō*. Primjer s vokalizacijom poluglasa bez metateze *vьs- > *vas* zabilježen je u primjerima poput *vāzdan* te u emfatičkom dijaloškom prepričavanju, npr. *Mlādan vās pōšarení*, *vās!* Oblici bez metateze čuvaju se u prilozima, npr. *vāzdān*.

6.) Pregled podrijetla suglasnika

Suglasnici *v, l, j, r, ĺ, m, n, ŋ, p, t, c, k, b, d, g, s, š, z* kontinuantne su odgovarajućih suglasnika u ishodišnome sustavu. U nastavku se navode posebnosti.

<i>v</i>	< h	<i>búva, krüȳ, sūȳ</i>
	< m	<i>gúmno</i>
<i>j</i>	< Ø	<i>viđijo / viđio, siđijo, jöpēt / jöpēt</i>
	< h	<i>grĳjota, grĳj, strāĳ</i>
	< ć	<i>vej / već, j / ć'će'</i>
<i>n</i>	< m	prez. 1. jd. <i>vözĳn, řžēn</i> , I jd. ž.r. <i>žēnōn</i> , m.r. <i>stōlon</i> , sr.r. <i>sēlon, sēdan</i>
	< Ø	<i>tūdān, övdalēn, dóklēn</i>
<i>l</i>	< n	<i>osāmlēst, sã mlōn</i>
	< Ø	<i>ćudĳȳ, gādĳȳ, smrdĳȳ, stidĳȳ</i>
<i>ć</i>	< č	<i>ćüćnit</i>
<i>đ</i>	< đ'	<i>měža, přěža</i>
	< jd	<i>řžēn, řžēš</i>
	< dj	<i>rözāk, léža</i>
<i>š</i>	< s	<i>šūša</i>
	< č	<i>plāšĳivac</i>
<i>ž</i>	< ž	<i>sřžba</i>

III.1.2.6. Zaključci o konsonantizmu

Govor Bitelića prema suglasničkom sustavu i pojavama koje ga zahvaćaju uklapa se u novoštokavske ikavske govore Dalmacije. U sustavu je restituiran fonem *f* u većini primjera, a iznimke su rjeđe što su govornici mlađi i obrazovaniji. Fonem *h* također je ponovno ušao u sustav, no u mnogo manjem broju primjera no *f*, a često izostaje i u mlađih govornika, bez obzira na stupanj obrazovanja.

Ustanovljeno je da je govor (bio) šćakavski, a pod utjecajem standardnoga jezika u velikoj se mjeri šćakavizira. U literaturi o drugim govorima okolice Sinja zabilježen je šćakavizam uz pojedine primjere šćakavizama, što ne mora nužno značiti da je šćakavizam stariji, nego može značiti i da su u prošlosti supostojali dubletni ostvaraji *št*/*šč*.

Od ostalih novoštokavskih ikavskih govora govori Sinjske krajine razlikuju se i provođenjem desonorizacije ili obezvučenja finalnih zvučnih šumnika i labiodentala *v*, koji se samo u tim pozicijama ne izgovara kao sonant. Osim toga, u govoru se suglasnici mogu nakon redukcija samoglasnika geminirati. Te značajke idu u prilog hipotezi da se govori Sinja i okolice mogu smatrati posebnim tipom novoštokavskih ikavskih govora te da zaslužuju detaljnije proučavanje.

U govoru su je zabilježeno i nekoliko adrijatizama potvrđenih na širem govornom području. Najizraženiji je prijelaz dočetnog *m* u *n* na kraju riječi, no razmjerno su česti i drugi adrijatizmi: gubljenje finalnih *t* i *d*, gubljenje intervokalnog *d*. Nije potvrđena delateralizacija *l* i *ɲ*, no zabilježena je slična pojava, slabljenje *ć* i *ž* preko [t'] i [d'] (te rjeđe i *l* i *ɲ*) do *j*. U govoru se razlikuju dva para afrikata, bezvučni *ć*: *ć* i zvučni *ž*: *ž*.

Potvrđeno je i fakultativno dodavanje navezaka *n* i *r*, koje je zabilježeno u govoru svih generacija, a češće u najstarijih, u kojih se može čuti i navezak *k* (rijetko). U suglasničke skupove umeće se *l* te rjeđe *d* i *r*. Skupovi se u govoru starijih generacija razmjerno često razjednačavaju i premeću, dok su u govoru mlađeg i obrazovanijeg stanovništva te pojave rjeđe. U govoru mlađih generacija češće se provodi gubljenje intervokalnih *d*, *t*, *r*, *v*, *ž*, *j*, koje ćemo prema tome smatrati mlađom inovacijom i promjenom u tijeku.

Izjednačavanja su dosljedno su provedena, a u govoru starijih generacija čest je i rotacizam, koji u govoru mlađih ostaje u paradigmi glagola *möć*, uz fakultativne primjere bez rotacizma u govoru svih generacija.

III.1.3. Akcentuacija

III.1.3.1. Inventar

U govoru Bitelića nalazimo novoštokavsku akcentuaciju.¹⁰⁹ U sustavu su četiri naglasaka: kratkosilazni (*ǎ*), dugosilazni (*ǎ̄*), kratkouzlazni (*ǎ̇*) i dugouzlazni (*ǎ̇̄*).¹¹⁰ Jedinice sustava su i nenaglašena dužina (*ǎ̄*), koja dolazi samo u slogovima nakon naglasaka, te nenaglašena kračina (*a*). Nenaglašena kračina gubi razlikovnost te potiče promjene samoglasnika, i to kvalitativne (promjena boje samoglasnika) i kvantitativne (redukcija, sinkopa, apokopa, afereza). Prema tome, djelovanjem djelomične redukcije nenaglašeni samoglasnici mogu biti i hiperkratki (³).

U sustavu su relevantne tri opreke: opreka po mjestu naglasaka (naglašeni ili nenaglašeni slog), opreka po duljini sloga (dugi ili kratki slog) te opreka po tonskoj modulaciji (silazni ili uzlazni ton). Posljednja opreka realizira se samo u naglašenom slogu.

1.) Primjeri i minimalni parovi

- ˘ *krūy, gǎće 'hlače', māčka, bēštija, virovat, poľoprivreda*
- ˘ *rēst, dǎn, prez. 1. jd. pǎntīn, N mn. bōjnīci, labaratōrij*
- ˘ *zǎpivat, pripòvidit, vukòdlak, pedès, imp. 2. jd. donès*
- ˘ *srída, vríme, čelǎde, telavízija, imp. 2. jd. povír, zapíš, zǎ dǎn*
- *gòlūb, òblǎk, G jd. ž.r. žènē, G mn. m.r. frātārā, litārā, 1. jd. sidīn*
- ˘ *čtvrǎtak, sùza, pripovídat, L jd. m.r. na krèvet^u, zǎf^o dno, ùv^o čē*
- *zǎ dvā, is k^u čē, ò meń, pó l^o trē, dvá dǎna* (prema *dvā dǎna*)

¹⁰⁹ Takav sustav potvrđen je u većini novoštokavskih ikavskih govora, v. Šimundić 1971: 17, Lisac 2003: 55, 2003a: 177, 2008: 109–110, Kapović 2006: 114, Bošnjak Botica; Menac Mihalić 2006: 36, Kurtović Budja 2009: 118–119, Čilaš Šimpraga 2010: 184, Tomelić Čurlin; Anić 2012: 352. U navedenoj literaturi ne nalazimo iscrpnije opise naglasnoga sustava, osim u Bošnjak Botica; Menac Mihalić (2006), Kurtović Budja (2009) i Čilaš Šimpraga (2010), a u Kurtović Budja (2009) nalazimo i analizu naglasnih paradigmi. Na to stanje osvrće se i Kapović (2014: 4): "Iako je hrvatski jezik upravo po svom naglasnom sustavu poznat i u svjetskoj znanosti o jeziku, u Hrvatskoj je, unatoč određenoj akcentološkoj tradiciji (dovoljno je spomenuti Stjepana Ivšića), tā disciplina donedavno bila pomalo zanemarena iako je naglasni opis neizostavan dio i dijalektoloških radova i standardoloških priručnika. I dok se kroatističko poznavanje standardne akcentuacije obično svodi na znanje označavanja naglasaka (dakako, uglavnom samo ako su dotični kroatisti novoštokavci) i poznavanje nekoliko osnovnih pravila (koja su i sama često zapravo pojednostavljena i zavaravajuća), akcentološki je dio naših dijalektoloških opisa često napravljen nezadovoljavajućom metodologijom te jednostavno ne pruža dovoljno potrebnih podataka."

¹¹⁰ Nazivi se ne shvaćaju doslovno, npr. dugosilazni je ustvari uzlazno-silazni (v. Kapović 2014: 21).

U akcentuaciji su razlike između govora mladog i starog stanovništva najmanje izrazite. Potvrđene su u manjem broju primjera nego u vokalskom i suglasničkom sustavu, kao što je istaknuto na relevantnim mjestima u nastavku.

Minimalni parovi potvrđeni u govoru Bitelića (prema Kapović 2014: 22–24): *kūpīt* 'skupljati' : *kúpīt* 'kupiti', *vàlat* 'vrijediti' : *válat* 'kotrljati', *pās* < *рѣсъ : *pās* 'pojas', im. *pōkušāj* : imp. 2. jd. *pōkušāj*, prez. 2. mn. *vōdīte* : imp. 2. mn. *vōdīte*, *ùgledat* {koga} : *uglédat se* {na koga}, im. G jd. *glāsa* : prez. 3. jd. *glāsā*.

Zabilježena je i višestruka razlikovnost, npr. im. *dūga* : prid. neod. N jd. ž.r. i rjeđe G jd. m.r. *dūga* : *dūga* 'daska bačve' : prid. odr. N jd. ž.r. i N mn. sr.r. *dūgā* : G jd. m.r. *dūga* : G mn. *dūgā* : G mn. ž.r. *dūgā*; *pāra* ~ 'isparavanje' : *pāra* 'novac' : G jd. m.r. *pāra* : gl. pr. r. m.r. jd. *pārā* : G mn. ž.r. *pārā*; GDVI jd. NAV mn. ž.r. *mīslī* : L jd. *mīslī* : G mn. *mīslī* : prez. 3. jd. *mīslī* : imp. 2. jd. *mīslī*; G jd. *žēnē* : NAV mn. *žēne* : prez. 3. mn. *žēnē* {se}; prid. neod. N mn. m.r. *vrūcí* : od. N jd. i mn. m.r. *vrūcí* : komp. N jd. i mn. m.r. *vrūcī*, prid. odr. N jd. i mn. m.r. *svītlī* : prez. 3. jd. *svītlī* : imp. 2. jd. i neod. N mn. m.r. *svītlī*; neod. N mn. *bīli* : odr. N jd. i mn. *bīlī* : gl. pr. r. m.r. mn. *bīli* : prez. 3. jd. *bīlī*.

2.) Nenaglašena duljina

Dugi nenaglašeni slogovi mogu doći samo u slogu nakon naglasaka. U govoru Bitelića prednaglasna duljina u potpunosti je eliminirana prenošenjem udara na nju (te nastaje dugouzlazni naglasak) ili kraćenjem (više u *III.1.3.4. Podrijetlo*). Stoga termini nenaglašena duljina i zanaglasna duljina stoje kao sinonimi u ovome radu. U nastavku se navode kategorije¹¹¹ u kojima je zabilježen izgovor zanaglasnih duljina, koje su stabilne u govoru svih generacija, osim u dinamičkome govoru.

Redovno se ostvaruju dvije zanaglasne duljine u fonetskoj riječi, npr. G mn. *trišānā*, *nāranāčā*, *krūšākā*, DLI *māgarādīn*. Ima primjera s trima dugim slogovima nakon naglasaka, npr. *izlīzānōst*, *ù Žārākā*, no u govoru se jedna od njih može i skratiti, npr. *izlīzanōst*, *zāpūvanōst*, frazem *sāčuvāj bōže*. Može se skratiti i jedina zanaglasna duljina, no gotovo nikada ne dolazi do redukcije tog skraćenoga samoglasnika. Ako je jedan od dugih slogova

¹¹¹ Kategorije u kojima se javlja zanaglasna duljina detaljno su popisane u Šimundić (1971: 15–17) Bošnjak Botica; Menac Mihalić (2006: 37), Kurtović Budja (2009: 119–121), Čilaš Šimpraga (2010: 185–186), a građa se umnogome podudara s onom iz Bitelića. Razlike su navedene uz kategorije u kojima su pronađene. Općenito možemo reći da se zanaglasne duljine dobro čuvaju u novoštokavskim ikavskim govorima. Kapović (2008: 31, 2014: 35) navodi da se zanaglasne duljine u štokavštini najbolje čuvaju u Dalmatinskoj zagori te u BiH.

jezgra dominantnog morfema, skratit će se neki drugi slog, pa je primjerice u gore navedenim riječima sufiks *-ōst* uvijek dug. On je jedan od dominantnih morfema koji privlače naglasak (v. III.2. Morfologija i tvorba riječi).

Zanaglasna duljina stabilna je u deklinaciji imenica, i to u genitivu jednine ženskog roda imenica *e*-vrste, npr. G jd. ž.r. *bābē, mūrvē, sèstrē, lòzē, kòsē, škòlē, nèv'stē, jābukē, salātē, mīsē, vòdē*, pri čemu je u dijelu primjera samo duljina razlikovno obilježje prema nominativu množine, npr. N. mn. ž.r. *bābe, mūrve, sèstre, škòle, nèv'ste, jābuke, saláte, mīse*; dok je u n.p. C različit i naglasak, npr. N. mn. ž.r. *lòze, vòde, kòse*. Zanaglasna duljina potvrđena je u instrumentalu jednine rečene deklinacije, npr. I jd. ž.r. *kücōn, nògōn, lòpatōn, bukarōn, sèstrōn, křpōn, olōvkōn, mètlōn, cèstōn*. U antroponimiji je zanaglasna duljina u I jd. razlikovno obilježje između imena muškog i ženskog roda, npr. *Pētron : Pētrōn, Ívanon : Ívanōn, Tòm'slāvon : Tòm'slāvōn* i sl. Uz zanaglasnu duljinu razlikovan je i naglasak u primjerima *Mārinon : Marínōn, Mārjanon : Marjánōn, Māron : Mārōn, Mārijon : Mārijōn*.

Zanaglasna duljina čuva se u genitivu množine svih rodova i deklinacija, npr. G mn. m.r. *mētārā, kóhā, vinogrādā, žirōvā, dánā, mīšā, dōktōrā, ünūkā*; sr.r. *sélā, slóvā, pōlā, vesálā, raménā, iménā, vriménā*; ž.r. *vrīcā, jābukā, krāvā, rükū, nōgū, stvárī, úrī, rīcī*, te u DLI mn. svih rodova (u ž.r. samo u imenica *i*-vrste) s nastavkom *-īn*, m.r. *kòhīn, vólīn, klúčīn, nózīn*, sr.r. *pōlīn, sělīn, imènīn, vrimènīn*, ž.r. *nòcīn, rīcīn, stvárīn, lāžīn*. U nekim primjerima deklinacije im. *a*-vrste m.r. zanaglasna duljina jedino je razlikovno obilježje prema genitivu jednine, npr. G jd. m.r. *vinogrāda, dōktōra*; dok je u mnogim primjerima im. *a*-vrste m. i sr. r. razlikovan i naglasak i duljina, a oblici su homografní,¹¹² npr. G jd. m.r. *kòhā, dāna, mīša, ünuka*; sr.r. *sèla, slòva, pōla, rāmena, ĩmena, vřimena*.

U tvorbi imenica sufiks *-ōst* uvijek je dug, npr. *mlādōst, mīlōst, glúpōst, ĩstinitōst, stārōst, rādōst, òvisnōst, lūdōst, òholōst, škřtōst, blúdnōst, línōst, poníznošt, přèdnōst*.¹¹³ Zanaglasnu duljinu nalazimo i u tvorbi deminutiva sufiksom *-īc*, npr. *bròdīc, nòžīc, stòlīc* 'štanđ' (češće u množini N *stolící, L na stolícīn* 'tržnica'), *pòslīc*, koji se u dijelu primjerâ može ostvariti i bez duljine, npr. *komādīc, mònčīc, pīlīc* (v. III.2.1. Tvorba riječi).

¹¹² To je jedan od glavnih razloga zašto su dijalektološke rasprave i monografije bez naglasaka ili s krivo naznačenim naglascima gotovo neupotrebljive u ozbiljnim lingvističkim istraživanjima. U novije vrijeme takve se rasprave sve rjeđe objavljuju.

¹¹³ Šimundić (1971: 17) bilježi duljenje sloga koji prethodi sufiksu *-ōst* u primjerima *nāmišcēnōst, nēpismēnōst, ũškoplēnōst, ũtovlēnōst, zāmišlēnōst*, uz primjere *brēsposlēnōst, ĩspaćenōst, ĩzmorenōst*. Navodi i *iscřplēnōst, òbdārēnōst, zāmućēnōst*. U govoru Bitelića nije potvrđena duljina u tim pozicijama.

U pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji dolazi na početku sufiksa određenih pridjeva svih rodova, npr. odr. pr. m.r. *bīlī*, *plāvi*, sr.r. *dōbrō*, *vēlkō*, ž.r. *zēlenā*, *čīstā*. Uvijek dolazi u pridjevima na *-ći* poput *kūpāćī*, *brijāćī*, *šivāćī*, *primāćā*; i onima tvorenima sufiksima tipa *-skī*, npr. *bītelskī*, *sīnskī*, *Cētīnskā krājina*, *cārskī*, *lānskī*. Zanačglasnu duljinu nalazimo u posvojnim sufiksima *-ov* / *-ev*, *-in* u posvojnim zamjenicama za 3. lice m.r. *nēzīn*, *nēgōv*, *nījōv*; i posvojnim pridjevima, npr. *dīdōv*, *sīnōv*, *strīčēv*, *žēnīn*, *bābīn*. Takva duljina zabilježena je i u oblicima za ž. i sr.r. (v. III.2.2. *Morfologija*), npr. ž.r. *nēzinā*, *nēgovā*, *nījovā*; *dīdovā*, *sīnovā*, *strīčevā*, *žēninā*, *bābinā*; sr.r. *nēzinō*, *nēgovō*, *nījovō*, *dīdovō*, *sīnovō*, *strīčevō*, *žēninō*, *bābinō*. Kapović (2014: 455-456) duljinu u sufiksima *-ov* / *-ev*, *-in* navodi kao oblik sonantnog duljenja, zabilježen na širem štokavskom području.

Zanačglasna duljina zabilježena je u komparativu i superlativu pridjeva, npr. mr. *věčī*, *bōlī*, *nājvrīdnijī*, *nājstārījī*, sr.r. *vrūcē*, *gōrē*, *nājvecē*, *nājvišē*, ž.r. *pamētnijā*, *krāčā*, *nājsložā* / *nājslažā*, *nājbržā* i sl. Komparativ i superlativ priloga istovjetni su N jd. komparativa i superlativa pridjeva sr.r. (više u III.2.2. *Morfologija*). Zanačglasna duljina razlikovno je obilježje ličnih zamjenica za treće lice jednine i množine prema pokaznim i odnosnim zamjenicama u jednoj od njihovih varijanata: 3. N jd. ž.r. *ōna* : pok. (i lič. N mn. sr.r.) *ōnā* / *ōnā*; 3. N jd. sr.r. *ōno* : pok. (i poštapalica) *ōnō* / *ōnō*; 3. N mn. m.r. *ōni* : pok. NG mn. (i lič. N mn. m.r.) *ōnī* / *ōnī*.

Zanačglasna duljina zabilježena je i u slogovima koji su nastali kontrakcijom, posebice nakon vokalizacije finalnog *-l*, npr. gl. pr. r. m.r. jd. *nōsā*, *pūščā*; im. m.r. *kōtā*, *pōsā*.¹¹⁴ Također, duljinu nalazimo i u gl. pr. trp. glagola, npr. *skūvān*, *ūpīsān*, osim u gl. 1. vrste e-tipa, npr. *pūšten*, *rōžen*, *pēčen*, *svāren*.¹¹⁵ Duljina se nalazi i u gl. pril. sad. *glēdajūc*, *čūdēc se*, *ōdajūc*; tj. u 3. mn. prez. od kojega se gl. pril. sad. tvori (dodavanjem *-ći* > *-ć*). Duljina je razlikovna u oblicima za 3. jd. prezenta i 2. jd. imperativa, ako u imperativu nije reduciran *-i*, npr. prez. *pāzī* : imp. *pāzi*, *vīdī* : *vīdi* (za duljinu u glagolskim paradigmama v. III.2.2. *Morfologija*).

¹¹⁴ Kurtović Budja (2009: 120) bilježi i primjer *čūō* sa sekundarnom (analoškom) zanačglasnom duljinom kakva se može čuti u drugim štokavskim dijalektima (Kapović usmeno navodi da je tako i u nekim posavskim govorima), no taj primjer u govoru Bitelića nema zanačglasnu duljinu.

¹¹⁵ Bošnjak Botica; Menac Mihalić (2006: 37) bilježe nenaglašenu duljinu i u primjerima *pēčēn*, *vārēn*, koja u govoru Bitelića nije potvrđena, nego nalazimo samo *pēčen*, *vāren*. Usto navode duljinu u ženskim antroponimima koji također nisu pronađeni u govoru Bitelića: *Marijānā*, *Smiļānā*, *Vēsēlā* (i *Vēsēlā*). Zanačglasnu duljinu u imenima bilježi i Šimundić (1971: 16), i to: "*Andriānā*, *Drāgānā*, *Īvānā*, *Marijānā*, *Mirjānā*, *Smiļānā*, *Vēdrānā*, *Zōrānā*, *Žēļānā*."

Zanaglasna duljina ima stabilno mjesto u sustavu, iako se može skratiti u višesložnim riječima. Ako su u fonetskoj riječi dvije zanaglasne duljine, može se skratiti i prva, npr. *prědanōst, gōlovā* i češće druga, npr. G mn. *ünūka, vīnogrāda*. U opuštenom, polaganom govoru (i odgovaranju na pitanje iz nekoga od upitnika) ostvaruju se obje (ili sve tri) duljine.

III.1.3.2. Realizacija

U govoru Bitelića (i općenito govorima okolice Sinja) samoglasnici mogu biti dugi (dvije more), kratki (jedna mora) i hiperkratki (pola more). Dugi i kratki mogu biti naglašeni i nenaglašeni, a hiperkratki su uvijek nenaglašeni. Hiperkratki se većinom pojavljuju u slogu neposredno nakon naglaska, no mogu se ostvariti i prije naglaska ili u slogu koji je drugi nakon naglaska. Mogu se i u potpunosti reducirati (v. III.1.1. *Vokalizam*). Naglašeni slogovi su izrazitiji od nenaglašenih, i po visini i po glasnoći, a mogu biti dugi i kratki, pri čemu udar može biti na početku ili na kraju more, tj. na prvoj ili drugoj mori.

Nenaglašeni slogovi od jedne ili pola more mogu biti u bilo kojem slogu u riječi, no gube razlikovnost i prolaze kroz procese promjene samoglasnika i djelomične ili potpune redukcije. Ako je slog dug i nenaglašen, dolazi samo u slogu nakon naglaska, i to ili neposredno nakon naglaska, npr. *nārānča*, prez. 1. jd. *vidīn*, 1. mn. *pāntīmo*; ili u drugom ili trećem slogu nakon naglaska, npr. *pòk^upīn*, 3. jd. *òstanē, zabīježī*, DLI zb. sr.r. *māgarādīn*.

Kratkosilazni naglasak ostvaruje se s udarom na početku jedine more. U usporedbi s kratkosilaznim u drugim štokavskim govorima, može se reći da kratkosilazni u govoru Bitelića (i općenito sinjske okolice) nije uvijek posve kratak niti je sasvim ekspiratoran. Može se ostvariti za nijansu slabijeg intenziteta nego u standardu. Drugim riječima, može se realizirati produljeno ili povišeno (gotovo iste visine kao uzlazni), a sljedeći slog ne mora biti fonetski nizak, posebno ako je kratak. Ipak, ne možemo reći da se ostvaruje kao tzv. "tromi", nego se realizira sličnije kratkouzlaznom. Valja napomenuti i da se kratkosilazni može realizirati i kraće no u standardnome jeziku, npr. u višesložnim riječima G mn. m.r. *mōmākā, pōslōvā*; pri preskakanju *nā glāvu, ū srce, ū poļe*; te u dinamičnome pripovijedanju, npr. u onomatopeji *kūc-kūc-kūc* ostvaruje se vrlo kratko.

Kratkouzlazni je naglasak s udarom nakon jedine more kratkih slogova. Uzlaznog je tona, a sljedeći slog, ako je kratak, nije nužno ostvaren visoko, nego se njegova visnost ne ostvaruje. Dakle, u govoru Bitelića razlikovnost je u slogu u kojem je naglasak, a visnost

zanaglasnog sloga je zalihosno obilježje (usp. Kapović 2014: 701). Usto, nakon što je s njega pomaknut udar na prethodni slog, novi zanaglasni slog često nastavlja gubiti intenzitet, pri čemu se može djelomično ili potpuno reducirati (v. *III.1.1. Vokalizam*).

Dugosilazni je naglasak s udarom na prvoj mori dugih slogova. Ostvaruje se tako što ton u slogu prvo kratko uzlazi a zatim silazi. Sljedeći slog može se ostvariti nisko ako je dug, a ako je kratak, gubi razlikovnost. Pri prenošenju udara na proklitiku na mjestu dugosilaznoga ostvaruje se zanaglasna duljina, npr. *bôg, ĩ bōg* (ali *ōd boga*), *dān, ză dān, nă dāne* (više u *III.2.2. Morfologija*).

Dugouzlazni je naglasak najdužega trajanja. Uzlaznost je ravna i izrazita, no može se ostvariti i ravnoga ili lomljenoga, rjeđe i silaznoga tona pod utjecajem rečenične intonacije. Tonska visina sloga na kojem je bio stariji naglasak, ako nije kratak ili reduciran, nešto je viša ili jednaka ostalim slogovima.

Zanaglasna duljina ostvaruje se blago silaznoga tona, ili je potpuno ravna. U višesložnim riječima i zahvaljujući promjeni rečenične intonacije može se ostvariti i uzlazno. Na kraju napominjemo da je rečenična intonacija u pravilu silazna u potvrdnim rečenicama, a uzlazna u upitnima.

III.1.3.3. Distribucija

U govoru Bitelića mjesto naglasaka je slobodno, uz određena distribucijska ograničenja koja su rezultat starijih promjena u akcentuaciji, tj. regresivnih pomicanja naglasaka prema početku riječi. Slijedom novijih promjena u vokalizmu, distribucijska ograničenja nerijetko se narušavaju, što je opisano u nastavku, te je naglasak sve slobodniji. U sustavu je, preliminarno možemo zaključiti, prisutna težnja za eliminacijom distribucijskih ograničenja.

Prema Kapović (2014: 19) navode se minimalni parovi po mjestu naglasaka potvrđeni u govoru Bitelića: *òbavit* 'učiniti' : *obàvit* 'omotati', *òbučen* (< *obùčit*) : *obùčen* (< *obucí*), gl. pr. r. ž.r. jd. i sr. mn. *mórala* : G jd. m.r. *morála*, *növine* ~ 'časopis' : N mn. ž.r. *novine* 'novost' (no ispitanici tvrde da češće koriste N mn. ž.r. *növosti*), N jd. ž.r. *mlikara* : G jd. m.r. *mlikára*, gl. pr. r. m.r. *òdrāstā* (< *òdrāst*) : *odrāstā* (< *odrāstat*).

1.) Jednosložne riječi

Jednosložne riječi prema starijem distribucijskom ograničenju mogu imati samo silazne naglaske, npr. *brāt*, *sān*, *vūk*, *stān*. Ipak, ako izvorno dvosložna riječ nakon apokope ili redukcije postala jednosložna, zadržava uzlazni ton, npr. imp. 2. jd. *vòz*, *vīđ*, *píš*, *rāḍ*, a distribucijsko ograničenje je narušeno, odnosno, dopušta se i pojava uzlaznih akcenata na jednosložnim riječima.

Slična pojava zabilježena je u drugim novoštokavskim ikavskim govorima,¹¹⁶ ali i u drugim štokavskim dijalektima, primjerice u posavskom poddijalektu slavonskog staroštokavskog dijalekta, gdje se tako formiraju opreke tipa *sūd* 'posuda' : *sūd* 'sudnica' : imp. 2. jd. *súd* (Peraić 2011: 177), koje su u novoštokavskim govorima izgubljene, jer se novi akut u jednosložnim riječima (i u ostalim pozicijama) izjednačio s dugosilaznim (usp. Kapović 2008: 31, 2014: 20) u govoru Bitelića, npr. *sūđ*, *kľûč*, *krāļ*, *knêz*.

¹¹⁶ Šimundić (1971: 18) bilježi da se na jednosložnim riječima ostvaruju samo silazni naglasci te navodi *bác*, *dřž*, *gòn*, *nòs*, *pěc*, *vòd* kao varijante za češće primjere sa silaznim naglaskom *bāc*, *dřž*, *gòn*, *pěc*, *vòd*. Ipak, Čilaš Šimpraga (2010: 184) piše da se takvi naglasci ne ostvaruju "Premda u mnogim mjestima u brzu govoru zanaglasni samoglasnici slabe, (...) a nerijetko i ispadaju (ponajviše u gl. prid. rad.), građa ne raspolaže podacima o eventualnim jednosložnim riječima s uzlaznim naglaskom. Ima primjera u kojima u dvosložnom imperativu naglašenom uzlaznim naglaskom u energičnu i brzu govoru zanaglasno *i* otpada, no oni se u građi uvijek nalaze unutar naglasne cjeline: *vúc ga* 'vuci ga' (Ko), *nòs ga* 'nosi ga' (Se, Vi) [punktovi: Kotezi, Sebišina, Vid, op. D. Č.]" Moguće da je razlika u ostvaraju nastala zahvaljujući činjenici da je autorica a građu prikupljala prema upitnicima, a manje iz slobodnoga govora, u kojemu su i djelomične i potpune redukcije mnogo češće nego u anketnoj formi "pitanje – odgovor" (v. III.4. Pragmatika).

2.) Početni slog i prelazak naglasaka na proklitiku

U prvom slogu mogu biti i naglašeni i nenaglašeni kratki samoglasnici. Prvi slog fonetske riječi može biti dug samo ako je naglašen. Drugim riječima, na prvom slogu mogu se ostvariti sva četiri naglasaka, npr. *mīlōst, kāpa, pūtnīk, mōre, vēslo, žēna, rúka, dúša*. Ako riječ nije na početku fonetske riječi, česta su prenošenja naglasaka. Prenošnja su zabilježena kao značajka novoštokavskih ikavskih govora, a potvrđena su i na širem području, posebno ako se radi o preskakanju (v. nastavak).¹¹⁷

U govoru Bitelića čest je prelazak dugih i kratkih akcenata s prvog sloga riječi na proklitiku, tj. prema početku fonetske riječi, pri čemu slog s koji je izgubio dugi naglasak ostaje dug, tj. čuva zanaglasnu duljinu i nakon gubitka udara.

Naglasak može biti na prvom slogu fonetske riječi, npr. *ü srce, nā glāvu, pò sūncu*, ili na slogu koji je neposredno ispred prethodno naglašenog sloga *ispri k'ćē, pokrāj mene*. Isto tako, preneseni naglasak može biti i silazne i uzlazne intonacije. Kapović (2014: 24–25) prema tome razlikuje preskakanje, koje rezultira kratkosilaznim na početku fonetske riječi, npr. *nā rūb, nā nogu, öd zlāta, priko mosta, priko noći, ü mōre, ü nesvīst / ü nesvīs*; od prenošenja, koje rezultira kratkouzlaznim na slogu ispred onoga koji je izgubio naglasak, npr. *nā krāj, ü kuću, nā pašu, ü sobu, nā misto, ispri mene*. Preskakanje je stara praslavenska pojava, koja se odvijala u slučajevima kada se početni stari (dugi ili kratki) cirkumfleks našao na nepočetnom slogu fonetske riječi, pri čemu je početni slog dobivao cirkumfleks, npr. A jd. *rōkq : *nā rōkq.¹¹⁸ Prenošnje je mlađa (novoštokavska) pojava, kojom se silazni naglasci pomiču na prethodni slog po principu novoštokavske retrakcije i rezultira uzlaznim naglascima.

Do prenošenja dolazi u negacijama, npr. prez. 1. jd. *nè znān, nè vidīn, nè pušīn, nè dān, nè mislīn, nè nosīn, nè gonīn, nè virujēn*. Rijetko se na negaciji ostvaruje preskakanje, npr. *nē bīla : bīla, nē vaļā : vaļā*.

¹¹⁷ Prenošnja su provedena na širem području, pa ih nalazimo i u drugim štokavskim i čakavskim govorima (a u tragovima i u kajkavskima). Kapović (2014: 44) navodi: "U čakavskom su mnogi govori dobro očuvali staro preskakanje naglasaka (tipa *nā glāvu*). Ono se u pravilu čuva uz čitavu čak. obalu, od Pelješca do Kastva, razmjerno dobro. U Istri se preskakanje i u starosjedilačkim (Sčak.) i u doseljeničkim govorima (npr. JZ istarskom) uglavnom u potpunosti gubi." Mandić (2013: 72) preskakanje nalazi u govorima oko Premanture na jugozapadu Istre, što je moguć ostatak štokavskog supstrata koji su donijeli doseljenici iz Dalmatinske zagore u predturskim migracijama, a koji je čakavski superstrat gotovo u potpunosti potisnuo, što je vidljivo primjerice po nedostatku zanaglasnih duljina u primjerima: "Zanimljiva je osobitost premanturskih govora, barem u istarskim razmjerima, čuvanje preskakanja čelnoga naglasaka na prednaglasnice kod kraćih osnova (*ü more, nā more, ü vodu, ü ples, pöd ruku, nā glāvu*), čega u ostatku Istre nema, osim u rijetkim frazama."

¹¹⁸ Primjer je iz Kapović (2008: 4), a razlika je objašnjena prema Kapović (2014: 24–25).

Česta su prenošenja udara na prijedloge: *bèz tebe, izà k'ćē, kòt štalē, krözā n, nà kuću, ò nĕmu, okò kućē, okolò kućē, pò nĭvi, pòd nĭn, pokrāj kućē, prikò kućē, sù cĭn, ù nĕga, zà kravu*. Preskakanje je zabilježeno u primjerima tipa *dò kosti, iz brda, krözā zĭd, mĕž' svĭt, nà pūt, nĭs kosti, ò(t) stāna, pò dvā, pòd rūku, sù dvā, ù zemļu, zà nogu*.

Pridjevi također mogu privući naglasak, posebice u okamenjenim izrazima tipa *dobrò jutro, dobār dān, dobrā večēr*. I priloške riječi s dugosilaznim mogu preuzeti udar sljedeće riječi, pri čemu se ostvaruje dugouzlazni, npr. *dvā dāna, pó l'trē, trí ũre*.

Naglasak se prenosi i na vezničke proklitike kada su u intenzifikatorskoj ulozi ili kada stoje uz pojedine riječi, npr. *nĭ ćáća nĭ matēr, i jā i tĭ, nĭ mĭ nĭ vĭ, dvā i' dvā*. Kada povezuju dvije rečenice, naglasak se ne prenosi, tj. proklitike ostaju nenaglašene. Kapović (2014: 28) navodi da je takva situacija uobičajena u novoštokavskim govorima: "Naglasak uvijek prelazi (tj. može prijeći) na prijedlog (*nā zĭmu, nā kišu*) i na česticu (*nĕ bio, nĕ vidĭm*), ali na veznike u mnogim novoštokavskim govorima (a onda i u standardnom hrvatskom) prelazi samo kada su oni u intenzifikatorskoj službi (*nĭ počeo, ĭ bogu ĭ vrāgu, nĭ ondā* itd.) ili kada povezuju samo pojedine riječi (*bōgu ĭ vrāgu, krūha ĭ mĕsa, krūha ĭ sĭra*) – ne i kada povezuju rečenice (*ako dōdĕm, kad vidĭm, da būdĕš, pa òndā*)."

Ostvaruju se i primjeri u kojima do prenošenja ne dolazi (*ù Spĭt / u Splĭt*). Rezultat prenošenja su kratkosilazni, kratkouzlazni i nekad dugouzlazni, primjerice nakon duljenja kada naglasak dolazi na enklitiku, u pravilu zamjenicu, gdje se čuva stara duljina po zakonu dviju mora, npr. *zá me, ú se, ná te* (usp. Kapović 2008: 13).

U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima preskakanje i prenošenje naglasaka spominje se u svim konzultiranim djelima. Šimundić (1971: 20) navodi da skakanje silaznih naglasaka spada među najvažnije osobine imotsko-bekijskih govora te iznosi statistiku da je prenošenje provedeno u 90 % slučajeva, koju onda prenosi i Lisac (2008: 209). Kurtović Budja (2009: 139) zaključuje da je u govorima Makarskoga primorja "pomicanje naglasaka na proklitiku živo i kod mlađih govornika" te navodi da je to značajka koju makarskoprimorski govori dijele "ponajprije s neretvanskim govorima, ali i sa zapadnijim novoštokavskim govorima."¹¹⁹ Čilaš Šimpraga (2010: 186) bilježi *nĕ vaļā* u Badnju, Perkoviću, Sinju, Jabuci, Kotezima, Zaostrogu, Vidu i Sebišini. Samo u Perkoviću bilježi prez. 3. mn. *nĕ smū*, 3. jd. *nĕ more, sò tĭn, i krave*, a samo u Jabuci *pòt kuću, ù stārĭ zĕmān*. U svim punktovima navodi i

¹¹⁹ Napominjemo da je preskakanje kod čestih dvosložnih riječi frekventno i u obalnim gradovima (Split, Šibenik, Zadar).

bèz mene, prìdā me, ò néga, nā dim. Takvi su primjeri očekivani u novoštokavskim ikavskim govorima. Općenito, zapad novoštokavskog područja ipak bolje od istoka čuva prenošenje i preskakanje naglasaka.¹²⁰ Za Vrgorsku krajinu, Kapović (usmeno) također navodi da se prelazak naglasaka na proklitiku provodi gotovo bez kolebanja.

3.) Središnji slog

U središnjem slogu u pravilu se javljaju samo uzlazni naglasci, npr. *posùstat, iskòpat, prilagòdit, zabòravít, povézat, natégnit, doživít, dozívát*, a silazni su većinom pomaknuti na prethodni slog (v. III.1.3.3.4. *Podrijetlo*). Ni ovo distribucijsko ograničenje (kao ni ona vezana za jedini ili prvi slog opisana u prethodnim dvama poglavljima) nije striktno i, posebno u višesložnim riječima, dopušta i silazne naglaske.¹²¹

Potvrđeni su primjeri u kojima nalazimo i silazne u sredini riječi: *poļoprìvreda, novoröžēnce, u mežuvrēmenu*,¹²² *televìzor*, N mn. m.r. *dijamānti, Jadrolīnija*, G mn. m.r. *kokürüzā, komārācā, udòvācā, pijānācā, trenūtākā, Dalmatīnācā*, sr.r. *oglēdālā, ž.r. rečēnīcā*; te u sredini fonetske riječi, no rijetko bez značenjske obilježenosti: *na tāj dān* (u značenju 'baš taj'), *bezvězē* (uz *bèzvezē*), *na glāvu* (uz *nā glāvu*), *o lūku* ('češnjak', uz *ò luku* u slobodnom govoru).

Slične primjere navode Bošnjak Botica i Menac Mihalić (2006: 37) u opisu govora Lovreća: *brodovlāsnik, salmonēla, poļoprìvreda, akumulātor, Katarīna* (uz rjeđe *Katarína*), *Magdalēna* (i *Magdālēna*), *Matëa, Marinēla*, G mn. *Dalmatīnācā, komārācā, udòvāca, pijānācā, četvītākā, jajāšāca, kućērākā, domācīnstāvā*. Za isto područje u starijoj raspravi Šimundić (1971: 18) navodi da se u središnjem slogu može naći dugosilazni u riječima poput *Dalmatīnācā, domācīnstāvā, gospodārstāvā, jedīnācā*, pored *Dalmatīnācā, domācīnstāvā* itd. Dakle, ni u starijim sustavima to distribucijsko ograničenje nije bez iznimki, a u riječima koje imaju više od tri sloga, silazni naglasci dolaze razmjerno često. Moguće da je to zbog sekundarnog naglasaka koji se javlja na prvom slogu višesložnih riječi ako je naglasak udaljen od njega.

¹²⁰ Usp. Kapović 2014: 32.

¹²¹ Za sve pozicije u kojima nalazimo silazne naglaske u središnjem slogu v. Kapović (2014: 28-29).

¹²² Složenice u ovakvim primjerima zadržavaju naglasak druge osnovne riječi, a prva gubi naglasak.

4.) Finalni slog

U finalnom slogu prema starijem distribucijskom ograničenju moguć je samo ostvaraj znanaglasne duljine ili kraćine, kao i u drugim novoštokavskim govorima.¹²³ Međutim, u govoru Bitelića zabilježili smo česte redukcije finalnoga sloga. Ako je došlo do potpune redukcije samoglasnika u finalnom slogu, predzadnji slog postaje zadnji te se narušava još jedno starije distribucijsko ograničenje (uz ono o srednjem slogu), npr. imp. 2. jd. *požúr, dobác*. Dakle, sustav teži što slobodnijem naglasku.

Distribucijsko ograničenje narušeno je i u *allegro* oblicima brojeva, pa nalazimo i silazne i uzlazne naglaske na posljednjem slogu, npr. *pedèst / pedès (< pedèsēt), šezdès / šèzdest*. Dakle, u govoru Bitelića finalni slog može biti naglašen, a usto se u njemu mogu ostvariti svi naglasci. To još jednom potvrđuje da je razlikovnost između uzlaznih i silaznih akcenata sadržana u naglašenom slogu, a ne u slogu nakon naglasaka, koji je, primjerice u istočnim štokavskim dijalektima, nizak nakon silaznih te visok nakon uzlaznih. U govoru Bitelića ta se razlika također može ostvariti na znanaglasnom slogu, no to je na zapadu štokavštine uglavnom zalihosno obilježje, a ne glavno ko na istoku.¹²⁴

Silazni naglasci na finalnom slogu u govoru Bitelića zabilježeni su dubletno u nekim novijim posuđenicama, jer strane riječi često čuvaju svoj izvorni naglasak, npr. *interesāntan / interèsāntan, konplimēnt / konplimenat, kontinēnt / kontinenat, instrumēnt / instrūmenat, telèfōn / tëlèfōn, zafrikānt, zajebānt*.¹²⁵ Strane riječi zahvaćene novoštokavskom retrakcijom, npr. *pròjekt / pròjekat, prògram, àndōl, lumidōl*. Silazni naglasci redovno dolaze na kraju uzvika i čestica (usp. III.1.1. *Vokalizam* i III.2.2. *Morfologija*).

¹²³ Šimundić (1971: 18) bilježi dvojne oblike u govorima Imotske krajine i Bekije: "pa se jednako upotrebaljavaju, npr. *kalodōnt : kalodōnt, koma(n)dānt : koma(n)dānt, liverānt : liverānt* i domaći izrazi nastali prema ovima: *prívarānt i prívarānt, zafrikānt i zafrikānt*." Bošnjak Botica; Menac Mihalić (2006: 37) *kaladōnt, zajebānt, zafrikānt, kolikōš, kolkōš*. Čilaš Šimpraga (2010: 185) nalazi silazne u zadnjem slogu samo u omiškom govoru, i to u primjerima *komplēt, kanapē*, a u ostalima prema njezinoj građi takvi primjeri nisu potvrđeni. U govorima Makarskoga primorja Kurtović Budja (2009: 137–138) bilježi dosljedno novoštokavsko naglašavanje posuđenica, kao u primjerima: "*konplimenat i konplimēnt, kontinenat i kontinēnt, nominātīv, genitīv, datīv, akuzātīv, instrumētāl, dijāmānt, Importāne, telèfōn, àrmonika, gitara, àndōl, lumidōl, pròspān* itd."

¹²⁴ Kapović (2014: 540) navodi da je "bar u dijelu nštok. govorâ znanaglasni slog samo dodatno i zalihosno sredstvo razlikovanja naglasaka, a nipošto ne i najbitnija i ključna razlika."

¹²⁵ Benić (2007: 17-18) za govor Osijeka navodi pravilo: "Dvosložne imenice sa sufiksima *-ant, -ent, -ist* i sl. u osječkom govoru uglavnom imaju kratkouzlazan naglasak - *žirant(ica), stūdent(ica), stilist* itd., a višesložne imaju kratkosilazni naglasak na sufiksu (*protestānt, instrumēt, evānželīst*)."

5.) Dvostruki naglasak i složenice

Složenice i polusloženice mogu imati dva naglasaka, pri čemu su obični silazni u sredini riječi, npr. *prõtua vijõnskī, prëtpövjēsni, pölusînskī*, superl. m.r. jd. *nâjstàrijī*. Oblici za superlativ koji imaju dvosložne komparative mogu se ostvariti dvojako, npr. *nâjjäčī / nâjjačī, nâjböļī / nâjboļī, nâjvēcī / nâjvecí, nâjgöri / nâjgorī*.

U složenicama se može javiti i samo jedan naglasak, npr. kratkouzlazni na infiksu (*vukòdlak, brzòplet*), ili na mjestu jednoga od dvaju prvotnih naglasaka, npr. *autocèsta, vatrogásac*.

Imenice koje postaju indeklinabilne u pozicijama pred antroponimima gube naglasak, npr. *baba_Máda, baba_Mádē, barba_Mârko, barba_Mârka, teta_Smíļa, teta_Smíļē, did_Míle / dida_Míle, did_Mílē / dida_Mílē*. Rjeđe se mogu ostvariti i naglašeno, a u takvim se primjerima oba člana dekliniraju, npr. *bäba Máda*, G jd. *bäbē Mádē, bârba Mârko*, G jd. *bârbē Mârka* itd.

III.1.3.4. Podrijetlo

Novoštokavska akcentuacija na fonetskoj je razini inovativna.¹²⁶ Paradigmatska (smjembena) razina akcentuacije bit će prikazana u sljedećem poglavlju, a ona će u određenim aspektima biti arhaična.¹²⁷ Lisac (2003: 55; 2003a: 177, 2008: 110) navodi da su značajke naglasnoga sustava novoštokavskog ikavskog dijalekta u mnogim pojedinostima temelj norme hrvatskoga standardnog jezika, a Kapović (2014: 26) ističe da je hrvatski standardni naglasak zasnovan na novoštokavskom, i to zapadnonovoštokavskom naglašavanju, te da je standardni naglasak "svojevrсни amalgam tradicije (odnosno starije naglasne kodifikacije), nekakvoga općeg štokavskog uzusa određenog područja i naglasnog sustava pojedinog jezikoslovca."

Podrijetlo naglasaka bit će prikazano po starini promjena prema Kapovićevim radovima *Razvoj hrvatske akcentuacije* (2008) i *Povijest hrvatske akcentuacije* (2014) te dijelom prema relativnoj kronologiji u Holzer (2011). Polazišni štokavski sustav¹²⁸ imao je tri naglasaka, kratki, cirkumfleks i neoakut¹²⁹, koji su mogli biti na bilo kojem slogu u riječi (slobodan naglasak), npr. *krāva*, *lopāta*, *nogā*; *mēso*, *kopāmo*, *muškî*; *sūša*, *izmlātîš*, *vodē*, *junāk*. U sustavu su bile i prednaglasne i zanaglasne duljine, npr. *glāvā*, *trāvā*, *vīlā*, *öblāk*, *gölüb*, *nārödnî*. U ovom radu nećemo se osvrnuti na starije promjene (v. Kapović 2014: 51–56), nego ćemo promotriti one koje su kronološki najmlađe i očekivane u novoštokavskim ikavskim govorima, i to nakon izjednačavanja neoakuta s dugosilaznim odnosno neocirkumfleksom (v. III.1.3.3. *Distribucija*).

¹²⁶ Kapović (2014: 20) navodi: "Novoštokavska je akcentuacija, u usporedbi s akcentuacijom nekih drugih hrvatskih govora, izgovorno (fonetski) dosta inovativna."

¹²⁷ Termini su preuzeti prema Kapović (2008: 35): "Treba razlikovati dvije vrste arhaičnosti - *izgovornu (fonetsku) arhaičnost* i *smjembenu (paradigmatsku) arhaičnost*. Izgovorno je arhaičan onaj govor u kojem se od prasustava do danas nije dogodilo puno naglasnih promjena, u smislu da su očuvana, primjerice stara tri naglasaka (˘, ˆ, ˜) i nenaglašene duljine, da nije bilo sustavnih pomicanja naglasaka prema početku riječi (dakle da je *ženā*, *glāvā*, a ne *žēna*, *gláva* ili *žēna*, *glāva*) i sl. Kod smjembene arhaičnosti nije bitna izgovorna strana nego čuvanje starih naglasnih odnosa u sustavu. Gledajući samo smjembenu arhaičnost naglasnoga sustava, novoštokavsko je *žēnu* : *nōgu* jednako arhaično kao i staroštokavsko ili čakavsko *ženî* : *nōgu*. Ovdje je bitno samo to da je stara razlika očuvana, nije bitno kako je ona očuvana. Promijenio se samo izgovor - površina, a sustav je ostao isti."

¹²⁸ Za starije sustave koji se rekonstruiraju prije tronaglasnoga v. npr. Kapović (2014: 47).

¹²⁹ Izvorno se za pojedine govore rekonstruiraju i tri kratka naglasaka, no ovdje se osvrćemo samo na štokavske. Kratki se razvio od staroga akuta i dugoga (kraćenjem) i kratkoga starog cirkumfleksa, pri čemu je preskakanje čeonog cirkumfleksa na početak fonetske riječi postojalo i u praslavenskom, u riječima koje su imale recesivne korijene. Cirkumfleks je nastao od dugog starog psl. cirkumfleksa i duljenjem kratkog psl. cirkumfleksa (*bōgъ > bōg, *sšto > stō). Skraćen je u višesložnim riječima (usp. Kapović 2014: 151, 160–161). Neoakut u praslavenskom nastaje na više načina, od kojih oko nekih postoje i sporovi (v. Kapović 2014).

1.) Duljenje pred sonantom

U novoštokavskim govorima potvrđeni su primjeri koji pokazuju da se čuva duljenje kratkog sloga zatvorenog suglasničkim skupom u kojemu je prvi sonant, koje Holzer (2011: 87) opisuje kao "duljenje ispred završnoga *j* ili ispred skupa 'sonant + suglasnik'." U ovom radu duljenje pred *j* razdvaja se od duljenja jednosložnih riječi pred finalnim sonantom te se obrađuje prema Kapoviću (2014: 443–463).

a) Duljenje finalnog sloga

U govoru Bitelića potvrđeni su primjeri u kojima je produljen finalni naglašeni slog pred glasom *j*: *râj*, *krâj*, *strôj*, *zbrôj*; a pred ostalim sonantima većinom izostaje, osim u primjeru *šâv* (v. nastavak). Kapović (2008: 23–24) navodi da "duljenje u zatvorenom slogu ispred sonanta može poslije djelovati kao sinkronijsko pravilo u govoru pa se može naknadno provoditi u posuđenicama itd." U govoru Bitelića primjeri koji se dulje nakon redukcija u enklizi potvrđuju da je to pravilo sinkronijska promjena u odvijanju. Tako nalazimo: *kô j* prema također potvrđenom *kô je* (i to u istom govornom odsječku, a do duljenja ne dolazi ispred *ć*, npr. *Kô j tô sáđio?* // *Kô je ìmā mâsti!* // *Kô ć t kúp' mât!*, *dvôj* (prema *dvôje*), *trôj* (prema *trôje*) i sl.¹³⁰

Primjeri u kojima duljenje nije potvrđeno: *dîm*, *dlân*, *grôm*, *kôn*, *lân*, *pün*, *sân*, *sîr*, *stâr*, *zdrâv*. Nije potvrđeno ni zanaglasno duljenje, npr. *jěsan*, *nísan*, *nárav*, *lúbav*. Nema duljenja u sufiksima: *-iy* u opisnim pridjevima, npr. *bojâžliv*, *sraměžliv*; zatim *-en* u glagolskom pridjevu trpnom, npr. *pěčen*, *pūšten*, *pòđlen*; te u istome sufiksu pri tvorbi opisnih i gradivnih pridjeva, npr. *zèlen*, *dŕven*, *crven*. Izostajanje duljenja značajka je koju ne nalazimo drugdje u literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije. Duljina je ipak zabilježena u posvojnih sufikasa *-în*, *-ěv*, *-ōv*, npr. *băbîn*, *sînōv*, *stríčěv*, *Dújîn*.

---

¹³⁰ Kapović (usmeno) navodi da sličnih primjera ima i u sjevernočakavskim govorima.

b) Duljenje pred skupom sonanta i konsonanta

Predsonantno duljenje potvrđeno je i u imenica koje imaju skup sastavljen od sonanta i konsonanta, npr. im. *sūnce*, *divōjka*, *góvno*, *tkáńe* (< *тъкăнье), *zdrāvļe*, N mn. *stārci*, *òsnōvnā* {*škōla*}, *pěčēńka*, prid. sr.r. *bōlno*, gl. *sūńcat*, *pāńtit*, *zóvńit*, *zvížžāļka*. Duljenja nema u primjerima u kojima je slog zatvoren skupom *mļ*: *zēmļu*, *slōmļen*, *zàdimļen*, prez. 1. jd. *ùzimļēń*, *pòčimļēń*.

U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima sonantno duljenje većinom nije posebno opisano, no Čilaš Šimpraga (2010: 185) samo u Badnju, Jabuci, Sinju i Omišu bilježi *sinóvac*, *udóvac*, *lónac*, *nóvac*. U govoru Bitelića duljina izostaje u posljednjim dvama primjerima (tako i *kònac*, *kòlac*, *dòlac*), a ostali se slažu s njenom građom (dodajemo još *óvca*, *lóvac*). Izuzmemo li govor Omiša, možemo reći da je duljenje pred sonantom u riječima koje imaju tzv. nepostojano *a* odnosno vokalizirani poluglas u N jd. i G mn. a izgubljen u slabom položaju u kosim padežima potvrđen u govorima okolice Sinja. To je duljenje poopćeno iz kosih padeža.

U govoru Bitelića u kosim padežima svugdje dolazi duljenje, jer su ostvareni uvjeti za njegovo provođenje (slogovi zatvoreni suglasničkim skupom od kojih je prvi sonant), a zatim je poopćeno i u nominativu (otvoreni slogovi), npr. *lónac*, *lóvac*, *nóvac*, *sinóvac*, *udóvac*, prema G jd. *sinóvca*, *udóvca*, *lónca*, *lóvca*, *nóvca*. U pojedinim primjerima u nominativu je zadržana kračina, tj. nema poopćavanja, a u genitivu je slog produljen, npr. *kònac*, *kónca*, *kòlac*, *kólca*, *dòlac*, *dóca*, *mļinac*, *mļinca*, *òdojak*, *òdōjka*, *òpanak*, *òpāńka*, *trgovac*, *trgōvca*. Duljenje je redovno u N mn., npr. *sinóvci*, *udóvci*, *lòńci*, *lóvci*, *nòvci*, *òpāńci*, *trgōvci*.

Kurtović Budja (2009: 139–140) navodi velik broj primjera koji pokazuju da je u govorima Makarskoga primorja većinom potvrđeno duljenje pred sonantom, po čemu se ti govori "razlikuju od njima zapadnijih novoštokavskih ikavskih govora gdje je znatno manji broj primjera sa sekundarnim duljenjem u N jd. imenica m. i s. r. Npr. u kliškome govoru imamo: *ùje*, *zěje*, *dīm*, *sīr*, ali *kóca*, *stārcā*, *sūńcat*, *pāńtit*." Navodi i primjere u kojima se dulji slog prije sufiksa *-je*, npr. *grōbje*, *zdrāvje*, *sūžē*, *grōžžē*, kakve smo potvrdili i u govoru Bitelića, bez izjednačavanja *č*, *ć* > *č* i delateralizacije *ǰ* > *j*, npr. *grōbļe*, *zdrāvļe*, *sūžē*, *grōžžē*, no tu nije došlo do sonantnog duljenja, nego je duljina nastala analogijom prema dugim osnovama (usp. Kapović 2014: 579).

Kapović (2014: 582) donosi pregled provođenja te promjene na novoštokavskom području: "Pogledamo li npr. štok. govore u Dalmaciji i južnije, situacija je sljedeća: nštok.

govore tipa književnoga (dakle s duženjem samo ispred -RC- u neposljedn timer slogovima i ispred -j#) nalazimo u Sinjskoj i Vrgorskoj krajini (zapadni ikavski dijalekt) te u nštok. govorima Dubrovnika i okolice (istočnohercegovački dijalekt). Predsonantsko duženje u većem opsegu nego u knjiž. štok., ali različito ovisno o poddijalektu, nalazimo pak u zapadnom ikavskom dijalektu u Imotskoj krajini i Bekiji (između Sinjske i Vrgorske krajine), u štok. Poljicima (zapadno od Imotske krajine), u Makarskom primorju (zapadno od Vrgorske krajine) i sporadički u Iherc. govorima Neretvanske krajine (južno od Vrgorske krajine) i Donje Hercegovine. Širi opseg predsonantskog duženja u Poljicima, Makarskom primorju pa i Imotskoj krajini se može povezati s blizinom čakavštine."

U govoru Bitelića zabilježena su i mlađa duljenja nastala tendencijom poopćavanja predsonantskog položajnoga duljenja i na uvjete u kojima se ono izvorno nije odvijalo (prema Kapović 2014: 578), i to kada osnova završava sonantom, npr. uz sufixs -*nik*: *rāzbōjnīk*, *pōkōjnīk*, *džžāvnīk*; pridjevi *pōkōjnī*, *džžāvnī*; imenice tvorene sufixsom -*da*: *prāvda*; imenice tvorene sufixsom -*ka*: *bīlka*; te uvećanice tvorene sufixsom -*urda*: *glāvūrda*.

U novijim posuđenicama može se produljiti finalni slog zatvoren skupom koji se sastoji od sonanta i konsonanta, npr. m.r. *ānžel*, *instrumēt*, *kontinēt*; no često dolaze i oblici bez duljenja, npr. *zafirkānt*, *zajebānt*.¹³¹ Prema kratkome N jd. nalazimo produljene G jd. i N mn., npr. G jd. m.r. {*trī*} *kvārta* (N jd. *kvārat*)¹³², *žāvla* (N jd. *žāvā*), *fānta* (N jd. *fānat* 'dečko' {samo u kartaškim igrama *trēseti*, *briškuli* i sl. v. III.4.1. *Leksik*}), *pūnta* (N jd. *pūnat*, 'bod, poen'); N mn. *žāvli*, *pūnti*.¹³³ Dulji se i slog pred sonantnim skupom u starijim i novijim posuđenicama ženskog roda, npr. *bānda*, *būnda*, *mārka*, *pénzija*, *pūmpa*.

¹³¹ Primjeri su dublete u kojima nije došlo do umetanja *a* u strani konsonantski skup u posuđenicama ili internacionalizmima (usp. III.1.1. *Vokalizam*).

¹³² U novijoj riječi značenja 'dio grada' ne nalazimo ni umetanje *a* u konsonantski skup ni duljenje u G jd. *kvārt*, *kvārta*.

¹³³ Detaljnije o romanizmima v. u III.4. *Pragmatika*.

2.) Novoštokavsko duljenje *e* i *o* pred *-r#*, *-n#*

U novoštokavskim govorima nalazimo duljenje finalnog nenaglašenog sloga ako je zatvoren fonemima *r*, *t* ili *n*, a novonastala zanaglasna duljina u paradigmi se krati jer riječ postaje višesložna. Kapović (2008: 26) navodi da takvo duljenje postoji u novoštokavskim govorima u kojima sonantno duljenje izostaje, te navodi primjere iz Vrgorske krajine, Metkovića, Dubrovnika i Opuzena. U svim govorima dolaze iznimke uz većinske primjere s duljenjem finalnog sloga. U novijoj studiji (2014: 505–506) precizira da je to uobičajena duljina u NA jd. *o*- i *i*-osnova psl. n.p. *c* koja je ostvarena u novoštokavskim govorima, iako nije očekivana u riječima na *-en* ili *-or* koje su izvorno pripadale drugim paradigmama, n.p. *a* ili *b*.¹³⁴

U govoru Bitelića duljenje nalazimo u primjerima: im. m.r. *kāmēn*, *grēbēn*, *grümēn*, *jāsēn*, *jēlēn*, *üğlēn* (uz *ügaļ* i *gārbūn*), *plāmēn*, *prāmēn*, *prstēn*¹³⁵, *rēmēn*, *spömēn*, *štākōr*, te ž.r. *e*-vrste *mātēr* (uz *mātē*). U kosim padežima nema duljina, npr. G jd. *kāmena*, *gōvora*, *grūmena*, *jāsena*, *jēlena*, *plāmena*, *prāmena*; ž.r. *māterē*, osim u primjerima G jd. *prstēna*, *spömēna*; te dubletno u G jd. *štākora* / *štākōra*, *üğlēna* / *üğļena*.

Duljina nije potvrđena u primjerima *dīver*, *čēmer*, *gūšter*, *mrāmor*, G jd. *dīvera*, *čēmera*, *gūštera*, *mrāmora*. Također, napominjemo da nije potvrđena duljina kakva je zablježena južnije na novoštokavskom ikavskom području, odnosno duljina u oblicima za glagolski pridjev trpni muškog roda, npr. gl. pr. trp. m.r. jd. *pāžen*, *vōžen*, *vižen*.

¹³⁴ Holzer (2011: 81) to duljenje prema relativnoj kronologiji datira prije sonantnoga duljenja, no u ovom se radu po uzoru na Kapović (2008 i 2014) navodi nakon predsonantnog (kompenzacijskog) duljenja.

¹³⁵ Zaručnički prsten naziva se *vēra*.

3.) Novoštokavska retrakcija

Pomak naglasaka na prethodni slog pri čemu nastaju uzlazni naglasci jedna je od glavnih značajki novoštokavskih dijalekata.¹³⁶ Pri pomaku nastaju uzlazni naglasci (usp. Kapović 2008: 28–31, 2014: 20–21, 31), i to kratki, npr. *ženä* > *žèna*, *čovik* > *čòvik*, *lopäta* > *lòpata*, *sesträ* > *sèstra*, *vodä* > *vòda*, *perö* > *pèro*, *nogä* > *nòga*; i dugi, npr. *glāvä* > *gláva*, *nāröd* > *nárođ*, *čūvät* > *čúvat*, *rūkä* > *rúka*, *dūgä* > *dúga*, *lícë* > *líce*, *pīsmö* > *pīsmo*. Pomakom na prednaglasnu duljinu nastao je dugouzlazni naglasak, a ona je eliminirana iz sustava. Postoje teorije prema kojima je upravo prednaglasna duljina potakla promjenu, tj. privukla silinu, a zatim se pomak poopćio i na kratke slogove. Za ostale pozicije rekonstruirano se da se udar pomicao prvo s kratkih, a zatim i s dugih naglasaka (te prije sa silaznih nego uzlaznih); prije se pomicao udar s posljednjega nego iz unutarnjeg sloga; u zadnjem slogu, prije se pomicao udar s otvorenog nego sa zatvorenog (usp. Brozović; Ivić 1988: 17, Kapović 2014: 50–51).

Pri prenošenju udara s dugih naglasaka na njihovim mjestima ostaje zanaglasna duljina, npr. *muškī* > *mùškī*, *glāvê* > *glāvê* > *glávê*, *vinčâ* > *vinčã*, *kovâč* > *kovâč* > *kòvâč*, prez. 1. mn. *kopâmo* > *kòpâmo*, *žūrīmo* > *žurīmo* > *žúrīmo*. Takva se zanaglasna duljina naziva sekundarnom, a zanaglasna duljina koja nije ostatak pomaka naglasaka, nego je produljena neovisno o pomaku, a vjerojatno i prije njega, naziva se primarnom, npr. *rätār*, *rībār*, *stölār*, *grāničār* (< *graničār*).

Novoštokavska retrakcija vidljiva je u tvorbi i proklizi, npr. *gönīn* : *dògonīn*, *srića* : *nèsrića* / *nèsrća*, *měne* : *bèz mene* i drugim primjerima navedenima u poglavlju o prenošenju naglasaka na proklitike. Dijelom je povezana s distribucijskim ograničenjem da silazni naglasci ne mogu biti u sredini riječi, jer dodavanjem proklitike početni slog riječi postaje središnji slog fonetske riječi, a udar je sa silaznih naglasaka pomaknut k početku naglasne cjeline. Razlika je u provođenju pomaka: leksički pomak je bezizniman, uvijek nalazimo *čovik*, *rúka*, *vòda*, ali do proklitičkog pomaka ne mora doći, no rijetko u značenjski neobilježnim kontekstima, npr. *ù kuću*, *ispri kučē* : *u küću*, *ispriđ küčē*, gdje je u potonjim primjerima značenjski istaknuta naglašena riječ.

¹³⁶ Retrakcija je zabilježena u svim konzultiranim radovima o novoštokavskim ikavskim govorima, no ni u jednom nije zasebno opisana, nego se obično obrađuje kada se govori o distribucijskom ograničenju na unutarnjim slogovima. Usp. Šimundić (1971: 17), Bošnjak Botica; Menac Mihalić (2006: 36), Kurtović Budja (2009: 119), Čilaš Šimpraga (2010: 184), Tomelić Ćurlin; Anić (2012: 352).

4.) Kanovačko duljenje

U govoru Bitelića nije potvrđeno tzv. kanovačko duljenje koje nastupa u otvorenim slogovima koji su bili prednaglasni, a nakon novoštokavske retrakcije su naglašeni, kakvo nalazimo primjerice u pojedinim govorima diljem balkanskog područja. Dakle, nalazimo primjere *žèna, vòda, sèlo, nòsit*, koji u govorima s kanovačkim duljenjem glase: *žéna, vóda, sélo, nòsit* i sl.¹³⁷

Potvrđen je drugi tip kanovačkoga duljenja koji se naziva leksički kanovački naglasak u primjerima koji su imali izvorno kratke *e, *o i *ъ/ь. Kapović (2014: 577) navodi da je takva neetimološka duljina tipičnija za štokavske govore, iako se može čuti i u drugim govorima. U govoru Bitelića nalazimo primjere *bóra, gróza, róda, sóva, táma, zóva* (uz *bázga*), te u turcizmima *bója*,¹³⁸ *táva*,¹³⁹ *sárma, stáblo*. Određeni primjeri ipak čuvaju kračinu: *glòba, jèla, smòla* (i *smóla*).

Treći tip kanovačkoga duljenja, onoga koji dolazi u oblicima koji imaju nulti morphem u izvedenicama od kratkih prefikasa i korijena. Prema Kapoviću (2014: 755), taj fenomen nije povezan s prethodno opisanima, osim po razvoju neetimološkoga dugouzlaznog: "Polazište za ovakvo duljenje je zacijelo analoško – duljenje u *ò(b)-, prò-, pò-, pòd-, sà-, iz-, ù- < *vь-* nastaje analogijom prema izvornoj dužini u *ná-, zá-, prí-, prijé-/pré-, ráz-, náđ-*." U govoru Bitelića duljenje je potvrđeno u primjerima *nákon, própís, prózor* (uz *pòri'stra*), *sábor, úpis*; te izvedenicama *pónosan, pòsjednik, nádímak, pòdvožnák* (ali: *pròpisno*). Duljenje izostaje u primjerima *òbiđ* (rijetko), *òbraz, òglās, òkovi, òmot, òpis, òsip, òtok, òtrov, pòmāk, pòpis, pòskok, pòtok, pròrok*. Dubletne ostvaraje bilježimo u primjerima *dókaž / dökāž, ízlaž / izlāž, pókaž / pökāž, pónos / pònos*.

Sekundarni dugouzlazni naglasak u imenica na *-ña* također se smatra tipom kanovačkih duljenja (Kapović 2014: 756). U govoru Bitelića nalazimo primjere u kojima je došlo do takvoga duljenja, npr. *vóžña, próšña*, a primjeri *nóšña, kóšña*, mogu se dubletno ostvariti i bez ostvarivanja kanovačkoga duljenja *nòšña, kòšña*.

¹³⁷ V. npr. Tomelić Ćurlin; Ćurković (2013: 44–56).

¹³⁸ U antroponimiji nalazimo fonetski sličan nadimak *Bója* (< *Bòjana*) bez duljenja i sa silaznim akcentom.

¹³⁹ Kapović (2014: 578) bilježi i *táva*, ali *vélik, vélika* u Prapatnicama u Vrgorskoj krajini. U mjestu Krstatice iz Imotske krajine bilježimo *táva*, A jd. *nà tavu*.

III.1.5. Zaključci o akcentuaciji

Akcentuacija govora Bitelića po strukturi je novoštokavska. U sustavu su četiri naglasaka i stabilna zanaglasna duljina. Distribucija naglasaka je slobodna, a postojeća distribucijska ograničenja često se narušavaju. Stoga smo takva ograničenja nazvali starijima: nenaglašena duljina dolazi samo u slogovima nakon naglasaka, na središnjem slogu u pravilu su samo uzlazni naglasci, a na jednosložnim riječima samo silazni. Kao što pokazuju primjeri iz govora Bitelića, slijedom sinkronijskih promjena u vokalizmu, distribucijska ograničenja sve su slobodnija. Ipak, neka distribucijska ograničenja su stabilna, pa ne nalazimo primjere u kojima je nenaglašena duljina ispred naglasaka.

Posljednji slog prema starijem ograničenju nije naglašen, no ako je reduciran ili apokopiran samoglasnik, naglasak se može naći na posljednjem slogu, a uzlazni naglasci mogu se pojaviti izvan središnjega. Mogli bismo pretpostaviti da je takvo negiranje distribucijskih pravila specifikum govora Sinjske krajine u odnosu na druge novoštokavske ikavske govore, jer nije zabilježeno u literaturi o takvim govorima Dalmacije, no ipak ne raspoložemo reprezentativnim brojem primjera iz drugih govora da bismo donijeli apsolutne zaključke, nego samo napominjemo da bi tu značajku trebalo detaljnije istražiti.

Razlikovnost između silaznih i uzlaznih akcenata odražena je u naglašenom slogu. Visnost zanaglasnoga sloga fonološki je zalihosna značajka ako je taj slog kratak, što je u skladu sa zaključkom da u govoru Bitelića kratki nenaglašeni slog gubi razlikovnost (usp. *III.1.1. Vokalizam*). Naglasak se često prenosi na proklitiku, uz rijetke iznimke, i to i kao starije preskakanje i kao mlađe prenošenje. U konzultiranoj literaturi prijelaz naglasaka na proklitike zabilježen je u svim dosad opisanim govorima.

Ni novija duljenja nisu posebno opisana u literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima pa ne možemo uopćavati zaključke, no u govoru Bitelića potvrđeni su primjeri za kompenzacijska duljenja pred finalnim sonantom, duljenja pred skupom koji se sastoji od sonanta i konsonanta, novoštokavska duljenja iskonski kratkih finalnih slogova ako su zatvoreni glasovima *-n* ili *-r* (uz iznimke), te tri tipa kanovačkih duljenja: leksičko kanovačko duljenje, prefiksarno kanovačko duljenje te sekundarno sufiksarno duljenje u riječima na *-ña*. Nije potvrđeno "klasično" kanovačko duljenje otvorenog izvorno nenaglašenog kratkog sloga, no pronađeni su primjeri za druge tipove.

Zaključno možemo reći da su u govoru Bitelića potvrđene starije i novije inovacije i u naglasnom sustavu.

III.2. Tvorba riječi i morfologija

Sustav oblika i njihovih promjena bit će prikazan kroz tri dijela, a prethodi im poglavlje o tvorbi riječi u kojem se daje pregled tvorbenih načina. Na ovoj će razini biti manje generacijskih razlika, no ipak će govor mladih biti (očekivano) inovativniji.

Imeničke riječi podijeljene su prema vrstama riječi (imenice, pridjevi, zamjenice, brojevi), a imenice dalje prema deklinacijskim vrstama, odnosno prema nastavku u genitivu jednine (*a*-vrsta prema G jd. *čovika, sèla, e*-vrsta *žènē, i*-vrsta *kōsti*). Za svaku se navode sinkronijske naglasne paradigme. Glagolske riječi (glagoli, glagolski pridjevi i glagolski prilozi) podijeljene su prema tvorbenim vrstama i prema konjugacijskim odnosno deklinacijskim naglasnim paradigmama. Nepromjenjive riječi podijeljene su prema vrstama (prilozi, prijedlozi, veznici, uskllici, čestice) i obrađene su različitim pristupima, ali su grupirane temeljem svoje nepromjenjivosti.

U dosadašnjoj dijalektološkoj literaturi tvorba riječi ne nudi detaljnijih opisa novoštokavskih ikavskih govora, a općenito se može reći da nedostaje dijalektoloških tvorbenih analiza.¹⁴⁰ Poglavlje u analizi posvećuje joj samo Šimundić (1971: 164–183), no opisuje samo sufikse. Prema tome, pri opisu sufiksacije to je djelo polazno za usporedbu s govorima Imotske krajine i Bekije (tj. njihovom inačicom iz vremena kada je knjiga objavljena). U klasifikaciji tvorbenih načina vrijedan doprinos bile su novije dijalektološke analize tvorbe riječi koje je Vulić (2004, 2005, 2005a, 2005b, 2006a, 2006b, 2007) objavila o tvorbi riječi u gradišćanskohrvatskim (čakavskim) govorima. Benić (2014) se u opisu čakavskoga govora Kukljice također osvrće na tvorbu riječi, a Nežić (2012) opisuje tvorbu u čakavskome govoru Brovinja.

Teorija valentnosti i dominantni i recesivni morfemi određeni su prema Kapović (2014: 74–76) i opisani prije paradigmatske analize. Napominjemo da se u postojećoj literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima neki autori dotiču i morfološkoga naglaska (Šimundić, Čilaš Šimpraga), no samo Kurtović Budja nudi detaljniju analizu. Pri opisu su stoga služile akcentološke rasprave o tipološki i geografski udaljenim govorima, koje opisuju i staroštokavske i čakavske i kajkavske govore.

---

¹⁴⁰ Usp. Vulić 2006: 97: "Pri dijalektološkim se istraživanjima hrvatskih narječja u cjelini, njihovih dijalekata i skupina govora, te na kraju pojedinih mjesnih govora kao konkretnih sustavnih realizacija na terenu, u pravilu najveća pozornost posvećuje fonološkim značajkama, te obično u nešto manjoj mjeri morfološkim osobinama. Usto istraživači obično pokazuju i razmjerno veliko zanimanje za leksik koji se onda nerijetko i leksikografski obrađuje. Zbog takvoga pristupa dvije su bitne gramatičke sastavnice, a to su rječotvorbena, a donedavno i sintaktička jezična razina, u dijalektološkim raspravama obično bivale zaobiđene."

III.2.1. Tvorba riječi

U ovom poglavlju riječi ćemo podijeliti prema tvorbenim načinima, navodeći afikse, korijene ili tvorbene fenomene koji su prepoznatljivi u dijalektu. Riječi se dijele na morfeme, i to rječotvorne (derivacijske) i oblikotvorne (fleksijske). Rječotvorni su korijen, prefiks, infiks i sufiks, a oblikotvorni je nastavak koji se dodaje na osnovu. Primjerice, im. *nádstrešńca*, potvrđena u govoru Bitelića, raščlanjuje se na rječotvorne morfeme: prefiks *nad-*, korijen *streh-* i složeni sufiks *-nica*; tj. na osnovu *nádstrešńc-* i nastavak *-a* u N jd.¹⁴¹

U kroatistici ne postoji jedinstvena podjela tvorbenih načina (usp. npr. Babić 1991: 21–63 Silić; Pranjković 2005: 150–151, Tafra; Košutar 2009: 87–107). U ovom se radu koristi sljedeća podjela, pri čemu se definicije navode s primjerima iz Bitelića:

1. prefiksacija ili prefiksna tvorba: prefiks se dodaje prije korijena, npr. *pràdid* (*pra-*, *did-*);
2. sufiksacija ili sufiksna tvorba: sufiks se dodaje na korijen, npr. *mlădost* (*mlad-*, *-ost*);
3. prefiksno-sufiksna tvorba: korijenu se dodaju i prefiks i sufiks, npr. *napláťt* (*na-*, *plat-*);
4. infiksacija ili infiksna tvorba: riječi se dodaje infiks, npr. *dodávát* (*dod-*, *-av-*, *-at*);
5. unutarnja tvorba: promjena samoga korijena, npr. *vížat* (prema *vídít*);
6. konverzija: promjena značenja, npr. im. *mlădă* 'mladenka, nevjesta' (< prid. *mlădă* 'mlada');
7. slaganje: nizanje ili spajanje dvaju korijena infiksom, npr. *stòľtar* '100 litara' (*sto-*, *litar-*);
8. složeno-sufiksna tvorba: slaganje i sufiksacija, npr. *jugozăpadńi* (*jug-*, *-o-*, *-zapid-*, *-ni-*).

U govoru Bitelića, ali i općenito u hrvatskome jeziku, prva tri tvorbeni načina tvorbeno su najplodnija. Ostali su tvorbeni načini u usporedbi s njima svi razmjerno rijetki. Dijalektološki su zanimljivi i ostali, i to posebno infiksacija, unutarnja tvorba i konverzija, dok će slaganje i složeno-sufiksna tvorba biti potvrđeni u manjem broju primjera. Pronađeni su i primjeri prefiksno-složene tvorbe.

Glasovne promjene koje nastupaju na granicama morfema opisane su u poglavlju o tvorbi riječi ako se radi o promjenama koje nastupaju na granici afiksa i korijena (derivacija), odnosno u poglavlju o morfologiji ako nastupaju na granici osnove i nastavka (fleksija). Dakle, morfonološke promjene bit će prikazane u kategorijama u kojima su posvjedočene. U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima¹⁴² palatalizacija, sibilizacija i jotacija navode se u poglavlju o konsonantizmu, a palatalizacija je opisana u paru sa sibilizacijom. Međutim, sibilizacija je češće potvrđena u fleksiji (tj. morfologiji), dok su palatalizacija i jotacija i derivacijske i fleksijske pojave.

¹⁴¹ Usp. Babić 1991: 38–39.

¹⁴² Usp. Šimundić (1971: 81–82), Menac Mihalić (2005: 39–40), Kurtović Budja 2009: (72–73).

III.2.1.1. Prefiksacija ili prefiksalna tvorba

Prefiksacija kao tvorbeni model nije jednoznačno definirana. Vulić (2007: 81) napominje da u istraživanjima tvorbe riječi među istraživačima postoje tri struje kada se određuje status prefiksacije. Prvi prefiksaciju¹⁴³ definiraju kao posebnu vrstu složene tvorbe (npr. Maretić, Babić), tj. vrstu tvorbenog načina koji smo u ovom radu nazvali slaganje. U prilog toj postavci ide činjenica da se mnogi prefiksi (za razliku od sufikasa) mogu koristiti kao samostalne riječi. Također, pri prefiksnoj tvorbi uz prefiks se vežu čitave riječi, a vrlo rijetko nesamostalne tvorbene osnove. Druga skupina istraživača smatra da je prefiksacija jedna od derivacijskih metoda, a prema trećima to je posve samostalan tvorbeni način (npr. Barić). U ovom se radu prefiksacija obrađuje kao samostalan tvorbeni način. Mogli bismo se prikloniti i tumačenju prefiksacije kao podvrste slaganja, no ne i kao slaganja u užem smislu, jer u tvorbi slaganjem sudjeluju dvije punoznačne osnove i eventualno infiks. Treće tumačenje, da je to derivacijski proces, u ovom će radu biti izostavljeno, prvenstveno zato što prefiksnom tvorbom nastaju isključivo tvorenice koje pripadaju istoj vrsti riječi kao polazni oblik. Primjerice, od imenice muškoga roda prefiksacijom se može tvoriti samo nova imenica muškog roda, a od imenice srednjeg roda samo nova imenica srednjeg roda. To je očekivano, jer se promjena vrste riječi u hrvatskom jeziku izvodi drugim tvorbenim modelima (sufiksacija, konverzija i sl.).

Prefiksalna tvorba odvija se tako što se prefiks dodaje korijenu, pri čemu prefiks može biti jednostavni ili složeni. Jednostavni su prefiksi u užem smislu, a složeni su sastavljeni od više prefikasa. Složeni se mogu razlikovati i prema tome jesu li nastali dodavanjem otprije sraslog i tvorbeno plodnog prefiksa ili su plod dvostruke prefiksacije, tj. oblik s jednim prefiksom prošao je kroz novu prefiksaciju i riječ ima dva prefiksa (u prvom slučaju ima samo jedan).

Sukladno ostalim idiomima hrvatskoga jezika, i u govoru Bitelića prefiksalna tvorba dominantan je tvorbeni način samo pri tvorbi glagola, dok je u tvorbi ostalih vrsta riječi samo manji broj tvorenica nastao čistom prefiksacijom.

---

¹⁴³ U literaturi o tvorbi riječi koristi se termin "čista prefiksacija" da bi se prefiksna tvorba razlikovala od prefiksno-sufiksne tvorbe.

1.) Prefiksalna tvorba imenica

Za govor Bitelića vrijedi konstatacija koju iznosi Babić (1991: 345) općenito o hrvatskome jeziku: "Prefiksalna tvorba imenica kao cjelina slabo je plodan tvorbeni način." U nastavku se navode prefiksalne tvorenice zabilježene u građi.

U govoru su u malenu broju primjera zabilježene tvorenice nastale tako što se na osnovu dodaje jedan od prefikasa koji su posuđeni iz drugih jezika. Te su riječi većinom posuđene u dijalekt posredno preko standardnog jezika kao gotove tvorenice, a prefiksi nisu tvorbeno plodni u samom sustavu. Prefiksi koji sudjeluju u takvoj tvorbi navode se s primjerima iz govora Bitelića. Takav je prefiks *a-*, koji negira značenje osnove i nije tvorbeno plodan u dijalektu, nego se riječi posuđuju kao gotove tvorenice, npr. *atèist*, *apàtija*.

Među posuđene prefikse svrstavamo i *ark-* (< *arh-*) koji je potvrđen samo u primjeru *àrkànžel*, zatim prefiks *kon-*, koji pred labijalima dolazi kao alomorf *kom-*, npr. *koncépcija*, *komparácija*; te prefiks *re-*, npr. *reákcija*, *rèfòrma*, *rèvízija*.

Prefiks *anti-* također je pronađen u primjerima koji su posuđeni u dijalekt kao gotove tvorenice, a zatim ih može zahvatiti promjena kratkih nenaglašenih samoglasnika, te se prefiks može realizirati kao alomorf *ante-*, npr. *antibijòtik* / *antebijòtik*, *anticiklóna* / *anteciklóna*, *antifašizam* / *antefašizam*, *antifašist* / *antefašist*, *àntifrīz* / *àntefrīz*, *antitàlenat* / *antetàlenat*.

Prefiks *epi-* potvrđen je samo u riječi *èp'cèntar*, koja se rijetko koristi (samo uz *pòtrēs*). Prefiks *ko-*, kao ni prethodni koje smo naveli, nije tvorbeno plodan nego je posuđen u gotovim tvorenicama, npr. *koperànt* (< *kooperant* < *ko-operant*), *koalíc'ja*.

Prefiks *kontra-* može se čuti u novijim tvorenicama poput *kontranápađ*, no češće je potvrđen leksikaliziran kao prijedlog, npr. *Rādī kôntra mene*. Konverzijom može postati i indeklinabilni pridjev *kôntra* 'protiv', npr. *ûn t je üvîk kôntra svègā*.

U tvorbi imenica sudjeluju i prefiksi domaćega podrijetla, koji su opisani u nastavku.

Prefiks *bez-* u tvorbi imenica slabo je tvorbeno plodan, a znači lišenost ili nijekanje značenja osnovne riječi. U govoru najstarijih generacija rijetko se može ostvariti i u starijem alomorfnom obliku *brez-*, npr. *brèzvezē*, *brezòbrazon* / *brezòbrazan*. Češće dolaze primjeri s novijim oblikom *bez-* *bèzvezē* 'loše', *bèzbrōj*. Potvrđen je i alomorf *bes-* ako je dodan na osnovu koja je počinjala bezvučnim suglasnikom *bèskrāj*, *bèsvīst*.

Pri tvorbi imenica prefiks *do-*, kao u primjerima *doprécjednĭk*, *dopódnē* (rijetko), *dögovōr*, u govoru Bitelića nije plodan. Slično je s prefiksom *mežu-*, koji se pojavljuje u tvorbi imenica koje se rijetko koriste, npr. *měžupróstor*, *měžukât*. Prefiks *na-* u tvorbi imenica također nije plodan, no nalazimo ga u primjerima *nágon*, *nápoj*, *náziv*, *nálaz*, u kojima je tvorba neprozirna, jer korijeni ne dolaze kao samostalne riječi.¹⁴⁴

Prefiks *nad-* razmjerno je plodan. Dodaje se na osnovu imenica koje označavaju osobu po zvanju, zanimanju ili činu, npr. *nădbiskup*, *nădvòjvoda*. U primjeru *nădmōc* prefiks je dodan na osnovu koja ne znači osobu, no motivacija tvorbe u ovom slučaju vjerojatno je intenzifikacija značenja osnovne riječi.

Prefiks *ne-* vrlo je plodan u hrvatskome jeziku, pa tako i u govoru Bitelića. Svojim značenjem negira značenje osnove i rezultat tvorbe ima suprotno značenje od polazne riječi. Dakle, ta dva oblika (tvorenicu i polazna riječ) stoje u antonimskom odnosu. U tvorbi imenica potvrđen je u primjerima *něbriga*, *něist'na*, *něpār*, *něprijatelj*, *němōc*, *něsrća* (rjeđe *něsr'ća*), *něsporazum*. U tvorbi glagolskih imenica nalazimo prefiksaciju gotove sufiksne tvorenice na *-ańe* / *-eńe*, i to prefiksom *ne-*. Rezultat su antonimni parovi *poštívāńe* : *nepoštívāńe*, *poštéńe* : *nepoštéńe*, *znáńe* : *neznáńe*. Tvorenice mogu dobiti dodatna značenja, proizašla iz zanižanog približnog značenja osnovne riječi: *němorāl*, *němĭr*, *něrāđ*, *něsvĭst*. Prefiks se većinom dodaje i na apstraktne imenice, npr. *nepřilika*, *něvrĭme*. U primjeru **nerúka, koji dolazi samo u frazi *s nerúkē {mi} je 'nije {mi} usput'*, ne govorimo o prefiksnoj tvorbi nego oblik nastaje prema frazi *s rúkē*.

Prefiks *po-* nije plodan u tvorbi imenica, npr. *popóдне*, *pòmājka*¹⁴⁵. Primjer *pòpis* ne percipira se kao tvorenicu jer korijen ne dolazi samostalno, tj. s nultim morfemom, nego prolazi kroz prefiksaciju ili sufiksaciju (ili oba procesa), a u skladu s tim može se promatrati kao riječ nastala desufiksacijom glagola.

Prefiks *pod-* označava uvjetno rečeno "niži" položaj u odnosu na približno značenje osnovne riječi, npr. *podnájam*, *pòdvřsta*. Ako korijen počinje bezvučnim suglasnikom dolazi do jednačenja po zvučnosti pa nalazimo primjere: *pòtkova*, *pòtkošuļa* / *pòtkušuļa*, *pòstava*, *pòtsukńa*, *pòstanār*. Za primjer *pòtpis* vrijedi ista opaska iznesena uz *pòpis*.

¹⁴⁴ Napominjemo da su primjeri *nágon*, *nápoj*, *náziv*, *nálaz* mogli nastati i desufiksacijom glagola, dakle mogu se promatrati i kao prefiksno-sufiksna tvorba pri kojoj je sufiks nulti morphem.

¹⁴⁵ Riječ se koristi vrlo rijetko, ispitanici ju percipiraju kao knjiški primjer.

Prefiks *pra-* potvrđen je samo u tvorbi imenica, npr. *pràdiđ*, *pràbaba*, *pràùnuk*, *pràùnuka*, *pràdomó'na* (rijetko), *pràšuma*, *prà'ľudi*. U slobodnom govoru starijeg stanovništva rijetko se mogu čuti i primjeri poput *pràndid*.

2.) Prefiksalna tvorba pridjeva

Prefiksalna tvorba pridjeva nije plodna u govoru Bitelića, kao ni prefiksalna tvorba pridjeva općenito, jer posvojni i gradivni pridjevi nastaju sufiksacijom, isto kao i određeni pridjevi (ako su opisni). U ovom se poglavlju promatra samo čista prefiksalna tvorba, dakle tvorba neodređenih pridjeva.

Prefiks *ne-* u prefiksnoj tvorbi pridjeva mijenja osnovnu riječ tako da tvorenica postaje njezin antonim, npr. *něčíst*, *nědug*. Potvrđen je u primjeru *něloš*, u kojem *ne* mijenja značenje tako da tvorenica i osnovna riječ ne postaju antonimi, nego ukazuje na odsutnost značenja osnovne riječi.

Prefiks *pri-* (< *prě-) jedini je tvorbeno plodan u prefiksnoj tvorbi pridjeva. Može se ostvariti i kao alomorf *pre-* pod utjecajem standardnoga jezika, češće u govoru mladih. Tvorenica nosi značenje 'u velikom stupnju' značenja osnovne riječi. Sam prefiks je, dakle, intenzifikator značenja osnovne riječi. Potvrđen je u primjerima u kojima se ostvaruju dva naglaska, no u slobodnom govoru drugi se može ostvariti kao zanaglasna kraćina ili duljina: *prĭblāg* / *prěblāg* / *prĭbogat* / *prěbogat*, *prĭčíst* / *prěčíst*, *prĭdüg* / *prědüg*, *prĭlĭn* / *prělĭn*, *prĭlŭđ* / *prělŭđ*, *prĭskŭp* / *prěskŭp*. S jednim naglaskom ostvaruju se *prĭlĭp* (alomorf nije potvrđen u građi), *prĭpun* / *prěpun*, *prĭsvět* / *prěsvět*.

Prefiks *pri-* nalazimo u tvorbi uz osnove pejorativnog značenja, koje onda eufemizira, npr. *prĭprost* 'pomalo prost', *prĭglŭp* 'pomalo glup'.

Prefiks *super-* nije potvrđen, no oblik je zabilježen kao u novije vrijeme posuđen uzvik *sŭper* 'odlično', koji koriste i stariji i mlađi govornici, mlađi mnogo češće.

3.) Prefiksalna tvorba glagola

Prefiksalna tvorba glagola najplodnija je u odnosu na prefiksalsnu tvorbu ostalih vrsta riječi. Usto je, uz sufiksaciju, najčešći tvorbeni način u tvorbi glagola. Stoga se u ovome radu daje opis izabраниh prefikasa, koji su ili tvorbeno plodni ili dijalektološki (tj. sinkronijski) relevantni.

Naglasak prefigiranih glagola u skladu je s pravilima o preskakanju i prenošenju naglasaka na proklitiku (v. III.1. *Fonologija*), jer se dodaje slog na početak fonetske riječi, npr. *přivat : zãpřivat, plãkat : prõplakat, pãntit : zãpãntit, prãvdat : õprãvdat*. U glagolima tipa *mõçit : namõçit, písat : napísat, vesõlit se : razvesõlit se*, naglasak je vezan za kraj osnove i zadržava svoje mjesto.

Prefiksi se dodaju samo na postojeće glagole, tj. u prefiksaciji glagola sudjeluju samo glagolske osnove, što znači da je semantička promjena samo modifikacija osnovnog značenja riječi. Glagoli koji su osnove pri prefiksaciji u najvećem broju primjera upotrebljavaju se i samostalno, no nalazimo i osnove koje dolaze samo u prefiksaciji, npr. *nãçõt, põçõt, zãçõt, dõnit, iznõt, nãnõt, õdnõt; nãsrñt, dõvest, izvest, õdvest, sprẽmit, otrẽmit, priprẽmit, naslõnit, oslõnit, prislõnit, izvãlit, navãlit, odvãlit*. U osnovi su najčešće neprefigirani i nesvršeni¹⁴⁶ glagoli pa Babić (1991: 494) navodi da se može reći da je "prefiksacija sustavna perfektivizacija nesvršenih glagola."¹⁴⁷

U tvorbi glagola prefiks *do-* razmjerno je plodan, a tvorenicama daje značenje završenosti radnje, npr. *dodõrñit, dogõrt, dogõrñt* 'dovoziti, dovoditi', *dolõtõt, dõprõt, dopústõt, došõtõt / došõtcat, dõtõc* 'dostajati', *dõttrat* 'dovesti', *dovršõt, dozvõlit* i dr. Može biti i dopuna ili promjena značenja, npr. *dõdat, dosãdit*.

Prefiks *iz-* vrlo je plodan u sustavu i mijenja značenje osnove na više načina. Značenju osnove glagola daje dodatno značenje "izlaženja", kao u primjerima *iznõt, izvũc, izbãcit, izlãpit* te onima s jednačenjem po zvučnosti i mjestu tvorbe: *ispãst, iscãdit, išçepřkat*. Prefiks može tvorenicama dati i rezultativno značenje *ispec, istũc, iskãpit, izmislõt, ispísat (se)*. Može doći i do gubljenja suglasnika, npr. *isiç, išãrat, išibat, iznõjit se, izřivit se, izřivřžat*. Umeće se *a* ispred osnove glagola I. vrste koji počinju na suglasnik *izãbrat, izãzvat*. Dakle,

¹⁴⁶ Napominjemo da i svršeni glagoli mogu biti u tvorbenoj osnovi, npr. *lũpit : zãlũpit, mãknit : izmãknit, sřst : prisřst, lẽc : prileç* i sl.

¹⁴⁷ Babić (1991: 477) opisuje i imperfektivizaciju, promjenu prefigiranih svršenih glagola koju obrađujemo u poglavlju o infiksaciji: "Budući da su glagoli nastali prefigiranom tvorbom po sustavu svršeni, (...) može se postaviti općenito pravilo: ako glagol ima prefiks, a nesvršen je, onda nije nastao prefiksacijom, nego imperfektivizacijom svršenoga glagola."

prefiks *iz-* u govoru Bitelića javlja se uz četiri alomorfa: *i-*, *is-*, *iš-*, *iza-*. Potvrđen je i u prefiksaciji prefigiranih glagola, pri čemu značenje osnovnoga glagola proširuje po tome što se radnja glagola više puta ponavlja (i to u velikoj mjeri, pretjerano), npr. *izopíjat se*, *ispriskákat*, *isprisavíjat*, *ispríbíjat*.

Prefiks *mimo-* dolazi u glagolu *mimòć* 'susresti', a nastaje od prijedloga *mìmo* uz koji dolazi genitiv, npr. *mìmo nàs*, *jèdno mìmo drügōg*.

U tvorbi glagola prefiks *na-* tvorbeno je vrlo plodan, a prema značenju se tvorenice mogu podijeliti u tri skupine: 1. pojačavanje radnje, tj. zasićenost radnjom osnovnih glagola, npr. *nàkrast (se)*, *nàpeć*, *nažívít (se)*, *nasídít (se)*, *narádíť se*, *nàčekat se*; 2. naknadno vršenje radnje osnovnih glagola, npr. *nadòdat*; 3. ponavljanje radnje, npr. *nàpít (se)*, *nàrēst*; 4. rezultativno, npr. *nàdòć*, *navístít*, *napísat*, *nagòñít*, *nàtrat* 'natjerati', *nàpravít* itd.

U tvorbi glagola plodna je prefiksacija morfemom *nad-* i dolazi u primjerima *nàdñć*, *nadglédat*, *nadžívít* itd. U primjerima u kojima osnova počinje bezvučnim suglasnikom, dolazi do jednačenja po zvučnosti *nàtkrít* 'nadkrit'.

Vrlo je plodan prefiks *po-*. Nalazimo ga u primjerima u kojima u manjoj mjeri potencira značenje osnove, npr. *popùšćat / popúšćat*,¹⁴⁸ *pònñt*, *pokázat*, *pòkrít*, *pòstat*, *pòtisnít*. Može imati rezultativno značenje, npr. *pòpít*, *pòjíst / pòíst*, *popísat*.

Prefiks *pod-* potvrđen je u primjerima poput *pòdnñt*, *podnòsit*, *podùzēt*. Ostvaruje se i alomorf *pot-* ako osnova počinje bezvučnim suglasnikom, npr. *potpísat*, *pòtcrtat*, *potpírít*.

Prefiks *pri-* (< *prě-) gotovo uvijek dolazi u ikavskom, a ne ekavskom obliku. Dajemo samo neke od brojnih primjera: *prikínít* 'prekinuti', *prisádíť*, *pripísat* 'prepisati', *priřpít*, *prigonít* 'prevoziti', *privíjat*, *prikřstít*, *pridlòžít*, *prisíst* 'presjesti'... Prefiks *prid-* (< *prěd-) u govoru mlađih može se ostvariti kao *pred-*, no i u njihovu govoru u većini primjera nalazimo npr. *prñstavít*, *prñpostavít*, a analogijom dolazi *pridlòžít*.

Prefiks *u-* navodi se jer je dijalektološki relevantan i u govoru Bitelića vrlo plodan: *ùstovít / ùstavít* 'stati, zaustaviti'¹⁴⁹, *usídít*, *ùteć* 'pobjeći', *ùstat*, *ùprñt* 'pokazati {prstom}' : *ùpírat*, *ùteć* 'pobjeći', *ùtrat* 'ugurati, uvesti, utjerati', *ùtrefít / ùtrevít* 'susresti'.

Prefiks *za-* može promijeniti značenje osnove tako da ju relativizira, npr. *zakúpít*, *zaùstovít / zaùstavít*, *zadržat*, a može imati i rezultativno značenje, npr. *zavřšít*.

¹⁴⁸ Uz dubletne primjere *popùstít*, *popúštat* koji se ostvaruju rijetko u govoru starijih, a češće u govoru mladih.

¹⁴⁹ Moguće da je u tom primjeru došlo do uklanjanja prefiksa odnosno deprefiksacije: *zaùstovít* > *ùstovít*.

4.) Prefiksalna tvorba priloga

Prefiksacija u govoru Bitelića nije plodan tvorbeni način u tvorbi priloga (i priloških zamjenica¹⁵⁰), no nalazimo nezanemarliv broj tvorbenih prefikasa.

Prefiks *do-* u vezi s osnovnim prilogom ili priloškom zamjenicom označava da se neka radnja odvija do mjesta ili vremena označenoga prilogom. U govoru Bitelića potvrđen je u primjerima *dòkađ, dòsađ, dòtađ, döjutrōs, dövečē(r), dojùčē(r), dòs^utra, dodānas*. Primjeri *dóndē, dótlē, dóvdē, dóklē* mogu se ostvariti i s naveskom *n*, *dóndēn, dótlēn, dóvdēn, dóklēn*. U primjerima *dóndēn, dóvdēn* duljina naglasaka rezultat je kontrakcije: alomorf *dó-* nastao je stapanjem glasa *o* iz prefiksa sa glasom *o-* s početka osnove priloške zamjenice.

Prefiks *i-* mijenja značenje upitno-odnosnim zamjenicama te nastaju neodređene priloške zamjenice. Babić (1991: 517) kaže da se promjena "može opisati preoblikom *igdje* ⇒ bilo gdje". Primjeri potvrđeni u govoru Bitelića: *ikađ, iko, igdi, ikāko, ikolkō*.

Prefiks *mežu-* potvrđen je u tvorbi priloga. U primjeru *u mežuvrēmenu* označava da se radnja odvija istovremeno. Nije tvorbeno plodan, ali potvrđen je u tvorbi veznika *mežūtīn*.

Prefiks *ne-* (< *ně-) relativizira značenje osnovne riječi, tj. daje joj neodređeno značenje u primjerima *nēgdi, nēkađ, nēkāko, nēkuđ, nēkolkō*. Govornici napominju da se sjećaju da se prije govorilo i *nīkī* 'neki'.

Prefiks *ne-* (< *ne-) niječe osnovnu riječ, tj. tvori antonim od osnovnih priloga koji su konverzijom postali prilozi, npr. *nērado, nēloše, nēdāvno, nēdaleko, nējāsno, nēčitko, nēstālnō* i sl.

Prefiks *ni-* dodaje se na zamjenice i negira im značenje te nastaju neodređene priloške zamjenice: *nīgdi, nīkađ, nīko, nīkāko, nīkuđ, ništa*. Može sudjelovati u prefiksaciji priloga nastalih slaganjem, tj. srastanjem proklitike i priloga ili broja, npr. *nijedānpūt, nijedan, nijèdno / nijèdnō, nimalo*.

Prefiks *o-* dodaje se na priloge (nastale konverzijom od pridjeva) kojima relativizira značenje, npr. *ólako, òsredhē*.

Prefiks *od-* u tvorbi se veže za priložne osnove, a tvorenice označuju da se nešto počelo događati na mjestu ili u vremenu sadržanome u značenju polazne riječi, npr.

---

¹⁵⁰ Po uzoru na Babić (1991) tvorba zamjenica, brojeva i nepromjenjivih vrsta riječi ne obrađuje se zasebno, nego se navode primjeri uz tvorbeni način kojemu su bliske, kao u ovome slučaju.

ödavlē(n), ödavlē(n), ödatlē(n), ötalē(n), ödakilē(n). Može se ostvariti kao alomorf *ot-* ako se dodaje na prilošku osnovu koja počinje bezvučnim suglasnikom, tj. dolazi do jednačenja po zvučnosti, npr. *ôtsađ, òtkađ, òtađ*, ili kao alomorf *o-* u primjeru *öklē(n)*.

Prefiks *po-* umanjuje značenje polazne riječi, tj. priloga nastalog konverzijom od pridjeva, npr. *põtīho*, ili zamjenica, npr. *pòkojī*. U primjeru *pòsvuđ* prefiks pojačava radnju osnovne riječi te označava protezanje, rasprostranjenost. Prefiks *po-* može se dodati i prilozima koji su nastali prefiksacijom pa u novijim tvorenicama nalazimo složene prefikse kao u primjerima *pönekađ, pönegdi*.

Prefiks *pri-* / *pre-* u tvorbi priloga sudjeluje isto kao u tvorbi pridjeva, s razlikom da se javlja prema pridjevima srednjeg roda, npr. *priblāgo / preblāgo, pribògato / prebògato, pridügo / predügo* (u vremenskom značenju, a ne mjesnom). S jednim naglaskom ostvaruje se *prilīpo* (alomorf nije potvrđen u građi).

Prefiks *prik-* (< *prěk-) zabilježen je s dosljedno ikavskim refleksom jata u govoru svih generacija *prikjučer, priksutra* (uz *prikòs^dtra*), *priklāni*. Zabilježena je i prefiksacija priloga nastalog slaganjem u primjeru *priknikīdān*.

Prefiks *u-* nalazimo u prilozima *üskoro, ùmalo, ütīsno, übrzo, ülīvo, üdesno*.

III.2.1.2. Sufiksacija ili sufiksalna tvorba

Najplodniji tvorbeni način u hrvatskome jeziku, pa tako i u govoru Bitelića, jest sufiksacija ili sufiksalna tvorba. U potonjem sustavu postoji velik broj tvorenic koje se po tvorbenim značajkama bitno ne razlikuju od suvremenog standardnog jezika. Pojedine tvorenice razlikuju se od realizacija u standardu samo po svojim fonološkim značajkama, ili se pak uopće ne razlikuju. Tako je npr. sufiksalna tvorenica *učitelj* u potpunosti ista kao tvorenica u standardu. Zato ćemo izdvojiti tvorenice koje su u govoru Bitelića prepoznatljivije upravo po svojim tvorbenim elementima.

Sufiksalna tvorba, slično kao i prefiksalna, može uključivati dodavanje jednostavnoga ili složenog sufiksa na korijen.¹⁵¹ Ako riječ ima dva sufiksa, mogli su nastati ili dvostrukom sufiksacijom, tj. sufiksacijom postojeće riječi nastale sufiksacijom (npr. *učiteljca*); ili su se stopili i kao gotov sufiks sudjeluju u tvorbi (npr. *udovčim*).

Na granicama sufiksa i morfema zabilježene su suglasničke glasovne promjene, od kojih tri nisu opisane u poglavlju o konsonantizmu pa se osnovni podaci o njima daju u ovom poglavlju, a kasnije se navode u primjerima u kojima su provedene.

Do palatalizacije osnove dolazi kada se velari *k*, *g* i (ako nije izgubljen ili prije nego se izgubio) *h* ili dental *c* nađu na morfemskoj granici ispred *e* (i rjeđe *i*, *a*)¹⁵², mijenjaju se u *č*, *ž*, *š*. Pritom promjena zahvaća i skupove *sk*, *st*, u kojima potom dolazi do jednačenja po mjestu tvorbe, npr. augmentativ *guščetina*, deminutiv *dáščica*. Potvrđeni su i primjeri bez promjene kada osnova završava skupom *šk*: *kruškětina*, *puškětina*.

Jotacija je promjena suglasničke skupine kojoj je drugi član *j*. U ovom poglavlju promotrena je sinkronijski, na granicama morfema. Iz dijakronijske perspektive, mogli bismo reći da je zabilježena u primjerima u kojima je došlo do ispadanja poluglasa i stvaranja skupine (ili naknadne epenteze) u kojoj se zatim *j* spaja s prethodnim suglasnikom. Refleksi novijih jotacija izjednačeni su s refleksima starijih, npr. *pòje*, *ûje*, *šûša*, *kôža*, *kâžēm*, *izbrūšen* (no nisu izjednačeni kada je prvi suglasnik bio *s*, *z* ili *r*, npr. *pêrje* : *môre*).

¹⁵¹ Prema Riđanović (2012: 259), gotovo svi sufiksi su „kumulativni morfemi“ jer svaki od njih nosi više od jednoga gramatičkog značenja: „Nearly all inflectional suffixes are *cumulative morphemes*, i.e. each morpheme signals more than one grammatical meaning; in nouns, for instance, every suffix signals at least case and number.“ Prema tome, sufiks *-a* u primjeru *žēna* tvorbeni je sufiks u derivaciji, jer razlikuje riječ *žēna* (*žen-a*) od riječi *žēnskī* (*žen-skī*). U fleksiji, taj nam sufiks (u ovom radu radi preglednosti definiran kao nastavak) govori da je riječ u N jd. (ako znamo da je ženskog roda; da je srednjeg roda, *-a* bi signaliziralo N mn.).

¹⁵² U određenim povijesno uvjetovanim morfološko-tvorbenim pozicijama, npr. *skričat* prema *skričīm*.

1.) Sufiksalna tvorba imenica

Sufiksalna tvorba imenica razmjerno je plodan tvorbeni način u govoru Bitelića. Dolazi pri tvorbi glagolskih imenica, zbirnih imenica, umanjenica i uvećanica. Kao osnova u tvorbi može sudjelovati bilo koja vrsta, pa čak i fonem, npr. *ikāvci* raščlanjujemo kao *i-*, *-ka*, *-v(a)c*, *-i*, pri čemu je *i-* korijen (u značenju 'i', dakle - u nekom smislu još uvijek fonem), zatim *-ka*, koji je potvrđen u tvorbi¹⁵³ riječi koje označavaju neku pripadnost, npr. *čákavac*, *békavac* 'učenik koji ide u razred označen slovom *b*'; te *-(a)c* koji obično dolazi u tvorbi imenica koje znače kakvo svojstvo ili zanimanje, npr. *lóvac*, *pláčlívac*, te nastavak *-i*, koji je fleksijski morfem za nominativ množine imenica muškog roda. Fleksijski nastavci promatraju se u sljedećem poglavlju, a u ovome obrađujemo derivacijske.¹⁵⁴

Sufiks *-(a)c* u primjerima uz *-l* na kraju osnove iz kosih padeža prodire u N jd. pa bilježimo *ròniōc*, *tùžijōc* (koji se mogu ostvariti i s intervokalnim *j* *rònijōc*, *tùžijōc*).

Sufiksi *-āne* i *-ēne* vrlo su plodni. Od njih se tvore glagolske imenice, npr. *brāne*, *čúvāne*, *mīcāne*, *pīsāne*, *stāne*, *žvākāne* i sl. (v. III.2.2. *Morfologija*). Jotaciju nalazimo kod osnova koje završavaju na *s* i *z* u glagolskim imenicama *nòšēne*, *kòšēne*, *gúžeēne*, *mážeēne* (prve dvije nisu potvrđene u slobodnome govoru, nego samo kao odgovori u upitniku); te u primjerima kojima je osnova na *d* pa bilježimo *rážāne*, *rožēne*, *gāžēne* i sl.

Sufiks *-ence* plodan je u tvorbi deminutiva srednjeg roda za riječi koje označavaju 'mlado', npr. *ditēnce*, *pilēnce*, *telēnce*. Nalazimo ga i u primjeru sa složenim sufiksom: *srculēnce*.

Sufiks *-ica* jedan je od najplodnijih sufikasa u hrvatskom jeziku. Sudjeluje u tvorbi umanjenica te imenica ženskog roda koje znače neko zanimanje, *učtělca*, *višlca*, *dòktorlca*. Palatalizira osnovu ako završava na velar ili *c*, npr. *dāščca*, *dláčca*, *lubčlca*, *ručca*, *dùščca*, *knížlca*. Izostaje u *nòglca*, što se može tumačiti kao distinkcija NAV mn. prema *nòžce* 'škarice'. Ako nije naglašen, glas *i* reducira se ili djelomično ili potpuno. Samim time jasno je da je redukcija mlađa pojava od palatalizacije (iako je to i otprije poznato, v. npr. u Holzera).

Sufiks *-īc* plodan je u tvorbi deminutiva i hipokoristika, u kojoj može sudjelovati i kratka inačica *-īc*. S obzirom da odnos duljine i kraćine nije posebno opisan u literaturi, navodimo veći broj primjera. Dug sufiks potvrđen je u primjerima nastalima sufiksacijom

¹⁵³ Da bismo tvorbeni element promatrali kao afiks, trebao bi biti tvorbeno plodan i u drugim riječima.

¹⁵⁴ Nastavak je uvijek fleksijski, a sufiksi mogu biti i derivacijski i fleksijski, pa se u ovom radu morfemi koji dolaze nakon korijena različito definiraju. Sufiksi su derivacijski, a nastavci fleksijski morfemi. Derivacijski mijenjaju značenje i/ili vrstu riječi, a fleksijski samo označuju paradigmatičke odnose riječi prema ostatku.

jednosložne ili dvosložne osnove, pri čemu nastaju dvosložne umanjenice, npr. *bòrĭć*, *brìstĭć*, *bùbñić*, *crĭtĭć* (uz *crĭtāć*), *crvĭć*, *cvĭtĭć*, *čĕpĭć*, *dròbĭć* 'trbušćić', *žĕpĭć*, *glàsĭć*, *grādĭć*, *kòñić*, *lĭstĭć*, *mlādĭć*, *mùškĭć*, *nòsĭć*, *nòžĭć*, *pàrkĭć*, *pàsĭć*, *plèmĭć*, *ràžñić*, *stùpĭć*, *štàpĭć*, *vràtĭć*, *vràžĭć*, *vrtĭć*, *zĭdĭć*, *zùbĭć*. U govoru Bitelića sufiks je kratak u primjerima imaju više od dva sloga i kratkouzlazni na nekom od slogova, npr. *bataćić*, *dičaćić*, *golubić*, *jastučić*, *komadić*, *kunpirić*, *kušinić* 'jastučić', *leptirić*, *mijurić* 'mjhurić', *oblacić*, *ormarić*, *papirić*, *potočić*, *sandučić*, *stomacić*, *šeširić*, *unučić*. Kračinu nalazimo i u dvosložnim umanjenicama koje imaju kratkosilazni na početnom slogu, npr. *kòzlić*, *pĭlić*, *přstić*, *răčić*, *vĭtrĭć*. Potvrđena je i u onima s kratkouzlaznim na prvom slogu, npr. *Bòžić*, *mòncĭć*, *stàrcĭć*, *tĕlić*, *vràpĭć* / *vrĕpĭć*, *zĕćić* (češće *zĕko*); te onima s dugouzlaznim na prvom slogu, npr. *lànčić*, *lónčić*, *vínčić* / *vjénčić*. Primjer *nòvĭć* / *nóvĭć* otvaruje se dubletno, s varijacijom između dugog i kratkog uzlaznog naglaska, a sufiks mu je uvijek kratak.

Sufiks *-ina* sudjeluje u tvorbi kao razmjerno plodan. Kao i sufiks *-ica*, također palatalizira osnovu ako ona završava na velar ili *c*, npr. *drùžina*, *klăčina* (< *klăk* 'vapno'), *mrăčina*, *vrăžina*. Dolazi i u složenim sufiksima *-ačina*, *-etina*, *-urina* pri tvorbi augmentativa i pejorativa, npr. *ženĕtina*, *kravĕtina*, *bradurina*, *gadurina*, *selăčina*.

Sufiks *-je* vrlo je plodan u govoru Bitelića, i to posebno u tvorbi zbirnih imenica, npr. *bĭle*, *pĕrje*. Jotaciju *lj > ĭ* nalazimo u primjerima u kojima je osnova završavala na labijale (bilabijale *b*, *m*, *p* i labiodental *v*) pa je umetnuto epentetsko *ĭ*, npr. *gròbĭle*, *gřmĭle* / *gřmĕle*; ili ako je osnova završavala na *ĭ*, npr. *vesĕĭle*, *zĕĭle*. Ako je osnova završavala dentalom *t* ili *n*, dolazi do jotacije *grăĭne*, *kămĕĭne*, *cvĭće*. Jotira se i *t* u skupu *st*, a potom dolazi do jednačenja po mjestu tvorbe i nalazimo primjere poput *lĭšće* (*lĭst*), *gròžže* (*gròzd*).

Sufiks *-jevina* razmjerno je plodan u tvorbi imenica, npr. *bărevina* (trava ~ *băra*), *grăževina*, *păļevina*, *piļevina*. Sufiks je trosložan i krati osnovu, osim u primjeru *păļevina* u kojem se zadržava duljina iz tvorbene osnove *păl-it*. Osnova *grăd-* u derivaciji je skraćena.

Sufiks *-ko* plodan je u tvorbi deminutiva i hipokoristika, npr. *ćako* (< *ćăca*), *strĭko* (< *strĭć*), *újko* (< *űjac*), *zelénko* (< *zĕlen*). Dodaje se i na imena u tvorbi nadimaka: *Jérko*, *Mătko*, *Pérko*, *Bránko*, *Žĭvko*. Svi navedeni primjeri (osim *Mătko*) dekliniraju se prema *e*-vrsti (v. III.2.2. Morfologija).

Sufiks *-luk* posuđen je iz turskog jezika, odnosno ušao je u hrvatski tvorbeni sustav preko turcizama tipa *pašaluk* (v. III.4. Pragmatika). Zabilježen je u primjerima *bezobrăzluk*,

cigànluk, lopòvluk, nestritluk, prostàkluk, kojima osnove i izvedenice većinom imaju pejorativno značenje.

Sufiks *-la* u pravilu dolazi u tvorenicama jednosložnih osnova, npr. *cìpļa* 'cjepanica', *tākļa* 'štap u vrtu', *tīļa* 'igra'. Takvu tvorbu bilježi i Šimundić (1971: 174) u primjerima: "*cìpļa, prēļa, tākļa, tkāļa, trāļe, trūļa* (od truhlja), *žvāļe*."

Sufiks *-nica* plodan je u tvorbi imenica, npr. *mišnica* 'mišić', *slāmnica* 'ležaj od slame', *zīmnica* 'hrana za zimu', *zīmnica* 'pletena torba', *zōbnica* 'torba {za zob}'. Valja spomenuti da je vrlo česta redukcija *i* u tom sufiksu, pri čemu *n* postaje slogotvorni sonant, npr. *mišnca, zīmnca, zīmncā, zōbnca*.

Sufiks *-o* dodaje se hipokoristicima i pejorativima, npr. *pópo* (< *pōp*), *smóto* (< *smōtān*), *ćoro* (< ćorav 'slijep, slabovidan'), *nóso* (< *nōs*), *žgólō* (< *žgōļaχ* 'jako} mršav').¹⁵⁵

Već je spomenut sufiks *-urina* koji je plodan u tvorbi augmentativa i pejorativa. Češće mu je značenje pejorativno, npr. *bradūrina, gaćūrina, travūrina, vodūrina, zmijūrina*. Primjetno je da je u svim primjerima naglasak na početku sufiksa, što znači da je dominantan.

2.) Sufiksalna tvorba pridjeva

Sufiksacija je razmjerno plodan tvorbeni način pridjeva u hrvatskom jeziku, pa tako i u govoru Bitelića. Njome nastaje glagolski pridjev radni (koji nije pridjev, tj. mijenja se samo po broju i rodu, no ne i padežu) i glagolski pridjev trpni (koji se kao glagolski pridjev ne deklinira, ali može konverzijom postati pravi pridjev). Navodimo neke primjere iz sufiksalne tvorbe.

Sufiks *-(a)n* (< *-ǝn) palatalizira osnovu ako ona završava velarom ili *c*, kao u primjerima *mrāčan, sirōmašan, smíšan, sōčan*. Potvrđen je još i u primjerima *bísan, bölesan, gládan, žédan, ládan, māsān, slāsan, tísan, vóljan* i sl.

U tvorbi glagolskog pridjeva trpnog sufiks *-jen* vrlo je plodan. Ako osnova završava labijalom, umeće se epentetsko *l*, a zatim dolazi do jotacije *slōmļen, prīmļen, prāvļen, stāvļen*. Ako osnova završava dentalnim ili velarnim opstruentom, također nalazimo jotaciju *sj > š* i *zj > ž*, npr. *brūšen* (< *brúsit*), *pōkošen, nōšen* (< *nōsīt*), *isprošen* (< *isprōsīt*); *zgāžen* (<

¹⁵⁵ Šimundić (1971: 175) navodi primjere od kojih mnogi nisu potvrđeni u govoru Bitelića, no moguće je da su bili u upotrebi u vrijeme kada je on istraživao Imotsku krajinu i Bekiju. Primjeri koje navodi: *gōbo, glūvo, gūbo, pópo, smóto, šévo* ili *šévo, šūgo, újo, ždéro*; s napomenom da prevladava uzlazni naglasak.

zgãziť), *mãžen* (< *mãziť*), *nãgũžen* (< *nãgũziť*) i sl. Nalazimo i jotaciju *dj* > *ž* u primjerima *ògrãžen*, *rõžen*, *vižen*, *võžen*.

Vrlo je plodan sufiks *-iji*, npr. *mãčiji*, *krãviji*, *pãčiji*, *teletiji*, *diviji* koji u hrvatskom standardnom jeziku dolazi kao *-ji*, pa dolazi i do epenteze *l* i jotacije ako osnova završava na bilabijale *b*, *m*, *p* ili labiodental *v*, npr. *krãvljĩ*, *divijĩ*, koje u govoru Bitelića ne nalazimo.

U sufiksaloj tvorbi pridjeva plodan je i sufiks *-ni*, npr. *dõni*, *gõrni*, *gõdišni*, *mãteriĩni*, *dičĩni*. Govornici se pod utjecajem standardnog jezika ispravljaju pa se može čuti i primjer *mãterinski* {jezik}.

Sufiks *-ski*, osim u tvorbi ktetika, npr. *sĩnski*, *splĩckĩ* (s promjenom *ts* > *c*, v. III.1.2. *Konsonantizam*), *biťelski*, *dãbarski*, tvore se i pridjevi *lãnski*, *vãnski*, *svãckĩ* (< *svat-* u *svãtovi*), *brãckĩ* i sl.

Sufiksom *-šni* nastaju pridjevi od vremenskih priloga, npr. *jučẽrašni* / *jũčešni*, *dãnašni*, *prijašni* / *priješni*, *sũtrašni*, *sãdašni*.

III.2.1.3. Ostali tvorbeni načini

a) Prefiksarno-sufiksarna tvorba

Ovaj tvorbeni način spoj je prefiksacije i sufiksacije. Do njega dolazi kada riječ nastala sufiksacijom prolazi kroz proces prefiksacije ili kada riječ nastala prefiksacijom prolazi kroz proces sufiksacije. Proces se mogu odvijati i istovremeno, tj. na korijen se istim procesom dodaju i prefiks i sufiks; ili može doći do prefiksacije jedne pa sufiksacije gotove riječi, ili obratno. Stoga primjeri nastali ovim tvorbenim načinom nisu razdvojeni.

Prefiksarno-sufiksarna tvorba imenica zabilježena je u brojnim primjerima, od kojih navodimo: *nádimak* (nad-, im- -ak), *potprécjednik* (*pod- pred-, sjeđ*¹⁵⁶, -nik) *pòdlaktica* (*pod-, lak(a)t-, -ica*), *prédgrāže* (*pred-, grad-, -je*). Prefiks *su-* dodaje značenje zajedništva sufiksarnoj tvorenici koja označava osobu, npr. *sūstanār* (*su-, stan-, -ar*), *sūvozač / sūvòzāč* (*su-, voz-, -ač*), *suvlāsnīk* (*su-, vlas(t)-, -nīk*), a može i ublažiti značenje osnove, npr. *sùkrvca* (*su-, krv-, -ica*).

Prefiksarno-sufiksarna tvorba pridjeva vrlo je plodna u tvorbi superlativa, npr. *nājslaži* (< *naj-, slad- -ji*), koja je bliža fleksiji nego derivaciji te je obrađena u sljedećem poglavlju (v. III.2.2. *Morfologija*). Bilježimo pridjeve s posuđenim prefiksom koji nije tvorbeno plodan: *antipātičan / antepātičan*. Prefiksacijom se mogu tvoriti i antonimi sufiksarnih tvorenica, npr. *prírodan - nēprírodan, sriřtan - nēsriřtan*. Prefiksarno-sufiksarnom tvorbom tvore se i pridjevi poput *prípāmetan / prēpāmetan*. Ne postoji oblik ***pripamet* pa zaključujemo da je došlo do prefiksacije gotove sufiksarne tvorenice *pāmetan*.

Kao primjere prefiksarno-sufiksarne tvorbe glagola možemo tumačiti primjere opisane u poglavlju o prefiksarnoj tvorbi glagola, jer se infinitiv glagola tvori dodavanjem infinitivnog sufiksa na osnovu, pa bismo i nju mogli tumačiti kao prefiksarno-sufiksarnu tvorbu.

U prefiksarno-sufiksarnoj tvorbi priloga bilježimo prefigirane komparative i superlative priloga *pōbližē, pōnājvišē, pōtišē*. Prefiks *po-* relativizira osnovu, ili ju mijenja na minimalan način. Babić (1991: 517) navodi *nājbržē* kao primjer prefiksarno-sufiksarne tvorbe, no takvi se primjeri u ovom radu promatraju kao fleksijske, a ne derivacijske promjene (iako su realno na granici između derivacije i fleksije).

¹⁵⁶ Refleks jata je jekavski zato što je riječ posuđena iz standardnog jezika jer je vrlo često u upotrebi.

b) Infiksacija ili infiksalna tvorba

Infiksacija je tvorbeni način kojim se u korijen dodaje infiks, ili se on umeće na granici korijenskog morfema i sufiksa. Derivacijski infiksi različiti su od fleksijskih, koje u ovome radu prema kroatističkoj tradiciji nazivamo i prošircima. Fleksijski infiksi ne mijenjaju temeljno značenje riječi, nego su gramatičko sredstvo, npr. *-ov-* (rjeđe *-ev-*, v. nastavak) u množini imenica muškog roda, ili *-et-*, *-en-* u kosim padežima imenica srednjeg roda (više u *III.2.2. Morfologija*, i to u poglavlju *III.2.2.1. Imenice*).

U derivaciji je bitna promjena značenja, koja ne mora nužno biti promjena vrste riječi (u pravilu promjene nema). Infiksacijom se mijenja samo dio značenja osnovne riječi, pa bismo mogli reći da je ona između derivacije i fleksije.

Infiksacija je najplodnija u tvorbi glagola. Glagoli po vidu mijenjaju se dodavanjem infiksa *-iv-*, npr. *dobácit - dobacívát, dòbit - dobívát, bìt - bívát*, pri čemu svršeni glagoli postaju nesvršeni, pa Babić (1991: 477) takve tvorbene načine opisuje kao tipove imperfektivizacije.

Infiks *-av-* također je plodan, npr. *dòdat - dodávát, slikat - slikávát, obàdat - obadávát* 'zamijetiti - zamjećivati'; a služi u imperfektivizaciji, tj. tvorbi nesvršenih glagola.

Nalazimo i infiks *-ar-* koji daje značenje repetitivnosti *trčkàrat, tumàrat, piskàrat, lupkàrat*.

c) Unutarnja tvorba

U govoru Bitelića detaljnije ćemo opisati samo jedan tip unutarnje tvorbe, koji se u znatnijoj mjeri razlikuje od standardnoga jezika. Vrlo je česta unutarnja tvorba koja je odražena samo u promjeni naglaska, tj. nastanku dugouzlaznog.

Unutarnjom tvorbom nastaju deminutivi, i to tako što se osnovnoj dvosložnoj riječi ženskog roda naglasak dulji i dobiva uzlazan ton (ako ga već nije imao), npr. *kùća > kúća* 'kućica', *ćúća > cúća* 'duda varalica', *kräva > kráva* 'kravica', *nòga > nóga* 'nožica', *böca > bóca* 'bočica' i sl.

Kao i u drugim dijalektima, unutarnja tvorba plodan je tvorbeni način u tvorbi naziva za alkoholna pića, npr. *lóza (< lòza), šlívá (< šlìva)*, pri čemu kod primjera *tráva* nalazimo homonimiju s netvorenicom ('travarica, rakija od trave' : 'trava').

d) Konverzija

Konverzija je tvorbeni način pri kojem nema promjene izraza ni naglaska osnovne riječi, nego se samo mijenja značenje ili jedan aspekt značenja. Primjerice, pridjevi i prilozi razlikuju se prema tome vežu li se uz imenicu ili glagol te prema tome jesu li promjenjivi ili ne, dok im je osnovno značenje isto.

Konverzija je vrlo plodan tvorbeni način u tvorbi priloga, kojih velik broj nastaje konverzijom od neodređenog oblika pridjeva sr.r. jd. Navodimo samo neke iz govora Bitelića: *bīzo, slābo, krātko, dūgo, lōše, tēško*. Kasnijim ujednačavanjem s n.p. B, mnogi od pridjeva promijenili su ton naglaska, ali u prilogu se čuva stanje sa silaznima (usp. III.2.2. Morfologija, i to poglavlje III.2.2.3. Pridjevi).

Konverzijom je glagolu *stāt* prošireno značenje 'živjeti, obitavati', npr. *tū su krāve stāle; dī tī stōjīš?* ('gdje živiš'). Potvrđen je i leksem *tōvar* 'magarac' < 'tovar, ono što se tovari', no u upotrebi je mnogo frekventniji leksem *māgare* (N zb. *māgarāḍ*, G zb. *māgarāḍi*).

Riječ *gāće* ne znači kao u sjevernijim hrvatskim govorima '(donje) gaćice', nego 'hlače', a za drugi leksem koristi se posuđenica *mūdānte* (v. III.4. Pragmatika).

Imenica *svīt* konverzijom dobiva i značenje 'ljudi', posebno u sintagmama sa zamjenicama, npr. *nāš svīt, vāš svīt*. Imenica *čūdo* konverzijom prelazi u prilog količine u značenju 'mnogo'.

e) Slaganje i složeno-sufiksalna tvorba

Slaganje je tvorbeni model u kojem sudjeluju dvije osnove, npr. *zlōčīn* (*zlo-*, *čin-*), a u govoru Bitelića razmjerno je plodan tvorbeni model, npr. *čuvārkuća* (*čuvar-*, *kuća-*). Složenice mogu biti spojene i infiksom ili spojnikom *-o-*, npr. *krvoprolíće* (*krv-*, *-o-*, *pro-*, *lit-*, *-je*), *połoprívreda* (*poł-*, *-o-*, *prívreda*), *sūhozīḍ* (*suh-*, *-o-*, *-zid*); te bismo takve primjere mogli opisati i kao složeno-infiksalsnu tvorbu.

Vrlo je plodna složeno-sufiksalna tvorba sufiksom *-nik* u tvorbi naziva za zanimanja, npr. *graḍnāčelnīk* (*graḍ-*, *-o-*, *na-*, *čel-*, *-nik*), *robovlāsnīk* (*rob-* *-o-* *vlast-* *-nik*), *zemłopósjednīk* (*zemł-* *-o-* *posjed-* *-nik*).

III.2.1.4. Zaključci o tvorbi riječi

U ovom poglavlju odredili smo tvorbene načine te prikazali neke jezične pojave u njima, i to posebno opisavši prefiksaciju i sufiksaciju, a prefiksarno-sufiksarnu tvorbu, infiksaciju i unutarnju tvorbu, a slaganje i konverziju obradili smo zajedno, jer su manje plodni od prefiksacije i sufiksacije.

Od tvorbenih načina u govoru Bitelića najplodnija je sufiksarna tvorba ili sufiksacija, a tako je i u hrvatskom jeziku općenito. U ovom je radu detaljno opisana i prefiksarna tvorba, a iz ostalih su tvorbenih načina izdvojeni najčešći i dijalektološki najzanimljiviji primjeri.

U tvorbi mogu sudjelovati osnove koje potječu od imenica, pridjeva, glagola i usklika, a rjeđe od zamjenica, brojeva i priloga. Dijalektološki je najzanimljivija velika plodnost prefiksa *u-* pri tvorbi glagola, a među sufiksima ističemo deminutivni sufiks *-ić*, koji u tvorbi imenica može biti i dug i kratak; te sufiks *-luk* koji je posuđen iz turskoga jezika.

Utvrđeno je da se u govoru Bitelića pri prefiksaciji riječi ponašaju kao da dobivaju proklitiku, pa se naglasak s prvog sloga osnove prenosi na prefiks po istim pravilima po kojima se naglasak prenosi s prvotno naglašene riječi na proklitiku (usp. *III.1.3. Akcentuacija*).

Tvorba riječi nije posebno opisana u literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima pa ne možemo donijeti zaključke o posebnosti tvorbenih načina u različitim govorima tog dijalekta.

III.2.2. Morfologija

U ovom poglavlju daje se pregled fleksije i morfoloških osobina po vrstama riječi. Na kraju svakog poglavlja o promjenjivim vrstama riječi daje se i pregled naglasnih paradigmi.

1.) Praslavenske naglasne paradigme

U analizi morfološkoga naglasaka polazi se od praslavenskih naglasnih paradigmi¹⁵⁷ "koje su uzete iz dijakronijskoga proučavanja slavenske akcentuacije, ali se sasvim lijepo mogu primijeniti i na suvremeni hrvatski" (Kapović 2006a: 159).¹⁵⁸ U tom su se razdoblju promjenjive riječi svrstavale u tri naglasne paradigme, od kojih su dvije bile nepomične, tj. u svim su padežima imale naglasak vezan za neki od slogova u osnovi (bilo koji), a treća je imala recesivnu osnovu i dobiva čeonu naglasak koji se u paradigmi pomiče na prvi dominantni morfem u riječi, a u prefiksaciji i proklizi čeonu naglasak prelazi na apsolutni početak fonetske riječi ako se nađe nešto ispred njega (usp. III.1.3. *Akcentuacija* i III.2.1. *Tvorba riječi*).¹⁵⁹

U n.p. *a* stari akut bio je na osnovi, i to ili na prvom slogu, npr. N jd. *sŷrǫb, G jd. *sŷra, prez. jd. 1. *rǫnŷ, 2. *rǫnŷš; koji u suvremenim govorima daje kratkosilazni naglasak, npr. *sŷr*, *sŷra*; *rǫnŷn*, *rǫnŷš*, koji može i ne mora biti naknadno produljen prema pravilima opisanim u poglavlju o akcentuaciji i dati i dugosilazni; ili na nekom drugom slogu osnove, pri čemu je nepomičan na tom slogu u paradigmi, npr. N jd. *medvǫdŷ, G jd. *medvǫda (izvorno *i*-osnova). U novoštokavskim govorima takve riječi imaju uzlazni naglasak na prethodnom slogu, npr. *mǫdvidŷ*, *mǫdvida*. Stari akut u tvorbi je također zadržavao mjesto. Dakle, osnova imenica n.p. *a* bila je dominantna.¹⁶⁰

U n.p. *b* naglasak je bio na zadnjem slogu osnove ili na prvom sljedećem slogu iza osnove npr. N jd. *ženà, A jd. *ženŷ, koji se nakon novoštokavske retrakcije sinkronijski realizira kao uzlazni naglasak, npr. N jd. *žèna*, A jd. *žènu*. U jednosložnim riječima reflektira se kratkosilazni, jer kratki neoakut daje kratkosilazni, npr. N jd. *krovŷ > *krŷv > *krŷv*, G jd.

¹⁵⁷ Sinkronijske paradigme označene su velikim slovima n.p. A, n.p. B, n.p. C, a rekonstruirane su označene malim slovima u kurzivu n.p. *a*, n.p. *b*, n.p. *c*.

¹⁵⁸ Iako se navode Kapovićevi raniji radovi, napominjemo da su prilagođeni *Povijesti hrvatske akcentuacije* jer su u njoj "utočnjeni" (Kapović 2014: 594).

¹⁵⁹ Naglasne paradigme u tom periodu mogu se promatrati i kao samo dvije: nepomična (n.p. *a* i *b*) i pomična (n.p. *c*), s time da se u nepomičnoj razlikuju po akutiranosti osnove.

¹⁶⁰ "Kako je tu osnova inherentno i uvijek naglašena, ti se oblici nazivaju ortotonskima. S druge strane, oblici pomične naglasne paradigme bez svoga vlastitoga naglasaka (...) se nazivaju enklinomenskima" Kapović (2014: 74).

*krovà > *kròva*. Ako je prednaglasni slog bio dug, rezultat pomaka bio je neoakut, koji je u novoštokavskim govorima izjednačen s neocirkumfleksom (dugosilaznim), a zatim pomaknut još jedan slog prema početku višesložne osnove, pri čemu ostaje zanaglasna duljina. Ta se duljina većinom čuva u govoru Bitelića.

U n.p. *c* naglasak nije bio vezan za osnovu nego je u paradigmi pomičan, tj. promjenjiv prema padežima, npr. N jd. *nogà, A jd. *nògø. Privlači ga prvi dominantni morfem u riječi, odnosno (apsolutni) početak riječi ako oblik ima samo recesivne morfeme. Ako je na početku riječi, naziva se čeonim naglaskom, npr. *vǔ nogø. U novoštokavskim govorima čeonu naglasak razvio se u kratkosilazni, a zaosnovni naglasak daje uzlazne naglaske na prethodnom slogu (novoštokavska retrakcija), npr. N jd. *nòga*, A jd. *nògu*, *ü nogu*. U n.p. *c* određeni nastavci bili su dominantni, a pomičnost naglasaka izvire iz automatskog fonetskog naglašavanja prvog sloga nenaglašanih riječi. Izvedenice osnova n.p. *c* mogle su promijeniti naglasnu paradigmu ili ostati u n.p. *c*, za razliku od izvedenica riječi iz osnova n.p. *a* i *b*, koje su mogle promijeniti naglasnu paradigmu, ali ne prelaze u n.p. *c*.

2.) Dominantni i recesivni morfemi

S obzirom da se pretpostavlja da su morfemi imali valenciju (dominantni i recesivni), teorija po kojoj se dijele naziva se teorijom valentnosti. Pregled (prema Kapović 2014: 100): "Dominantne su:

- a) osnove riječi koje pripadaju n. p. a (npr. *kòrva) i n. p. b (*sèstra, *trãva)
- b) nastavci koji "privlače" naglasak u n. p. c (npr. nominativni nastavak *-a u *nogà ili lokativno *-u u *synù)
- c) sufiksi koji "privlače" naglasak kada se dodaju na recesivne osnove (npr. sufiks *-íc- u *nožíca ili *-ъk- u *synъкъ)

Recesivne su:

- a) osnove riječi koje pripadaju n. p. c (npr. *golv-)
- b) nastavci koji ne "privlače" naglasak u n. p. c (npr. *-ø u A. *gòlvø ili *-ъ u N. *sýnъ)
- c) sufiksi koji ne "privlače" naglasak kada se dodaju na recesivne osnove (npr. *-ov- u *sýnovъ ili *sýnovo)."

Prefiksi su sekundarno uglavnom recesivni, osim nekoliko (npr. *prá- > pra-, usp. III.2.1. *Tvorba riječi*), a sufiksi su uvijek ili dominantni (npr. *-íc-) ili recesivni (npr. *-ov-).

III.2.2.1. Imenice

Imenice su riječi koje imenuju bića, stvari ili pojave. Mogu biti apstraktne ili konkretne te opće ili vlastite, a gramatička obilježja su im rod, broj i padež (i u manjoj mjeri živost). Po značenju mogu biti pozitivnih (hipokoristici), negativnih (pejorativi) ili neutralnih konotacija. Mogu se stupnjevati po veličini kao umanjnice (deminutivi) ili uvećanice (augmentativi).

1) Kategorija roda

Prema kategoriji roda imenice mogu pripadati muškom, ženskom ili srednjem rodu. Uopćeno rečeno, muškom rodu pripadaju imenice koje u N jd. imaju nulti morfem, odnosno koje završavaju na suglasnik, npr. *brāt, pās, gōlūb*, s iznimkama u imenica ženskog roda *i*-vrste (te imenice *mātēr*) i antroponima tipa *Īnes, Dōris*.¹⁶¹ Imenice koje u N jd. imaju nastavke *-o* ili *-e* većinom su srednjeg roda, npr. *sēlo, pōļe, rāme, vrīme*; a one koje imaju nastavak *-a* ženskog, *cūra, divōjka*. Iznimke se odnose na antroponime i umanjnice m.r. na *-o* ili *-e*, npr. *mēdo, brāco, Mātko, Mārko, Sāndro, Hřvoje*. Usto, muška imena i hipokoristici s dugouzlaznim na prvom slogu dekliniraju se po *e*-vrsti, npr. *Īvo*, G jd. *Īvē, Jērko*, G jd. *Jérkē, Švābo*, G jd. *Švābē, mēdo*, G jd. *médē*.

Fiziološki rod (uvjetno rečeno spol¹⁶²) ne mora se uvijek poklapati s gramatičkim. Semantički rod određen je značenjem riječi, a sročnošću s pridjevima, zamjenicama i nekim brojevima, odnosno kongruencijom s glagolskim pridjevima, a manjim dijelom gramatički deklinacijskim nastavcima. Prema tome, riječ *vōjvoda* uvijek je semantičkoga muškog roda (ženski se tvori sufiksacijom: *vōjvotkiña*), koja se deklinira prema *ē*-vrsti pa su s deklinacijske točke gledišta primjeri *vōjvoda*, G jd. *vōjvodē*, D jd. *vōjvodī* istovjetni primjerima *vōjvotkiña*, G jd. *vōjvotkiñē*, D jd. *vōjvotkiñī*. U sročnosti je muškog roda *tāj vōjvoda, tōg vōjvodē* pa možemo reći da je riječ muškog gramatičkog roda i da se deklinira po obrascu *ē*-vrste. Takve imenice mogu biti i neodređenoga semantičkog roda, a muškog gramatičkog (koji se deklinira po *ē*-vrsti) npr. *kñgovoža, ùbojca, ùlizca*.¹⁶³

¹⁶¹ U kosim padežima ovi antroponimi dobivaju proširak *-ka*, koji onda prodire i u nominativ, npr. G *Īneskē, I Īneskōn*, G *Dōriskē, D Dōriskī, N Īneska, Dōriskā*.

¹⁶² Definicija roda zamršena je antropološka kategorija, posebno s obzirom na LGBT manjinu.

¹⁶³ Više o im. m.r. na *-a* v. u Bošnjak Botica; Gulešić-Machata (2007: 170-189).

Među imenicama srednjeg roda mnoge označavaju 'podmladak', npr. *díte, pìle, tèle, ždrìbe*; ili predmete i prirodne i apstraktne pojave *něbo, slòvo, môle, právo*. To su samo generalne opaske, jer u primjerima *rāme, òko, ùvo, líce* označavaju dijelove tijela. Umanjenice tipa *divōjče, mômče*, označavaju žensku odnosno mušku osobu, a gramatički su srednjeg roda, npr. *tô divōjče, tô mômče*.

2) Kategorija broja

Po broju se razlikuju jednina i množina, a pojedine riječi čuvaju tragove dvojine, deklinacijske paradigme koja je postojala u općeslavenskom (i koja je sačuvana u današnjem slovenskom jeziku), npr. nastavci *-ū* i *-ijū* kod imenica koje imaju značenje para: G mn. *rūkū, nōgū, òčijū, ùšjū*.

U govoru Bitelića potvrđeno je postojanje maline ili paukala uz brojeve *dvā, trī, četri, òba / òbe, òbadvā / òbedvī*, koji se razlikuju i od oblika za jedninu i od oblika za množinu, npr. *žèna, dvī žène, pēt žénā; kòñ, trī kòña, òsan kónā, sèlo, četri sèla, dèse sélā, òba / òbadvā brāta*; a vidljivi su i u obliku pridjeva, npr. *trī vèlkā kòña, dvā dòbra čòvka*. Pritom je u ženskom rodu imenica oblik za malinu jednak nominativu množine, a u muškom i srednjem rodu taj je oblik jednak genitivu jednine.¹⁶⁴ Uz brojeve iznad pet koji nemaju u sebi sastavnicu prvih četiriju brojeva (dakle da nisu *dvajzdavā, pedestrī* i sl.) stoji oblik za genitiv množine u oblicima svih rodova.

Zabilježen je i poseban genitivni oblik imenica koje znače mjerne jedinice, npr. ž.r. *sekúnda, trī sekúnde, pēt sekúndī; ūra, dvī ūre / dvī ūre, pēt úrī*; m.r. *pē pári, pē misécī, pē sātī*. U imenici *ūra* '{zidni sat}' nalazimo G mn. na *-a ūra, pēt ūrā*.¹⁶⁵ Genitivni nastavak *-i* nije potvrđen u imenicama *minúta, dvī minúte, pē minútā, gòdina, dvī godne / dvī gòdne, stó godīnā / stó gòdīnā*.

Neke imenice nemaju oblike za gramatičku jedninu, ali se dekliniraju po množinskoj deklinaciji čak i kada znače jedninu, npr. sr.r. *vrāta, ústa*, ž.r. *gāće* 'hlače', *ocāle* 'naočale', m.r. *svātovi, òkovi*. Te su imenice *plurale tantum*. Imenica *přsi* 'prsa' u govoru Bitelića priklonila se deklinaciji imenica ženskog roda *i-vrste, přsi, přsiju, přsīn*.

¹⁶⁴ Kod pridjeva i zamjenica uz brojeve u ž.r. dolazi oblik jednak N mn. (npr. *dvī dòbre žène*), a u m. i sr.r. oblik je drugačiji (npr. *dvā dòbra čòvika*). Zato malina i jest poseban oblik.

¹⁶⁵ Primjer je potvrđen samo kao odgovor u upitniku, a u slobodnom govoru: G mn. *sātōvā* (: *sātī* '60 minuta').

Neke imenice u govoru Bitelića nemaju gramatičku množinu, a semantička im se množina označava zbirnim imenicama, npr. *brät, bräca, dite, dica, tële, tëlāđ, vlastelīn, vlastela, gospòdin, gospòda*. Neke imenice imaju i zbirne i množinske oblike, koji se razlikuju po upotrebi i značenjskoj nijansi, npr. m.r. *līst*, N zb. *līšće*, N mn. *līstovi*; sr.r. *drvo*, N zb. *drvje*, N mn. *drva*; ž.r. *grāna*, N zb. *grāne*, N mn. *grāne*, a zbirni oblici mijenjaju se po jedninskoj deklinaciji srednjeg roda.

Imenice poput npr. ž.r. *golòtiña, siròtiña*, m.r. *nesritluk, pónos* i sl. po značenju su apstraktne imenice koje nemaju množinu i dekliniraju se samo po jednini pa kažemo da su *singularia tantum*. Takve su i nebrojive imenice, npr. sr. r. *brašno, blato, mlíko*.

3) Kategorija padeža (deklinacija)

Prema kategoriji padeža imenice se dijele na promjenjive i nepromjenjive. Nepromjenjive su vrlo rijetke, npr. im. sr.r. *dōba / dōba*.¹⁶⁶ Imenice koje poblíže označavaju osobu uz antroponime postaju indeklinabilne ako su nenaglašene (v. *III.3. Akcentuacija*).

Za polazni sustav u analizi deklinacijskih paradigmi tradicionalno se uzima općeslavenski sustav koji je imao 15 imeničkih deklinacijskih obrazaca.¹⁶⁷ U tom je sustavu bilo po pet paradigmi za svaki od tri roda, koje su imale i jedninsku i množinsku i dvojinšku deklinaciju. Za svaki rod postojala su dva glavna skupa deklinacijskih nastavaka koji su se dodavali na osnovu ovisno o tome je li završavala palatalom ili nepalatalom. U dijakronijskoj analizi stoga imenice dijelimo prema osnovama, pa postoje imenice *ō-* i *jō-*osnova, imenice *ā-* i *jā-*osnova, te imenice *ī-* i *ī-*osnova. Nadalje, u svakom od tri roda postojao je i određen broj riječi koje se nisu deklinirale po glavnim paradigmama, pa za njih kažemo da su pripadale sporednim deklinacijama. Dakle, za svaki rod postojale su po tri sporedne deklinacije. Imenice muškog roda deklinirale su se po sporednim deklinacijama koje nazivamo paradigmama *n-*, *z-* i *z-*osnova; imenice ženskog roda mijenjale su se prema sporednim deklinacijama koje nazivamo paradigmama *v-*, *r-*, *z-*osnova; te im. sr. r. *n-*, *t-*, *s-*osnova.

U povijesnom razvoju imenice koje su se deklinirale prema sporednim paradigmama prešle su u jednu od glavnih deklinacija, a imenice ženskog roda na palatal (i zbirne) zadržale su poseban tip deklinacije, *i*-vrstu. Sinkronijski dakle govorimo o četiri imeničke deklinacije,

¹⁶⁶ Imenica je potvrđena u drugim padežima, no bez fleksijske promjene; razlikuje se samo naglasno, npr. jd. *ònō dōba / dōba*, mn. *ònā dōba / dōba*.

¹⁶⁷ Više u Damjanović (2003: 76-94).

koje se nazivaju prema nastavcima za genitiv jednine: *a*-vrsta muškog, *a*-vrsta srednjeg te *ē*-vrsta i *i*-vrsta ženskog roda, a prema sinkronijskom ostvaraju dijele se na jednakosložne i nejednakosložne.

U sustavu je, kao i u drugim novoštokavskim govorima, vidljiva težnja k ujednačavanju. U imenica svih rodova nalazimo oblikom jednake padeže, i to u nastavcima za dativ i lokativ jednine i u množinskoj deklinaciji za nominativ, akuzativ i vokativ te dativ, lokativ i instrumental. Imenice srednjeg roda osim tih imaju iste nastavke za nominativ, akuzativ i vokativ jednine, a vokativ se od NA može razlikovati naglaskom, npr. NA jd. *díte*, V jd. *díte*.

a) Imenice *a*-vrste ili *ô*-osnova muškog roda

Po deklinacijskom obrascu *a*-vrste mijenjaju se imenice muškog i srednjeg gramatičkog roda. Paradigme se razlikuju po tome što u imenica sr.r. (uvjetno rečeno, v. nastavak) živost nije relevantna kategorija u jedninskoj deklinaciji kao u imenica m.r., a i množinska deklinacija je drugačija. Stoga se paradigme *a*-vrste moraju promatrati odvojeno za imenice m.r. i one sr.r.

Po *a*-vrsti sklanjaju se imenice muškog roda koje završavaju na suglasnik, *-o* ili *-e*. Nastavci: jd. N *ø*, G *-a*, D *-u*, A *-a* (*živo*) / *ø* (*neživo*), V *-u* / *-e*, L *-u*, I *-on*; mn. N *-i*, G *-ā*, D *-īn* / *-ima(n)*, A *-e*, V *-i*, L *-īn* / *-ima(n)*, I *-īn* / *-ima(n)*.

U imenica muškoga roda potvrđeni su različiti oblici za A jd. prema kategoriji živosti, komplementarni značenjskim razlikama: nalazimo sinkretizam N=A za imenice značenja 'neživo', odnosno N=G za 'živo', npr. *vidīn lóvca* : *vidīn stól*. Iz primjera *lóvac* vidi se da imenice u genitivu gube poluglas koji je vokaliziran u nominativu, pri čemu može doći do jednačenja po zvučnosti, npr. *žābac*, *žāpca*; ili gubljenja suglasnika, npr. *òtac*, *òca* (rijetko, u upotrebi je *ćāća*). Ako imenica znači skupinu ljudi, ponaša se kao da znači neživo, npr. *skūp*, *sābor*, *sāvjet*. Imenice koje označuju biljke su gramatički nežive, iako su semantički (fiziološki) žive, npr. A jd. *òras*, *kěstēn*. Neke imenice imaju A=G iako znače neživo, npr. A jd. za *Hajdúka* / *Ajdúka*.

U vokativu jednine potvrđena je palatalizacija kod osnova koje završavaju velarom, npr. V jd. m.r. *bōže*, *vūče*. Uz nastavak *-e*, nalazimo i nastavak *-u* iza palatala (u prethodnim

primjerima *-e* je dodan na velar), npr. V jd. mr. *mlāđću, prijateļu, kōńu*. Vokativ može biti i oblikom jednak nominativu, npr. *ājmo igrāč, Dēnis*, no ipak rjeđe.

Već je spomenuto da su se u povijesti hrvatskoga jezika deklinacijski obrasci razlikovali po palatalnosti. Ako je osnova završavala palatalom, nastavci koji su sudjelovali u fleksiji imali su drugačiji oblik od onih koji su se dodavali osnovama koje su završavale nepalatalom. Ta se razlika u deklinaciji čuva u suvremenom standardnom jeziku u određenim kategorijama. U novoštokavskim ikavskim govorima većinom nije potvrđena, nego je došlo do poopćavanja nastavaka koji su dolazili uz nepalatalne osnove i u deklinaciji osnova koje završavaju palatalom.

Značajka je potvrđena u literaturi o novoštokavskom ikavskom dijalektu. Lisac (2003: 56) navodi da "česti su primjeri tipa *prijateļon, mužon, mačon, nožon*, dakle, često izostaje nastavak *-em / -en*." Menac (2005: 49) za imenice muškog roda navodi: "Najčešće je za sve imenice uopćeno *-on* pa i iza suglasnika *c, č, ć, j, ž*." Tako je u Imotskoj krajini (usp. Šimundić 1971: 37), u Vrgorskoj krajini (Kapović usmeno) i većini Makarskog primorja, za koje Kurtović Budja (2009: 79) ističe: "Nastavak *-en* nešto je češći u govorima Gornjega primorja (od Brela do Tučepi)." Podaci iz Bitelića poklapaju se s tim podacima, tj. pokazuju da nema prijeglasa *o > e*, dakako uz iznimke.

U govoru staroga i rjeđe u zrelog i mladog stanovništva Bitelića nema prijeglasa *o > e* u I jd. imenica *a*-vrste m.r. kojima osnova završava na palatal, npr. *nóžon, kráļon, kōmbājon, strícon*; te u takvih imenica kojima je na kraju osnove *r < *r'*, npr. *gospodáron, pastíron, ríbarōn*. U govoru starog stanovništva čuva se starije stanje, kakvo iznosi Šimundić. Govor zrelog i mladog stanovništva češće ima primjere s nastavcima *-en*. Kurtović Budja analizu temelji na najnovijoj građi u odnosu na ostale autore koji se dotiču prijeglasa, a njezini se podaci poklapaju s onima iz Bitelića. Dakle, pojava opreke po palatalnosti novija je inovacija u govoru Bitelića i nekim novoštokavskim govorima, a mogli bismo reći i da su noviji oblici tipa *nóžen* umjesto *nóžon* nastali pod utjecajem standarda, tj. povećanjem broja školovanog stanovništva i širenjem utjecaja medija.

U govoru Bitelića potvrđeni su primjeri u kojima izostaje prijeglas i u množinskim padežima jednosložnih i dvosložnih riječi u kojima je u velikom broju primjera u govoru starog, a u manjem broju primjera u mlađeg stanovništva zabilježen samo infiks *-ov-*, *križovi, vřčovi*. Infiks se može realizirati i u liku *-ev-*, no ipak rijetko (i to u mlađih i školovanih govornika, v. gore), a u određenom broju imenica uopće ne dolazi.

Neke jednosložne imenice imaju samo proširenu množinu, tj. oblici bez proširka nisu potvrđeni: *bikovi, brižovi, bōgovi, dilovi, grādovi, rätovi, šinovi, snižovi, stōlovi, klinovi, mlinovi, svižovi; čirovi, mužovi, stricovi, mišovi*. Dakle, za njihovu paradigmu kažemo da je nejednakosložna, jer nema isti broj slogova u svim padežima. Određen broj jednosložnih imenica u množini ima alomorfne nastavke. Drugim riječima, mogu se ostvariti i s kratkom i s dugom množinom, npr. *brci / břkovi, rözi / rögovi, gölūbi / gölubovi, vōli / vōlovi, nōži / nōžovi*. U opuštenom govoru češće se ostvaruju s kratkom, no valja napomenuti da su pri ispunjavanju upitnika ispitanici češće odgovarali oblicima s dugom množinom te je dio primjera za paradigme potvrđen samo u slobodnom govoru. Imenice na *-ēn* mogu doći i s dugom množinom, no češće su kratke.

Jedan broj jednosložnih imenica u množinskoj deklinaciji uvijek dolazi bez proširka, npr. N mn. m.r. *dāni, cřvi, žáci, grāmi, gösti, jādí, kėksi, klūči, mrāvi, přsti, tići, pasíci, spúži*. Tu pribrajamo i imenice koje u N jd. i G mn. imaju nepostojano *a*, npr. *bórci, mētri, mōnci, stārci, pápci*.

U nominativu množine dolazi do sibilizacije osnova koje završavaju velarima *k, g* i *h* pa ti glasovi prelaze u sibilante *c, z* i *s*, npr. N mn. m.r. *vūci, bŭbrizi, òpānci, mōnci, rözi, òrasi*. U literaturi su na mnogim mjestima u sličnim primjerima potvrđeni i rijetki oblici bez sibilizacije (usp. Šimundić 1971: 81–82, Menac Mihalić 2005: 39–40), no u govoru Bitelića dosljedno se provodi, te se građa poklapa s onom koju za Makarsko primorje daje Kurtović Budja (2009: 72–73).

Sibilizacija je potvrđena i u sinkretiziranim množinskim padežima, npr. DLI mn. m.r. *vūcīn, bŭbrizīn / bŭbrizima(n), opāncīn / òpāncima(n), mōncīn / mōncíma(n), rözīn / rögovima(n), òrasīn / òrasima(n)*. Uz nastavak *-īn* nalazimo i *-ima*, koji često dobiva navezak *-n*, npr. *kōnīman / kōnīn, vōlīn / vōliman*. Nastavak *-īn* uvijek je dug, a nastavak *-ima* kratak. Šimunović (1966) u napomeni uz upitnik za HDA za punkt Sinj navodi da "imenice muškog roda u DLI pl. mogu imati nastavke *-ima/-in*", što sugerira da je varijacija postojala u dijalektu i prije pola stoljeća. Nadodajemo da je u drugim novoštokavskim ikavskim govorima također zabilježen takav nastavak (v. Šimundić 1971: 88–89, Kurtović Budja 2009: 80).¹⁶⁸

U genitivu množine dolazi *-ā*, osim u imenica koje znače mjerne jedinice (v. prethodno poglavlje). Iznimke su i imenice *gōst, přst, nōkat, cřv, zŭh* koje imaju nastavak *-*

¹⁶⁸ Kapović (usmeno) navodi da je u Vrgorskoj krajini također zabilježio *-īn /-ima(n)* (dulja varijanta je rjeđa).

ijū, npr. *gòstijū*, *přstijū*, *nòktijū*, *cřvijū*, *zùbijū*. Imenica *mrâγ* u G mn. ima nastavak *-ī*. Supletivni množinski oblik imenice *čòvik* također ima *-ī* (*lúđī*) i deklinira po istom množinskom obrascu kao i *mrâv*.

Neke apstraktne imenice imaju semantički praznu množinu, pa bismo mogli reći da su po značenju *singularia tantum*, npr. *zrâk*, *mrâk*, *lük*, *stīđ*, *srâm*, *jüg*, *sīvēr*, *istok*, *západ*.

U ovom radu pregled naglasnih paradigmi imenica donosi se prema deklinacijskim obrascima (*a*-vrsta m. i sr. r., *ē*-vrsta, *ī*-vrsta). Uopćeno o naglasnim paradigmama možemo reći da imenice n.p. A imaju naglasak¹⁶⁹ uvijek na istom slogu osnove kroz čitavu paradigmu. Imenice n.p. B imaju kratkouzlazni ili dugouzlazni naglasak na zadnjem slogu osnove u kosim padežima, a imenice n.p. C imaju čeoni naglasak, osim u padežima koji imaju dominantne nastavke; dok pojedine riječi izlaze iz obrazaca po nekom svom aspektu. Dijakronijski gledano, oblici pojedinih naglasnih paradigmi mogli su promijeniti naglasni tip ili se izmijeniti samo u nekim padežima, ili samo u jedninskoj ili množinskoj paradigmi imati promjenu. Te se promjene, po uzoru na Kapović (2010: 51–109), navode u nastavku.¹⁷⁰

U n.p. A svrstavamo imenice koje imaju stalan naglasak na osnovi u svim padežima. Ako naglasak prelazi s prvog sloga imenice na proklitiku, rezultat su uzlazni naglasci, što znači da govorimo o prenošenju naglaska (a ne preskakanju). Ako se naglasak prenosi s dugosilaznog, na njegovu mjestu ostaje zanaglasna duljina. Uzlazni naglasci s prvog sloga ne prelaze na proklitike.

U n.p. B svrstavamo imenice kojima je naglasak vezan za nastavak ili za kraj osnove. Prema pravilima novoštokavske retrakcije povučen je na prethodni slog kao kratkouzlazni ili dugouzlazni, kratki ako je prednaglasni slog bio kratak, odnosno dugi ako je prednaglasni slog bio dug prije prenošenja ili je naknadno produljen po pravilima opisanim u poglavlju o akcentuaciji (*III.1.3. Akcentuacija*). Nema prelaska naglaska na proklitike.

U n.p. C svrstavamo imenice koje imaju pomičan naglasak kroz paradigmu, što znači da je u padežima koji nemaju dominantne nastavke naglasak čeoni, a u LI jd. i GDLI mn. nastavak privlači naglasak te se u tim padežima ostvaruje razlika prema visnosti u odnosu na ostale padeže. To znači da je u istoj paradigmi naglasak na različitim slogovima u različitim

---

¹⁶⁹ Naglasak je u pravilu kratkosilazni ili kratkouzlazni, no ako je pomaknut na staru prednaglasnu duljinu, može rezultirati i dugouzlaznim na prvom slogu. Osim toga, imenice u kojima je došlo do (kompenzacijskog) duljenja mogu imati dugosilazni na prvom slogu.

¹⁷⁰ Uz primjere se daju oblici u G jd. da bi bila vidljiva fleksijska osnova i L jd. za naglasnu sliku.

padežima. Silazni naglasci u svim padežima koji nisu visni redovno prelazi na proklitike, odnosno na apsolutni početak fonetske riječi, pa govorimo o preskakanju.

Naglasna paradigma A:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>jäd</i>	<i>jädi</i>	<i>gäd</i>	<i>gädovi</i>
G	<i>jäda</i>	<i>jädä</i>	<i>gäda</i>	<i>gädövä</i>
D	<i>jädu</i>	<i>jädin</i>	<i>gädu</i>	<i>gädovin / gädoviman</i>
A	<i>jäd</i>	<i>jäde</i>	<i>gäda</i>	<i>gädove</i>
V	<i>jäde</i>	<i>jädi</i>	<i>gäde</i>	<i>gädovi</i>
L	<i>ò jadu / jädu</i>	<i>jädin</i>	<i>o gädu</i>	<i>ò gadovin / o gädoviman</i> ¹⁷¹
I	<i>jädon</i>	<i>jädin</i>	<i>gädon</i>	<i>gädovin / gädoviman</i>

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>jèzik</i>	<i>jèzici</i>	<i>jèlèn</i>	<i>jèlèni</i>
G	<i>jèzika</i>	<i>jèzikä</i>	<i>jèlèna</i>	<i>jèlenövä</i>
D	<i>jèziku</i>	<i>jèzicin / jèziciman</i>	<i>jèlènu</i>	<i>jèlènin / jèleniman</i>
A	<i>jèzik</i>	<i>jèzike</i>	<i>jèlèna</i>	<i>jèlène</i>
V	<i>jèziku</i>	<i>jèzici</i>	<i>jèlènu</i>	<i>jèlèni</i>
L	<i>o jèziku</i>	<i>o jèzicin</i>	<i>ò jèlènu / o jèlènu</i>	<i>ò jèlènin / jèleniman</i>
I	<i>jèzikon</i>	<i>jèzicin</i>	<i>jèlènon</i>	<i>jèlènin / jèleniman</i>

Imenice m.r. *a*-vrste koje se u govoru Bitelića sklanjaju po n.p. A: *bàjam* ('badem', G jd. *bàjam*), *brät* (G jd. *bräta*)¹⁷², *brlog* (G jd. *brloga*), *čekić* (G jd. *čekića*), *čèmer* (G jd. *čèmera*), *čòvik* (G jd. *čòvika*, V jd. *čòviče*), *däbar* (G jd. *däbra*), *dīđ'djed'* (G jd. *dīda*), *dīm* (G jd. *dīma*), *dlän* (G jd. *dläna*), *dukat* (G jd. *dükata*), *gräb* (G jd. *gräba*), *jäd* (G jd. *jäda*), *jèlèn* (G jd. *jèlèna*), *jèzik* (G jd. *jèzika*), *jüg* (G jd. *jüga*), *gövör* (G jd. *gövöra*), *güšter* (G jd. *güštera*), *käšaj* (G jd. *käšja*), *klīn* (G jd. *klīna*), *kräj* (G jd. *kräja*), *krèvet* (G jd. *krèveta*), *kruy* (G jd. *kruva*)¹⁷³, *län* (G jd. *läna*), *läy* (G jd. *läva*), *lük* (G jd. *luka*), *mäk* (G jd. *mäka*), *mīš* (G

¹⁷¹ Primjeri se radi uštede na prostoru bilježe samo u dvije varijante, no to ne znači da do prenošenja naglaska ne dolazi u varijantama s dugom množinom. Ako ne naznačimo drugačije, prikaz lokativa množine uvijek će davati jednu varijantu u kojoj je ostvareno prenošenje i jednu u kojoj je navezak, no to znači ovakav realan ostvaraj u govoru: *ò gadovin / o gädovin / ò gadov'ma / o gädov'ma / ò gadov'man / o gädov'man*. U imenica koje se mogu ostvariti i prošireno i neprošireno broj varijanti još je veći.

¹⁷² Imenica u množini dolazi u zbimnom obliku, koji se sklanja po *e*-vrsti, ali ostaje n.p. A: *bräca, bräcē...*

¹⁷³ Rjeđe se u govoru svih generacija može čuti dubletno *kruh*. Taj oblik posuđen je iz standardnog jezika.

jd. *miša*), *mèdviđ* (G jd. *mèdvida*), *něcāk* (G jd. *něcāka*)¹⁷⁴, *öblāk* (G jd. *öblāka*), *òbraž* (G jd. *òbraza*), *òraj* / *òras* (G jd. *òraja* / *òrasa*), *pāūk* (G jd. *pāūka*), *pèlin* (G jd. *pèlina*), *pláč* (G jd. *plāča*), *pòtok* (G jd. *pòtoka*), *pòtrēs* (G jd. *pòtrēsa*), *přst* (G jd. *přsta*), *rāk* (G jd. *rāka*), *rāt* (G jd. *rāta*), *röb* (G jd. *röba*), *rözāk* (G jd. *rözāka*)¹⁷⁵, *sān* (G jd. *snā*), *sīr* (G jd. *sīra*, N mn. *sīrovi*), *skök* (G jd. *skōka*), *slög* (G jd. *slōga*), *súsiđ* (G jd. *súside*), *svätovi* (G mn. *svätōvā*)¹⁷⁶, *svēkar* (G jd. *svēkra*), *tèret* (G jd. *tèreta*), *trōšak* (G jd. *trōška*), *ùčitelj* (G jd. *ùčiteļa*), *üglēn* (G jd. *üglēna*)¹⁷⁷, *üjac* (G jd. *ûjca*), *ùnuk* (G jd. *ùnuka*), *vēpar* (G jd. *vēpra*), *vinogrāđ* (G jd. *vinogrād*), *vītar* (G jd. *vītra*), *vřtā* (G jd. *vřtla*), *zmāj* (G jd. *zmāja*), *zēt* (G jd. *zēta*), *žèludac* (G jd. *žèluca*)...

U nominativu jednine (i genitivu množine ako su bez proširka) određenog broja imenica nalazimo tzv. nepostojano *a* koje nije vidljivo u ostalim padežima, npr. *dābar*, D jd. *dābru*, G mn. *dābrōvā*; *svēkar*, I jd. *svēkron*, G mn. *svēkrōvā*; *üjac*, G jd. *ûjca*, G mn. *üjācā*; *žèludac*, G jd. *žèluca*, G mn. *žèludācā*. U primjeru G jd. *ûjca* došlo je do duljenja pred suglasničkim skupom kojem je prvi član sonant, a u primjerima poput *krāj* duljenje je provedeno samo u nominativu, dok je u ostalim padežima naglasak kratak, npr. G jd. *krāja*, D jd. *krāju* (usp. III.1.3. *Akcentuacija*). U primjerima poput *rāñenīk*, *üčenīk*,¹⁷⁸ *müčenīk*, *pūtnīk*, *sūputnīk* čuva se i mjesto naglasaka i duljina na sufiksu *-īk* u svim padežima, a u G mn. je u slobodnom govoru redovno skraćena druga duljina (otvoreni slog na kraju fonetske riječi).

U nekim primjerima pojavljuje se sekundarna visnost u L jd., ali ne možemo reći da takve imenice mijenjaju obrazac n.p. A u ostalim padežima (primjerice, prenošenje umjesto preskakanja naglasaka), npr. jd. N *mrāz*, L *na mrāzu*, N *prāg*, L *na prāgu*, N *rāt*, L *u rātu*. Visnost je potvrđena i u primjerima u kojima su imenica i prijedlog razdvojeni, npr. *po tākvōn mrāzu*, *u Drügōn svjēskōn rātu*. Dubletno dolazi u L jd. imenice *krāj*, *nā kraju* / *na krāju*.

U primjerima sa zanaglasnom duljinom tipa *gāvvrān*, *jāblān*, i onima s novijim duljenjem tipa *jëlēn*, *grümēn* čuva se duljina u svim jedninskim padežima, a u množinskima

¹⁷⁴ Uz taj oblik potvrđen je i leksem *sinovac*, koji se deklinira po n.p. B, te rjeđe *nětijāk* (v. III.1.1. *Vokalizam*).

¹⁷⁵ Primjer dubletno dolazi i kao *rōdijāk*, no takve su realizacije rijetke (v. III.1.1. *Vokalizam*).

¹⁷⁶ Zabilježen je primjer oblika jednine, ali samo u frazemu *čüdan svät*, pa možemo reći da je imenica *plurale tantum*.

¹⁷⁷ Sufiks *-en* počinje prema izvornim *n*-osnovama poput *jëlēn*.

¹⁷⁸ Ispitanici navode da se prije više koristio leksem *žāk*.

se očekivano krati ako se povećava broj slogova dodavanjem proširka -ov-, npr. jd. *gāvṛān*, G *gāvṛāna*, L *ò gavrānu / o gāvṛānu*, mn. DLI *gāvṛānīn / gāvṛāniman / gāvṛanoviman*¹⁷⁹.

U oblicima G mn. nalazimo uzlazne naglaske, npr. *čekīcā, čēmērā, jèzīkā, pòtōkā, vin^ogrādā*. Dublete su potvrđene u primjerima G mn. *dūkātā / dükātā, tērētā / tērētā*. Imenice koje su imale prednaglasnu duljinu u zadržavaju dugouzlazni naglasak, npr. V jd. *nārode*, *súsīde*, G mn. *nārōdā, súsīdā*.

Imenice *rāj, skūp* u jedninskoj deklinaciji su u n.p. C, a u množinskoj ostaju n.p. A (A jd. *ū rāj*, L jd. *na skūpu* : G mn. *rājēva, skūpōva*), pa ih možemo označiti kao tip C-A.

Imenice *bāt, čās, gṛč* u jednini se dekliniraju kao n.p. B, a u množini po obrascu n.p. A, osim imenice *bāt*, koja može doći s proširenom i s neproširenom množinom i ostati n.p. B (*bāti / bātovi*). One su tip B-A.

---

¹⁷⁹ Posljednje dvije varijante dolaze rijetko, samo u odgovoru na upitnik (v. III.4. Pragmatika).

Naglasna paradigma B:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>kòñ</i>	<i>kòñi</i>	<i>lòvac</i>	<i>lòvci</i>
G	<i>kòña</i>	<i>kòñā</i>	<i>lòvca</i>	<i>lòvācā</i>
D	<i>kòñu</i>	<i>kòñīn / kòñiman</i>	<i>lòvcu</i>	<i>lòvcīn / lòvciman</i>
A	<i>kòña</i>	<i>kòñe</i>	<i>lòvca</i>	<i>lòvce</i>
V	<i>kòñu</i>	<i>kòñi</i>	<i>lòvče</i>	<i>lòvci</i>
L	<i>o kòñu</i>	<i>kòñīn / kòñiman</i>	<i>o lòvcu</i>	<i>o lòvcīn / o lòvciman</i>
I	<i>kòñon</i>	<i>kòñīn / kòñiman</i>	<i>lòvcon</i>	<i>lòvcīn / lòvciman</i>

Imenice koje se sklanjaju po n.p. B: *bīk* (G jd. *bika*), *bīž* 'grašak' (G jd. *bīža*, češće u mn. N *bīži*, G *bīžā*), *bök* (G jd. *bòka*), *bôr* (G jd. *bòra*), *břk* (G jd. *břka*)¹⁸⁰, *brīst* (G jd. *brīsta*), *čëp* (G jd. *čëpa*), *dòm* (Gjd. *dòma*), *dvôr* (G jd. *dvóra*), *žëp* (G jd. *žëpa*), *žák* (G jd. *žáka*), *žòn* (G jd. *žòna*), *gospòdār* (G jd. *gospodára*), *grč* (G jd. *grča*), *grīj* (G jd. *grīja* 'grijev'), *gròb* (G jd. *gròba*), *gr̄m* (uz *gfm*, G jd. *gr̄ma*), *jècam* (G jd. *jècma*), *jèž* (*jéža*), *klòbük* (G jd. *klobúka*), *klûč* (G jd. *klúča*), *kòlāč* (G jd. *koláča*), *kòñ* (G jd. *kòña*), *kòtāč* (G jd. *kotáča*), *kòvāč* (G jd. *kováča*), *krāļ* (G jd. *kráļa*), *krīž* (G jd. *kríža*), *kût* (G jd. *kúta*), *lūg* 'pepeo' (G jd. *lúga*), *māk* (Gjd. *māka*), *mijūr* 'mjehur' (G jd. *mijúra*), *mīr* (G jd. *míra*), *mòmak* (G jd. *mònka*)¹⁸¹, *nòž* (G jd. *nóža*), *òkvīr* (G jd. *okvíra*), *òrā* 'orao' (G jd. *órla*), *òtac* (rijetko, upotrebljava se *čāca* ili rjeđe *tāta*; G jd. *òca*), *òvan* (G jd. *óvna*), *pās* (G jd. *pása*), *pástīr* (G jd. *pastíra*), *pétak* (G jd. *pétka*), *pívac* (Gjd. *pívca*), *pòsā* (G jd. *pòsla*), *pòđ* (G jd. *pòda*), *pöp* (G jd. *pòpa*), *pût* (G jd. *púta*), *rāst* (G jd. *rásta*, 'hrast'), *rážán* (G jd. *rážína*), *rùkāy* (G jd. *rukáva*), *sèlāk* (Gjd. *seľáka*), *slòn* (G jd. *slòna*), *snöp* (G jd. *snòpa*), *spūž* (G jd. *spúža*), *stô* 'stol' (G jd. *stòla*), *stòmāk* (G jd. *stomáka*), *strīc* (G jd. *stríca*), *stūp* (G jd. *stúpa*), *sūd* (G jd. *súda*), *vô* 'vol' (G jd. *vòla*), *töp* (G jd. *tòpa*), *tvör* (G jd. *tvòra*), *vòjník* (G jd. *vojníka*), *zglòb* (G jd. *zglòba*), *zidār* (G jd. *zidára*), *život* (G jd. *živòta*), *žūļ* (G jd. *žúlja*)...

Silazni naglasci u nominativu jednine velikog broja imenica n.p. B dolaze kao odraz kratkog neoakuta. U kosim padežima, kada riječ dodavanjem nastavka postaje dvosložna, u n.p. B se ostvaruju uzlazni naglasci na posljednjem slogu osnove (povučeni s nastavka), i to npr. jd. *bīk*, G *bika*; *bök*, G *bòka*; *klûč*, G *klúča*; *žūļ*, G jd. *žúlja*.

¹⁸⁰ Zanimljiv je primjer iz narodne priče: *Štà si mřkē òbisio bīke?*

¹⁸¹ U množini se mijenja, tj. dobiva dugosilazni naglasak *mòmci*, a u G mn. bilježimo: *momákā / mòmākā*.

U određenom broju imenica n.p. B u N jd. nalazimo zanaglasnu duljinu, dok je u kosim padežima tih imenica na mjestu duljine dugouzlazni naglasak, npr. jd. *gospòdār*, G *gospodára*; *kòlāč*, G *koláča*; *pástír*, G *pastíra*; *vòjník*, G *vojníka*.

Kod imenica *òrā*, *pòsā*, *stô*, *vô* finalno *-l* koje je u N jd. vokalizirano (a potom je došlo do kontrakcije) ne vokalizira se u kosim padežima. Drugim riječima, dodavanjem nastavka prestaje biti finalno, npr. G jd. *òrla*, *pòsla*, *stòla*, *vòla*. Imenice poput *mòmak*, *pétak*, *pívac*, *rážań* u N jd. (i G mn.) imaju tzv. nepostojano *a* koje nije dio osnove riječi, vidljive iz oblika za genitiv, npr. G jd. *mòmka*, *pétka*, *pívca*, *rážńa*.

U primjerima *vòjník*, *dèbíl*, *jùnāk*, *čùdāk*, *lùžāk*, *mláđíc* ostvaruje se čeonu naglasak, ali samo u vokativu, npr. V jd. *vòjńiče*, *jùnāče*, *dèbílú*, *čùdāče*, *lùžāče*, koji je po svojoj konativnoj funkciji tematiziran padež. Neke imenice n.p. A bez zanaglasne duljine također imaju takav vokativ, npr. *čövíče*,¹⁸² *pěĺínu* (prema *čòvík*, *pěĺín*).

Određen broj imenica pravilno se deklinira prema n.p. B i u proširenoj i u neproširenoj množini. Takva paradigma potvrđena je u primjerima: N jd. *bòb*, *bòr*,¹⁸³ *díò*,¹⁸⁴ *kròv*, *kùk*, *māč*, *nòž*, *pòđ*, *pòp*, *pòsā*, *stô*, *tòp*, *vô*; N mn. *bòbovi*, *bòrovi*, *dilòvi*, *kròvòvi*, *kùkòvi*, *māčòvi* / *māčeví*, *nóži* / *nòžòvi* / *nòževí*, *pòdòvi*, *pòpòvi*, *pòslovi*, *stòlovi*, *tòpòvi*, *vòlovi*; G mn. *bòbòva*, *bòròvā*, *dilòvā* itd.; DLI *bòbovīn* / *bòbovima(n)*, *bòrovīn* / *bòrovima(n)*, *dilovīn* / *dilovima(n)*, *pòpovīn* / *pòpovima(n)*...

Imenice *čěp*, *dvòr*, *žěp*, *grč*, *žúl* dekliniraju se po n.p. B kada nemaju proširak u množinskim padežima, npr. *čěpi*, *dvòri*, *žěpi*, *grči*, *žúli*. Ako se proširak pojavljuje, navedene imenice u množini se dekliniraju po n.p. A, npr. NV mn. *čěpòvi*, *dvòrovi*, *žěpòvi*, *grčòvi* / *grčeví*, *žúlòvi* / *žùleví*; G mn. *čěpòvā*, *dvòròvā*, *žěpòvā*, *grčòvā* / *grčevā*, *žúlòvā* / *žùlevā*; DLI *čěpòvi*, *dvòrovi*, *žěpòvi*, *grčòvi* / *grčeví*, *žúlòvi* / *žùleví*. S obzirom da u govoru Bitelića dolaze češće u obliku bez proširka, svrstane su u n.p. B, iako bismo ih mogli označiti i kao tip B-A ako im množina dolazi s proširkom.

U G mn. imenica *pétak*, *pívac* naglasak je dugosilazni, npr. G mn. *pétākā*, *pívācā*.

U govoru najstarijih govornika u G mn. kratkosilazni se može čuti i u imenica s nepostojanim *a*, npr. *mòmākā*, *pòslòvā*. Kod ostalih generacija češće se ostvaruju oblici s kratkouzlaznim, npr. *momākā*, *pòslòvā*.

¹⁸² Šimundić (1971: 91) bilježi dubletu *čövíče* / *čövíče*.

¹⁸³ Imenica čuva paradigmu n.p. B, kakvu nalazimo u čakavskim i novoštokavskim dalmatinskim govorima (usp. Kapović 2006: 164, 2010: 75) i mogli bismo je svrstati u poseban tip n.p. B koji ima dugu i kratku osnovu.

¹⁸⁴ Imenica je izvorno imala dugu osnovu koja je u paradigmi skraćena.

Imenice *kvâr*, *lěš* uvijek se u jednini dekliniraju po n.p. B, a u množini su prešle u n.p. A, npr. mn. NV *kvârovi*, NV *lěšovi* / *lěševi*. U takvim primjerima u dijelu novoštokavskih govora u Dalmatinskoj zagori nalazimo prelazak u n.p. C. Kapović (2010: 62) navodi: "Kod uvođenja duge množine na *-ovi/evi*, starije *stòli/ključí* zamjenjuju mlađi oblici *stòlovi/ključevi*. Međutim, na zapadu je (npr. u Dalmatinskoj zagori) u takvu slučaju poopćen naglasak n. p. C u dugoj množini te prema *stòli/ključí* dobivamo *stòlovi/ključevi*." U govoru Bitelića, dakle, bilježimo inovativan razvoj, no imenice ne prelaze u n.p. C, nego u (sinkronijsku) n.p. A. Tu bismo značajku trebali dodatno istražiti u govorima sinjske okolice i utvrditi je li inovacija specifična za govor Bitelića, odnosno govore okolice Sinja, ili zahvaća šire područje.

Naglasna paradigma C:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>bôg</i>	<i>bögovi</i>	<i>grâd</i>	<i>grädovi</i>
G	<i>bôga</i>	<i>bögōvā</i>	<i>grâda</i>	<i>gradōvā / grädōvā</i>
D	<i>bôgu</i>	<i>bögovīn / bögoviman</i>	<i>grâdu</i>	<i>gradōvīn / grädoviman</i>
A	<i>bôga</i>	<i>bögove</i>	<i>grâd</i>	<i>grädove</i>
V	<i>böže</i>	<i>bögovi</i>	<i>grâde</i>	<i>grädovi</i>
L	<i>ö bogu / bögu o bögovīn / bögoviman</i>		<i>o grâdu</i>	<i>u gradōvīn / grädoviman</i>
I	<i>bögon</i>	<i>bögoviman / bögoviman</i>	<i>grâdon</i>	<i>gradōvīn / grädoviman</i>

Imenice koje se sklanjaju po n.p. C: *bīs* (G jd. *bīsa*), *bīg* (G jd. *bīga*), *bôg* (G jd. *bôga*), *brīg* (G jd. *brīga*), *brīđ* (G jd. *brīda*), *brôđ* (G jd. *bröda*), *brôj* (G jd. *bröja*), *cvīt* (G jd. *cvīta*), *crīp* (G jd. *crīpa*), *cřy / cřy* (G jd. *cřva*), *čâr* (G jd. *čâra*), *dâh* (G jd. *dâha*), *dân* (G jd. *dâna*), *drôḥ* (G jd. *dröba*), *drûg* (G jd. *drûga*), *glâs* (G jd. *glâsa*), *glīḥ* (G jd. *glība*), *gnôj* (G jd. *gnöja*), *grâđ* (G jd. *grâda*), *klâs* (G jd. *klâsa*), *kômāđ* (G jd. *kômāda*)¹⁸⁵, *krûg* (G jd. *krûga*), *kvâs* (G jd. *kvâsa*), *lâđ* (G jd. *lâda*), *lêđ* (G jd. *lêda*), *lěš* (G jd. *lěša*), *līk* (G jd. *līka*), *līs* (G jd. *līsa*), *līst* (G jd. *līsta*), *lôy* (G jd. *lôva*), *lôj* (G jd. *löja*), *lūk* (G jd. *lûka*), *mêđ* (G jd. *mêda*), *mīsēc* (G jd. *mīsēca*), *mlâz* (G jd. *mlâza*), *môst* (G jd. *mösta*), *mrâk* (G jd. *mrâka*), *mrây* (G jd. *mrâva*), *mûž* (G jd. *mûža*), *nīz* (G jd. *nīza*), *nökat* (G jd. *nökta*)¹⁸⁶, *nôs* (G jd. *nösa*), *öbīčāj* (G jd. *öbīčāja*)¹⁸⁷, *öbzīr* (G jd. *öbzīra*)¹⁸⁸, *pâđ* (G jd. *pâda*), *pân* (G jd. *pâna*), *pīr* (G jd. *pīra*), *plämēn* (G jd. *plämēna*), *plēs* (G jd. *plêsa*), *plôđ* (G jd. *plöda*), *pöglēđ* (G jd. *pöglēda*), *prämēn* (G jd. *prämēna*), *prstēn* (G jd. *prstēna*), *pūk* (G jd. *pûka*), *râst* (G jd. *râsta*), *rêđ* (G jd. *rêda*), *rêp* (G jd. *rêpa*), *rôđ* (G jd. *röda*), *rôj* (G jd. *röja*), *rûḥ* (G jd. *rûba*), *sīn* (G jd. *sīna*), *slôj* (G jd. *slöja*), *slüčāj* (G jd. *slüčāja*)¹⁸⁹, *smīj* (G jd. *smīja*), *smrâđ* (G jd. *smrâda*), *snīg* (G jd. *snīga*), *sökō* (G jd. *sökola*), *stân* (G jd. *stâna*), *stâs* (G jd. *stâsa*), *stīđ* (G jd. *stīda*), *svīt* (G jd. *svīta*), *šûm* (G jd. *šûma*), *tôk* (G jd. *tôka*), *trâg* (G jd. *trâga*), *třk* (G jd. *třka*), *trûđ* (G jd. *trûda*), *ûm* (G jd. *ûma*), *vûk* (G jd. *vûka*), *zêc* (G jd. *zêca*), *zīđ* (G jd. *zīda*), *znôj* (G jd. *znöja*), *žâr* (G jd. *žâra*), *žlīḥ* (G jd. *žlība*).

¹⁸⁵ Imenica se mijenja po n.p. C jer ima visan lokativ: jd. N *kômād*, G *kômāda*, D *kômādu*, A *kômād*, V *kômādu*, L u *komādu*, I *kômādon*; mn. NV *kômādi*, G *komādā*, DLI *komādima*, A *kômāde* (usp. Kapović 2010: 83).

¹⁸⁶ Imenica u kosim padežima ima oblike: jd. G *nökta*, D *nöktu*, A *nökat*, V *nöktu*, L na *nöktu*, I s *nökton*; mn. N(V) *nökti*, G *nöktijū*, DLI *nöktīn / nöktima(n)*, A *nökte*.

¹⁸⁷ Imenica je u n.p. C jer ima visan lokativ jednine: NA *öbīčāj*, G *öbīčāja*, D *öbīčāju*, L *öbīčāju*, I *öbīčājon / öbīčājen*, mn. N *öbīčāji*, G *öbīčājā*, DLI *öbīčājīn / öbīčājima(n)*, A *öbīčāje*.

¹⁸⁸ Imenica je u n.p. C jer ima preskakanje u prijedložnim padežima, npr. jd. NA *öbzīr*, G *bëz öbzīra*; A *ü öbzīr*.

¹⁸⁹ Imenica je u n.p. C jer ima visan lokativ jednine, npr. jd. NA *slüčāj*, L u *slučāju*.

Osnova imenica n.p. C prvotno nije bila naglašena, nego je naglasak bio ili čeon (na početku fonetske riječi, pri čemu je redovno bilo preskakanje na proklitiku) ili na prvome jakom morfemu, što se i danas čuva u imenica koje nisu promijenile deklinacijski obrazac.

Imenice n.p. C većinom u jednini imaju na početnim slogovima silazne naglaske, kratkosilazni ili dugosilazni. Potonji je ili rezultat duljenja, pa je u kosim padežima vidljivo da je bio kratak, npr. *brôj*, G jd. *brôja*,¹⁹⁰ ili je bio izvorno dug, npr. *glās*, G jd. *glāsa*, A jd. *ü glās*, L jd. *na glāsu*.¹⁹¹ Takvo duljenje nalazimo i u primjerima *dān*, *gñôj*, *rôj*, *krôj*, *znôj*, koji imaju kraćinu u kosim padežima, npr. G jd. *gñôja*, *rôja*, *krôja*, *znôja*. Iznimka je imenica *dān* koja i u kosim padežima ima duljinu, npr. G jd. *dāna*, A jd. *nā dān*, L jd. *po dānu*, no ona je izvorno imala drugi genitivni nastavak *дѣнь, *дѣне (usp. Gluhak 1993: 187). Slično je duljenje potvrđeno i u zanaglasnom slogu u primjerima tipa *büsēn*, *gövōr* (v. III.1.3. Akcentuacija).

Kao što je već na više mjesta rečeno, preskakanje naglasaka na proklitike je u n.p. C dosljedno, npr. A jd. m.r. *nā rōg*, *zā nōs*, *ü lāđ*, *ü lōv*, *ü boga*, *ü glās*, *ü mrāk*, *ü stān*, *ü grāđ*; G jd. m.r. *ōko vrāta*, *priko dāna*, *zā dāna*, *zā mūža*; A mn. *nā dāne* i sl. Napominjemo da je u n.p. C redovno preskakanje, a u n.p. A prenošenje. Drugim riječima, rezultat pomaka u riječima koje izvorno nisu bile naglašene gotovo uvijek je kratkosilazni na početku fonetske riječi, a u riječima koje su imale naglasak na prvom slogu osnove, naglasak je pomaknut prema početku, ali udar ostaje vezan za isti slog (dominantni korijenski morfem), pa se naglasak realizira kao uzlazni, kratki, npr. A jd. m.r. n.p. A *zā dīda* : n.p. C *zā mūža*.

Mnoge imenice prešle su u n.p. A, npr. *blūd*, *bôđ*, *bök*, *büsēn*, *čvōr*, *rōg*. Imenice *bôđ* i *rōg* izvorno se rekonstruiraju kao psl. n.p. *d* (usp. Kapović 2014: 779), a danas su u govoru Bitelića prešle u n.p. C. Pritom se u starijega stanovništva može čuti i duljina na starome mjestu naglasaka, npr. G mn. *bödōvā* < *bodōvā*. Ta duljina može biti i novijeg postanja (v. III.1.3. Akcentuacija, i to III.1.3.4. Podrijetlo). Neke riječi u kojima je produljen kratkosilazni promijenile su paradigmu i prešle u n.p. C, npr. jd. *plûg*, G *plûga*, L *na plûgu*, mn. *plûgovi*, G *plûgōvā*, DLI *plûgovīn*.

¹⁹⁰ Usp. Kapović (2010: 78): "U nominativu jd. *o*-osnova (a također i *i*-osnova, usp. *kōstь > *kōst*) stari psl. *" u svim se hrv. narječjima i u sln. u jednosložnim riječima dulji u *ˆ*: npr. *bōgь > *bōg*, *nōsь > *nōs* (usp. sln. *bōg*, *nōs*). Zbog dotičnoga se duljenja u hrv. i sln. u N. stapaju stare kratke i duge osnove: usp. hrv. *bōg*, sln. *bōg* < *bōgь i hrv. *zūb*, sln. *zōb* < *zōbь."

¹⁹¹ Lokativ jednine *na glāsu* leksikalizirao se u frazem u značenju "poznat po lošim osobinama". Menac Mihalić (2005: 172-173) bilježi primjere za Šibenik, Lovreć, a za Dobrinče, Čislu, Gospić, Lovreć i Otok bilježi samo frazem: "na {dobron / dobru} glasu = poznat po dobrim osobinama: *Na dobron je glasu* (Či). *Kuća je na dobru glasu* (Do). *Momak na glasu* (Do). *Na dobron je on glasu* (Go). *Bila je na glasu* (Lo). *Ona je na dobru glasu* (Lo). *Ona je na glasu* (Ot)."

U govoru Bitelića dobro se čuva razlika prema visnosti u dativu i lokativu jednine. U dativu nalazimo i primjere koji mogu imati uzlazne naglaske, npr. D jd. *stògu, rògu, bròdu*; i one koji čuvaju starije stanje, npr. D jd. *nòsu, grādu, glāsu, līku*. Također, zabilježena je visnost u lokativu jednine kod imenica koje znače neživo: L jd. *po dānu, u stānu, u grādu*, dok kod imenica koje znače živo izostaje: L jd. *ò bogu, ò sīnu* (usp. Kapović 2010: 80, Šimundić 1971: 96).

U množinskim padežima bilježimo naglasak na starome mjestu, npr. *gradóvā* (uz mlađi *grādōvā*, koji je poopćen prema N mn.), *sinóva* (uz češće *sinōvā*), *miséci* (bez dubleta, potvrđen i u govoru mlađih generacija), i to samo u dugoj n.p. C. U kratkoj takav naglasak nije posvjedočen (npr. G mn. *bödōvā, bögōvā*).

Velik broj imenica u govoru Bitelića množinske padeže ujednačava prema NAV i oblicima iz n.p. A, posebno u višesložnim padežima, npr. NAV *cārevi, plūgovi, kmětovi, mīševi, mlīnovi*, DLI *dārovima, dūgovima, glāsovima, nōsovima*. Do ujednačenja je vjerojatno došlo nakon kraćenja koje je zahvatilo nejednakosložne deklinacije (tj. deklinacije koje nemaju isti broj slogova u nominativu i drugima padežima). Takve imenice možemo označiti kao tip C-A.

b) Imenice *a*-vrste ili *ô*-osnova srednjeg roda

Imenice *a*-vrste sr. r. u N. imaju nastavak *-o* ili *-e*: *rèbro sèdlo, sùkno, àuto, finále, kòpĭe, pòĭe*. Takve se imenice dekliniraju po jednakosložnoj paradigmi. Postoji i nejednakosložna deklinacija, koja je odraz osl. sporednih deklinacija.

Određen broj imenica ima u N jd. nastavak *-ø*, npr. *ime, tèle, pìle*. To su većinom imenice koje su pripadale sporednim općeslavenskim deklinacijama. Navedeni primjeri redom su pripadali *t*-deklinaciji (osim prvog, koji je bio *n*-deklinacija), pa danas imamo *tèle, tèleta* koje se razvilo od osl. *telę*, G jd. *teĭete*, NAV mn. *teĭete* (usp. Damjanović 2003: 93).

Od četiriju imenica koje u hrvatskom jeziku čuvaju tragove stare *s*-deklinacije,¹⁹² u govoru Bitelića imenice *čüdo, tĭlo* izjednačile su se s glavnom deklinacijom, a kao relikat bilježi se *něbo*, N mn. *nebësa*, sa semantičkom obilježenošću u značenju 'raj'. Imenica *kòlo* priklonila se glavnoj deklinaciji (G *kòla*, N mn. *kòla*, G mn. *kòlā*).

Imenice koje su pripadale *t*-deklinaciji, a posebno one koje znače 'mlado', nemaju gramatičku množinu (osim ako ne prelaze u npr. *pĭlĭć*), nego se semantička množina izražava zbirnim imenicama, koje se većinom dekliniraju po jedninskoj deklinaciji *i*-vrste.

Apstraktne imenice (npr. *zdrâvĭe*) te one koje imenuju što nebrojivo (npr. *blāto, brāšno, mlĭko*) nemaju ni semantičku ni gramatičku množinu. Stoga ih u deklinaciji im. sr. r. tretiramo kao imenice *singularia tantum*.

Imenice *plúća, ústa, vráta*; imaju samo gramatičku množinu, koja se koristi i kada znače jedninu, dakle, one su *plurale tantum*. Srednjem rodu pripada i indeklinabilna imenica *dòba*. Imenice *òko* i *ùho* nemaju množinu ***òka, **ùha*, nego se u množini dekliniraju po *i*-vrsti, a u G mn. čuvaju nastavak *-ijū*. Imenica *dĭte* ima supletivnu množinsku osnovu, N mn. *dica*, koja se deklinira po jedninskoj deklinaciji *ē*-vrste, G mn. *dicē*, DL *dĭcĭ*, A *dĭcu*, I *dĭcōn*.

Imenice koje imaju nulti morfem u nominativu, a pripadale su staroj *n*-deklinaciji, npr. *ime, vĭme, rāme, prèzime*; sinkronijski gledano u svim padežima (osim u NAV jd.) imaju osnovu proširenu infiksom *-n-*: jd. G *imena, vĭmena, rāmena*, D *imenu, vĭmenu, rāmenu*, NAV mn. *imèna, vĭmèna, ramèna*.

Zabilježen je izostanak prijeglasa *o > e* u V jd. sr.r. s odmiličnim značenjem u primjeru *sūnco mòje*, koji dolazi i uz ostvaraje bez prijeglasa *sūnce mòje*. Promjena je dio

¹⁹² To su imenice koje u N mn. imaju oblike *čüdesa, tĭjesa, nebësa, kolesa* - koje su značenjski obilježene u odnosu na deklinaciju bez proširka.

uopćavanja fleksije prema nepalatalnim osnovama kakvo je opisano u poglavlju o imenicama *a*-vrste muškog roda koje u I jd. imaju nastavak *-on* i kada osnova završava palatalom.

U I jd. imenica sr.r. u Biteliću prevladavaju oblici s nastavkom *-on*, npr. *ícon*, *pícon*; no nalazimo i *-en*, npr. *pölen*, *páľéńen*; te one koji mogu imati i *-on* i *-en*, npr. *sûncen* / *sûncon*. U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima također je zabilježena ta pojava. Menac (2005: 51) navodi *-on* u većini govora, uz dubletne ostvaraje u tri mjesta (Dobrinče, Lovreć i Šibenik) i *-en* u jednome (Čisla). Šimundić (1971: 100) za imenice sr.r. navodi: "Završeci *-e* i *-o* ne prave nikakvu razliku u nastavcima osim još u vok. jednine."

U imenica kojima osnova završava suglasničkim skupom u G mn. se umeće nepostojano *a*, npr. N jd. *jütro*, G mn. *jütārā*, N jd. *köpľe*, G mn. *köpāľā*; N jd. *písmo*, G mn. *pîsāmā*, N jd. *vlákno*, G mn. *vlākānā*. U G mn. imenica *sřce* i *püce* nepostojano *a* odraz je vokalizacije poluglasa te je u G mn. sačuvan trag starog korijena: *sřďācā*, *pütācā*. Napominjemo da takvi primjeri dolaze vrlo rijetko, uz *sřcā*, *pücā*, pri čemu je druga imenica prešla u ž.r. *e*-vrste, npr. *püca*, G jd. *pücē*...

Naglasna paradigma A:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>gr̃lo</i>	<i>gr̃la</i>	<i>kòrito</i>	<i>kòrita</i>
G	<i>gr̃la</i>	<i>gr̃lā</i>	<i>kòrita</i>	<i>kòritā / kòritā</i>
D	<i>gr̃lu</i>	<i>gr̃līn / gr̃liman</i>	<i>kòritu</i>	<i>kòritīn / kòritiman</i>
A	<i>gr̃lo</i>	<i>gr̃la</i>	<i>kòrito</i>	<i>kòrita</i>
V	<i>gr̃lo</i>	<i>gr̃la</i>	<i>kòrita</i>	<i>kòrita</i>
L	<i>ù gr̃lu / gr̃lu</i>	<i>ù gr̃līn / gr̃liman</i>	<i>kòritu</i>	<i>kòritīn / kòritiman</i>
I	<i>gr̃lon</i>	<i>gr̃līn / gr̃liman</i>	<i>kòriton</i>	<i>kòritīn / kòritiman</i>

Imenice koje se sklanjaju po n.p. A: *blāto* (G jd. *blāta*), *brāšno* (G jd. *brāšna*), *bṛdo* (G jd. *bṛda*), *brīme* (G jd. *brīmena*), *čēdo* (G jd. *čēda*), *gòvedo* (G jd. *gòveda*), *jāńe* (G jd. *jāńeta*), *jāre* (G jd. *jāreta*), *jāto* (G jd. *jāta*), *jūtro* (G jd. *jūtra*), *kòlino* (G jd. *kòlina*), *kòpito* (G jd. *kòpita*), *kòrito* (G jd. *kòrita*), *köp̃le* (G jd. *köp̃la*), *līto* (G jd. *līta*), *mīsto* (G jd. *mīsta*), *māslo* (G jd. *māsla*), *òko* (G jd. *òka*), *oglēdalo* (G jd. *oglēdala*), *pīle* (G jd. *pīleta*), *rālo* (G jd. *rāla*), *sālo* (G jd. *sāla*), *stādo* (G jd. *stāda*), *sūnce* (G jd. *sūnca*), *tēle* (G jd. *tēleta*), *ūvo* (G jd. *ūva*), *úže* (G jd. *úžeta*), *zṛno* (G jd. *zṛna*), *žīto* (G jd. *žīta*).

Imenice koje se dekliniraju po n.p. A imaju jedan od naglasaka na prvom ili drugom slogu osnove. Naglasak je u velikom broju primjera kratkosilazni koji je odraz staroga akuta, npr. *blāto*, *brāšno*, *bṛdo*, *jūtro*, *līto*, *mīsto*, *pīle*, *rālo*, *sālo*, *stādo*, *ūvo*. Dugosilazni naglasak nalazimo u riječima u kojima je bio kratkosilazni kao odraz staroga akuta koji je naknadno produljen, npr. *sūnce* (sonantno duljenje). Ako je stari akut bio na nepočetnom slogu osnove, također se najprije odrazio kao kratkosilazni, koji je po pravilima novoštokavske retrakcije povučen na prethodni slog kao kratkouzlazni, npr. *gòvedo*, *kòlino*, *kòpito*, *kòrito*, *oglēdalo*.

Ako se naglasak prenosi na proklitiku, što je u govoru Bitelića i općenito u novoštokavskim ikavskim govorima često, u većini primjera prenosi se kao uzlazni, npr. A jd. *ù blato*, *ù brašno*, *nā brime*, *zà čedo*, *zà jańe*, *zà jare*, G jd. *dò jutra*, *òđ kop̃la*, *dò lita*, *iz mista*, A jd. *nā maslo*, *zà pile*, *nā ralo*, *nā salo*, *nā stado*, *nā sūnce*, *nā žito*. Rjeđe naglasak može preskočiti, tj. prijeći na proklitiku kao kratkosilazni, i to u primjerima A jd. *òd brda*, L jd. *nā zṛnu*, A jd. *ù gr̃lo*, *ù oko*, *ù uvo*. Primjeri u kojima je naglasak pomaknut kao kratkosilazni ne znači da su riječi prešle u n.p. C, u kojoj se na proklitikama realizira čeonu naglasak, jer nemaju obilježje visnosti u lokativu jednine, koju bilježimo i u imenicama srednjeg

roda (v. nastavak). U ostalim padežima naglasak je stabilan na osnovi, a u n.p. C nalazimo pomičnost.¹⁹³

U genitivu množine dug je i preposljednji slog, npr. NAV mn. *gòveda*, G mn. *gòvēdā*. Imenice kojima osnova završava suglasničkim skupom dobivaju nepostojano *a*, koje je također dugo, npr. NAV mn. *jūtra*, G mn. *jūtārā*; *köpļe*, G mn. *köpālā*. Ako je riječ dvosložna, dulji se naglašeni slog pa se u G mn. bilježimo dugosilazni, npr. NAV mn. *břda*, G mn. *břdā*; NAV mn. *mīsta*, G mn. *mīstā*,¹⁹⁴ NAV mn. *līta*, G mn. *lītā*.

Višesložne imenice koje imaju kratkouzlazni na jednom od središnjih slogova, npr. *oglēdalo* 'zrcalo'; u genitivu množine imaju kratkosilazni na središnjem slogu (*oglēdālā*). U primjerima tipa *kòlino*, *kòrito* u G mn. češće se čuvaju oblici s kratkouzlaznim naglaskom, npr. *kòlīnā*, *kòrītā*; no mogu se čuti i oblici s kratkosilaznim, npr. *kōlīnā*, *kōrītā*. Množina imenice *kòpito* deklinira se kao im. ž.r. *e*-vrste: mn. NA(V) *kòpīte*, G *kòpītā* / *köpītā*, DLI *kòpītīn* / *kòpītīma(n)*.

Imenice koje pripadaju nejednakosložnoj deklinaciji zadržavaju naglasak na osnovi i u kosim padežima: jd. NAV *brīme*, G jd. *brīmena*, DL *brīmenu*, I *brīmenon*; NAV *jāñe*, G *jāñeta*, DL *jāñetu*, I *jāñeton*; NAV *järe*, G *järeta*, DL *järetu*, I *järeton*; NAV *pīle*, G *pīleta*, DL *pīletu*, I *pīleton*; NAV *tēle*, G jd. *tēleta*, DL *tēletu*, I *tēleton*; NAV *úže*, G *úžeta*, DL *úžetu*, I *úžeton*. Množinska deklinacija tih imenica nije potvrđena, a umjesto nje koriste se ili umanjenice ili zbirne imenice, npr. N mn. *jāñīci*, N zb. *jāñāḡ*, N mn. *jārići*, N mn. *pīlići*, N zb. *tēlāḡ*, N zb. *ūžāḡ*. Ti oblici također se sklanjaju po n.p. A *a*-vrste (umanjenice) ili *i*-vrste (zbirne). Također, imenice *blāto*, *brāšno*, *brāstvo*, *žīto* nemaju gramatičku množinu, one su *singularia tantum*. Imenica *sūnce* ima množinu kada se koristi u prenesenom značenju, odnosno kada znači 'dijete' s odmiličnim konotacijama.

¹⁹³ Usp. Kapović (2011: 113), Šimundić (1971: 100).

¹⁹⁴ Dubletno se mogu čuti i oblici s uzlaznim naglascima koji pokazuju da se imenica u množini se može mijenjati i kao n.p. B, NA(V) mn. *mīsta*, G *mīstā*, DLI *mīstīn* / *mīstīma*.

Naglasna paradigma B:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>sèlo</i>	<i>sèla</i>	<i>jáje</i>	<i>jája</i>
G	<i>sèla</i>	<i>sélā</i>	<i>jája / jájeta</i>	<i>jájā</i>
D	<i>sèlu</i>	<i>sèlīn / sèliman</i>	<i>jáju / jájetu</i>	<i>jájīn / jájiman</i>
A	<i>sèlo</i>	<i>sèla</i>	<i>jáje</i>	<i>jája</i>
V	<i>sèlo</i>	<i>sèla</i>	<i>jáje</i>	<i>jája</i>
L	<i>u sèlu</i>	<i>sèlīn / sèliman</i>	<i>o jáju / jájetu</i>	<i>jájīn / jájiman</i>
I	<i>sèlon</i>	<i>sèlīn / sèliman</i>	<i>jájon / jájeton</i>	<i>jájīn / jájiman</i>

Imenice sr. r. koje se sklanjaju po n.p. B: *bràstvo* (G jd. *bràstva*), *bogàstvo* (G jd. *bogàstva*), *čèlo* (G jd. *čèla*), *crívo* (G jd. *críva*), *díte* (G jd. *diteta*, V jd. *díte*), *gnízdo* (G jd. *gnízda*), *góvno* (G jd. *góvna*), *gúvno* (G jd. *gúvna*), *krílo* (G jd. *kríla*), *léglo* (G jd. *légla*), *líce* (G jd. *líca*), *mlíko* (G jd. *mlíka*; *singularia tantum*), *pèro* (G jd. *pèra*), *písmo* (G jd. *písma*), *lèbro / rèbro* (G jd. *lèbra / rèbra*), *plátno* (G jd. *plátna*), *plúca* (G mn. *plúcā*; *plurale tantum*), *rešèto* (G jd. *rešèta*), *sèdlo* (G jd. *sèdla*), *sèlo* (G jd. *sèla*), *slòvo* (G jd. *slòva*), *súkno* (G jd. *súkna*), *ústa* (G mn. *ústā*; *plurale tantum*), *vèslo* (G jd. *vèsla*), *víno* (G jd. *vína*; *singularia tantum*), *vráta* (G jd. *vrátā*, *plurale tantum*).

U n.p. B naglasak je redovno vezan za slog nakon osnove, koji je prema pravilima novoštokavske retrakcije povučen na prethodni slog kao kratkouzlazni ili dugouzlazni. Takvi naglasci potvrđeni su i u jednini i u množini, i to većinom kod imenica kratke osnove, npr. jd. NA(V)¹⁹⁵ *sèlo*, G *sèla*, DL *sèlu*, I *sèlon*, mn. NA(V) *sèla*, G *sélā*, DLI *sèlīn / sèlima(n)*; NA(V) *rèbro*, G *rèbra*, DL *rèbru*, I *rèbron*, mn. NA(V) *rèbra*, G *rèbārā*, DLI *rèbrīn / rèbrima(n)*. U riječima dugih osnova i u jednini i u množini dolaze primjeri s dugouzlaznim na kraju osnove (odnosno u sredini riječi ili na kraju riječi ako je došlo do potpune redukcije samoglasnika), npr. NA(V) jd. *gúvno*, NA(V) mn. *gúvna*; NA(V) jd. *gnízdo*, NA(V) mn. *gnízda*; NA(V) jd. *líce*, NA(V) mn. *líca*, NA(V) jd. *súkno*, NA(V) mn. *súkna*, NA(V) jd. *víno*, NA(V) mn. *vína*, NA(V) jd. *ždrílo*, NA(V) mn. *ždríla*.

I u skupini imenica *a*-vrste sr.r. koje se dekliniraju po n.p. B nalazimo imenice koje se dekliniraju samo po jedninskoj odnosno samo po množinskoj deklinaciji. Imenice koje imaju samo gramatičku jedninu (*singularia tantum*) u toj skupini su *mlíko*, *víno*, a one koje imaju samo gramatičku množinu (*plurale tantum*) *plúca*, *ústa*, *vráta*. Imenica *pèro* može imati i množinu, npr. NA(V) *pèra*, no češće se javlja u zbirnom obliku *pêrje*.

¹⁹⁵ Vokativ nije u upotrebi i potvrđen je samo kao odgovor na pitanje iz upitnika.

Velik broj imenica ima homofornne oblike za genitiv jednine i nominativ, akuzativ (i vokativ) množine. Primjeri: G jd. i NA(V) mn. *čèla*, G jd. i NA(V) mn. *críva*, G jd. i NA(V) mn. *gñízda*, G jd. i NA(V) mn. *gúvna*, G jd. i NA(V) mn. *kríla*, G jd. i NA(V) mn. *léгла*, G jd. i NA(V) mn. *líca*, G jd. i NA(V) mn. *pèra*, G jd. i NA(V) mn. *súkna*, G jd. i NA(V) mn. *písma*, G jd. i NA(V) mn. *lèbra / rèbra*, G jd. i NA(V) mn. *rešèta*, G jd. i NA(V) mn. *sèdla*, G jd. i NA(V) mn. *sèla*, G jd. i NA(V) mn. *vèsla*.

Ako nije došlo do promjene intonacije (v. nastavak), u množinskoj deklinaciji razlika NA(V) : G sadržana je u zanaglasnoj duljini, npr. mn. NA(V) *críva* : G *crívā*, NA(V) *gñízda* : G *gñízdā*, NA(V) *jája* : G *jájā*, NA(V) *kríla* : G *krílā*, NA(V) *líca* : G *lícā*, NA(V) *plúca* : G *plúcā*, NA(V) *ústa* : G *ústā*. U G mn. dulji se i pretposljednji slog pa kratki naglasci dvosložnih riječi postaju dugi, npr. mn. NA(V) *čèla* : G *čélā*, NA(V) *sèla* : G *sélā*, NA(V) *slòvo* : G *slóvā*. Imenice kojima osnova završava suglasničkim skupom, npr. *lèbro / rèbro*, *vèslo* u G mn. imaju nepostojano *a*, npr. G mn. *lèbārā / rèbārā*, *vèsālā*.

U genitivu množine imenica *písma* i *gúvno* također se umeće nepostojano *a*, a usto dolazi do promjene intonacije koja je tipična za n.p. B takvih imenica, npr. G mn. *gūvānā*, *pīsāmā*. U ostalim padežima imenice imaju odlike n.p. B pa su svrstane u tu paradigmu, npr. jd. NA(V) *písma*, G *písma*, DL *písmu*, I *písmom*, mn. NA(V) *písma*, DLI mn. *písmīn / písmīma(n)*; jd. NA(V) *gúvno*, G *gúvna*, DL *gúvnu*, I *gúvnom*, mn. NA(V) *gúvna*, DLI mn. *gúvnīn / gúvnīma(n)* (usp. Kapović 2011: 122).

U ovoj naglasnoj paradigmi rijetko dolazi do prenošenja naglasaka, jer je vezan za kraj osnove. Zabilježeno je u A mn. u primjeru (psovki) *ù gōvna*, no tu se radi o imenici koju bismo mogli opisati kao tip B-A, dakle, koja ima jedninu po n.p. B, a množinu po n.p. A: jd. NA *gōvno*, G *gōvna*, DL *gōvnu*, V *gōvno*, I *gōvnom*; mn. NAV *gōvna*, G *gōvānā*, DI *gōvnīn / gōvnīma(n)*, L *ù gōvnīn / o gōvnīn / ù gōvnīma(n) / gōvnīma(n)*.

Imenica *díte* deklinira se kao poseban tip n.p. B. U jednini u kosim padežima nalazimo kratkouzlazni naglasak, a vokativ se razlikuje od nominativa i akuzativa po silaznom naglasku: jd. NA *díte*, G *díteta*, DL *dítetu*, V *díte*, I *díteton*. Ponavljamo da se u množini mijenja po jedninskoj deklinaciji *ē*-vrste, i to po n.p. C: NAV *dica*, G *dicē*, DL *dīci*, A *dīcu*, I *dicōn*.

Naglasna paradigma C:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>pòļe</i>	<i>pòļa</i>	<i>ràme</i>	<i>ramèna</i>
G	<i>pòļa</i>	<i>pòļā</i>	<i>ràmena</i>	<i>raménā</i>
D	<i>pòļu</i>	<i>pòļīn / pòļiman</i>	<i>ràmena</i>	<i>ramènīn / ramèniman</i>
A	<i>pòļe / ü poļe</i>	<i>pòļa</i>	<i>ràme</i>	<i>ramèna</i>
V	<i>pòļe</i>	<i>pòļa</i>	<i>ràme</i>	<i>ramèna</i>
L	<i>pòļu / ü poļu</i>	<i>pòļīn / pòļiman</i>	<i>nā ramenu / ramènu</i>	<i>ramènīn / ramèniman</i>
I	<i>pòļen</i>	<i>pòļīn / pòļiman</i>	<i>ràmenon</i>	<i>ramènīn / ramèniman</i>

Imenice koje se sklanjaju po n.p. C: *blāgo* (G jd. *blāga*), *dřvo* (G jd. *dřva*, *dřveta*), *īme* (G jd. *īmena*), *jězero* (G jd. *jězera*), *kōlo* (G jd. *kōla*), *měso* (G jd. *měsa*), *mōre* (G jd. *mōra*), *něbo* (G jd. *něba*), *ōlovo* (G jd. *ōlova*), *plěme* (G jd. *plěmena*), *pòļe* (G jd. *pòļa*), *ràme* (G jd. *ràmena*), *sīme* (G jd. *sīmena*), *sīno* (G jd. *sīna*), *sřce* (G jd. *sřca*), *tīlo* (G jd. *tīla*), *tīme* (G jd. *tīmena*), *tīsto* (G jd. *tīsta*), *vīme* (G jd. *vīmena*), *vrīme* (G jd. *vrīmena*)¹⁹⁶, *zvōno* (G jd. *zvōna*), *ždrībe* (G jd. *ždrībeta*).

Imenice *měso*, *ōlovo*, *ždrībe* nemaju množinsku paradigmu i svrstavamo ih u *singularia tantum*. Imenica *vrāta* nema gramatičku jedninu te je ona *plurale tantum*. Imenica *něbo* nema gramatičku množinu, no čuva se reliktni N mn. *nebēsa*, koji je semantički obilježen i znači 'raj'. Imenica *dřvo* može se deklinirati i po jednakosložnoj i po nejednakosložnoj deklinaciji, npr. G jd. *dřva*, *dřveta*, I jd. *dřvon*, *dřveton*; pri čemu postoje značenjske nijanse pa kraći oblici stoje kada se govori o gradivnom materijalu, a dulji kada se govori o stablima. Dulji oblici nemaju gramatičku množinu, a umjesto nje koristi se zbirna imenica *dřvēcē*.

U jednini n.p. C većinom dolazi čeonu naglasak u svim padežima, osim u L jd. u kojem se može ostvariti razlika po visnosti. Taj padež privlači naglasak pa nalazimo primjere: *u imènu*, *na mésu*, *u sínu*, *u tílu*, *na timènu*, *u tístu*, *na zvònu*, *o ždribètu*.¹⁹⁷ Moguće je da je ta visnost, koja se u nekim štokavskim govorima ostvaruje i u imenica srednjeg roda, ostatak dominantnosti starog lokativnog nastavka *-ü* (usp. Kapović 2011: 128). Naglasak u L jd. u ostalim primjerima rijetko je visan, npr. L jd. *ō blāgu*, *nā mōru*, *nā nebu*, *nā olovu*, *ü plemenu*, *ü poļu*, *nā ramenu*, *ü sīnu*, *ü srcu*, *ü vīmenu*. Ipak se može ostvariti i visno, i to u primjerima: L jd. *o blāgu*, *na mōru*, *na ramènu*, *u vīmènu*.

¹⁹⁶ Imenica *vrīme* ima posebnu potparadigmu jer je obrazac po kojem se mijenja nepravilan za n.p. C zbog dugouzlaznog naglaska u N jd. a u ostalim padežima sklanja se po obrascu prikazanom u *ràme*, N mn. *ramèna*.

¹⁹⁷ Simundić (1971: 102) navodi da postoje dubletni primjeri *blāgu / blāgu* u govorima Imotskog i Bekije.

U padežima koji dolaze s prijedlozima, genitivu, akuzativu i lokativu (i to češće u jednini), naglasak redovno preskače na proklitiku, tj. na apsolutni početak fonetske riječi, i to kao kratkosilazni, npr. N jd. *blāgo*, A jd. *zā blāgo*; N jd. *dřvo*, G jd. *ö(d) drva*; N jd. *jězero*, A jd. *nā jezero*; N jd. *kōlo*, L jd. *ü kolu*; N jd. *měso*, A jd. *ü mēso*; N jd. *môre*, A jd. *nā mōre*; N jd. *něbo*, L jd. *nā nebu*; N jd. *ölovo*, G jd. *öd olova*; N jd. *sřce*, A jd. *ü srce*. Tako je i u nejednakosložnim deklinacijama, npr. N jd. *dřvo*, G jd. *ö(d) drveta*; N jd. *rāme*, L jd. *nā ramenu*; N jd. *vrīme*; A jd. *nā vrīme*, L jd. *nā vrimenu* (rijetko).

Većina imenica starih *n*-osnova deklinira se po n. p. C, jd. N *rāme*, A *nā rame*, L *nā ramenu*, N mn. *ramèna*; jd. N *sīme*, A *nā sime*, L *ü simenu*, N mn. *simèna*; jd. N *tīme*, A *nā time*, L *nā timenu* / *na timènu*, N mn. *timèna*; jd. N *vīme*, A *nā vime*, L *ü vimenu*, N mn. *vimèna*; jd. N *vrīme*, A *nā vrīme*, N mn. *vrिमèna*. Ta se značajka dobro čuva i u govoru mlađih generacija, a rijetko nalazimo i primjere bez preskakanja naglasaka na proklitiku, npr. L jd. *u sīmenu*, *u vīmenu*, *u vrīmenu*. Tendencija je suprotna od one koju smo mogli zamijetiti kod deklinacije imenica m.r. *a*-vrste, u kojoj su i imenice n.p. *b* i n.p. *c* u velikom broju prešle u n.p. A, posebno u množinskim deklinacijama. U imenica sr.r. *a*-vrste takve su imenice iz n.p. *a* prešle u n.p. C.

U množinskoj deklinaciji u genitivu nalazimo duga posljednja dva sloga pa se dulji i naglasak ako je na preposljednjem slogu, npr. mn. NA(V) *dřva*, G *dřva* / *dřvā*¹⁹⁸; NA(V) *jezèra*, G *jezèrā*; NA(V) *kōla*, G *kōlā*; NA(V) *pōļa*, G *pōļā*; NA(V) *zvōna*, G *zvōnā*. To se dosljedno provodi i u nejednakosložnim deklinacijama, npr. mn. NA(V) *imèna*, G *iménā*; NA(V) *ramèna*, G *raménā*; NA(V) *vrिमèna*, G *vrिमénā*. Kod riječi koje imaju dug naglasak u NA(V) mn. prema G mn. razlikovna je samo zanaglasna duljina, npr. mn. NA(V) *blāga*, G *blāgā*; NA(V) *môra*, G *môrā*; NA(V) *tīla*, G *tīlā*.

U nejednakosložnoj deklinaciji zabilježena je visnost i u množinskim padežima, koja izostaje u onih s jednosložnom osnovom (osim u primjeru N mn. *dřva*), npr. DLI *imènīn* / *imènima(n)*, *plemènīn* / *plemènima(n)*, *ramènīn* / *ramènima(n)*, *vrिमènīn* / *vrिमènima(n)* i sl.

¹⁹⁸ Došlo je do kraćenja dugog *r* (v. III.1.1. Vokalizam).

c) Imenice *ē*-vrste ili *â*-osnova

Po *ē*-vrsti dekliniraju se imenice ženskog roda na -a, npr. *bäba*, *mòtika*; zatim imenice muškog roda na -a, npr. *čäca*, *slúga* (mocijski parnjak *slùžāvka*), *päpa*, *gäzda*; te dvosložna muška imena na -a, -o ili -e koja imaju dugouzlazni naglasak na prvom slogu ako su na -o, npr. *Dárko*, G *Dárkē*, *Jérko*, G *Jérkē*, *Lûka*, G *Lûkē*, *Stánko*, G *Stánkē*. Takva muška imena i nadimci češće završavaju na -o, npr. *Dújo*, *Níko* (u Splitu i na obali takva imena i nadimci češće su na -e, npr. *Dúje*, *Níke*). Po tom se obrascu sklanjaju i imenice m.r. koje su umanjnice ili hipokoristici *médo*, *ćúko* 'pas', *brájo* i sl.

U deklinaciju *ē*-vrste spadaju zbirne imenice kojima se jednina deklinira prema *a*-vrsti imenica muškog ili srednjeg roda, npr. sr.r. *díte*, N zb. *dica*; m.r. *brät*, N zb. *bräca*, a u kongruenciji se ponašaju kao imenice ž.r., npr. N zb. *mòja bräca*, *tvòja dica*. Brojevine imenice, npr. *dvòjica*, *čtvèrica* / *čtvòrica*, *tròjica*; također se sklanjaju po *ē*-vrsti iako znače osobe muškog spola. Takve imenice imaju samo gramatičku jedninu pa ih možemo kategorizirati kao *singularia tantum*.

Deklinaciji *ē*-vrste pripadaju i imenice koje su *plurale tantum*, a koje se mogu definirati i kao zbirne imenice, npr. *gäce*, *güsle*, *jäsle*, *rébe* 'traperice'.

U literaturi su na mnogim mjestima potvrđeni primjeri bez provedene sibilizacije (usp. Šimundić 1971: 81–82, Menac Mihalić 2005: 39–40, Kurtović Budja 2009: 72–73), koji u govoru Bitelića dolaze samo u dvosložnim riječima poput DL jd. ž.r. *báki*, *tùki*, dok se u ostalim slučajevima sibilizacija provodi, npr. DL jd. ž.r. *rúci*, *nòzi*, osim ako osnova završava suglasničkim skupom, npr. DL jd. *güski*, *igräcki*. Šimunović (1966) u napomeni uz upitnik za HDA za Sinj navodi da je u okolici kod ženskog roda u DLI mn. zabilježio nastavak -on, a da grad ima samo nastavak -an. U govoru Bitelića ta dva nastavka mogu doći kao slobodne varijacije, sukladno promjeni nenaglašenih kratkih samoglasnika (v. III.1.1. *Vokalizam*). Kada se ostvaruje -on, prema I jd. razlikovna je samo zanaglasna duljina, npr. *kräva*, I jd. *krävön*, DLI mn. *krävön*; *óvca*, I jd. *óvcön*, DLI mn. *óvcön*; *žèna*, I jd. *žènon*, DLI mn. *žènon*.

U jedninskoj deklinaciji uvijek su dugi nastavci za genitiv i instrumental, a u množinskoj onaj za genitiv (o podrijetlu duljina v. Kapović 2011: 149–150; 155; 2014: 421–425). Ipak, nastavci za DLI mn. nisu, kao u imenica muškoga roda, dugi ako su slogovno kraći, a kratki ako imaju više slogova, nego su i nastavci za DLI mn. kratki i kada je nastavak jednosložan (kada se ne ostvaruje kao -ama ili -aman) može se realizirati kao -an ili -on.

Naglasna paradigma A:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>rība</i>	<i>rībe</i>	<i>lòpata</i>	<i>lòpate</i>
G	<i>rībē</i>	<i>rībā</i>	<i>lòpatē</i>	<i>lòpātā</i>
D	<i>rībi</i>	<i>rīban / rībaman</i>	<i>lòpati</i>	<i>lòpatan / lòpataman</i>
A	<i>rību</i>	<i>rībe</i>	<i>lòpatu</i>	<i>lòpate</i>
V	<i>rībo</i>	<i>rībe</i>	<i>lòpato</i>	<i>lòpate</i>
L	<i>ò ribi / rībi</i>	<i>ò riban / rībaman</i>	<i>lòpati</i>	<i>lòpatan / lòpataman</i>
I	<i>rībōn</i>	<i>rīban / rībaman</i>	<i>lòpatōn</i>	<i>lòpatan / lòpataman</i>

Imenice koje se sklanjaju po n.p. A: *bāba* (G jd. *bābē*, G mn. *bābā*), *bājka* (G jd. *bājkē*, G mn. *bājkī*), *bāra* (G jd. *bārē*, G mn. *bārā*), *bèsida* (G jd. *bèsidē*, G mn. *bèsidā*), *brėskva* (G jd. *brėskvē*, G mn. *brėsākā*),¹⁹⁹ *būba* (G jd. *bübē*, G mn. *būbā*),²⁰⁰ *bükva* (G jd. *bükvē*, G mn. *bükāvā*) *būnda* (G jd. *bündē*, G mn. *bündī*), *cřkva / cřkva* (G jd. *cřkvē / cřkvē*, G mn. *cřkāvā*), *cřta* (G jd. *cřtē*, G mn. *cřtā*), *cūra* (G jd. *cürē*, G mn. *cūrā*), *čāša* (G jd. *čāšē*, G mn. *čāšā*), *čāca* (G jd. *čācē*, G mn. *čācā*), *čēla* 'čelava glava' (G jd. *čēlē*, G mn. *čēlā*), *dlāka* (G jd. *dlākē*, G mn. *dlākā*), *dīna* (G jd. *dīnē*, G mn. *dīnā*), *gāce* (G mn. *gācā*, *plurale tantum*), *gñila* 'glina' (G jd. *gñilē*, *singularia tantum*), *gòmila* (G jd. *gòmilē*, G mn. *gòmilā*), *jābuka* (G jd. *jābukē*, G mn. *jābūkā*), *jāsle* (G mn. *jāsālā*, *plurale tantum*), *jètruva* (G jd. *jètruvē*, G mn. *jètrūvā*), *kāša* (G jd. *kāšē*, G mn. *kāšā*), *kīša* (G jd. *kīšē*, G mn. *kīšā*), *klētva* (G jd. *klētvē*, G mn. *klētvī*), *knūga* (G jd. *knūgē*, G mn. *knūgā*), *kòbila* (G jd. *kòbilē*, G mn. *kòbilā*), *kòliba* (G jd. *kòlibē*, G mn. *kòlibā*), *kòpriva* (G jd. *kòprivē*, G mn. *kòprīvā*), *kòra* (G jd. *kòrē*, G mn. *kòrā*), *kòšara* (G jd. *kòšarē*, G mn. *kòšārā*), *kòšuļa* (G jd. *kòšuļē*, G mn. *kòšuļā*), *kòža* (G jd. *kòžē*, G mn. *kòžā*), *krāva* (G jd. *krāvē*, G mn. *krāvā*), *křpa* (G jd. *křpē*, G mn. *křpā*), *krūška* (G jd. *krūškē*, G mn. *krūšākā*), *küca* (G jd. *kücē*, G mn. *kücā*), *küka* (G jd. *kükē*, G mn. *kükā*), *lāža* (G jd. *lāžē*, G mn. *lāžā*), *lédina* (G jd. *lèdinē*, G mn. *lèdinā*), *līpa* (G jd. *līpē*, G mn. *līpā*), *lisica* (Gjd. *lisice*, G mn. *lisicā*), *lòkva* (G jd. *lòkvē*, G mn. *lòkāvā*), *lòpata* (G jd. *lòpatē*, G mn. *lòpātā*), *lūda* (G jd. *lūdē*, G mn. *lūdā*), *māčka* (G jd. *māčkē*, G mn. *māčākā*), *mājka* (G jd. *mājkē*, G mn. *mājkī*),²⁰¹ *mātē / mātēr* (G jd. *māterē*, G mn. *mātērā*), *mīra* (G jd. *mīrē*, G mn. *mīrā*), *mīsa* (G jd. *mīsē*, G mn. *mīsā*), *mòtika* (G jd. *mòtikē*, G mn. *mòtikā*), *mřkva* (G jd. *mřkvē*, G mn. *mřkāvā*), *mūka* (G jd. *mükē*, G mn. *mükā*), *ñiva* (G jd. *ñivē*, G mn. *ñivā*), *pätina* 'pasta za cipele' (G jd. *pätinē*, *singularia tantum*), *pēlena* (G jd. *pēlenē*, G mn. *pēlēnā*), *prēža* (G jd. *prēžē*, G mn. *prēžā*), *rāna* (G jd. *rānē*, G mn. *rānā*), *rūpa* (G jd. *rüpē*, G mn.

¹⁹⁹ Ispitanici navode da su starije generacije prije govorile i *prāska*, G mn. *prāsākā*.

²⁰⁰ Uz leksem *bāja*, n.p. B.

²⁰¹ Rijetko, u upotrebi je leksem *mātē(r)*.

rûpā), *siġa* (G jd. *siġē*, G mn. *sīlā*), *sikira* (G jd. *sikirē*, G mn. *sikīrā*), *sīsa* (G jd. *sīsē*, G mn. *sīsā*), *smōkva* (G jd. *smōkvē*, G mn. *smōkāvā*), *srića* (G jd. *srićē*, G mn. *srićā*), *sūša* (G jd. *sūšē*, G mn. *sūšā*),²⁰² *šūma* (G jd. *šūmē*, G mn. *šūmā*), *tīca* 'ptica' (G jd. *tīcē*, G mn. *tīcā*), *trišna* (G jd. *trišnē*, G mn. *trišānā*), *višna* (G jd. *višnē*, G mn. *višānā*), *vōža* (G jd. *vōžē*, G mn. *vōžā*), *vōļa* (G jd. *vōļē*, *singularia tantum*), *vrāna* (G jd. *vrānē*, G mn. *vrānā*), *vrića* (G jd. *vrićē*, G mn. *vrićā*), *zdīla* (G jd. *zdīlē*, G mn. *zdīlā*), *žāba* (G jd. *žābē*, G mn. *žābā*), *žīca* (G jd. *žīcē*, G mn. *žīcā*), *žīla* (G jd. *žīlē*, G mn. *žīlā*).

U n.p. A u svim padežima izuzev genitiva množine (v. nastavak) od staroga akuta i kratkoga neoakuta, dobivamo nepomičan kratkosilazni na osnovi koji u proklizi može prijeći na prethodni slog kao uzlazni. Dugosilazni naglasak na osnovi nalazimo u imenica kod kojih je došlo do promjene neoakuta (npr. *sūša*) te u onih kojima je došlo do sonantnog duljenja (npr. *bājka*, *būnda*, *mājka*). U imenica koje su imale naglasak na središnjem ili posljednjem slogu nalazimo kratkouzlazni naglasak na osnovi, npr. *lédina*, *kòpriva*, *lòpata*, *mòtika*.²⁰³

U G mn. nalazimo duljinu u naglašenim i zanaglasnim slogovima, kao u primjerima: mn. NAV *bābe*, G *bābā*; NAV *bāre*, G *bārā*; NAV *būbe*, G *būbā*; NAV *cīte*, G *cītā*; NAV *cūre*, G *cūrā*; NAV *čāše*, G *čāšā*; NAV *dīne*, G *dīnā*; NAV *dlāke*, G *dlākā*; NAV *krāve*, G *krāvā*; NAV *tīce*, G *tīcā*; NAV *vrāne*, G *vrānā*; NAV *zdīle*, G *zdīlā*.

Višesložne imenice i one u kojih se javlja nepostojano *a* u G mn. imaju dvije zanaglasne duljine, npr. mn. NAV *brēskeve*, G *brēsākā*; NAV *cīkve*, G *cīkāvā*; NAV *jābuke*, G *jābūkā*; NAV *pātina*, G *pātīnā*; NAV *pēlene*, G *pēlēnā*; NAV *smōkve*, G *smōkāvā*.

U imenica koje imaju kratkouzlazni naglasak na osnovi nalazimo oblike u kojima taj naglasak ne prelazi u kratkosilazni: *bēsīdā*, *kòprīvā*, *lédīnā*, *lòpātā*, *mòtikā*, uz koje se rjeđe mogu čuti i oblici s kratkosilaznim naglaskom, npr. G mn. *bēsīdā*, *kòprīvā*, *lédīnā*, *lòpātā*, *mòtikā*. Primjere s kratkouzlaznim naglaskom zabilježili i kod imenica m. i sr.r. koje se sklanjaju po n.p. A. S obzirom da su potvrđeni u deklinacijama svih triju rodova, ta bi značajka mogla biti specifičnost govora okolice Sinja pa ju je potrebno ispitati u drugim mjestima toga područja u budućim istraživanjima.

²⁰² U starijih govornika češće je *šūša*.

²⁰³ Kapović (2011a: 149): " Tu je situacija potpuno ista kao kod o osnovā m. i sr. r., usp. *krāvā/lòpātā* prema *jādā/jēzikā* i *sītā/kòritā*." Situacija je ista i u govoru Bitelića, no kratkosilazni se ostvaruje rijetko, a češće se čuva kratkouzlazni na osnovi.

Imenice *bâjka*, *bûnda*, *mâjka* u G mn. imaju nastavak *-ī*, npr. G mn. *bâjkī*, *bûndī*, *mâjkī* (primjer se inače ostvaruje rijetko, i to najčešće u frazi *mâjkē mi* a potvrđen je kao odgovor na pitanje iz upitnika za istraživanje morfologije).

Ako se naglasak pomiče na proklitiku, rezultat je kratkouzlazni pa govorimo o prenošenju (a ne preskakanju naglaska), npr. G jd. *òd babē*, A jd. *ù baru*, L jd. *ù čaší*, A jd. *zà dlaku* i sl. Ako je udar prenesen s dugosilaznog naglaska, na njegovu mjestu ostaje zanaglasna duljina, npr. G jd. *iz bājķē*, A jd. *zà mājķu*, L jd. *ù būndī*. Do prenošenja ne dolazi kod imenica s uzlaznim naglascima, npr. *lòpata*, jer je staro mjesto naglaska (prije novoštokavske retrakcije) na slogu nakon onoga na kojem su danas uzlazni naglasci.

Naglasna paradigma B:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>žèna</i>	<i>žène</i>	<i>tráva</i>	<i>tráve</i>
G	<i>žènē</i>	<i>žénā</i>	<i>trávē</i>	<i>trávā</i>
D	<i>žèni</i>	<i>žènan / žènaman</i>	<i>trávi</i>	<i>trávan / trávaman</i>
A	<i>žènu</i>	<i>žène</i>	<i>trávu</i>	<i>tráve</i>
V	<i>žěno</i>	<i>žène</i>	<i>trávo</i>	<i>tráve</i>
L	<i>o žèni</i>	<i>žènan / žènaman</i>	<i>o trávi</i>	<i>o trávan / trávaman</i>
I	<i>žènōn</i>	<i>žènan / žènaman</i>	<i>trávōn</i>	<i>trávan / trávaman</i>

Imenice koje se sklanjaju po n.p. B: *báka* (G jd. *bákē*, A jd. *báku*), *bója* (G jd. *bójē*, A jd. *bóju*), *bòrba* (G jd. *bòrbē*, A jd. *bòrbu*), *bráda* (G jd. *brádē*, A jd. *brádu*), *brána* (G jd. *bránē*, A jd. *bránu*), *brázda* (G jd. *brázdē*, A jd. *brázdu*), *bréza* (G jd. *brézē*, A jd. *brézu*), *búna* (G jd. *búnē*, A jd. *búnu*), *díka* (G jd. *díkē*, A jd. *díku*), *glísta* (G jd. *glístē*, A jd. *glístu*), *gósipa* (G jd. *góspē*, A jd. *góspu*), *gúja* (G jd. *gújē*, A jd. *gúju*), *igra* (G jd. *igrē*, A jd. *igru*), *jáva* (G jd. *jávē*, A jd. *jávu*), *júva* (G jd. *júvē*, A jd. *júvu*), *káva* (G jd. *kávē*, A jd. *kávu*), *kòza* (G jd. *kòzē*, A jd. *kòzu*), *kròšna* (G jd. *kròšnē*, A jd. *kròšnu*), *krúpa* 'tuča, grad' (G jd. *krúpē*, A jd. *krúpu*), *kúla* (G jd. *kúlē*, A jd. *kúlu*), *kúma* (G jd. *kúmē*, A jd. *kúmu*), *kúna* (G jd. *kúnē*, A jd. *kúnu*), *léca* (G jd. *lécē*, A jd. *lécú*), *lúka* (G jd. *lúkē*, A jd. *lúku*), *lipòta* (G jd. *lipòtē*, A jd. *lipòtu*), *mána* (G jd. *mánē*, A jd. *mánu*), *màzga* (G jd. *màzgē*, A jd. *màzgu*), *mèža* (G jd. *mèžē*, A jd. *mèžu*), *múna* (G jd. *múnē*, A jd. *múnu*), *múva* (G jd. *múvē*, A jd. *múvu*), *neróza* 'nervoza' (G jd. *nerózē*, A jd. *nerózu*), *olúja* (G jd. *olújē*, A jd. *olúju*), *òsa* (G jd. *òsē*, A jd. *òsu*), *píla* (G jd. *pílē*, A jd. *pílu*), *píva* (G jd. *pívē*, A jd. *pívu*), *prúga* (G jd. *prúgē*, A jd. *prúgu*), *púra* 'palenta' (G jd. *púrē*, A jd. *púru*), *rána* (G jd. *ránē*, A jd. *ránu*), *řža* (G jd. *řžē*, A jd. *řžu*), *rébe* (G mn. *rébā*, *plurale tantum*), *ríka* (G jd. *ríkē*, A jd. *ríku*),²⁰⁴ *róda* (G jd. *ródē*, A jd. *ródu*), *rúda* (G jd. *rúdē*, A jd. *rúdu*), *sèstra* (G jd. *sèstrē*, A jd. *sèstru*), *svíca* (G jd. *svícé*, A jd. *svícu*), *slobòda* (G jd. *slobòdē*, A jd. *slobòdu*), *sóva* (G jd. *sóvē*, A jd. *sóvu*), *stàza* (G jd. *stàzē*, A jd. *stàzu*), *strúja* (G jd. *strújē*, A jd. *strúju*), *svíca* (G jd. *svícé*, A jd. *svícu*), *svíla* (G jd. *svílē*, A jd. *svílu*), *sřna* (G jd. *sřnē*, A jd. *sřnu*), *šála* (G jd. *šálē*, A jd. *šálu*), *táma* (G jd. *támē*, A jd. *támu*), *téta* (G jd. *tétē*, A jd. *tétu*), *topòla* (G jd. *topòlē*, A jd. *topòlu*), *tráva* (G jd. *trávē*, A jd. *trávu*), *trúba* (G jd. *trúbē*, A jd. *trúbu*), *túga* (G jd. *túgē*, A jd. *túgu*), *ùzda* (G jd. *ùzdē*, A jd. *ùzdu*), *víla* (G jd. *vílē*, A jd. *vílu*), *vláda* (G jd. *vládē*, A jd. *vládu*), *vřba* (G jd.

²⁰⁴ U mlađih i obrazovanijih govornika češće čujemo *rijéka*.

vřbě, A jd. *vřbu*), *vřsta* (G jd. *vřstē*, A jd. *vřsru*), *zmřja* (G jd. *zmřjē*, A jd. *zmřju*), *zvřzda* (G jd. *zvřzdē*, A jd. *zvřzdu*), *žēna* (G jd. *žēnē*, A jd. *žēnu*), *žřpa* (G jd. *žřpē*, A jd. *žřpu*).

Riječi koje su imale izvorno kratak prednaglasni slog nakon novoštokavske retrakcije imaju kratkouzlazni naglasak na novom mjestu, npr. *sēstra*, *žēna*, a one koje su imale prednaglasnu duljinu (ili su naknadno produljene) imaju dugouzlazni, npr. *trřva*, *svřća*.

U imenica n.p. B većinom nalazimo uzlazne naglaske na kraju osnove. Kako je naglasak vezan uz kraj osnove, ne nalazimo preskakanje ni prenošenje naglaske na proklitiku. Vokativni naglasak je čeon pa bilježimo kratkosilazni ako je osnova kratka i dugosilazni ako je osnova duga, npr. jd. N *brřda*, V *brřdo*, N *dřša*, V *dřšo*, N *glřsta*, V *glřsto*, N *křza*, V *křzo*, N *mřva*, V *mřvo*, N *přla*, V *přlo*, N *sēstra*, V *sēstro*, N *trřva*, V *trřvo*, N *žēna*, V *žēno*. Višesložne imenice također mogu imati čeon naglasak, npr. *lřpoto*, a ako je naglasak dugouzlazni, mijenja se u dugosilazni, čak i u središnjim pozicijama, npr. V jd. *olřjo*.²⁰⁵

Imenice *jřva*, *lřpřta*, *rřna* nemaju množinu i svrstavaju se u *singularia tantum*. Imenica *rēbe* 'traperice' ima samo gramatičku množinu pa kažemo da su *plurale tantum*. Imenice *igla*, *igra*, *sēstra* u G mn. imaju nepostojano *a*: *igřlř*, *igřrř*, *sestřrř*. Imenice, *krřšřna*, *mřzga*, *řzda* u tom padežu imaju nastavak *-ř*, npr. mn. N *krřšřne*, G *krřšřnř*; N *mřzge*, G *mřzgř*; N *řzde*, G *řzdř*.

U G mn. dosljedno je dug i pretposljednji slog, i to i u dvosložnih (npr. mn. N *křze*, G *křzř*) i u višesložnih imenica, npr. mn. N *slobřda*, G *slobřdř*; N *topřla*, G *topřlř*. Zanaganasna duljina dobro se čuva (v. III.1.3. *Akcentuacija*).

U govoru Bitelića u množinskoj deklinaciji n.p. B analogijom prema jedninskim padežima razvila se duljina, npr. mn. NA *střne*, DLI *střnan* / *střnon* / *střnama(n)*; NA *trřve*, DLI *trřvan* / *trřvon* / *trřvama(n)*; NA *vřle*, DLI *vřlan* / *vřlon* / *vřlama(n)*. U njima je vjerojatno prvo došlo do kraćenja stare prednaglasne duljine na osnovi, a zatim se u određenim govorima duljina ponovno razvila prema jedninskim oblicima; što opisuje Kapović (2011a: 156) u radu o naglasnim paradigmama imenica *ē*-vrste: "U dli. i DI. dv. prema zakonu o kraćenju prednaglasnih duljina (...) očekuje se kraćenje korijena u oblicima *travřm, *travřh, *travřmi, *travřma, dok je u oblicima s dužinom riječ o analogiji prema drugim padežima (pokrata dužine očekuje se samo u G., I., DI. dv. te eventualno u starom G. dv.). Dakle, *trřvama* ima dužinu prema *trřva*, n. *trřve* itd."

²⁰⁵ Primjer je potvrđen samo kao odgovor u upitniku, no navodi ga i Kapović (2011a: 156).

Naglasna paradigma C:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>vòda</i>	<i>vòde</i>	<i>óvca</i>	<i>òvce</i>
G	<i>vòdē</i>	<i>vódā</i>	<i>óvcē</i>	<i>ovácā</i>
D	<i>vòdi</i>	<i>vòdan / vòdaman</i>	<i>óvci</i>	<i>óvcan / óvcaman</i>
A	<i>vòdu / ù vodu</i>	<i>vòde</i>	<i>òvcu</i>	<i>òvce</i>
V	<i>vòdo</i>	<i>vòde</i>	<i>òvco</i>	<i>òvce</i>
L	<i>u vòdi</i>	<i>vòdan / vòdaman</i>	<i>o óvci</i>	<i>o óvcan / óvcaman</i>
I	<i>vòdōn</i>	<i>vòdan / vòdaman</i>	<i>óvcōn</i>	<i>óvcan / óvcaman</i>

Imenice koje se sklanjaju po n.p. C: *cěsta* (Gjd. *cěstē*, A jd. *cěstu*), *čěla* 'pčela' (G jd. *čěle*, A jd. *čělu*), *daska* (Gjd. *daskē*, A jd. *dasku*), *dica* (G *dicē*, A jd. *dīcu*), *dúša* (G jd. *dúšē*, A jd. *dúšu*), *gláva* (Gjd. *glávē*, A jd. *glāvu*), *gòra* (Gjd. *gòrē*, A jd. *gòru*), *grána* (Gjd. *gránē*, A jd. *grānu*), *gréda* (Gjd. *grédē*, A jd. *grēdu*), *igla* (Gjd. *iglē*, A jd. *īglu*), *kòsa* (G jd. *kòsē*, A jd. *kòsu*, N mn. *kòse*), *lòza* (Gjd. *lòzē*, A jd. *lòzu*), *màgla* (Gjd. *màglē*, A jd. *māglu*), *mètla* (G jd. *mètlē*, A jd. *mětlu*), *nòga* (G jd. *nògē*, A jd. *nògu*), *óvca* (Gjd. *óvcē*, A jd. *òvcu*), *péta* (Gjd. *pétē*, A jd. *pētu*), *planina* (Gjd. *planinē*, A jd. *planinu*) / *plārnāna* (G jd. *plārnānē*, A jd. *plāninu*),²⁰⁶ *ròsa* (Gjd. *ròsē*, A jd. *ròsu*), *rúka* (Gjd. *rúkē*, A jd. *rūku*), *snága* (Gjd. *snágē*, A jd. *snágu*)²⁰⁷, *slanina* (Gjd. *slaninē*, A jd. *slāninu*), *srída* (G jd. *sríde*, A jd. *srīdu*), *sùza* (G jd. *sùzē*, A jd. *sùzu*), *stàza* (G jd. *stázē*, A jd. *stāzu*) *stína* (G jd. *stínē*, A jd. *stīnu*), *svína* (G jd. *svínē*, A jd. *svīnu*), *vòda* (Gjd. *vòdē*, A jd. *vòdu*), *vójska* (Gjd. *vójskē*, A jd. *vòjsku*), *zèmla* (Gjd. *zèmlē*, A jd. *zèmlu*), *zíma* (Gjd. *zímē*, A jd. *zīmu*), *zòra* (Gjd. *zòrē*, A jd. *zòru*), *žěla* (Gjd. *žělē*, A jd. *žělu*).

Imenice koje se dekliniraju po n.p. C redovno imaju čeonu naglasak u svim padežima, osim onih s dominantnim nastavcima: NGI jd. i GDLI mn, npr. jd. N *cěsta*, G *cěstē*, DL *cěstī*, A *cěstu*, V *cěsto*, I *cěstōn*; mn. NA(V) *cěste*, G *cěstā*, DLI *cěstan / cěston / cěstama(n)*; jd. N *gláva*, G *glávē*, DL *glávi*, A *glāvu*, V *glāvo*, I *glávōn*, mn. NA(V) *glāve*, G *glávā*, DLI *glávan / glávon / glávama(n)*; jd. N *zèmla*, G *zèmlē*, D *zèmlī*, A *zèmlu*, V *zèmlō*, L *zèmlī*, I *zèmlōn*; mn. NA(V) *zèmlē*, G *zèmlā*, DLI *zèmlan / zèmlon / zèmlama(n)*.

U akuzativu naglasak preskače na proklitike, odnosno na apsolutni početak fonetske riječi, npr. A jd. *nā cestu*, *nā dasku*, *ù vodu*, *ù zemļu*; a nakon pomaka ostaje zanaglasna duljina ako je naglašeni slog bio dug, npr. A jd. *ù glāvu*, *pòd grānu*, *ù vòjsku*, *nā zīmu*; A mn.

²⁰⁶ Ta imenica dakle ima varijantno A/B/C, ovisno u kojem se liku pojavljuje.

²⁰⁷ U A jd. nalazimo naglasak kao u n.p. B, a u množini je n.p. C pa ovu imenicu svrstavamo u tip B-C.

zǎ ōvce, ũ rŭke. Naglasak preskače na apsolutni početak fonetske riječi i ako je prvotno na središnjem slogu, npr. A jd. *nǎ planinu*. U lokativu preskakanje naglaska na proklitiku izostaje zbog obilježja visnosti.

Kao i u imenica m.r., u nekih imenica ž.r. n.p. C zabilježena je tonska razlika (odnosno razlika po visnosti) između dativa i lokativa jednine u imenica koje znače što neživo. U govoru Bitelića ta je razlika zabilježena u sljedećim primjerima: jd. D *dǎsci*, L *na dǎsci*; D *grédi*, L *na grédi*; D *igli*, L *u igli*; D *lòzi*, L *na lòzi*; D *mětli*, L *na mětli*; D *stǎzi*, L *na stǎzi*; D (*k*) *vòdi*, L *u vòdi*; D *zēmļi*, L *u zēmļi*; D *zīmi*, L *po zīmi* (usp. Kapović 2011a: 163). Imenica *dica* ima silazni naglasak i u L, što znači da je isti kao D.²⁰⁸ Ostale imenice većinom imaju ujednačen D prema L, npr. *cěsti*, *na cěsti*, *gráni*, *na gráni*.

Od imenica navedih u gornjem popisu, ističemo da imenice *mǎgla*, *ròsa*, nemaju gramatičku množinu. Dakle, one su *singularia tantum*. Imenice *dǎska*, *igla*, *óvca*, *zēmļa* u genitivu množine dobivaju nepostojano *a*, koje je dugo, npr. G mn. *dasákā*, *igálā*, *ovácā*, *zemáļā*.

Imenice *nòga* i *rúka* u G mn. imaju nastavak *-ū*, npr. mn. N *nòge*, G *nögū*, N *rŭke*, G *rŭkū*. Taj je nastavak ostatak iz dvojinske deklinacije (za genitiv i lokativ), sačuvan u deklinaciji ovih dviju imenica koje imaju značenjsku nijansu parnosti, tj. označavaju dijelove tijela koji su parni (više u Kapović 2011a: 164).

U DLI mn. bilježimo kratkouzlazni naglasak u primjeru *rùkan* / *rùkon* / *rùkama*, koji čuva izvornu kračinu, a u ostalih imenica nalazimo analoški razvijenu duljinu i u tim padežima, npr. *glávan* / *glávon* / *glávama*, *snágan* / *snágon* / *snágama*, *zíman* / *zímon* / *zímama*.

---

²⁰⁸ Kapović (2011b: 163) navodi da bi to moglo biti zato što označava ljude.

d) Imenice *i*-vrste ili *i*-osnova

Po *i*-vrsti dekliniraju se imenice ženskog roda na suglasnik, tj. one s nulnim gramatičkim morfemom (primjerice one koje su tvorene sufiksom *-ōst*), i zbirne imenice, čija je semantička jednina izražena u velikom broju primjera u srednjem rodu. Neke od njih pripadale su osl. sporednim deklinacijama za ženski rod. Po deklinaciji *i*-vrste sklanja imenica *ćēr*.²⁰⁹ U kosim padežima nastavci su: *-i* u GDAL, *-ju* u I jd., *-ī* u G mn., a u DLI mn. *-īn / -īma(n)*.

U I jd. rjeđe može doći i nastavak *-ju*, koji jotira kraj osnove, npr. *mīlošću, rādošću, slābošću*. Nakon jotacije suglasničkog skupa uslijedilo je jednačenje po mjestu tvorbe, *māst-ju > māšću > māsću*. Mnogi primjeri redovno imaju nastavak *-i* ako stoje s proklitikom, tj. s veznikom *s* (i alofoni *š, z*) po kojem je onda I jd. razlikovan od ostalih padeža: *š čělūsti, s kōkoši, s nīti, s nāravi, s hrābrosti, š ljubavi*. Ostvaruju se i oblici poput *s māšću*, koji imaju i veznik i razlikovan nastavak.

U G mn. nalazimo nastavak *-ī*, npr. *mīlōstī, nāpastī, nīti, obīteļi*. Nastavak *-ijū*, koji je morfološki relikv izdvojine, potvrđen je u *kokošijū, očijū, ūšijū* no češće je potpuno zamijenjen nastavkom *-ī*, npr. *ćērī, slābostī*. Imenice N mn. *ōči, ūši* u množinskoj deklinaciji pripadaju *i*-vrsti ž.r., a u jedninskoj *a*-vrsti sr.r. (N jd. *ōko, ūvo*).

U praslavenskome su imenice *i*-osnove mogle pripadati svim naglasnim paradigmama. Danas variraju između n.p. A, s naglaskom vezanim za osnovu, ili n.p. C, u kojoj je naglasak kroz paradigmu pomičan. Kapović (2014: 597) napominje da "u štok/čak/kajk. nema više n. p. B *i*-osnovâ (ostatak je čak/kajk. *stvār – stvāri* s poopćenim *~*, no to je sinkronijski n. p. A:)." To vrijedi i za govor Bitelića, u kojemu su imenice n.p. *b* većinom prešle u n.p. A ili u n.p. C.

---

²⁰⁹ Kao i kod imenice *mātēr / mātē* (koja je prešla u *e*-vrstu), kod imenice *ćēr* oblik za akuzativ poopćio se u nominativu. Vrlo rijetko se mogu čuti i stariji nominativni oblici *māti* i *ćl*.

Naglasna paradigma A:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>smřt</i>	<i>smřti</i>	<i>ľúbav</i>	<i>ľúbavi</i>
G	<i>smřti</i>	<i>smřtī</i>	<i>ľúbavi</i>	<i>ľúbavi</i>
D	<i>smřti</i>	<i>smřtīn / smřtīman</i>	<i>ľúbavi</i>	<i>ľúbavīn / ľúbavīman</i>
A	<i>smřt</i>	<i>smřti</i>	<i>ľúbav</i>	<i>ľúbavi</i>
V	<i>smřti</i>	<i>smřti</i>	<i>ľúbavi</i>	<i>ľúbavi</i>
L	<i>smřti / ò smřti</i>	<i>smřtīn / smřtīman</i>	<i>o ľúbavi</i>	<i>ľúbavīn / ľúbavīman</i>
I	<i>smřću</i>	<i>smřtīn / smřtīman</i>	<i>s ľúbavi</i>	<i>ľúbavīn / ľúbavīman</i>

Imenice koje se sklanjaju po n.p. A: *budúcnōst* (G jd. *budúcnosti*), *brójnōst* (G jd. *brójnosti*), *bújnōst* (G jd. *bújnosti*), *čěļāḡ* (G zb. *čěļāḡi*), *čěļust* (G jd. *čěļusti*), *čěstitōst* (G jd. *čěstitosti*), *ćūḡ* (G jd. *ćūḡi*), *dīvļāč* (G jd. *dīvļāči*), *dōḡ* (G jd. *dōḡi*), *drágōst* (G jd. *drágosti*), *glúpōst* (G jd. *glúposti*), *hrábrōst* (G jd. *hrábrosti*), *īspovīḡ* (G jd. *īspovīḡi*), *jákōst* (G jd. *jákosti*), *kōrist* (G jd. *kōristi*), *kriḡōst* (G jd. *kriḡosti*), *līnōst* (G jd. *līnosti*), *lūdōst* (G jd. *lūdosti*), *ľúbav* (G jd. *ľúbavi*), *māgarāḡ* (G jd. *māgarāḡi*) / *māgarāḡ* (G jd. *māgarāḡi*), *malénkōst* (G jd. *malénkosti*), *mlādōst* (G jd. *mlādosti*)²¹⁰, *mogúcnōst* (G jd. *mogúcnosti*), *mōmčāḡ* (G zb. *mōmčāḡi*), *nápast* (G jd. *nápasti*), *nárav* (G jd. *náravi*), *nēmān* (G jd. *nēmāni*), *nēmīlōst* (G jd. *nēmīlosti*), *obíteļ* (G jd. *obíteļi*), *pākōst* (G jd. *pākosti*), *pērād* (G zb. *pērāḡi*), *plīsan* (G jd. *plīsni*), *pōvēzānōst* (G jd. *pōvēzānosti*), *pústoš* (G jd. *pústoši*), *sávjest* (G jd. *sávjesti*), *slābōst* (G jd. *slābosti*), *smřt* (G jd. *smřti*), *spōrōst* (G jd. *spōrosti*), *stārōst* (G jd. *stārosti*), *stūdēn* (G jd. *stūdēni*), *svītłōst* (G jd. *svītłosti*), *vrīdnōst* (G jd. *vrīdnosti*), *stārōst* (G jd. *stārosti*), *tělāḡ* (G zb. *tělāḡi*), *vrīdnōst* (G jd. *vrīdnosti*), *zāpovīḡ* (G jd. *zāpovīḡi*), *zělēn* (G jd. *zělēni*), *ždribāḡ* (G *ždribāḡi*), *žěž* (G jd. *žěži*).

Imenice n.p. A *i*-vrste imaju jedan od četiri naglasaka na osnovi, npr. kratkosilazni: NA *čěļust*, *dīvļāč*, *īspovīḡ*, *nēmān*, *zāpovīḡ*; dugosilazni: *ćūḡ*, *dōḡ*, *plīsan*, *žěž*; kratkouzlazni *kōrist*; ili dugouzlazni: *ľúbav*, *nápast*, *nárav*, *obíteļ*, *pústoš*, *sávjest*. Imenica *plīsan*, koja je *singularia tantum*, u NA jd. ima nepostojano *a* koje nije potvrđeno u ostalim padežima: GDVLI *plīsni*.

Imenice koje imaju kratkosilazni i zanaglasnu duljinu u kosim padežima duljinu ne krates: jd. NA *čěļust*, GD(V)LI *čěļusti*, mn. NA(V) *čěļusti*, G *čěļusti*, DLI *čěļustīn / čěļustīma(n)*; jd. NA *dīvļāč*, GD(V)LI *dīvļāči*; jd. NA *īspovīḡ*, GD(V)LI *īspovīḡi*, mn. NA(V)

²¹⁰ Samo u najstarijih govornika nalazimo primjere s pomičnim naglaskom, npr. L jd. *u mladosti*, no i oni dubletno koriste i *u mladosti* te je imenica stoga svrstana u n.p. A.

išpovīdī, G *išpovīdī*, DLI *išpovīdīn / išpovīdīma(n)*; jd. NA *nēmān*, GDVLI *nēmāni*, mn. NAV *nēmāni*, G *nēmānī*, DLI *nēmānīn / nēmānīma(n)*; jd. NA *zāpovīd*, GD(V)LI *zāpovīdī*; mn. NA(V) *zāpovīdī*, G *zāpovīdī*, DLI *zāpovīdīn / zāpovīdīma(n)*; NA *zēlēn*, GD(V)LI *zēlēni*. Posljednja imenica te primjer *dīvlāč* nemaju gramatičku množinu.

Jednosložne imenice *ćûđ*, *dôb*, *žēž* zadržavaju dugosilazni u cijeloj paradigmi: NA *ćûđ*, GD(V)LI *ćûdī*; NA *dôb*, GD(V)LI *dôbī*; N *žēž*, GD(V)LI *žēži*. Sve su *singularia tantum*. Imenica *kōrist* također nema množinsku deklinaciju i zadržava kratkouzlazni na osnovi u cijeloj paradigmi: GD(V)LI *kōristī*. Dubletno se može čuti i *kōrīst* (G jd. *kōrīsti*), koja se očekivano sklanja po n.p. C (usp. Kapović 2014: 782), što je vidljivo po preskakanju naglasaka, npr. G jd. *īš kōrīsti*.

Imenice koje u NA imaju dugouzlazni zadržavaju ga u cijeloj paradigmi: jd. NA *lūbav*, GDVLI *lūbavi*, mn. NAV *lūbavi*, G *lūbavī*, DLI *lūbavīn / lūbavīma(n)*; jd. NA *nāpast*, GD(V)LI *nāpastī*, mn. NAV *nāpastī*, G *nāpastī*, DLI *nāpastīn / nāpastīma(n)*; jd. NA *nārav*, GD(V)LI *nāravī*; jd. NA *obíteļ*, GD(V)LI *obíteļi*, mn. NAV *obíteļi*, G *obíteļī*, DLI *obíteļīn / obíteļīma(n)*; NA *pústoš*, GD(V)LI *pústoši*; NA *sávjest*, GD(V)LI *sávjestī*. Imenice *nārav*, *pústoš*, *sávjest* nemaju gramatičku množinu (*singularia tantum*).

Riječi nastale tvorbom sufiksom *-ōst* u NA jd. imaju duljinu u svim potvrđenim primjerima: *budúćnōst*, *brōjnōst*, *bújnōst*, *čēstītōst*, *drāgōst*, *glúpōst*, *hrábrōst*, *jákōst*, *kriřpōst*, *línōst*, *lūdōst*, *mlādōst*, *mogúćnōst*, *nēmīlōst*, *pākōst*, *pōvēzānōst*, *svītlōst*, *slābōst*, *spōrōst*, *stārōst*, *vrīdnōst*. U kosim padežima duljina sufiksa se krati, npr. *hrábrosti*, *jákosti*, *línosti*, *vrīdnosti*. Te imenice imaju apstraktno značenje te nemaju gramatičku množinu (*singularia tantum*). Ipak, neke mogu imati i množinske oblike, npr. mn. NA(V) *budúćnosti*, G *budúćnostī*, DLI *budúćnostīn / budúćnostīma(n)*; mn. NA(V) *glúposti*, G *glúpostī*, DLI *glúpostīn / glúpostīma(n)*; mn. NA(V) *lūdosti*, G *lūdostī*, DLI *lūdostīn / lūdostīma(n)*; mn. NA(V) *mogúćnosti*, G *mogúćnostī*, DLI *mogúćnostīn / mogúćnostīma(n)*.

Zbirne imenice zadržavaju zanaglasnu duljinu u kosim padežima, a mogu imati i vlastitu gramatičku množinu, npr. jd. NA *čēļāđ*, GDVLI *čēļādī*; mn. NAV *čēļādī*, G *čēļādī*, DLI *čēļādīn*; jd. NA *māgarāđ* / *māgarāđ*, GDVLI *māgarādī* / *māgarādī*, mn. NAV *māgarādī* / *māgarādī*, G *māgarādī* / *māgarādī*, DLI *māgarādīn* / *māgarādīn*; jd. NA *mōmčāđ*, GDVLI *mōmčādī*, mn. NAV *mōmčādī*, G *mōmčādī*, DLI *mōmčādīn* / *mōmčādīma(n)*; NA *pērāđ*, GDVLI *pērādī*; NA *tēļāđ*, GDVLI *tēļādī*; NA *ždrībāđ*, GDVLI *ždrībādī*.

Naglasak se relativno rijetko u odnosu na ostale deklinacijske vrste prenosi na proklitike, npr. A jd. *zà čeļust, nà ispovīd*, G jd. *òd ludosti, òt plīsni* : A jd. *zà cūđ, u mlādosti, na zāpovīđ*,²¹¹ G jd. *od žēži*.

Imenica NA *bōl*, GD(V)LI *bōli* u množinskoj deklinaciji je muškog roda (n.p. A *a*-vrste): N(V) *bōlovi*, G *bōlōvā*, DLI *bōlovīn / bōlovīma(n)*.

Naglasna paradigma C:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	<i>nīt</i>	<i>nīti</i>	<i>kökōš</i>	<i>kōkoši</i>
G	<i>nīti</i>	<i>nītī</i>	<i>kōkoši</i>	<i>kokōšī</i>
D	<i>nīti</i>	<i>nītīn / nītīman</i>	<i>kōkoši</i>	<i>kokōšīn / kokōšīman</i>
A	<i>nīt / zà nīt</i>	<i>nīti</i>	<i>kökōš / prīt kokōš</i>	<i>kōkoši</i>
V	<i>nīti</i>	<i>nīti</i>	<i>kōkoši</i>	<i>kōkoši</i>
L	<i>na nīti</i>	<i>na nītīn / nītīman</i>	<i>kōkoši</i>	<i>kokōšīn / kokōšīman</i>
I	<i>s nīti</i>	<i>nītīn / nītīman</i>	<i>kōkoši</i>	<i>kokōšīn / kokōšīman</i>

Imenice koje se sklanjaju po n.p. C: *bīt* (G jd. *bīti*, L jd. *u bīti*), *bōlēst* (GL jd. *bōlestī*, G mn. *bolēstī*), *bōl* (G jd. *bōli*, L jd. *u bōli*), *čāst* (G jd. *čāsti*, L jd. *u čāsti*), *čēr* (G jd. *čēri*, L jd. *o čēri*), *glāđ* (G jd. *glāđi*, L jd. *u glāđi*), *jēsēn* (GL jd. *jēsēni*, G mn. *jesēnī*), *kāp* (G jd. *kāpi*, L jd. *u kāpi*), *kökōš* (GL jd. *kōkoši*, G mn. *kokōšī*), *kōst* (G jd. *kōsti*, L jd. *o kōsti*), *křv* (G jd. *křvi*, L jd. *u křvi*, *singularia tantum*), *lāž* (G jd. *lāži*, L jd. *u lāži*), *māst* (G jd. *māsti*, L jd. *na māsti*), *mīlōst* (G jd. *mīlosti*, L jd. *u mīlōsti*), *mīsā* (G jd. *mīsli*, G mn. *mīsli*), *mōc* (G jd. *mōci*, L jd. *u mōci*), *nēmōc* (G jd. *nēmōci*, L jd. *u nēmōci*), *nēsivīst* (G jd. *nēsivīsti*, A jd. *ü nesivīst*,²¹² *singularia tantum*), *nīt* (G jd. *nīti*, L jd. *na nīti*), *nōc* (G jd. *nōci*, L jd. *u nōci*), *pāmēt* (G jd. *pāmēti*, L jd. *na pamēti*), *pēc* (G jd. *pēci*, L jd. *u pēci*), *pōmōc* (G jd. *pōmoči*, G mn. *pomōcī*), *přsi* (G mn. *přsī*), *rādōst* (G jd. *rādosti*, L jd. *radōsti*), *rāvan* (G jd. *rāvni*, G mn. *rāvnī*), *rīč* (G jd. *rīči*, L jd. *u rīči*), *slāst* (G jd. *slāsti*, L jd. *u slāsti*), *sō* (G jd. *sōli*, L jd. *sōli*, *singularia tantum*), *stvār* (G jd. *stvāri*, L jd. *na stvāri*), *věčēr* (G jd. *věčēri*, L jd. *u večēri*), *vlāst* (G jd. *vlāsti*, L jd. *na vlāsti*), *zvīr* (G jd. *zvīri*, L jd. *o zvīri*), *žālōst* (G jd. *žālōsti*, L jd. *u žalōsti*).²¹³

²¹¹ U viteškoj igri Alka na kraju dijaloga s alkarskim vojvodom alajčaiš (vođa alkarskih momaka) odgovara poznatom krilaticom: "Na zāpovīđ, vōjvodo!"

²¹² Dajemo primjer A jd. jer je L jd. ujednačen s GDI jd., a imenica nema množinu. Razlika n.p. A : n.p. C vidljiva je samo u preskakanju naglasaka (u n.p. A nalazimo prenošenje).

²¹³ Oblici s pomičnim naglaskom ostvaruju se dubletno uz oblike poput *u žālōsti*, i to u govoru svih generacija.

U naglasnoj paradigmi C *i*-vrste nalazimo čeonu naglasak na početku fonetske riječi, osim u padežima koji imaju dominantne nastavke, L jd. i GD(L)I mn., kada je naglasak vezan za prvi slog nastavka, tj. povučen je na prethodni slog kao dugi ili kratki uzlazni.

Jednosložne imenice koje imaju dugosilazni naglasak u kosim padežima zadržavaju duljinu, a ton je silazan u padežima koji imaju recesivne nastavke te uzlazan u padežima koji imaju dominantne nastavke, npr. NA *bît*, GD(V)I *bîti*, L *bíti*; NA *čâst*, GD(V)I *čâsti*, L *u čâsti*; NA *glâd*, GD(V)I *glâdi*, L *u glâdi*; jd. NA *kâp*, GD(V)I *kâpi*, L *u kâpi*, mn. NAV *kâpi*, G *kâpī*, DLI *kâpīn / kâpīma(n)*; NA *lâž*, GD(V)I *lâži*, L *u lâži*, mn. NAV *lâži*, G *lâži*, DLI *lâžīn / lâžīma(n)*; NA *mâst*, GD(V)I *mâsti*, L *na mâsti*; jd. NA *nît*, GD(V)I *nîti*, L *o nîti*, mn. NAV *nîti*, G *nîti*, DLI *nîtīn / nîtīma(n)*; NA *rîč*, GD(V)I *rîči*, L *u rîči*, mn. NAV *rîči*, G *rîči*, DLI *rîčīn / rîčīma(n)*; NA *sô*, GD(V)I *sôli*, L *sôli*; jd. NA *stvâr*, GD(V)I *stvâri*, L *o stvâri*, mn. NAV *stvâri*, G *stvârī*, DLI *stvârīn / stvârīma(n)*; jd. NA *vlâst*, GD(V)I *vlâsti*, L *na vlâsti*, mn. NAV *vlâsti*, G *vlâsti*, DLI *vlâstīn / vlâstīma(n)*; jd. NA *zvîr*, GD(V)I *zvîri*, L *zvîri*, mn. NAV *zvîri*, G *zvîri*, DLI *zvîrīn / zvîrīma(n)*.

Jednosložne imenice koje u kosim padežima imaju kratku osnovu u NA jd. imaju produljen naglasak, dok je u ostatku paradigme kratak, npr. jd. NA *ćêr*, GD(V)I *ćêri*, L *ćêri*, mn. NAV *ćêri*, G *ćêri*, DLI *ćêrīn / ćêrīma(n)*; NA *kôst*, GD(V)I *kôsti*, L *po kôsti*; mn. NA(V) *kôsti*, G *kôstijū*, *kôstīn / kôstīma(n)*; NA *môc*, GD(V)I *môci*, L *u môci*, mn. NA(V) *môci*, G *môci*, DLI *môcīn / môcīma(n)*; NA *nôc*, GD(V)I *nôci*, L *u nôci*, NA(V) *nôci*, G *nôci*, DLI *nôcīn / nôcīma(n)*; NA *pêc*, GD(V)I *pêci*, L *u pêci*, NA(V) *pêci*, G *pêci*, DLI *pêcīn / pêcīma(n)*.

Imenice *něsvîst*, *pâmēt*, *věčēr* u kosim padežima imaju zanaglasnu duljinu, a samo imenica *věčēr(r)* ima množinsku deklinaciju (ostale su *singularia tantum*): NA *něsvîst*, GD(V)I *něsvîsti*, L *nesvîsti*; NA *pâmēt*, GD(V)I *pâmēti*, L *pamēti*; jd. NA *věčēr*, GD(V)I *věčēri*, L *večēri*, mn. NA(V) *věčēri*, G *večērī*, DLI *večērīn / večērīma(n)*.

Imenice kojima je zanaglasna duljina u NA jd. rezultat duljenja u kosim padežima imaju kraćinu: jd. NA *bōlēst*, GD(V)LI *bōlesti*, mn. NA(V) *bōlesti*, G *bolēstī / bōlestī*, DLI *bolēstīn / bolēstīma(n)*; NA *jēsēn*, GD(V)LI *jēsēni*, mn. NA(V) *jēsēni*, G *jēsēnī*, DLI *jesēnīn / jesēnīma(n)*; jd. NA *kōkōš*, GD(V)LI *kōkoši*, mn. NAV *kōkoši*, G *kokošī*, DLI *kokošīn / kokošīma(n)*; jd. NA *mīlōst*, GD(V)I *mīlosti*, L *mīlosti*; NA *nēmōc*, GD(V)I *nēmoci*, L *nēmoci*; NA *pōmōc*, GD(V)LI *pōmoći*; NA *rādōst* GD(V)I *rādosti*, L *u radōsti*. Imenice *mīlōst*, *nēmōc*, *rādōst* nemaju gramatičku množinu (*singularia tantum*).

Razlika po visnosti između D i L jd. čuva se u velikom broju primjera: D *bīti* : L *bíti*, D *čāsti* : L *části*; D *čēri* : L *čèri*, D *kāpi* : L *kápi*, D *kōsti* : L *kòsti*, D *māsti* : L *másti*, D *nīti* : L *níti*, D *nōci* : L *nòci*, D *pāmeti* : L *na paméti*, D *pēci* : L *pèci*, D *rādosti* : L *radòsti*, D *stvāri* : L *stvāri*, D *vlāsti* : L *vlāsti*, D *žālosti* : L *u žalòsti*.

Manji broj imenica u jedninskoj deklinaciji od n.p. A razlikuje se samo po preskakanju naglaska na proklitiku, koje je u n.p. C naglašeno silaznim naglaskom na apsolutnom početku fonetske riječi (a u n.p. A na posljednjem slogu proklitike), npr. jd. G *öd bolesti*, *öd bōli*, A *ü čāst*, *zā cēr*, G *öd glādi*, *öd jeseni*, A *pō kāp*, *prīt kokōš*, *nā kōst*, G *öt krvi*, *öd lāži*, A *nā māst*, *zā mōc*, G *öd nemōci*, A *ü nesvīst*, *nā nīt*, *ü nōc*, *nā pamēt*, *ü pēc*, *ü pomōc*, G *öd radōsti*, A *nā rāvni*, *zā rīč*, *zā sō*, *nā stvār*, *prīd večē(r)*, *nā vlāst*, *nā žalōst*; A mn. *nā prsí*.

d) Zaključci o imenicama

Analiza imenica u govoru Bitelića pokazala je da u sustavu postoje i primjeri u kojima se čuva starije stanje, kao i oni koji imaju inovacije. Od morfoloških značajki istaknute su one najvažnije, primjerice, prevladavanje nepalatalnih nastavaka u deklinacijama im. m. i sr.r. *a*-vrste ili nastavak *-an / -on* u DLI mn. imenica ž.r. *ē*-vrste.

Vokativ jednine i genitiv množine u svim deklinacijama mogu imati čeonu naglasak, a duljine se na svim pozicijama čuvaju, osim ako imaju višesložne nastavke, kada se (rjeđe) skraćuju. Visnost lokativa prepoznatljiva je samo u n.p. C (i u manjoj mjeri u n.p. A) imenica svih vrsta i rodova, no u dijelu primjera dativ i lokativ izjednačeni su prema dativnom obliku. Imenice *i*-vrste češće imaju ujednačene DL jd. nego imenice ostalih deklinacijskih vrsta.

Genitiv množine svih imenica ima zanaglasnu duljinu i dug predzadnji slog, a može imati i naglasak pomaknut ka početku pri čemu se mogu čuti silazni naglasci, koji mogu prijeći na proklitike. U imenicama svih rodova i deklinacijskih tipova potvrđena je inovacija ujednačavanja G mn. prema drugim padežima, a rezultat je kratkouzlazni naglasak.

Sinkretizirani množinski padeži ujednačeni su i po naglasku, osim kada lokativna proklitika privlači naglasak u n.p. A. Ti padeži u n.p. C. imaju obilježje visnosti, tj. nastavak je dominantan i privlači naglasak.

U imenica *i*-vrste n.p. B nije potvrđena, nego su imenice većinom prešle u n.p. A ili n.p. C. U sustavu postoji tendencija za ujednačavanjem prema n.p. A, koja je zahvatila množinske padeže n.p. C, ali se ipak čuva pomičnost. Čuvanje pomičnosti je potvrđeno u dovoljno velikom broju primjera da zaključimo da je govor po tom jezičnom pitanju arhaičan.

III.2.2.2. Pridjevi

Pridjevi su riječi koje najčešće stoje uz imenice i pobliže ih određuju. Mijenjaju je prema kategorijama roda, broja i padeža (u kojima se slažu s imenicama na koje se odnose). U rečenici imaju ulogu atributa, no mogu doći i kao subjekt ili kao dio predikata.

Pridjevi se po značenju tradicionalno dijele na opisne, posvojne i gradivne. Opisni govore kakvo je što (npr. *döbar*, *vèlik*, *plâv*), posvojni čije je što (npr. *cürin*, *dîdöv*), a gradivni od čega je što (npr. *zlâtan*, *drven*). Opisni imaju mogućnost stupnjevanja ili komparacije,²¹⁴ a opisni i gradivni po vidu se dijele na određene i neodređene. Posvojni pridjevi uvijek su određeni i ne mogu se stupnjevati.

1.) Komparacija

Pri komparaciji ili stupnjevanju razlikujemo pozitiv (*sritan*), komparativ (*sritnijî*) i superlativ (*nâjsritnijî*). Komparativ i superlativ uvijek su po vidu određeni, što je vidljivo i iz zanaglasne duljine u svim oblicima, a pozitiv može biti i neodređeni i određeni pridjev.

Komparativ se tvori sufiksacijom (v. nastavak), a superlativ dodavanjem prefiksa *nâj*-tvorenici u komparativu, odnosno prefiksarno-sufiksalmom tvorbom. Tvorba komparativa i superlativa može se promatrati kao fleksija, a ne derivacija, jer se značenje bitno ne mijenja, nego se stupnjuje.

Komparativ se tvori sufiksima *-ijî*, *-jî* ili *-šî* za muški rod, sufiksima *-ijâ*, *-jâ* ili *-šâ* za ženski rod i sufiksima *-ijê*, *-jê*, *šê* za srednji rod. Sufiksi *-ijî*, *-ijâ*, *-ijê* sudjeluju u tvorbi višesložnih pridjeva, npr. *zèlen* – *zelènijî*, *ùkusan* – *ukùsnijî* (s nepostojanim *a* u pozitivu m.r.). Sufiksi *-jî*, *-jâ*, *-jê* mogu jotirati osnovu: *dj* > *ž*, npr. *mlâd* – *mlâžî*, *tj* > *ć*, npr. *žût* – *žüćî*, *zj* > *ž*, npr. *brž* – *bržî*. Potvrđeni su i primjeri u kojima je došlo do jednačenja po mjestu tvorbe nakon jotacije, npr. *güşcî* (< *gûst*). Sufiksima *-šî*, *-šâ*, *-šê* tvore se komparativi pridjeva *lâk* – *lâkšî*, *mëk* – *mëkšî*, *lîp* – *lîpšî*.

Superlativ se tvori prefiksacijom komparativa na koji se dodaje prefiks *nâj*-, koji je uvijek naglašen. Ako u tvorbi sudjeluje dvosložan komparativ, u pravilu u superlativu dolazi samo jedan naglasak, npr. *nâjbržî*, *nâjlîpšî*, a rjeđe se i u takvih oblika mogu ostvariti i dva

---

²¹⁴ U određenim kontekstima mogli bi se stupnjevati i gradivni pridjevi poput *zlâtan*, no tada imaju opisno značenje, npr. *Lênka imâ jöš zlâtnijû kösu òd né* (značenje pridjeva nije 'od zlata' nego 'zlatne boje').

naglaska, npr. *nâjľüćĩ*. Superlativi tvoreni prefiksacijom višesložnih komparativa zadržavaju komparativni nastavak te imaju dva naglaska, npr. *nâjpošćenijĩ, nâjsritnijĩ, nâjukùsnijĩ*.

U govoru Bitelića česti su superlativi riječi koje imaju apsolutno značenje, npr. *nâjprvĩ, nâjzadñĩ*, koji se rjeđe ostvaruju i s jednim naglaskom, npr. *nâjprvĩ, nâjzadñĩ*.

Pridjevi *dõbar, mälén / mäl, vèlik, zäo* u govoru Bitelića su nepravilni, kao i u hrvatskom standardnom jeziku, te imaju supletivne komparative, od kojih se onda tvore superlativi prefiksacijom: *dõbar*, komp. *bõľĩ*, superl. *nâjboľĩ, mälén / mäl, mähĩ, nâjmañĩ, vèlik*, komp. *vèćĩ*, superl. *nâjvèćĩ, zäo*, komp. *gõrĩ*, superl. *nâjgõrĩ*.

2.) Deklinacija pridjeva

I određeni i neodređeni pridjevi mogu se deklinirati, no neodređeni se rjeđe javljaju u kosim padežima, dok su u nominativu, kao dio predikata, razmjerno česti, npr. *Púra je dõbra*. (neodr.): *To je dõbrä púra* (odr.). Razlika po određenosti dobro se čuva u akcentuaciji, i to posebno u oblicima za sr. i ž.r., npr. *zèlen – zelèna – zelèno : zèlenĩ – zèlenä – zèlenõ; gûst – gûsta – gûsto : gûstĩ – gûstä – gûstõ*. Zana glasna duljina razlikovna je u oblicima za sr. i ž.r. u primjerima poput *mõćan – mõćna – mõćno : mõćnĩ – mõćnä – mõćnõ*.

a) Neodređeni pridjevi i imenička deklinacija pridjeva

Neodređeni pridjevi dekliniraju se po tzv. imeničkoj deklinaciji. U govoru Bitelića dolaze kao dio predikata te uz imenice koje imaju općenito, a ne točno određeno značenje. U kosim padežima koriste se rijetko, no potvrđeni su u govoru svih generacija. Neodređeni pridjevi nemaju vokativ, jer mu je u značenju implicirana određenost.

	JEDNINA			MNOŽINA		
	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI
N	<i>dõbar</i>	<i>dõbro</i>	<i>dõbra</i>	<i>dõbrĩ</i>	<i>dõbra</i>	<i>dõbre</i>
G	<i>dõbra</i>	<i>dõbra</i>	<i>dõbrē</i>	<i>dõbrĩ</i>	<i>dõbrĩ</i>	<i>dõbrĩ</i>
D	<i>dõbru</i>	<i>dõbru</i>	<i>dõbrõj</i>	<i>dõbrĩn</i>	<i>dõbrĩn</i>	<i>dõbrĩn</i>
A	<i>dõbar / dõbra</i>	<i>dõbra</i>	<i>dõbru</i>	<i>dõbre</i>	<i>dõbra</i>	<i>dõbre</i>
L	<i>dõbru</i>	<i>dõbru</i>	<i>dõbrõj</i>	<i>dõbrĩn</i>	<i>dõbrĩn</i>	<i>dõbrĩn</i>
I	<i>dõbrĩn</i>	<i>dõbrĩn</i>	<i>dõbrõn</i>	<i>dõbrĩn</i>	<i>dõbrĩn</i>	<i>dõbrĩn</i>

Imenička deklinacija pridjeva nije sasvim istovjetna deklinaciji imenica, no tako se naziva jer se padežni nastavci ovih dviju deklinacija uvelike podudaraju. U ovom ćemo ju radu nazivati neodređenom pridjevskom deklinacijom.

Jedninsku deklinaciju pridjeva m.r., kao i deklinaciju imenica m.r., karakterizira razlika po živosti odražena u akuzativu. I u toj deklinaciji akuzativ je jednak nominativu ako pridjev stoji uz imenicu koja znači što neživo, odnosno genitivu ako je uz imenicu koja znači što živo (više v. u III.2.2.1. *Imenice*), npr. A jd. {'živo'} *dòbra čòvika, gädna čòvika, lípa mònka, mláda mònka, slába čòvika, A dõbar sîr, gädan krüv, lîp sän, mlâç sîr, slâḥ nôš.*

Jedninska promjena pridjeva m. i sr.r. od deklinacije imenica m. i sr.r. razlikuje se po nastavku za instrumental. Pridjevi koji se dekliniraju po imeničkoj deklinaciji za taj padež imaju nastavak *-în*, a imenice nastavak *-on*, npr. I jd. m.r. *dòbrîn čòvikon*, sr.r. *dòbrîn súknon*.

Jedninska deklinacija pridjeva ž.r. od deklinacije imenica razlikuje se po nastavcima za dativ i lokativ. Imenice ž.r. za te padeže imaju nastavak *-i*, a pridjevi nastavak *-õj*, koji u starijih generacija u slobodnom govoru može alternirati s nastavkom *-õn*, npr. D jd. *dòbrõj / dòbrõn žèni*. Taj je nastavak redovan u Makarskom primorju: "Osobitost je govora Makarskoga primorja, ali prema novim istraživanjima i širega područja rasprostiranja dalmatinskih novoštokavskih ikavskih govora, nastavak *-on* u pridjevsko-zamjениčkoj sklonidbi u D i L jd. ž. r." (Kurtović Budja 2009: 110–111).

Množinska deklinacija ista je za sva tri roda, a razlikuje se u oblicima za nominativ i akuzativ, koji imaju različite nastavke, *-i* za m.r., *-a* za sr.r. te *-e* za ž.r., npr. m.r. NA mn. mr. *dòbri dāni*, sr.r. *dòbra vrimèna*, ž.r. *dòbre žène*; G mn. m.r. *dòbrī dānā*, sr.r. *dòbrī vriménā*, ž.r. *dòbrī žénā*, DLI mn. m.r. *dòbrîn dānima(n)*; sr.r. *dòbrîn vrimènima(n)*, ž.r. *dòbrîn žènama(n)*.

b) Određeni pridjevi i pridjevsko-zamjениčka deklinacija

Određeni pridjevi tvore se tako da se na osnovu dodaju nastavci *-ī, -ā, -ō*, npr. neod. *dōbar – dōbra – dōbro* : odr. *dōbrī – dōbrā – dōbrō*. Određeni pridjevi dekliniraju se po pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji (v. nastavak)²¹⁵ i stoje uz imenicu koja je točno određena prije u kontekstu (u prethodnim rečenicama ili implicitno).

U govoru Bitelića po pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji mijenjaju se opisni i gradivni pridjevi ako su određeni te svi posvojni pridjevi. To uključuje i pridjeve tvorene sufiksima m.r. *-ōv*, ž.r. *-ovā*, sr. r. *-ovō*, npr. *dīdōv – dīdovā – dīdovō*,²¹⁶ zatim sufiksima m.r. *-īn*, ž.r. *-inā*, sr.r. *-inō*, npr. *žēnīn – žēninā – žēninō*, sufiksima m.r. *-skī*, žr. *-skā*, sr.r. *-skō*, npr. *mūškī – mūškā – mūškō*, sufiksima m.r. *-čkī*, ž.r. *-čkā*, sr.r. *-čkō*, npr. *lōvačkī – lōvačkā – lōvačkō*, sufiksima m.r. *-nī*, ž.r. *-nā*, sr.r. *-nō*, npr. *kūcnī – kūcnā – kūcnō*, sufiksima *-jī, -jā, -jē*, npr. *kōzjī – kōzjā – kōzjē*, te sufiksima *-nī*, ž.r. *-ná*, sr.r. *-nē / nō*, npr. *srīdnī – srīdnā – srīdnē* (rjeđe *srīdnō*).

Po toj deklinaciji mijenjaju se i pridjevi koji nemaju neodređene oblike. Takvi su pridjevi na *-kī (-kā, kō)*, npr. *jārkī, žārkī*, te pridjevi na *-čī (-čā, -čē / čō)*, npr. *brijāčī, idūčā*.

	JEDNINA			MNOŽINA		
	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI
N	<i>dōbrī</i>	<i>dōbrō</i>	<i>dōbrā</i>	<i>dōbrī</i>	<i>dōbrā</i>	<i>dōbrē</i>
G	<i>dōbrōg(a)</i>	<i>dōbrōg(a)</i>	<i>dōbrē</i>	<i>dōbrī</i>	<i>dōbrī</i>	<i>dōbrī</i>
D	<i>dōbrōn</i>	<i>dōbrōn</i>	<i>dōbrōj / dōbrōn</i>	<i>dōbrīn</i>	<i>dōbrīn</i>	<i>dōbrīn</i>
V	<i>dōbrī</i>	<i>dōbrō</i>	<i>dōbrā</i>	<i>dōbrī</i>	<i>dōbrā</i>	<i>dōbrē</i>
A	<i>dōbrōg(a)</i>	<i>dōbrō</i>	<i>dōbrū</i>	<i>dōbrī</i>	<i>dōbrā</i>	<i>dōbrē</i>
L	<i>dōbrōn</i>	<i>dōbrōn</i>	<i>dōbrōj / dōbrōn</i>	<i>dōbrīn</i>	<i>dōbrīn</i>	<i>dōbrīn</i>
I	<i>dōbrīn</i>	<i>dōbrīn</i>	<i>dōbrōn</i>	<i>dōbrīn</i>	<i>dōbrīn</i>	<i>dōbrīn</i>

U deklinaciji određenih pridjeva dobro se čuva zanaglasna duljina u svim padežnim nastavcima svih rodova. U množinskoj deklinaciji nastavci su isti kao i u neodređenoj deklinaciji, no razlika po vidu (tj. određenosti) istaknuta je u zanaglasnoj duljini i (u velikom broju primjera) i naglascima: određeni pridjevi imaju čeonu naglasak, dakle privlači ga početak riječi, npr. DLI mn. neod. *dōbrīn* : odr. *dōbrīn*.

²¹⁵ Za lakšu usporedbu, isti primjer služi za demonstraciju pridjevsko-zamjениčke deklinacije.

²¹⁶ Kapo vić (usmeno) navodi da je u Vrgorskoj krajini u posvojnim pridjevima tog tipa kračina, npr. *dīdov*, te da se dekliniraju po neodređenoj pridjevskoj deklinaciji, npr. m.r. G jd. *dīdova*, D jd. *dīdovu* itd.

U jedninskoj deklinaciji određenih pridjeva m.r. nije potvrđena opreka po živosti u akuzativu jednine, nego je on uvijek jednak genitivu. U deklinaciji određenih pridjeva ž. i sr.r. ujednačeni su nominativ, akuzativ i instrumental jednine i množine. U deklinaciji svih rodova ujednačeni su dativ i lokativ jednine te dativ, lokativ i instrumental množine.

U deklinaciji određenih pridjeva m. i sr. r. u genitivu, dativu (rjeđe lokativu) i akuzativu jednine mogu doći navesci *-a*, *-e* pri čemu se zanaglasna duljina ne krati, npr. jd. GA *döbrōga*, D(L) *döbrōme*.

Deklinacija određenih pridjeva ž.r. po nastavcima je istovjetna deklinaciji neodređenih pridjeva ž.r., od koje se razlikuje samo po naglasku i zanaglasnoj duljini, odnosno samo po naglasku u padežima za koje su nastavci dugi i u imeničkoj deklinaciji, dakle u NA jd. i NA mn., npr. N jd. neod. *dōbra* : odr. *dōbrā*; A jd. neod. *dōbru* : odr. *dōbrū*, NA mn. neod. *dōbre* : odr. *dōbrē*.

Množinska pridjevsko-zamjениčka deklinacija ima iste nastavke za genitiv, dativ, lokativ i instrumental kao i imenička množinska deklinacija, a razlikuju se po naglasku. Nominativ, akuzativ i vokativ množine određenih pridjeva razlikuju se po rodu, a od neodređenih pridjeva po naglasku i zanaglasnoj duljini, npr. mn. NAV neod. m.r. *dōbri*, sr.r. *dōbra*, ž.r. *dōbre* : odr. *dōbrī*, sr. *dōbrā*, ž.r. *dōbrē*.

3.) Naglasne paradigme pridjeva

Naglasne paradigme pridjeva određuju se prema oblicima za muški, ženski i srednji rod neodređenih pridjeva, a određeni se dekliniraju po n.p. A. U govoru Bitelića pridjevi se dijele po naglasnim paradigmama onako kako je opisano u nastavku.

Naglasna paradigma A

	JEDNINA			MNOŽINA		
	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI
N	<i>jādan</i>	<i>jādno</i>	<i>jādna</i>	<i>jādni</i>	<i>jādna</i>	<i>jādne</i>
G	<i>jādna</i>	<i>jādna</i>	<i>jādnē</i>	<i>jādnī</i>	<i>jādnī</i>	<i>jādnī</i>
D	<i>jādnu</i>	<i>jādnu</i>	<i>jādnōj</i>	<i>jādnīn</i>	<i>jādnīn</i>	<i>jādnīn</i>
A	<i>jādna / jādan</i>	<i>jādno</i>	<i>jādnu</i>	<i>jādne</i>	<i>jādna</i>	<i>jādne</i>
L	<i>jādnu</i>	<i>jādnu</i>	<i>jādnōj</i>	<i>jādnīn</i>	<i>jādnīn</i>	<i>jādnīn</i>
I	<i>jādnīn</i>	<i>jādnīn</i>	<i>jādnōn</i>	<i>jādnīn</i>	<i>jādnīn</i>	<i>jādnīn</i>

U govoru Bitelića po n.p. A mijenjaju se pridjevi: *bīlkast – bīlkasta – bīlkasto, bītan – bītna – bītno; bōlesan – bōlesna – bōlesno, crvènkast – crvènkasta – crvènkasto, čāsan – čāsna – čāsno, dīvan – dīvna – dīvno, gādan – gādna – gādno, jādan – jādna – jādno, kīsel / kīsē – kīsela – kīselo, lāgan – lāgana – lāgano, lāžan – lāžna – lāžno, mōčan – mōčna – mōčno, mūčan – mūčna – mūčno, pāmetan – pāmetna – pāmetno, plāvkast – plāvkasta – plāvkasto, rādosan – rādosna – rādosno, sīlan – sīlna – sīlno, sīvkast – sīvkasta – sīvkasto, sjājan – sjājna – sjājno, slāvan – slāvna – slāvno, slōbodan – slōbodna – slōbodno, slōžan – slōžna – slōžno, vēsē / vēsel – vēsela – vēselo, zelènkast – zelènkasta – zelènkasto, žālosan – žālosna – žālosno.*

Kod pridjeva koji se mijenjaju po n.p. A naglasak je na istom slogu osnove i u muškom i u ženskom i u srednjem rodu. U velikom broju primjera naglasak je kratkosilazni na prvom slogu osnove, npr. *gādan – gādna – gādno*, no može biti i dugosilazni, npr. *sjājan – sjājna – sjājno*; ili (rjeđe) kratkouzlazni, npr. *crvènkast – crvènkasta – crvènkasto*.

U govoru Bitelića nije potvrđen nijedan neizvedeni pridjev koji se mijenja po n.p. A, nego su pridjevi koji su se sklanjali po staroj n.p. a prešli ili u n.p. B, npr. *slābъ – *slāba –

*slábo > *slāb* – *slāba* – *slābo*, ili (rjeđe) u n.p. C, npr. *čístъ – *čísta – *čísto > *číst* – *čísta* – *čísto*.²¹⁷ Dakle, po n.p. A mijenjaju se pridjevi izvedeni sufiksacijom.

Sufiksima m.r. *-an*, ž.r. *-na*, sr.r. *-no* tvori se najveći broj pridjeva koji pripadaju n.p. A. Ti pridjevi u nominativu jednine m.r. u neodređenom obliku imaju nepostojano *a*. U govoru Bitelića potvrđeni su takvi pridjevi s kratkom osnovom, npr. *bītan* – *bītna* – *bītno*; *gādan* – *gādna* – *gādno*, *jādan* – *jādna* – *jādno*, *mōčan* – *mōčna* – *mōčno*, *mūčan* – *mūčna* – *mūčno*, *slōžan* – *slōžna* – *slōžna*, *žālos(t)an* – *žālosna* – *žālosno*. Nalazimo i primjere s dugim naglaskom na osnovi, npr. *čāsan* – *čāsna* – *čāsno*, *dīvan* – *dīvna* – *dīvno*, *lāžan* – *lāžna* – *lāžno*, *sīlan* – *sīlna* – *sīlno*, *sjājan* – *sjājna* – *sjājno*, *slāvan* – *slāvna* – *slāvno*. Po n.p. A mijenjaju se i pridjevi koji imaju višesložnu osnovu, npr. *bōlesan* – *bōlesna* – *bōlesno*, *pāmetan* – *pāmetna* – *pāmetno*, *rādosan* – *rādosna* – *rādosno*, *slōbodan* – *slōbodno* – *slōbodna*, *žālosan* – *žālosna* – *žālosno*. Ti su oblici izvorno bili n.p. *a* i n.p. *c*, a analogijom su se ujednačili u n.p. A. Kapović (2011c: 381) navodi: "A.p. C in the old a.p. *a* adjectives is due to analogy to adjectives like *bōlestan* 'sick' and *slōbodan* 'free' that stem from the original a.p. *c* (cf. the inherited *bolēsna*, *slobōdna*, a.p. C). Usually, all of these adjectives behave in the same manner in Štokavian, i.e. there is no distinction between the old a.p. *a* and a.p. *c* (...) In many Štokavian dialects (perhaps in all of them), the present a.p. A in these cases is to be derived from the older generalized a.p. C. Thus, the original *slobodnā (*c*) / *pāmeṭna (*a*) ⇔ *slobodnā / *pametnā (*C*) ⇔ *slobodnā / *pametnā (*C*) or *slōbodna / *pāmetna (*A*, by analogy to forms with initial stress). Of course, the possibility exists that in some dialects a.p. A was generalized from the beginning, but it seems that as a rule almost all archaic Štokavian dialects exhibit a.p. C in these adjectives." U govoru Bitelića navedeni pridjevi prešli su u n.p. A.

Zabilježena je tvorba sufiksima m.r. *-an*, ž.r. *-ana*, sr.r. *-ano*, npr. *lāgan* – *lāgana* – *lāgano*; te tvorba sufiksima *-el* / *-ē* za m.r., *-ela* za ž.r. i *-elo* za sr.r., npr. *kīsel* / *kīsē* – *kīsela* – *kīselo*, *vēsē* / *vēsel* – *vēsela* – *vēselo*.

Pridjevi tvoreni sufiksom *-kast* svi se sklanjaju po n.p. A, npr. *bīlkast* – *bīlkasta* – *bīlkasto*, *crvènkast* – *crvènkasta* – *crvènkasto*, *plāvkast* – *plāvkasta* – *plāvkasto*, *sīvkast* – *sīvkasta* – *sīvkasto*, *zelènkast* – *zelènkasta* – *zelènkasto*.

²¹⁷ Više o promjenama koje su zahvatile n.p. *a* neizvedenih pridjeva v. u Kapović (2011c: 105–109).

Naglasna paradigma B

	JEDNINA			MNOŽINA		
	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI
N	<i>líp</i>	<i>lípo</i>	<i>lípa</i>	<i>lípi</i>	<i>lípa</i>	<i>lípe</i>
G	<i>lípa</i>	<i>lípa</i>	<i>lípē</i>	<i>lípī</i>	<i>lípī</i>	<i>lípī</i>
D	<i>lípu</i>	<i>lípu</i>	<i>lípōj</i>	<i>lípīn</i>	<i>lípīn</i>	<i>lípīn</i>
A	<i>lípa / lîp</i>	<i>lípo</i>	<i>lípu</i>	<i>lípe</i>	<i>lípa</i>	<i>lípe</i>
L	<i>lípu</i>	<i>lípu</i>	<i>lípōj</i>	<i>lípīn</i>	<i>lípīn</i>	<i>lípīn</i>
I	<i>lípīn</i>	<i>lípīn</i>	<i>lípōn</i>	<i>lípīn</i>	<i>lípīn</i>	<i>lípīn</i>

U govoru Bitelića po n.p. B mijenjaju se pridjevi: *bîl – bíla – bílo, bísan – bíсна – bíсно, blâg – blága – blágo, blîđ – blída – blído, bôs – bòsa – bòso, cîŋ / cîŋ – cîna / cîna – cîno / cîno, cîven – cîvena – cîveno, dâlek – dalèka – dalèko, dèbē / dèbel – debèla – debèlo, dõbar – dõbra – dõbro, drâg – drága – drágo, dúbok – dubòka – dubòko, düg – dùga – dùgo, gládan – gládna – gládno, glûγ – glúva – glúvo, gñîl – gñíla – gñílo, gô – gòla – gòlo, górak – górka – górko, grûħ – grúba – grúbo, gûst – gústa – gústo, ják – jáka – jáko, ládan – ládna – ládno, lîp – lípa – lípo, lûđ – lúda – lúdo, ļût – ļúta – ļúto, másan – másna – másno, mlâđ – mláda – mládo, mòdar – mòdra – mòdro, nõγ – nõva – nõvo, plâγ – pláva – plávo, plítak – plítka – plítko, pün – pùna – pùno, rávan – rávna – rávno, rùmen – rumèna – rumèno, sâm – sâma – sâmo, sîγ – síva – sívo, slâħ – slába – slábo, slân – slána – sláno, stâr – stâra – stâro, šúpaļ – šúpaļ – šúpaļo / šúpaļe, téžak – téška – téško, túžan – túžna – túžno, visok – visòka – visòko, vrûc – vrúca – vrúco / vrúce, zdrâγ – zdráva – zdràvo, zèlen – zelèna – zelèno, zlátan – zlátna – zlátno, žédan – žédna – žédno, žût – žúta – žúto.*

U n.p. B naglasak je vezan za kraj osnove, odnosno za nastavak s kojega je novoštokavskom retrakcijom povučen na kraj osnove kao uzlazni naglasak, i to u oblicima za sva tri roda, npr. *túžan – túžna – túžno*. Oblici za N jd. m.r. imaju silazne naglaske ako su jednosložni, a u oblicima za ž. i sr.r. naglasak je uzlazan, npr. *düg – dùga – dùgo*.

Prema Kapoviću (2014: 597), "od korijenskih pridjeva s kratkim samoglasnikom se jedino u pridj. *gôl* (...) čuva izvorna n. p. B. Svi ostali pridjevi se stapaju s odrazom n. p. a, npr. *nõγ – nõva – nõvo* (A) > (sekundarno) *nõγ – nõva – nõvo* (B)." Kurtović Budja (2009: 132) u govorima Makarskog primorja bilježi primjere poput *nõγ - nõva - nõvo*, dakle prijelaz n.p. *b* > n.p. C.²¹⁸ U govoru Bitelića bilježimo razvoj koji Kapović označava kao sekundarni

²¹⁸ Općenito možemo reći da je u tim govorima mnogo više pridjeva prešlo u n.p. C nego u govoru Bitelića, a vjerojatno i Sinjske krajine u cjelini.

u velikom broju neizvedenih pridjeva s kratkim samoglasnikom. Usto, ovoj se paradigmi priključuju i neki pridjevi koji su bili izvorno n.p. *c*, npr. *bôs – bôsa – bôso*. Osim njih, po kratkoj n.p. B mijenjaju se pridjevi: *düg – dùga – dùgo, gô – gòla – gòlo*,²¹⁹ *nöy – nòva – nòvo, pün – pùna – pùno, släḥ – släba – släbo, stär – stàra – stàro, zdräy – zdràva – zdràvo*. Toj paradigmi pripada i primjer s izvorno dugim korijenom *cṛn – cṛna – cṛno*, koji je zahvatila fonološka promjena kraćenja dugog *r* pa trebamo pretpostaviti međurazvoj: *čṛnъ – *čṛnà – *čṛnò (> *cṛn – cṛna – cṛno*) > *cṛn – cṛna – cṛno* (usp. Kapović 2014: 782).

U n.p. B neizvedenih pridjeva s dugom osnovom smjenjuju se dugosilazni i dugouzlazni naglasci, npr. *blâg – blága – blágo, blîḍ – blída – blído, glûy – glúva – glúvo, gnîl – gníla – gnílo, gûst – gústa – gústo, jâk – jáka – jáko, lîp – lípa – lípo, lûḍ – lúda – lúdo, ļût – ļúta – ļúto, mlâḍ – mláda – mládo, plây – pláva – plávo, sâm – sáma – sámo, slân – slána – sláno, vrûc – vrúca – vrúco / vrúce*. U posljednjem primjeru nalazimo dubletne oblike za sr.r. od kojih se češće ostvaruju oni s prijeglasom, a u slobodnom govoru čuju se i oblici bez njega (*vrúco*), posebno u najstarijih govornika.

Pridjeve *döbar – dòbra – dòbro, mödar – mòdra – mòdro, rávan – rávna – rávno, šúpaḥ – šúpḥa – šúpḥo / šúpḥe* ne možemo promatrati kao sufiksalne tvorenice jer im osnove nisu tvorbeno plodne. Osnova je plodna kada govorimo o pridjevu *dâlek – dalèka – dalèko*, no ni on se ne može svrstati u tvorenice jer mu nije tvorbeno plodan sufiks.

Primjere koji u m.r. dolaze s kratkosilaznim, a u ž. i sr.r. s kratkouzlaznim *döbar – dòbra – dòbro, mödar – mòdra – mòdro*, koji su se pravilno razvili od *dòbrъ – *dòbrà, *mòdrъ – *mòdrà, možemo svrstati u poseban podtip u n.p. B.

Velik broj pridjeva tvorenih sufiksacijom mijenja se po n.p. B. U tvorbi sudjeluju sufiksi m.r. *-an*, ž.r. *-na*, sr.r. *-no*, npr. *bísan – bíсна – bíсно, gládan – gládna – gládno, ládan – ládna – ládno, másan – másna – másno, túžan – túžna – túžno, žédan – žédna – žédno*; sufiksi m.r. *-ē / -el*, ž.r. *-èla*, sr.r. *-èlo*, npr. *dèbē / dèbel – debèla – debèlo*; sufiksi m.r. *-ak*, ž.r. *-ka*, sr.r. *-ko*, npr. *górak – górka – górko, téžak – téška – téško*; sufiksi m.r. *-ok*, ž.r. *-òka*, sr.r. *-òko*, npr. *dùbok – dubòka – dubòko, visok – visòka – visòko*, te sufiksi m.r. *-en*, ž.r. *-èna*, sr.r. *-èno*, npr. *cṛven – crvèna – crvèno, rùmen – rumèna – rumèno, zèlen – zelèna – zelèno*.

U odnosu na pridjeve, prilozi čuvaju starinu. Prilozi načina nastaju konverzijom N jd. neodređenih pridjeva sr. r. a u govoru Bitelića redovno imaju silazne naglaske, npr. *Díte je zdràvo*. (neodr. prid.) || *Žívilo se zdràvo*. (pril.) || *Těle je släbo*. (neodr. prid.) || *Släbo dolazīn*.

²¹⁹ Duljina u N jd. m.r. neodređenog oblika nastala je kao produkt kontrakcije nakon vokalizacije finalnog *-l* (usp. Kapović 2014: 320).

(pril. u značenju 'rijetko'). To bi značilo da je prelazak pridjeva u n.p. B nastupio nakon konverzije, pri čemu je ton naglasaka postao razlikovan. Osim toga, Kapović (usmeno) navodi da sinkronijski u priložima postoji tendencija uopćavanja čeonog naglasaka bez obzira na izvornu n.p. pridjeva od kojih su nastali.²²⁰

Naglasna paradigma C

	JEDNINA			MNOŽINA		
	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI
N	<i>slădak</i>	<i>slătko</i>	<i>slătka</i>	<i>slătki</i>	<i>slătka</i>	<i>slătke</i>
G	<i>slătka</i>	<i>slătka</i>	<i>slătke</i>	<i>slătki</i>	<i>slătki</i>	<i>slătki</i>
D	<i>slătku</i>	<i>slătku</i>	<i>slătke</i>	<i>slătki</i>	<i>slătki</i>	<i>slătki</i>
A	<i>slătka / slădak</i>	<i>slătka</i>	<i>slătka</i>	<i>slătke</i>	<i>slătka</i>	<i>slătke</i>
L	<i>slătku</i>	<i>slătku</i>	<i>slătke</i>	<i>slătki</i>	<i>slătki</i>	<i>slătki</i>
I	<i>slătki</i>	<i>slătki</i>	<i>slătke</i>	<i>slătki</i>	<i>slătki</i>	<i>slătki</i>

U govoru Bitelića po n.p. C mijenjaju se pridjevi: *čist – čista – čisto, čvrst – čvrsta – čvrsto, gibak – gipka – gipko, glădak – glătka – glătko, krôtak – krôt(k)a – krôt(k)o, lôš – lôša – lôšo / lôše, mĕk – mĕka – mĕko, mĕk – mĕka – mĕko, mĕzak – mĕska – mĕsko, nizak – niska – nisko, ôbal – ôbla – ôblo, ôštar – ôštra – ôštro, plítak – plítka – plítko, prôst – prôsta – prôsto, slădak – slătka – slătko, sĭtan – sĭtna – sĭtno, sôčan – sôčna – sôčno, škrĭt – škrĭta – škrĭto, tănak – tănka – tănko, tôpal – tôpla – tôplo, trôšan – trôšna – trôšno, tĭpak – tĭpka – tĭpko, vĕdar – vĕdra – vĕdro.*

U n.p. C nalazimo različite naglaske u oblicima po rodovima. Osnova nije bila izvorno naglašena te u oblicima za m. i sr. r. nalazimo čeonu naglasak, a u oblicima za ž.r. naglasak teži dominantnom nastavku pa je u govoru Bitelića reflektiran kao dugi ili kratki uzlazni, ovisno o duljini prednaglasnog sloga (prije pomaka).

Manji broj neizvedenih pridjeva deklinira se po n.p. C, dakle ili je prešao iz n.p. a, npr. *čist – čista – čisto*, ili n.p. b, npr. *lôš – lôša – lôšo / lôše*, ili je zadržao staru n.p. c. Navodimo primjere koje smo zabilježili u govoru Bitelića: *čist – čista – čisto, čvrst – čvrsta –*

²²⁰ Navodimo da nema čeonog naglasaka u prilogu *skôro*, u kojem ipak čuva n.p. b u prilogu (a pridjev nije u upotrebi). Čeonu naglasak nije potvrđen ni u primjerima iz stare n.p. a, npr. *zàrana : ràno; zàmalo, ùmalo : mǎlo*. Usp. Kapović (2011b: 107): "*mǎlo* 'few' (and *zàmalo* 'almost'), *ràno* 'early' (and *zàrana*) from the original a.p. a, but *skôro* 'recently; almost' (the original a.p. b)."

čvrsto, lōš – lōša – lōšo / lōše, mēk – mēka – mēko, mřk – mřka – mřko, prōst – prōsta – prōsto, škřt – škřta – škřto.

Primjetno je da su pridjevi koji imaju duljinu redovno u n.p. B. To vrijedi i za pridjeve nastale sufiksacijom, među kojima nismo zabilježili obrazac n.p. C. To je neobično za Dalmatinsku zagoru (usp. Šimundić 1971: 124–141, Kurtović Budja 2009: 131–133, Kapović 2011b: 356–357) i moglo bi biti jedna od zasebitosti govora okolice Sinja.

Pridjevi tvoreni sufiksima m.r. *-an*, ž.r. *-na*, sr.r. *-no* (s nepostojanim *a* u N jd. m.r.) koji se mijenjaju po n.p. C u govoru Bitelića su: *sītan – sītna – sītno, sōčan – sōčna – sōčno, trōšan – trōšna – trōšno*. Sufiksi m.r. *-ak*, ž.r. *-ka*, sr.r. *-ko* (također s nepostojanim *a* u N jd. m.r.) sudjeluju u tvorbi pridjeva, npr. *krōtak – krōtka – krōtko, tānak – tānka – tānko, třpak – třpa – třpko*. Ako osnova završava zvučnim suglasnikom, nestankom nepostojanog *a* dolazi do jednačenja po zvučnosti, npr. *gībak – gīpka – gīpko, glādak – glātka – glätko, mřzak – mřska – mřsko, nřzak – nřska – nřsko, slādak – slātka – slätko*. U n.p. C zabilježili smo još i pridjeve tvorene sufiksima m.r. *-al*, ž.r. *-la*, sr.r. *-lo*, npr. *ōbal – ōbla – ōblo, tōpal – tōpla – tōplo*.

Na kraju navodimo da je zabilježeno preskakanje naglaska na apsolutni početak fonetske riječi, npr. L jd. m.r. *ü toplōn {krēvetu}*. Takvo prenošenje zabilježeno je i u priložima i povezano je s tendencijom pojave čeonog naglaska u priložima spomenutom gore, npr. *lēgnēš ü toplo, nāriži nā sītno, sīdnēš nā meko, nāriži nā tanko*.

4.) Zaključci o pridjevima

U govoru Bitelića pridjevska deklinacija, kao i imenička, pokazala je i određenu starinu i inovacije. Svojevrsnim arhaizmom mogli bismo smatrati čuvanje razlike po određenosti, tj. vidu pridjeva, koja ne izostaje ni u govornika mlađih generacija.

Pridjevske naglasne paradigme, s druge strane, pokazuju popriličnu inovativnost. Svi neizvedeni pridjevi stare n.p. *a* prešli su ili u n.p. B ili u n.p. C. Općenito možemo reći da je velik broj pridjeva prešao u n.p. B, odnosno da sustav teži ujednačavaju paradigmi neodređenih pridjeva s n.p. B. Takva tendencija dosad nije zabilježena u literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima pa bismo ju mogli smatrati specifikumom govora okolice Sinja. S obzirom na podatke o pridjevskim paradigmama, mogli bismo ucrtati okvirnu izoglosu koja bi govore okolice Sinja dijelila od govora Makarskoga primorja (u kojima su pridjevi većinom prešli u n.p. C, v. Kurtović Budja 2009: 131–133)²²¹ te jednu koja bi od tih dviju skupina govora odijelila govore Vrgorske krajine (v. Kapović 2011b: 356), Imotske krajine i Bekije (u kojima variraju n.p. B i C, ali su i glagolski pridjevi prešli u n.p. B, usp. Šimundić 1971: 124–141).

Zaključujemo da se u govoru Bitelića po obrascu n.p. C sklanja se manji broj pridjeva, nešto brojniji su u n.p. A, a najveći broj mijenja se po obrascu n.p. B. Takvo stanje razlikuje se od onog opisanog u drugim novoštokavskim ikavskim govorima, te bi bilo korisno u budućnosti preciznije istražiti prostiranje izoglosa pridjevskih naglasnih paradigmi u Dalmatinskoj zagori.

---

²²¹ Južnije, u dolini Neretve, na području istočnohercegovačkog novoštokavskog jekavskog dijalekta n.p. C se vrlo dobro čuva (v. Vukša Nahod 2014: 128–129) i Kapović (2014: 356–357).

III.2.2.3. Zamjenice

Zamjenice su vrsta riječi koja zamjenjuje imenice, pridjeve ili priloge i po formi se dijele na imeničke, pridjevske i priloške. Imeničke i pridjevske zamjenice razlikuju se po licima i padežima, a priloške su nepromjenjive. Po značenju i funkciji dijele se na lične, posvojne, pokazne, upitno-odnosne i neodređene. U nastavku se daje pregled zamjenica u govoru Bitelića.

1.) Lične zamjenice

Lične ili osobne zamjenice mijenjaju imenice, a po licima označavaju sudionike u komunikaciji. Generalna distinkcija može biti da je govornik označen 1. licem, sugovornik 2. licem, a osoba o kojoj se govori 3. licem. Zamjenice za jedninu u govoru Bitelića glase:

	1. lice	2. lice	3. l. m. i sr.r.	3. l. ž.r.
N	<i>jâ</i>	<i>tî</i>	<i>ôn, òno</i>	<i>òna</i>
G	<i>měne, me</i>	<i>těbe, te</i>	<i>ńěga, ga</i>	<i>ńě, je</i>
D	<i>měni, mi</i>	<i>těbi, tí</i>	<i>ńěmu, mu</i>	<i>ńôn / ńôj / ńójzi, joj / jon</i>
A	<i>měne, me</i>	<i>těbe, te</i>	<i>ńěga, ga, ń</i>	<i>ńû / ńě, je</i>
V	-	<i>tî</i>	-	-
L	<i>měni</i>	<i>těbi</i>	<i>ńěmu</i>	<i>ńôn / ńôj / ńójzi</i>
I	<i>s mēnōn</i>	<i>s tēbōn</i>	<i>š ńîn/ńíme(n)</i>	<i>š ńôn / ńóme(n)</i>

Sve lične zamjenice (i povratna) u GDA imaju enklitičke (nenaglašene) oblike, koji dolaze u brzom govoru i kada značenje nije posebno obilježeno, npr. *dâj mi* : *dâj mēni* {implicitno: 'a ne nekom drugom'}. Zamjeničke enklitike stoje i uz prijedloge, pri čemu se u akuzativu zamjenica za 1. i 2. l. jd. i povratne zamjenice dulji prijedložni slog, npr. 1. jd. A *zá me* : *zà mene*, 2. jd. A *pó te* : *pò tebe*, povr. A *ná se* : *nà sebe*. U genitivu i lokativu također dolazi do prenošenja naglaska, no nije zabilježeno duljenje prijedložnog sloga, jer nisu potvrđeni enklitički oblici s prijedlozima, npr. G jd. 1. *òd mene*, 2. *kràj tebe*, 3. m. i sr. r. *běz ńega* (rjeđe: *běž ńega*), ž.r. *òd ńě*, L jd. 1. *ò meni*, 2. *pò tebi*, 3. m. i sr.r. *nà ńemu*, ž.r. *ò ńôj*. Enklitika za A 3. jd. ž.r. *je* homonimna je nenaglašenom obliku 3. l. jd. pomoćnog glagola *bit* i u rečenici se često eliminira, npr. *ôn je pítā* (< *ôn je je pítā*). Enklitika za A 3. jd. m.r. uz prijedloge koji su dobili navezak *a* dolazi u obliku *ń*, npr. *prìdā ń, kròzā ń*.

U instrumentalu nalazimo poopćeno *e* u zamjenica za 1. i 2. lice jd. i povratnoj zamjenici, koje se zadržava i ako naglasak prelazi na proklitiku, npr. I jd. 1. *sà menōn*, 2. *sà tebōn*, povr. *sà sebōn*. I kod oblika za 3. l. zabilježeno je prenošenje naglasaka, pri čemu na mjestu s kojeg se naglasak pomakao ostaje zanaglasna duljina, npr. I jd. m. i sr.r. *sà nīn*, ž.r. *pòd nōn*. U slobodnom govoru naglasak može i preskočiti na proklitiku, tj. realizirati se kao kratkosilazni nakon prenošenja, npr. I jd. 1. *să menōn*, 2. *să tebōn*, povr. *să sebōn*.

Zamjenice *jâ*, *tî* i povratna zamjenica mijenjaju se po *ē*-vrsti, pri čemu je nastavak za G jd. kratak, tj. nije došlo do analogije prema pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji kao u deklinaciji imenica *ē*-vrste. Mogli bismo reći da se mijenjaju po nepravilnoj n.p. A (jer smo zabilježili preskakanje u I jd., koje je karakteristično za n.p. C).

Zamjenice za 3. l. jd. imaju nastavke pridjevsko-zamjeničke deklinacije. Zamjenica za ž.r. *ōna* deklinira se po n.p. B, što je vidljivo iz proširenih oblika za DLI jd., npr. DL *nóji*, I *nóme* imaju visnost. Zamjenice za 3. lice muškog i srednjeg roda dekliniraju se po n.p. A, s visnim instrumentalom u proširenim oblicima, npr. m. i sr.r. I jd. *š nīme* / *š nīmen*. U nominativom jd. ž. i sr.r. bilježimo kratkouzlazni naglasak.

Enklitika za dativ 2. l. jd. *tî* mogu biti i čestice, ovisno o diskursu u kojem se koriste (v. III.3. *Sintaksa* i III.4. *Pragmatika*). Enklitika *joj* i zamjenice ž.r. općenito u govoru starijih generacija češće no pridjevi ostvaruju se u oblicima poput *jon*.

Zamjenice za množinska lica u govoru Bitelića glase:

	1. lice	2. lice	3. lice m. – sr. – ž.r.
N	<i>mî</i>	<i>vî</i>	<i>ōni – ōna – ōne</i>
G	<i>nâs, nas</i>	<i>vâs, vas</i>	<i>nî / nîzî, i / î</i>
D	<i>nâmi / nâma(n), nan</i>	<i>vâmi / vâma(n), van</i>	<i>nîma(n) / nîzîn, in / în</i>
A	<i>nâs, nas</i>	<i>vâs, vas</i>	<i>nî / nîzî, i / î</i>
V	-	<i>vî</i>	-
L	<i>nâmi / nâma(n)</i>	<i>vâmi / vâma(n)</i>	<i>nîma(n) / nîzîn</i>
I	<i>s nâmi / nâma(n)</i>	<i>s vâmi / vâma(n)</i>	<i>š nîma(n) / nîzîn</i>

Množina ličnih zamjenica za 1. i 2. lice, kao i jednina, deklinira se slično imeničkoje *e*-vrsti, a množina zamjenica za 3. lice mijenja se po pridjevsko-zamjeničkoj množinskoj deklinaciji, koja se po rodovima razlikuje samo u N, a u ostalim je padežima ista za sva tri roda. Množinske zamjenice za GDA, kao i jedninske, dolaze i u enklitičkom liku, npr. GA

mn. 1. *nas*, 2. *vas*, 3. *i / ĩ*, D mn. 1. *nan*, 2. *van*, 3. *in / ĩn*. Enklitike za D 3. l. mn. mogu biti i duge, npr. *on ĩ je pītā*.

Zamjenice *mĭ*, *vĭ* mogu preuzeti naglasak s prvog sloga i ostvariti s dugouzlaznim naglaskom ako su ispred riječi koja ima kratkosilazni, npr. *mĭ imāmo*, *vĭ gledāte*.²²²

Na oblike za DLI množine svih lica može se dodati navezak *-n*, a mogu se ostvariti i oblici bez naveska (slobodna varijacija). Kao odgovor na pitanje iz upitnika ispitanici su izgovarali oblike bez naveska, a u slobodnom govoru češći su oblici s navescima.

U DLI zamjenica za 1. i 2. l. mn. ostvaruju se i stariji oblici 1. *s nāmi*, 2. *s vāmi*. U drugim novoštokavskim govorima to je redovan oblik. Šimundić (1971: 120) za govore Imotske krajine i Bekije navodi: "U množini dat., lok. i instr. najčešće su *nāmi*, *vāmi*, *nan* (: *nam*), *vam* (: *vam*); osjeća se tu i tamo prijanjanje glasa *-n* uz ove padeže (...) te nije često čuti *nāman*, *vāman*." U govorima Makarskog primorja Kurtović Budja (2009: 101-102) bilježi samo oblike *nāmi*, *vāmi*: "Vidimo da su u govorima Makarskoga primora očuvani stariji množinski oblici *vami*, *nami*. Takvi se oblici javljaju i na području u međurječju Neretve i Rijeke dubrovačke, a javljaju se i u ostalim dalmatinskim ikavskim štokavskim govorima."²²³

Instrumental zamjenica se većinom ne upotrebljava bez prijedloga, dok u imenica prijedlog uz instrumental nerijetko izostaje. U instrumentalu 3. l. mn. dolazi do jednačenja po mjestu tvorbe pa prijedlog *s* ispred *ń* prelazi u *š*, npr. *š ņĭman*. Do jednačenja ne dolazi kad prijedlog ima navezak, npr. *sa ņĭman / sà ņĭman*.

U GDLI zamjenica za 3. l. mn. u govoru starijih često se čuje navezak *-zĭ*, npr. G *ńĭzĭ*, DLI *ńĭzĭn*; koji je u kratkoj inačici zabilježen i u DL 3. l. jd. ž. r. *ńójzi*.

Oblike za vokativ nalazimo samo u 2. l. jd. i mn. i istovjetni su nominativu jd. i mn.

²²² Slična pojava zabilježena je kod brojeva, npr. *stó godĭna* (v. III.1.3. Akcentuacija).

²²³ Menac Mihalić (2005: 73) iz frazeološke građe navodi samo oblik *nama* (*vama* nije potvrđen).

2.) Posvojne zamjenice

Posvojne zamjenice mijenjaju posvojne pridjeve i dekliniraju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji. Relevantne kategorije su im lice, padež, rod i broj: 1. jd. m.r. *môj* – ž.r. *mòja* – sr.r. *mòje*, 2. jd. *tvôj* – *tvòja* – *tvòje*, 3. jd. *ńègōy* – *ńègovā* – *ńègovō*, 3. jd. *ńên* – *ńênā* – *ńênō* / *ńézīn* – *ńézinā* – *ńézinō*, 1. mn. *nāš* – *nāša* – *nāše*, 2. mn. *vāš* – *vāša* – *vāše*, 3. mn. *ńìōy* – *ńìovā* – *ńìovō*.

Deklinacija zamjenice za 1. lice jednine:

JEDNINA			MNOŽINA	
MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI	
N	<i>môj</i>	<i>mòja</i>	<i>mòje</i>	<i>mòji</i> – <i>mòje</i> – <i>mòja</i>
G	<i>môg</i> / <i>môga</i>	<i>mòjē</i>	<i>môg</i> / <i>môga</i>	<i>mòjī</i> / <i>mòjizī</i>
D	<i>môm</i> / <i>mômen</i>	<i>mòjōj</i>	<i>môm</i> / <i>mômen</i>	<i>mòjīn</i> / <i>mòjizīn</i>
V	<i>môj</i>	<i>mòja</i>	<i>mòje</i>	<i>mòji</i> – <i>mòje</i> – <i>mòja</i>
A	<i>môj</i> – <i>môg</i> / <i>môga</i>	<i>mòju</i>	<i>mòje</i>	<i>mòje</i> – <i>mòje</i> – <i>mòja</i>
L	<i>môm</i> / <i>mômen</i>	<i>mòjōj</i>	<i>môm</i> / <i>mômen</i>	<i>mòjīn</i> / <i>mòjizīn</i>
I	<i>s mòjīn</i>	<i>mòjōn</i>	<i>s mòjīn</i>	<i>mòjīn</i> / <i>mòjizīn</i>

Zamjenice *môj*, *tvôj* i *svôj* imaju istu naglasnu sliku, a karakterizira ih različit oblik u A jd. m.r. za označavanje neživoga, a uz pojedine glagole i A jd. ž.r. može biti jednak genitivu (v. III.3. Sintaksa). Vokativ je u svim rodovima jednak nominativu.

U govoru starijih može se čuti i dativni oblik *mòjōn*, koji i u njih u često izostaje pa tu značajku bilježimo kao relikat.

U jedninskim oblicima za m. i sr.r. redovno je prenošenje naglasaka na proklitike u GAL, a na prijašnjem mjestu naglasaka ostaje zanaglasna duljina, npr. G jd. sr.r. *òd mōg diteta*, A jd. m.r. *nà mōj stō*, L jd. m.r. *ò mōm pòslu*. U A jd. sr.r. ne dolazi do prenošenja naglasaka na proklitiku. Prenosenje nije zabilježeno u I jd., npr. *sa mòjīn brāton*. Posvojna zamjenica ž.r. deklinira se po n.p. B i nije zabilježen prijenos naglasaka na proklitike.

Deklinacija zamjenice za 2. lice jednine:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>tvôj</i>	<i>tvòja</i>	<i>tvòje</i>	<i>tvòji – tvòje – tvòja</i>
G	<i>tvôg / tvôga</i>	<i>tvòjē</i>	<i>tvôg / tvôga</i>	<i>tvòjī / tvòjizī</i>
D	<i>tvôm / tvômen</i>	<i>tvòjōj</i>	<i>tvôm / tvômen</i>	<i>tvòjīn / tvòjizīn</i>
A	<i>tvôj – tvôg</i>	<i>tvòju</i>	<i>tvòje</i>	<i>tvòje – tvòje – tvòja</i>
V	<i>(tvôj)</i>	<i>(tvòja)</i>	<i>(tvòje)</i>	<i>(tvòji – tvòje – tvòja)</i>
L	<i>tvôm / tvômen</i>	<i>tvòjōj</i>	<i>tvôm / tvômen</i>	<i>tvòjīn / tvòjizīn</i>
I	<i>s tvòjīn</i>	<i>tvòjōn</i>	<i>s tvòjīn</i>	<i>tvòjīn / tvòjizīn</i>

Deklinacija zamjenice za 2. lice jednine ima gotovo iste osobitosti kao ona za 1. lice. Razlikuje se po upotebi vokativa, koji je ponuđen kao odgovor u upitniku, no nije prisutan u slobodnom govoru. Kao i kod zamjenice za 1. l. jd. prenošenje naglaska na proklitike redovno je u GAL 2. l. jd. m. i sr.r., npr. G jd. m.r. *is tvôga grâda*, A jd. sr.r. *pò tvômen pòju*.

Deklinacija za 3. lice jednine muškog i srednjeg roda:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>ńègōy</i>	<i>ńègovā</i>	<i>ńègovō</i>	<i>ńègovī – ńègovē – ńègovā</i>
G	<i>ńègovōg / ńègovōga</i>	<i>ńègovē</i>	<i>ńègovōg / ńègovōga</i>	<i>ńègovī</i>
D	<i>ńègovōn / ńègovōmen</i>	<i>ńègovōj</i>	<i>ńègovōn / ńègovōmen</i>	<i>ńègovīn</i>
A	<i>ńègōy – ńègovōg</i>	<i>ńègovū</i>	<i>ńègovō</i>	<i>ńègovē – ńègovē – ńègovā</i>
L	<i>ńègovōn / ńègovōmen</i>	<i>ńègovōj</i>	<i>ńègovōn / ńègovōmen</i>	<i>ńègovīn</i>
I	<i>š ńègovīn</i>	<i>š ńègovōn</i>	<i>š ńègovīn</i>	<i>š ńègovīn</i>

Posvojne zamjenice za dekliniraju se kao posvojni pridjevi na *-ōv*, dakle kao određeni pridjevi. U govoru starijih mogu se čuti i oblici s nastavcima imeničke deklinacije, kao neodređeni pridjevi, npr. G jd. m.r. *ńègova sīna*.²²⁴ Od pridjevske deklinacije, osim u N jd. m.r., razlikuje se u DL jd. U tim padežima u deklinaciji zamjenica dolaze oblici s navescima *-en, -e*.

Nije potvrđeno prenošenje ni preskakanje naglaska na proklitiku. U čitavoj paradigmi naglasak je na istome mjestu, i to kratkouzlazni, koji znači da je staro mjesto naglaska bilo na nastavku. Zaključujemo da se posvojne zamjenice za 3. l. jd. m. i sr. r. dekliniraju po n.p. B.

²²⁴ Kapović (usmeno) navodi da su u Vrgorskoj krajini zamjenice uvijek po neodređenoj deklinaciji, npr. *bōga joj ńézina*.

Deklinacija za 3. lice jednine ženskog roda:

JEDNINA			
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI
N	<i>nĕn / nĕzĭn</i>	<i>nĕnā / nĕzinā</i>	<i>nĕnō / nĕzinō</i>
G	<i>nĕnōg(a) / nĕzinōg(a)</i>	<i>nĕnē / nĕzinē</i>	<i>nĕnōg(a) / nĕzinōg(a)</i>
D	<i>nĕnōn / nĕzinōn / nĕzinōme(n)</i>	<i>nĕnōj / nĕzinōj</i>	<i>nĕnōn / nĕzinōn / nĕzinōme(n)</i>
A	<i>nĕn / nĕzĭn – nĕnōg²²⁵ / nĕzinōg</i>	<i>nĕnū / nĕzinū</i>	<i>nĕnō / nĕzinō</i>
L	<i>nĕnōn / nĕzinōn / nĕzinōme(n)</i>	<i>nĕnōj / nĕzinōj</i>	<i>nĕnōn / nĕzinōn / nĕzinōme(n)</i>
I	<i>š nĕnĭn / š nĕzinĭn</i>	<i>š nĕnōn / š nĕzinōn</i>	<i>š nĕnĭn / š nĕzinĭn</i>
MNOŽINA			
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI
N	<i>nĕnĭ / nĕzinĭ</i>	<i>nĕnē / nĕzĭnē</i>	<i>nĕnā / nĕzĭnā</i>
G	<i>nĕnĭ / nĕzinĭ</i>	<i>nĕnĭ / nĕzinĭ</i>	<i>nĕnĭ / nĕzinĭ</i>
D	<i>nĕnĭn / nĕzinĭn</i>	<i>nĕnĭn / nĕzinĭn</i>	<i>nĕnĭn / nĕzinĭn</i>
A	<i>nĕnē / nĕzinē</i>	<i>nĕnē / nĕzĭnē</i>	<i>nĕnā / nĕzĭnā</i>
L	<i>nĕnĭn / nĕzinĭn</i>	<i>nĕnĭn / nĕzinĭn</i>	<i>nĕnĭn / nĕzinĭn</i>
I	<i>š nĕnĭn / š nĕzinĭn</i>	<i>š nĕnĭn / š nĕzinĭn</i>	<i>š nĕnĭn / š nĕzinĭn</i>

Zamjenica ima dva različita oblika, *nĕn* i *nĕzĭn*, koji se mijenjaju po pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji sličnoj pridjevima na *-ĭn*. U GDL jd. m. i sr.r. mogu se javiti u varijantama, što tu deklinaciju čini nešto složenijom od prethodno opisanih. U G jd. m. i sr.r. mogu doći oblici s naveskom *-a*, a u DL jd. m. i sr.r. zabilježene su varijante s naveskom *-me*, koji u slobodnom govoru često dobiva i *-n*. U D jd. ž.r. potvrđeno je dubletno *nĕnōn / nĕnōj*, odnosno *nĕzinōn / nĕzinōj*. Prenošenje naglasaka je redovno u kraćoj varijanti, npr. A *zà nĕn*.

U množini nalazimo ujednačene oblike za sva tri roda u GDLI, a razlikuju se po NA, npr. mn. N m.r. *nĕnĭ*, A *nĕnē*, NA sr.r. *nĕnā*, NA ž.r. *nĕnē* / N m.r. *nĕzinĭ*, A *nĕzinē*, NA sr.r. *nĕzinā*, NA ž.r. *nĕzinē*; G m., sr. i ž.r. *nĕnĭ / nĕzinĭ*, DLI m., sr. i ž.r. *nĕnĭn / nĕzinĭn*.

²²⁵ Oblici za akuzativ također mogu doći s naveskom, no izostavljeni su radi ekonomičnijeg prikaza.

Deklinacija zamjenica za 1. i 2. lice množine:

JEDNINA			MNOŽINA	
MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI	
N	<i>nāš</i>	<i>nāša</i>	<i>nāše</i>	<i>nāši – nāše – nāša</i>
G	<i>nāšeg(a)</i>	<i>nāšē</i>	<i>nāšeg(a)</i>	<i>nāši</i>
D	<i>nāšen / nāšemen</i>	<i>nāšoj</i>	<i>nāšen / nāšemen</i>	<i>nāšin / nāšima(n)</i>
A	<i>nāš – nāšeg(a)</i>	<i>nāšu</i>	<i>nāše</i>	<i>nāše – nāše – nāša</i>
V	<i>nāš</i>	<i>nāša</i>	<i>nāše</i>	<i>nāši – nāše – nāša</i>
L	<i>nāšen / nāšemen</i>	<i>nāšoj</i>	<i>nāšen / nāšemen</i>	<i>nāšin / nāšima(n)</i>
I	<i>s nāšin</i>	<i>s nāšōn</i>	<i>s nāšin</i>	<i>nāšin / nāšima(n)</i>

JEDNINA			MNOŽINA	
MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI	
N	<i>vāš</i>	<i>vāša</i>	<i>vāše</i>	<i>vāši – vāše – vāša</i>
G	<i>vāšeg(a)</i>	<i>vāšē</i>	<i>vāšeg(a)</i>	<i>vāši</i>
D	<i>vāšen / vāšemen</i>	<i>vāšoj</i>	<i>vāšen / vāšemen</i>	<i>vāšin / vāšima(n)</i>
A	<i>vāš – vāšeg(a)</i>	<i>vāšu</i>	<i>vāše</i>	<i>vāše – vāše – vāša</i>
V	<i>vāš</i>	<i>vāša</i>	<i>vāše</i>	<i>vāši – vāše – vāša</i>
L	<i>vāšen / vāšemen</i>	<i>vāšoj</i>	<i>vāšen / vāšemen</i>	<i>vāšin / vāšima(n)</i>
I	<i>s vāšin</i>	<i>s vāšōn</i>	<i>s vāšin</i>	<i>vāšin / vāšima(n)</i>

Zamjenice za 1. i 2. l. mn. mijenjaju se kao neodređeni pridjevi. U DL jd. m. i sr.r. rjeđe se mogu čuti i oblici bez prijeglasa, npr. *nāšon*, *vāšon*. Možinska deklinacija ujednačena je za sva tri roda, osim u NAV koji imaju razliku po rodu. Prenošnje je redovno, npr. *zā nās*.

Deklinacija zamjenica za 3. lice množine:

JEDNINA			MNOŽINA	
MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI	
N	<i>ńiōv</i>	<i>ńiōvā</i>	<i>ńiōvō</i>	<i>ńiōvī – ńiōvē – ńiōvā</i>
G	<i>ńiōvōg(a)</i>	<i>ńiōvē</i>	<i>ńiōvōg(a)</i>	<i>ńiōvī</i>
D	<i>ńiōvōn / ńiōvōme(n)</i>	<i>ńiōvōj</i>	<i>ńiōvōn / ńiōvōme(n)</i>	<i>ńiōvīn</i>
A	<i>ńiōv – ńiōvōg(a)</i>	<i>ńiōvū</i>	<i>ńiōvō</i>	<i>ńiōvē – ńiōvē – ńiōvā</i>
L	<i>ńiōvōn</i>	<i>ńiōvōj</i>	<i>ńiōvōn / ńiōvōme(n)</i>	<i>ńiōvīn</i>
I	<i>š ńiōvīn</i>	<i>š ńiōvōn</i>	<i>š ńiōvīn</i>	<i>š ńiōvīn</i>

Zamjenice za 3. l. mn. mijenjaju se kao određeni pridjevi (prisutna duljina u svim padežnim nastavcima). U GDA jd. mogu doći navesci *-a* i *-me / -men*. Množina je ujednačena, osim u NAV, koji se razlikuju po rodu. Prenošnje nije potvrđeno.

3.) Povratna i povratno-posvojne zamjenice

Povratna zamjenica *sěbe, se* u govoru Bitelića ima samo jedninsku deklinaciju. Nema oblike za nominativ i vokativ. Oblici za genitiv i akuzativ su ujednačeni te mogu doći u enklitičkom obliku: *sěbe, se*. Oblici za dativ i lokativ također su ujednačeni: *sěbi*; no nemaju enklitičke oblike. Instrumental može doći i bez proklitike, a ako dolazi s proklitikom redovno je prenošenje naglasaka na nju: *sěbōn / sà sebōn*. Prenosi naglasak redovno je i u GAL, npr. G *òt sebe*, A *nà sebe*, L *ò sebi*. Potvrđeni su i primjeri prijedloga i enklitičkih oblika povratne zamjenice, pri čemu dolazi do duljenja sloga proklitike ili naveska, no samo u A, npr. *zá se, ú se, pridā se*. Povratna zamjenica ima gotovo iste osobitosti kao lične zamjenice za 1. i 2. lice jednine.

Povratno-posvojne zamjenice dekliniraju se slično posvojnim zamjenicama za 1. i 2. lice jednine. Mijenjaju se po pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji, s određenim razlikama (primjerice, nemaju vokativ).

Deklinacija povratno-posvojne zamjenice *svôj – svôja – svôje*.

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>svôj</i>	<i>svôja</i>	<i>svôje</i>	<i>svôji – svôje – svôja</i>
G	<i>svôg / svôga</i>	<i>svôjē</i>	<i>svôg / svôga</i>	<i>svôjī</i>
D	<i>svôm / svômen</i>	<i>svôjōj</i>	<i>svôm / svômen</i>	<i>svôjīn</i>
A	<i>svôj – svôg</i>	<i>svôju</i>	<i>svôje</i>	<i>svôje – svôje – svôja</i>
L	<i>svôm / svômen</i>	<i>svôjōj</i>	<i>svôm / svômen</i>	<i>svôjīn</i>
I	<i>sa svôjīn</i>	<i>sa svôjōn</i>	<i>sa svôjīn</i>	<i>sa svôjīn</i>

Osim po tome što nemaju vokativ, povratno-posvojne zamjenice razlikuju se od posvojnih po tome što nije potvrđen navezak *-zi* u deklinaciji povratno-posvojnih zamjenica. U GAL jd. m.r. i GL sr. r. naglasak prelazi na proklitike, npr. jd. G sr. r. *òt svôg òteta*, L m.r. *ò svôm pòslu*. U DL jd. m.r. nije zabilježen adrijatizam *-m > -n*, no oblici se mogu ostvariti s *-n* ako dolazi do jednačenja po mjestu tvorbe, npr. *svôm máčku, svôn kònu*. U DL jd. ž.r. nalazimo i dubletne ostvaraje *svôjōn / svôjōj*.

U množinskoj deklinaciji razlika po rodovima čuva se samo u NA, a oblici za ostale padeže jednaki su za sva tri roda. U deklinaciji povratno-posvojne zamjenice nije zabilježen navezak *-zi*.

4.) Pokazne zamjenice

Pokazne zamjenice dijele se prema relativnoj blizini govornoj situaciji. Ako je što označeno bliže govorniku, koristi se zamjenica *òvī / òvī* ili *òvāj / òvāj* za m.r., zamjenica *òvā / òvā* za ž.r. ili zamjenica *òvo / òvō* za srednji rod. Ako je što označeno bliže sugovorniku, koristi se zamjenica m.r. *tāj / tā* (vrlo rijetko, u govoru najstarijih), ž.r. *tā*, sr.r. *tō*. Ako je što označeno daleko od govorne situacije, tj. i od govornika i od sugovornika, koristi se zamjenica *ònī / ònī* ili *ònāj / ònāj* za m.r., *ònā / ònā* za ž.r. ili *òno / ònō* za sr.r. Po istom principu postoje značenjske nijanse i u pokaznim zamjenicama *ovākāγ / ovākī / ovākī / vākī – ovākvā / ovākā / vākvā / vākā – ovākvō / ovākō / vākvō / vākō; tàkay / tàkvī / tàkī – tàkvā / tàkā – tàkvō / tàkō; onākāγ / onākī / onākī / nākī – onākvā / onākā / nākvā / nākā – onākvō / onākō / nākvō / nākō; ovòlkī / vòlkī – ovòlkā / vòlkā – ovòlkō / vòlkō, tòlkī – tòlkā – tòlkō, onòlki / nòlkī – onòlkā / nòlkā – onòlkō / nòlkō.*

Dekliniraju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji.

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>òvī / òvāj</i>	<i>òvā</i>	<i>òvō</i>	<i>òvī – òvē – òvā</i>
G	<i>òvōg(a)</i>	<i>òvē</i>	<i>òvōg(a)</i>	<i>òvī / òvizī</i>
D	<i>òvōn / òvōme(n)</i>	<i>òvōj / òvōn</i>	<i>òvōn / òvōme(n)</i>	<i>òvīn / òvīma(n) / òvizīn</i>
A	<i>òvī / òvāj – òvōg(a)</i>	<i>òvū</i>	<i>òvō</i>	<i>òvē – òvē – òvā</i>
L	<i>òvōn / òvōme(n)</i>	<i>òvōj / òvōn</i>	<i>òvōn / òvōme(n)</i>	<i>òvīn / òvīma(n) / òvizīn</i>
I	<i>s òvīn</i>	<i>s òvōn</i>	<i>s òvīn</i>	<i>s òvīn / òvīma(n) / òvizīn</i>

Pokazna zamjenica *òvī / òvāj – òvā – òvō* u čitavoj paradigmi se može realizirati i s kratkosilaznim naglaskom, *òvī / òvāj – òvā – òvō*. Obje varijante imaju nastavke deklinacije određenih pridjeva, koji se od nastavaka deklinacije neodređenih pridjeva razlikuju po duljini. U deklinaciji varijanti s kratkosilaznim potvrđeno je prenošenje naglaske na proklitiku, npr. G jd. m. i sr. r. *òd ovoga*, ž.r. *òd ovē*. Vokativ nije uobičajen.

U GDL jd. m. i sr. r. i A jd. m.r. zamjenica koje stoje za nešto živo nalazimo navezak, npr. m. i sr.r. jd. G(A m.r.) *òvōga*, DL *òvōme / òvōmen*. Potvrđeni su i oblici bez zanaglasne duljine, npr. npr. m. i sr.r. jd. G(A m.r.) *òvoga*, DL *òvome / òvomen*.

Zamjenice za ženski rod u DL jd. mogu doći u obliku *òvōn* u govoru starijih generacija, npr. L jd. ž.r. *o òvōn žèni* : *o òvōj žèni*; što je stalna varijacija u pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, spomenuta i u prethodnim poglavljima.

Opća značajka pridjevsko-zamjeničke deklinacije je i ta da je u množini razlika po rodu vidljiva samo u oblicima za NA(V), npr. m.r. *òvī*, ž.r. *òvē*, sr.r. *òvā*. Također, oblici za DLI mn. imaju kraće i dulje oblike, a dulji u slobodnom govoru često dobivaju navezak *-n*. Oblici za GDLI mn. mogu dobiti navezak *-zī*, npr. mn. G *òvizī*, DLI *òvizīn*. U deklinaciji varijante sa silaznim naglaskom nalazimo prenošenje na proklitike, npr. G *òd ovī*.

Deklinacija zamjenice *tâj / tâ – tâ – tō*:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>tâj / tâ</i>	<i>tâ</i>	<i>tō</i>	<i>tī – tē – tâ</i>
G	<i>tôg / tōga</i>	<i>tē</i>	<i>tôg / tōga</i>	<i>tī / tīzī</i>
D	<i>tôn / tōme(n)</i>	<i>tōj / tōn</i>	<i>tôn / tōme(n)</i>	<i>tīn / tīzīn</i>
A	<i>tâj / tâ – tôg / tōga</i>	<i>tû</i>	<i>tō</i>	<i>tē – tē – tâ</i>
L	<i>tôn / tōme(n)</i>	<i>tōj / tōn</i>	<i>tôn / tōme(n)</i>	<i>tīn / tīzīn</i>
I	<i>s tīn</i>	<i>s tōn</i>	<i>s tīn</i>	<i>s tīn / s tīzīn</i>

U govoru najstarijih još uvijek se čuva oblik *tâ* za N jd. m.r. koji nije potvrđen u govoru mladih. Oblik *tôn* u DL jd. ž.r. pojavljuje se rijetko, no nije posve iščezao iz sustava. Vokativ nije u upotrebi.

U deklinaciji m. i sr.r. izmjenjuju se dugosilazni i kratkosilazni naglasak. Dugosilazni je rezultat kontrakcije. Ako u genitivu, dativu i lokativu jednine zamjenica muškog i srednjeg roda te akuzativu jednine zamjenica muškog roda koje stoje za što živo dolazi navezak, oblik s naveskom ima kratak naglasak, npr. jd. GA m.r. *tôg : tōga*, DL m. i sr.r. *tôn : tōme(n)*, G sr.r. *tôg : tōga*.

Prenošenje naglaska na proklitike redovno je i u jednini, npr. jd. G m.r. *ò tōg dâna*, A m.r. *ù tāj čās*, L ž.r. *nà tōj nōzī*; i u množini, npr. mn. G m.r. *ò tī dánā*, A ž.r. *zà tē žène*, L sr.r. *pò tīn pōfīn*.

U množini je razlika po rodu vidljiva samo u NA(V), npr. m.r. *tī*, ž.r. *tē*, sr.r. *tâ*, a ostali su padeži ujednačeni. U GDLI nalazimo navezak *-zī*, npr. G mn. *tīzī*, DLI mn. *tīzīn*.

Deklinacija zamjenice *òní / ònāj – ònā – ònō*.

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>òní / ònāj</i>	<i>ònā</i>	<i>ònō</i>	<i>òní – ònē – ònā</i>
G	<i>ònōg(a)</i>	<i>ònē</i>	<i>ònōg(a)</i>	<i>òní</i>
D	<i>ònōn / ònōme(n)</i>	<i>ònōj / ònōn</i>	<i>ònōn / ònōme(n)</i>	<i>ònīn / ònīma(n)</i>
A	<i>òní / ònāj – ònōg(a)</i>	<i>ònū</i>	<i>ònō</i>	<i>ònē – ònē – ònā</i>
L	<i>ònōn / ònōme(n)</i>	<i>ònōj / ònōn</i>	<i>ònōn / ònōme(n)</i>	<i>ònīn / ònīman</i>
I	<i>s ònīn</i>	<i>s ònōn</i>	<i>s ònīn</i>	<i>s ònīn / ònīma(n)</i>

Deklinacija pokazne zamjenice *òní / ònāj – ònā – ònō* ima iste odlike kao i pokazna zamjenica *òví / òvāj – òvā – òvō*. Potvrđene su i u varijantama: *õní / õnāj – õnā – õnō*.

Deklinacija zamjenice *ovākāy / ovākī / ovākī / vākī – ovākvā / ovākā / vākvā / vākā – ovākvō / ovākō / vākvō / vākō* (prikaz je pojednostavljen, a varijante su opisane u nastavku):

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>ovākāy / ovākī</i>	<i>ovākā</i>	<i>ovākō</i>	<i>ovākī – ovākē – ovākā</i>
G	<i>ovākōg(a)</i>	<i>ovākē</i>	<i>ovākōg(a)</i>	<i>ovākī</i>
D	<i>ovākōn / ovākōme(n)</i>	<i>ovākōj</i>	<i>ovākōn / ovākōme(n)</i>	<i>ovākīn / ovākīma(n)</i>
A	<i>ovākī – ovākōg(a)</i>	<i>ovākū</i>	<i>ovākō</i>	<i>ovākē – ovākē – ovākā</i>
L	<i>ovākōn / ovākōme(n)</i>	<i>ovākōj</i>	<i>ovākōn / ovākōme(n)</i>	<i>ovākīn / ovākīma(n)</i>
I	<i>s ovākīn</i>	<i>s ovākōn</i>	<i>s ovākīn</i>	<i>s ovākīn / ovākīma(n)</i>

Prikazana deklinacija najčešće se ostvaruje u govoru Bitelića, no potvrđene su još tri varijante, koje se ostvaruju ovisno o brzini govora i govornoj situaciji.

Prva varijanta uključuje oblike bez početnog *α*. jd. N m.r. *vākāy / vākī*, sr.r. *vākō*, ž.r. *vākā*, G m. i sr.r. *vākōg(a)*, ž.r. *vākē*, DL m. i sr. r. *vākōn / vākōme(n)*, ž.r. *vākōj*, A m.r. *vākāy / vākī* {neživo} / *vākōg(a)* {živo}, sr.r. *vākō*, ž.r. *vākū*, I m. i sr. r. *s vākīn*, ž.r. *vākōn*, mn. N m.r. *vākī*, sr.r. *vākā*, ž.r. *vākē*, G m., sr. i ž.r. *vākī*, A m.r. *vākē*, sr.r. *vākā*, ž.r. *vākē*, DLI m., sr. i ž.r. *vākīn*.

Postoji i varijanta bez eliminacije *v* iz skupa *kv*. jd. N m.r. *vākvī*, sr.r. *vākvō*, ž.r. *vākvā*, G m. i sr.r. *vākvōg(a)*, ž.r. *vākvē*, DL m. i sr. r. *vākvōn / vākvōme(n)*, ž.r. *vākvōj*, A m.r. *vākvī* {neživo} / *vākvōg(a)* {živo}, sr.r. *vākvō*, ž.r. *vākvū*, I m. i sr. r. *s vākvīn*, ž.r.

vàkvōn, mn. N m.r. *vàkvī*, sr.r. *vàkvā*, ž.r. *vàkvē*, G m., sr. i ž.r. *vàkvī*, A m.r. *vàkvē*, sr.r. *vàkvā*, ž.r. *vàkvē*, DLI m., sr. i ž.r. *vàkvīn*.

U posljednjoj varijanti zadržan je i početni *o* i *v* u skupu *kv*: jd. N m.r. *ovàkvī*, sr.r. *ovàkvō*, ž.r. *vàkvā*, G m. i sr.r. *ovàkvōg(a)*, ž.r. *ovàkvē*, DL m. i sr. r. *ovàkvōn* / *ovàkvōme(n)*, ž.r. *ovàkvōj*, A m.r. *ovàkvī* {neživo} / *ovàkvōg(a)* {živo}, sr.r. *ovàkvō*, ž.r. *ovàkvū*, I m. i sr. r. *s ovàkvīn*, ž.r. *ovàkvōn*, mn. N m.r. *ovàkvī*, sr.r. *ovàkvā*, ž.r. *ovàkvē*, G m., sr. i ž.r. *ovàkvī*, A m.r. *ovàkvē*, sr.r. *ovàkvā*, ž.r. *ovàkvē*, DLI m., sr. i ž.r. *ovàkvīn*.

Zamjenice *tàkāy* / *tàkī* – *tàkā* – *tàkō* i *onàkāy* / *onàkī* – *onàkā* – *onàkō* mijenjaju se po istom obracu kao i zamjenice *ovàkāy* / *ovàkī* – *ovàkā* – *ovàkō* te ga nećemo posebno navoditi. Prve se javljaju u varijanti bez gubljenja *v* iz skupa *kv*: mr. *tàkvī* – *tàkvā* – *tàkvō*; a druge u trima varijantama: jednoj sa sačuvanim *v* u skupu *kv*, drugoj bez početnog *o* te trećoj u kombinaciji navedenih značajki. Primjeri: *onàkāy* / *onàkvī* – *onàkvā* – *onàkvō*; *nàkāy* / *nàkī* – *nàkā* – *nàkō*; *nàkāy* / *nàkvī* – *nàkvā* – *nàkvō*.

Pokazne zamjenice *ovòlkī* – *ovòlkā* – *ovòlkō* i *onòlkī* – *onòlkā* – *onòlkō* također se mogu ostvariti i bez početnog *o*: *vòlkī* – *vòlkā* – *vòlkō*; *nòlkī* – *nòlkā* – *nòlkō*. Rijetko se mogu ostvariti bez redukcije *i*, a u takvim situacijama *i* može biti i naglašen, npr. *ovòl'kī* – *ovòl'kā* – *ovòl'kō*: *ovòlikī* – *ovòlikā* – *ovòlikō*, pri čemu može doći do djelomične ili potpune redukcije *o*, npr. *ov^olikī* – *ov^olikā* – *ov^olikō*; *ovlikī* – *ovlikā* – *ovlikō*.²²⁶ To vrijedi i za *i* u zamjenicama *tòl'kī* – *tòl'kā* – *tòl'kō*, koje imaju istu deklinacijski obrazac:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>ovòlkī</i>	<i>ovòlkā</i>	<i>ovòlkō</i>	<i>ovòlkī</i> – <i>ovòlkē</i> – <i>ovòlkā</i>
G	<i>ovòlkōg(a)</i>	<i>ovòlkē</i>	<i>ovòlkōg(a)</i>	<i>ovòlkī</i>
D	<i>ovòlkōn</i> / <i>ovòlkōme(n)</i>	<i>ovòlkōj</i>	<i>ovòlkōn</i> / <i>ovòlkōme(n)</i>	<i>ovòlkīn</i> / <i>ovòlkīma(n)</i>
A	<i>ovòlkī</i> – <i>ovòlkōg(a)</i>	<i>ovòlkū</i>	<i>ovòlkō</i>	<i>ovòlkē</i> – <i>ovòlkē</i> – <i>ovòlkā</i>
L	<i>ovòlkōn</i> / <i>ovòlkōme(n)</i>	<i>ovòlkōj</i>	<i>ovòlkōn</i> / <i>ovòlkōme(n)</i>	<i>ovòlkīn</i> / <i>ovòlkīma(n)</i>
I	<i>s ovòlkīn</i>	<i>s ovòlkōn</i>	<i>s ovòlkīn</i>	<i>s ovòlkīn</i> / <i>ovòlkīma(n)</i>

U nastavcima za sve padeže vidljiva je zanaglasna duljina pa zaključujemo da se pokazne zamjenice dekliniraju po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji određenih pridjeva. Bilježimo da ima sve odlike te deklinacije, dakle navezak u GDL jd. m. i sr. r., npr. G

²²⁶ Kapović (usmeno) navodi da je u Vrgorskoj krajini obično *vlikī*.

ovòlkōga, DL *ovòlkōmen* i A jd. m.r. zamjenica koje stoje za što živo (jednak genitivu). U govoru starijih generacija zabilježena je i varijacija u DL jd. ž.r. *ovòlkōj / ovòlkōn*.

Množinska deklinacija ima ujednačene nastavke za sva tri roda, osim u NA, npr. N m.r. *ovòlkī*, ž.r. *ovòlkē*, NA sr.r. *ovòlkā*, G m., ž. i sr.r. *ovòlkī*, DLI m., ž. i sr.r. *ovòlkīn / ovòlkīma / ovòlkīman*, A m. i ž. r. *ovòlkē*. Navezak dolazi rijetko, a prenošenje naglaska nije potvrđeno.

U pokazne zamjenice ubrajamo i nepromjenjive, odnosno priloške zamjenice, koje po značenju možemo podijeliti u pet skupina. Prve pokazuju način odvijanja radnje: *ovākō / vākō, tākō, tākō, onākō / nākō*; druge pokazuju mjesto odvijanja radnje: *òvāmo / òvamo / vāmo / āmo, tāmō, tū, ònamo / nāmō*; treće pokazuju smjer: *òvudā(n) / òvdā(n), tūdā(n), ònudā(n) / òndā(n)*; četvrte pokazuju količinu: *ovòlkō / vòlkō / ovòl'kō,²²⁷ tòlkō / tòl'kō, onòlkō / nòlkō / onòl'kō*; a pete vrijeme: *tād, òtad*.

Zamjenice koje počinju samoglasnikom *o* mogu se realizirati i bez njega, osim zamjenica *òvudā* i *ònudā*, kod kojih bilježimo redukciju *u*, npr. *òvdā, òndā*. Te dvije zamjenice i zamjenica *tūdā* mogu imati navezak *n*, npr. *òvudān / òvdān, tūdān, òvudān / òndān*. Zamjenice *ovòlkō, tòlkō, onòlkō* mogu imati naglašeni *i*, kako je opisano gore.

---

²²⁷ U Vrgorskoj krajini je obično *vlikō* (Kapović, usmeno).

5.) Upitno-odnosne zamjenice

Upitno-odnosne zamjenice upitne su ako su u upitnoj rečenici, a odnosne kada pokazuju nekakav odnos između onoga o čemu se govori. Dije se na nepromjenjive (priloške) i promjenjive, čije deklinacije prilažemo u nastavku.

Nepromjenjive upitno-odnosne zamjenice (priloške zamjenice) su *di* (značenjski slična priložima mjesta), *kāḍ* (slična priložima vremena), *kāko* (slična priložima načina), *zāšto* (slična priložima načina).²²⁸ Zamjenica *kāḍ* u odnosnoj ulozi dolazi i s uzlaznim naglascima, npr. *Kāḍ je gòtovo, òndā gòni se kùc*.

Promjenjive upitno-odnosne zamjenice u govoru Bitelića su *kò, štā, kòjī – kòjā – kòjō / kòjē, čijī – čijē – čijā, kākī – kākā – kākō i kòlkī – kòlkā – kòlkō*. Prve dvije mijenjaju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji neodređenih, a ostale po deklinaciji određenih pridjeva. Također, u odnosnoj ulozi *kò* i *štā* mogu se realizirati i s kratkouzlaznim naglaskom kada su ispred nenaglašenog oblika pomoćnog glagola *biḥ*, npr. *Rèc mi kò je dòšā. || Káḗ štā te mücī*.

Ni u jednoj od deklinacija nisu potvrđeni oblici za vokativ.

U govoru Bitelića upitno-odnosne zamjenice *kò* i *štā* imaju samo jedninu:

	ŽIVO	NEŽIVO
N	<i>kò</i>	<i>štā</i>
G	<i>kòga / kòg</i>	<i>čèga / čèg</i>
D	<i>kòme / kòm</i>	<i>čèmu / čèm</i>
A	<i>kòga / kòg</i>	<i>štā</i>
L	<i>ò kòm / o kòm / o kòme</i>	<i>ò čèm / o čèm / o čèmu</i>
I	<i>s kîn / sà kîn / sù kîn / s kíme</i>	<i>š čîn / sà čîn / sù čîn / s címe</i>

Zamjenica za N jd. koja stoji za što živo može se vrlo rijetko ostvariti i kao *tkò*, i to u govoru mlađih i obrazovanih govornika. Isto vrijedi i za zamjenicu *štā*, koja u takvih govornika može glasiti i *štō*.²²⁹

U kosim padežima pronađeni su dubletni oblici kojima se naglasak razlikuje i po tonu i, u svim padežima osim u instrumentalu, po duljini, npr. G *kòga* : *kòg*, *čèga* : *čèg*, DL *kòme* : *kòm*, *čèmu* : *čèm*, A *kòga* : *kòg*, I *s kîn* : *s kíme*, *š čîn* : *s címe*. Zamjenici koja stoji za što

²²⁸ Zamjenica *zāšto* samo je upitna, dok u odnosnom značenju dolazi u supletivnom obliku *zàtō* ili *štā*.

²²⁹ Nije potvrđena razlika prema kojoj se u upitnim zamjenicama nalazi *šta*, a u odnosnim *što*, za koju Kapović (usmeno) navodi da je obična u štokavskim govorima. Moguće je da je razlika postojala, ali da su se oblici ujednačili prema upitnom.

živo akuzativ je jednak genitivu, npr. GA *kòga* : *kòg*, a onoj koja stoji za što neživo akuzativ je jednak nominativu, npr. NA *štà*. U DL zamjenice *štà* zabilježena je i varijanta *čème*.

Ako zamjenice dolaze s proklitikom, silazni naglasci prenose se na nju, a uzlazni ne, npr. L *ò kòm* : *o kòmè*, *ò čēm* : *o čèmu*. U instrumentalu naglasak se prenosi i kao kratkouzlani i kao kratkosilazni, npr. I *sà kīn* / *sù kīn*, *sà čīn* / *sù čīn*.

Deklinacija zamjenica *kòjī* – *kòjā* – *kòjē* i *čijī* – *čijā* – *čijē*.

JEDNINA			MNOŽINA
MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>kòjī</i>	<i>kòjā</i>	<i>kòjī</i> – <i>kòjē</i> – <i>kòjā</i>
G	<i>kòjēg(a)</i>	<i>kòjē</i>	<i>kòjī</i>
D	<i>kòjēn</i>	<i>kòjōj</i> / <i>kòjōn</i>	<i>kòjīn</i> / <i>kòjīma(n)</i>
A	<i>kòjī</i> – <i>kòjēg(a)</i>	<i>kòjū</i>	<i>kòjē</i> – <i>kòjē</i> – <i>kòjā</i>
L	<i>kòjēn</i>	<i>kòjōj</i> / <i>kòjōn</i>	<i>kòjīn</i> / <i>kòjīma(n)</i>
I	<i>s kòjīn</i>	<i>s kòjōn</i>	<i>s kòjīn</i> / <i>kòjīma(n)</i>

JEDNINA			MNOŽINA
MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>čijī</i>	<i>čijā</i>	<i>čijī</i> – <i>čijē</i> – <i>čijā</i>
G	<i>čijēg(a)</i>	<i>čijē</i>	<i>čijī</i>
D	<i>čijēn</i>	<i>čijōj</i> / <i>čijōn</i>	<i>čijīn</i> / <i>čijīma(n)</i>
A	<i>čijī</i> – <i>čijēg(a)</i>	<i>čijū</i>	<i>čijē</i> – <i>čijē</i> – <i>čijā</i>
L	<i>čijēn</i>	<i>čijōj</i> / <i>čijōn</i>	<i>čijīn</i> / <i>čijīma(n)</i>
I	<i>s čijīn</i>	<i>s čijōn</i>	<i>s čijīn</i> / <i>čijīma(n)</i>

Zamjenice *kòjī* – *kòjā* – *kòjē* i *čijī* – *čijā* – *čijē* mijenjaju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji određenih pridjeva (duljina u svim nastavcima). Potvrđene su i u varijanata *kòjī* – *kòjā* – *kòjē*; *čijī* – *čijā* – *čijē*, no vrlo rijetko, i to u brzom govoru i značenjski obilježenim kontekstima, npr. *Kòjī čòvik?* : *Kòjī čòvik?* {implicitno: čuđenje}.

U oblicima za srednji rod u govoru svih generacija postoji varijacija između oblika bez prijeglasa (*kòjō*, *čijō*) i onih s prijeglasom (*kòjē*, *čijē*), s tim da je u govoru starijih češći prvi oblik, a u govoru mlađih drugi. Prijeglas može izostati i u GDL jd. m. i sr.r., te u A jd. m.r. zamjenica koje stoje za nešto živo, npr. jd. G m. i sr.r. *kòjēg* : *kòjōg*, *čijēg* : *čijōg*, DL m.

i sr.r. *kòjēn* : *kòjōn*, *čjēn* : *čjōn*, A jd. m.r. *kòjēg* : *kòjōg*, *čjēg* : *čjōg* {živo}. Navezak u DL jd. ostvaruje se vrlo rijetko.

Množinski padeži ujednačeni su, a razlika se čuva u NA, npr. mn. N m.r. *kòjī*, *čjī*, A mr. *kòjē*, *čjē*, NA ž.r. *kòjē*, *čjē*, sr.r. *kòjā*, *čjā*; m., sr. i ž.r. G *čjī*, DLI *čjīn* / *čjīma(n)*.

Deklinacija zamjenica *kàkāy* / *kàkī* – *kàkā* – *kàkō* i *kòlkī* – *kòlkā* – *kòlkō*:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>kàkāy</i> / <i>kàkī</i>	<i>kàkā</i>	<i>kàkō</i>	<i>kàkī</i> – <i>kàkē</i> – <i>kàkā</i>
G	<i>kàkōg(a)</i>	<i>kàkē</i>	<i>kàkōg(a)</i>	<i>kàkī</i>
D	<i>kàkōn</i>	<i>kàkōj</i> / <i>kàkōn</i>	<i>kàkōn</i>	<i>kàkīn</i> / <i>kàkīma(n)</i>
A	<i>kàkī</i> – <i>kàkōg(a)</i>	<i>kàkū</i>	<i>kàkō</i>	<i>kàkē</i> – <i>kàkē</i> – <i>kàkā</i>
L	<i>kàkōn</i>	<i>kàkōj</i> / <i>kàkōn</i>	<i>kàkōn</i>	<i>kàkīn</i> / <i>kàkīma(n)</i>
I	<i>s kàkīn</i>	<i>s kàkōn</i>	<i>s kàkīn</i>	<i>s kàkīn</i> / <i>kàkīma(n)</i>
	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>kòlkī</i>	<i>kòlkā</i>	<i>kòlkō</i>	<i>kòlkī</i> – <i>kòlkē</i> – <i>kòlkā</i>
G	<i>kòlkōg(a)</i>	<i>kòlkē</i>	<i>kòlkōg(a)</i>	<i>kòlkī</i>
D	<i>kòlkōn</i>	<i>kòlkōj</i>	<i>kòlkōn</i>	<i>kòlkīn</i> / <i>kòlkīma(n)</i>
A	<i>kòlkī</i> – <i>kòlkōg(a)</i>	<i>kòlkū</i>	<i>kòlkō</i>	<i>kòlkē</i> – <i>kòlkē</i> – <i>kòlkā</i>
L	<i>kòlkōn</i>	<i>kòlkōj</i>	<i>kòlkōn</i>	<i>kòlkīn</i> / <i>kòlkīma(n)</i>
I	<i>s kòlkīn</i>	<i>s kòlkōn</i>	<i>s kòlkīn</i>	<i>s kòlkīn</i> / <i>kòlkīma(n)</i>

Zamjenice *kàkāy* / *kàkī* – *kàkā* – *kàkō* i *kòlkī* – *kòlkā* – *kòlkō* mijenjaju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji određenih pridjeva, a paradigma im je najbližnja paradigrama pokaznih zamjenica *ovàkāy* / *ovàkī* – *ovàkā* – *ovàkō* i *ovòlkī* – *ovòlkā* – *ovòlkō*. Zamjenice za ž.r. u DL se mogu ostvariti i kao *kòlkōn* (gore nisu navedene da bi prikaz bio ekonomičniji i uredniji).

Navedeni primjeri mogu se ostvariti i bez ispadanja *v*, tj. bez prijelaza *kv > k*, npr. *kàkāy* / *kàkvī* – *kàkvā* – *kàkvō*, *ovàkāy* / *ovàkvī* – *ovàkvā* – *ovàkvō*.

6.) Neodređene zamjenice

Neodređene zamjenice zamjenjuju nešto neodređeno, niječno ili općenito. Razlikuju se nepromjenjive (priloške) i promjenjive. Nepromjenjive neodređene zamjenice u govoru Bitelića po značenju smo podijelili na neodređene u užem smislu, npr. *digod*,²³⁰ *digdi*, *dikađ*, *dikuđ*, *kògot*, *nègdi*, *nèkađ*,²³¹ *nèkako*, *nèkolkō*, *nèkuđ*, *štàgot*; niječne, npr. *nìgdi*, *nìkađ*, *nìkàko*, *nìkolkō*, *nìkuđ*, *nìotkuđ*. te opće, npr. *ìgdi*, *ikađ*, *ikàko*, *ikolkō*, *ikuđ*, *svàgdi* / *svùgdi*, *svùkuđ*, *svàkàko*.

Promjenjive zamjenice također možemo razvrstati po značenjskim skupinama na neodređene u užem smislu, npr. *dikoji* – *dikojā* – *dikojē*, *nèčijī* – *nèčijā* – *nèčijē*, *nèkakāy* / *nèkakvī* – *nèkakvā* – *nèkakvō*, *nèkī* – *nèkā* – *nèkō*, *nèko*, *nèšto* / *nèšta*; niječne, npr. *nìčijī* – *nìčijā* – *nìčijē*, *nìkakāy* / *nìkakvī* – *nìkakvā* – *nìkakvō*, *nìko*, *nìšta*; te opće, npr. *ičijī* – *ičijā* – *ičijē*, *ikakāy* / *ikakī* – *ikakvā* – *ikakvō*, *iko*, *išta*, *kojèšta*, *kojekākāy* / *kojekākivī* – *kojekākivā* – *kojekākivō*, *sāy* / *vās* – *svā* – *svō* / *svē*, *svāčijī* – *svāčijā* – *svāčijē*, *svākakvī* – *svākakvā* – *svākakvō*, *svākī* – *svākā* – *svākō*, *svāko*, *svāšta*.

Opće neodređene zamjenice mogu se tvoriti tako što se ispred upitno-odnosnih dodaje okamenjeni (nepromjenjivi) gl. pr. r. sr.r. jd. *bilo*, npr. *bilo čiji* – *bilo čijā* – *bilo čije*, *bilo kākāy* / *kākivī* – *bilo kākivā* – *bilo kākivō*, *bilo kō*, *bilo kōjī* – *bilo kōjā* – *bilo kōje*, *bilo štā*. Također, te zamjenice mogu se tvoriti tako što se nakon upitno-odnosne zamjenice doda čestica *gōđ*, pri čemu zamjenice gube naglasak (s iznimkama), npr. *čiji gōđ*, *kakvi gōđ* – *kakva gōđ* – *kakvo gōđ*, *ko gōđ*, *koji gōđ* – *koja gōđ* – *koje gōđ*, *šta gōđ*. Zamjenice gube i zanaglasnu duljinu i mijenjaju se u kosim padežima, dok čestica ostaje, npr. G jd. m. *koga gōđ*, I jd. m.r. *s kin gōđ*.

Deklinacija zamjenica *sāy* / *vās* – *svā* – *svō* / *svē*.

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>sāy</i> / <i>vās</i>	<i>svā</i>	<i>svō</i> / <i>svē</i>	<i>svī</i> – <i>svē</i> – <i>svā</i>
G	<i>svôg</i> / <i>svêg</i> / <i>svêga</i>	<i>svê</i>	<i>svôg</i> / <i>svêg</i> / <i>svêga</i>	<i>svî</i> / <i>svijū</i>
D	<i>svèmu</i>	<i>svôj</i> / <i>svôn</i>	<i>svèmu</i>	<i>svîn</i> / <i>svima(n)</i>
A	<i>sāv</i> – <i>svêga</i>	<i>svū</i>	<i>svō</i> / <i>svē</i>	<i>svē</i> – <i>svē</i> – <i>svā</i>
L	<i>svèmu</i>	<i>svôj</i> / <i>svôn</i>	<i>svèmu</i>	<i>svîn</i> / <i>svima(n)</i>
I	<i>sa svîn</i> / <i>svíme(n)</i>	<i>svôn</i>	<i>sa svîn</i> / <i>svíme(n)</i>	<i>s svîn</i> / <i>svima(n)</i>

²³⁰ Primjer se koristi i u mjesnom i u vremenskom značenju, dakle može značiti i 'negdje' i 'nekad'.

²³¹ Stariji govornici sjećaju se da su njihovi djedovi i bake govorili *nìkad* 'nekad' (s ikavskim refleksom jata).

Oblik za muški rod jednine bez metateze (*vās*) zablježen je u govoru starije i srednje generacije, a u govoru mladih češće dolazi oblik s metatezom (*sāv*). U oblicima za nominativ i akuzativ srednjeg roda bilježimo dubletu *svō / svě*. Prenošenje naglasaka na proklitiku uobičajeno je u padežima koji dolaze s prijedlozima, npr. G jd. m. i sr.r. *òt svōg*, ž.r. *òt svě*, I jd. m. i sr.r. *sā svīn*, ž.r. *sā svōn*.

U množini su nastavci ujednačeni, a u NA vidi se razlika po rodu, npr. N m.r. *svī*, A m.r. *svě*, NA ž.r. *svě*, NA sr.r. *svā*; m., ž. i sr.r. G *svī / svījū*, DLI *svīn / svīma(n)*. Svi nastavci osim onoga u G mn. *svījū* obični su za pridjevsko-zamjениčku deklinaciju neodređenih pridjeva.

Deklinacija zamjenica *někī – nĕkā – nĕkō*:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>někī</i>	<i>nĕkā</i>	<i>nĕkō</i>	<i>někī – nĕkē – nĕkā</i>
G	<i>nĕkōg(a)</i>	<i>nĕkē</i>	<i>nĕkōg(a)</i>	<i>někī</i>
D	<i>nĕkōn / nĕkome(n)</i>	<i>nĕkōj / nĕkōn</i>	<i>nĕkōn / nĕkome(n)</i>	<i>nĕkīn / nĕkīma(n)</i>
A	<i>někī – nĕkōg(a)</i>	<i>nĕkū</i>	<i>nĕkō</i>	<i>nĕkē – nĕkē – nĕkā</i>
L	<i>nĕkōn / nĕkome(n)</i>	<i>nĕkōj / nĕkōn</i>	<i>nĕkōn / nĕkome(n)</i>	<i>nĕkīn / nĕkīma(n)</i>
I	<i>s nĕkīn / nĕkīme(n)</i>	<i>s nĕkōn</i>	<i>s nĕkīn / nĕkīme(n)</i>	<i>s nĕkīn / nĕkīma(n)</i>

Neodređene zamjenice s dugim nastavcima dekliniraju se po pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji određenih pridjeva. Prenošenje naglasaka na proklitiku redovno je u prijedložnim padežima, npr. G *òd nĕkōg*, A *nā nĕkī / zā nĕkōg*, L *ò nĕkōn*, I *sā nĕkīn*. U govoru najstarijih u instrumentalu je zabilježeno i umetanje prijedloga između prefiksa i osnove zamjenice, npr. *nĕ s kīn*, analogijom prema niječnim oblicima, npr. *nī s kīn / nī sa kīn*.

Deklinacija neodređenih zamjenica koje imaju samo jedninu i ne razlikuju se po rodu:

N	<i>nĕko</i>	<i>nīko</i>	<i>nĕšto / nĕšta</i>	<i>svāšta</i>
G	<i>nĕkog / nĕkoga</i>	<i>nīkog / nīkoga</i>	<i>nĕčĕg / nĕčĕga</i>	<i>svāčĕg / svāčĕga</i>
D	<i>nĕkon / nĕkomen</i>	<i>nīkon / nīkomen</i>	<i>nĕčen / nĕčĕmu</i>	<i>svāčen / svāčĕmu</i>
A	<i>nĕkog / nĕkoga</i>	<i>nīko / nīkoga</i>	<i>nĕšto / nĕšta</i>	<i>svāšta</i>
L	<i>nĕkon / nĕkomen</i>	<i>nīkon / nīkomen</i>	<i>nĕčen / nĕčĕmu</i>	<i>svāčen / svāčĕmu</i>
I	<i>s nĕkīn / nĕ skīn</i>	<i>s nīkīn / nī s kīn</i>	<i>s nĕčīn / sā nĕčīn</i>	<i>sa svāčīn / sā svāčīn</i>

Takve zamjenice mijenjaju se po pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji neodređenih pridjeva srednjeg roda jednine, s razlikom u A jd. zamjenica koje znače što živo (jednak G).

7.) Zaključci o zamjenicama

Zamjenice u govoru Bitelića čuvaju starinu u određenim kategorijama, a u drugima pokazuju inovacije. Starije značajke koje nisu stabilne u govoru i češće su potvrđene u govoru starijih generacija nalazimo u svim vrstama zamjenica. Podijelili smo ih na promjenjive i nepromjenjive, a po značenju na lične, posvojne, povratne (povratno-posvojne), pokazne, upitno-odnosne i neodređene. Prikazali smo deklinaciju promjenjivih zamjenica i opisali njezine značajke. Odredili smo dva tipa deklinacije, onaj sličan deklinaciji neodređenih pridjeva i onaj sličan deklinaciji određenih pridjeva. Potonji ima zanaglasnu duljinu u svim padežnim nastavcima.

U jednini je deklinacija ujednačena za muški i srednji rod, a razlikuju se samo u nominativu i akuzativu jednine i množine. Deklinacija za ženski rod u množinskim padežima osim nominativa i akuzativa izjednačena je s deklinacijom muškog i srednjeg roda, a u jednini se odlikuje dubletnom pojavom nastavaka *-ōj / -ōn* u oblicima za dativ i lokativ.

Zabilježena je inovacija duljenja nastavaka posvojnih zamjenica za 3. lice jednine, koja nije potvrđena u drugim dijalektima ni narječjima.

Prenošenje naglaska na proklitiku redovno je u prijedložnim padežima: genitivu, akuzativu, lokativu i instrumentalu. U pojedinim padežima pojedinih zamjenica izostaje, no to su prije iznimke nego pravila.

Općenito se može reći da je sustavu zamjenica potvrđen relativno velik broj varijanti, no one se u velikom broju slučajeva mogu svesti na ostvarivanje ili neostvarivanje navezaka i pretjerano ne narušavaju sustav.

III.2.2.4. Brojevi

Brojevi se u hrvatskom jeziku dijele na tri skupine: glavne brojeve, redne brojeve i brojevne imenice. Glavni brojevi većinom su nepromjenjivi (v. nastavak), redni brojevi mijenjaju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji kao određeni pridjevi, a brojevne imenice mijenjaju se po imenskim deklinacijskim vrstama.

1.) Glavni brojevi

Glavni brojevi označavaju količinu onoga što je imenovano riječima uz koje dolaze, najčešće imenicama, npr. *tri žene*, no mogu to biti i pridjevi (*dvâ lôša*) i zamjenice (*îi dvî*). Imenice uz brojeve dolaze u malini (v. III.2.2.1. *Imenice*, i to: *Kategorija broja*). Već je spomenuto (v. III.2.1.3. *Akcentuacija*) da brojevi u sintagmama mogu preuzeti naglasak po uzoru na proklitike, npr. *dvâ dâna*, *trî ũre* i sl.

Brojevi *jèdan* i *dvâ* imaju razliku po rodu: m.r. *jèdan*, ž.r. *jèdna*, sr.r. *jèdno*; m. i sr.r. *dvâ*, ž.r. *dvî*; a broj *jèdan* i deklinaciju (v. nastavak). Ostali brojevi imaju iste oblike za sva tri roda: *trî*, *čètri* / *čètr*, *pêt* / *pê*, *šèst* / *šês* / *šê*, *sèdan* / *sèdon* / *sèan*, *òsan* / *òson*, *dèvet* / *dève*. Finalni *-t* u oblicima za glavne brojeve vrlo često izostaje u slobodnom govoru (v. III.1.2. *Konsonantizam*), posebno u blizini drugih brojeva, kada imaju neodređeno značenje, npr. *pè-šês* / *pe-šês*, *dève-dèset* / *dève-dèst*. Zabilježeno je preskakanje naglasaka na proklitiku (osim kod broja *čètri*), npr. *ũ dvâ*, *pò trî*, *zâ pêt*, *dò šèst*, *ũ sedan*, *dò osan*, *nâ devet*, *pò deset*.

Brojevi od 11 do 19 imaju završetak *-èst*: *jedânèst*, *dvânèst*, *trínèst*, *četrnèst*, *pètnèst*, *šèšnèst* / *šèsnèst*, *sedâmlèst* / *sedâmnèst*, *osâmlèst* / *osâmnèst*, *devètnèst*. Potvrđeni su i oblici s eliminiranim finalnim *-t*, a *-s* se uvijek čuva, npr. *jedânès*, *dvânès*, *trínès*, *četrnès*, *pètnès*, *šèšnès* / *šèsnès*, *sedâmlès* / *sedâmnès*, *osâmlès* / *osâmnès*, *devètnès*.

Desetice u govoru Bitelica glase: *dèset*, *dvâdesèt*, *tridesèt*, *četrdesèt*, *pedèsèt*, *šèždèsèt* / *šèzdèsèt*, *sedandèsèt* / *sedondèsèt* / *seandèsèt*, *osandèsèt* / *osondèsèt*, *devedèsèt*. U slobodnom govoru mogu se ostvariti i bez finalnog *-t*, npr. *dèse*, *dvâdesè*, *tridesè*, *četrdesè*, *pedèsè*, *šèždèsè* / *šèzdèsè*, *sedandèsè* / *sedondèsè* / *seandèsè*, *osandèsè* / *osondèsè*, *devedèsè*.

U *allegro* oblicima brojeva također može izostati *-t*, npr. *dèst* / *dès*, *dvâest* / *dvâes*, *triest* / *tries*, *četrèst* / *četrès*, *pedèst* / *pedès*, *šèzdèst* / *šèzdès*, *seandèst* / *seandès*, *osandèst* / *osandès*, *devedèst* / *devedès*; a uzlazni naglasak može biti na posljednjem slogu. Varijanta broja *čètri* koja nastaje redukcijom samoglasnika *i*, *čètr*, ostvaruje se ili samostalno ili kao dio

složenih brojeva, npr. *dvaescëtr*. U složenim brojevima desetice nisu naglašene, npr. *dvaestrî*, *triespët*, *devedestösan*, a oblici dolaze i s veznikom *i*, npr. *čëtrëst i sedan*, *pedëst i trî*.

Stotice u govoru Bitelića glase: *stô*, *dvîsta*, *trîsta*, *čëtristô*, *pësto*, *šësto*, *sëdanstô* / *sëanstô*, *ösanstô*, *dëvestô*. U složenim brojevima uvijek su naglašene, npr. *stô trî*, *dvîsta pëtnëst*, *dëvestô pedëšëst* i sl. Redovno je preskakanje na prolitiku, npr. *pö stô*, *zä dvîsta*, *pö pësto*, *dö šësto*; ali: *po sëanstô*, *do ösanstô*, *do dëvestô*.

a) Deklinacija

Deklinabilan je samo broj *jëdan*, *jëdna*, *jëdno*, a može imati i množinu kad je u značenju neodređene zamjenice 'neki', a takva je uporaba vrlo česta.

Deklinacija broja *jëdan – jëdna – jëdno*:

	JEDNINA		MNOŽINA	
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>jëdan</i>	<i>jëdna</i>	<i>jëdno</i>	<i>jëdni – jëdne – jëdna</i>
G	<i>jëdnōg / jëdnōga</i>	<i>jëdnē</i>	<i>jëdnōg / jëdnōga</i>	<i>jëdnī</i>
D	<i>jëdnōn / jëdnōme(n)</i>	<i>jëdnōj</i>	<i>jëdnōn / jëdnōme(n)</i>	<i>jëdnīn / jëdnīma(n)</i>
A	<i>jëdan - jëdnōg(a)</i>	<i>jëdnu</i>	<i>jëdno</i>	<i>jëdne – jëdne – jëdna</i>
V	<i>(jëdan)</i>	<i>(jëdna)</i>	<i>(jëdno)</i>	<i>(jëdni – jëdne – jëdna)</i>
L	<i>jëdnōn / jëdnōme(n)</i>	<i>jëdnōj</i>	<i>jëdnōn / jëdnōme(n)</i>	<i>jëdnīn / jëdnīma(n)</i>
I	<i>(s) jëdnīn</i>	<i>(s) jëdnōn</i>	<i>(s) jëdnīn</i>	<i>jëdnīn / jëdnīma(n)</i>

Broj *jëdan – jëdna – jëdno* deklinira se pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, slično neodređenim pridjevima. U jednini su ujednačeni oblici za m. i sr.r. u svim padežima osim NA(V), a u DL ž.r. zabilježen je i stariji oblik s nastavkom *-ōn*. Prenošenje naglaska na proklitike nije zabilježeno.

Množina se javlja samo u značenju 'neki'. U množinskoj deklinaciji rodovi se razlikuju u NAV, a GDLI su isti za sva tri roda.

Broj *dvâ – dvî* nije promjenjiv po padežima, a kao ostatak stare sklonidbe potvrđen je oblik za DL ž.r. *dvîma / dvîn*. To vrijedi i za oblike *öbadvâ – öbedvî* (no ne i *öba – öbe* koji je indeklinabilan) uz koje dolazi imenica u malini (v. III.2.2.1. Imenice), npr. DL *öbedvîn*.

Neodređena zamjenica *nijedan* može osim naglasne slike kao u broja *jèdan* imati i inicijalni kratkosilazni naglasak *nijedan – nijednā – nijednō* : *nijèdan – nijèdna – nijèdno*. Mijenja se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji.

2.) Redni brojevi

Redni brojevi označavaju točan položaj u redosljedju. Razlikuju se po rodu, broju i padežu, a dekliniraju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, slično određenim pridjevima. U svim nastavcima imaju zanaglasnu duljinu, a višesložni oblici imaju i dvije, npr. *dèvētī*.

Redni brojevi u govoru Bitelića: *prvī – prvā – prvō, drugī – drugā – drugō, trećī – trećā – trećē, četvrtī – četvrtā – četvrtō, pētī – pētā – pētō, šestī – šestā – šestō, sēdmī – sēdmā – sēdmō, ōsmī – ōsmā – ōsmō, dèvētī – dèvētā – dèvētō, dēsētī – dēsētā – dēsētō, jedānēsītī – jedānēsītā – jedānēsītō, dvānēsītī – dvānēsītā – dvānēsītō, dvādesētī – dvādesētā – dvādesētō, trīdesētī – trīdesētā – trīdesētō, četrdēsētī – četrdēsētā – četrdēsētō, pedēsētī – pedēsētā – pedēsētō, stōtī – stōtā – stōtō, dvīstōtī – dvīstōtā – dvīstōtō*.

Složeni redni brojevi tvore se tako što se posljednji član glavnog broja pretvara u redni, a ostale sastavnice oblikom su iste kao glavni brojevi, no gotovo uvijek gube naglasak, npr. *triespētī – triespētā – triespētō, pedesprvī – pedesprvā – pedesprvō*. Zabilježeni su u oblicima bez veznika, npr. *devedesēdmī – devedesēdmā – devedesēdmō*, te u oblicima s veznikom, npr. *tries i trećī, pedest i ōsmī / pedēsēt i ōsmī*.

Ako naglasak prelazi na proklitiku, dolazi do prenošenja, a ne preskakanja, npr. m.r. A jd. *pò drugī, zà trećī* (kod glavnih brojeva situacija je obratna, tj. češće je bilo preskakanje, a rjeđe prenošenje). Na mjestu dugih naglasaka ostaje zanaglasna duljina: *dò pētōg, sà šestīn*.

Broj *drugī* može imati i množinu te značiti i 'ostali', isto kao i *trećī*, što je posebno izraženo u nabranjanju, npr. *jèan b vādija pijésak (...) pa drugī bi rádli kùcu (...) p^a òndā b' trećī pállli kläč^čnu*.

Deklinacija broja *přvī – přvā – přvō*.

	JEDNINA		MNOŽINA	
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>přvī</i>	<i>přvā</i>	<i>přvō</i>	<i>přvī – přvē – přvā</i>
G	<i>přvōg / přvōga</i>	<i>přvē</i>	<i>přvōg / přvōga</i>	<i>přvī</i>
D	<i>přvōn / přvōme(n)</i>	<i>přvōj / přvōn</i>	<i>přvōn / přvōme(n)</i>	<i>přvīn / přvīma(n)</i>
A	<i>přvī – přvōg(a)</i>	<i>přvū</i>	<i>přvō</i>	<i>přvē – přvē – přvā</i>
V	<i>přvī</i>	<i>přvā</i>	<i>přvō</i>	<i>přvī – přvē – přvā</i>
L	<i>přvōn / přvōme(n)</i>	<i>přvōj / přvōn</i>	<i>přvōn / přvōme(n)</i>	<i>přvīn / přvīma(n)</i>
I	<i>(s) přvīn</i>	<i>(s) přvōn</i>	<i>(s) přvīn</i>	<i>přvīn / přvīma(n)</i>

Broj *přvī – přvā – přvō* ima sve odlike pridjevsko-zamjениčke deklinacije. Nije potvrđeno ni preskakanje ni prenošenje naglasaka na proklitike. Ako je potrebno naglasiti značenje, dodaje se prefiks *nāj-* koji sudjeluje u tvorbi superlativa, npr. *nājpřvī*. U nabranju činjenica prije svake može stajati redni broj sr.r. jd. (općenita značenja), koji se u slobodnom govoru često reduplicira, npr. *Přvō i přvō, nīsī odāvno jīla, drügō, tāmān san zākuv^a la pūrē*.

Deklinacija broja *děvētī – děvētā – děvētō*.

	JEDNINA		MNOŽINA	
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	<i>děvētī</i>	<i>děvētā</i>	<i>děvētō</i>	<i>děvētī – děvētē – děvētā</i>
G	<i>děvētōg / děvētōga</i>	<i>děvētē</i>	<i>děvētōg / děvētōga</i>	<i>děvētī</i>
D	<i>děvētōn / děvētōmen</i>	<i>děvētōj</i>	<i>děvētōn / děvētōmen</i>	<i>děvētīn / děvētīma(n)</i>
A	<i>děvētī – děvētōg(a)</i>	<i>děvētū</i>	<i>děvētō</i>	<i>děvētē – děvētē – děvētā</i>
V	<i>děvētī</i>	<i>děvētā</i>	<i>děvētō</i>	<i>děvētī – děvētē – děvētā</i>
L	<i>děvētōn / děvētōmen</i>	<i>děvētōj</i>	<i>děvētōn / děvētōmen</i>	<i>děvētīn / děvētīma(n)</i>
I	<i>(s) děvētīn</i>	<i>(s) děvētōn</i>	<i>(s) děvētīn</i>	<i>děvētīn / děvētīma(n)</i>

U deklinaciji rednog broja *děvētī – děvētā – děvētō*, kao i u svim drugim riječima koje se mijenjaju po pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji, nalazimo u oblicima za DL jd. ž.r. dubletne ostvaraje: *děvētōj / děvētōn*.

3.) Brojevnice imenice i prilozice

Riječi koje su po značenju brojevi, a po formi imenice nazivamo brojevnim imenicama. U govoru Bitelića potvrđene su u oblicima: *stõtina, ñlada, tìsuća, miļün, miļārda*.

Brojevnice imenice mogu označavati i dvije osobe, i to dva muškarca: *dvòjica, tròjica*; dvije žene *dvî, trî*; te muškarca i ženu: *dvòje, tròje*. Kod potonjih brojevnih imenica često dolazi do redukcije finalnog -e, a zatim se dulji preostali slog, npr. *dvòje > dvòj, tròje > tròj*. Brojevnice imenice ne dekliniraju se, a uz njih dolazi malina, kao u primjeru *s tròje ļudî*.

U tvorbi brojevnih imenica koje označavaju više od tri osobe nalazimo -e- kao u primjerima: *čètvero, pètero, šèstero, sèdmero, òsmero, dèvetero, dèsetero, jedànèstero* itd.; koji se mogu dubletno ostvariti sa samoglasnikom -o-, npr. *čètvaro, pètoro, šèstoro, sèdmoro, òsmoro, dèvetero, dèsetoro, jedànèstoro* itd.

U brojevnice imenice spadaju sve desetine: *polovina, trećina, četvrtina, petina, šestina, sedmina, osmina, devetina, desetina, jedanestina, dvadesetina, stotina*. Oblici *stõtina* '100' i *stotina* '1/100' razlikuju se samo po mjestu naglaska.

Oblici poput *jedinica, dvica, trića, četvrtica, petica, šestica, sedmica, òsmica, dèvètka, dèšètka, jedànèska, dvádesètka, stòtica* također se ubrajaju u brojevnice imenice, a često su u upotrebi u leksiku raznih (kartaških) igara ili primjerice naziva autobusa pa bismo mogli reći da su to poimeničeni brojevi, odnosno brojevi koji su postali imenice i dobili značenjsku nijansu.

Brojevni prilozice označavaju količinu ili učestalost radnje. Od onih koji označavaju približnu količinu u govoru Bitelića potvrđeni su: *desétak, dvadesétak, tridesétak, četrdesétak, pedesétak, šezdesétak, sedandesétak, osandesétak, devedesétak, stotíñak, dvistotíñak, tristotíñak, četristotíñak, pestotíñak* itd. Količinu označavaju i brojevni pridjevi poput *dvòstruko, tròstruko, četveròstruko, peteròstruko*.

Brojevni pridjevi koji označavaju učestalost tvore se slaganjem s brojeva s korijenom -put, npr. *jedànpūt, dvápūt, trípūt, pèpūt, šèspūt, stópūt*. Isto značenje može se izraziti i brojem uz imenicu *pūt*, npr. *jèdan pūt, dvâ púta, trî púta, četri púta, pè pútā, stò pútā*.

4.) Zaključci o brojevima

Brojevi su analizirani iz tri ugla. Prikazane su značajke i deklinacije glavnih brojeva, potom značajke i deklinacije rednih brojeva, a na kraju se nudi pregled brojevnih imenica i priloga. Od glavnih brojeva deklinaciju čuva samo broj *jědan*, a od ostalih se čuvaju relikti u dativu, lokativu i instrumentalu. Preskakanje na prolitiku zabilježeno je u padežima koji nemaju uzlazne naglaske. Brojevi također mogu privući naglasak i promijeniti intonaciju (npr. *dví litre*). U složenim brojevima naglašen je većinom samo drugi član.

U deklinaciji rednih brojeva nalazimo duljinu u svim padežnim nastavcima, a naglasak se prenosi na proklitike kao kratkouzlazni. Redni broj *prvī – pr̥vā – pr̥vō* može imati naglašeno značenje dodavanjem prefiksa *nāj-* (*nājprvī*).

Brojevne imenice *dvōje, trōje* zahvaćene su inovacijama iz vokalizma (redukcija *e*), a potom i inovacijama iz akcentuacije (duljenje pred *-j#*) te se realiziraju kao *dvôj, trôj*. Brojevne imenice *čětvero, pětero* pojavljuju se i u varijantama *čětvoro, pětoro*.

III.2.2.5. Glagoli

Kao i u hrvatskom standardnom jeziku, u govoru Bitelića glagoli su riječi kojima se izriče radnja, stanje ili zbivanje.²³² Kod glagola radnje implicitno postoji vršitelj koji tu radnju svjesno izvodi. Takvi su glagoli *bižat, kòpat, písat, skákat, razmíšlat* i sl. Glagoli stanja opisuju subjekta koji je statičan ili ne može utjecati na radnju, npr. *crvènit se, problídít, sídit, stât* '1. stajati, 2. obitavati', *zelènit se* i sl. Glagoli zbivanja, okvirno rečeno, izriču radnju koja se odvija nesvjesno ili po prirodnim zakonima, npr. *cúrit, dèbłat se, kăpat, stàrit, sídit* 'postajati sijed' i sl.

Relevantne glagolske kategorije su vid, stanje (aktiv i pasiv), vrijeme, način, lice, broj i rod. U analizi glagola najprije se daju osnovni podaci o glagolskim kategorijama lica, vida i prijelaznosti, a zatim se opisuju glagolski oblici, vremena i načini zabilježeni u govoru Bitelića.

1.) Kategorija lica i broja

Glagoli, kao i zamjenice, imaju tri lica jednine i tri množine. Kao što neke zamjenice nisu imale nominativ ili vokativ, tako i neki glagolski oblici nemaju 1. l. jd. (npr. imperativ, v. nastavak). S druge strane, postoje i tzv. nepotpuni glagoli (*verba deponentia*), koji nemaju sve gramatičke oblike. Označavamo ih kao bezlične, jer većinom dolaze samo u jednom licu, 3. licu jednine ili množine.

Bezlični glagoli koji se ne mijenjaju po licima nego uvijek dolaze u 3. l. jd. značenjski spadaju u glagole stanja, a označavaju neku prirodnu pojavu koja ima točno određen subjekt, npr. *gr̃mit, kišít, mráčít se, naobláčít se, obláčít se*,²³³ *razdánit se, razvèdrit se, sívat, smřknít se, svànit, svítat, šúmit, vèdrit se*, 3. jd. prez. *gr̃mī, kišī, mráčī se, naobláčít se, obláčī se, ràzdānī se, ràzvedrī se, sívā, smřknē se, svànē, svičē, šúmī, vèdrī se*. U tvorbi složenih glagolskih vremena (v. nastavak) gl. pr. radni bezličnih glagola je srednjeg roda, npr. perf. *gr̃milo je, kišilo je, mráčilo se {je}, naobláčilo se, (obláčilo se), razdánilo se, razvèdrilo se, sívalo je, smřknilo se, svànilo je, svítalo je, vèdrilo se*. Takvi glagoli najčešće se upotrebljavaju bez subjekta, a tautološki mogu doći i sa subjektom, npr. *gr̃m gr̃mī*.

²³² Podjela glagola prema značenju nije apsolutna nego okvirna (usp. Babić 1991: 668). Osim toga, može se reći da svi glagoli označavaju nekakvu radnju, koja nije uvijek dinamična.

²³³ Glagol je homofon glagolu *obláčít se* 'navlačiti odjeću', prez. 1. jd. *òbláčīn se*. Navedeni primjer *obláčít se* 'naoblačiti se' uvijek dolazi u 3. jd., npr. *něbo se òbláčī*.

U bezlične glagole ubraja se i gl. *bòlit*, koji dolazi u 3. 1. jd. ili mn., gl. pr. r. se mijenja po rodu, a semantičko glagolsko lice izraženo je u licu zamjenice u D, npr. *bòlī me gláva, bòlē te rûke*,²³⁴ *bòlīe su ga nôge*.

Nepotpuni glagoli koji označavaju neku prirodnu pojavu ili stanje svojstveno pojedinim životinjama nemaju oblik za 1. 1. jd. a obično dolaze u 3. 1. jd. ili mn. i gl. prid. r. im se mijenja po rodu. Takvi su glagoli, npr. *cvāst, cvītat, dīmīt se, izlec se, izgòrit, izvītrīt, òjañīt se, omácīt se, otēlīt se, oštēnit se, propūpat, uvēnit*, prez. 3. jd. *cvāte, cvītā, dīmī se, izlegnē se, izgorī, izvitrī, òjañī se, òmācī se, otēlī se, oštēnī se, propūpā*. Većina tih primjera u gl. prid. r. mijenja se po rodu, npr. *pīle se izlēglo, pīlīcī su se izlēgli, uvēnilo cvīće, uvēnile / ùvele trišne, propūpalo svē*. Glagoli koji su značenjem bliski pojmu 'roditi' dolaze većinom u ž.r. *òjañīla se, omácīla se, otēlīla se, oštēnīla se*; no u određenim kontekstima mogu biti i m. ili sr.r., npr. *mācīc se omācio prij mīsec dánā, tēle se tāmān bīlo otēlīlo*.

Neki glagoli imaju 1. 1. jd. (i razliku po rodu u gl. pr. r.) u jednom značenju, a u drugom ga nemaju. Takvi su glagoli npr. *g̀rmit* 'udar groma', prez. 3. jd. *g̀rmī*, gl. pr. r. jd. sr.r. *g̀rmīlo* : *g̀rmit* 'glasno govoriti', prez. jd. 1. *g̀rmīn*, 2. *g̀rmīš*, 3. *g̀rmī*, mn. 1. *g̀rmīmo*, 2. *g̀rmīte*, 3. *g̀rmē*, gl. pr. r. jd. m.r. *g̀rmio*, ž.r. *g̀rmīla*, sr.r. *g̀rmīlo*, mn. m.r. *g̀rmīli*, ž.r. *g̀rmīle*, sr.r. *g̀rmīla*; *lājat* 'glasati se {pas}', prez. jd. (2. *lājēš*), 3. *lājē*, mn. (2. *lājēte*), 3. *lājū*, gl. pr. r. jd. mr.r. *lājā*, ž.r. *lājāla*, sr.r. *lājālo*, mn. m.r. *lājāli*, ž.r. *lājāle*, sr.r. *lājāla* : *lājat* 'ogovarati', prez. jd. 1. *lājēn*, 2. *lājēš*, 3. *lājē*, mn. 1. *lājēmo*, 2. *lājēte*, 3. *lājū*, gl. pr. r. jd. mr.r. *lājā*, ž.r. *lājāla*, sr.r. *lājālo*, mn. m.r. *lājāli*, ž.r. *lājāle*, sr.r. *lājāla* : *listat* 'puštati lišće', prez. 3. jd. *listā* gl. pr. r. jd. mr.r. *listā*, ž.r. *listāla*, sr.r. *listālo*, mn. m.r. *listāli*, ž.r. *listāle*, sr.r. *listāla* : *listat* 'okretati stranice', prez. jd. 1. *listān*, 2. *listāš*, 3. *listā*, mn. 1. *listāmo*, 2. *listāte*, 3. *listajū*, gl. pr. r. jd. mr.r. *listā*, ž.r. *listāla*, sr.r. *listālo*, mn. m.r. *listāli*, ž.r. *listāle*, sr.r. *listāla* i dr.

Glagol **vēlit dolazi samo u prezentu, npr. jd. 1. *vēlīn*,²³⁵ 2. *vēlīš*, 3. *vēlī*, mn. 1. *vēlīmo*, 2. *vēlīte*, 3. *vēlē*.

²³⁴ U 3. 1. jd. prez. rjeđe dubletno dolazi i oblik koji je ujednačen prema gl. I. i II. vrste (v. nastavak), npr. *bòlū*.

²³⁵ Za oblik *velju* (prez. 1. jd.) nisam dobila potvrdu ni u najstarijih govornika.

2.) Kategorija vida ili svršenosti

Po vidu se glagoli dijele na svršene ili perfektivne, nesvršene ili imperfektivne i dvovidne. Možemo govoriti i o trajnim glagolima, tj. onima kojima se radnja periodički ponavlja, npr. *jedùckat, pijùckat, skakùtat / skakùcat* i sl.

Svršeni glagoli izriču radnju koja je završila, ili će se bez ponavljanja odviti u budućnosti, npr. *dôć, dät, iznīt, napisat, ogúlit, pògledat*. Prema tome, prezent svršenih glagola ne znači pravu sadašnjost. Od osnova svršenih glagola tvore se aorist i glagolski prilog prošli, a nemaju gl. pril. sadašnji. Svršeni glagoli imaju svoje nesvršene parnjake, npr. *dät : dävät, gúlit : ogúlit, písat : napisat*.

Nesvršeni glagoli označavaju radnju koja traje ili kojoj nije izražen svršetak, npr. *dòlazit, dävät, gúlit, iznòsit, písat, pogledávat*. Infinitivi nesvršenih glagola mogu doći kao dopuna glagolima *pòčet, pòčimat, pristat* 'prestati', *pristajat* 'prestajati', *nàstavít, nastávľat*, npr. 3. jd. prez. *pòčmē dävät, pòčimľē písat, pristajē pùšit, nastávľā tláčit*. Od osnova nesvršenih tvori se gl. pril. sadašnji (i imperfekt koji je potvrđen u vrlo rijetkim primjerima), a nemaju gl. pril. prošli.

Dvovidni glagoli imaju oba vida, i svršeni i nesvršeni, te sudjeluju u tvorbi svih vremena i oblika, npr. *bīt, čüt, jīst, kázat, kròčit, mīslit, möć, mórat, nòcit, razùmit, rúčat, slūšat, tīt, večerat, vīdit*. Takva je većina glagola tvorenih sufiksom *-irat*, npr. *betonírat, citírat, disciplinírat, provocírat*, te sufiksom *-ovat*, npr. *ášikovat* 'ljubovati', *imenovat, kámenovat, òbrazovat, očitovat, rùkovat, závítovat se*.

Promjena glagolskog vida iz svršenog u nesvršeni naziva se imperfektivizacija, a promjena iz nesvršenog u svršeni perfektivizacija. Perfektivizacija može biti prefiksacija ili sufiksacija, a imperfektivizacija, sufiksacija, infiksacija ili unutarnja tvorba.

Prefiksacijom nesvršeni ili dvovidni glagoli postaju svršeni, npr. *glèdat > pògledat, ĩmenovat > prèimenovat, jīst > pòjīst, písat > napisat, príčat > ispríčat*. Nesvršeni ili dvovidni glagoli mogu postati svršeni i sufiksacijom, npr. *dírat > dírnit, mávat* 'mahati' > *mánit* 'mahnuti', *sívat > sívnit*.

Imperfektivizacija u vidu sufiksacije potvrđena je u primjerima poput *vīdit > vížat, vòdit : vódat*. Svršeni i dvovidni glagoli mogu postati nesvršeni i dodavanjem infikasa, npr. *dät > dävät, pògledat > pogledávat, prepísat > prepísivat, rúčat > ručávat*. Ikonička tvorba za

iterativnost potvrđena je kao duljenje osnove, npr. (u kombinaciji sa sufiksacijom) *gònit* : *gónat*, *lòvit* : *lóvat*, *púšcat* : *púšćat*, ili kao promjena korijena, npr. *böst* : *bädat*, *päst* : *pädat*.

3.) Kategorija prijelaznosti

Prema broju objekata i padeža u kojima objekti uz njih dolaze, glagoli mogu biti neprijelazni, prijelazni, i povratni (*igrat se*, *lúbit se*). Neprijelazni glagoli mogu doći bez objekta, prijelazni uvijek imaju jedan ili više objekata u akuzativu (bez prijedloga) ili rjeđe u genitivu.

Neprijelazni ili intransitivni glagoli ne dolaze uz objekt na koji se radnja koju izriču izravno odnosi. Uz njih mogu doći objekti u svim padežima osim besprijedložnog akuzativa (koji dolazi uz prijelazne glagole, v. nastavak), npr. *dôc*, *dòlazit*, *îc*, *izāc*, *lêžat*, *sîst*, *sîdat*, *sîdit*, *stât*, *ôtîc*, *ûc*. Prefiksacijom neprijelazni mogu postati prijelazni glagoli, npr. *îc* > *òbîc*, *plîvat* > *priplîvat*, *spávat* > *prispávat*.

Prijelazni glagoli izriču radnju koja utječe na izravni objekt u akuzativu bez prijedloga, npr. *dât*, *čëkat*, *glëdat*, *gònit*, *màknit*, *mëtnit*, *nàmetnit*, *pît*, *púšit*, *uštédit*, *zarádit*. Objekt uz prijelazne glagole može biti i u genitivu (tzv. dijelni genitiv), npr. *imā krüva*, *pòpîj pívë*, *donësi vòdë*. Uz glagole govorenja često dolazi izravni objekt u genitivu ako znači što živo, čak i u imenica ž. i sr. r., npr. *pîtāj žënë*, *pîtāj mäterë* (v. III.3. Sintaksa).

Glagoli koji dolaze uz česticu *se* nazivaju se povratnim glagolima i prema gornjoj podjeli spadaju u neprijelazne. Dije se u pet skupina: prave povratne, uzajamno povratne, bezobjektne, nepravne povratne i zalihosno povratne.

Pravi povratni glagoli su oni kojima je subjekt ujedno i objekt radnje, npr. *bránit se*, *brijat se*, *čëšat se*, *čëšlat se*, *čúvat se*, *fálit se*, *kúpat se*, *nàpit se*, *òbūc se*, *obláčit se*, *òbut se*, *obúvat se*, *očëšlat se* / *počëšlat se*, *oslobòdit se*, *oslobázat se*, *plášit se*, *pokrénit se*, *prät se*, *ránit se*, *skídat se*, *sprémat se*, *sûnčat se*, *svláčit se*, *ùmit se*, *umívat se*, *zaklùčat se*. Ako u enklizi povratna zamjenica *se* stoji iza glagola, dolazi do promjene *ts* > *c* ili do gubljenja *-t* iz infinitiva, npr. *brijace*, *sûnčace*; *fáli se*, *spréma se*. Velik broj takvih glagola zamjenicu *se* može zamijeniti oblikom *sëbe* ili drugim objektom u akuzativu, pri čemu sami glagoli postaju prijelazni, npr. *brânî se* : *brânî sëbe*, *brijë se* : *brijë ûjca*, *čëšlā se* : *čëšlā sëstru*, *čûvā se* : *čûvā òvce*, *fālî se* : *fālî sîna*, *obláčî se* : *obláčî díte*, *sûnčā se* : *sûnčā nõge* i sl.

Uzajamno povratni ili recipročni glagoli izriču da dva ili više subjekata radnju vrše jedan (na) drugome te da radnja nema drugih subjekata. U govoru Bitelića takvi su glagoli npr. *držat se, dogovarat se, dogovorit se, glědat se, grilit se, gúrat se, ljubit se, milovat se, vidit se, pítat se, pògledat se, polívat se, pòsvažat se, pòtūc se, srēs(t) se, svädít se, sväžat se, tūc se, vódat se, vòlit se, zàgrlit se, zaľubit se*. Preoblika takvih glagola mogla bi biti *se* = 'jedan drugoga, jedno drugo, jedni druge'.

Bezobjektni glagoli izriču radnju povratnih glagola koja na neki način karakterizira subjekt ili radnju koju subjekt običava ili ima naviku izvršavati, npr. *Māčka se tīrā*. {karakterizacija, preoblika 'mačka je topla, plodna'} || *Ōn se üvīk zā nešto ogrēbe*. {običaj, navika} || *Svāgdí se gūrā*. {običaj, navika}

Nepрави povratni glagoli nemaju poseban odnos prema objektu i samo su formom povratni, dok im značenje ne izražava povratnost. Razlikuju se od pravih povratnih glagola po tome što ne mogu zamijeniti *se* punim oblikom *sēbe*, iako je moguća zamjena drugim objektom u akuzativu, pri čemu glagoli postaju prijelazni, npr. *būdīn se, būdīn te; pròbījā se, pròbījā zīd*. Glagoli koji ne mogu zamijeniti *se* ni objektom u akuzativu nazivaju se *reflexiva tantum*, npr. *bòjat se, igrat se, kájat se, nádat se, rādovat se, rāspadat se, rāspast se, rāstajat se, rāstat se, rúgat se, smíjat se, srámit se, vesělít se*.

Zalijosno povratni ili redundantno povratni glagoli imaju isto neprijelazno značenje bez obzira imaju li česticu *se* ili nemaju, npr. *blístat (se), krétat (se), pòčet (se), sjāt (se), svrátít (se), svršít (se), šétat (se), učít (se), završít (se)*.

Napominjemo i da se čestica *se* koristi u tvorbi pasiva neprijelaznih glagola, uz 3. l. jd. prezenta, npr. *Kāžē se: mlādōst - lūdōst*. || *Līvo kat se ödavlēn glědā*. || *Dōžē se is Síña...* Pasiv povratnih glagola homoforman je prezentu, a razlika se vidi iz konteksta, npr. *Sprēmā se zā vānka*. {povratni} || *Púra se sprēmā s vòdōn*. {pasiv}

Povratni glagoli mogu nastati i prefiksacijom nepovratnih, npr. *naspávat se, zalétít se*.

4.) Infinitni glagolski oblici

Glagolski oblici koji se ne mijenjaju po licima definiraju se kao infinitni glagolski oblici (oni koji se mijenjaju su finitni, v. nastavak). To su: infinitiv, glagolski pridjevi, glagolski prilozi i glagolske imenice.

Glagolske imenice imaju kategorije ostalih imenica: rod, broj i padež. Glagolski pridjevi mijenjaju se prema kategoriji roda i broja, no ne mijenjaju se u konjugaciji, nego sudjeluju u tvorbi složenih glagolskih vremena u sintagmama s pomoćnim glagolima *biti* i *ti*. Infinitiv i glagolski prilozi ne mijenjaju se ni po licima ni po rodu i broju.

a) Infinitiv

Infinitiv se tvori dodavanjem nastavaka na *-t* ili *-ć* na infinitivnu osnovu glagola. Infinitivni oblici ne nose informacije o tome u kojem se vremenu odvija radnja glagola, kao ni informacije o tome tko je vršitelj radnje pa ga definiramo kao neodređeni glagolski oblik.

Kurtović Budja (2009: 92) navodi: "U govorima Makarskoga primorja infinitiv je krnj odnosno potpuno je supiniziran. Svršava se glasovima *-t* ili *-ć*. Zbog otpadanja dočetnoga suglasnika često se infinitiv svršava samoglasnikom." Tako je i u govoru Bitelića.

Prema infinitivnoj osnovi glagoli se dijele po vrstama, koje su određene prema tematskom samoglasniku prije nastavaka. Dalje se prema prezentskim osnovama glagoli I., IV. i V. vrste dijele na glagolske razrede. Glagoli I. vrste su atematski, tj. glagoli koji nemaju tematskog samoglasnika. Dijelev se na šest razreda, za koje su primjeri navedeni dolje.²³⁶ Glagoli II. vrste imaju infiks *-ni-* (: hrv. stand. *-nu-*), a u prezentu imaju samoglasnik *e*. Glagoli III. vrste u nastavku su imali jat, koji je u govoru Bitelića (i drugim novoštokavskim ikavskim govorima) dao *i* (v. *III.1.1. Vokalizam*) te su se izjednačili s glagolima koji ispred nastavaka imaju etimološko *i* i s njima tvore istu vrstu. Glagoli IV. vrste dolaze sa samoglasnikom *a*, isto kao i glagoli V. vrste, koji ispred *a* imaju infiks *-av-* ili *-iv-*.

---

²³⁶ Od glagola koji se ubrajaju u 2. razred u govoru Bitelića dosljedno se čuva samo *zēpst*, prez.1. jd. *zēben* pa je priključen 1. razredu. Ostali glagoli promijenili su vrstu, npr. *dūpst* > *dūbit*, *grēpst* > *grēbat*, *čr̄pst* > *čr̄pit*.

Primjeri:

I. vrsta: 1. razred *kräst, plëst, zêpst*;

2. razred *pëc, strić, tûc*;

3. razred *ùmrît, zrît*;

4. razred *čüt, izut, òbut*;

5. razred *gñit, šit, pît*;

6. razred *dät, znät*;

II. vrsta: *dignit, mëtnit, stëgnit, pñnit*;

III. vrsta: *vidit, žëlit, volit, pântit, slòmit, pogòdit, dúbit*;

IV. vrsta: 1. razred *klécat, lèžat, žvížžat*;

2. razred *plücat, smíjat se, läjat*;

3. razred *làgat, mïcät, pläkat*;

4. razred *párat, küvat, sïdat*;

V. vrsta: 1. razred *kupòvat, rädovat se*;

2. razred *dodávat, osluškívat*

Pojedine infinitive zahvaćaju glasovne promjene do kojih dolazi na granicama morfema. Palatalizacija je potvrćena u primjerima tipa *lèžat, bižat, trćat*. Sibilizacija je analogijom prema N mn. *kòrāci* prenesena u infinitivnu i prezentsku osnovu glagola *kòracat*. Jotirana prezentska osnova glagola IV. vrste prenesena je u infinitivnu, a potom i u ostale oblike, npr. *grākćat, krécat* 'dirati', *mècat, sùstrićat, zgrćat*. Uz primjere tipa *zízat, glòžat, oglòžat* u kojima je *ž* uopćen prema prezentu, npr. prez. jd. 1. *zîžān*, 2. *zîžāš*, 3. *zîžā* i sl., potvrćeno je i *zídat, glòdat*, prez. 1. jd. *zîdān* u govorima svih generacija, što je najvjerojatnije utjecaj standardnog jezika.²³⁷

---

²³⁷ Potvrćena je i konjugacija prez. jd. 1. *zîžēn*, 2. *zîžēš*, 3. *zîžē*... no samo u jedne ispitanice.

b) Glagolski pridjevi

Glagolski pridjevi su riječi koje se tvore od prezentske osnove glagola a sudjeluju u tvorbi pasiva (trpni) i složenih glagolskih vremena (radni). Gramatički se ponašaju kao pridjevi, tj. slažu se sa subjektom u rodu i broju, a po padežima se ne dekliniraju. Trpni mogu postati pridjevi, pri čemu se dekliniraju.

Glagolski pridjev radni tvori se od infinitivne osnove svršenih i nesvršenih glagola tako što se dodaju nastavci *-o / -ē / -ā* (< *-l̥) za muški rod, *-la* za ženski rod i *-lo* za srednji rod u jednini te u množini *-li* za muški, *-le* za ženski i *-la* za srednji rod. Nastavci *-ā* i *-ē* za muški rod jednine dolaze kao rezultati kontrakcije pojedinog samoglasnika i *-o* (< *-l̥) i zato su uvijek dugi. Da je duljina rezultat kontrakcije vidi se iz tvorbe pridjeva, u kojima posljednji samoglasnik nije produljen ako se finalno *-l* nije vokaliziralo, npr. *dèbel* : *dèbē*.

Glagolski pridjev radni služi za tvorbu perfekta, pluskvamperfekta, futura drugog te kondicionala prvog i kondicionala drugog. Glagolski pridjev radni pomoćnog glagola *bīt* sudjeluje u tvorbi složenih glagolskih vremena (v. nastavak). Primjeri gl. pr. r. pomoćnih glagola *bīt* i *tīt* iz govora Bitelića:

bīt (n.p. C) - *bïo, bíla, bílo; bíli, bíle, bíla;*

tīt (n.p. A) - *tïo, tíla, tílo; tíli, tíle, tíla.*

Brojnim glagolima I. vrste infinitivna osnova vidljiva je tek u obliku za aorist jer su doživjeli morfonološke promjene, npr. *bōst*, aor. 2. i 3. jd. *ūbode*, gl. pr. r. jd. mr. *bō*, žr. *bōla*, sr.r. *bōlo*; mn. m.r. *bōli*, žr. *bōle*, sr.r. *bōla*; *cvāt* (< *cvāst*), aor. 2. i 3. jd. *prōcvitā*, gl. pr. r. jd. mr. *cvā*, žr. *cvāla*, sr.r. *cvālo*, mn. m.r. *cvāli*, žr. *cvāle*, sr.r. *cvāla*; *pāst*, aor. 2. i 3. *pāde*, gl. pr. r. jd. mr. *pā*, žr. *pāla*, sr.r. *pālo*, mn. m.r. *pāli*, žr. *pāle*, sr.r. *pāla*; *prēst*, gl. pr. r. jd. mr. *prē*, žr. *prēla*, sr.r. *prēlo*, mn. m.r. *prēli*, žr. *prēle*, sr.r. *prēla*; *rēst*: jd. mr. *rēsā*, žr. *rēsla*, sr.r. *rēslo*, mn. m.r. *rēsli*, žr. *rēsle*, sr.r. *rēsla*; *ūzēst*: jd. mr. *ūzē*, žr. *ūzēla*, sr.r. *ūzēlo*, mn. m.r. *ūzēli*, žr. *ūzēle*, sr.r. *ūzēla*.

Glagoli III. vrste ne razlikuju se s obzirom na to je li im u korijenu bio jat ili *i: *smīt*, jd. m.r. *smījo*, žr. *smīla*, sr.r. *smīlo*, mn. m.r. *smīli*, žr. *smīle*, sr.r. *smīla*; *šútīt*, jd. m.r. *šútio*, žr. *šútila*, sr.r. *šútilo*, mn. m.r. *šútili*, žr. *šútile*, sr.r. *šútila*; *vīdit*, jd. m.r. *vīdio*, žr. *vīd'la*, sr.r. *vīd'lo*, mn. m.r. *vīd'li*, žr. *vīd'le*, sr.r. *vīd'la*; *vōlit*, jd. m.r. *vōlio*, žr. *vōlila*, sr.r. *vōlilo*, mn. m.r. *vōlili*, žr. *vōlile*, sr.r. *vōlila*; *žívīt*, jd. m.r. *žívio*, žr. *žívila*, sr.r. *žívilo*, mn. m.r. *žívilili*, žr. *žívile*, sr.r. *žívila* i sl.

Glagolski pridjev trpni tvori se najčešće od infinitivne osnove svršenih i nesvršenih prijelaznih glagola i nastavaka:

- n, -na, -no, -ní, -ne, -na (npr. *küvān, küvāna, küvāno*);
- en, -ena, -eno, -ení, -ene, -ena (npr. *plèten, pletèna, pletèno*);
- jen, -jena, -jeno, -jeni, -jene, -jena (npr. *ubijen, ubijèna, ubijèno*);
- t, -ta, -to, -tí, -te, -ta (npr. *nāpēt, nāpēta, nāpēto*).

Glagolski pridjev trpni služi za tvorbu pasiva. Neki dolaze i kao pridjevi te se sklanjaju po pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji, a od njih se mogu tvoriti i određeni pridjevi (npr. neod. *spāšen*, odr. *spāšenī*). Pasiv se relativno rijetko upotrebljava, a mnoge riječi više nemaju oblik za gl. pr. tr., npr. *pòmūst* (nema **pomužena).

U tvorbi glagolskih pridjeva trpnih kojima osnova završava na nepalatal i nelabijal, provodi se jotacija: *bāčen* (*bac-*, *-jen*), *zgāžen* (*gaz-*, *-jen*), *nōšen* (*nos-*, *-jen*), *iznošen* (*iz-*, *nos-*, *jen-*), *plāčen* (*plat-*, *-jen*), *vīžen* (*vid-*, *-jen*) i sl. U primjerima tipa *dōnīt*, *izgrīst* i glagolima izvedenim iz njihovih osnova (*nāgrīst*, *zāgrīst*, *pōdnīt*, *òdnīt*) također dolazi do jotacije, analogijom prema gornjim oblicima, npr. *donēšen*, *izgrīžen*.

Ako osnova završava na labijal (odnosno bilabijale *m*, *p*, *b* ili labiodental *v*) pred sufiksom se umeće epentetsko *l*, a zatim dolazi do jotacije, npr. *prīmļen*, *prāvļen*, *slōmļen*, *stāvļen*, *zālūbļen*.

Neki glagoli I. vrste infinitivnoj osnovi pri tvorbi gl. pr. tr. dodaju *v*, npr. *čūt*, gl. pr. tr. jd. m.r. *čūven*, ž.r. *čuvèna*, sr.r. *čuvèno*, mn. m.r. *čuvèni*, ž.r. *čuvène*, sr.r. *čuvèna*; *dòbit*, gl. pr. tr. jd. m.r. *dobiven*, ž.r. *dobivèna*, sr.r. *dobivèno*, mn. m.r. *dobivèni*, ž.r. *dobivène*, sr.r. *dobivèna*; *òbut*, gl. pr. tr. jd. m.r. *obūven*, ž.r. *obuvèna*, sr.r. *obuvèno*, mn. m.r. *obuvèni*, ž.r. *obuvène*, sr.r. *obuvèna*; *sàtrat*, jd. m.r. *satràven*, ž.r. *satravèna*, sr.r. *satravèno*, mn. m.r. *satràveni*, ž.r. *satravène*, sr.r. *satravèna*.

U tvorbi glagolskog pridjeva trpnog sufiks *-t* dolazi kod glagola I. vrste i, rjeđe, IV. vrste, npr. *māknūt*, *tāknūt*, *pōžēt*, *prōklēt*, *prōračunāt*. Glagolski pridjev trpni glagola izvedenih od glagola *znāt* također se tvori sufiksom *-t*, iako se od toga glagola gl. pr. tr. tvori sufiksom *-n*, npr. jd. m.r. *znān*, ž.r. *znāna*, sr.r. *znāno*; mn. m.r. *znāni*, ž.r. *znāne*, sr.r. *znāna* : *upòznat*; jd. m.r. *üpoznāt*, ž.r. *üpoznāta*, sr.r. *üpoznāto*, mn. m.r. *üpoznāti*, ž.r. *üpoznāte*, sr.r.

üpoznāta. Glagoli *pròdat*, *ùdat se* imaju i gl. pr. tr. tvoren sufiksom *-n* (*pròdān*, *ùdāna*) i gl. pr. tr. tvoren sufiksom *-t* (*pròdāt*, *ùdāta*), pri čemu su potonji češći u starijih govornika.

Glagolski pridjev trpni sudjeluje u tvorbi složenih glagolskih oblika; s pomoćnim glagolima u određenom glagolskom vremenu tvori pasivne oblike tih glagolskih vremena, npr. pasiv prez. 2. jd. m.r. *vīžen si*, pasiv perf. 2. jd. m.r. *bīo si vīžen*.

c) Glagolski prilozi

Glagolski prilozi jednostavni su glagolski oblici koji se nazivaju i participima. Glagolski prilog sadašnji je particip prezenta, a glagolski prilog prošli je particip perfekta.

Glagolski prilog sadašnji tvori se od nesvršenih glagola kojima se u 3. licu množine prezenta dodaje nastavak *-ć*: *pīvat – pīvajūć*, *skákat – skâčūć*; *glēdat – glēdajūć*, *līvat – līvajūć*, *znāt – znājūć*, *žèlit – žèlēć*, *žīvit – žīvēć*. Oblik za particip naglasno se razlikuje od 3. mn. prezenta u n.p. B (v. nastavak): *fālē : fālēc*, *mōlē : mōlēć*, *vēžū : vēžūć*. Rjeđe se u starijih govornika mogu čuti i oblici tvoreni sufiksom *-ćkī*, pri čemu se krati duljina nastavka za 3. l. mn. iz tvorbene osnove, npr. *lèžat - lèžēc : ležēcīkī*, *sidit – sidēcīkī*.

Glagolski prilozi sadašnji pomoćnih glagola potvrđeni su u govoru, no oni glagola *tīt* nisu potvrđeni u slobodnom govoru, nego samo kao odgovori na upitnik (prema ispitanicima, mijenja ih oblik *žèlēć*): *bīti – būdūć / būdūć*; *tīt – hòtēc*, *tījūć*.

Glagolski prilog prošli (particip perfekta) relativno je rijetko u upotrebi. Tvori se od svršenih glagola tako da se infinitivnoj osnovi doda nastavak *-v*: *bácīv*, *dòšāv*, *nāšāv*, *pöčēv*, *vīdīv*, *üzēv*.²³⁸ Od glagolskih priloga prošlih pomoćnih glagola navodimo samo onaj za *bīt – bīvšī* (koji je ustvari pridjev, što je vidljivo po duljini). Glagolski prilog prošli glagola *tīt* nije potvrđen.

---

²³⁸ Na pitanje iz upitnika govornici su rekli da ne koriste oblike tipa *rekavši*, a primjeri tvoreni sufiksom *-v* izvađeni su iz snimki slobodnoga govora.

d) Glagolske imenice

Glagolske imenice su one imenice koje su nastale od glagola. Karakterizira ih što označavaju radnju, a ne biće, stvar ili pojavu. Mijenjaju se po rodu, broju i padežu. Tvore se tako što se na oblike za gl. pr. tr. dodaje sufiks *-je*, odnosno tako što se infinitivnoj osnovi dodaju sufiksi *-āńe*, *-ēńe*, npr. *dávat* > *dávāńe*, *ľubit* > *ľublēńe*, *päst* > *pädāńe*, *přvat* > *přvāńe*, *plřvat* > *plřvāńe*, *trčat* > *trčāńe*, *znät* > *znāńe*.

5.) Finitni glagolski oblici

Glagolska vremena koja se konjugiraju po licima spadaju u finitne glagolske oblike. Ti se oblici prema svojoj strukturi dijele na jednostavne i složene glagolske oblike. Jednostavni su oni koji se ne tvore pomoćnim glagolima nego isključivo fleksijom, tj. dodavanjem nastavaka za pojedino glagolsko vrijeme na prezentsku ili infinitivnu osnovu glagola. Složeni su oni koji se sastoje od više riječi, odnosno oni koji nastaju tvorbom od pomoćnih glagola i glagolskih pridjeva ili gotovih (jednostavnih ili složenih) glagolskih oblika. Jednostavni glagolski oblici su: infinitiv, glagolski prilozi, glagolski pridjevi, aorist, imperfekt, imperativ (uvjetno rečeno, jer u 3. jd. nalazimo proklitiku *nek / neka*) i optativ. Složeni su perfekt, pluskvamperfekt, futur I. i II. te kondicional I. i II.

U ovom se radu jednostavna i složena glagolska vremena radi lakše preglednosti promatraju u istom poglavlju, a grupirana su prema tradicionalnoj kroatističkoj podjeli na oblike za sadašnjost (prezent), prošlost (perfekt, pluskvamperfekt, aorist i imperfekt) i budućnost (futur I. i II.). Glagolski načini obrađeni su zasebno.

Valja napomenuti da se u govoru Bitelića glagolski prilog prošli i glagolski pridjev trpni razmjerno rijetko koriste, a imperfekt je gotovo u potpunosti eliminiran iz sustava. Slično je i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije. Primjerice, Šimunović u napomeni uz Upitnik HDA Sinj bilježi: "Od glagolskih vremena u Sinju se imperfekt ne nalazi u sustavu vremena, a aorist samo djelomično, i to osobito singularni oblik koji zamjenjuje sva tri lica." Lisac (2003: 57) navodi da je aorist izrazito čest u novoštokavskim ikavskim govorima. Sličnu notaciju iznosi i Kurtović Budja (2009: 91): "Inventar glagolskoga sustava govora Makarskoga primorja sadrži oblike, vremena i načine karakteristične za sve štokavske govore. Od nekih se, u štokavštini sada već *manjinskih*

govora, odvajaju gubitkom imperfekta, rijetkom uporabom aorista, pluskvamperfekta te glagolskoga priloga prošlog."

a) Prezent

Prezent ili sadašnje vrijeme u standardnom hrvatskom jeziku jednostavan je glagolski oblik koji se tvori od prezentske glagolske osnove i nastavaka *-en, -eš, -e, -emo, -ete, -u; -jen, -ješ, -je, -jemo, -jete, -ju; -an, -aš, -a, -amo, -ate, -aju / -adu; te -in, -iš, -i, -imo, -íte, - u / -e*. Nastavci se navode s primjerima:

	<i>-en</i>	<i>-jen</i>	<i>-an</i>	<i>-in</i>
1. jd.	<i>pîšēn</i>	<i>kŭjēn</i>	<i>pĭvān</i>	<i>râđīn</i>
2. jd.	<i>pîšēš</i>	<i>kŭjēš</i>	<i>pĭvāš</i>	<i>râđīš</i>
3. jd.	<i>pîšē</i>	<i>kŭjē</i>	<i>pĭvā</i>	<i>râđī</i>
1. mn.	<i>pîšēmo</i>	<i>kŭjēmo</i>	<i>pĭvāmo</i>	<i>râđīmo</i>
2. mn.	<i>pîšēte</i>	<i>kŭjēte</i>	<i>pĭvāte</i>	<i>râđīte</i>
3. mn.	<i>pîšŭ</i>	<i>kŭjŭ</i>	<i>pĭvadŭ</i>	<i>râđŭ</i>

Kod nastavaka za 3. lice množine bilježimo dubletne ostvaraje. Starije i dijalektološki relevantnije stanje odraženo je u nastavku *-adŭ*, uz koji u govoru mlađih i srednjih generacija može doći i nastavak *-ajŭ*. Do promjene dolazi pod utjecajem standardnog jezika.

U tvorbi prezenta zabilježene su glasovne promjene na granici (fleksijskih) morfema. Ako na osnovu koja završava dentalnim ili velarnim suglasnikom dolaze nastavci koji počinju glasom *j*, provodi se jotacija u prezentskoj konjugaciji, npr. *rižēn, stēžēn*.

U prezentu gl. *pěć, sĭć, těć, vŭć* dolazi do palatalizacije osnove ako su za to stvoreni morfonološki uvjeti, npr. jd. 1. *pěćen, 2. pěćeš, 3. pěće*, mn. 1. *pěćemo, 2. pěćete*; jd. 1. *sĭćen, 2. sĭćeš, 3. sĭće*, mn. 1. *sĭćemo, 2. sĭćete*; 3. jd. *těće*; jd. 1. *vŭćen, 2. vŭćeš, 3. vŭće*, mn. 1. *vŭćemo, 2. vŭćete*. Analogijom prema oblicima s palatazacijom, takva je osnova poopćena u cijeloj prezentskoj paradigmi, tj. i u oblicima za 3. mn. prez. *pěćŭ, sĭćŭ, tŭćŭ, vŭćŭ*.

Zahvaljujući varijacijama u realizaciji i artikulaciji glasa *-j-*, može doći do njegova nestajanja. Gubi se ili slabi *j* u prezentu glagola u nastavcima *-jen, -ješ*, no ne uvijek, npr. *bĭjēn, lăjē / lăē, okòpajēn / okòpāēn, smŕzājēn se, trŭjēn / trŭēn*.

Glagoli *tīt* i *mōc* u 1. l. jd. prez. imaju nastavak *-u*, npr. *òcu*, *mògu*. U starijih govornika bilježimo i oblik *mören*. U glagola I. vrste tipa *kräst*, *plěst*, *měst*, *prěst*, nalazimo kratke nastavke u prezentu, npr. 1. jd. *kráden*, *plèten*, *mèten*, *préden*, osim u 3. l. mn., npr. *krádū*, *plètū*, *mètū*, *prédū*.

Slijedi pregled oblika za prezent pomoćnih glagola *bīt* i *tīt* koji sudjeluju u tvorbi složenih glagolskih vremena. Svršeni prezent glagola *tīt* nije potvrđen u govoru Bitelića.

	<i>bīt</i>			<i>tīt</i>	
	NESVRŠENI	SVRŠENI	NENAGLAŠENI	NESVRŠENI	NENAGLAŠENI
1. jd.	<i>jèsan</i>	<i>büdēn</i>	<i>san</i>	<i>òcu</i>	<i>ću</i>
2. jd.	<i>jèsi</i>	<i>büdēš</i>	<i>si</i>	<i>öceš</i>	<i>ćeš</i>
3. jd.	<i>jěst / jê</i>	<i>büdē</i>	<i>je</i>	<i>öce</i>	<i>će</i>
1. mn.	<i>jèsmo</i>	<i>büdēmo</i>	<i>smo</i>	<i>öcemo</i>	<i>ćemo</i>
2. mn.	<i>jèste</i>	<i>büdēte</i>	<i>ste</i>	<i>öcete</i>	<i>ćete</i>
3. mn.	<i>jèsu</i>	<i>büdū</i>	<i>su</i>	<i>öcē</i>	<i>će</i>

Nesvršeni oblik pomoćnog glagola *bīt* konjugira se po n.p. C, a svršeni po n.p. A. Nesvršeni oblik pomoćnog glagola *tīt* mijenja se po n.p. C. Negacija glagola *bīt* konjugira se kao n.p. B, npr. jd. 1. *nísan / níson*, 2. *nísi*, 3. *níje / níj^e*, mn. 1. *nísmo*, 2. *níste*, 3. *nísu*.

Negirani glagol *tīt* glasi: jd. 1. *nécú*, 2. *nêceš*, 3. *nêce*, mn. 1. *nêcemo*, 2. *nêcete*, 3. *nécē* i mijenja se po n.p. B. Na početku naglasne cijeline mogu doći samo naglašeni oblici. U tvorbi negacije futrura oblik za 3. mn. glasi *nêce*, npr. *òr' nêce dôc*, *nêce znât*.

Kada se nađu uz enklitiku, naglašeni oblici pomoćnog glagola *tīt* ostvaruju se s uzlaznim naglascima, npr. prez. jd. 1. *òcu li*, 2. *öceš li*, 3. *öce li*, mn. 1. *öcemo li*, 2. *öcete li / öce li te*, 3. *öce li*.

Često se reduciraju samoglasnici nenaglašanih oblika pomoćnih glagola *bīt* i *tīt*, pri čemu se suglasnik priklanja prethodnom slogu, npr. *káš dôc* (< *kāđ ceš dôc*), *küş tí* (< *küđ ceš tí*), *kôj tô* (< *kö je tô*) i sl. (v. III.1.1. *Vokalizam*). Potvrđeni su i *allegro* oblici za 2. l. jd. prezenta, npr. *oš* (< *öceš*), *něš* (< *nêceš*), *möš* (< *möžeš*), *viš* (< *vidiš*).

b) Perfekt

Perfekt je složeno prošlo vrijeme koje se u hrvatskom jeziku tvori od oblikâ za nenaglašeni prezent pomoćnog glagola *biti* (jd. 1. *san / son*, 2. *si*, 3. *je*, mn. 1. *smo*, 2. *ste*, 3. *su*) i glagolskog pridjeva radnog, npr. 3. jd. *dâlo je, išla je*, 1. mn. *pâzili smo*. Pomoćni glagol uvijek je u enklitičkom položaju. Perfekt pomoćnog glagola *biti* sudjeluje u tvorbi pluskvamperfekta (v. nastavak).

Kod povratnih glagola obično se izostavlja enklitički pomoćni glagol, najčešće u trećem licu jednine, npr. *Ōna se [je] zaľúbila*. || *Ōn se [je] ũspio pŕdić nâ noge*. || *Jâ [san] se probŭdio*. (v. III.3. Sintaksa).

U tvorbi upitnih rećenica u perfektu sudjeluju naglašeni oblici gl. *biti*, npr. *Jâsan li ti rêkâ?* || *Jêste li se nâšli?* U upitnim rećenicama u perfektu može izostati čestica *li*, npr. *Jêsi mu se jâvio?*

c) Pluskvamperfekt

Pluskvamperfekt ili pretprošlo glagolsko vrijeme ubraja se u složene glagolske oblike. Tvori se pomoću perfekta glagola *biti* i glagolskog pridjeva radnog, a u građi je zabilježen često (posebice u prepričavanju) ako se izriče pretprošla radnja, tj. radnja koja je prethodila radnji u prošlosti. Obično dolazi u složenim rećenicama, uz surečenicu u perfektu ili aoristu, npr. *Zâboravî ōn da te je bîo vîdio*. || *Bîo dŕnio jâjâ pa smo î pŕfrigali*.

Može se eliminirati jedan od pomoćnih glagola u primjerima poput *bîo san vîdio* > *bîo vîdio, jâ mu bîla plât'la* (umjesto *jâ sam mu bîla plât'la*).

d) Imperfekt

Imperfekt je prošlo jednostavno nesvršeno vrijeme koje se tvori od osnova nesvršenih i dvovidnih glagola i nastavaka za imperfekt. Općenito se koristi u izražavanju radnje koja je trajala neko vrijeme u prošlosti. U govoru Bitelića imperfekt je potvrđen vrlo rijetko, i to u konjugaciji pomoćnog glagola *biti*: *bijâše*.

e) Aorist

Aorist ili prošlo svršeno vrijeme glagola izriče radnju koja je počela u prošlosti i završila u prošlosti, ili je počela u prošlosti i netom završila. Inače se u govoru aorist upotrebljava i kad se prepričavaju neki događaji ili u nekim slučajevima kad anticipira buduća radnja, npr. *òdošmo, ùteče* (v. III.3. Sintaksa).

U hrvatskom jeziku aorist se tvori od infinitivne osnove svršenih i dvovidnih glagola i nastavaka za jedninu: 1. *-h, -oh*, 2. *-, -e*, 3. *-, -e*, te za množinu 1. *-smo, -osmo*, 2. *-ste, -oste*, 3. *-še, -oše*. U govoru Bitelića potvrđen je samo jedninski oblik aorista s poopćenim nastavkom *-ø*, a kod nastavaka *-o, -e, -e...* nalazimo i množinske oblike, npr. *rèkoste, òdošē*. Navodimo konjugaciju glagola *bī̄t* (koji kao tvorbeni element sudjeluje u tvorbi kondicionala I. i II.) i *rěć* (koji je vrlo frekventan) u aoristu:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
1.	<i>bī̄</i>	<i>bī̄ / bī̄smo</i>	<i>rěko</i>	<i>rěkosmo</i>
2.	<i>bī̄</i>	<i>bī̄ / bī̄ste</i>	<i>rěče</i>	<i>rěkoste</i>
3.	<i>bī̄</i>	<i>bī̄</i>	<i>rěče</i>	<i>rěkošē</i>

U obliku za 1. lice jednine u govoru Bitelića eliminiran je *h* (usp. III.1.2. *Konsonantizam*), a u oblicima za 1. i 2. lice množine prevladavaju kratki oblici pa uvjetno možemo reći da je i u aoristu pomoćnog glagola *bī̄t* također došlo do poopćavanja jedninskih oblika za sva lica. Dulji oblik zabilježen je u situacijama u kojima su ispitanici svjesno intervenirali u dijalekt da bi govorili "gospodski".

Kod glagola tipa aor. *pū̄če, rěče*, kojima infinitivna osnova završava velarima *k, g* nalazimo palatalizaciju. U takvim primjerima prema 3. licu jednine prezenta razlikovna je zanaglasna duljina, npr. 3. jd. aor. *rěče* : prez. *rěčē*. Aorist glagola *rěć* čuva i oblik za 1. lice jednine, *rěko* (rjeđe: *rěko*) koji je vrlo frekventan u govoru kao poštapalica. Glagol *stāt* u aoristu ima umetnuto *d*, npr. *stāde*.

Općenito se može reći da je aorist često u upotrebi. Karakterizira ga čeonni naglasak sa zanaglasnom duljinom u 2. i 3. 1. jd. po kojem se razlikuje od 3. 1. jd. prezenta, npr. aor. 2. jd. *zāboravī tī̄*, prez. 3. jd. *zabòravī̄*; aor. 3. jd. *ùgledā, pošārenī̄, pòtrošī̄*, prez. 3. jd. *ùgledā, pošārenī̄, pòtrošī̄*. Po licu se razlikuje zamjenicama koje dolaze nakon glagola (i zamjeničke enklitike), npr. aor. jd. 1. *ùgledā ga jā̄, ùgledā ga tī̄, ùgledā ga ûn*.

e) Futur I. i II.

Futur I. je složeno buduće glagolsko vrijeme koje se tvori pomoću nenaglašenog oblika pomoćnog glagola *tīt* i infinitiva. U govoru Bitelića futur I. može se tvoriti i spajanjem glagola *ĩmat* i infinitiva, npr. *ĩmān kòsít, ĩmāš dōć*; a uz buduće značenje, ima i naznaku obligatornosti, npr. *ĩmān íć u zubára*.

Gubljenje *t* dosljedno je provedeno kada je infinitiv koji je dio futura I. ispred pomoćnog glagola *tīt*: *dā ću, vīdī ću, jáví ću*, a u nekim slučajevima može doći i gubljenja finalnog *t* i kada je na kraju fonetske riječi, npr. *jā ću rádī*. Ta promjena ne zahvaća samo infinitiv, nego je vezana za kraj riječi (v. III.1.2. *Konsonantizam*).

U tvorbi upitnih rečenica na početku pitanja mogu biti samo naglašeni oblici glagola *tīt*, a enklitički mogu doći nakon upitne zamjenice, npr. fut. I. 2. jd. izjavno: *Jáví ćeš mu.* || upitno: *Óćeš li mu jávit?* || *Štā ćeš mu jávit?*

Futur II. tvori se od svršenoga prezenta pomoćnog glagola *bīt* (jd. 1. *būdēn*, 2. *būdēš*, 3. *būdē*, mn. 1. *būdēmo*, 2. *būdēte*, 3. *būdū*) i glagolskog pridjeva radnog. Dolazi u složenim rečenicama, npr. *stāvīću kad būden kūv^ola*.

Potvrđeni su i oblici futura II. tvorenog od naglašenog svršenog prezenta glagola *bīt* i infinitiva, koji najčešće dolazi u zavisnim rečenicama, npr. *ako būdēš pròlazit, jáv*. Takvi su oblici rjeđi u usporedbi s onima koji dolaze s glagolskim pridjevom radnim.

6.) Glagolski načini

Glagolski načini potvrđeni u govoru Bitelića su indikativ, imperativ, kondicional I. i II. i optativ. U nastavku je pregled njihovih najvažnijih značajki.

a) Indikativ

Indikativ je izjavni način koji označava neku stvarnu radnju (ili niječe njenu prisutnost ako je u niječnoj rečenici, odnosno propituje ako je u upitnoj). Indikativ je uvijek izražen nekim glagolskim vremenom te ga stoga nećemo posebno opisivati.

b) Imperativ

Imperativ ili zapovijedni glagolski način izriče molbu, potrebu ili poticaj da se odvije neka radnja. Tvori se od prezentske osnove dodavanjem nastavaka:

2. jd.	-ø	-i	-ji	-āj
1. mn.	-mo	-imo	-jimo	-ājmo
2. mn.	-te	-ite	-jite	-ājte

Usmjeren je k sugovorniku i najčešće dolazi u 2. l. jd. ili mn., npr. 2. jd. *rèci*, 2. mn. *rèc'te*, 2. jd. *slùšāj*, 2. mn. *slùšājte*, a poseban oblik ima i 1. l. mn., npr. *rècimo*, *slùšājmo*. Potvrđeni su i oblici za 3. l. jd. i mn. i rjeđe (u neupravnom govoru) 1. l. jd., tvoreni oblicima za prezent uz česticu *nèka / nek*, npr. 1. jd. *nèka rěčēn*, 3. jd. *nek rěčē*, 3. *nek slùšajū*. U velikom broju oblika imperativ se od prezenta razlikuje samo po naglasku ili zanaglasnoj duljini, npr. imp. 2. jd. *nòsi*, mn. 1. *nòsimo*, 2. *nòsite* : prez. 3. jd. *nòsī*, mn. 1. *nòsīmo*, 2. *nòsīte*, imp. 2. jd. *vídī*, mn. 1. *vídīmo*, 2. *vídīte* : prez. 3. jd. *vídī*, mn. 1. *vídīmo*, 2. *vídīte* i sl.

Na glagole u imperativu često se dodaje čestica *dē / dēr*, npr. 2. jd. *donès dē*, *vrát dē*.

Neki glagoli nemaju oblike za imperativ jer im je značenje takvo da poticaj za vršenje radnje ne može doći od sugovornika, npr. *bòlit*, *dogážat se*, *dešávát se*, *gādit se*, *mōć*, *mórat*, *tīt*, *tríbat*, *smīt*, *svízat se* i sl.

Imperativ za 2. lice jd. i mn. često u slobodnom govoru gubi samoglasnik iz posljednjeg sloga, pri čemu se mogu narušiti starija distribucijska ograničenja naglasaka (v.

III.1.1. Vokalizam i III.1.3. Akcentuacija). Imperativ je razmjerno čest u pripovijedanju, pri čemu znači radnju iz prošlosti, a najčešće dolazi u 2. 1. jd. (v. III.3. Sintaksa).

U tvorbi imperativa dolazi do glasovnih promjena na granicama morfema. Tako primjerice u imperativu glagola *nâc*, *sâc* bilježimo jotaciju *dj* > *ǰ*, npr. 2. jd. *náǰi*, *sáǰi*. Jotacija je potvrđena i u primjerima: *zj* > *ǰ*, npr. 2. jd. *véǰi*; *sj* > *š*, npr. 2. jd. *píši*. Ako prezentska osnova završava na bilabijal *b*, *p*, *m* ili labiodental *v*, između osnove i nastavka umeće se epentetsko *l*, koje jotacijom prelazi u *ǰ*, npr. 2. jd. *zòbǰi*.

Osim toga, analogijom prema oblicima u prezentskoj osnovi palatalizacija je prenesena u oblik za 3. mn. prez. *pěčū*, *síčū*, *túčū*, *vúčū* te imperativ 2. jd. *pěči*, 1. mn. *pěčimo*, 2. mn. *pěčíte*, 2. jd. *síči*, 1. mn. *síčimo*, 2. mn. *síčíte*, 2. jd. *vúči*, 1. mn. *vúčimo*, 2. mn. *vúčíte*. Također su zabilježeni i dubletni oblici, koji se češće ostvaruju u govoru mlađih ispitanika, npr. imp. 2. jd. *vúci*, 2. mn. *vúcite*, 2. jd. *rěci*, 2. mn. *rěcite*, 2. jd. *ispěci*, 2. mn. *ispěcite*. U gl. *lěc*, *stríc* nalazimo analoško prenošenje jotirane osnove, npr. *lěži*, *stríži*, uz rjeđe primjere *lězi*, *strízi*. Primjer *pomòzi* ne dolazi s glasom *ǰ*, a zabilježen je i ostvaraj *pòmāgāj*.

Negacija ili zabrana, osim dodavanjem čestice *ne* pred imperativ (npr. niječ. 2. jd. *ně slušāj*, *ně pivājmo*, *ně mičíte se*), izriče se uz pomoć imperativa niječnog gl. *tít* i infinitiva, npr. *němōj písat*, *němōjmo žúrit*, *němōjte glědat*. Niječni imperativ može se, ovisno o kontekstu, izraziti i samo česticom *ne* i infinitivom, *ně tū stāt*, *ně lútat*.

Ostatak 3. 1. jd. imperativa vidljiv je u frazama: *prāvo ti būdi*, *úspūt būdi rečeno*.

c) Kondicional I. i II.

Kondicional ili pogodbeni način izriče moguću, pretpostavljenu ili željenu radnju. Izriče se složenim oblicima, a razlikuju se kondicional I. i kondicional II.

Kondicional I. tvori se pomoću aorista pomoćnog glagola *bit* i gl. pr. radnog, npr. jd. 1., 2. i 3. *rěka bi*, *vídio bi*, *vòlio bi*, mn. 1., 2. i 3. *rěkli bi*, *vídili bi*, *vòlili bi*. Već je spomenuto da su oblici za aorist pomoćnog glagola *bit* uopćeni prema 2. i 3. 1. jd.

Kondicional II. tvori se pomoću kondicionala I. pomoćnog glagola *bit* i gl. pr. radnog, pri čemu je aorist ujednačen, a razlika u jednini i množini očituje se u gl. pridjevu, npr. jd. 1.,

2. i 3. *bïo bi rêka, bïo bi vïdio, bïo bi vòlio*, mn. 1., 2. i 3. *bïli bi rêkli, bïli bi vïdili, bïli bi vòlili*. Kondicional II. u odnosu na kondicional I. vrlo se rijetko upotrebljava u govoru.

d) Optativ

Optativ ili željni način izriče želju da se neka radnja ostvari ili ne ostvari. Nema poseban gramatički oblik nego se izriče glagolskim pridjevom radnim, npr. *živila, živili*. Taj glagolski način čest je u psovkama, npr. *Cřkã dábõgda! || Sritna nẽ bila*.

7.) Naglasne paradigme glagola

Glagoli su podijeljeni po vrstama i razredima²³⁹ i za svaki se dio daje pregled najvažnijih značajki u sinkronijskim paradigmama n.p. A, B i C, čije se karakteristike prikazuju prije analize glagola. Navode se oblici za infinitiv, sva tri lica jednine i množine prezenta, glagolski pridjev radni, glagolski pridjev trpni, imperativ, aorist²⁴⁰ te niječni prezent i prefigurane oblike (da bismo prikazali dolazi li do preskakanja ili do prenošenja naglasaka). Na kraju se opisuju nepravilni glagoli i pomoćni glagoli *biti* i *tít*.

U n.p. A glagola nalazimo stalan kratkosilazni na osnovi (npr. *mïslit*, prez. jd. 1. *mïslïn*, niječ. *nẽ mïslïn*, 2. *mïslïš*, 3. *mïslï*, mn. 1. *mïslïmo*, 2. *mïslïte*, 3. *mïslẽ*, gl. pr. r. jd. m.r. *mïslïo*, ž.r. *mïslïla*, sr.r. *mïslïlo*, imp. *mïslï*) ili kratkosilazni koji se smjenjuje s dugosilaznim na istome slogu osnove (npr. *lãjat*, prez. jd. 1. *lãjën*, niječ. *nẽ lãjën*, 2. *lãjẽš*, 3. *lãjẽ*, mn. 1. *lãjẽmo*, 2. *lãjẽte*, 3. *lãjũ*, gl.pr.r. jd. m.r. *lãjã*, ž.r. *lãjala*, sr.r. *lãjalo*, imp. *lãj*²⁴¹). Glagol *pãntit* jedini je u n.p. A koji ima dugosilazni naglasak u svim oblicima. Naglasak može biti i uzlazan ako je novoštokavskom retrakcijom pomaknut sa sljedećeg sloga osnove, kratkouzlazni ako je prednaglasni slog prije pomaka bio kratak (npr. *põkušat*, prez. jd. 1. *põkušãn*, niječ. *ne põkušãn*, 2. *põkušãš*, 3. *põkušã*, mn. 1. *põkušãmo*, 2. *põkušãte*, 3. *põkušãjũ*, gl. pr. r. jd. m.r. *põk^ušã*, ž.r. *põk^ušãla*, sr.r. *põk^ušãlo*, imp. *põk^ušãj*, aor. jd. *põkušã*, mn. 1. *põkušãsmo*, 2. *põkušãste*, 3. *põkušãšẽ*). Silazni naglasci s prvog sloga prenose se na proklitike kao uzlazni, a na mjestu dugosilaznog ostaje zanaglasna duljina, npr. prez. 3. jd. *nẽ mïslï*, *nẽ çujẽ*, *nẽ gledã*. Uzlazni naglasci s prvog sloga se ne prenose u n.p. A.

²³⁹ Podjela je preuzeta iz Akademijine gramatike (Babić 1991) i prilagođena govoru Bitelića.

²⁴⁰ Množina se navodi kada je potvrđena, u protivnom se navodi jedninski oblik, koji je isti za sva tri lica.

²⁴¹ U imperativu je naglasak produljen ispred dočetnog -j, kao u imenici *rãj* (v. III.1.3. Akcentuacija).

U n.p. B glagola bilježimo pomičnost naglasaka u prezentu u odnosu na infinitiv i imperativ, a glagolski pridjevi ujednačeni su prema oblicima za m.r. U paradigmama se mogu naći sva četiri naglasaka, pri čemu su u prezentu silazni, a u imperativu (a kod nekih vrsta odnosno razreda i u infinitivu i glagolskom pridjevu radnom) uzlazni naglasaci. Nalazimo primjere u kojima alterniraju kratkosilazni i kratkouzlazni na istom slogu (npr. *nösít*, prez. jd. 1. *nösīn*, 2. *nösīš*, 3. *nösī*, mn. 1. *nösīmo*, 2. *nösīte*, 3. *nösē*, gl. pr. r. jd. m.r. *nösio*, ž.r. *nösila*, sr.r. *nösilo*, imp. *nösi*), ili pak dugosilazni i dugouzlazni (npr. *vrátít*, jd. 1. *vrátīn*, niječ. *ně vrátīn*, 2. *vrátīš*, 3. *vrátī*, mn. 1. *vrátīmo*, 2. *vrátīte*, 3. *vrátē*, gl. pr. r. jd. m.r. *vrátio*, *vrátīla*, *vrátīlo*, imp. *vráti*). Pomičnost je izgubljena u gl. pr. r., što znači da su oblici za ž. i sr.r. ujednačeni, npr. *üzē*, *üzēla*, *üzēlo*.²⁴² U n.p. B bilježimo preskakanje naglasaka na početak fonetske riječi, npr. *ně počmē*, *ně uzmē* te bismo ih mogli svrstati u tip B-C, a potvrđeno je i prenošenje, npr. *ně sājēn*. Zabilježeno je i preskakanje naglasaka na veznike *i* i *ni*, npr. *nisan ni počēla*.²⁴³

U n.p. C glagola naglasak je dočeto-čeo, tj. vezan za početak ili kraj riječi u svim oblicima, odnosno za središnju poziciju u riječi pa nalazimo većinom uzlazne naglaske na posljednjem slogu osnove (koji su rezultat pomaka naglasaka s nastavka). Naglasak je u prezentu uzlazan, tj. kratkouzlazni ako je prednaglasni slog prije pomaka bio kratak (npr. *bòrit se*, prez. jd. 1. *bòrīn se*, 2. *bòrīš se*, 3. *bòrī se*, mn. 1. *bòrīmo se*, 2. *bòrīte se*, 3. *bòrē se*, gl. pr. r. jd. m.r. *bòrio se*, ž.r. *bòrila se*, sr.r. *bòrilo se*, imp. *bòri se*) te dugouzlazni ako je prednaglasni slog bio dug (npr. *dúbit*, prez. jd. 1. *dúbīn*, 2. *dúbīš*, 3. *dúbī*, mn. 1. *dúbīmo*, 2. *dúbīte*, 3. *dúbē*, gl. pr. r. jd. m.r. *dúbio*, ž.r. *dúbila*, sr.r. *dúbilo*, imp. *dúbi*). U jednosložnim oblicima nalazimo silazne naglaske koji u dvosložnima i višesložnima alterniraju s uzlaznim naglascima, kratkim (npr. *zvāt*, prez. jd. 1. *zòven*, 2. *zòveš*, 3. *zòve*, mn. 1. *zòvemo*, 2. *zòvete*, 3. *zòvūr*, gl. pr. r. jd. m.r. *zvā*, ž.r. *zvāla*, sr.r. *zvālo*, imp. *zòvi*). U višesložnim oblicima nalazimo pomak uzlaznih naglasaka za jedan slog prema početku riječi u prezentu, pri čemu dugouzlazni alternira s oblicima kojima je naglasak pomaknut za još jedan slog k početku riječi, a na mjestu naglasaka ostaje zanaglasna duljina (npr. *nāzvat*, prez. jd. 1. *nazòven*, 2. *nazòveš*, 3. *nazòve*, mn. 1. *nazòvemo*, 2. *nazòvete*, 3. *nazòvūr*, gl. pr. r. jd. m.r. *nāzvā*, ž.r. *nāzvāla*, sr.r. *nāzvālo*, imp. *nazòvi*, aor. jd. *nāzvā*, mn. 1. *nāzvasmo*, 2. *nāzvaste / nāzvašte*, 3. *nāzvašē*). Nije uobičajen prelazak naglasaka na proklitike u niječnom imperativu, npr. *ne gúbī*,

²⁴² Usp. npr. *üzē*, *üzēla*, *üzēlo*; *dönio*, *donila*, *dönilo*; *zāspā*, *zāspāla*, *zāspālo* u govorima iz Imotske krajine (moji podaci za punkt Krstacije). Šimundić (1975: 155) također bilježi ovu pojavu, npr. *zāklējo / zāklejo*, *zāklēlo*, *zāklēla*. U govoru Bitelića nije potvrđeno pa bismo mogli reći da je to južnija značajka.

²⁴³ Kada je ispred negacije još jedna proklitika, naglasak na nju ne preskače: *ni në počmē*.

ne žívi, nísan ni zvála. U niječnom gl. pr. r. naglasak redovno preskače na proklitike *níje ni' zvá, níje ga ni' nazvá*. Taj tip sinkronijski se naziva C zato što se nadovezuje na dijakroniju.

Osim u glavne tri naglasne paradigme, glagoli se mogu svrstati i u miješane paradigme, ako im se jedan dio oblika mijenja po jednoj, a drugi dio po drugoj naglasnoj paradigmi, ili se mogu realizirati kao varijacije dviju paradigmi.

a) Glagoli I. vrste

U glagole I. vrste spadaju svi glagoli kojima infinitiv završava nastavcima *-ć* i *-st* i svi jednosložni kojima infinitiv završava *-t* i njihove prefigurane izvedenice. Prema infinitivnom završetku i prezentskoj osnovi dijele se na sedam razreda.

Glagoli koji pripadaju 1. razredu I. vrste imaju infinitiv na *-st* ili *-nīt* (< *-nēt), a prezent se tvori tako što se na osnovu proširenu glasovima *-d-*, *-s-*, *-t-* ili *-z-* dodaju nastavci koji u govoru Bitelića imaju kračinu u oblicima za sva lica osim 3. lica množine: jd. 1. *-en*, 2. *-eš*, 3. *-e*, mn. 1. *-emo*, 2. *-ete*, 3. *-ū*, npr. *krāst*, prez. jd. 1. *krāden*, 2. *krādeš*, 3. *krāde*, mn. 1. *krādemo*, 2. *krādete*, 3. *krādū*, *pāst*, prez. 1. jd. *pāsen*; *mēst*, prez. 1. jd. *mēten*; *grīst*, prez. 1. jd. *grīzen*.

Glagoli 1. razreda I. vrste

U 1. razred ubrajamo i glagole *pāst*, *sīst*, *srīst* koji u prezentskoj osnovi uz *-d-* odnosno *-t-* dobivaju i *-n-* te imaju duge nastavke za tvorbu prezenta: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. prez. 1. jd. *pādnēn*, *sīdnēn*, *srītnēn*. Tu govorimo o supletivnosti jer im se prezent tvori prema drugoj vrsti. Napominjemo da se glagoli *pāst* i *sīst* mogu realizirati i bez i bez *-n-*, npr. prez. 1. jd. *pādēn*, *sīdēn*, pri čemu glagol *pāst* dolazi i u varijanti bez *-d-*, npr. *pānēn*. Glagol *cvāst* ne upotrebljava se, a na njegovu mjestu dolazi ili *cvātīt*, prez. 3. jd. *cvātī* ili *cvītat*, prez. 3. jd. *cvītā*.

Glagolima 1. razreda priključili smo i glagol *zēpst*, kod kojega u prezentskoj osnovi nalazimo *-b-*, npr. prez. 1. jd. *zēben*; a koji se tradicionalno ubraja u glagole 2. razreda, i to zato što bi u toj skupini, da smo ju zadržali u klasifikaciji, bio jedini, a paradigma mu se poklapa s glagolima 1. razreda.

Glagoli I. vrste 1. razreda svi se mijenjaju ili po n.p. A ili po n.p. C.

Naglasna paradigma A glagola I. vrste 1. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>sĭdĕn</i>	-	m.r.	<i>sĭo</i>
2. jd.	<i>sĭdĕš</i>	<i>sĭdi</i>	ž.r.	<i>sĭla</i>
3. jd.	<i>sĭdĕ</i>	-	sr.r.	<i>sĭlo</i>
1. mn.	<i>sĭdĕmo</i>	<i>sĭdimo</i>	m.r.	<i>sĭli</i>
2. mn.	<i>sĭdĕte</i>	<i>sĭdite</i>	ž.r.	<i>sĭle</i>
3. mn.	<i>sĭdŭ</i>	-	sr.r.	<i>sĭla</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *jĭst, lĭst, pĕst, sĭst, srĭst*.

Primjetno je da su u n.p. A glagoli koji u prezentskoj osnovi dobivaju *-n-* i na nju dodaju nastavke koji imaju duljinu. Glagol *jĭst* jedini je u n.p. A glagola I. vrste 1. razreda koji ne širi osnovu glasom *-n-*, no ima iste nastavke kao i ostala tri primjera, dakle nastavke sa zanaglasnom duljinom, npr. *jĭst*, prez. jd. 1. *jĭdĕn*, 2. *jĭdĕš*, 3. *jĭdĕ*, mn. 1. *jĭdĕmo*, 2. *jĭdĕte*, 3. *jĭdŭ*; gl. pr. r. jd. m.r. *jĭo / jĭo*, ž.r. *jĭla*, sr.r. *jĭlo*; imp. 2. jd. *jĭdi*.

Već je spomenuto da se glagoli *sĭst* i *pĕst* u prezentu mogu realizirati dvojako, kao podtip n.p. A sa supletivnim oblicima, ili kao u gornjem primjeru, no u tim varijantama ne mijenjaju naglasnu paradigmu, tj. ostaju n.p. A. Konjugacija glagola *sĭst* kada dolazi s proširkom: prez. jd. 1. *sĭdnĕn*, 2. *sĭdnĕš*, 3. *sĭdnĕ*, mn. 1. *sĭdnĕmo*, 2. *sĭdnĕte*, 3. *sĭdnŭ*; gl. pr. r. jd. m.r. *sĭo*, ž.r. *sĭla*, sr.r. *sĭlo*; imp. 2. jd. *sĭdni*, aor. jd. *sĭde*, mn. 1. *sĭdošmo*, 2. *sĭdošte*, 3. *sĭdošĕ*. Konjugacija glagola *sĭst* bez proširka: prez. jd. 1. *sĭdĕn*, 2. *sĭdĕš*, 3. *sĭdĕ*, mn. 1. *sĭdĕmo*, 2. *sĭdĕte*, 3. *sĭdŭ*; gl. pr. r. jd. m.r. *sĭo*, ž.r. *sĭla*, sr.r. *sĭlo*; imp. 2. jd. *sĭdi*, aor. jd. *sĭde*, mn. 1. *sĭdošmo*, 2. *sĭdošte*, 3. *sĭdošĕ*. Primjetno je da su oblici za gl. pr. r. i aorist isti bez obzira na proširak.

Glagol *pĕst* u supletivnim oblicima ima konjugaciju: prez. jd. 1. *pĕdnĕn*, 2. *pĕdnĕš*, 3. *pĕdnĕ*, mn. 1. *pĕdnĕmo*, 2. *pĕdnĕte*, 3. *pĕdnŭ*; gl. pr. r. jd. m.r. *pĕ*, ž.r. *pĕla*, sr.r. *pĕlo*; imp. 2. jd. *pĕdni*, aor. jd. *pĕde*, mn. 1. *pĕdošmo*, 2. *pĕdošte*, 3. *pĕdošĕ*, a kad dolazi bez proširka ima konjugaciju: prez. jd. 1. *pĕdĕn*, 2. *pĕdĕš*, 3. *pĕdĕ*, mn. 1. *pĕdĕmo*, 2. *pĕdĕte*, 3. *pĕdŭ*; gl. pr. r. jd. m.r. *pĕ*, ž.r. *pĕla*, sr.r. *pĕlo*; imp. 2. jd. *pĕdni*, aor. jd. *pĕde*, mn. 1. *pĕdošmo*, 2. *pĕdošte*, 3. *pĕdošĕ*. U imperativu se proširak ne gubi, a aorist i gl. pr. r. isti su bez obzira na prezent. Taj glagol može se javiti i u varijanti bez *-d-* (i to češće nego bez *-n-*): prez. jd. 1. *pĕnĕn*, 2. *pĕnĕš*, 3. *pĕnĕ*, mn. 1. *pĕnĕmo*, 2. *pĕnĕte*, 3. *pĕnŭ*; gl. pr. r. jd. m.r. *pĕ*, ž.r. *pĕla*, sr.r. *pĕlo*; imp. 2. jd. *pĕni*, aor. jd. *pĕde*, mn. 1. *pĕdošmo*, 2. *pĕdošte*, 3. *pĕdošĕ*.

Kod glagola *srīst* uvijek nalazimo supletivni prezent, npr. prez. jd. 1. *srītnēn*, 2. *srītnēš*, 3. *srītnē*, mn. 1. *srītnēmo*, 2. *srītnēte*, 3. *srītnū*; gl. pr. r. jd. m.r. *srīo*, ž.r. *srīla*, sr.r. *srīlo*; imp. 2. jd. *srītni*.

Naglasna paradigma C glagola I. vrste 1. razreda (kratki slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	<i>plēten</i>	-	m.r.	<i>plē / plēo</i>	<i>(isplēten)</i> ²⁴⁴
2. jd.	<i>plēteš</i>	<i>plēti</i>	ž.r.	<i>plēla</i>	<i>(ispletēna)</i>
3. jd.	<i>plēte</i>	-	sr.r.	<i>plēlo</i>	<i>(ispletēno)</i>
1. mn.	<i>plētemo</i>	<i>plētimo</i>	m.r.	<i>plēli</i>	<i>(ispletēni)</i>
2. mn.	<i>plētete</i>	<i>plētite</i>	ž.r.	<i>plēle</i>	<i>(ispletēne)</i>
3. mn.	<i>plētū</i>	-	sr.r.	<i>plēla</i>	<i>(ispletēna)</i>

Naglasna paradigma C glagola I. vrste 1. razreda (dugi slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>trésen</i>	-	m.r.	<i>trēsā</i>
2. jd.	<i>tréseš</i>	<i>trési</i>	ž.r.	<i>trēsla</i>
3. jd.	<i>trése</i>	-	sr.r.	<i>trēslo</i>
1. mn.	<i>trésemo</i>	<i>trésimo</i>	m.r.	<i>trēsli</i>
2. mn.	<i>tréseste</i>	<i>trésite</i>	ž.r.	<i>trēsle</i>
3. mn.	<i>trēsū</i>	-	sr.r.	<i>trēslo</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *bōst, dōnīt, dōvest, grīst, isplest, istrēst, izbost, iznīt, izvest, izvēst, krāst, mēst, mēst* 'mastiti', *mūst, nānīt, nārēst, ódnīt, ótrēst, pāst, plēst, pōmest, pōnīt, pōvest, prēst, pridōnīt, prigrīst* '1. pregristi | 2. prigristi', *prinīt, pritrēst, prīvest, rēst, trēst, ūkrast, vēst, zāgrīst, zānīt; ōzēpst, zēpst*.

Glagoli koji se mijenjaju po n.p. C u prezentu i imperativu imaju uzlazne naglaske, a u glagolskom pridjevu radnom nalazimo različite realizacije: glagoli kojima osnova završava suglasnikom imaju silazne naglaske na osnovi koji se prenose (npr. *bōla : ūbola*), a oni kojima osnova završava samoglasnikom imaju uzlazne naglaske koji preskaču (npr. *zvála :*

²⁴⁴ U zagradama se navode oblici za glagolski pridjev trpni tvoren od iste osnove ako nije potvrđen u netvorbenom obliku. Pritom napominjemo da je gl. pr. tr. dvovidnih glagola u većini primjera u upotrebi kao određeni pridjev. Primjerice, bilježimo primjere tipa *kāpa je plētenā*, a po zanaglasnoj duljini i naglasku vidimo da je to pridjevski oblik, a ne glagolski pridjev trpni.

pözvāla) ili naglasak na prefiksu i zanaglasnu duljinu, npr. jd. m.r. *böjo*, ž.r. *böla*; sr.r. *bölo*, m.r. *dönio*, ž.r. *dönīla*, sr.r. *dönīlo*, m.r. *grīzā*, ž.r. *grīzla*, sr.r. *grīzlo*, m.r. *pönio*, ž.r. *pönīla*, sr.r. *pönīlo*, m.r. *prê*, ž.r. *prêla*, s.r. *prêlo*, m.r. *rêsā*, ž.r. *rêsła*, sr.r. *rêslo*.

Glagole možemo podijeliti na dvije skupine: neprefigurane i prefigurane. Prvoj skupini pripadaju glagoli *böst*, *grīst*, *kräst*, *mëst*, *mêst*, *mûst*, *pâst*, *plëst*, *prëst*, *rëst*, *trëst*, *vëst*, *zëpst*, a drugoj glagoli izvedeni od njih te oni tvoreni prefiksacijom osnova *-vëst*, *-nīt*. U tvorbi se naglasak povlači na prefiks, npr. *dövest*, *izbost*, *isplest*, *izvest*, *izmëst*, *pömetst*, *pövest*, *prīvest*; a na prvom slogu tvorbene osnove ostaje zanaglasna duljina ako je naglasak neprefiguriranog glagola dug, npr. *dönīt*, *istrëst*, *iznīt*, *izvëst*, *nànīt*, *nàrëst*, *òdnīt*, *òtrëst*, *òzëpst*, *pònīt*, *pridònīt*, *prīnīt*, *prītrëst*, *zànīt*. Tako je i u glagola n.p. ostalih vrsta i razreda. U aoristu prefiguriranih glagola nalazimo čeonu naglasak u jednini bez obzira na n.p. i glagolsku vrstu glagola, npr. aor. jd. *dönese*, *izbode*, *isplete*, *izvede*, *izmete*, *pömete*, *pönese*, *prīnese*, *zänese* te rjeđe *prītrëse*, *òtrëse*, *òzëbe*.

Prefigurirani glagoli u prezentskoj paradigmi imaju uzlazne naglaske na istim mjestima kao i neprefigurirani (vezan za nastavak, tj. za slog prije nastavka), npr. prez. 1. jd. *bòden* : *zabòden*, *grīzen* : *izgrīzen*, *méten* : *izméten*,²⁴⁵ *múzen* : *izmúzen*, *plëten* : *isplëten*, *rësten* : *izrësten*, *trësen* : *istrësen*, *vézen* : *izvézen*, *zében* : *ozében*. Glagoli tvoreni prefiksacijom osnova *-vëst*, *-nīt* čine poseban tip jer se od ostalih prefiguriranih razlikuju po osnovi i prenošenju odnosno prenošenju u glagolskom pridjevu radnom, npr. *istrëst* : *iznīt*, jd. m.r. *istrësa*, ž.r. *istrësla*, sr.r. *istrëslo* : m.r. *iznio*, ž.r. *iznīla*, sr.r. *iznīlo*; *prītrëst* : *prīnīt* 'prenijeti', jd. m.r. *prīrësā*, ž.r. *prīrësła*, sr.r. *prīrëslo* : m.r. *prīnio*, ž.r. *prīnīla*, sr.r. *prīnīlo*.

Glagol *kräst* jedini je iz I. vrste 1. razreda koji se konjugira po miješanoj paradigmi B-C, pri čemu su oblici za prezent i imperativ prema n.p. C, tj. s uzlaznim naglascima, a glagolski pridjev radni ima obrazac n.p. B. U paradigmi ima naglaske različite po duljini: *kräst*, prez. 1. jd. *kráden*, gl. pr. r. m.r. *krâ*, ž.r. *krála*, sr.r. *králo*, imp. 2. jd. *krádi*. Prefigurirani oblici imaju silazne naglaske na prvom slogu, npr. gl. pr. r. m.r. *ükrā*, ž.r. *ükrāla*, sr.r. *ükrālo*, mn. m.r. *ükrāli*, ž.r. *ükrāle*, sr.r. *ükrāla*. U aoristu (svršenih) prefiguriranih glagola nalazimo čeonu naglasak u jednini i središnji u množini, npr. aor. jd. *izbode*, *izgrīze*, *isplete*, jd. *ükrāde*, mn. 1. *ukràdošmo*, 2. *ukràdošte*, 3. *ukràdošë*. Ponovno napominjemo da množinski oblici za aorist dolaze rijetko, no pri odgovorima na upitnik ispitanici su navodili da se sjećaju da se tako prije govorilo.

²⁴⁵ U značenju 'vaditi mast, mastiti'. Duljina je minimalno razlikovno obilježje: *mëst* prema *mëst*; prez. 1. jd. *méten* : *mèten*.

Glagoli 2. razreda I. vrste

U govoru Bitelića u glagole 2. razreda I. vrste ubrajamo one kojima infinitiv završava glasom *-ć*, a u prezentu imaju *-k-*, *-g-*, *-d-* ili *-ž-* na kraju osnove i kratke nastavke u svim licima osim 3. množine: jd. 1. *-en*, 2. *-eš*, 3. *-e*, mn. 1. *-emo*, 2. *-ete*, 3. *-ū*, koji palataliziraju osnovu, npr. *pěć*, prez. jd. 1. *pěčen*, 2. *pěčeš*, 3. *pěče*, mn. 1. *pěčemo*, 2. *pěčete*, 3. *pěčū* / *pěkū*, *tûć*, prez. 1. jd. *tûčen*, *îć*, prez. 1. jd. *řžēn*; *möć*, prez. 2. jd. *möřeš*.²⁴⁶

Glagoli *dīć*, *lěć*, *pòbić*, *rěć*, *stīć*, *ùteć* uz *-k-* ili *-g-* u prezentskoj osnovi dobivaju i *-n-*, npr. prez. 1. jd. *dīgnēn*, *lěgnēn*, *pòbignēn*, *rěknēn*, *stīgnēn*, *ùteknēn*. Glagoli *lěć*, *rěć*, zabilježeni su i u oblicima bez *-n-*, npr. prez. 1. jd. *lěžēn*, *rěčēn*, 3. mn. *lěgū*, *rěkū* (i *rěčū*). Izvedenice glagola *möć* također dobivaju *-n-*, npr. prez. 1. jd. *pòmognēn*, *smögnēn*, *ùzmognēn*. Vidljivo je da takvi glagoli imaju zanaglasnu duljinu u prezentskim nastavcima: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*.

Kod glagola *cřknit*, *măknit*, *mřknit*, *nřknit*, *pŭknit*, *smřknit*, *uprėgnit* prezentska osnova poopćena je i u infinitivu. Glagol *òtīć* ima dvojak prezent: *òdēn* / *òtřžēn*. Od nepravilnog glagola *îć* bilježimo izvedenice *izăć*, *òbăć*, *săć*, koje se rjeđe pojavljuju kao *izřć*, *òbřć*, *sřć*.

Glagoli I. vrste 2. razreda mijenjaju se po n.p. A, B i C.

Naglasna paradigma A glagola I. vrste 2. razreda:

PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd. <i>lěžēn</i>	-	m.r.	<i>lěgā</i>	(<i>pòlegnūt</i>)
2. jd. <i>lěžēš</i>	<i>lěži</i> / <i>lězi</i>	ž.r.	<i>lěgla</i>	(<i>pòlegnūta</i>)
3. jd. <i>lěžē</i>	-	sr.r.	<i>lěglo</i>	(<i>pòlegnūto</i>)
1. mn. <i>lěžēmo</i>	<i>lěžimo</i> / <i>lězimo</i>	m.r.	<i>lěgli</i>	(<i>pòlegnūti</i>)
2. mn. <i>lěžēte</i>	<i>lěžite</i> / <i>lězite</i>	ž.r.	<i>lěgle</i>	(<i>pòlegnūte</i>)
3. mn. <i>lěžū</i>	-	sr.r.	<i>lěgla</i>	(<i>pòlegnūta</i>)

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *dīć*, *lěć*, *pěć*, *pòbić*, *pòdić*, *smöć*, *stīć*.

Glagoli izvedeni od *möć* u prefiksaciji dobivaju proširak *-n-*, i mijenjaju se po n.p. B, npr. *pómoć*, prez. jd. 1. *pòmognēn*, niječ. *ne pòmognēn*, 2. *pòmognēš*, 3. *pòmognē*, mn. 1. *pòmognēmo*, 2. *pòmognēte*, 3. *pòmognū*, gl. pr. r. m.r. *pòmogā*, ž.r. *pòmogla*, sr.r. *pòmoglo*,

²⁴⁶ U 1. l. jd. prezenta čuva se stari nastavak *-u*: *mògu*, kao i u glagola *tīt*, prez. 1. jd. *òću*.

imp. *pomògni / pomòzi*, aor. jd. *pòmože*, mn. 1. *pòmogošmo*, 2. *pòmogošte*, 3. *pòmogoše*, osim glagola *smòć*, koji u cijeloj paradigmi ima kratkosilazni: prez. jd. 1. *smògnēn*, niječ. *nè smognēn*, 2. *smògnēš*, 3. *smògnē*, mn. 1. *smògnēmo*, 2. *smògnēte*, 3. *smògnū*, gl. pr. r. m.r. *smògā*, žr.r. *smògla*, sr.r. *smòglo*, imp. *smògni* (te rijetko aor. jd. *smògo*, 3. mn. *smògošē*).

Glagoli koji imaju supletivne oblike *dīć*, *lěć*, *pòbić*, *stīć*, mijenjaju se po n.p. A u svim oblicima, i kada dobivaju proširak i kada ga ne dobivaju, npr. *lěć*, prez. jd. 1. *lěgnēn*, niječ. *nè legnēn*, 2. *lěgnēš*, 3. *lěgnē*, mn. 1. *lěgnēmo*, 2. *lěgnēte*, 3. *lěgnū*, gl. pr. r. m.r. *lěgā*, žr.r. *lěgla*, sr.r. *lěglo*, imp. *lěgni*, te bez proširka: prez. jd. 1. *lěžēn*, niječ. *nè ležēn*, 2. *lěžēš*, 3. *lěžē*, mn. 1. *lěžēmo*, 2. *lěžēte*, 3. *lěžū*, gl. pr. r. m.r. *lěgā*, žr.r. *lěgla*, sr.r. *lěglo*, imp. *lězi / lěži*, aor. jd. 1. *lěgo*, 2. i 3. *lěže*, mn. 1. *lěgošmo*, 2. *lěgošte*, 3. *lěgošē*. Tako se sklanjaju i *dīć*, *dīžēn* te *stīć*, *stīžēn*, koji su homonimni oblicima glagola *dīzat* i *stīzat*, a u imperativu i aoristu nemaju varijaciju, nego uvijek dolaze palatali: imp. 2. jd. *dīži*, *stīži*, aor. jd. 1. *dīgo*, *stīgo*, 2. i 3. *dīže*, *stīže*, mn. 1. *dīgošmo*, *stīgošmo*, 2. *dīgošte*, *stīgoste / stīgošte*, 3. *dīgošē*, *stīgošē*.

Glagol *pòbić* uvijek ima proširak *-n-*, npr. prez. jd. 1. *pòbignēn*, niječ. *ne pòbignēn*, 2. *pòbignēš*, 3. *pòbignē*, mn. 1. *pòbignēmo*, 2. *pòbignēte*, 3. *pòbignū*, gl. pr. r. m.r. *pòbigā*, žr.r. *pòbigla*, sr.r. *pòbiglo*, imp. *pòbigni*, aor. jd. *pòbiže*, mn. 1. *pòbigosmo*, 2. *pòbigoste*, 3. *pòbigošē*.

Glagol *īć* mijenja se po n.p. C/A (češće u n.p. C): *īć*, prez. jd. 1. *īžēn / ižēn*, niječ. *nè ižēn*, 2. *īžēš / ižēš*, 3. *īžē / ižē*, mn. 1. *īžēmo / ižēmo*, 2. *īžēte / ižēte*, 3. *īžū / ižū*, gl. pr. r. m.r. *išā / iša*, žr.r. *išla / išla*, sr.r. *išlo / išlo*, imp. *idi / idi*. Uz taj glagol vrlo često dolazi čestica *ćä*, npr. prez. 1. jd. *īžēn ćä u Sín*, perf. 3. jd. m.r. *išā je ćä*. To vrijedi i za glagole izvedene od *īć*, opisane u nastavku, npr. perf. 3. jd. žr. *ošla je ćä*.

Naglasna paradigma B glagola I. vrste 2. razreda (kratki slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. TR.
1. jd.	<i>rěčēn</i>	-	m.r.	<i>rěkā / rěkā</i>	<i>rěčen</i>
2. jd.	<i>rěčēš</i>	<i>rěci</i>	ž.r.	<i>rěkla / rěkla</i>	<i>rěčena</i>
3. jd.	<i>rěčē</i>	-	sr.r.	<i>rěklo / rěklo</i>	<i>rěčeno</i>
1. mn.	<i>rěčēmo</i>	<i>rěcimo</i>	m.r.	<i>rěkli / rěkli</i>	<i>rěčeni</i>
2. mn.	<i>rěčēte</i>	<i>rěcite</i>	ž.r.	<i>rěkle / rěkle</i>	<i>rěčene</i>
3. mn.	<i>rěčū / rěkū</i>	-	sr.r.	<i>rěkla / rěkla</i>	<i>rěčena</i>

Naglasna paradigma B glagola I. vrste 2. razreda (dugi slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. TR.
1. jd.	<i>nāžēn</i>	-	m.r.	<i>nāšā</i>	<i>nāžen</i>
2. jd.	<i>nāžēš</i>	<i>nāži</i>	ž.r.	<i>nāšla</i>	<i>nāžena</i>
3. jd.	<i>nāžē</i>	-	sr.r.	<i>nāšlo</i>	<i>nāženo</i>
1. mn.	<i>nāžēmo</i>	<i>nāžimo</i>	m.r.	<i>nāšli</i>	<i>nāženi</i>
2. mn.	<i>nāžēte</i>	<i>nāžite</i>	ž.r.	<i>nāšle</i>	<i>nāžene</i>
3. mn.	<i>nāžū</i>	-	sr.r.	<i>nāšla</i>	<i>nāžena</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *dōc, izāc / izīc, izrec, mimōīc, mōc, nāc, nādīc, nādōc, nāīc, obac / obīc, otīc, pōc, pōmoć, pōrec, prōc, prōnāc, prīc, prōtec, rāzīc, rēc, sāc / sīc, snāc (se), ūc, ūtec 'pobjeci', ūzmoć, zaobīc / zaobāc, zāc.*

Glagoli 2. razreda I. vrste koji pripadaju n.p. B u infinitivu i prezentu (i glagolskom pridjevu trpnom, kada su potvrđeni) imaju silazne naglaske ili naglaske vezane za početak riječi, a u imperativu, aoristu i gl. pr. r. naglaske na sredini riječi.

U tu skupinu spadaju prefigurirani glagoli *dōc* (prez. jd. 1. *dōžēn*, niječ. *nē dōžēn*, 2. *dōžēš*, 3. *dōžē*, mn. 1. *dōžēmo*, 2. *dōžēte*, 3. *dōžū*, gl. pr. r. m.r. *dōšā*, žr.r. *dōšla*, sr.r. *dōšlo*, imp. *dōži*, aor. jd. 1. *dōžo*, 2. i 3. *dōže*, mn. 1. *dōžošmo*, 2. *dōžošte*, 3. *dōžoše*), *nāc* (prez. jd. 1. *nāžēn*, niječ. *nē nāžēn*, 2. *nāžēš*, 3. *nāžē*, mn. 1. *nāžēmo*, 2. *nāžēte*, 3. *nāžū*, gl. pr. r. m.r. *nāšā*, žr.r. *nāšla*, sr.r. *nāšlo*, imp. *nāži*, gl. pr. tr. m.r. *nāžen*, žr. *nāžena*, sr.r. *nāženo*, aor. jd. 1. *nāžo*, 2. i 3. *nāže*, mn. 1. *nāžošmo*, 2. *nāžošte*, 3. *nāžoše*), *prīc* (prez. jd. 1. *prīžēn*, niječ. *nē prīžēn*, 2. *prīžēš*, 3. *prīžē*, mn. 1. *prīžēmo*, 2. *prīžēte*, 3. *prīžū*, gl. pr. r. m.r. *prīšā*, žr.r. *prīšla*, sr.r. *prīšlo*, imp. *prīži*, aor. jd. 1. *prīžo*, 2. i 3. *prīže*, mn. 1. *prīžošmo*, 2. *prīžošte*, 3. *prīžoše*), *sāc / sīc* (prez. jd. 1. *sāžēn / sīžēn*, niječ. *nē sājēn / nē sījēn*, 2. *sāžēš / sījēš*, 3. *sāžē / sījē*, mn. 1. *sāžēmo / sījēmo*, 2. *sāžēte / sījēte*, 3. *sāžū / sījū*, gl. pr. r. m.r. *sāšā / sīsā*, žr.r. *sāšla /*

sišla, sr.r. *sàšlo* / *sišlo*, imp. *sáži* / *síži*, aor. jd. 1. *sážo*, 2. i 3. *sáže*; mn. 1. *sážošmo* / *sážosmo*, 2. *sažošte*, 3. *sážošē*), *pôc* (prez. jd. 1. *pôžēn*, niječ. *nē pôžēn*, 2. *pôžēš*, 3. *pôžē*, mn. 1. *pôžēmo*, 2. *pôžēte*, 3. *pôžū*, gl. pr. r. m.r. *pòšā*, ž.r. *pòšla*, sr.r. *pòšlo*, imp. *póži*, aor. jd. 1. *póžo*, 2. i 3. *póže*; mn. 1. *póžošmo*, 2. *póžošte*, 3. *póžošē*), *zác* (prez. jd. 1. *zâžēn*, niječ. *nē zâžēn*, 2. *zâžēš*, 3. *zâžē*, mn. 1. *zâžēmo*, 2. *zâžēte*, 3. *zâžū*, gl. pr. r. m.r. *zàšā*, ž.r. *zàšla*, sr.r. *zàšlo*, imp. *záži*, aor. jd. 1. *zážo*, 2. i 3. *záže*; mn. 1. *zážošmo*, 2. *zážošte*, 3. *zážošē*).

Svi primjeri u gl. pr. r. dubletno dolaze sa silaznim naglascima, koji se ostvaruju rjeđe u govoru te se samo napominje da postoje kao varijante, npr. gl. pr. r. m.r. *dòšā*, ž.r. *dòšla*, sr.r. *dòšlo* (tako u svim navedenim primjerima). Dosljedno je zabilježeno prenošenje naglaska (a ne preskakanje) na proklitike u prezentskoj paradigmi, kao i preskakanje u jedninskim oblicima aorista.

Glagol *rěc* u prezentu se mijenja po n.p. B bez obzira dolazi li s proširkom ili ne, a u gl. pr. r. i imperativu ima uzlazne naglaske, koji u gl. pr. r. variraju s kratkosilaznima. Stoga smo ga označili kao n.p. B-B/A: *rěc*, prez. jd. 1. *rěknēn* / *rěčēn*, niječ. *nē rěčēn* / *nē rěčēn*, 2. *rěknēš* / *rěčēš*, 3. *rěknē* / *rěčē*, mn. 1. *rěknēmo* / *rěčēmo*, 2. *rěknēte* / *rěčēte*, 3. *rěknū* / *rěčū* / *rěkū*, gl. pr. r. m.r. *rěkā* / *rěkā*, ž.r. *rěkla* / *rěkla*, sr. r. *rěklo* / *rěklo*, imp. *rěci*, *rěcimo*, *rěcite*, gl. pr. tr. m.r. *rěčen*, ž.r. *rěčēna*, sr.r. *rěčēno*, aor. jd. 1. *rěko*, 2. i 3. *rěče*, mn. 1. *rěkosmo*, 2. *rěkoste*, 3. *rěkošē*. Glagoli izvedeni prefiksacijom glagola *rěc* nemaju varijaciju, nego se mijenjaju po obrascu n.p. B: *izrěc*, prez. jd. 1. *izrěknēn*, niječ. *ne izrěknēn*, 2. *izrěknēš*, 3. *izrěknē*, mn. 1. *izrěknēmo*, 2. *izrěknēte*, 3. *izrěknū*, gl. pr. r. m.r. *izrěkā*, ž.r. *izrěkla*,²⁴⁷ sr.r. *izrěklo*, imp. *izrěci*, gl. pr. tr. m.r. *izrěčen*, *izrěčēna*, *izrěčēno*, aor. jd. 1. *izreko*, 2. i 3. *izreče*, mn. 1. *izrèkosmo*, 2. *izrèkoste*, 3. *izrèkošē*.

U n.p. glagola *mòc* čuva se trag stare n.p. *b* u prezentu u 1. l jd. i 3. l mn., no ostali su oblici ujednačeni kao n.p. A: prez. jd. 1. *mògu*, niječ. *nē mogu*, 2. *möheš* / *möheš*, 3. *möhe* / *möre*, mn. 1. *möhe* / *möremo*, 2. *möhe* / *mörete*, 3. *mögū*, gl. pr. r. m.r. *mögā*, ž.r. *mögla*, sr.r. *möglo*.

Glagoli *pròtéc*, *ùtéc* mijenjaju se kao i prethodno opisani primjeri, ali ako dolaze u oblicima bez *-n-* konjugiraju se po n.p. B: prez. jd. 1. *pròteknēn*, niječ. *ne pròteknēn*, 2. *pròteknēš*, 3. *pròteknē*, mn. 1. *pròteknēmo*, 2. *pròteknēte*, 3. *pròteknū*, gl. pr. r. m.r. *pròtekā*, ž.r. *pròtekla*, sr.r. *pròteklo*, imp. *pròtekni*; prez. jd. 1. *protěčen*, niječ. *ne protěčen*, 2. *protěčeš*, 3. *protěče*, mn. 1. *protěčemo*, 2. *protěčete*, 3. *protěčū* / *protěkū*, gl. pr. r. m.r.

²⁴⁷ Bilježimo starije mjesto naglaska u frazi *rěkla pa porěkla*.

pròtekā, žr.r. *pròtekla*, sr.r. *pròteklo*, imp. *protèci*, aor. jd. *pròteče*, mn. 3. *protèkošē* (oblici za 1. i 2. mn. aorista nisu potvrđeni); prez. jd. 1. *ùteknēn*, niječ. *ne ùteknēn*, 2. *ùteknēš*, 3. *ùteknē*, mn. 1. *ùteknēmo*, 2. *ùteknēte*, 3. *ùteknū*, gl. pr. r. m.r. *ùtekā*, žr.r. *ùtekla*, sr.r. *ùteklo*, imp. *ùteknì*; prez. jd. 1. *utèčen*, niječ. *ne utèčen*, 2. *utèčeš*, 3. *utèče*, mn. 1. *utèčemo*, 2. *utèčete*, 3. *utèčū / utèkū*, gl. pr. r. m.r. *ùtekā*, žr.r. *ùtekla*, sr.r. *ùteklo*, imp. *ùteci / uteči*, aor. jd. *ùteče*, mn. 1. *utèkosmo*, 2. *utèkoste*, 3. *utèkošē*.

Glagoli nastali prefiksacijom gore navedenih i tvorenice od glagola *îc* (koji je n.p. B/A) mijenjaju se po n.p. C: *izāc / izīc* (prez. jd. 1. *izāžēn / izīžēn*, niječ. *ne izāžēn / ne izīžēn*, 2. *izāžēš / izīžēš*, 3. *izāžē / izīžē*, mn. 1. *izāžēmo / izīžēmo*, 2. *izāžēte / izīžēte*, 3. *izāžū / izīžū*, gl. pr. r. m.r. *izašā / izašā*, žr.r. *izašla*, sr.r. *izašlo*, imp. *izāži*, aor. jd. 1. *izāžo / izīžo*, 2. i 3. *izāže / izīže*, mn. 1. *izāžošmo / izīžošmo*, 2. *izāžošte / izīžošte*, 3. *izāžošē / izīžošē*), *mimòic* (prez. jd. 1. *mimòžēn*, niječ. *ne mimòžēn*, 2. *mimòžēš*, 3. *mimòžē*, mn. 1. *mimòžēmo*, 2. *mimòžēte*, 3. *mimòžū*, gl. pr. r. m.r. *mimòišā*, žr.r. *mimòišla*, sr.r. *mimòišlo*, imp. *mimòíži*), *nādīc* (prez. jd. 1. *nādīžēn*, niječ. *ne nādīžēn*, 2. *nādīžēš*, 3. *nādīžē*, mn. 1. *nādīžēmo*, 2. *nādīžēte*, 3. *nādīžū*, gl. pr. r. m.r. *nādīšā*, žr.r. *nādīšla*, sr.r. *nādīšlo*, imp. *nādīži*, aor. {rijetko} jd. 1. *nādīžo*, 2. i 3. *nādīže*, mn. 1. *nādīžosmo*, 2. *nādīžoste*, 3. *nādīžošē*), *nādōc* (prez. jd. 1. *nādōžēn*, niječ. *ne nādōžēn*, 2. *nādōžēš*, 3. *nādōžē*, mn. 1. *nādōžēmo*, 2. *nādōžēte*, 3. *nādōžū*, gl. pr. r. m.r. *nādōšā*, žr.r. *nādōšla*, sr.r. *nādōšlo*, imp. *nādōži*, aor. jd. 1. *nādōžo*, 2. i 3. *nādōže*, mn. 1. *nādōžošmo*, 2. *nādōžošte*, 3. *nādōžošē*), *nāic* (prez. jd. 1. *nāžēn*, niječ. *ne nāžēn*, 2. *nāžēš*, 3. *nāžē*, mn. 1. *nāžēmo*, 2. *nāžēte*, 3. *nāžū*, gl. pr. r. m.r. *nāišā*, žr.r. *nāišla*, sr.r. *nāišlo*, imp. *nāíži*, aor. jd. 1. *nāízo*, 2. i 3. *nāíže*, mn. 1. *nāížosmo*, 2. *nāížoste / nāízošte*, 3. *nāízošē*), *òbāc / òbīc* (prez. jd. 1. *òbāžēn / òbīžēn*, niječ. *ne òbāžēn / òbīžēn*, 2. *òbāžēš / òbīžēš*, 3. *òbāžē / òbīžē*, mn. 1. *òbāžēmo / òbīžēmo*, 2. *òbāžēte / òbīžēte*, 3. *òbāžū / òbīžū*, gl. pr. r. m.r. *òbašā / òbišā*, žr.r. *òbašla / òbišla*, sr.r. *òbašlo / òbišlo*, imp. *òbāži / òbíži*, aor. jd. 1. *òbāžo*, 2. i 3. *òbāže*, mn. 1. *òbāžosmo*, 2. *òbāžoste*, 3. *òbāžošē*), *òtīc* (prez. jd. 1. *òtīžēn*, niječ. *ne òtīžēn*, 2. *òtīžēš*, 3. *òtīžē*, mn. 1. *òtīžēmo*, 2. *òtīžēte*, 3. *òtīžū*, gl. pr. r. m.r. *òtiša*, žr.r. *òtišla*, sr.r. *òtišlo*, imp. *òtíži*, aor. jd. 1. *òdo*, 2. i 3. *òde*, mn. 1. *òdosmo / òdošmo*, 2. *òdoste / òdošte*, 3. *òdošē*), *prònāc* (prez. jd. 1. *prònāžēn*, niječ. *ne prònāžēn*, 2. *prònāžēš*, 3. *prònāžē*, mn. 1. *prònāžēmo*, 2. *prònāžēte*, 3. *prònāžū*, gl. pr. r. m.r. *prònāšā*, žr.r. *prònāšla*, sr.r. *prònāšlo*, imp. *pronāži*, aor. jd. 1. *pronāžo*, 2. i 3. *prònāže*, mn. 1. *pronāžosmo*, 2. *pronāžoste*, 3. *pronāžošē*), *rāzīc se* (prez. jd. 1. *rāzīžēn se*, niječ. *ne rāzīžēn se*, 2. *rāzīžēš se*, 3. *rāzīžū se*, mn. 1. *rāzīžēmo se*, 2. *rāzīžēte se*, 3. *rāzīžū se*, gl. pr. r. m.r. *rāzišā se*, žr.r. *rāzišla se*, sr.r. *rāzišlo se*, imp. *razíži se*, aor. jd. *razíže se*, mn.

1. *razižosmo se*, 2. *razižoste se / razižošte se*, 3. *razižoše se*), *snác* (prez. jd. 1. *snāžēn*, niječ. *nè snāžēn*, 2. *snāžēš*, 3. *snāže*, mn. 1. *snāžēmo*, 2. *snāžēte*, 3. *snāžū*, gl. pr. r. m.r. *snāšā*, žr.r. *snāšla*, sr.r. *snāšlo*, imp. *snāži*, aor. jd. 1. *snāžo*, 2. i 3. *snāže*, mn. 1. *snāžošmo*, 2. *snāžošte*, 3. *snāžoše*), *zaòbīc / zaòbāc* (prez. jd. 1. *zaòbīžēn / zaòbāžēn*, niječ. *ne zaòbīžēn / zaòbāžēn*, 2. *zaòbīžēš / zaòbāžēš*, 3. *zaòbīžē / zaòbāžē*, mn. 1. *zaòbīžēmo / zaòbāžēmo*, 2. *zaòbīžēte / zaòbāžēte*, 3. *zaòbīžē / zaòbāžē*, gl. pr. r. m.r. *zaòbišā / zaòbašā*, žr.r. *zaòbišla / zaòbašla*, sr.r. *zaòbašlo*, imp. *zaòbíži / zaòbāži*, aor. jd. *zaòbāže*, mn. 1. *zaòbāžošmo*, 2. *zaòbāžošte*, 3. *zaòbāžoše*). Samo je kod glagola *snác* zabilježeno prenošenje na proklitike, dok u ostalih glagola izostaje.

Naglasna paradigma C glagola I. vrste 2. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	<i>obúčen</i>	-	m.r.	<i>òbūkā</i>	<i>obùčen</i>
2. jd.	<i>obúčeš</i>	<i>obúci</i>	ž.r.	<i>òbūkla</i>	<i>obučèna</i>
3. jd.	<i>obúče</i>	-	sr.r.	<i>òbūklo</i>	<i>obučèno</i>
1. mn.	<i>obúčemo</i>	<i>obúcimo</i>	m.r.	<i>òbūkli</i>	<i>obučèni</i>
2. mn.	<i>obúčete</i>	<i>obúcite</i>	ž.r.	<i>òbúkile</i>	<i>obučène</i>
3. mn.	<i>obúčū / obúkū</i>	-	sr.r.	<i>òbúkla</i>	<i>obučèna</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *istec, óbuc, istec, pròtec, strīc, tēc, túc, útec, vúc*.

Svi glagoli u gl. pr. r. imaju naglasak na početku osnove, a u ostalim oblicima naglasak je kratki ili dugi uzlazni na slogu prije nastavka. Oblici u kojima je u 3. mn. poopćena osnova iz ostalih prezentskih lica, npr. *obúčū, túčū, víčū* ostvaruju se rjeđe no *obúkū, túkū, vúkū*, posebno u mlađih govornika. U onih najstarijih čut će se primjeri u kojima je ta osnova i u imperativu (potvrđeno u malenu broju primjera, samo u 2. jd.), npr. *obúci, túci, víci*. Glagol *strīc* u 3. mn. uvijek dolazi u liku *strīgū*: prez. jd. 1. *strīžen*, 2. *strīžeš*, 3. *strīže*, mn. 1. *strīžemo*, 2. *strīžete*, 3. *strīgū*, gl. pr. r. m.r. *strízā*, žr.r. *strízala*, sr.r. *strízalo*, imp. *stríži*.

Glagoli *istec, pròtec, útec* mijenjaju se po n.p. C kada dolaze bez *-n-* u prezentu: prez. jd. 1. *protèčen*, niječ. *ne protèčen*, 2. *protèčeš*, 3. *protèče*, mn. 1. *protèčemo*, 2. *protèčete*, 3. *protèkū*, gl. pr. r. m.r. *pròtekā*, žr.r. *pròtekla*, sr.r. *pròteklo*, imp. *protèci*, aor. jd. *pròteče*, mn.

1. *protèkosmo*, 2. *protèkoste*, 3. *protèkošē*. U gl. pr. r. glagoli su u ovoj skupini isti u n.p. C i n.p. A bez obzira na proširak.

Glagoli 3. razreda I. vrste

Glagoli koji spadaju u 3. razred I. vrste u govoru Bitelića u infinitivu završavaju skupinom *-rīt* ispred koje je suglasnik, a u prezentu dolaze nastavci sa zanaglasnom duljinom: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. *pròdrīt*, prez. jd. 1. *pròdrēn*, 2. *pròdrēš*, 3. *pròdrē*, mn. 1. *pròdrēmo*, 2. *pròdrēte*, 3. *pròdrū*; *ùmrīt*, prez. 1. jd. *ùmrēn*.

Glagoli 3. razreda I. vrste mijenjaju se samo po n.p. B (isti naglasni tip kao *pòčēt*).

Naglasna paradigma B glagola I. vrste 3. razreda:

PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd. <i>ùmrēn</i>	-	m.r.	<i>ùmrō</i>
2. jd. <i>ùmrēš</i>	<i>ùmri</i>	ž.r.	<i>ùmrla</i>
3. jd. <i>ùmrē</i>	-	sr.r.	<i>ùmrlō</i>
1. mn. <i>ùmrēmo</i>	<i>ùmrimo</i>	m.r.	<i>ùmrli</i>
2. mn. <i>ùmrēte</i>	<i>ùmrite</i>	ž.r.	<i>ùmrlē</i>
3. mn. <i>ùmrū</i>	-	sr.r.	<i>ùmrla</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *pòmīt*, *pròdrīt*, *pròstrīt*, *ùmrīt*, *ùprīt*, *zàmīt*.

U tih je glagola naglasak uzlazan u infinitivu, imperativu (i glagolskom pridjevu trpnom ako je potvrđen), a u prezentu i glagolskom pridjevu radnom silazan. Svi su glagoli prefiksalne tvorenice koje dolaze s tvorbeno plodnim osnovama koje ne mogu doći kao samostalne riječi. Uvijek imaju naglasak na prefiksu u prezentu, uzlazne naglaske u infinitivu i preskakanje u glagolskom pridjevu radnom (npr. *nī umro*), pa bismo ih po naglasnoj paradigmi mogli svrstati u tip B-C.

U najstarijih govornika može se čuti i zanaglasna duljina u gl. pr. r., npr. ž.r. *ùmīla*, sr.r. *ùmīlo* koju je u govoru srednjih i mlađih generacija zahvatila tendencija skraćivanja dugog *r* (ups. III.1.1. *Vokalizam*). U primjerima *pròdrīt*, *pròstrīt* zanaglasna duljina se čuva, a u glagolski pridjev radni uneseno je *i* iz infinitiva, npr. gl. pr. r. ž.r. *pròdrīla*, sr.r. *pròdrīlo*, *pròstrīla*, *pròstrīlo*.

Glagol *pòmřīt* dolazi samo uz imenice koje znače množinu (zbirne i množinske), te nema oblike za prva dva lica jednine: prez. jd. 3. *pòmřē*, mn. 1. *pòmřēmo*, 2. *pòmřēte*, 3. *pòmřū*. Glagolski pridjev radni najčešće ima oblik za sr.r. jd. *pòmřlo* (ž.r. *stōka pòmřla*, m.r. *národ pòmřō*) i množinske oblike za sva tri roda: m.r. *pòmřli*, ž.r. *pòmřle*, sr.r. *pòmřla*. Glagolski pridjev trpni nije posvjedočen, kao ni imperativ ni aorist.

Naglasak redovno preskače na proklitiku, npr. prez. 1. jd. niječ. *ně prodrēn*, *ně prostrēn*, *ně umrēn*, *ně uprēn*, *ně zamrē*. Ako se ispred negacije nalazi još jedna proklitika, nema preksakanja na apsolutni početak fonetske riječi, nego kratkosilazni ostaje na negaciji, npr. *ní ně umrē*, *ní ně prostrē*, *ní ně zamrē*.

Glagoli 4. razreda I. vrste

U glagole 4. razreda I. vrste ubrajaju se oni koji u infinitivu završavaju na *-ut* te oni na *-it* i *-et* ispred kojih ne dolazi *-r-*, a u prezentu mogu dobiti *-j-* ili *-n-* i imaju nastavke: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. *izut*, prez. 1. jd. *izujēn*.

Iznimke su glagoli *bdīt*, *izùmīt*, *razùmīt*, *smīt* koji u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-īn*, 2. *-īš*, 3. *-ī*, mn. 1. *-īmo*, 2. *-īte*, 3. *-ijū*, npr. prez. 1. jd. *bdīn*, *izumīn*, *razumīn*, *smīn*.

Glagoli *òtēt*, *pòčēt*, *prìòtēt*, *prìuzēt*, *ùzet*, *zàpēt* u prezentu dobivaju i *-n-* odnosno *-m-*, npr. prez. 1. jd. *òtmēn*, *pòčmēn*, *prìotmēn*, *prìuzmēn*, *ùzmēn*, *zàpnēn*, *zàuzmēn*. Glagoli *čūt*, *izut*, *nàčut*, *òbut*, *prìčut*, *ùspit* u prezentu dobivaju *-j-*, npr. prez. 1. jd. *čujēn*, *izujēn*, *nàčujēn*, *òbujēn*, *prìčujēn*, *ùspijēn*. U glagole 4. razreda spadaju i primjeri: *klēt*, prez. 1. jd. *kùnēm*, *mlīt*, prez. 1. jd. *měļēn*, *pòsūt*, prez. 1. jd. *pòspēn*, *pròsūt*, prez. 1. jd. *pròspēn*.

Naglasna paradigma A glagola I. vrste 4. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	<i>čujēn</i>	-	m.r.	<i>čü(j)o</i>	<i>čùven</i>
2. jd.	<i>čujēš</i>	<i>čûj</i>	ž.r.	<i>čüla</i>	<i>čùvena</i>
3. jd.	<i>čujē</i>	-	sr.r.	<i>čülo</i>	<i>čùvena</i>
1. mn.	<i>čujēmo</i>	<i>čûjmo</i>	m.r.	<i>čüli</i>	<i>čùveni</i>
2. mn.	<i>čujēte</i>	<i>čûjte</i>	ž.r.	<i>čüle</i>	<i>čùvena</i>
3. mn.	<i>čujū</i>	-	sr.r.	<i>čüli</i>	<i>čùvena</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *čüt, nàčut, pričut, klêt, mlît*.

U n.p. A glagola 4. razreda I. vrste nalazimo silazne naglaske na osnovi kroz čitavu paradigmu. U imperativu glagola *čüt, nàčut, pričut* zabilježeno je duljenje sloga pred glasom *-j-*, npr. 2. jd. *čūj, nàčūj, pričūj*. Glagolski pridjev trpni prefigiranih glagola nije potvrđen.

Glagoli *klêt* i *mlît* prezent tvore drukčije od prethodno opisanih glagola. Glagol *klêt* ima paradigmu koja je u svim oblicima n.p. A, pri čemu se smjenjuju kratkosilazni i dugosilazni na: prez. jd. 1. *künēn*, niječ. *nè kunēn*, 2. *künēš*, 3. *künē*, mn. 1. *künēmo*, 2. *künēte*, 3. *künū*, gl. pr. r. m.r. *klê/klëo*, ž.r. *klêla*, sr.r. *klêlo*, imp. *küni se (zàkuni se)*.

Glagol *mlît* ima paradigmu A-B jer u imperativu nalazimo uzlazne naglaske: prez. jd. 1. *mëļēn*, niječ. *nè meļēn*, 2. *mëļēš*, 3. *mëļē*, mn. 1. *mëļēmo*, 2. *mëļēte*, 3. *mëļū*, gl. pr. r. m.r. *mlïo*, ž.r. *mlïla*, sr.r. *mlïlo*, imp. *mëļi*.

Glagol *čüt* u prezentu se može ostvariti i s uzlaznim naglascima (prez. jd. 1. *čūjēn*, 2. *čūjēš*, 3. *čūjē*, mn. 1. *čūjēmo*, 2. *čūjēte*, 3. *čūjū*) pa bismo ga mogli označiti kao tip A/C-A.

Naglasna paradigma B glagola I. vrste 4. razreda

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	<i>izujēn</i>	-	m.r.	<i>izu(j)o</i>	<i>izùven</i>
2. jd.	<i>izujēš</i>	<i>izūj</i>	ž.r.	<i>izula</i>	<i>izuvèna</i>
3. jd.	<i>izujē</i>	-	sr.r.	<i>izulo</i>	<i>izuvèno</i>
1. mn.	<i>izujēmo</i>	<i>izūjmo</i>	m.r.	<i>izuli</i>	<i>izuvèni</i>
2. mn.	<i>izujēte</i>	<i>izūjte</i>	ž.r.	<i>izule</i>	<i>izuvène</i>
3. mn.	<i>izujū</i>	-	sr.r.	<i>izula</i>	<i>izuvèna</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *izut, nàdit, òbut, òtēt, pòčēt, pòsūt, priòtēt, priüzēt, pròsūt, ùspit, ùzet, zàpēt*.

Glagoli 4. razreda I. vrste koji se mijenjaju po n.p. B imaju silazne naglaske u prezentu, a uzlazne u ostalim oblicima (s pomakom u ž. i sr.r. gl. pr. tr.). U svim primjerima zabilježeno je preskakanje naglaske na proklitiku, prez. 1. jd. niječ. *nè izujēn, nè nadijēn, nè obujēn, nè otmēn, nè počmēn, nè pospēn, nè priotmēn, nè prospēn, nè uspijēn, nè zapnēn*.

Glagoli *izut, òbut, ùspit* u glagolskom pridjevu radnom imaju kratke uzlazne naglaske, npr. gl. pr. r. jd. m.r. *izu(j)o, òbu(j)o, ùspi(j)o*; ž.r. *izula, òbula, ùspila*, sr.r. *izulo, òbulo, ùspilo*; a ostali glagoli imaju kratkosilazni na prvom slogu, npr. gl. pr. r. jd. m.r. *nàdio, òtē*,

pöčē, pösu(j)o, priötē, priüzē, prösu(j)o, üzē, zäpē, ž.r. näđila, ötēla, pöčēla, pösūla, priötēla, priüzēla, prösūla, üzēla, zäpēla, sr.r. näđilo, ötelo, pöčēlo, pösūlo, priötēlo, priüzēlo, prösūlo, üzēlo, zäpēlo. Prema tome, druge bismo mogli svrstati u tip B-A.

Aorist uglavnom nije potvrđen, osim kod glagola *ötēt, pöčēt, priötēt, priüzēt, üzet, zäpēt*, npr. aor. jd. *ötē*, jd. *pöčē*, mn. 1. *pöčēsmo*, 2. *pöčēste*, 3. *pöčēšē*, aor. jd. *üzē*, mn. 1. *üzēsmo*, 2. *üzēšte*, 3. *üzešē*, aor. jd. *zäpē*, mn. 1. *zäpēsmo*, 2. *zäpēste*, 3. *zäpēšē*. Množinski oblici bilježe se kao arhaizmi koji se više ne govore.

Naglasna paradigma C glagola I. vrste 4. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>razùmīn</i>	-	m.r.	<i>razùmio</i>
2. jd.	<i>razùmīš</i>	<i>razùmī</i>	ž.r.	<i>razùmila</i>
3. jd.	<i>razùmī</i>	-	sr.r.	<i>razùmilo</i>
1. mn.	<i>razùmīmo</i>	<i>razùmimo</i>	m.r.	<i>razùmili</i>
2. mn.	<i>razùmīte</i>	<i>razùmite</i>	ž.r.	<i>razùmile</i>
3. mn.	<i>razùmē</i>	-	sr.r.	<i>razùmila</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *bdīt, izùmīt, razùmīt, smīt*.

U n.p. B glagola 4. razreda I. vrste nalazimo uzlazne naglaske na središnjem slogu, kao u primjerima *izùmīt, razùmīt*. Paradigma glagola *izumīt* razlikuje se od gore navedene paradigme po tome što je naglasak u prezentu pomaknut k početku riječi u odnosu na infinitiv: prez. 1. jd. *izumīn*, niječ. *ne izumīn*, imp. *izùmī*, *izùmili*, gl. pr. tr. *izum|en*.

Glagoli koji su u infinitivu jednosložni imaju silazne naglaske, a u padežima u kojima su višesložni naglasci su uzlazni te smo ih svrstali u n.p. C, iako bi točniji opis bio n.p. A-C, npr. *bdīt*, prez. jd. 1. *bdīn*, niječ. *nē bdīn*, 2. *bdīš*, 3. *bdī*, mn. 1. *bdīmo*, 2. *bdīte*, 3. *bdijū*, gl. pr. r. m.r. *bdīo*, ž.r. *bdīla*, sr.r. *bdīlo*, imp. *bdīj*; *smīt*, prez. jd. 1. *smīn*, niječ. *nē smīn*, 2. *smīš*, 3. *smī*, mn. 1. *smīmo*, 2. *smīte*, 3. *smijū*, gl. pr. r. m.r. *smīo*, ž.r. *smīla*, sr.r. *smīlo* (imp. *smīj*). U 3. mn. prezenta nije ujednačena duljina (*bdijū, smijū*), što tumačimo kao arhaizam, isto kao i oblici *strīgū* (2. razred I. vrste) ili *dājū* (5. razred I. vrste, v. nastavak), u kojem nije došlo do duljenja naglaske u 3. l. mn. prezenta (Kapović, usmeno).

Glagoli 5. razreda I. vrste

Glagoli 5. razreda I. vrste obuhvaćaju jednosložne neprefigurane glagole i njihove složenice koje u infinitivu završavaju na *-it*, a u prezentu dobivaju *-j-* i nastavke: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. *bīt*, prez. 1. jd. *bījēn*. Takvi su još glagoli *dòbit*, *krīt*, *līt*, *pīt*, *šīt*, *vīt*, i njihove složenice, npr. *ispīt*, *izbit*, *izlīt*, *nàbit*, *nadòlīt*, *nàpīt*, *òtkrīt*, *pòkrīt*, *pòpīt*, *pribīt* 'prebiti', *pridòbit*, *prilīt* 'preliti', *prišīt*, *prìvīt* 'previti', *pròlīt*, *pròpīt se*, *pròšīt*, *ràzbit*, *sàkrīt*, *sàšīt*, *sàvīt*, *ùbit*, *ùlīt*, *ùšīt*, *zàbit*, *zàkrīt*, *zàšīt*, *zàvīt*.

Glagoli se mijenjaju po n.p. A i n.p. B (te kao tipovi B-A i B-C).

Naglasna paradigma A glagola I. vrste 5. razreda

PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd. <i>šījēn</i>	-	m.r.	<i>šījo</i>	(<i>ušīven</i>)
2. jd. <i>šījēš</i>	<i>šīj</i>	ž.r.	<i>šīla</i>	(<i>ušīvèna</i>)
3. jd. <i>šījē</i>	-	sr.r.	<i>šīlo</i>	(<i>ušīvèno</i>)
1. mn. <i>šījēmo</i>	<i>šījmo</i>	m.r.	<i>šīli</i>	(<i>ušīvèni</i>)
2. mn. <i>šījēte</i>	<i>šījte</i>	ž.r.	<i>šīle</i>	(<i>ušīvène</i>)
3. mn. <i>šījū</i>	-	sr.r.	<i>šīla</i>	(<i>ušīvèna</i>)

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *bīt*, *krīt*, *līt*, *pīt*, *šīt*, *vīt*. Njihove prefiksne tvorenice sve se mijenjaju po n.p. B (v. nastavak).

U n.p. A glagola 5. razreda I. vrste nalazimo silazne naglaske na osnovi u čitavoj paradigmi, i to kratkosilazni u svim oblicima osim u imperativu, u kojem je naglasak produljen ispred *-j-*. U svih je glagola zabilježeno prenošenje naglaske na proklitike.

U tu skupinu ulaze samo neprefigurirani glagoli *bīt* (prez. jd. 1. *bījēn*, niječ. *nē bījēn*, 2. *bījēš*, 3. *bījē*, mn. 1. *bījēmo*, 2. *bījēte*, 3. *bījū*, gl. pr. r. m.r. *bīo*, ž.r. *bīla*, sr.r. *bīlo*, imp. *bīj*), *krīt* (prez. jd. 1. *krijēn*, niječ. *nē krijēn*, 2. *krijēš*, 3. *krijē*, mn. 1. *krijēmo*, 2. *krijēte*, 3. *krijū*, gl. pr. r. m.r. *krīo*, ž.r. *krīla*, sr.r. *krīlo*, imp. *krīj*), *līt* (prez. jd. 1. *lijēn*, niječ. *nē lijēn*, 2. *lijēš*, 3. *lijē*, mn. 1. *lijēmo*, 2. *lijēte*, 3. *lijū*, gl. pr. r. m.r. *līo*, ž.r. *līla*, sr.r. *līlo*, imp. *lij*) i *vīt* (prez. jd. 1. *vījēn*, niječ. *nē vijēn*, 2. *vījēš*, 3. *vījē*, mn. 1. *vījēmo*, 2. *vījēte*, 3. *vījū*, gl. pr. r. m.r. *vīo*, ž.r. *vīla*, sr.r. *vīlo*, imp. *vīj*).

Iznimka je glagol *pīt*, u kojem nalazimo uzlazne naglaske glagolskom pridjevu radnom: prez. jd. 1. *pījēn*, niječ. *nē pijēn*, 2. *pījēš*, 3. *pījē*, mn. 1. *pījēmo*, 2. *pījēte*, 3. *pījū*, gl. pr. r. m.r. *pi(j)o*, ž.r. *pīla*, sr.r. *pīlo*, imp. *pij*. Prema tome, možemo ga svrstati u tip A-C. Usto

bilježimo preskakanje ako se prefigirani oblici nađu iza proklitike, npr. *ně popijēn, nīje nī popio*.²⁴⁸ U tu skupinu spada i svršeni glagol *bit*, koji u prezentu i imperativu ima supletivnu osnovu: prez. jd. 1. *būdēn*, niječ. *ně budēn*, 2. *būdēš*, 3. *būdē*, mn. 1. *būdēmo*, 2. *būdēte*, 3. *būdū*, gl.pr.r. m.r. *bio*, niječ. *ně bio*, ž.r. *bīla*, sr.r. *bīlo*, imp. jd. *būdi*, mn. 1. *būdimo*, 2. *būdite*.

Naglasna paradigma B glagola I. vrste 5. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	<i>ūbijēn</i>	-	m.r.	<i>ūbio</i>	<i>ubijen</i>
2. jd.	<i>ūbijēš</i>	<i>ūbij</i>	ž.r.	<i>ūbila</i>	<i>ubijēna</i>
3. jd.	<i>ūbijē</i>	-	sr.r.	<i>ūbilo</i>	<i>ubijēno</i>
1. mn.	<i>ūbijēmo</i>	<i>ūbijmo</i>	m.r.	<i>ūbili</i>	<i>ubijēni</i>
2. mn.	<i>ūbijēte</i>	<i>ūbijte</i>	ž.r.	<i>ūbile</i>	<i>ubijēne</i>
3. mn.	<i>ūbijū</i>	-	sr.r.	<i>ūbila</i>	<i>ubijēna</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *dòbit, ispit, izbit, izlit, nàbit, nadòlit, nàpit, òtkrit, pòkrit, pòpit, pribit, pridòbit, prilit, prišit, prìvit, pròlit, pròpit se, pròšit, ràzbit, sàkrit, sàšit, sàvit, ùbit, ùlit, ùšit, zàbit, zàkrit, zàšit, zàvit*.

U glagola 5. razreda I. vrste koji se mijenjaju po n.p. B nalazimo uzlazne naglaske u infinitivu, imperativu i glagolskim pridjevima, a silazne u prezentu. Naglasak dosljedno preskače na proklitike (v. nastavak).

Po toj se paradigmi sklanjaju svi glagoli nastali prefiksacijom glagola opisanih u prethodnom poglavlju koji se sklanjaju po n.p. A. Pritom razlikujemo dva tipa: u prvome nalazimo uzlazne naglaske i u glagolskom pridjevu radnom (B-C), a u drugom su u tim oblicima silazni naglasci (B-A).

U tip B-C spadaju glagoli: *ispit* (prez. jd. 1. *īspijēn*, niječ. *ně ispijēn*, 2. *īspijēš*, 3. *īspijē*, mn. 1. *īspijēmo*, 2. *īspijēte*, 3. *īspijū*, gl. pr. r. m.r. *īspio*, ž.r. *īspīla*, sr.r. *īspīlo*, imp. *īspij*, aor. jd. *īspī*, mn. 1. *ispismo*, 2. *ispiste*, 3. *ispišē*), *izlit* (prez. jd. 1. *īzlijēn*, niječ. *ně izlijēn*, 2. *īzlijēš*, 3. *īzlijē*, mn. 1. *īzlijēmo*, 2. *īzlijēte*, 3. *īzlijū*, gl. pr. r. m.r. *īzlio*, ž.r. *īzliīla*, sr.r. *īzliīlo*, imp. *izlij*, aor. jd. *izlī*, mn. 1. *izlismo*, 2. *izliste*, 3. *izlišē*), *nadòlit* (prez. jd. 1. *nādolijēn*, niječ. *ně nadolijēn*, 2. *nādolijēš*, 3. *nādolijē*, mn. 1. *nādolijēmo*, 2. *nādolijēte*, 3.

²⁴⁸ Kapović (usmeno) navodi da je *pòpijēm* (*ně popijēm*) zapravo prema *pòpъjō, što je onda omogućilo analogiju prema n.p. B.

nādolijū, gl. pr. r. m.r. *nādolio*, ž.r. *nādolīla*, sr.r. *nādolīlo*, imp. *nadōlīj*, aor. jd. *nādolī*, mn. 1. *nadōlismo*, 2. *nadōliste*, 3. *nadōlišē*), *nāpit* (prez. jd. 1. *nāpijēn*, niječ. *nē napijēn*, 2. *nāpijēš*, 3. *nāpijē*, mn. 1. *nāpijēmo*, 2. *nāpijēte*, 3. *nāpijū*, gl. pr. r. m.r. *nāpio*, ž.r. *nāpīla*, sr.r. *nāpīlo*, imp. *nāpīj*, aor. jd. *nāpī*, mn. 1. *nāpismo*, 2. *nāpiste*, 3. *nāpišē*), *pōpit* (prez. jd. 1. *pōpijēn*, niječ. *nē popijēn*, 2. *pōpijēš*, 3. *pōpijē*, mn. 1. *pōpijēmo*, 2. *pōpijēte*, 3. *pōpijū*, gl. pr. r. m.r. *pōpio*, ž.r. *pōpīla*, sr.r. *pōpīlo*, imp. *pōpīj*, aor. jd. *pōpī*, mn. 1. *pōpismo*, 2. *pōpiste*, 3. *pōpišē*), *prīdōbit* (prez. jd. 1. *prīdobijēn*, niječ. *nē prīdobijēn*, 2. *prīdobijēš*, 3. *prīdobijē*, mn. 1. *prīdobijēmo*, 2. *prīdobijēte*, 3. *prīdobijū*, gl. pr. r. m.r. *prīdobio*, ž.r. *prīdobīla*, sr.r. *prīdobīlo*, imp. *prīdōbīj*, aor. jd. *prīdōbī*, mn. 1. *prīdōbismo*, 2. *prīdōbiste*, 3. *prīdōbišē*), *prīlit* (prez. jd. 1. *prīlijēn*, niječ. *nē prīlijēn*, 2. *prīlijēš*, 3. *prīlijē*, mn. 1. *prīlijēmo*, 2. *prīlijēte*, 3. *prīlijū*, gl. pr. r. m.r. *prīlio*, ž.r. *prīlīla*, sr.r. *prīlīlo*, imp. *prīlīj*, aor. jd. *prīlī*, mn. 1. *prīlismo*, 2. *prīliste*, 3. *prīlišē*), *prīvit* (prez. jd. 1. *prīvijēn*, niječ. *nē prīvijēn*, 2. *prīvijēš*, 3. *prīvijē*, mn. 1. *prīvijēmo*, 2. *prīvijēte*, 3. *prīvijū*, gl. pr. r. m.r. *prīvio*, ž.r. *prīvīla*, sr.r. *prīvīlo*, imp. *prīvīj*, aor. jd. *prīvī*, mn. 1. *prīvismo*, 2. *prīviste*, 3. *prīvišē*), *prōlit* (prez. jd. 1. *prōlijēn*, niječ. *nē prolījēn*, 2. *prōlijēš*, 3. *prōlijē*, mn. 1. *prōlijēmo*, 2. *prōlijēte*, 3. *prōlijū*, gl. pr. r. m.r. *prōlio*, ž.r. *prōlīla*, sr.r. *prōlīlo*, imp. *prōlīj*, aor. jd. *prōlī*, mn. 1. *prōlismo*, 2. *prōliste*, 3. *prōlišē*), *prōpit se* (prez. jd. 1. *prōpijēn*, niječ. *nē propijēn*, 2. *prōpijēš*, 3. *prōpijē*, mn. 1. *prōpijēmo*, 2. *prōpijēte*, 3. *prōpijū*, gl. pr. r. m.r. *prōpio*, ž.r. *prōpīla*, sr.r. *prōpīlo*, imp. *prōpīj*, aor. jd. *prōpī*, mn. 1. *prōpismo*, 2. *prōpiste*, 3. *prōpišē*), *ūlit* (prez. jd. 1. *ūlijēn*, niječ. *nē ulijēn*, 2. *ūlijēš*, 3. *ūlijē*, mn. 1. *ūlijēmo*, 2. *ūlijēte*, 3. *ūlijū*, gl. pr. r. m.r. *ūlio*, ž.r. *ūlīla*, sr.r. *ūlīlo*, imp. *ūlīj*, aor. jd. *ūlī*, mn. 1. *ūlismo*, 2. *ūliste*, 3. *ūlišē*), *zāvīt* (prez. jd. 1. *zāvijēn*, niječ. *nē zavijēn*, 2. *zāvijēš*, 3. *zāvijē*, mn. 1. *zāvijēmo*, 2. *zāvijēte*, 3. *zāvijū*, gl. pr. r. m.r. *zāvio*, ž.r. *zāvīla*, sr.r. *zāvīlo*, imp. *zāvīj*, aor. jd. *zāvī*, mn. 1. *zāvismo*, 2. *zāviste*, 3. *zāvišē*).

U tip B-A spadaju glagoli: *dōbit* (prez. jd. 1. *dōbijēn*, niječ. *nē dobijēn*, 2. *dōbijēš*, 3. *dōbijē*, mn. 1. *dōbijēmo*, 2. *dōbijēte*, 3. *dōbijū*, gl. pr. r. m.r. *dōbio*, ž.r. *dōbīla*, sr.r. *dōbīlo*, imp. *dōbīj*, gl. pr. tr. m.r. *dobiven*, ž.r. *dobivēna*, sr.r. *dobivēno*, aor. jd. 1. *dōbi*, 2. i 3. *dōbī*, mn. 1. *dōbismo*, 2. *dōbiste*, 3. *dōbišē*), *izbit* (prez. jd. 1. *īzbijēn*, niječ. *nē izbijēn*, 2. *īzbijēš*, 3. *īzbijē*, mn. 1. *īzbijēmo*, 2. *īzbijēte*, 3. *īzbijū*, gl. pr. r. m.r. *izbio*, ž.r. *izbīla*, sr.r. *izbīlo*, imp. *izbīj*, aor. jd. 1. *izbi*, 2. i 3. *īzbī*, mn. 1. *izbismo*, 2. *izbiste*, 3. *izbišē*), *nābit* (prez. jd. 1. *nābijēn*, niječ. *nē nabijēn*, 2. *nābijēš*, 3. *nābijē*, mn. 1. *nābijēmo*, 2. *nābijēte*, 3. *nābijū*, gl. pr. r. m.r. *nābio*, ž.r. *nābīla*, sr.r. *nābīlo*, imp. *nābīj*, gl. pr. tr. m.r. *nabijen*, ž.r. *nabijēna*, sr.r. *nabijēno*, aor. jd. 1. *nābi*, 2. i 3. *nābī*, mn. 1. *nābismo*, 2. *nābiste*, 3. *nābišē*), *ōtkrit* (prez. jd. 1. *ōtkrijēn*, niječ. *nē otkrijēn*, 2. *ōtkrijēš*, 3. *ōtkrijē*, mn. 1. *ōtkrijēmo*, 2. *ōtkrijēte*, 3. *ōtkrijū*, gl.

pr. r. m.r. *òtkrio*, ž.r. *òtkrila*, sr.r. *òtkrilo*, imp. *òtkrīj*, gl. pr. tr. m.r. *otkriven*, ž.r. *otkrivèna*, sr.r. *otkrivèno*, aor. jd. 1. *òtkri*, 2. i 3. *òtkrī*, mn. 1. *òtkrismo*, 2. *òtkriste*, 3. *òtkrišē*), *pòkrit* (prez. jd. 1. *pòkrijēn*, niječ. *ně pokrijēn*, 2. *pòkrijēš*, 3. *pòkrijē*, mn. 1. *pòkrijēmo*, 2. *pòkrijēte*, 3. *pòkrijū*, gl. pr. r. m.r. *pòkrio*, ž.r. *pòkrila*, sr.r. *pòkrilo*, imp. *pòkrīj*, gl. pr. tr. m.r. *pokriven*, ž.r. *pokrivèna*, sr.r. *pokrivèno*, aor. jd. 1. *pòkri*, 2. i 3. *pòkrī*, mn. 1. *pòkrismo*, 2. *pòkriste*, 3. *pòkrišē*), *pribit* (prez. jd. 1. *pribijēn*, niječ. *ně pribijēn*, 2. *pribijēš*, 3. *pribijē*, mn. 1. *pribijēmo*, 2. *pribijēte*, 3. *pribijū*, gl. pr. r. m.r. *pribio*, ž.r. *pribila*, sr.r. *pribilo*, imp. *pribīj*, aor. jd. 1. *pribi*, 2. i 3. *pribī*, mn. 1. *pribismo*, 2. *pribiste*, 3. *pribišē*), *prišit* (prez. jd. 1. *prišijēn*, niječ. *ně prišijēn*, 2. *prišijēš*, 3. *prišijē*, mn. 1. *prišijēmo*, 2. *prišijēte*, 3. *prišijū*, gl. pr. r. m.r. *prišio*, ž.r. *prišila*, sr.r. *prišilo*, imp. *prišīj*, aor. jd. 1. *priši*, 2. i 3. *prišī*, mn. 1. *prišismo*, 2. *prišiste*, 3. *prišišē*), *pròšit* (prez. jd. 1. *pròšijēn*, niječ. *ně prošijēn*, 2. *pròšijēš*, 3. *pròšijē*, mn. 1. *pròšijēmo*, 2. *pròšijēte*, 3. *pròšijū*, gl. pr. r. m.r. *pròšio*, ž.r. *pròšila*, sr.r. *pròšilo*, imp. *pròšīj*, gl. pr. tr. m.r. *prošiven*, ž.r. *prošivèna*, sr.r. *prošivèno*, aor. jd. 1. *pròši*, 2. i 3. *pròšī*, mn. 1. *pròšismo*, 2. *pròšiste*, 3. *pròšišē*), *ràzbit* (prez. jd. 1. *ràzbijēn*, niječ. *ně razbijēn*, 2. *ràzbijēš*, 3. *ràzbijē*, mn. 1. *ràzbijēmo*, 2. *ràzbijēte*, 3. *ràzbijū*, gl. pr. r. m.r. *ràzbio*, ž.r. *ràzbila*, sr.r. *ràzbilo*, imp. *ràzbīj*, gl. pr. tr. m.r. *razbijen*, ž.r. *razbijèna*, sr.r. *razbijèno*, aor. jd. 1. *ràzbi*, 2. i 3. *ràzbī*, mn. 1. *ràzbismo*, 2. *ràzbiste*, 3. *ràzbišē*), *sàkrit* (prez. jd. 1. *sàkrijēn*, niječ. *ně sakrijēn*, 2. *sàkrijēš*, 3. *sàkrijē*, mn. 1. *sàkrijēmo*, 2. *sàkrijēte*, 3. *sàkrijū*, gl. pr. r. m.r. *sàkrio*, ž.r. *sàkrila*, sr.r. *sàkrilo*, imp. *sàkrīj*, gl. pr. tr. m.r. *sakriven*, ž.r. *sakrivèna*, sr.r. *sakrivèno*, aor. jd. 1. *ràzbi*, 2. i 3. *ràzbī*, mn. 1. *ràzbismo*, 2. *ràzbiste*, 3. *ràzbišē*), *sàšit* (prez. jd. 1. *sàšijēn*, niječ. *ně sašijēn*, 2. *sàšijēš*, 3. *sàšijē*, mn. 1. *sàšijēmo*, 2. *sàšijēte*, 3. *sàšijū*, gl. pr. r. m.r. *sàšio*, ž.r. *sàšila*, sr.r. *sàšilo*, imp. *sàšīj*, aor. jd. 1. *sàši*, 2. i 3. *sàšī*, mn. 1. *sàšismo*, 2. *sàšiste*, 3. *sàšišē*), *sàvit* (prez. jd. 1. *sàvijēn*, niječ. *ně savijēn*, 2. *sàvijēš*, 3. *sàvijē*, mn. 1. *sàvijēmo*, 2. *sàvijēte*, 3. *sàvijū*, gl. pr. r. m.r. *sàvio*, ž.r. *sàvila*, sr.r. *sàvilo*, imp. *sàvij*, aor. jd. 1. *sàvi*, 2. i 3. *sàvī*, mn. 1. *sàvismo*, 2. *sàviste*, 3. *sàvišē*), *ùbit* (v. gore, niječ. prez. 1. jd. *ně ubijēn*, aor. jd. 1. *ùbi*, 2. i 3. *ùbī*, mn. 1. *ùbismo*, 2. *ùbiste*, 3. *ùbišē*), *ùšit* (prez. jd. 1. *ùšijēn*, niječ. *ně ušijēn*, 2. *ùšijēš*, 3. *ùšijē*, mn. 1. *ùšijēmo*, 2. *ùšijēte*, 3. *ùšijū*, gl. pr. r. m.r. *ùšio*, ž.r. *ùšila*, sr.r. *ùšilo*, imp. *ùšīj*, aor. {vrlo rijetko} jd. 1. *ùši*, 2. i 3. *ùšī*, mn. 1. *ùšismo*, 2. *ùšiste*, 3. *ùšišē*), *zàbit* (prez. jd. 1. *zàbijēn*, niječ. *ně zabijēn*, 2. *zàbijēš*, 3. *zàbijē*, mn. 1. *zàbijēmo*, 2. *zàbijēte*, 3. *zàbijū*, gl. pr. r. m.r. *zàbio*, ž.r. *zàbila*, sr.r. *zàbilo*, imp. *zàbij*, aor. jd. 1. *zàbi*, 2. i 3. *zàbī*, mn. 1. *zàbismo*, 2. *zàbiste*, 3. *zàbišē*), *zàkrit* (prez. jd. 1. *zàkrijēn*, niječ. *ně zakrijēn*, 2. *zàkrijēš*, 3. *zàkrijē*, mn. 1. *zàkrijēmo*, 2. *zàkrijēte*, 3. *zàkrijū*, gl. pr. r. m.r. *zàkrio*, ž.r. *zàkrila*, sr.r. *zàkrilo*, imp. *zàkrīj*, aor. jd. 1. *zàkri*, 2. i 3. *zàkrī*, mn. 1. *zàkrismo*, 2. *zàkriste*, 3. *zàkrišē*), *zàšit* (prez. jd. 1. *zàbijēn*, niječ. *ně zabijēn*, 2. *zàbijēš*, 3. *zàbijē*, mn. 1. *zàbijēmo*, 2. *zàbijēte*, 3. *zàbijū*, gl. pr. r.

m.r. *zàbio*, ž.r. *zàbila*, sr.r. *zàbilo*, imp. *zàbīj*, aor. jd. 1. *zàbi*, 2. i 3. *zàbī*, mn. 1. *zàbismo*, 2. *zàbiste*, 3. *zàbišē*).

Možemo zaključiti da u tvorbi glagola I. vrste naglasak automatski preskače na proklitiku odnosno prefiks u prezentu ako osnova završava suglasničkim skupom (npr. prez. 1. jd. *pöčm-ēn*) ili ako završava suglasnikom iza kojeg je *i* (npr. *pöpijēn*) ili *-u-*, npr. *īzujēn*, sve to bez obzira na tip naglasaka u glagolskom pridjevu radnom (Kapović, usmeno).

Glagoli 6. razreda I. vrste

U glagole 6. razreda I. vrste u govoru Bitelića ubrajamo neprefigurane jednosložne glagole koji u infinitivu završavaju na *-at* (i njihove izvedenice), a prezentske im se osnove razlikuju, pa tako i tvorba prezenta. Jedini dvosložni neprefigurani glagol u ovoj skupini jest *ùzdat se*.

Glagoli *dät*, *sjät*, *znät*, *ùzdat se* čine jednu skupinu i imaju nastavke jd. 1. *-ān*, 2. *-āš*, 3. *-ā*, mn. 1. *-āmo*, 2. *-āte*, 3. *-ajū*, npr. *dät*, prez. jd. 1. *dān*, 2. *dāš*, 3. *dā*, mn. 1. *dāmo*, 2. *dāte*, 3. *dājū*. Glagoli *tkät* i *stät* jedini su koji u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-ajēn*, 2. *-ajēš*, 3. *-ajē*, mn. 1. *-ajēmo*, 2. *-ajēte*, 3. *-ajū*. Primjeri: *tkät*, prez. jd. 1. *tkājēn*, 2. *tkājēš*, 3. *tkājē*, mn. 1. *tkājēmo*, 2. *tkājēte*, 3. *tkājū*.

Glagoli *dät*, *znät* imaju i prezentsku osnovu proširenu glasom *-d-*, *dad-* i *znad-*, na koju se dodaju nastavci: jd. 1. *-en*, 2. *-eš*, 3. *-e*, mn. 1. *-emo*, 2. *-ete*, 3. *-ū*, npr. *dät*, prez. jd. 1. *dáden*, 2. *dádeš*, 3. *dáde*, mn. 1. *dádemo*, 2. *dádete*, 3. *dādū*, *znät*, prez. 1. jd. *znáden*. Osnova se može dodatno proširiti glasom *-n-*, prez. jd. 1. *dädnēn*, 2. *dädnēš*, 3. *dädnē*, mn. 1. *dädnēmo*, 2. *dädnēte*, 3. *dädnū*, no takvi su primjeri potvrđeni vrlo rijetko.

Glagoli *brät*, *klät*, *prät*, *slät*, *srät*, *stät*, *trčat* u prezentu imaju proširenu osnovu na koju se dodaju nastavci: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. *klät*, prez. jd. 1. *kölēn*, 2. *kölēš*, 3. *kölē*, mn. 1. *kölēmo*, 2. *kölēte*, 3. *kölū*; *brät*, prez. 1. jd. *bērēn*; *prät*, prez. 1. jd. *pērēn*, *slät*, prez. 1. jd. *šälēn*, *srät*, prez. 1. jd. *sērēn*, *stät*, prez. 1. jd. *stänēn*, *trčat*, prez. 1. jd. *trčēš*. Glagol *zvät* ubraja se u ovu skupinu, no nastavci za tvorbu prezenta imaju kraćinu, npr. *zvät*, prez. 1. jd. *zòven*.

Napominjemo i da je u 6. razredu i glagol *zàspat* koji je izveden od osnove *-spat*, a u govoru nije potvrđen infinitiv *spät* (na njegovu mjestu dolazi *spávat*, prez. 1. jd. *spāvān*).

Glagol *zàspat* u prezentu ima nastavke: jd. 1. -*ēn*, 2. -*ēš*, 3. -*ē*, mn. 1. -*ēmo*, 2. -*ēte*, 3. -*ū*, npr. *zàspat*, prez. jd. 1. *zàspēn*, 2. *zàspēš*, 3. *zàspē*, mn. 1. *zàspēmo*, 2. *zàspēte*, 3. *zàspū*.

Glagoli 6. razreda I. vrste konjugiraju se po n.p. A ili n.p. C.

Naglasna paradigma A glagola I. vrste 6. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>stājēn</i>	-	m.r.	<i>stā</i>
2. jd.	<i>stājēš</i>	<i>stāj</i>	ž.r.	<i>stāla</i>
3. jd.	<i>stājē</i>	-	sr.r.	<i>stālo</i>
1. mn.	<i>stājēmo</i>	<i>stājmo</i>	m.r.	<i>stāli</i>
2. mn.	<i>stājēte</i>	<i>stājte</i>	ž.r.	<i>stāle</i>
3. mn.	<i>stājū</i>	-	sr.r.	<i>stāla</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *tkāt*, *klāt*, *slāt*, *stāt*.

Glagoli 6. razreda I. vrste koji se sklanjaju po n.p. A imaju u čitavoj paradigmi naglasak na istom slogu osnove. u imeperativu i gl. pr. radnom m.r. jednosložnih glagola nalazimo i dugosilazni naglasak. Potvrđeno je prenošenje naglasaka na proklitike.

Po toj se paradigmi sklanjaju i glagoli *tkāt* i *stāt* te glagoli koji u prezentu imaju supletivnu osnovu *klāt* i *slāt*. Paradigma glagola *tkāt* i *stāt*: *tkāt*, prez. jd. 1. *tkājēn*, niječ. *nē tkajēn*, 2. *tkājēš*, 3. *tkājē*, mn. 1. *tkājēmo*, 2. *tkājēte*, 3. *tkājū*, gl. pr. r. m.r. *tkā*, ž.r. *tkāla*, sr.r. *tkālo*, imp. *tkāj*, gl. pr. tr. m.r. *tkân*, ž.r. *tkâna*, sr.r. *tkâno*, *stāt*, prez. jd. 1. *stājēn*, niječ. *nē stajēn*, 2. *stājēš*, 3. *stājē*, mn. 1. *stājēmo*, 2. *stājēte*, 3. *stājū*, gl. pr. r. m.r. *stā*, ž.r. *stāla*, sr.r. *stālo*, imp. *stāj*.

Glagoli *klāt* i *slāt* u prezentu i imperativu imaju supletivnu osnovu, a u imperativu uzlazne naglaske te ih možemo označiti kao tip A-B: *klāt*, prez. jd. 1. *kōļēn*, niječ. *nē kōļēn*, 2. *kōļēš*, 3. *kōļē*, mn. 1. *kōļēmo*, 2. *kōļēte*, 3. *kōļū*, gl. pr. r. m.r. *klā*, ž.r. *klāla*, sr.r. *klālo*, imp. *kōļi*; *slāt*, prez. jd. 1. *šājēn*, niječ. *nē šajēn*, 2. *šājēš*, 3. *šājē*, mn. 1. *šājēmo*, 2. *šājēte*, 3. *šājū*, gl. pr. r. m.r. *slā*, ž.r. *slāla*, sr.r. *slālo*, imp. *šāji*.

Naglasna paradigma C glagola I. vrste 6. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	<i>zòven</i>	-	m.r.	<i>zvâ</i>	<i>zvân</i>
2. jd.	<i>zòveš</i>	<i>zòvi</i>	ž.r.	<i>zvála</i>	<i>zvána</i>
3. jd.	<i>zòve</i>	-	sr.r.	<i>zválo</i>	<i>zváno</i>
1. mn.	<i>zòvemo</i>	<i>zòvimo</i>	m.r.	<i>zváli</i>	<i>zváni</i>
2. mn.	<i>zòvete</i>	<i>zòvite</i>	ž.r.	<i>zvále</i>	<i>zváne</i>
3. mn.	<i>zòvū</i>	-	sr.r.	<i>zvála</i>	<i>zvána</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *brät, dät, prät, srät, üzdat se, znät, zvät*.

U n.p. C glagola 6. razreda I. vrste nalazimo uzlazne naglaske u svim oblicima osim u infinitivu, glagolskom pridjevu radnom m.r. te glagolskom pridjevu trpnom m.r., u kojima je naglasak silazan. Tako se konjugira glagol *zvät*, a ostali glagoli iz ove skupine silazne naglaske imaju još i u 3. l. mn. prezenta. Ti glagoli imaju i prenošenje naglasaka na proklitike, osim glagola *zvät* kod kojeg prenošenja nema, osim u gl. pr. r. i tr. prefigiranih izvedenica u kojih nalazimo oblike s naglaskom pomaknutim prema početku: gl. pr. r. m.r. *dözvā, nāzvā, pözvā*, ž.r. *dözvāla, nāzvāla, pözvāla*, sr.r. *dözvālo, nāzvālo, pözvālo*; gl. pr. tr. m.r. *pözvān*, ž.r. *pözvāna*, sr.r. *pözvāno*. Na proklitike naglasak preskače, no ne preskače na početak fonetske riječi ako se ispred glagola nađu dvije enklitike: *ni nē dozvā, ni nē nazvā*.

U toj su skupini i neprefigirani glagoli *dät* i *znät* kada u prezentu imaju *-den, -deš...*, s tim da je *dät* n.p. C, a *znät* u tip C-A, jer u prezentu ima uzlazne naglaske u čitavoj paradigmi, a u gl. pr. r. silazne, dok *dät* ima uzlazne i u gl. pr. r. Donosimo paradigme tih glagola: *dät*, prez. jd. 1. *dáden*, niječ. *ne dáden*, 2. *dádeš*, 3. *dáde*, mn. 1. *dádemo*, 2. *dádete*, 3. *dādū*, gl. pr. r. m.r. *dā*, ž.r. *dála*, sr.r. *dálo*, imp. *dāj*, gl. pr. tr. m.r. *dān*, ž.r. *dána*, sr.r. *dáno*, aor. jd. 1. *dādo*, 2. i 3. *dāde*; mn. 1. *dādosmo*, 2. *dādoste*, 3. *dādošē, znät*, prez. jd. 1. *znáden*, niječ. *ne znáden*, 2. *znádeš*, 3. *znáde*, mn. 1. *znádemo*, 2. *znádete*, 3. *znādū*, gl. pr. r. m.r. *znā*, ž.r. *znāla*, sr.r. *znālo*, imp. *znāj*.

Kao tip B-C konjugira se i prefigirani glagol *zäspat*, zbog preskakanja u prezentu i glagolskom pridjevu trpnom (*nísan nī zaspāla*), a u prezentu nalazimo naglaske kao u n.p. B (jer osnova završava suglasničkim skupom *sp*): prez. jd. 1. *zäspēn*, niječ. *nē zäspēn*, 2. *zäspēš*, 3. *zäspē*, mn. 1. *zäspēmo*, 2. *zäspēte*, 3. *zäspū*, gl. pr. r. m.r. *zäspā*, ž.r. *zäspāla*, sr.r. *zäspālo*, imp. *zäspī*, aor. jd. 1. *zäspa*, 2. i 3. *zäspā*, mn. 1. *zäspasmo*, 2. *zäspaste*, 3. *zäspašē*.

Konjugacije glagola *brät, prät, srät* u govoru Bitelića u 3. mn. prezenta imaju silazne naglaske, te ih možemo označiti kao tip C-B:

- *brät*, prez. jd. 1. *bèrēn*, niječ. *nè berēn*, 2. *bèrēš*, 3. *bèrē*, mn. 1. *bèrēmo*, 2. *bèrēte*, 3. *bèrū*, gl. pr. r. m.r. *brâ*, ž.r. *brála*, sr.r. *brálo*, imp. *bèri*, gl. pr. tr. *brân*, *brána*, *bráno*;

- *prät*, prez. jd. 1. *pèrēn*, niječ. *nè perēn*, 2. *pèrēš*, 3. *pèrē*, mn. 1. *pèrēmo*, 2. *pèrēte*, 3. *pèrū*, gl. pr. r. m.r. *prâ*, ž.r. *prála*, sr.r. *prálo*, imp. *pèri*, gl. pr. tr. *prân*, *prána*, *práno*;

- *srät*, prez. jd. 1. *sèrēn*, niječ. *nè serēn*, 2. *sèrēš*, 3. *sèrē*, mn. 1. *sèrēmo*, 2. *sèrēte*, 3. *sèrū*, gl. pr. r. m.r. *srâ*, ž.r. *srála*, sr.r. *srálo*, imp. *sèri*.²⁴⁹

To je zanimljiva kombinacija n.p. B i n.p. C, jer inače u štokavštini ti glagoli idu ili po n.p. B ili po n.p. C (a slično je i drugdje u psl.). Očito su zato tu miješani (Kapović, usmeno).

b) Glagoli II. vrste

Glagoli koje ubrajamo u II. vrstu završavaju na *-nit* (vrlo rijetko i *-nut*) u infinitivu, a prezent tvore nastavcima: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. *stégnit*, prez. 1. jd. *stégnēn*. Takvi su glagoli *brīnit*, *čīmnit*, *čēznit*, *dīgnit*, *dírnit*, *dodírnit*, *dotàknit*, *gīnit*, *gūrnit*, *istàknit*, *istégtnit*, *istīsnit*, *klònit*, *krénit*, *kücnit*, *màknit*, *mètnit*, *nàgnit*, *nàmetnit*, *napoménit*, *naprégnit*, *nataknit*, *natégnit*, *odgonétnit*, *òdgurnit*, *odmàknit*, *okrénit*, *òkrznit*, *opoménit*, *osvrnit*, *òtisnit*, *pòbrinit*, *počinit*, *pòdignit*, *pòdmetnit*, *pòginit*, *pokrénit*, *pomàknit*, *pòtaknit*, *potégnit*, *pòtisnit*, *prīnit*, *prikinit*, *primàknit*, *priokrénit*, *privrnit*, *pritégnit*, *prītīsnit*, *prñit*, *promàknit*, *ràskinit*, *skīnit*, *skrénit*, *spoménit*, *slègnit*, *stégnit*, *stīsnit*, *tàknit*, *tīgñit se*, *uprégnit*, *ùmetnit*, *utàknit*, *uvènit*, *ùzdignit*, *zàbrinit*, *zamánit* 'zamahnuti', *zàmetnit*, *zatégnit*, *zīnit*.

U tu skupinu spadaju i glagoli kojima se prezentska osnova poopćila u infinitivu: *črknit*, *màknit*, *mřknit*, *nīknit*, *pūknit*, *smřknit*, *uprégnit*.

Glagoli *nàgnit* i *slègnit* mogu doći i u oblicima *nàgēt*, *sàgēt* koji prezent tvore istim nastavcima kao i glagoli *nàgnit*, *slègnit*, a u prezentskoj osnovi dobivaju glas *n*, npr. prez. 1. jd. *nàgnēn*, *slègnēn*.

Glagoli II. vrste mijenjaju se po n.p. A i n.p. B.

²⁴⁹ Posljednji primjer dubletno se ostvaruje i sa silaznim naglascima: prez. jd. 1. *sèrēn*, niječ. *nè serēn*, 2. *sèrēš*, 3. *sèrē*, mn. 1. *sèrēmo*, 2. *sèrēte*, 3. *sèrū*, gl. pr. r. m.r. *srâ*, ž.r. *srála*, sr.r. *srálo*, imp. *sèri*.

Naglasna paradigma A glagola II. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	<i>brīnēn</i>	-	m.r.	<i>brīnio</i>	(<i>zbrīnūt</i>)
2. jd.	<i>brīnēš</i>	<i>brīni</i>	ž.r.	<i>brīnila</i>	(<i>zbrīnūta</i>)
3. jd.	<i>brīnē</i>	-	sr.r.	<i>brīnilo</i>	(<i>zbrīnūto</i>)
1. mn.	<i>brīnēmo</i>	<i>brīnimo</i>	m.r.	<i>brīnili</i>	(<i>zbrīnūti</i>)
2. mn.	<i>brīnēte</i>	<i>brīnite</i>	ž.r.	<i>brīnile</i>	(<i>zbrīnūte</i>)
3. mn.	<i>brīnū</i>	-	sr.r.	<i>brīnila</i>	(<i>zbrīnūta</i>)

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *brīnit, cīmnit, crīknit, čěžnit, dīgnit, gīnit, gūrnit, istisnit, kūcnit, mētnit, mřknit, nāmetnit, nīknit, òdgurnit, òkrznit, òtisnit, pòbrinit, pòdignit, pòdmetnit, pòginit, pòtisnit, prikinit, pritisnit, přnit, pūknit, rāskinit, skīnit, slēgnit, smřknit, stīsnit, třgnit se, ūmetnit, ūzdignit, zābrinit, zāmetnit, zīnit*.

U n.p. A nalazimo naglasak vezan za početak osnove, koji je isti u čitavoj paradigmi, i to ili kratkosilazni na prvom slogu neprefiguriranih glagola ili kratkouzlazni na prvom slogu prefiguriranih glagola. U prvoj skupini naglasak se redovno prenosi na proklitike.

Kratkosilazni na prvom slogu imaju glagoli *brīnit, cīmnit, crīknit, čěžnit, dīgnit, gīnit, gūrnit, kūcnit, mētnit, mřknit, nīknit, přnit, pūknit, skīnit, slēgnit, smřknit, stīsnit, třgnit se, zīnit*. Svi se konjugiraju kao glagol *brīnit* (v. gore).

U drugoj su skupini glagoli *istisnit, nāmetnit, òdgurnit, òkrznit, òtisnit, pòbrinit, pòdignit, pòdmetnit, pòginit, pòtisnit, prikinit, pritisnit, ūmetnit, ūzdignit, zābrinit, zāmetnit*. Svi se mijenjaju po konjugaciji poput npr. *pòdignit*, prez. jd. 1. *pòdignēn*, niječ. *ne pòdignēn*, 2. *pòdignēš*, 3. *pòdignē*, mn. 1. *pòdignēmo*, 2. *pòdignēte*, 3. *pòdignū*, gl. pr. r. m.r. *pòdigā*, ž.r. *pòdigla*, sr.r. *pòdiglo*, imp. *pòdigni*, gl. pr. tr. *pòdignūt*, aor. jd. 1. *pòdigo*, 2. i 3. *pòdiže*, mn. 1. *pòdigosmo*, 2. *pòdigoste / pòdigošte*, 3. *pòdigošē*.

Naglasna paradigma B glagola II. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>krênēn</i>	-	m.r.	<i>krénio / kréno</i>
2. jd.	<i>krênēš</i>	<i>kréni</i>	ž.r.	<i>krénila</i>
3. jd.	<i>krênē</i>	-	sr.r.	<i>krénilo</i>
1. mn.	<i>krênēmo</i>	<i>krénimo</i>	m.r.	<i>krénili</i>
2. mn.	<i>krênēte</i>	<i>krénite</i>	ž.r.	<i>krénile</i>
3. mn.	<i>krênū</i>	-	sr.r.	<i>krénila</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *dírnit, dodírnit, dotàknit, istàknit, istégnit, klònit, krénit, màknit, nàgnit, napoménit, natàknit, naprégnit, natégnit, odgonétnit, odmàknit, okrénit, opoménit, osvñnit, počìnit, pokrénit, pomàknit, pòtaknit, potégnit, prìnit, primàknit, priokrénit, privñnit, pritégnit, promàknit, skrénit, spoménit, stégnit, uprégnit, tàknit, utàknit, uvènit, zamánit* 'zamahnuti', *zatégnit*.

Glagoli II. vrste koji se mijenjaju po n.p. B imaju u infinitivu, imperativu i gl. pr. r. uzlazne naglaske koji se u prezentu smjenjuju s kratkouzlaznim na prethodnom slogu i zanaglasnom duljinom (ako je naglasak u infinitivu dugouzlazni). U prezentu silazni naglasci prenose se na proklitike kao u n.p. A (npr. *nè krênēn, nè taknēn*).

U tu skupinu spadaju neprefigurirani glagoli *dírnit, klònit, krénit, màknit, tàknit*. Glagoli koji imaju duljinu mijenjaju se kao glagol *krénit* (v. gore), a kratki se mijenjaju po tom modelu: *tàknit*, prez. jd. 1. *tàknēn*, niječ. *nè taknēn*, 2. *tàknēš*, 3. *tàknē*, mn. 1. *tàknēmo*, 2. *tàknēte*, 3. *tàknū*, gl. pr. r. m.r. *tàknio*, ž.r. *tàknila*, sr.r. *tàknilo*, imp. *tàkni*, gl. pr. tr. *tàknūt*.

c) Glagoli III. vrste

U III. vrstu ubrajamo glagole koji u infinitivu završavaju na *-it*, a u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-īn*, 2. *-iš*, 3. *-ī*, mn. 1. *-īmo*, 2. *-īte*, 3. *-ē / -ū*, npr. *viđit*, prez. 1. jd. *viđīn*. U govoru Bitelića u tu smo vrstu ubrojili glagole kojima infinitivno *-i-* potječe od jata te one kojima infinitivno *-i-* potječe od etimološkog *i.²⁵⁰ Jat je bio u glagolima *bilit*, *bòlit*, *crvènit*, *cvilit*, *izvòlit*, *milit*, *odòlit*, *ogòlit*, *vèlit*, *viđit*, *vòlit*, *žèdnit*, *žèlit*, *živit* te u glagolima izvedenim od njih prefiksacijom, npr. *izbilit*, *zabòlit*, *obòlit*, *pribòlit*, *zacrvènit*, *zacvilit*, *razvesèlit*, *provesèlit*, *pridvidit*, *závidit*, *zavòlit*, *ožèdnit*, *požèlit*, *zažèlit (se)*, *doživit*, *priživit*, *nadživit*. Etimološko *i bilo je u najvećem broju glagola III. vrste, npr. *dúbit*, *pântit*, *slòmit*, *pogòdit*, *širit*. Izdvaja se nepravilni glagol *slòmit*, koji u prezentu ima oblik jd. 1. *slòmijēn*, 2. *slòmijēš*, 3. *slòmijē*, mn. 1. *slòmijēmo*, 2. *slòmijēte*, 3. *slòmē*.

Glagoli *živit*, *spásit*, u govoru starijih generacija po prezentu spadaju u glagole I. vrste 1. razreda, npr. prez. 3. jd. *spāse*, *žive*.²⁵¹ Nisu potvrđeni oblici za infinitiv **živst, **spāst. Ti su glagoli priključeni III. vrsti jer se i u tih govornika javljaju dubletno uz primjere poput prez. 3. jd. *živī*, *spāsī*, kakvi prevladavaju u govornika srednjih i mlađih generacija. Glagol *vřšit* također se može u prezentu ostvariti s nastavcima *-in*, *-iš* ili *-en*, *-eš*, npr. 1. jd. *vřšīn* : *vřšēn*.

Glagoli III. vrste mijenjaju se po n.p. A, n.p. B i n.p. C.

²⁵⁰ To vrijedi za sve ikavske govore. Usp. Kapović (2011d: 114): "In many Croatian dialects, old ě-verbs become i-verbs - in ikavian dialects, this occurs because both *i and *ě yield i."

²⁵¹ Takve oblike glagola *živit* bilježi i Kurtović Budja (2009: 96). Kapović (usmeno) napominje da se u Vrgorskoj krajini u starijih govornika također čuju oblici poput *živen*.

Naglasna paradigma A glagola III. vrste (kratki slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	<i>stävīn</i>	-	m.r.	<i>stävio</i>	<i>stävļen</i>
2. jd.	<i>stävīš</i>	<i>stävi</i>	ž.r.	<i>stävila</i>	<i>stävļena</i>
3. jd.	<i>stävī</i>	-	sr.r.	<i>stävilo</i>	<i>stävļeno</i>
1. mn.	<i>stävīmo</i>	<i>stävimo</i>	m.r.	<i>stävili</i>	<i>stävļeni</i>
2. mn.	<i>stävīte</i>	<i>stävite</i>	ž.r.	<i>stävile</i>	<i>stävļene</i>
3. mn.	<i>stävē</i>	-	sr.r.	<i>stävila</i>	<i>stävļena</i>

Naglasna paradigma A glagola III. vrste (dugi slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	<i>pântīn</i>	-	m.r.	<i>pântio</i>	<i>pâncēn</i>
2. jd.	<i>pântīš</i>	<i>pânti</i>	ž.r.	<i>pântila</i>	<i>pâncēna</i>
3. jd.	<i>pântī</i>	-	sr.r.	<i>pântilo</i>	<i>pâncēno</i>
1. mn.	<i>pântīmo</i>	<i>pântimo</i>	m.r.	<i>pântili</i>	<i>pâncēni</i>
2. mn.	<i>pântīte</i>	<i>pântite</i>	ž.r.	<i>pântile</i>	<i>pâncēne</i>
3. mn.	<i>pântē</i>	-	sr.r.	<i>pântila</i>	<i>pâncēna</i>

Po n.p. A sklanjaju se glagoli: *bāvit se, blätit, bōgatit se, bōravit, cērit se, čīstīt, čūdīt se, dēsīt se, dīmīt (se), gādīt se, gāsīt, gāzīt, glādīt, grābit, grīšīt, grīlīt, īskrit se, jārit se, jānīt se, kāznīt, kīselīt, kītīt, kōristīt, kūpit, kvāsīt, lūpit, mīrit, mīslīt, mŗvīt, mūčīt, nūdīt, ōbisīt, oglūšīt, pāntīt, pāzīt (se), pīnīt se, plāšīt, plāzīt, prätīt, prāvīt, pridvidīt 'predvidjeti', prūžīt, pŗžīt, pūnīt, pūšīt, rānīt, rūšīt, sītīt, silīt, sīrit, slābit, slāvīt, slīčīt, slīnīt, smīstīt, stāvīt, stārīt, strāšīt (se), svādīt (se), šālīt se, štētīt, tlāčīt, tōvarīt, tūmačīt, ūdarīt, ūvatīt, vādīt, vīdīt, vīsīt, vītrīt, vlāžīt, závidīt, zgōtovīt, žālīt.*

Glagoli u n.p. A imaju stalan naglasak na osnovi u svim oblicima. Zabilježeno je prenošenje naglasaka na proklitike, npr. *nē bavīn se, nē blatīn, nē čistīn, nē čudīn se, nē dimīn.* Svi navedeni glagoli mijenjaju se po ovom obrascu: *gādīt*, prez. jd. 1. *gādīn*, niječ. *nē gadīn*, 2. *gādīš*, 3. *gādī*, mn. 1. *gādīmo*, 2. *gādīte*, 3. *gādē*, gl. pr. r. m.r. *gādīo*, ž.r. *gādila*, sr.r. *gādilo*, imp. *gādī* (gl. pr. tr. prefiguriranog parnjaka: *zgāžēn*).

Glagol *vīdīt* u prezentu ima dvojake naglaske, a u ostalim oblicima mijenja se po n.p. A: prez. jd. 1. *vīdīn / vidīn*, niječ. *nē vidīn / ne vidīn*, 2. *vīdīš / vidīš*, 3. *vīdī / vidī*, mn. 1. *vīdīmo / vidīmo*, 2. *vīdīte / vidīte*, 3. *vīdē / vidē*, gl. pr. r. m.r. *vīdīo*, ž.r. *vīdila*, sr.r. *vīdilo*,

imp. *vīdī*, gl. pr. tr. *vīžen*, aor. jd. *vīde*, mn. 1. *vīdosmo*, 2. *vīdoste*, 3. *vīdošē*. Prema tome, možemo reći da on pripada tipu A/C-A.

Naglasna paradigma B glagola III. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	<i>gōnīn</i>	-	m.r.	<i>gōnio</i>	<i>gōñen</i>
2. jd.	<i>gōnīš</i>	<i>gōni</i>	ž.r.	<i>gōnila</i>	<i>gōñena</i>
3. jd.	<i>gōnī</i>	-	sr.r.	<i>gōnilo</i>	<i>gōñeno</i>
1. mn.	<i>gōnīmo</i>	<i>gōnimo</i>	m.r.	<i>gōnili</i>	<i>gōñeni</i>
2. mn.	<i>gōnīte</i>	<i>gōnite</i>	ž.r.	<i>gōnile</i>	<i>gōñene</i>
3. mn.	<i>gōnē</i>	-	sr.r.	<i>gōnila</i>	<i>gōñena</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *bácit, bránit, brúsit, búdit, búnit (se), búšit, cidit, dávit, dílit, dívit se, doživít, drážit, družít se, dúšit, fálit (se), gnávit, gōnit (se)*,²⁵² *govòrit, grádit, gróžit se, gúlit, gúšit, izvòlit, izbílít, jávit, kípít, klònit, krásit, krátít, krípít (se), krívit, krúlit, krúžit, kvárit se, ládit, líčit, lípit, ļúbit, ļútít, márit, mástít, mírit (se), mísít, mláčít, mlátít, mòlit, mráčít, mřštit se, mřsít, mútit, nadžívít, navláčit, nòsit, obláčít, obòlit, odòlit, ogòlit, opròstít, oslobòdit, ožèdnit, pálit, plátít, pogòdit, pomládit, pòpit, požèlit, pribòlit, prítít, priživít, prodúžit, promínít, proválit, provesèlit, rádit, ránit, razvesèlit, rédit, ríšít, ròdit, sádit, skòčit, slòmit, slúžit, smòčit, sprémít, sprícít, sramòtit, súdit, súšít, svétít, svidòčit, šírit, trážit, tríbit, trúdit se, túžit, ulínít, upútít, uvláčít, várit, vòdit, vòlit, vòzit, vrátít, zabòlit, zacrvènit, zacvílit, zaključít, zakoráčít, zamínít, zaprášít, zapútít se, zavláčít, zavòlit, zažèlit (se), zlátít, znáčít, žárit, žènit.*

U n.p. B glagola III. vrste ubrajamo glagole koji u infinitivu, imperativu i glagolskom pridjevu radnom imaju uzlazne naglaske, a u prezentu i glagolskom pridjevu trpnom silazne. Naglasak se redovno prenosi na proklitike, i to kao kratkouzlazni, npr. *nè brānīn, nè brūsīn, nè būdīn, nè būsīn, nè lādīn* itd.

Glagoli koji u infinitivu imaju kračinu, npr. *gōnit, mòlit, ròdit, slòmit, vòdit, vòlit, žènit* u prezentu imaju silazne naglaske, a u ostalim oblicima uzlazne kao u gornjem primjeru. Ostali glagoli, koji u infinitivu imaju duljinu, mijenjaju se po sljedećoj paradigmati: *grádit*, prez. jd. 1. *grādīn*, niječ. *nè grādīn*, 2. *grādīš*, 3. *grādī*, mn. 1. *grādīmo*, 2. *grādīte*, 3. *grādē*, gl. pr. r. m.r. *grádío*, ž.r. *grádila*, sr.r. *grádilo*, imp. *grádí*, gl. pr. tr. *grāžen*.

²⁵² Povratni oblik *gōnit se* ima pejorativno značenje. Prijelazni oblik *gōnit* ima više značenja (v. III.4.1. Leksik).

Prefigirani glagoli koji se mijenjaju po n.p. B tvoreni su od gornjih neprefiguriranih glagola, a mijenjaju se po paradigmi: *pogòdit*, prez. jd. 1. *pògodīn*, niječ. *ne pògodīn*, 2. *pògodīš*, 3. *pògodī*, mn. 1. *pògodīmo*, 2. *pògodīte*, 3. *pògodē*, gl. pr. r. m.r. *pogòdio*, ž.r. *pogòdila*, sr.r. *pogòdilo*, imp. *pogòdi*, gl. pr. tr. *pògožen*, aor. jd. *pògodī*, mn. 1. *pogòdismo*, 2. *pogòdiste*, 3. *pogòdišē*.

Naglasna paradigma C glagola III. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	<i>bílīn</i>	-	m.r.	<i>bílio</i>	(<i>izbīlen</i>)
2. jd.	<i>bílīš</i>	<i>bíli</i>	ž.r.	<i>bílila</i>	(<i>izbīlena</i>)
3. jd.	<i>bílī</i>	-	sr.r.	<i>bílilo</i>	(<i>izbīleno</i>)
1. mn.	<i>bílīmo</i>	<i>bílimo</i>	m.r.	<i>bílili</i>	(<i>izbīleni</i>)
2. mn.	<i>bílīte</i>	<i>bílite</i>	ž.r.	<i>bílile</i>	(<i>izbīlene</i>)
3. mn.	<i>bílē</i>	-	sr.r.	<i>bílila</i>	(<i>izbīlena</i>)

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *bílit*, *blídít*, *bòlit*, *caklit se*, *cúrit*, *c̀r̀nit*, *c̀p̀pit*, *cvílit*, *crvènit*, *častít*, *č̀nit*, *ćirit* 'viríti', *dròbit*, *dòjit*, *dúbit*, *dvòrit*, *glúmit*, *gnòjit*, *gòjit*, *gòrit*, *gòstít*, *g̀r̀mit*, *g̀b̀bit*, *júrit*, *kàsnit*, *kípít*, *kòsit*, *kròjit*, *k̀stít*, *lèdit*, *lètít*, *lòmit*, *lòvit*, *lòžit*, *mílit*, *m̀zít*, *nòcít*, *òštrít*, *plávit*, *plòvit*, *pomòdrit*, *pòstít*, *p̀rdít*, *p̀rsít*, *rònit*, *sèlit*, *sídít*, *sívít*, *sm̀rdít*, *snízít*, *srámít*, *sramòtít*, *stúdit*, *sv̀r̀bit*, *svílit*, *sòlit*, *škílit*, *šírit*, *štédít*, *štítít*, *šúmit*, *šútít*, *téžit*, *tòcít*, *tòpít*, *tòvit*, *tròšít*, *t̀pít*, *trúbit*, *túlit*, *túpít*, *túšít*, *ùcít* (*se*), (**vèlit), *vesèlit se*, *vírit*, *vrídít*, *v̀rtít*, *zelènit*, *znòjit se*, *zvònit*, *žèdnít*, *žèlit*, *žívít*, *žúdit*, *žúrit*.

Glagoli koji se sklanjaju po n.p. C imaju stalan naglasak na posljednjem slogu osnove ili se kratkouzlazni iz infinitiva pomiče za jedan slog prema početku riječi u prezentu, a u imperativu i glagolskim pridjevima na istoj je poziciji kao u infinitivu. Pritom nema prenošenja ni preskakanja naglaska na proklitike, a ako su prefigirani, idu u n.p. B: *uznòjit*, *naùcít*, *povírít*, *slòmít*, *nalòžit*, *ulòvit*, prez. 1. jd. *ùznojīn*, *nàučīn*, *pòvirīn*, *slòmīn*, *nàložīn*, *ùlovīn*.

U n.p. C spadaju neprefigurirani glagoli *bílit*, *bòlit*, *cvílit*, *crvènit*, *dúbit*, *g̀b̀bit*, *kàsnit*, *mílit*, *sèlit*, *šírit*, *šútít*, (**vèlit), *žèlit*, *žívít*. Oni s dugim naglaskom mijenjaju se kao *bílit* (v. gore), a s kratkim imaju ovakvu paradigmu: *g̀b̀bit*, prez. jd. 1. *g̀b̀bīn*, niječ. *ne g̀b̀bīn*, 2. *g̀b̀bīš*, 3. *g̀b̀bī*, mn. 1. *g̀b̀bīmo*, 2. *g̀b̀bīte*, 3. *g̀b̀bē*, gl. pr. r. m.r. *g̀b̀bio*, ž.r. *g̀b̀bila*, sr.r. *g̀b̀bilo*, imp. *g̀b̀bi* (gl. pr. tr. *izgub|en*).

d) Glagoli IV. vrste

U glagole IV. vrste ubrajamo glagole kojima infinitiv završava na *-at*, a u prezentu imaju različite nastavke, prema kojima se dijele u četiri razreda.

Glagoli 1. razreda IV. vrste

Glagoli koji pripadaju 1. razredu IV. vrste u infinitivu završavaju na *-at* ispred čega dolaze glasovi *-č-, -j-, -š-, -ž-, -šč- / -št-* ili *-žž- / -žd-*, a u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-īn*, 2. *-īš*, 3. *-ī*, mn. 1. *-īmo*, 2. *-īte*, 3. *-ē / -ū*, npr. *kléčat*, prez. 1. jd. *kléčīn*. To su glagoli *béčat*, *bīžat*, *bléjat*, *bliščat* 'bliještati', *bòjat se*, *bròjat*, *brújat*, *cvīčat*, *cvřčat*, *čúčat*, *dréčat*, *dřžat*, *kléčat*, *kméčat*, *lèžat*, *mùčat*, *nástojat*, *píščat / píšťat*, *plúščat*, *réžat*, *skričat*, *stájat / stát*, *střšat*, *tréščat / tréščat*, *vříščat / vříšťat*, *zújat*, *zvéčat*, *zvúčat*, *žvížžat*. Glagol *stájat / stát* u ima prezentsku osnovu *stòjīn*.

Glagoli *nástojat*, *póstojat* mijenjaju se po n.p. A: prez. jd. 1. *nástojīn*, 2. *nástojīš*, 3. *nástojī*, mn. 1. *nástojīmo*, 2. *nástojīte*, 3. *nástojē*, gl. pr. r. m.r. *nástojā*, ž.r. *nástojala*, sr.r. *nástojalo*, imp. 2. jd. *nástòj*, mn. 1. *nástòjmo*, 2. *nástòjite*, prez. jd. 1. *póstojīn*, 2. *póstojīš*, 3. *póstojī*, mn. 1. *póstojīmo*, 2. *póstojīte*, 3. *póstojē*, gl. pr. r. m.r. *póstojā*, ž.r. *póstojala*, sr.r. *póstojalo*.

Svi ostali glagoli mijenjaju se po n.p. C:

PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd. <i>bléjīn</i>	-	m.r.	<i>bléjio</i>
2. jd. <i>bléjīš</i>	<i>bléji</i>	ž.r.	<i>bléjila</i>
3. jd. <i>bléjī</i>	-	sr.r.	<i>bléjilo</i>
1. mn. <i>bléjīmo</i>	<i>bléjimo</i>	m.r.	<i>bléjili</i>
2. mn. <i>bléjīte</i>	<i>bléjite</i>	ž.r.	<i>bléjile</i>
3. mn. <i>bléjē</i>	-	sr.r.	<i>bléjila</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *béčat*, *bīžat*, *bléjat*, *bliščat* 'bliještati', *bòjat se*, *bròjat*, *brújat*, *cvīčat*, *cvřčat*, *čúčat*, *dréčat*, *dřžat*, *kléčat*, *kméčat*, *lèžat*, *mùčat*, *nástojat*, *píščat / píšťat*, *plúščat*, *réžat*, *skričat*, *střšat*, *tréščat*, *vříščat / vříšťat*, *zújat*, *zvéčat*, *zvúčat*, *žvížžat*.

Glagoli imaju stabilne uzlazne naglaske kroz čitavu paradigmu. Nije zabilježeno prebacivanje naglaske na proklitike. Kada su prefigirani, mijenjaju se po n.p. B, npr. *izdřžat*,

prez. jd. 1. *izdržīn*, 2. *izdržīš*, 3. *izdržī*, mn. 1. *izdržīmo*, 2. *izdržīte*, 3. *izdržē*, gl. pr. r. m.r. *izdržā*, ž.r. *izdržāla*, sr.r. *izdržāla*, imp. *izdržī*, aor. jd. *izdržā*, mn. 1. *izdržasmo*, 2. *izdržaste*, 3. *izdržašē*.

Glagoli s dugim naglascima u infinitivu sklanjaju se po gore prikazanoj paradigmi, a oni s kratkim po ovakvoj: *bižat*, prez. jd. 1. *bižīn*, niječ. *ne bižīn*, 2. *bižīš*, 3. *bižī*, mn. 1. *bižīmo*, 2. *bižīte*, 3. *bižē*, gl. pr. r. m.r. *bižā*, ž.r. *bižāla*, sr.r. *bižālo*, imp. *bižī*.

Glagoli 2. razreda IV. vrste

U 2. razred IV. vrste ubrajamo glagole koji u infinitivu imaju *-at*, a u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-(j)ēn*, 2. *-(j)ēš*, 3. *-(j)ē*, mn. 1. *-(j)ēmo*, 2. *-(j)ēte*, 3. *-(j)ū*, npr. *lājat*, prez. 1. jd. *lājēn*, niječ. *nē lajēn*, 2. *lājēš*, 3. *lājē*, mn. 1. *lājēmo*, 2. *lājēte*, 3. *lājū*, gl.pr.r. jd. m.r. *lājā*, ž.r. *lājāla*, sr.r. *lājālo*, imp. *lāj*. Glagoli *dávat*, *obecávat*, *plúvat* (uz *plūcat*), *poznávat*, *upoznávat* i njihove izvedenice u prezentskoj osnovi na mjestu *v* iz infinitivne imaju *j*, npr. *dājēn*, *obēcājēn*, *plūjēn*, *pòznājēn*, *upòznājēn*.

Ostali glagoli 2. razreda IV. vrste prezent tvore odbacivanjem *-at* i dodavanjem gornjih nastavaka. Takvi su glagoli: *čēšat*, *dérat (se)*, *grēbat*, *grižat (se)*, *jēbat*, *kājat se*, *kāšlat*, *lājat*, *nàzirat*, *obàzirat*, *òrat*, *pòčimlat / pòčimat / pòčiínat*, *pònirat*, *prèpirat se*, *pròkliínat*, *rèvat*, *sijjat*, *smíjat se*, *stājat*, *stēnat*, *tàpšat*, *trājat*, *ùmirat*. U tu skupinu spadaju i glagoli *dòzrijat*, *nàvrijat*, *pròzrijāt*, *sàzrijat*, *vrijat*, *zrijat*, koji su izvorno pripadali 2. razredu I. vrste.

Glagoli 2. razreda IV. vrste mijenjaju se po n.p. A, n.p. B i n.p. C.

Naglasna paradigma A glagola 2. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>lājēn</i>	-	m.r.	<i>lājā</i>
2. jd.	<i>lājēš</i>	<i>lāj</i>	ž.r.	<i>lājāla</i>
3. jd.	<i>lājē</i>	-	sr.r.	<i>lājālo</i>
1. mn.	<i>lājēmo</i>	<i>lājmo</i>	m.r.	<i>lājāli</i>
2. mn.	<i>lājēte</i>	<i>lājte</i>	ž.r.	<i>lājāle</i>
3. mn.	<i>lājū</i>	-	sr.r.	<i>lājāla</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *grižat (se)*, *lājat*, *kājat se*, *nàzirat*, *obàzirat*, *pòčimlat / pòčimat / pòčiínat*, *pònirat*, *prèpirat se*, *pròkliínat*, *stājat*, *trājat*, *ùmirat*.

Glagoli koji se konjugiraju po n.p. A imaju stalan naglasak na početku osnove, i to kratkosilazni u neprefigiranim glagolima i kratkouzlazni u prefigiranim. S potonjih naglasak ne prelazi na proklitike.

Neprefigirani glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A (*grijat (se), lăjat, kăjat se, stăjat, trăjat*) mijenjaju se po gore navedenoj paradigmi. Prefigirani glagoli (*năzirat, obăzirat, pòchimlat / pòçimat / pòçiňat, pònirat, prèpirat se, pròkliňat, ùmirat*) mijenjaju se po obrascu: *ùmirat*, prez. jd. 1. *ùmirēn*, niječ. *ne ùmirēn*, 2. *ùmirēš*, 3. *ùmirē*, mn. 1. *ùmirēmo*, 2. *ùmirēte*, 3. *ùmirū*, gl. pr. r. m.r. *ùmirā*, ž.r. *ùmirala*, sr.r. *ùmiralo* (imp. *ùmiri*).

Naglasna paradigma B glagola 2. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. TR.
1. jd.	<i>dăjēn</i>	-	m.r.	<i>dāvā</i>	<i>dān</i>
2. jd.	<i>dăjēš</i>	<i>dăji</i>	ž.r.	<i>dāvāla</i>	<i>dāna</i>
3. jd.	<i>dăjē</i>	-	sr.r.	<i>dāvālo</i>	<i>dāno</i>
1. mn.	<i>dăjēmo</i>	<i>dăjimo</i>	m.r.	<i>dāvāli</i>	<i>dāni</i>
2. mn.	<i>dăjēte</i>	<i>dăjite</i>	ž.r.	<i>dāvāle</i>	<i>dāne</i>
3. mn.	<i>dăjū</i>	-	sr.r.	<i>dāvāla</i>	<i>dāna</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *čėšat, dăvat, dērat (se), dōzrijat, kăšlat, obečăvat, òrat, plúvat, poznăvat, sâzrijat, stēňat, tăpšat, trčat, upoznăvat, vriyat, zrijat*.

Glagoli koji se u mijenjaju po n.p. B u govoru Bitelića imaju uzlazne naglaske u infinitivu, imperativu i glagolskom pridjevu radnom, a u prezentu i glagolskom pridjevu trpnom nalazimo silazne naglaske. Prenošenje na proklitike u prezentu je redovno.

Glagoli koji imaju duge naglaske u infinitivu mijenjaju se kao gore navedeni primjer. Glagoli koji u infinitivu imaju kraćinu imaju konjugaciju poput npr. *òrat*, prez. jd. 1. *òrēn*, niječ. *nè orēn*, 2. *òrēš*, 3. *òrē*, mn. 1. *òrēmo*, 2. *òrēte*, 3. *òrū*, gl. pr. r. m.r. *òrā*, ž.r. *òrala*, sr.r. *òralo*, imp. *òri*.

Naglasna paradigma C glagola 2. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>grèben</i>	-	m.r.	<i>grèbā</i>
2. jd.	<i>grèbeš</i>	<i>grèbi</i>	ž.r.	<i>grèbala</i>
3. jd.	<i>grèbe</i>	-	sr.r.	<i>grèbalo</i>
1. mn.	<i>grèbemo</i>	<i>grèbimo</i>	m.r.	<i>grèbali</i>
2. mn.	<i>grèbete</i>	<i>grèbite</i>	ž.r.	<i>grèbale</i>
3. mn.	<i>grèbū</i>	-	sr.r.	<i>grèbala</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *bàlat*, *grèbat (se)*, *jèbat (se)*, *rèvat*, *smijat se*.

Glagoli koji se konjugiraju po n.p. C imaju u govoru Bitelića uzlazne naglaske kroz čitavu paradigmu. Prenošenje naglaske nije zabilježeno. Svi potvrđeni primjeri u infinitivu imaju kračinu i konjugiraju se po gore navedenoj paradigmi: *bàlat* 'plesati' (prez. jd. 1. *bàlān*, niječ. *ne bālān*, 2. *bālāš*, 3. *bālā*, mn. 1. *bālāmo*, 2. *bālāte*, 3. *bālājū*, gl. pr. r. m.r. *bālā*, ž.r. *bālala*, sr.r. *bālalo*, imp. *bālāj*), *grèbat* (v. gore), *jèbat* (prez. jd. 1. *jèben*, niječ. *ne jeben*, 2. *jèbeš*, 3. *jèbe*, mn. 1. *jèbemo*, 2. *jèbete*, 3. *jèbū*, gl. pr. r. m.r. *jèbā*, ž.r. *jèbala* / *jèbla*,²⁵³ sr.r. *jèbalo* / *jèblo*, imp. *jèbi*, gl. pr. tr. *jèben*, *jèbena*), *rèvat* (prez. jd. 1. *rèven*, niječ. *ne rèven*, 2. *rèveš*, 3. *rève*, mn. 1. *rèvemo*, 2. *rèvete*, 3. *rèvū*, gl. pr. r. m.r. *rèvā*, ž.r. *rèvala*, sr.r. *rèvalo*, imp. *rèvi*), *smijat se* (prez. jd. 1. *smijen se*, niječ. *ne smijen se*, 2. *smiješ se*, 3. *smije se*, mn. 1. *smijemo se*, 2. *smijete se*, 3. *smijū se*, gl. pr. r. m.r. *smijā*, ž.r. *smijala*, sr.r. *smijalo*, imp. *smīj*).

Glagol *smijat se* u imperativu 2. jd. dolazi u obliku *smíji se* uz češće *smīj se*, 1. mn. *smijmo se*, 2. mn. *smijte se*.

²⁵³ Oblici *jèbla*, *jèblo* dolaze samo u optativu.

Glagoli 3. razreda IV. vrste

Glagoli koje svrstavamo u 3. razred IV. vrste u infinitivu imaju *-at*, a u prezentu osnove koje završavaju na *c, k, g, h, d, t, s, z, p, b, m* i nastavke koji tu osnovu jotiraju: jd. 1. *-jēn*, 2. *-jēš*, 3. *-jē*, mn. 1. *-jēmo*, 2. *-jēte*, 3. *-jū*, npr. *lāgat*, prez. 1. jd. *lāžēn*. Takvi su glagoli *dīzat, fālisat, izlāgat, klēsāt, krécāt* '1. kretati | 2. dirati', *kukuríkat, lāgat, mīcat, mirīsat, natézat, nīcat, nízat, pāsāt, plākat, pomāgat, prīvrécāt, skákat, stīzat, svītat* 'svitati', *šāpcāt, šécāt, ùdisat, umákat, vāgat, vézat, zalāgat se*.

Ti se glagoli mijenjaju ili po n.p. A ili po n.p. B.

Naglasna paradigma A glagola 3. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>mīcat</i>	-	m.r.	<i>mīcā</i>
2. jd.	<i>mīčēš</i>	<i>mīči</i>	ž.r.	<i>mīcala</i>
3. jd.	<i>mīčē</i>	-	sr.r.	<i>mīcalo</i>
1. mn.	<i>mīčēmo</i>	<i>mīčimo</i>	m.r.	<i>mīcali</i>
2. mn.	<i>mīčēte</i>	<i>mīčíte</i>	ž.r.	<i>mīcale</i>
3. mn.	<i>mīčū</i>	-	sr.r.	<i>mīcala</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *briĵat (se), cvrkućat, dīzat, klēsāt, klićat, mīcat, nīcat, māzat, pāsāt, plākat, pristizat, prīcat, prīvrécāt, prōpiĵat, prōricat, prōricat, prōzirat se, rīzat, sīsāt, stīzat, svīćtat, šécāt, ùdisat, ùpirat, ùrizat, ùspiĵat*.

U n.p. A naglasak je stabilan na osnovi u čitavoj paradigmi, i to na prvom slogu, kao kratkosilazni ili kratkouzlazni (*prīvrécāt, ùdisat*).

Silazne naglaske u čitavoj paradigmi imaju glagoli: *dīzat* (prez. jd. 1. *dīžēn*, niječ. *nē dīžēn*, 2. *dīžēš*, 3. *dīžē*, mn. 1. *dīžēmo*, 2. *dīžēte*, 3. *dīžū*, gl. pr. r. m.r. *dīza*, ž.r. *dīžāla*, sr.r. *dīžālo*, imp. *dīži*, aor. jd. 1. *dīgo*, 2. i 3. *dīže*, mn. 1. *dīgosmo*, 2. *dīgoste*, 3. *dīgošē*), *klēsāt* (prez. jd. 1. *klēšēn*, niječ. *nē klešēn*, 2. *klēšēš*, 3. *klēšē*, mn. 1. *klēšēmo*, 2. *klēšēte*, 3. *klēšū*, gl. pr. r. m.r. *klēsā*, ž.r. *klēsala*, sr.r. *klēsalo*, imp. *klēši*, gl. pr. tr. *klēsān*), *mīcat* (v. gore), *nīcat* (prez. jd. 1. *nīčēn*, niječ. *nē ničēn*, 2. *nīčēš*, 3. *nīčē*, mn. 1. *nīčēmo*, 2. *nīčēte*, 3. *nīčū*, gl. pr. r. m.r. *nīkā*, ž.r. *nīkla*, sr.r. *nīklo*, imp. *nīkni*, aor. jd. *nīče*, mn. 2. *nīkoste*, 3. *nīkošē*), *pāsāt* ('odgovarati', prez. jd. 1. *pāšēn*, niječ. *nē pašēn*, 2. *pāšēš*, 3. *pāšē*, mn. 1. *pāšēmo*, 2. *pāšēte*, 3. *pāšū*, gl. pr. r. m.r. *pāsā*, ž.r. *pāsala*, sr.r. *pāsalo*), *plākat* (prez. jd. 1. *plāčēn*, niječ. *nē plačēn*, 2. *plāčēš*, 3. *plāčē*, mn. 1. *plāčēmo*, 2. *plāčēte*, 3. *plāčū*, gl. pr. r. m.r. *plākā*, ž.r. *plākala*, sr.r.

plākalo, imp. *pläčī*), *stīzat* (prez. jd. 1. *stīžēn*, niječ. *nè stīžēn*, 2. *stīžēš*, 3. *stīžē*, mn. 1. *stīžēmo*, 2. *stīžēte*, 3. *stīžū*, gl. pr. r. m.r. *stīgā*, ž.r. *stīgla*, sr.r. *stīglo*, imp. *stīgni*, aor. jd. 1. *stīgo*, 2. i 3. *stīže*, mn. 1. *stīgosmo*, 2. *stīgoste*, 3. *stīgošē*).

Uzlazne naglaske na istom slogu osnove u čitavoj paradigmi imaju glagoli *prīvrćat* (prez. jd. 1. *prīvrćēn*, niječ. *ne prīvrćēn*, 2. *prīvrćēš*, 3. *prīvrćē*, mn. 1. *prīvrćēmo*, 2. *prīvrćēte*, 3. *prīvrćū*, gl. pr. r. m.r. *prīvrćā*, ž.r. *prīvrćala*, sr.r. *prīvrćalo*, imp. *prīvrćī*), *ùdisat* (prez. jd. 1. *ùdišēn*, niječ. *ne ùdišēn*, 2. *ùdišēš*, 3. *ùdišē*, mn. 1. *ùdišēmo*, 2. *ùdišēte*, 3. *ùdišū*, gl. pr. r. m.r. *ùdisā*, ž.r. *ùdisala*, sr.r. *ùdisalo*, imp. *ùdiši*).

Prenošenje naglaske na proklitiku potvrđeno je u svim primjerima sa silaznim naglascima na prvom slogu: prez. 3. jd. *nè dižē*, *nè klešē*, *nè mičē*, *nè ničē*, *nè pašē*, *nè plačē*, *nè stīžē*, *nè svičē*.

Naglasna paradigma B glagola 3. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>krēcēn</i>	-	m.r.	<i>krécā</i>
2. jd.	<i>krēcēš</i>	<i>kréci</i>	ž.r.	<i>krécala</i>
3. jd.	<i>krécē</i>	-	sr.r.	<i>krécalo</i>
1. mn.	<i>krécēmo</i>	<i>krécimo</i>	m.r.	<i>krécali</i>
2. mn.	<i>krécēte</i>	<i>krécite</i>	ž.r.	<i>krécate</i>
3. mn.	<i>krécū</i>	-	sr.r.	<i>krécala</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *blebēcāt*, *brīsat*, *cmákat*, *cvokòcat*, *čēšat*, *dīsat*, *dúvat*, *gíbat*, *glòžat*, *izlágat*, *jaúkat*, *klepēcāt*, *krécāt* '1. kretati | 2. dirati', *kāšljat*, *kukuríkat*, *kázat*, *kíhat*, *lágat*, *lízat*, *lòkat*, *mávat*, *mēcāt*, *mjaúkat*, *mirīsat*, *natézat*, *naprécāt*, *nízat*, *pīsat*, *plésat*, *pomágat*, *púvat*, *púzat*, *skákat*, *skítat*, *sřkat*, *súkat*, *šápcat*, *šécāt*, *škākļat*, *umákat*, *vágat*, *vézat*, *víkat*, *zalágat se*, *zížat*.

Glagoli 3. razreda IV. vrste koji se u govoru Bitelića konjugiraju po n.p. B imaju u infinitivu, imperativu i glagolskom pridjevu radnom uzlazne naglaske, a u prezentu (i glagolskom pridjevu trpnom, ako je potvrđen) silazne. U prezentu je zabilježeno prenošenje naglaske na proklitike: prez. 1. jd. niječ. *nè cmāčēn*, *nè krēcēn*, *nè lažēn*, *nè māšen*, *nè nīžēn*, *nè pūšēn*, *nè skāčēn*, *nè vāžēn*.

Glagoli koji imaju dug naglasak u infinitivu mijenjaju se po gore navedenoj paradigmi ako je naglasak na prvom slogu. Glagoli s duljinom u infinitivu koji imaju naglasak na središnjem slogu u prezentu imaju naglasak pomaknut na prethodni slog, isto kao i glagoli s kratkim naglascima u sredini riječi, pri čemu kod prvih ostaje zanaglasna duljina: *izlágat* (prez. jd. 1. *izlāžen*, niječ. *ne izlāžēn*, 2. *izlāžēš*, 3. *izlāžē*, mn. 1. *izlāžēmo*, 2. *izlāžēte*, 3. *izlāžū*, gl. pr. r. m.r. *izlága*, ž.r. *izlágala*, sr.r. *izlágalo*, imp. *izláži*), *kukuríkat* (prez. jd. 1. *kukùrīčēn*, niječ. *ne kukùrīčēn*, 2. *kukùrīčēš*, 3. *kukùrīčē*, mn. 1. *kukùrīčēmo*, 2. *kukùrīčēte*, 3. *kukùrīčū*, gl. pr. r. m.r. *kukuríkā*, ž.r. *kukuríkala*, sr.r. *kukuríkalo*, imp. *kukuríči*), *mirísat* (prez. jd. 1. *mirišēn*, niječ. *ne mirišēn*, 2. *mirišēš*, 3. *mirišē*, mn. 1. *mirišēmo*, 2. *mirišēte*, 3. *mirišū*, gl. pr. r. m.r. *mirisā*, ž.r. *mirisala*, sr.r. *mirisalo*, imp. *miriši*), *natézat* (prez. jd. 1. *nātēžēn*, niječ. *ne nātēžēn*, 2. *nātēžēš*, 3. *nātēžē*, mn. 1. *nātēžēmo*, 2. *nātēžēte*, 3. *nātēžū*, gl. pr. r. m.r. *natézā*, ž.r. *natézala*, sr.r. *natézalo*, imp. *natéži*), *pomágat* (prez. jd. 1. *pòmāžēn*, niječ. *ne pòmāžēn*, 2. *pòmāžēš*, 3. *pòmāžē*, mn. 1. *pòmāžēmo*, 2. *pòmāžēte*, 3. *pòmāžū*, gl. pr. r. m.r. *pomágā*, ž.r. *pomágala*, sr.r. *pomágalo*, imp. *pomáži*), *umákat* (prez. jd. 1. *ùmāčēn*, niječ. *ne ùmāčēn*, 2. *ùmāčēš*, 3. *ùmāčē*, mn. 1. *ùmāčēmo*, 2. *ùmāčēte*, 3. *ùmāčū*, gl. pr. r. m.r. *umákā*, ž.r. *umákala*, sr.r. *umákalo*, imp. *umáci / umákā*), *zalágat se* (prez. jd. 1. *zàlāžēn se*, niječ. *ne zàlāžēn se*, 2. *zàlāžēš se*, 3. *zàlāžē se*, mn. 1. *zàlāžēmo se*, 2. *zàlāžēte se*, 3. *zàlāžū se*, gl. pr. r. m.r. *zalágā*, ž.r. *zalágala*, sr.r. *zalágalo*, imp. *zaláži*).

Glagoli s kratkouzlaznim na prvom slogu u infinitivu u konjugaciji prezenta imaju kratkosilazni: *lágat* (prez. jd. 1. *lāžēn*, niječ. *nè lažēn*, 2. *lāžēš*, 3. *lāžē*, mn. 1. *lāžēmo*, 2. *lāžēte*, 3. *lāžū*, gl. pr. r. m.r. *lágā*, ž.r. *lágala*, sr.r. *lágalo*, imp. *lāži*), *šápcat* (prez. jd. 1. *šāpcēn*, niječ. *ne šāpcēn*, 2. *šāpcēš*, 3. *šāpcē*, mn. 1. *šāpcēmo*, 2. *šāpcēte*, 3. *šāpcū*, gl. pr. r. m.r. *šāpcā*, ž.r. *šāpcāla*, sr.r. *šāpcālo*, imp. *šāpcí*, aor. jd. 1. *šāpcā*, 2. i 3. *šāpcā*; mn. 1. *šāpcāsmo*, 2. *šāpcāste*, 3. *šāpcāšē*).

Glagoli 4. razreda IV. vrste

Glagoli koji spadaju u 4. razred IV vrste u infinitivu imaju nastavak *-at*, a prezent tvore nastavcima jd. 1. *-ān*, 2. *-āš*, 3. *-ā*, mn. 1. *-āmo*, 2. *-āte*, 3. *-ajū*, npr. *pítat*, prez. 1. jd. *pītān*. u govoru Bitelića toj skupini pripadaju: *bācat*, *bālat* 'plesati', *böckat*, *dēbłat* (*se*), *dozívat*, *dřimat*, *gíbat*, *glāsāt* (*se*), *imat*, *ítat* (*se*), *izúvat*, *kļūcat*, *kòpat*, *küvat*, *ligat* 'lijegati', *lítat* 'razmazivati', *mīgat*, *obúvat*, *opráštat*, *pādat*, *párat*, *pòčimłat*, *pogáźat*, *račūnat*, *razlítat*, *ríbat*, *sánat*, *sēdlat*, *sídat*, *sípat*, *sísat*, *srićat* 'sretati', *stískat*, *šcípat* / *štípat*, *štrāpat* 'prskati', *vālat*, *vrācat*, *ubíjat*, *üfat se*, *ukídat*, *zadrímat*.

Glagoli se mijenjaju po n.p. A, B i C.

Naglasna paradigma A glagola 4. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. TR.
1. jd.	<i>küvān</i>	-	m.r.	<i>küvā</i>	<i>küvān</i>
2. jd.	<i>küvāš</i>	<i>küvāj</i>	ž.r.	<i>küvala</i>	<i>küvāna</i>
3. jd.	<i>küvā</i>	-	sr.r.	<i>küvalo</i>	<i>küvāno</i>
1. mn.	<i>küvāmo</i>	<i>küvājmo</i>	m.r.	<i>küvali</i>	<i>küvāni</i>
2. mn.	<i>küvāte</i>	<i>küvājte</i>	ž.r.	<i>küvale</i>	<i>küvāne</i>
3. mn.	<i>küvajū</i>	-	sr.r.	<i>küvala</i>	<i>küvāna</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *böckat*, *brīgat* (*se*), *brībłat*, *břkat*, *čēkat*, *dřimat*, *glēdat*, *ítat* (*se*), *jādat se*, *kāpat*, *kāskat*, *kídat*, *klāpat*, *klímat*, *kļūcat*, *krēsāt*, *kūcat*, *kūkat*, *küvat*, *kvöcat*, *mīgat*, *mřdat*, *mücat*, *pādat*, *pívāt*, *plívāt*, *pòčimat* / *pòčimłat*, *prāvdat*, *pücat*, *rīgat*, *rítat*, *sídat*, *sípat*, *sísat*, *slūšāt*, *srićat* 'sretati', *stārat se*, *šíbat*, *šcücat* / *štücat*, *štrāpat* 'prskati', *tírat*, *třkat*, *třzat*, *üfat se*, *vārat*, *vēčerāt*, *vrācat*.

Naglasak je u svim primjerima kratkosilazni na prvom slogu, koji se gotovo uvijek prenosi na proklitike (*nē bockān*, *nē itān se*, *nē kļucān* itd.), osim kod glagola *prāvdat*, *pòčimat*, *vēčerāt*. Prvi ima dugosilazni naglasak u cijeloj paradigmi, a druga dva kratkouzlazni naglasak na početnom slogu čitave paradigme. Uzlazni se naglasci ne prenose na proklitike, a nakon prenošenja dugosilaznog, na tom slogu ostaje zanaglasna duljina:

- *prāvdat*, prez. jd. 1. *prāvdān*, niječ. *nē prāvdān*, 2. *prāvdāš*, 3. *prāvdā*, mn. 1. *prāvdāmo*, 2. *prāvdāte*, 3. *prāvdajū*, gl. pr. r. m.r. *prāvdā*, ž.r. *prāvdala*, sr.r. *prāvdalo*, imp. *prāvdāj*;

- *pòčimat*, prez. jd. 1. *pòčimān*, niječ. *ne pòčimān*, 2. *pòčimāš*, 3. *pòčimā*, mn. 1. *pòčimāmo*, 2. *pòčimāte*, 3. *pòčimajū*, gl. pr. r. m.r. *pòčimā*, ž.r. *pòčimala*, sr.r. *pòčimalo*, imp. *pòčimāj*;

- *vèčerat*, prez. jd. 1. *vèčērān*, niječ. *ne vèčērān*, 2. *vèčērāš*, 3. *vèčērā*, mn. 1. *vèčērāmo*, 2. *vèčērāte*, 3. *vèčerajū*, gl. pr. r. m.r. *vèčērā*, ž.r. *vèčerala*, sr.r. *vèčeralo*, imp. *vèčerāj*.

Naglasna paradigma B glagola 4. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. TR.
1. jd.	<i>ràzlītān</i>	-	m.r.	<i>razlītā</i>	<i>ràzlītān</i>
2. jd.	<i>ràzlītāš</i>	<i>ràzlītāj</i>	ž.r.	<i>razlītala</i>	<i>ràzlītāna</i>
3. jd.	<i>ràzlītā</i>	-	sr.r.	<i>razlītalo</i>	<i>ràzlītāno</i>
1. mn.	<i>ràzlītāmo</i>	<i>ràzlītājmo</i>	m.r.	<i>razlītali</i>	<i>ràzlītāni</i>
2. mn.	<i>ràzlītāte</i>	<i>ràzlītājte</i>	ž.r.	<i>razlītale</i>	<i>ràzlītāne</i>
3. mn.	<i>ràzlītajū</i>	-	sr.r.	<i>razlītala</i>	<i>ràzlītāna</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *bírat*, *bívat*, *cípat*, *čárat* '1. čarati | 2. šarati', *čítat*, *čúvat*, *dírat*, *dozívát*, *gátat*, *gíbat*, *gúrat*, *izúvat*, *jávļat*, *kárat se*, *krížat*, *kúpat*, *kúsat*, *lémat*, *lígat* 'lijegati', *lítat*, *lívát*, *mávat*, *mácat* 'mamiti', *mínat*, *míšat*, *mórat*, *obúvat*, *opráštat*, *párat*, *pítat*, *plácat*, *príchat*, *priprémat*, *pripovídát*, *pogázat*, *razlítat*, *rédat*, *ríbat*, *sánat*, *skídat*, *skítat*, *spávat*, *stískat*, *svížat se*, *šárat*, *ščípat* / *štípat*, *ubíjat*, *ukídat*, *válat*, *vládat*, *zadrímat*, *zívat*.

Glagoli 4. razreda IV. vrste koji se mijenjaju po n.p. B u infinitivu i glagolskom pridjevu radnom imaju uzlazne naglaske, koji su u imperativu i prezentu pomaknuti ka početku riječi, dakle ili na prethodni slog (kao u *izúvat*, *obúvat*, *opráštat*, *pogázat*, *razlítat*, *ubíjat*, *ukídat*, *zadrímat*) ili se u istom slogu kroz paradigmu smjenjuju uzlazni i silazni naglasci (kao u *gíbat*, prez. 1. jd. *gíbān*, *lígat*, prez. 1. jd. *lígān*, *lítat*, prez. 1. jd. *lītān*, *párat*, prez. 1. jd. *pārān*, *pítat*, prez. 1. jd. *pītān*, *ríbat*, prez. 1. jd. *rībān*, *sánat*, prez. 1. jd. *sānān*, *stískat*, prez. 1. jd. *stískan*, *ščípat* / *štípat*, prez. 1. jd. *ščîpān* / *štîpān*).

U prezentu i imperativu naglasak se prenosi na proklitike, npr. imp. niječ. *nè pītāj*, *nè pārāj*, prez. 1. jd. *nè stískān*, *nè lītān*.

Naglasna paradigma C glagola 4. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>kòpān</i>	-	m.r.	<i>köpā</i>
2. jd.	<i>kòpāš</i>	<i>kòpāj</i>	ž.r.	<i>kòpala</i>
3. jd.	<i>kòpā</i>	-	sr.r.	<i>kòpalo</i>
1. mn.	<i>kòpāmo</i>	<i>kòpājmo</i>	m.r.	<i>kòpali</i>
2. mn.	<i>kòpāte</i>	<i>kòpājte</i>	ž.r.	<i>kòpale</i>
3. mn.	<i>kòpājū</i>	-	sr.r.	<i>kòpala</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *bācat, bālat* 'plesati', *blīstat, bīzrat, cvītat, čepīkat, čēšlat, čūpat, dēblat* (se), *divlat, fālisat, glāsat* (se), *gomīlat, grānat, gūtat, jāčat, jurišat, igrat, imat, klūpat* 'slagati vunu u klupko', *kòmadat, kòpat, kòpčat, kòracat, kīcat, krivūdat, listat, mīmlat, malāksat, mōtat, muļat, nabāsat, obēcat, olākšat, omēkšat, pētlat, pišat, račūnat, sēdlat, smēkšat, vālat, vēslat, vinčat, vōnat*.

U glagola 4. razreda IV. vrste u n.p. C nalazimo uzlazne naglaske u čitavoj paradigmi, osim u glagolskom pridjevu radnom muškog roda, gdje nalazimo silazne naglaske. Preskakanje na proklitike nije zabilježeno. Kad su prefigurani, naglasak je u gl. pr. r. pomaknut na prvi slog (n.p. B), npr. *iskòpat, ĩskopā, ĩskopāla* (uz rjeđe *iskòpala*), *raskomādat*, gl. pr. r. ž.r. jd. *rāskomadāla* (uz rjeđe *raskomādala*).

Glagol *klūpat* 'slagati vunu u klupko' ima paradigmu: prez. jd. 1. *klūpān*, niječ. *ne klūpān*, 2. *klūpāš*, 3. *klūpā*, mn. 1. *klūpāmo*, 2. *klūpāte*, 3. *klūpājū*, gl. pr. r. m.r. *klūpā*, ž.r. *klūpala*, sr.r. *klūpalo*, imp. *klūpāj*, aor. jd. 1. *klūpa*, 2. i 3. *klūpā*, mn. 1. *klūpasmō*, 2. *klūpaste*, 3. *klūpašē*.

Glagol *imat* nalazimo u dvostrukim oblicima te ga možemo označiti kao tip C/A: prez. jd. 1. *imān / ĩmān*, 2. *imāš / ĩmāš*, 3. *imā / ĩmā*, mn. 1. *imāmo / ĩmāmo*, 2. *imāte / ĩmāte*, 3. *imājū / ĩmajū*, gl.pr.r. m.r. *imā / ĩmā*, ž.r. *imala*, sr.r. *imalo*, imp. *imāj / ĩmāj*, aor. jd. *imā*, mn. 1. *imasmo*, 2. *imaste*, 3. *imašē*. Niječni oblik *némat* u prezentu ima samo silazne naglaske te ga svrstavamo u n.p. B: prez. jd. 1. *nēmān*, 2. *nēmāš*, 3. *nēmā*, mn. 1. *nēmāmo*, 2. *nēmāte*, 3. *nēmājū*, gl. pr. r. *nēmā*, ž.r. *nēmala*, sr.r. *nēmalo*, imp. *nēmāj*, aor. jd. *néma*; mn. 1. *némasmo*, 2. *némaste*, 3. *némašē*.

Glagoli *fālisat, malāksat, račūnat* također pripadaju ovom konjugacijskom tipu:

- *fālisat se*, prez. jd. 1. *fālisān se*, niječ. *ne fālisān se*, 2. *fālisāš*, 3. *fālisā*, mn. 1. *fālisāmo*, 2. *fālisāte*, 3. *fālisājū*, gl. pr. r. m.r. *fālisā*, ž.r. *fālisala*, sr.r. *fālisalo*, imp. *fālisāj*,

- *malàksat*, prez. jd. 1. *malàksān*, niječ. *ne malàksān*, 2. *malàksāš*, 3. *malàksā*, mn. 1. *malàksāmo*, 2. *malàksāte*, 3. *malàksajū*, gl. pr. r. m.r. *malàksā*, ž.r. *malàksala*, sr.r. *malàksalo*, aor. jd. *mālaksā*, mn. 1. *malàksasmo*, 2. *malàksaste*, 3. *malàksašē*,

- *račūnat*, prez. jd. 1. *račūnān*, 2. *račūnāš*, 3. *račūnā*, mn. 1. *račūnāmo*, 2. *račūnāte*, 3. *račūnajū*, gl. pr. r. m.r. *račūnā*, ž.r. *račūnāla*, sr.r. *račūnālo*, imp. *račūnāj*, aor. jd. *račūnā*, mn. 1. *račūnasmo*, 2. *račūnaste*, 3. *račūnašē*.

d) Glagoli V. vrste

U V. vrstu u govoru Bitelića spadaju glagoli koji u infinitivu imaju *-ovat / -evat, -ivat* a prema prezentu smo ih razdvojili u dva razreda.

Glagoli 1. razreda V. vrste

Glagoli koji pripadaju 1. razredu V. vrste u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-ujēn*, 2. *-ujēš*, 3. *-ujē*, mn. 1. *-ujēmo*, 2. *-ujēte*, 3. *-ujū*, npr. *kupovat*, prez. jd. 1. *kūpujēn*, 2. *kūpujēš*, 3. *kūpujē*, mn. 1. *kūpujēmo*, 2. *kūpujēte*, 3. *kūpujē*, gl. pr. r. m.r. *kūpovā*, ž.r. *kūpovala*, sr.r. *kūpovalo*, imp. *kūpūj*.

Ti nastavci sudjeluju u tvorbi prezenta glagola *bičovat / bičevat, dodávat, cārovat / cārevat, kovat, školovat, pākovat, rādovat se, rātovat, spākovat, vīrovat*, prez. 1. jd *bičujēn, dōdājēn, kūjēn, škōlujēn, pākujēn, rādujēn, rātujēn, spākujēn, vīrujēn*.

Prva se skupina glagola konjugira po n.p. A. i n.p. B.

Naglasna paradigma A glagola 1. razreda V. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>vīrujēn</i>	-	m.r.	<i>vīrovā</i>
2. jd.	<i>vīrujēš</i>	<i>vīrūj</i>	ž.r.	<i>vīrovāla</i>
3. jd.	<i>vīrujē</i>	-	sr.r.	<i>vīrovālo</i>
1. mn.	<i>vīrujēmo</i>	<i>vīrūjmo</i>	m.r.	<i>vīrovāli</i>
2. mn.	<i>vīrujēte</i>	<i>vīrūjte</i>	ž.r.	<i>vīrovāle</i>
3. mn.	<i>vīrujū</i>	-	sr.r.	<i>vīrovāla</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *bičovat / bičevat, cärovat / cärevat, imenovat, jädikovat, kämenovat, kumovat, mäčovat / mäčevat se, milovat, nëgovat, päkovat, rädovat se, rätovat, späkovat, škölovat, vïrovat, zïmovat, žälovat se.*

U n.p. A glagola V. vrste naglasak je nepomičan, tj. uvijek je na istom slogu, i to kratkosilazni na prvom slogu u svim primjerima. Očekivano bilježimo prenošenje naglasaka na proklitike: prez. 1. jd. *nè bičujēn, nè carujēn, nè školujēn, nè pakujēn, nè radujēn se, nè ratujēn, nè spakujēn, nè virujēn.*

Svi se glagoli konjugiraju kao u gore navedenom primjeru.

Naglasna paradigma B glagola 1. razreda V. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	<i>kùpujēn</i>	-	m.r.	<i>kupòvā</i>
2. jd.	<i>kùpujēš</i>	<i>kùpūj</i>	ž.r.	<i>kupòvala</i>
3. jd.	<i>kùpujē</i>	-	sr.r.	<i>kupòvalo</i>
1. mn.	<i>kùpujēmo</i>	<i>kùpūjmo</i>	m.r.	<i>kupòvali</i>
2. mn.	<i>kùpujēte</i>	<i>kùpūjte</i>	ž.r.	<i>kupòvale</i>
3. mn.	<i>kùpujū</i>	-	sr.r.	<i>kupòvala</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *blagòvat, bolòvat, daròvat, gladòvat, kupòvat, miròvat, (p)sòvat, putòvat, si'lovat 'prisiljavati', štòvat, tugòvat.*

U n.p. B glagola V. vrste 1. razreda nalazimo uzlazne naglaske na prvom slogu u imperativu i prezentu, a u infinitivu i glagolskom pridjevu radnom uzlazne naglaske na središnjem slogu. Nije zabilježeno preskakanje na proklitike.

Glagolski pridjev radni može se u glagola *daròvat, gladòvat, kupòvat, miròvat, (p)sòvat, putòvat, si'lovat 'prisiljavati'*, ostvariti i po obrascu n.p. A, npr. *kùpovā, kùpovāla, kùpovālo*, pa te glagole možemo označiti kao tip B-A/B.

Svi navedeni glagoli su nesvršeni te prema tome nemaju aorist.

Glagoli 2. razreda V. vrste

Glagoli koji pripadaju 2. razredu V. vrste u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-ivān*, 2. *-ivāš*, 3. *-ivā*, mn. 1. *-ivāmo*, 2. *-ivāte*, 3. *-ivajū*, npr. *dobacívat*, prez. jd. 1. *dobàcīvān*, 2. *dobàcīvāš*, 3. *dobàcīvā*, mn. 1. *dobàcīvāmo*, 2. *dobàcīvāte*, 3. *dobacívajū*, gl. pr. r. m.r. *dobacívā*, ž.r. *dobacívala*, sr.r. *dobacívalo*, imp. *dobàcīvāj*.

Glagoli *dopisívat*, *isključívat*, *odlučívat*, *poštívát*, *zaľublívát* u prezentu imaju takve prezentske nastavke, npr. prez. 1. jd. *dopisīvān*, *isključīvān*, *odlùčīvān*, *pòštīvān*, *zaľublīvān*.

Svi se glagoli mijenjaju po n.p. B.

Naglasna paradigma B glagola 2. razreda V. vrste:

PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd. <i>pòštīvān</i>	-	m.r.	<i>poštívā</i>
2. jd. <i>pòštīvāš</i>	<i>pòštīvāj</i>	ž.r.	<i>poštívala</i>
3. jd. <i>pòštīvā</i>	-	sr.r.	<i>poštívalo</i>
1. mn. <i>pòštīvāmo</i>	<i>pòštīvājmo</i>	m.r.	<i>poštívali</i>
2. mn. <i>pòštīvāte</i>	<i>pòštīvājte</i>	ž.r.	<i>poštívale</i>
3. mn. <i>pòštīvajū</i>	-	sr.r.	<i>poštívala</i>

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *dobacívat*, *dopisívat*, *dosažívát*, *isključívat*, *odlučívat*, *poštívát*, *zaľublívát*.

U n.p. B V. vrste nalazimo glagole koji imaju dugouzlazne naglaske na središnjim slogovima. U paradigmi se taj naglasak pomiče za jedno mjesto ka početku riječi, a na njegovu mjestu ostaje zanaglasna duljina. Kod glagola *poštívát* naglasak je na prvom slogu u paradigmi, a kod ostalih se povlači na prethodni slog. Prelazak naglasaka na proklitike nije potvrđen. Paradigme tih glagola:

- *dopisívat*, prez. jd. 1. *dopisīvān*, 2. *dopisīvāš*, 3. *dopisīvā*, mn. 1. *dopisīvāmo*, 2. *dopisīvāte*, 3. *dopisīvāju*, gl. pr. r. m.r. *dopisívā*, ž.r. *dopisívala*, sr.r. *dopisívalo*, imp. *dopisīvāj*;

- *isključívat*, prez. jd. 1. *isključīvān*, 2. *isključīvāš*, 3. *isključīvā*, mn. 1. *isključīvāmo*, 2. *isključīvāte*, 3. *isključīvāju*, gl. pr. r. m.r. *isključívā*, ž.r. *isključívala*, sr.r. *isključívalo*, imp. *isključīvāj*;

- *odlučivat*, prez. jd. 1. *odlùčīvān*, 2. *odlùčīvāš*, 3. *odlùčīvā*, mn. 1. *odlùčīvāmo*, 2. *odlùčīvāte*, 3. *odlùčīvāju*, gl. pr. r. m.r. *odlučívā*, ž.r. *odlučívāla*, sr.r. *odlučívālo*, imp. *odlùčīvāj*;

- *zaľubľivat se*, prez. jd. 1. *zaľubľīvān* 2. *zaľubľīvāš*, 3. *zaľubľīvā*, mn. 1. *zaľubľīvāmo*, 2. *zaľubľīvāte*, 3. *zaľubľīvajū*, gl. pr. r. m.r. *zaľubľívā*, ž.r. *zaľubľívāla*, sr.r. *zaľubľívālo*, imp. *zaľubľīvāj*.

8.) Zaključci o glagolima

U glagolskom sustavu zabilježili smo djelomično čuvanje arhaičnih značajki poput aorista, koji je u govoru vrlo često u upotrebi, te oblika za glagolski prilog prošli na *-v*.

Paradigmatska analiza napravljena je po glagolskim vrstama, koje su preuzete iz Akademijine gramatike i prilagođene opisu govora Bitelića. Prema tome, glagole smo podijelili na pet vrsta, a I., IV. i V. dodatno su podijeljene na razrede (I. na šest, IV. na četiri, a V. na dva razreda).

Naglasne paradigme glagola razlikuju se od naglasnih paradigmi imenica i pridjeva po tome što je n.p. C glagola nepomična, a n.p. C imenica pomična paradigma. S druge strane, n.p. B imenica nepomična je u imenica, a pomična u glagola.

U n.p. A bilježimo u većini slučajeva primjere s kratkosilaznim na prvom slogu osnove neprefigiranih glagola, odnosno s kratkouzlaznim na prvom slogu prefigiranih glagola, i to u čitavoj paradigmi. Silazni se prenosi na proklitike, a uzlazni ne.

U n.p. B bilježimo prenošenje na proklitike u prezentu u kojemu nalazimo silazne naglaske, kao i u imperativu, dok su infinitiv i glagolski pridjev radni naglašeni uzlaznim naglascima vezanima za kraj osnove. Također, zabilježeno je preskakanje naglasaka na proklitike u glagola I. vrste.

N.p. C je glagolska nepomična paradigma, no zamjetno je djelomično čuvanje pomičnosti u glagolskim pridjevima glagola 4. razreda IV. vrste kada se oblici za muški rod razlikuju od oblika za srednji i ženski.

III.2.2.6. Nepromjenjive riječi

Nepromjenjive vrste riječi su prilozi, prijedlozi, veznici, uzvici i čestice. U nastavku ćemo pregledati njihove najvažnije značajke u govoru Bitelića.

1.) Prilozi

Prilozi ili adverbi su nepromjenjiva vrsta riječi koja pobliže označava neku glagolsku radnju, npr. *dòbro vòzì*. Mogu stajati i iz pridjev, npr. *jâko zanimljiv*, ili uz drugi prilog, npr. *prîčã dõsta brzo*, ili uz (glagolsku imenicu) koja označava radnju, npr. *skrètãne lîvo*.

Prilozi se mogu promatrati i kao djelomično promjenjive riječi, jer se prilozi načina mogu komparirati ili stupnjevati slično pridjevima, npr. *dòbro – bõļē – nâjboļē, lãko – lãkšē, nâjlakšē*. Kao i pridjevi, i prilozi koji imaju apsolutno značenje u govoru Bitelića redovno imaju superlativ, npr. *nâjprvõ / nâjprvõ, nâjzãdnē / nâjzãdnē*. S obzirom da su komparativ i superlativ priloga oblikom isti komparativu i superlativu priloga, ne možemo sa sigurnošću utvrditi jesu li nastali konverzijom. Ipak, u govoru Bitelića pridjevi i prilozi mogu se razlikovati samo po naglasku, npr. prid. sr.r. jd. neod. *těško*, odr. *těškõ*, pril. *těško*.

Prilozi označavaju okolnosti vršenja glagolske radnje pa se prema značenju dijele na:

- mjesne (npr. *sprîda, vâni / vãnka, zãda, õzãda*),
- vremenske (npr. *čēsto, dãnas, dãvno, rîtko, sũtra*),
- načinske (npr. *brzo, blãgo, jēdva, tēško, vēselo*),
- uzročne (npr. *stõga*);
- količinske (*dõsta, jõš, mãlo, zèru* 'malo'²⁵⁴).

U govoru Bitelića količinski prilozi mogu biti i *čũdo, mãsu, pũno* 'mnogo', *věcē* 'više'. Prilozi mogu imati i značenje vjerojatnosti, pretpostavke ili sumnje, npr. *biće, mõžda, nãvodno, tõbože / tõboš, vãlda*.

Prilozi i priloške zamjenice mogu dobiti navezak *n* ako završavaju dugim samoglasnikom, npr. *kãdãn, õklēn* 'odakle', *õvdãn* 'ovuda', *põslīn* 'poslije', *sãdãn, tũdãn*,

---

²⁵⁴ Taj turcizam se može ostvariti i kao *zèro, zèra*. U izvedenicama tvorenima od te osnove nalazimo deminutiv *zèrcu*, a prilog *ìzerē* 'iti malo' uvijek završava vokalom *-ē*.

òvdalēn, dóklēn. Takvi primjeri potvrđeni su i bez naveska: *kādā, òklē*'odakle', *òvdā, òndā*,²⁵⁵ *pòslī, sādā, tùdā, òvdalē, dóklē*.

Kod priloga bilježimo dosljedno provedene fonološke promjene, pa tako promjena kratkih nenaglašenih samoglasnika zahvaća priloge poput *odávno* : *odávna, ùjtro* : *ùjtra*. Suglasnička značajka izostanka *h* vidljiva je u priloga poput *òdmā, nāmā* (ta dva priloga najčešće dolaze zajedno: *òdmā nāmā*). Također, dosljedno se provodi obezvučenje posljednjih zvučnih suglasnika ako dolazi do eliminacije samoglasnika, npr. *tòbože* > *tòbož* > *tòboš*.

2.) Prijedlozi

Prijedlozi ili prepozicije su pomoćne ili gramatičke nepromjenjive riječi koje izriču međusobni odnos predmeta ili radnji izraženih punoznačnom riječju uz koju stoje, npr. *pròšā mīmo mēne* ('pokraj mene'), *prīčā ò sebi, mīslī ná me*. U svezama prijedloga i imenica dolazi do fonoloških promjena (v. III.1. *Fonologija*): jednačenja po zvučnosti (npr. *bèž tebe* > *bès tebe, priđ škōlu* > *prīt škōlu*) i mjestu tvorbe (npr. *s níma* > *š níma, s četri žēne* > *š četri žēne*), ispadanja suglasnika (npr. *īspriđ kùcē* > *ispri kucē, od dīda* > *ò dida*) ili redukcija samoglasnika (npr. *měžu* > *měž, ràdi* > *rād*), kao i do promjena naglasaka (npr. *nà mene* > *ná me*).

S prijedlozima dolaze svi padeži osim nominativa i vokativa. Lokativ uvijek dolazi s prijedlogom, dativ vrlo rijetko, a genitiv i instrumental često. Prijedlozi su proklitike te na njih prelazi naglasak, kao prenošenje (rezultat kratkouzlazni) ili preskakanje (kratkosilazni), što velikim dijelom ovisi kojoj naglasnoj paradigmi imenice uz koje prijedlog dolazi pripadaju (prenošenje je karakteristika n.p. A, a preskakanje n.p. C imenica i n.p. B glagola, v. III.2.2.1. *Imenice* i III.2.2.5. *Glagoli*).

Prijedlozi koji u govoru Bitelića dolaze uz genitiv: *bez*²⁵⁶ (npr. *bèž mene, bès tebe, bližē* (npr. *bližē cèstē*), *do* (npr. *dò kraja, dò néga*), *iz* (npr. *is Sína, iz glávē*), *iza* (npr. *iza brīga, izà mene*), *kođ* (npr. *kòd néga, kòt štalē*), *kraj* (npr. *krāj nívē, krāj mosta*), *ođ* (npr. *òd oka, òt sebe, ò tebe*), *oko* (npr. *okò kucē, okò mene*), *pòslīn / pòslī / posli* (npr. *pòslīn srīde, posli vās*), *prije / prije* (npr. *prije níē, prije pétka*), *priko* (npr. *priko vòdē, priko mosta, priko níē*), *pòput* (rijetko, percipira se kao knjiški govor; npr. *pòput mēne, pòput sīnē*), *rād / ràdi*

²⁵⁵ U govoru najstarije generacije može se čuti i *ùndāk*, s naveskom -k.

²⁵⁶ U govoru najstarijih dolazi i oblik *brez*.

(npr. *ràdi mēne, rađ tòga*), *s / sa* (npr. *sä brda / z břda, š něga, s gòrē*), *spram* (npr. *spram púta, spràm ně*), *nákon / năkon* (npr. *nákon toga, năkon sùbotē*), *u* (npr. *ù mene, ù nās*), *üoči* (npr. *üoči Bòžića, üoči Góspē*), *vjšē / viš* (npr. *vjšē něga, viš zřda*). Napominjemo da prijedlog *od* dolazi i u genitivnim oblicima koji označavaju posvojnost, npr. *òđ ćacē* (v. III.3. Sintaksa).

Uz dativ prijedlozi dolaze vrlo rijetko, no zabilježili smo sljedeće: *k / ka* (npr. *k óvcan, ka nívi*), *üsprkos* (rijetko, npr. *üsprkos tòme*), *ünatoč* (npr. *ünatoč tòme*). Prijedlog *k* može izostati, npr. *ka grădu, grădu* (v. III.3. Sintaksa).

Prijedlozi koji u govoru Bitelića dolaze s akuzativom: *kroz / kroza* (npr. *kröz směj, krözā n, kròs suze*), *na* (npr. *nà krov, nă misēc, na sèstru, ná me*), *o* (npr. *ò tō, ò stō, ò glāvu*), *po* (npr. *pò mene, pó me, po život*), *pođ / poda* (npr. *pòd noge, pòd glāvu, pòt sukñu, pòdā se*), *prid* (npr. *prít čòvika, prřd mōre, prřd nū*), *u* (npr. *ü srce, ü ruku, ù rame*), *uz / uza* (npr. *us krèvet, ùz nū, uzā skale*), *za* (npr. *zà sriću, ză kosu, ză dān, zâ n*).

Prijedlozi koji dolaze s lokativom u govoru Bitelića su: *na* (npr. *na kvásu, na glávi, na kròvu, nă íemu*), *o* (npr. *ò babi, o žèni, o grădu*), *prěma* (npr. *prema mēni, prema sèlu, prěma kúci*), *pri* (npr. *pri rúci, pri nòzi*), *po* (npr. *po svítu, po grădu, po vòdi*), *u* (npr. *ù sebi, u slućaju, ü brdu*).

Prijedlozi s instrumentalom u govoru Bitelića su: *měžu* (npr. *měžu žènan / žènama(n), mež níman*), *s / sa* (npr. *s mäterōn, sà babōn, š nín, z brăton*), *pođ / poda* (npr. *pod nògōn, pot kròvon, pòd moston, pòda mnōn*), *prid / prida* (npr. *prřd menōn / prřda mnōn, prřd stàzon, prřt kućōn, pri tebōn*), *za* (npr. *zà kruvon, ză sebōn, za žènōn*). I uz instrumental koji označava sredstvo dolazi prijedlog *s*, npr. *s àuton, s lòpatōn, s mòtikōn*. Prijedlog *s* umeće se u zamjenice, npr. I jd. *nř s kīn, ně s kīn* (v. III.3. Sintaksa). Uz napomene o prijedlozima koji dolaze s instrumentalom važno je spomenuti da nalazimo i razvoj prijedloga *sq > su (uz dubletno *sa / s < *sь*), najčešće uz brojeve i zamjenice: *sü trř* (pored *să trř*), *sù kīn* (pored *s kīn*), *sù čřn* (pored *š čřn*).

Iz primjera je vidljivo da prijedlozi imaju naglašene i nenaglašene varijante te da dolaze s alofonskim (ili alomorfskim) realizacijama u sandhi pozicijama.

3.) Veznici

Veznici ili konjunkcije su nepromjenjive gramatičke riječi koje povezuju riječi ili rečenice i surečenice. Prema tome dolaze li u nezavisnim ili zavisnim rečenicama razlikuju se nezavisni (usporedni, koordinativni) i zavisni (subordinativni) veznici.

Navodimo nezavisne veznike zabilježene u govoru Bitelića: *a, àli / àli / al, i, ili / ili / il / òli, òsim, òsim šta, neg / nègo, ni, niti, pa, sàmo, sàmo šta, te / ter, već / vej*. Dio nezavisnih veznika (npr. *i, ili, ni, niti, pa, te*) ne povezuje samo surečenice nego i pojedine riječi, npr. *brät i sèstra, ni jã ni tī, dēsno pa līvo*. Kao što je vidljivo iz gornjih primjera, moguć je i prelazak naglaska na vezničke proklitike. Kao suprotni veznik najčešće je u upotrebi veznik *već*, a veznik *nègo* dolazi rjeđe, i to uglavnom u apokopiranom obliku *neg*, npr. *nije pět vej šest*.

Zavisni veznici povezuju zavisnosložene rečenice i izriču odnos zavisnosti između surečenica. Iz govora Bitelića navodimo: *àko / àko / ak, čm̄, da, dàklē / dàklēn, dök, jer / jel / jërbo* (s naveskom *bo*), *kâ / ko 'kao',²⁵⁷ kađ / kadli, kàko, màkar, neg / nègo, nèka, pòšto, zàto šta*. Zavisni veznici većinom ne povezuju pojedine riječi, osim u pojedinim kontekstima, npr. *jèdna kâ nijèdna*.

Razlika između zavisnih i nezavisnih veznika nije točno određena, nego neki veznici mogu imati i zavisnu i nezavisnu funkciju, npr. *već, neg / nègo*. Osim toga, druge vrste riječi mogu imati vezničku ulogu, primjerice upitno-odnosne zamjenice (i to imeničke, npr. *kò, štã*; zatim pridjevske, npr. *kòjī, čjī, kàkāv, kòlkī*; te priloške *dī, kùđ, kãđ, kàko*) ili prilozi (npr. *dókle, dótle*).

---

²⁵⁷ Veznik *kâ 'kao'* može se ostvariti i kao *kī, kû*, npr. *Cùre ódajū ki ì mī! || Kû da si znâ!*

4.) Čestice

Čestice, partikule ili riječce nepromjenjive su riječi koje služe za oblikovanje rečeničnog ustrojstva, isticanje ili promjenu značenja pojedinih riječi uz koje stoje. Prema tome govorimo o upitnim česticama (*li, əl, zər*), potvrdnim i niječnim česticama (*dä* i *nə*), te česticama koje služe za isticanje (*bär, bəš, bəme, čak, göđ, mə, takóžer, tə*), za ukazivanje (*əvo, ətə, ənə, nü*). Podjela nije apsolutna i ne obuhvaća sve čestice. Primjerice, čestica *nəka / nek* služi u tvorbi imperativa. Vrlo je frekventna čestica *nü* u značenju 'vidi', ali može biti i semantički prazna, tj. koristiti se kao poštapalica, npr. *nü ga, nü pása : Nü, da ti rēčen*.

Upitna čestica *li* metatezom prelazi ispred nastavka glagola te postaje infiks u upitnim oblicima za 1. i 2. lice množine prezenta, npr. prez. 1. mn. *ócelimo*, 2. mn. *imālite* (< *imāte li*), *ižēlite* (< *ižete li*). Ta je pojava češća u neformalnoj komunikaciji, posebno u govornika srednje i stare generacije.

Čestica *da* tvorbeno je plodna i slaganjem sa zamjenicama *štä* i *küđ* daje potvrdne čestice koje imaju nijansu slaganja koje se podrazumijeva: *dāšta, dākuće* 'dakako'. U takvoj tvorbi sudjeluju i druge vrste riječi, npr. *dabəme*.

Čestica *se*, osim u tvorbi povratnih glagola, dolazi u bezličnim konstrukcijama uz glagole u 3. licu jednine kojima se izriče želja, volja ili potreba. Osoba na koju se odnosi radnja označena je daljim objektom, tj. imenicom ili zamjenicom u dativu, npr. *jīdē mi se júva, pīvā mu se, nə pīšē ti se dōbro*. Imenice i naglašene zamjenice obično dolaze ispred takvih glagola, a enklitičke zamjenice nakon, npr. *Ívanu se spāvā : spāvā mi se, úñman se nə rādī : nə rādī in se*.

Razmjerno često u upotrebi je čestica *nä* u značenju 'izvoli, uzmi'.

5.) Usklici

Usklici ili uzvici su vrsta nepromjenjivih riječi koje nemaju logičkoga značenja nego služe za izricanje osjećaja, raspoloženja, dozivanje, poticanje, pozdravljanje ili oponašanje prirodnih zvukova (onomatopejske riječi). Samoglasnici jednosložnih usklika često su nazalizirani (v. *III.3.1. Vokalizam*). Izdvajamo one koji su posuđeni: *Àdio!* || *Sùper!* || *Brâvo!*

Usklici koji se koriste kao pozdravi u govoru Bitelića mogu se izgovoriti i tako da se naglasak prenese na zadnji slog prve riječi, tj. ona poprima karakteristike proklitike, npr. *dobró jutro, dobrà večēr*. U protivnom se također izgovaraju kao jedna fonetska riječ, no naglasak nije prenesen, npr. *dobro jütro, dobra večēr*.

Mlađi govornici koriste uzvike *Zákon! Lùđlo!* koji su nastali konverzijom od domaćih riječi. Većinom imaju značenje pozitivnih konotacija. Mogu se koristiti i sarkastično, pri čemu imaju suprotno (negativno) značenje.

6.) Zaključci o nepromjenjivim riječima

Nepromjenjive riječi u govoru Bitelića pokazuju karakteristike novoštokavskih ikavskih govora, od kojih se razlikuju po fonološkim značajkama (primjerice obezvučenje finalnih suglasnika).

U podjeli se ističu prilozi, i to načinski, jer imaju sposobnost komparacije, odnosno razlikuju oblike za pozitiv, komparativ i superlativ. Osim toga, prilozi se od neodređenih pridjeva srednjeg roda razlikuju po tom što imaju arhaičniji naglasak.

Prijedlozi su opisani prema padežima s kojima su potvrđeni, pri čemu se dosljedno provode prenošenje i preskakanje naglaska na prijedloge u proklitičkim pozicijama. Prijedlozi redovno dolaze uz posvojne genitive i instrumentale koji označavaju sredstvo.

U opisu veznika, koje smo okvirno podijelili na nezavisne i zavisne, zabilježili smo čestu pojavu apokope odnosno eliminacije finalnog samoglasnika. Kao i veznici, usklici i čestice također mogu preuzeti naglasak ako dolaze u proklitičkoj poziciji.

III.3. Bilješke o sintaksi

Sintaksa se u ovome radu promatra u dijalektološkom smislu, dakle, navode se kategorije koje su važne s dijalektološke točke gledišta, i to one najizrazitije.²⁵⁸ U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije opaske o sintaksi donose samo Šimundić (1971: 184–201) i Lisac (2003: 58).

III.3.1. Sintaksa padeža

U sintaksi padeža opisujemo pojedine dijalektološke značajke vezane uz padeže imenica, pridjeva i zamjenica. Zajedno se opisuju nominativ i vokativ te akuzativ i lokativ, a genitiv, dativ i instrumental promatraju se zasebno.

1.) Nominativ i vokativ

U govoru Bitelića, ali i općenito u novoštokavskim ikavskim govorima (v. Lisac 2003: 58) na mjestu nominativa, odnosno u ulozi subjekta, može stajati vokativ, koji je također nezavisni padež, npr. *gōnī Īvane zà nīn* (prez.), *nōsi dīko di trībā* (imp. u značenju prošlosti).

Ta je značajka potvrđena u prepričavanju, no ipak mnogo rjeđe no druge sintaktičke značajke. Povezana je s pripovjedačkim imperativom, koji se vrlo frekventno (i to frekventnije u govoru zrelog i starog stanovništva) koristi u izricanju prošlosti (v. III.3.2. *Sintaksa glagola*).

---

²⁵⁸ Podrobna analiza sintakse bila bi disertacija za sebe pa smo se u ovom radu zadržali na sintaksi oblika, a sintaksu rečenica bilo bi korisno detaljnije obraditi u budućim istraživanjima.

2.) Genitiv

Posvojni genitiv redovno dolazi s prijedlogom *ođ*, koji se može realizirati i kao *ot* ili *o* ako dolazi do jednačenja po zvučnosti ili gubljenja suglasnika, *vráta ođ àuta, vráta ò crkvē, àuto ò cácé, gǎće òt t' tē* 'hlače, donji dio trenirke'.

Uz genitiv često dolazi prijedlog *u*, npr. *ù nās* 'na ovom području', *ù mene, ù tebe*.

Nenaglašeni oblik za genitiv lične zamjenice *on* može imati ulogu čestice, npr. *dòbro ga tí mǐslǐš* || *ěto tí ga žâvle!* || *znâš krozsvè g^a já znân i prǐje* ||

U sintaksi novoštokavskih ikavskih govora proširene su genitivne sintagme u ulози bližeg objekta uz prijelazne glagole, npr. *dònio je sòka, pijēn ràkijē, uštédio nõvácā*. Uz negirane glagole nalazimo slavenski genitiv: npr. *nije ùpāntio ràta, nije pǐo pívē, nije ìla púrē*.

Genitiv u ulози bližeg objekta nalazimo i uz glagole govorenja ili mišljenja, a u ponekim primjerima mogu doći i uz prijelazne glagole općenito *pītāj mǎterē, pòslušāj žènē*, većinom u imenica koje znače 'živo'. To se primjenjuje i na imenice m.r. koje se sklanjaju po *e*-vrsti, npr. *pītāj Jérkē, slūšāj Ívē* i sl. To bi moglo značiti da se i u imenica ženskog roda nalaze različite deklinacije s obzirom na kategoriju živosti. Moguće je da se radi o poopćavanju pri čemu je genitiv dominantan padež (slično kao akuzativ u torlačkom narječju²⁵⁹) ili da je ova značajka u potpunosti uvjetovana rekcijom glagola. U budućim istraživanjima vrijedilo bi ju detaljnije promotriti.

---

²⁵⁹ U torlačkom narječju akuzativ je postao opći padež (usp. Lisac 2003: 145), no ta je pojava nešto drugačija jer je upotreba genitiva određena glagolskim upravljanjem, za razliku od istočnoštokavskih govora.

3.) Dativ

Uz dativ može nestati prijedlog *k*, *ĭžũ Cètini*, *ĭžē mǎgarādīn*, no može se i ostvariti u istim primjerima i u istih govornika. To je sintaktička slobodna varijacija.

Uz glagol *lǎgat* i njegove izvedenice *slǎgat*, *izlǎgat*, dolazi dalji objekt u dativu, a ne u očekivanom genitivu, npr. *ne lǎž' mi* || *izlǎgāla mi svègā ĭ svačega* || *slǎgā ti je*. Promjena je vjerojatno motivirana analogijom prema glagolima govorenja uz koje dolazi dalji objekt u dativu *rèci mi* || *kázala mu je* || *sīd dē da ti isripòv' dīn*.

Čest je posvojni dativ koji je izražen u enklitičkim zamjenicama koje dolaze nakon riječi, npr. *brāt mu* 'njegov brat', *mātēr mi* 'moja mati'.

Zamjenica *ti* u svom dativnom enklitičkom obliku može imati ulogu čestice: *Ōndā ti bi dōl' dōšlo*. || *Stārī b' ti ĭūdi ùvečē ĭmal' sílo*. || *tō ti bùdē kâ mālā piramīda*

4.) Akuzativ i lokativ

Osobitost akuzativa koji uz glagole govorenja dolazi u istom obliku kao genitiv već smo spomenuli pri analizi genitiva. Napominjemo da dolazi u sva tri roda.

Lokativ nema posebnih dijalektoloških odlika, tj. uvijek dolazi s prijedlozima i u funkcijama koje ima i u standardnome jeziku. Nije posvjedočena zamjena lokativa akuzativom kakva je zabilježena u priobalnim govorima (usp. Lisac 2009: 16), npr. *bĭja san u Split* (umjesto *bĭja san u Splitu*), *bĭli smo na Rĭvu* (umjesto *bĭli smo na Rĭvi*).²⁶⁰ Takvi primjeri u govoru Bitelića nisu potvrđeni, iako nakon redukcije kratkih nenaglašenih samoglasnika mogu biti oblikom isti, ali se naglasno razlikuju, npr. *ĭšā san ù Split* : *bĭo san ù Split'*, *ĭšā san u Split* : *bĭo san u Split'*.

---

²⁶⁰ Primjeri su iz govora Splita (moja građa).

4.) Instrumental

U govoru Bitelića potvrđena je česta upotreba prijedložnog instrumentala i kada označava sredstvo, npr. *gōnīn s trǎktōron // pīšēn s òlovkōn // ižēn s àuton // kōpā se s lōpatōn*. To je značajka koja nije potvrđena samo u novoštokavskim ikavskim govorima, nego je česta i u čakavskim, i u kajkavskim i u staroštokavskim dijalektima, kao i u gradskim govorima.

U novoštokavskim ikavskim govorima potvrđena je u govorima Imotske krajine i Bekije (Šimundić 1971: 191). U govorima Bačkih Bunjevaca potvrđeno je gubljenje prijedloga uz instrumental društva, *živi māmōm* 'živi s mamom', no to nije značajka novoštokavskih ikavskih govora, nego istočnoštokavskih dijalekata (i primjerice u istočnobosanskom dijalektu, koji je zapadnoštokavski). Tako je primjerice u i staroštokavskom govoru Hrvata u Rekašu u Rumunjskoj (u blizini Temišvara, a ne među Karaševcima), prema mojoj građi iz studenog 2008., npr. *sēdim Īvulom* 'sjedim s Ivulom {< Ivan}', u kojemu uz instrumental društva uvijek dolazi bez prijedloga, a instrumental sredstva uvijek dolazi s prijedlogom *s / sa / š / ž*, te možemo reći da se upotreba zamijenila.

5.) Jedninsko-množinske varijacije

Zabilježeni su i oblici metonimije, u kojima se koristi jedninski oblik za množinsko značenje, no ipak vrlo rijetko, npr. *dōžē Švábo* 'dođu Nijemci', kakve bilježi Šimundić (1971: 171) u govorima Imotske krajine i Bekije. S obzirom da je njegova građa stara gotovo pola stoljeća, možemo pretpostaviti da je takva upotreba bila češća u govoru Bitelića u vremenu kada je njegovo istraživanje provedeno. Zabilježeni su primjeri poput *tākō j ūn živio* 'tako su tada živjeli' || *Nije mōgā òpstat òd leda*. 'nisu mogli opstati od hladnoće'.

Moguća je i pojava jedninskih glagolskih oblika uz imenice u množini, npr. *Pūno rècmo nāšī lūdī po Dàlmāčⁱji nīj ìmalo vòdē, dogònlo b gñīlu, nabíjalo, da mòre ùvatt, prižívt i tō*.

III.3.2. Sintaksa glagola

U sintaksi glagola daje se pregled glagolskih oblika kojima se prepričava prošla radnja, i to pripovjedačkog imperativa, pripovjedačkog prezenta i pripovjedačkog kondicionala. Opisuju se glagolske konstrukcije sastavljene od prijedloga *za* i infinitiva te pojave koje zahvaćaju enklitike.

1.) Prepričavanje prošle radnje

U govoru Bitelića potvrđena su tri dodatna načina prepričavanja prošle radnje, uz korišćenje oblika u perfektu, aoristu i pluskvamperfektu. Oblici koji se u promotrenom govoru mogu javiti u prepričavanju su imperativ, prezent i kondicional I. te perfekt s gl. pr. r. u srednjem rodu, koji se koristi za izricanje radnje kojoj se ne zna subjekt.

a) Pripovjedački imperativ

Vrlo često je u upotrebi i pripovjedački imperativ kojim se prepričava dinamična radnja koja se odvila u prošlosti: *Pa kùp, kòsi, gräbi, "ôdäj (...) mägarāđ tòvar¹, vřš², svē se rádlo. Óde gúmla t ěvo prít kćōn, ündā kòña ùjtí, vřš šèncu, réđ mî žènsk¹ ē žīto, pa ünli b, gònlo se, krüy se küvā i púra se küvala.*

b) Pripovjedački prezent

Koristi se i pripovjedački prezent koji ima značenje prošlosti, odnosno, ne označava sadašnjost nego ga nalazimo i kada glagol opisuje radnju koja se odvijala i ponavljala u prošlosti. Iz konteksta se vidi da se radi o prošlom vremenu, npr. *Öndā s träktoron i ùzorēš i dòtrāš, i öndā se vřla öñā šèncā, nīje bílo kōmbāja. || Pòsādī se öñōn sijačcōn i öndā kāsniĵē kad nīknē, mălo prôžēš fr¹ézōn i dòbro. || nā Vrdov^u nàpravī kùću i öndā nàpravī krèvet. Mètnē čètr stúpa i ôvce ĩspot, kòze.* U prvom primjeru su, dakle, dva glagola u perfektu i dva u prezentu, a svi označavaju radnje koje su se odvijale u prošlosti.

c) Pripovjedački kondicional

Za prepričavanje prošle radnje koja se ponavljala koristi se i kondicional: *Stârî b' ti lûdi ùvečē ìmal' sílo. Žène bi ìmale sílo, cùre bi ìmale svòje sílo. || Bili u zvonárîn bàba, dît, zvòna vîsē, trčē, mlâdā, mlâdî... Òbūkl' b se ù onū svàskū ròb". || òndā b s tō pòčēlo otkopávat || ...vādli b plòče, pa góñalo b tō na màgarādîn, kòñîn, pa na samàr'ci, pa dogònlo bi tàmo d'ce bît kùca, pa drügî bi rádli kùcu, rècmo zízali, pa kòpali, krēsali kàmēne i tō, p^a òndā b' trēcî pálli kláč'nu. U posljednjem primjeru je vidljiva i pojava polisindetona, tj. nizanja veznika bez prave vezničke funkcije, pa bismo mogli reći da u takvim i sličnim primjerima veznici postaju značenjski prazni.*

d) Perfekt s glagolskim pridjevom radnim u srednjem rodu

U govoru Bitelića često se za prepričavanje prošle radnje koristi (često pasivni) perfekt s glagolskim pridjevom radnim u srednjem rodu za radnju kojoj se ne zna subjekt ili koja ima više subjekata, npr. *pa ùnli b, gònlo se, krùγ se kùvā i púra se kùvala. || Četvrtkon se i nêdļon kùvalo! || A mônci, ka nìgdi nije rádlo, u pízdu mäternu, òndā ôdā, ôdā tàmo di s cùre. || nije bilo kòmbāja, nego se vřlo sa tråktōron i sa kòñîn || Mùčlo se svåkāko. || Īli kòlāč - ma tēško se tō i kùpovālo i ìmalo. Mālo se tō ìmalo, dûšo. || kùpovālo se mîsto, rádlo se kùće || rècmo òvāj tríbaló je nájmañe pedès lûdî da nàpravî tō zà msēc ì pō dánā.*

2.) Konstrukcije prijedloga za i infinitiva

Česte su i konstrukcije tipa *za* + infinitiv: *za žívit*, nastale vjerojatno pod utjecajem romanskih jezičnih sustava: talijanskoga jezika i mletačkoga dijalekta. Utjecaj romanskih jezika vidljiv je i u slaganju s glagolom *igrat*, koje redovno dolaze s prijedlogom *na* i genitivom, npr. *igrat nā karātā, igrat na balúna* 'nogomet'. U govoru Splita nalazimo sličnu pojavu, no imenica je u akuzativu, a ne u genitivu, kao u govorima okolice Sinja.

3.) Enklitike

Često dolazi do elipse nenaglašenog oblika nesvršenog prezenta pomoćnoga glagola *bīt* u perfektnim oblicima: *Băbē Pèŕ' šē, nēgovē băbē, nâjs'žā bīla pūra. || Bīli jáki.*

Čestica *li* vrlo često razdvaja osnovu riječi, najčešće glagola, npr. *imā li te* 'imate li', *vidī li te* 'vidite li'. Prijedlozi se također mogu umetnuti u osnovu, posebno osnovu zamjenica: *nī za šta, nē s kīn.*

U slobodnom govoru enklitike mogu doći na bilo koje mjesto u rečenici, osim na početak fonetske riječi, npr. *ōn se je sītio || òndā ti bi dōl' dōšlo || līpo san ti rēkla || Ōna nāstavī pa vār, vār, vār i òndā ka se dōbro j' svārī, ùndā nēzna nâjsložā. || Kađ tō svē se ùžārī, òndā se mēcé būs. || Tū t je se nāpravio līpo kòmīn, u cós' se je nāpravla stārīnskā pēc za pēc krūh, samúne, rēcno. || svē mór^ale s se kùce ukòpat ù zemļu.*

Primjeri u kojima enklitika dolazi između pridjeva i imenice vrlo su rijetki, npr. *mlādā je cūra išla...* Enklitike redovno dolaze nakon dviju naglašenih riječi, npr. *mlādā cūra je bīla u dućānu.*

Samoglasničke redukcije i alternacije vrlo često zahvaćaju i enklitike: *Kō j' tō sadio?*
|| *Kō c t kúp' māt!* || *svē t je túte* || *ōdā tāmō di s cūre* || *'A štā š u Sín'?* || *jā c tō līpo rasplēcat*
|| *òndā j' làkšē* || *Ma vrāga, ko da j làko ikom bilo!* || *Mājke m' mīlē!* || *Dōsta j' tōga i pòmīlo.*
|| *bāv'li s' se lūdi svācīn* || *tākō j ūn živio.*

III.3.3. Zaključci o sintaksi

S obzirom da se nismo zadržavali na analizi rečenica, o sintaksi možemo iznijeti tek načelne opaske.

U sintaksi novoštokavskih ikavskih govora proširene su genitivne sintagme u ulozi bližeg objekta uz prijelazne glagole, pronađene i u Biteliću. Isto vrijedi za pripovjedački imperativ, kondicional i prezent koji znače prošlost. Genitiv ima velik broj uloga i dolazi uz najveći broj prijedloga, a često i kao dopuna prijelaznim glagolima.

Zamjenice u dativu mogu biti i semantički prazne, ili mogu označavati pripadnost imenici iza koje stoje. U slobodnom govoru česta je elipsa glagola, a vrlo često nenaglašenih pomoćnih glagola, kojima se isto tako mogu gubiti ili reducirati i samoglasnici.

III.4. Pragmatika

Pragmatika ili teorija diskursa promatra jezik u kontekstu i kategorizira različite načine prilagodbe jezika govornoj situaciji. Prema tome, pragmatika je na granici *langue* i *parole*. U ovom poglavlju osvrnut ćemo se na različitu upotrebu jezika u različitim govornim situacijama i socijalnim kontekstima, u kojima riječi mogu imati različita značenja ili se mogu zamijeniti "prigodnijim" sinonimima. Stoga će ovo poglavlje nužno morati uključiti i analizu leksika u govoru Bitelića, da bismo mogli promotriti na kakav se način leksički fond koristi.

III.4.1. Leksik

Na leksičkoj razini posebno ćemo promotriti je spomenuti četiri skupine riječi posvjedočene u građi. Leksikološka svojstva poput homonimije, sinonimije, antonimije, polisemije i sl. nisu zasebno opisana, nego se spominju na mjestima na kojima su relevantna.

Prva skupina je intralingvalna odnosno unutar-dijalektna. Uključuje riječi domaćega podrijetla koje nisu potvrđene u standardnome jeziku (ili se u njemu rijetko koriste) i smatraju se dijalektalizmima. U tu smo skupinu uključili i riječi koje bismo, slijedom industrijalizacije i odumiranja starih zanata, mogli definirati i kao arhaizme. Neke od njih rezultat su značenjskih (semantičkih), a ne sadržajnih (morfonoloških) promjena.

Druga skupina uključuje romanizme, koji su velikom većinom posuđeni²⁶¹ iz mletačkog dijalekta talijanskoga jezika za vrijeme vlasti Mletačke Republike. Prikazani su prema semantičkim poljima koja ih povezuju.

U trećoj skupini su turcizmi, kojih je razmjerno manje nego talijanizama, no ipak zahtijevaju detaljniji pogled slijedom povijesnog kontakta s turskim jezikom. Po uzoru na Škaljića (1966: 15–17) podijeljeni su na turcizme koji su se u potpunosti integrirali u sustav (tzv. "prilagođenice") i one koje govornici osjećaju kao značajke dijalekta.

---

²⁶¹ Termini posuđivanje, posuđenica koriste se prema kroatističkoj tradiciji, iako su problematični po tom što impliciraju da će se riječ jednom vratiti u jezik davatelj (usp. Muljačić 1997-1998: 267). Usto napominjemo da u ovom radu ne razjednačujemo tuđice od posuđenica, kao što je objašnjeno u Kapović (2010b: 81): "Strane ili posuđene riječi se u hrvatskom jezikoslovlju nazivaju posuđenice, tuđice a u starijoj terminologiji i barbarizmi (obično za riječi "ropski" načinjene prema stranom uzoru). Ove riječi se mogu terminološki razlikovati pa se onda katkada posuđenicama smatraju riječi već uvriježene u jeziku ili posuđene u ranijem razdoblju, dok se tuđicama smatraju kasnije i neustaljene (ili po mišljenju jezikoslovaca neustaljene) posuđene riječi. Ovdje nema potrebe da vršimo takvo razlikovanje, tim više što se u takvo razlikovanje često unosi i posve proizvoljno standardološko prosuđivanje o tome koje su riječi potrebne a koje ne."

Na kraju se daje kratak pregled posuđenica iz drugih jezika te one iz hrvatskog standardnog jezika i drugih dijalekata.

III.4.1.1. Domaće riječi

Prvu grupu čine riječi koje su najčešće potvrđene u dijalektima. Neke od njih zadržale su staro značenje pa ih u tom smislu možemo promatrati kao arhaizme. Tu spadaju i riječi koje su zahvatili značenjski pomaci, pri čemu ne govorimo o neologizmima, već o poznatim riječima koje su dobile novo značenje te se po njemu razlikuju od drugih hrvatskih narječja i dijalekata ili od hrvatskoga standarda.

Najstariji govornici za mnoge lekseme potvrdili su da se sjećaju da su bili u upotrebi, ali su izgubljeni jer su izumrle i djelatnosti (npr. nazivi dijelova pluga, stari nazivi za prostorije u kući, nazivi za rad u polju općenito). Umjesto toga s novim djelatnostima dolaze i nove riječi. U pravom smislu arhaične su riječi za nazive alata koji više nisu u upotrebi, tj. zanimanja koja više ne postoje, npr. *òglax* 'ular', *lèmeš*, *rúda* 'rudo' (dijelovi pluga). Tu spadaju i riječi za starinske predmete iz kuće koji se više ne proizvode, npr. *bílac* 'vuneni pokrivač', *zòbnca* 'torba za zob', *zimnca* 'pletena torba'. U riječima vezanima za semantičko polje alata bilježimo primjere *liveľ* 'libela', *măža* '{vreća za krompire}', *mistrija* 'zidarska žlica', *òžēg* 'žarač'. Leksem *špāg* potvrđen je u značenju 'konop'.

U nazivima za domaće životinje vrlo je često čuvanje starijih naziva: *prč* 'jarac', *dvíze* (G jd. *dvizeta*) / *dviz'ca* 'dvogodišnje janje', *prásac* 'prase', *güda* 'prasica', *güđin* 'prasad', *kèzme* 'mlado prase' (G jd. *kèzmeta*).

Primjeri *čelāde* 'osoba', *nějāče* 'novorođenče', poput primjera *dvíze* i *kèzme*, pripadaju imenicama srednjeg roda koje nemaju množinsku deklinaciju, nego dolaze kao zbirne imenice *čelāđ*, *dvizāđ*, odnosno u množini muškog ili ženskog roda, npr. N mn. ž.r. *dvizice*, N mn. *kèzmići*.

Čuvaju se i nazivi jela, npr. *varèńka* 'jomuža, svježe pomuženo mlijeko', *púra* 'palenta, žganci', *kvás'na* 'ocat', *bājam* 'badem' i dr. Toj smo skupini priključili i riječ *būs* 'grm'. Po značenju se razlikuju *lūk* 'češnjak' i *kāpula* 'crveni luk'. Leksem *díńa* dolazi u značenju 'lubenica', a leksem *cāta* / *mlûn* u značenju 'dinja'.

Glagol *gònit* višeznačan je i može značiti i 'voditi' i 'voziti' i 'prevoziti' i 'izvoditi {stoku}'. Vrlo je često u upotrebi, a značenje mu je vidljivo iz konteksta, npr. *gòńin òvce nā*

pašu, gònĭn sèstru ù Sĭń, gòni se 'odlazi', *dogònilo bi gńĭlu sã Vrdova*. Glagol *čüt* ima značenja 'osjetiti', 'namirisati', npr. *čÿjē se nĕkĭ smrãđ. nĭsan čũla pötrēs dãnas*.

Od glagola izdvajamo još *rĭgat* (< osl. *rygati) 'povratiti', *bãzdĭt* (< *p̣zdĕti) 'smrditi', *pošãndřcat* 'poludjeti', *klũpat* 'slagati u klupko', *kãrat se* 'svađati se', koji se koriste vrlo često, *rasplĕćat* 'postaviti stol za jelo'.

U govoru svih generacija, a posebno u govoru starijih, često se čuju uzvici *bòlan, bóna*.

III.4.1.2. Romanizmi

Romanizmi su posuđenice nastale jezičnim kontaktom s romanskim jezicima.²⁶² Taj je kontakt dugo u povijesti bio i horizontalan i vertikaln²⁶³, tj. sustavi su bili i u administrativnom kontaktu (mletačka vlast) i u geografskom kontaktu (Jadran). Romanizmi se zadržavaju u govorima i jer su u određenoj mjeri prestižni. Osim toga, potvrđeni su na širokom području te su izrazita razlika između govora bliže Jadranskom moru od govora dublje u unutrašnjosti govornoga područja (kao razliku ih prepoznaju i laici i govornici koji druge dijalektalne značajke ne primjećuju).

U literaturi u novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije također se navodi da je u opisanim govorima pronađen znatan romanski utjecaj koji se očituje u broju posuđenica (usp. Menac Mihalić 2005: 113, Kurtović Budja 2009: 7). Primjeri iz govora Bitelića prikazani su prema semantičkim poljima određenima za potrebe ovog rada: čovjek i dijelovi tijela, obitelj; kuća i obitavanje; hrana, kuhinja, kulinarstvo; odjeća, obuća i odjevni dodaci; gradski život, škola i zanimanja; društveni život, zabava, putovanja; biljke i životinje; te posuđene nepromjenjive riječi.

---

²⁶² U ovom se radu koristi termin romanizam namjesto terminâ latinizam (posuđenica iz latinskog), talijanizam (posuđenica iz talijanskog), mletacizam (posuđenica iz mletačkog), jer ne možemo sa sigurnošću rekonstruirati puteve kojima su se posuđivale riječi iz tih sustava. Usp. Tomelić Ćurlin, Ćurković (2013: 63): "Odabrani je termin [romanizam] precizniji jer se radi o riječima koje su posuđivane kako iz talijanskoga, tako i iz dalmatskoga jezika, a i starijega govorenoga latinskoga, s kojima su bili u svakodnevnome kontaktu."

²⁶³ Škiljan (1987: 134): "**Horizontalna raznolikost** obuhvaća diferencijaciju različitih jezičnih sistema u prostoru i obično ih izučava u njihovoj povezanosti s geografskim, etnografskim i političkim činjenicama. (...) Pod **vertikalnom horizontalnošću** ili *stratifikacijom* podrazumijeva se diferenciranje jezičnih sistema na istom području između različitih grupa govornika: tu su vjerojatno najznačajnije sociološke determinante."

1.) Čovjek i dijelovi tijela, obitelj

Među riječima koje označavaju dijelove tijela navodimo *fāca* 'lice', *škīna* 'leđa', *štūmak* 'želudac'. Raspoloženja, stanja i osobine također se mogu iskazati u romanizmima, npr. *āfān* 'nesvijest', *afānat* 'iznenaditi', *apēlat (se)* 'tužiti se', *bēna* 'luda', *berēkīn* 'nestaško', *cōtaγ* 'šepav', *fōrca* 'snaga', *kurāžit* 'hrabriti', *grēž* 'grub, ružan', *mūtaγ* '1. nijem | 2. šutljiv', *pēgulōn* 'nesretnik' (< *pēgula* 'loša sreća'), *rēdīkul* 'spadalo', *šēsana*, *šēsna* 'skladan, zgodan', *špòrkuļa* 'prljavica', *štrūf*, *štūfa*, *štūfo* 'tužan, tmuran'.

Iz semantičkog polja obitelji potvrđen je samo romanizam *fāmīļa* 'obitelj', dok se za ostale rodbinske odnose koriste domaće riječi. Primjerice, u govoru Splita je *bārba* 'ujak, stric', *tētā* 'strina, tetka', *nōna* 'baka', *nōno* 'djed', a u govoru Bitelića leksemi se razlikuju prema tome je li rodbinska veza po ocu ili majci: *strīc*, *strīna* (očev brat i njegova žena), *ūjac*, *ūjna* (majčin brat i njegova žena), *tēta*, *tētka*, *tétak* (očeva ili majčina sestra i njezin suprug). Ne koriste se posuđenice ni za lekseme *nēcāk* (rijetko *nētijāk*), *nećakiña* i *sinóvac*, *sinòvica*.²⁶⁴

2.) Kuća i obitavanje

Semantičko polje vezano uz obitavanje i stanovanje, sastoji se od velikog broja primjera posuđenih romanizama. Primjeri: *bānak* 'stolić', *fūmār* 'dimnjak', *gūstīrna* 'spremnik za vodu', *kōltrīna* 'zavjesa', *kōndut* 'zahod', *kōnoba* '1. podrum | 2. kafić', *kūžīna* 'kuhinja', *lāncūn* 'plahta', *māštil* 'lavor', *pōnīstra* 'prozor', *pòrtūn* 'kućni ulaz', *skalināda* 'stubište', *škātula* 'kutija', *šūfit* 'tavan, potkrovlje', *tēraca / tāraca* 'balkon', *tīnel* 'dnevni boravak', *vòlat* 'luk'.

U tu smo skupinu uključili i riječi vezane uz gradnju: *būža* 'rupa', *kacāvīda* 'odvijač', *kārijōla* 'kolica na tri kotača', *kāšeta* 'gajba', *māca* 'čekić', *mātūn* 'cigla, blok', *pīnel* 'kist'.

²⁶⁴ Usp. Jozić, Vukša, Čurković (2013: 395–409).

3.) Hrana, kuhinja, kulinarstvo

Najveći broj posuđenica nalazimo u semantičkim poljima koja su vezana za prehranu. Za nazive jela i pića u govoru Bitelića potvrđeni su romanizmi: *bèvānda* 'vino i voda', *blīṭva* 'biljka', *brūdet* / *brūjet*, *cūkar* 'šećer', *fritula* 'uštipčić', *kāpula* 'luk', *kròkanat* 'ušećerani bademi', *mānistra* 'tjestenina', *mārēnda* 'doručak, užina', *ńòke* 'valjušci', *paštìcāda* 'vrsta jela', *pomidōra*, *pōma* 'rajčica', *pròšek*, *pršut*, *šūg* 'umak', *vèrdūra* 'zelenje' (uz domaću riječ *zèlēn*).

Mnogi su romanizmi i u nazivima za kuhinjski pribor: *bičèrīn* 'časića', *čikara* 'šalica'²⁶⁵, *domižāna* 'boca za vino', *gārbūn* 'ugljen', *grādele* 'roštilj', *kanāvaca* 'kuhinjska krpa' *pijet* 'tanjur', *pińūr* 'vilica', *pirja* 'lijevak', *pošāda* 'tupi nož za jelo', *šćikadēnt* / *štikadēnt* 'čačkalica', *tāvaja* 'stolnjak', *štrāca* '1. krpa | 2. pejorativno: zlobna žena', *žmūl* 'drvena čaša'.

Romanizme nalazimo i u značenjima koje se odnose na pripremu jela: *lěšat* 'kuhati', prid. *lěšo* 'kuhano'²⁶⁶, *šufīgat* 'pirjati'.

4.) Odjeća, obuća i odjevni dodaci

Na semantičkom polju vezanom za odijevanje potvrđeni su romanizmi: *bòtūn* 'puce', *žilèṭīn* 'prsluk', *fjòk* 'mašna', *jāketa* 'jakna', *kālceta* 'čarapa', *kòlet* 'ovratnik', *kòtula* 'suknja', *lāštrik* 'elastična vrpca', *mūdānte* 'gaćice', *rēbe*, *rebātīnke* 'hlače od džinsa', *režīpet* 'grudnjak', *rōba* 'odjeća', *špālīna* 'naramenica', *takūn* 'novčanik', *tīlīš* 'radna odjeća', *věšta* 'haljina', *věštīt* 'odijelo'.

Među odjevne dodatke ubrajamo i riječi koje ne služe isključivo kao dodaci odjeći. Stoga bismo ovu skupinu mogli nazvati i odjevnim dodacima u širem smislu. Primjeri potvrđeni u govoru Bitelića: *bāvarīn* 'dječji podbradnik', *bagūlīn* 'štap za hodanje', *bōrša* 'torba', *dōta* 'miraz', *kadēna* 'lančić', *kòlājna* 'ogrlica', *lūmbrēla* 'kišobran', *ocāle* 'naočale', *rècīna* 'naušnica', *tāk* 'potpetica'. Navodimo i im. *māća* 'mrlja'.

²⁶⁵ U govoru Splita je *čikara*.

²⁶⁶ Pridjev je nepromjenjiv: *Tò je lěšo jāneťna*. (a ne ***lěša janjetina*) || *Pòjila mǎlo lěšo jāneťne*.

5.) Gradski život, škola i zanimanja

Semantičko polje koje se ovdje prikazuje uključuje gradske ustanove, npr. *bùtīga* 'dućan', *pijaca* 'trg', *pijáceta* 'manji trg'. Tu spadaju romanizmi kojima je značenje vezano uz obrazovanje, npr. *lībar* 'knjiga', *peškarija* 'tržnica', *pröfsör*, zatim riječi koje označavaju zanimanja, zvanja ili zaposlenja, npr. *advokāt* 'odvjetnik', *fätùreta* 'honorarni posao', *pitūr* 'ličilac', *polijcöt* 'policajac', *pržün* 'zatvor', *švôra* 'redovnica'; te riječi koje označavaju titulu *šjôr / šjòr / šjor* 'gospodin', *šjôra / šjorà / šjora* 'gospođa', *šínòrīna* 'djevojka'.²⁶⁷

Uz oblik *šoldi* 'novci', pojavljuje se i domaća riječ *nôvci*.

Ovoj skupini možemo pribrojiti riječi iz semantičkog polja rasvjete, npr. *lampādīna* 'ručna lampa', *lùmīn* 'svijeća koja se pali za mrtve', *štērika* 'voštanica'.

6.) Društveni život, zabava, putovanja

Leksemi koje smo grupirali prema povezanosti s vremenom odmora, a koji su posuđeni iz romanskih jezika: *bālat* 'plesati', *čākula* 'priča, razgovor', *dūrat* 'trajati', *fēšta* 'zabava, slavlje'.

Posuđenica *kārta* u u značenju '1. papir | 2. igrača karta' razlikuje se od *kárta* '1. vozna karta | 2. mapa', npr. *zamôtāš ù kārta // ócmo báci nà karātā? // pògleāj na kárti*. Ta razlika nije apsolutna, no dobro se čuva u značenjima *kārta* 'igrača': *kárta* 'vozna'.

Kartaške igre *briškula* i *trešeta* posuđene su s terminologijom, i to u likovima koji se razlikuju od primjerice splitskih naziva: Bitelić *bāštōne*, *dīnāri*, *kūpe*, *špāde* : Split *bāte*, *dīnare*, *kūpe*, *špāde*. Uz te igre vezani romanizmi: *pūnat* 'bod', *bēla* 'trećina boda u trešeti', *lišīna* 'karta koja ne nosi bodove', *ākūža* 'tri najjače karte na početku igre u trešeti', *āš*, *fānat*, *kōñ*, *krāl*. Za nazive karata koje ne nose bodove bilježimo primjere: *dvīca / dūja*, *trīca*, *četrītca*, *pētīna / pēt'ca*, *šestīna / šest'ca*, *sēdmīna / sēdm'ca*.

Posuđeni su i romanizmi u igri koja se u standardnom hrvatskom jeziku naziva *boćanje*. U govoru Bitelića, a i na širem priobalnom području igra se zove *bālote*, a posuđenice su *bālota* 'igrača kugla', *būlīn* 'manja igrača kugla'. Njima je srodna i posuđenica *bālūn*, koja konverzijom može preuzeti i značenje 'nogomet'.

---

²⁶⁷ U frazemima ipak sudjeluje leksem *cura*, npr. *cūra zà udaju*, *stārā cūra*.

U tu skupinu spadaju i termini iz igre za dva igrača koja se zove *šjāne* ili *mūra* (*óćemo nà murē*), u kojoj se koriste posuđene riječi za brojeve od nula do deset, npr. *zéro*, *ûno / jèan*, *düe*, *trè*, *kuátro*, *cînkve*, *šèi*, *šète*, *òto*, *nôve*, *déci*, *tùti*.

Toj skupini možemo priključiti i primjere: *bânda* '1. strana | 2. pejorativno: grupa', *priša* 'žurba', *prišit* 'žurit', *kálat* 'usporiti', *mòlat* 'stati', *pènsat* 'razmišljati', *bàtit* '1. udarati, tući | 2. stupati', *pètāvat* 'upirati', *ćapat* 'zgrabiti'.

7.) Biljke i životinje, prirodne pojave

Od romanizama koji su vezani uz prirodu izdvajamo *ârija* 'zrak', *běštija* 'životinja, nametnik, zvijer', *pantāgāna* 'štakor'.

8.) Posuđene nepromjenjive riječi

Od nepromjenjivih riječi navodimo uzvike *áđio*, *küco* 'tiho'; priloge *nānci* 'niti', *rěfūžo* 'rabljeno', *sigūro* 'sigurno', *drīto* 'ravno', te veznik *apropô* 'vezano za' (koji je primljen iz francuskog jezika, a koristi se i u standardu).

Posuđivanje nepromjenjivih riječi nije vrlo često, gledamo li iz perspektive kontaktne lingvistike. Posuđene nepromjenjive riječi svjedoče o bliskosti i duljini kontakta s romanskim jezicima koji su se kroz povijest govorili na teritoriju Dalmacije.

III.4.1.3. Turcizmi

U usporedbi s novoštokavskim ikavskim govorima u Slavoniji, Banatu i BiH, u novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije potvrđen je malen broj turcizama. Razlozi su izvanjezični: turska vlast na tom području bila je kratkotrajna u odnosu na mletačku.

1.) Pojava turcizama

Iako su riječi iz turskog zasigurno bile posuđivane i u ranijim periodima, tek uspostavom turske vlasti počinje intenzivnije jezično posuđivanje. To navodi i Škaljić (1966: 12): "O pravoj pojavi turcizama u slovenskim i uopšte balkanskim jezicima može se govoriti od dolaska Osmanskih Turaka na Balkan. Dodirom Turaka sa balkanskim narodima počinje i njihov uticaj na ove narode, koji je u dugom periodu turske vladavine u ovim krajevima ostavio vidne tragove u njihovim jezicima." Dakle, što je duže trajala turska vlast, to je više turcizama posuđeno.

U određenoj mjeri broj turcizama u govoru definiran je prema vjeroispovijesti govornika. Na području BiH islam je vrlo raširena vjera, što je onda odraženo i na leksičkom fondu dijalekata u velikom broju posuđenica iz turskog jezika.

Za razliku od romanizama, koji su tipičniji, a u nekim govornim situacijama i prestižniji, turcizmi se rjeđe koriste, a ako u sustavu postoje istoznačnice posuđene iz obaju jezika, govornici će radije koristiti romanizme, npr. *kàlceta* prije *čàrapa*, *cùkar* prije *šècer*, *kùšìn* prije *jàstuk*, *špîna* prije *čësma*, *šûdara* prije *màrama*.

2.) Podjela turcizama

Turcizmi se u hrvatskom jeziku općenito mogu podijeliti na one koji su potpuno udomaćeni u domaći leksički fond (ne percipiraju se kao strane riječi) i one koji su potvrđeni većinom u dijalektima.²⁶⁸ U ovom su radu turcizmi okvirno razdijeljeni prema toj podjeli.

a) Potpuno integrirani turcizmi

U prvu skupinu ubrajaju se turcizmi koje navodimo u oblicima u kojima su potvrđeni u govoru Bitelića: *ālāt, bója, bñnār, bñrek, čėkić, ćėla, đivān, đùćān, đùvān, žāmija*,²⁶⁹ *žėp, žėzva, žėzva, kávez, kōpča, nišan, pāmuk, rākija, sāt, zānāt*. Te su riječi tvorbeno plodne pa nalazimo npr. *ālatka, bōjica* 'olovka u boji', *bunārčić, ćėlav, đivānit, đùvānskī, žėpnī, žėpīć, žėzvica, kávezić, kōpčica, nišanit, pāmućnī, rākijica, sātīć, zanātlija*. Posljednji se primjer tvori i sufiksom posuđenim iz turskog jezika *-lija*.

b) Dijalektalni turcizmi

U drugu skupinu spadaju i neke riječi koje postoje u hrvatskom standardnom jeziku, no njihova je dijalektalna upotreba češća, a u standardu imaju domaće istoznačnice.

U tu skupinu svrstavamo sljedeće primjere iz govora Bitelića: *ājđūk, Álka* 'viteška igra', *ālkār, ārambaša* 'vođa alkarskih momaka', *ārambašići* 'sarmice'²⁷⁰, *āšik* 'ljubavnik', *āšikovañe* 'udvaranje', *bábo* 'otac', *bakšiš* 'sitniš', *bėlāj* 'nevolja', *čōban* 'pastir', *ćėbe* 'deka', *ćīk* 'opušak', *ćōraγ* '1. slijep | 2. slabovidan', *đėrnek* 'slavlje', *đüşek* 'madrac', *đüşmān* 'neprijatelj', *žōn* 'potplat', *žūbar* 'gñoj', *žūbre* '1. smeće | 2. pejorativno: loša osoba', *žėrdān* 'ogrlica', *žāba* 'besplatno', *gājtan* 'kajiš', *kājmak* 'vrhnje', *kāpija* 'vrata dvorišta', *kāšika* 'žlica', *kōnšija* 'susjed', *kōnšinica / kušinca* 'susjeda', *kōnšiluk* 'susjedstvo', *mākaze* 'škare', *mākaz'ce* 'škarice' (uz *nōžice*), *mūkte* '1. 'besplatno | 2. uzalud', *mūšterija* 'kupac', *sòmūn* 'pogača, kruh', *tėpsija* 'padela'. U drugu skupinu ubrajamo i sufiksarno tvorene glagole *āšikovat* 'udvarati se', *đivānit* 'razgovarati', *nišanit*. Tu spadaju i nepromjenjive riječi, npr. uzvici *tāmān / tamān* 'ekspresivno', čestica *jōk* 'ne' te prilog *kobajāgi* 'tobože'.

²⁶⁸ Za više podataka o klasifikaciji i podjeli turcizama v. Škaljić (1966: 15–17).

²⁶⁹ Uz napomenu: *nėmā tōga ū nās*.

²⁷⁰ Arambašići se kuhaju drugačije od sarmi i tradicionalno su jelo Sinjske krajine.

Primjeri koji završavaju glasovima *n* i *r* većinom nemaju provedeno duljenje posljednjeg sloga po novoštokavskoj formuli (v. III.1.3. *Akcentuacija*), što implicira da su posuđeni nakon što je duljenje počelo djelovati te njih nije zahvatilo. To bi značilo da početak provođenja novoštokavskog duljenja sloga zatvorenim *n* i *r* vjerojatno trebamo datirati prije polovice 15. stoljeća (usp. II.2. *Povijest*), iako je to proces koji još i danas traje, tj. sinkronijska je pojava. Trebamo imati na umu da su turcizmi mogli biti posuđeni i posredno, putem drugih štokavskih dijalekata te da ih je dio stanovništva donio tijekom predturskih migracija.

III.4.1.4. Riječi posuđene iz drugih jezika

U govoru Bitelića nalazimo i riječi njemačkoga podrijetla: *bauštéla* 'fizički rad', *frīško* 'svježe', *klāpat* 'lupati', *švērc* 'krijumčarenje', *glāncat* 'čistiti', *müstra* 'prepredenjak'. Te su riječi posuđene ili posredno, ili za vrijeme kratke austrijske uprave u Sinju (v. II.2. *Povijest*). Isto vrijedi i za hungarizam *vāroš*.

Napominjemo i da je u govoru razmjerno velik broj internacionalizama, koji su prilagođeni fonološkom sustavu govora Bitelića, npr. *med'cina*, *rādio*, *kāos*, *kvālitētno*, *māksimālno*, *mīnimālno*, *öptimālno*, *politika*, *pūblika*, *telēfōn*, *telavīzija*, *vīzija* i dr. Priloge *māksimālno*, *mīnimālno*, *öptimālno* bilježimo i u superlativu, npr. *nājmāksimālnijē*, *nājminimālnijē*, *nājöptimālnijē*, iako i sami oblici u pozitivu imaju značenja slična superlativu te se mogu preobličiti kao *māksimālno* = 'najviše', *mīnimālno* = 'najmanje', *öptimālno* = 'najbolje'.

III.4.2. Dijalog

U ovom ćemo poglavlju promotriti jezične značajke koje se ostvaruju u dijaloškim isječcima. Daje se pregled najzanimljivijih značajki koje su pronađene u govoru Bitelića.

III.4.2.1. Prikupljanje dijaloške građe na terenu

Uloga istraživača u prikupljanju dijaloške građe i slobodnoga govora mora biti što pasivnija pa smo se u ispitivanju slobodnoga govora služili sociološkom, tj. sociolingvističkom metodom intervjua, koja je i inače glavna metoda u dijalektološkim istraživanjima. Pitanja su postavljena tako da zahtijevaju duge odgovore. Ispitanik je pritom aktivniji, no mogu mu se postavljati potpitanja. Za usporedbu, fonološke i morfološke karakteristike ispitivane su metodom ankete, koja je imala pitanja s jednoznačnim kratkim odgovorima. Tijekom takva ispitivanja istraživač ima aktivnu ulogu, a ispitanik pasivnu.

Upitnik za slobodni govor sastojao se od 15 pitanja, koja se uz preinake kulturološke naravi mogu koristiti i na drugim terenima:

1. Kako vam je (bilo) u školi?
2. Kako provodite ljeto?
3. Idete li u Sinj za Gospu? Na hodočašće? Na sajam?
4. Slavite li Božić (i kako)?
5. Što se radi za Uskrs?
6. Kako provodite zimu?
7. Što se događa na proljeće?
8. A na jesen?
9. Jeste li ikad išli u planinu?
10. Koje vam je omiljeno jelo? (Znate li kako se priprema?)
11. Igrate li briškulu i trešetu? Znate li pravila?
12. Kako izgledaju večernji izlasci?
13. Opišite neko vjenčanje na kojem ste bili.
14. Što se događa kad ste bolesni?
15. Kako izgledaju sprovodi u ovom kraju?

Pitanja su koncipirana tako da otvaraju ispitaniku prostor da ispriča anegdotu ili odgovori opisno. Mlađi ispitanici nisu bili inicijativni kao stariji, dok je onima najstarijima

ponekad dovoljno postaviti pitanje: *Kako je bilo prije?* da bi vam satima pričali o običajima kojih danas većinom više nema, a odgovori su uvijek uz dozu gorčine, sjetite ili kakve druge emocije, koja se onda vidi i u jeziku, npr. u ponavljanju priloga *māñē* ili u frazemu *Ma kākvi!* 'nikako' u sljedećem isječku: *Ma i sādā rādī se, al māñē, māñē. Nēmā mlādōg národa da tākō rādī. I n' éč ē. Ma kākvi! Néčē òn da se müčē, dūšo. Sidē, pījū jēdñi, a imā nīzi lūdī šta óčē rādī.* Ipak, jedna ispitanica zrele dobi bila je iznimno inicijativna i opuštena. Govorila je potpuno prirodno, nije definirala riječi (drugi stariji ispitanici često bi davali definicije uz riječ za koju bi procijenili da je ne razumijem, većinom arhaizme), nije se suzdržavala od psovki (samo nekoliko ispitanika je bilo toliko slobodno) i zbijala je šale, pa čak i šale na moj račun, iako se nismo prije znale.

U istraživanju su dijelom korištene i metode promatranja sa sudjelovanjem. U tom smislu preuzimala sam riječ da bi govornici bili postavljeni u što prirodniju govornu situaciju. Istraživač pri takvoj metodi u dijalektološkim istraživanjima treba izmijeniti svoj idiolekt tako da bude što sličniji govoru koji istražuje. Međutim, takva prilagodba nije preporučljiva ako se radi o tipološki ili genetski različitim govorima jer govornici mogu protumačiti takve izmjene kao karikiranje.²⁷¹

Za istraživanje dijaloga najbolje je imati dva do tri inicijativna govornika koji se mogu opustiti bez obzira na činjenicu da ih se snima. Primjerice, u jednoj govornoj situaciji sudjelovalo je troje ispitanika, dvije ispitanice najstarije dobi i sin jedne od njih, koji prvih pola sata nije sudjelovao u razgovoru. Kada se napokon opustio, redovno se uključivao. Općenito govoreći, ispitanici su bivali opušteniji što je istraživanje dulje trajalo.

---

²⁷¹ Dakako, istraživači koji dobro vladaju strukturno drugačijim dijalektom mogu mu prilagoditi svoj idiolekt bez negativnih implikacija. Ne moraju biti govornici kojima je neki dijalekt s ovoga područja materinji. Tako Janeke Kalsbeek odlično vlada žminjskim, tj. orbaničkim govorom.

III.4.2.2. Maksime dijaloga i bliskost sugovornika

Dijalog se promatra prema značajkama opisanima u Yule (1996) i Grice (1975). Potonji je definirao pojam implikacije (*implicature*), prema kojoj u kontekstualno neutralnim govornim situacijama govornici teže tome da se drže teme, da ne govore krive navode, da ne dulje i da dopuštaju drugima pravo riječi. Te se značajke nazivaju maksimama razgovora.²⁷²

Da bismo vidjeli u kolikoj se mjeri maksime razgovora provode i krše, u analizi dijaloga razlikovat ćemo tri razine diskursa: prijateljsku, poznaničku i poslovnu; koje su određene prema građi iz govora Bitelića. Stupnjevanje je načinjeno za potrebe opisa dijaloških pojava u ovome radu s obzirom na građu koju smo mogli ispitati i kojoj smo mogli posvjedočiti.

U svakoj razini osvrnut ćemo se na upotrebu *ti: vi* distinkcije ili persiranja,²⁷³ pojavu čestice i naveska *de(r)*, te ton i žargon (tj. leksik), jer su te značajke najizrazitije vezane za govornu situaciju.

a) Prijateljska razina

Prvom smo razinom označili razinu bliskosti u vlastitom kućanstvu, odnosno u potpunoj opuštenosti bez mnogo zadržki. Ako su ispitanici iz istog mjesta, tj. s govornog područja istog dijalekta, što je našoj građi uvijek bio slučaj, česta je upotreba dijalektizama i romanizama. Napominjemo da se na ovoj razini često ostvaruju zatvaranja (pa i diftongacije).

Navezak *-de(r)* često se dodaje imperativnim oblicima, a persiranje nastupa većinom u šali. Bilježimo i oblike koji dolaze u 3. mn. *fála jīn*, a koji su obični u svim tipovima diskursa. Ženskim mlađim osobama i muškarcima i žene obraćaju se sa *sīne, dūšo*. Žene su pritom mnogo kreativnije, pa nalazimo i *sūnco mòje*, i *svě mòje na svítu*, i *oči mòje u glávi* i *râno mòja*. Dosta često govornu cjelinu završavaju s *mòja ti* (usp. Jovanović 2012).

Kada se izgovaraju frazemi ili riječi čije je značenje implicitno poznato (kao i konotacije), često se snižava ton. Tišim tonom govornici završavaju diskurs kad izgube tijek misli ili ne žele o nečemu govoriti. Tiši ton čujemo i pri ogovaranju, zatim kada se govori o mrtvima ili o lošim događajima.

---

²⁷² Usp. Grice (1975: 47).

²⁷³ Usp. Trudgill (2000⁴: 89–94), Yule (1996: 10–12).

Povišen ton čut ćemo u emotivno nabijenim govornim situacijama, i to najčešće kada se izražava čuđenje, strah ili ljutnja. Često i psovke dolaze glasnijim tonom. Većinom će govornici povisiti ton kada se šale, što je na ovoj razgovornoj razini vrlo često, ako tema razgovora to dopušta.

Mogu se voditi i paralelni dijalozi ako je u govornoj situaciji više sudionika, pri čemu se krši Griceova максима neupadanja u riječ, koje dakako ispitanici nisu svjesni.

b) Poznanička razina

Kada se u govornoj situaciji nađe dvoje govornika koji se otprije ne znaju ili se znaju površno, reći ćemo da će njihova bliskost biti na poznaničkoj razini. Govornici će utjecati na svoj govor, no ipak u manjoj mjeri nego u službenoj komunikaciji.

Na poznaničkoj razini rjeđe dolazi imperativ, a samim time i navezak *-der*. Umjesto njega koristi se kondicional I. glagola *mōć*, npr. *Bi' l mi mōgā dōdat oćále?* (umjesto imperativa *dōdāj mi oćále*, što je tipično za prijateljsku razinu).

Distinkcija *tí : ví* redovna je na početku razgovora, a ovisno o okolnostima, razmjerno je često inzistiranje na prelasku na *tí*. Obrazovaniji govornici redovno koriste *ví*, a najmlađima će se obraćati s *tí*.

Psovke, fraze i vicevi dolaze rijetko, ovisno o samim govornicima, opuštenosti, temi, broju govornika i sl. Talijanizmi i turcizmi su česti, kao i dijalektizmi.

Griceove maksime razgovora krše se rjeđe no na prijateljskoj razini, no ipak je moguće da jedan sugovornik primjerice upada u riječ ili da preuzme inicijativu u govoru te ga drugi sugovornik pri tom sluša i odgovara usklikima (*e-e, a-a*)²⁷⁴ ili postavlja kratka pitanja, a može i sam prekršiti četvrtu maksimu razgovora i upasti sugovorniku u riječ.

---

²⁷⁴ Primjeri nisu naglašeni jer različite naglasne varijante nose različita značenja, koja su detaljno prikazana u poglavlju o vokalizmu, i to u dijelu u kojem se promatra nazalna realizacija vokala (v. III.1.1. *Vokalizam*).

c) Poslovna razina

Na poslovnoj razini odvija se službena komunikacija. Ako su u službenoj komunikaciji dva govornika koja se inače dobro poznaju, ipak ne govorimo o poslovnoj razini, već o prijateljskoj ili poznaničkoj. Dakle, nije svaka službena komunikacija na poslovnoj razini bliskosti sugovornika, nego se može odvijati i na poznaničkoj odnosno prijateljskoj razini, ako su za to ostvareni uvjeti.

Na poslovnoj razini nema solidarnosti *ti* : *vi* (dakle distinkcija ostaje), a može biti i obostrana *vi* : *vi*. Kada nije, stariji govornici mlađima se obraćaju s *ti*.

Psovke, fraze i vicevi gotovo potpuno izostaju (uz iznimke koje ovise od govornika do govornika). Romanizmi, turcizmi i dijalektizmi javljaju se rijetko u usporedbi s prvim dvjema razinama. Griceove maksime se većinom poštuju, iako nadređeni može imati prednost u preuzimanju i davanju riječi.

Većinom dolazi do svjesne intervencije govornika u idiolekt, tj. vlastiti govor. Mijenja se refleks jata, no ne dosljedno. Jedna od značajki koju će govornici pokušati nivelirati bit će i kontrakcija u glagolskom pridjevu radnom, npr. *nè bi rěkao*. Usto će se ponekad restituirati i infinitivno *-ti*, a izostat će i redukcije samoglasnika (no ipak ne u svim slučajevima).

III.4.2.3. Zaključci o pragmatici

U leksiku je sačuvano mnogo starih riječi, koje se sve više gube što se više gube djelatnosti za koje su se koristile. Povijesni kontakti odraženi su u velikom broju romanizama i turcizama.

Posuđeni romanizmi razlikuju se od onih posuđenih na priobalnom području, te se mogu pretpostaviti različiti putevi posuđivanja, odnosno različita kontaktna prilagodba. U govoru Sinja i okolice velikom većinom su preuzeti iz mletačkog dijalekta, koji se govorio na sinjskim ulicama i imao određeni prestiž među lokalnim stanovništvom. U današnje vrijeme romanizmi imaju oznaku drugačijeg prestiža, u govornim situacijama koje uključuju dijalog govornika različitih dijalekata bogatih romanizmima. Tada su posuđenice znak prepoznavanja i ostvarivanja razgovorne solidarnosti (težnje da nas sugovornik razumije).

Takav zaključak ne može se izvesti za turcizme, no i oni su živo u upotrebi u govoru Bitelića, posebice oni koji su se potpuno integrirali u dijalekt.

U analizi dijaloga potvrdili smo da se na prijateljskoj razini zadržava najviše dijalektih značajki, jer se tu radi o opuštenom govoru. Na poznaničkoj razini dio tih značajki izostaje, a na poslovnoj razini (u službenoj komunikaciji) govornici svjesno interveniraju u vlastiti govor, mijenjajući one značajke koje prepoznaju kao različite od standardnog hrvatskog jezika.

IV. SOCIOLINGVISTIČKA ANALIZA

Dijalektologija se u hrvatskoj lingvistici većinom promatra prvenstveno kao dio genetske, a potom i tipološke lingvistike, dok se od sociolingvistike strogo razdvaja. Primjerice, Brozović (2005: 2) navodi: "Glavni dio dijalektologije, čega nažalost nismo uvijek svi svjesni, pripada upravo genetskoj lingvistici. Ta dijalektologija ima kao svoj zadatak da ustanovi kako danas izgleda »praslavenski« u nekom selu hrvatskom, ili poljskom, ili ruskom, ili bugarskom ili bilo kakvu drugome slavenskom selu danas. Ili, recimo, kako u nekom hrvatskom, ili srpskom, ili bugarskome selu izgleda danas južnoslavenski prajezik, onaj koji se od praslavenskoga razlikuje općim ju noslavenskim osobinama."

U starijem članku isti autor također odvaja sociolingvistička istraživanja od dijalektoloških: "Geneolingvistika i tipolingvistika imaju kao objekt izučavanja samo svaka svoj pojam jezika. Sociološka lingvistika, najčešće zvana sociolingvistikom, proučava pak jezik kao komunikacijski sustav određenoga kolektiva (naselja, plemena, pokrajine, drave, nacije i slično), ili pak pojedinačnoga individuuma. Zato i govorimo o sociolingvistici kolektiva i sociolingvistici individuuma. Bitno je da obje proučavaju ne samo razne idiome (prva) i idiolekte (druga), nego i ponašanje prema njima njihovih nositelja, kolektivâ i pojedinaca" (Brozović, 1996: 91).

U ovom su radu sociolingvistika i dijalektologija uzete kao povezane discipline, a u istraživanju su kombinirane metode tih dviju disciplina. U nastavku se opisuju problemi na koje smo naišli pri terenskom istraživanju, zatim metode odabira ispitanika i popis ispitanika koji su pristali na to da se podaci o njima objave. Usto se donose se zaključci o sociolingvističkim stratifikacijama prema stupnju obrazovanja, dobi i spolu ispitanika, i to da bismo potvrdili jednu od postavljenih hipoteza (v. *I.2. Hipoteze i ciljevi*).

IV.1. Odabir ispitanika

Prvotna metodologija postavljena za rad slijedom okolnosti na terenu je odbačena. Broj ispitanika trebao je obuhvatiti 10% stanovnika Bitelića prema najnovijem popisu stanovništva Republike Hrvatske iz 2011. Međutim, nakon podjele stanovništva po dobi i spolu, pokazalo se da je broj pripadnika pojedinih skupina premalen da bismo ga relativizirali i izračunali postotak (v. *II.3. Stanovništvo*).

To je prvi razlog, no postoje i drugi objektivni razlozi. Primjerice, ispitanici nisu imali dovoljno vremena za predviđeno istraživanje ili u vremenu kada sam bila na terenu oni nisu bili u mjestu. Mnogi učenici školu pohađaju u Sinju ili Splitu, studenti također većinu godine nisu u Biteliću, a mladi odlaze na (više)mjesečne migracije radeći van mjesta. Još je jedan razlog odbacivanja uzorkovanja pri izboru ispitanika: tako zamišljeno istraživanje bilo bi moguće provesti samo ako bi mu se produljio rok, odnosno ako bi se provela tzv. studija slučaja (*case study*) u periodu od barem deset godina. Tada bi se mogao pratiti razvoj dijalekta najmlađih govornika dok uče standard i stupaju u kontakt s govornicima drugih (pod)dijalekata i tipova govora.

Ipak, sociolinvističko istraživanje nije u potpunosti odbačeno. Snimljeni su govornici svih generacija, a detaljnije oni starije i najstarije dobi. Opaske o razlikama u govoru različitih generacija spominjane su uz značajke kod kojih su zabilježene, a u ovom se poglavlju detaljnije promatraju.

U nastavku su prikazani podaci o ispitanicima koji su pristali na to da ti podaci budu javno dostupni. Navode se ime i prezime, mjesto i godina rođenja (u zagradama) i stupanj obrazovanja. Podaci o vjerskoj pripadnosti nisu uključeni na zahtjev velikog broja ispitanika, no napominjemo da je među njima barem dvostruko više katolika nego pravoslavaca. Ispitanici su navedeni abecednim redosljedom:

- Ljubica Bulović - Bitelić (1946.), završila osnovnu školu
- Sveto Bulović - Bitelić (1946.), završio srednju školu
- Ante Buljan - Bitelić (1926.), nije išao u školu
- Ante (Mišo) Buljan - Bitelić (1945.), završio srednju školu
- Karlo Buljan - Sinj (2002.), pohađa osnovnu školu
- Šimun Buljan - Sinj (2006.), pohađa osnovnu školu
- Zorka Buljan - Bitelić (1926.), nije išla u školu

- Danica Ćurković - Bitelić / Sinj²⁷⁵ (1928.-2013.), završila četiri razreda osnovne škole
- Marija Đapić - Bitelić (1933.), završila četiri razreda osnovne škole
- Ana Đapić - Bitelić (1957.), završila četiri razreda osnovne škole
- Nada Đapić - Bitelić / Sinj (1953.), završila osnovnu školu
- Smilja Đapić - Bitelić (1947.), završila četiri razreda osnovne škole
- Zlatko Đapić - Bitelić (1959.), završio srednju školu
- Željko Đapić - Bitelić (1976.), završio srednju školu
- Marija Ezgeta - Bitelić / Rumin (1928.), završila četiri razreda osnovne škole
- Neven Ezgeta - Bitelić / Rumin (1960.), završio srednju školu
- Darija Jukić - Sinj (2003.), pohađa osnovnu školu
- Vinko Nedjeljko Majstorović - Bitelić (1948.), završio srednju školu
- Milan Žarko - Bitelić (1944.-2014.), završio četiri razreda osnovne škole
- Jerko Žarko - Bitelić (1931.), završio osnovnu škole

Svi stariji ispitanici rođeni su u Biteliću, a najmlađi u Sinju, gdje je najbliže rodilište. Svi ispitanici veći dio života proveli su u Biteliću i svima su preci iz mjesta. Ako su napuštali selo, to je bilo za vrijeme Domovinskog rata, no ipak su mnoge ispitanice i čitav rat provele u Biteliću, unatoč čestim sukobima na bojišnicama u blizini.

---

²⁷⁵ Ispitanica je dio života provela u Sinju. To vrijedi i za ostale ispitanike koji imaju uz Bitelić znak "/", npr. oznaka "Bitelić / Rumin" znači da je ispitanica dio života provela u Ruminu.

IV.2. Stratifikacija prema dobi

Da bismo utvrdili postoji li u govoru unutar-dijalektalna stratifikacija prema dobi ispitanike smo po starini podijelili u tri skupine: mlado, zrelo i staro. U prvu skupinu spadaju djeca mlađa od 11 godina i adolescenti stariji od 12 a mlađi od 21. U drugu skupinu spadaju ispitanici stariji od 22 a mlađi od 60, a u treću ispitanici stariji od 61.

U govoru je očekivano najizrazitija stratifikacija prema dobi. Na više mjesta u radu napomenuli smo da se govor najmlađih i najstarijih govornika u određenim značajkama razlikuje od govora srednje generacije. Pritom mlađi govornici imaju inovativnije značajke (npr. gubljenje *d, t, v* u intervokalnoj poziciji, uzvici *šuper, zâkon*), a stariji čuvaju arhaizme.

U govoru starijih, zaključili smo, češće se ostvaruju samoglasničke alternacije i redukcije, koje ne izostaju ni u mladim govornika, samo se u njihovu govoru rjeđe ostvaruju. Sa samoglasničkim alternacijama povezani su i ostvaraji za dativ, lokativ i instrumental množine imenica ženskog roda, koji se u mladim govornika i u biranu govoru (te kao odgovor na pitanje iz dijalektološkog upitnika) ostvaruju s nastavkom *-ama*, dok u starijih (i u slobodnom govoru mlađih) češće dolazi nastavak *-an*, koji onda može biti zahvaćen promjenom kratkih nenaglašenih samoglasnika i ostvariti se kao *-on*. Također, u govoru mlađih zabilježili smo samo leksem *rêst*, dok stariji čuvaju i taj oblik glagola i druge primjere (npr. *rêbac* 'vrabac'). Iz govora mlađih vjerojatno je ostatak sustava prodrla pojava kraćenja dugog slogotvornog *r* (usp. A jd. {mlađi} *ù crkvu*: {stariji} *ù cĕkvu*).

Na fonološkoj razini najviše je generacijskih razlika u govoru. Uz one posvjedočene u vokalizmu i navedene u prethodnom paragrafu, u govoru starijih nalazimo i suglasničke značajke koje u mladim izostaju ili dolaze rjeđe. Tako se u govoru starijih češće ostvaruju navesci na kraju otvorenih slogova. Status fonema *f* i *h* stabilniji je u mladim govornika, dok se u starijih *f* zamjenjuje glasom *v* a *h* izostaje. U njih su pak česte (distantne) disimilacije poput *lèbro, flizúra, sùmlan* i asimilacije poput *šûša, šèšnest*. Rotacizam, koji u govoru mlađih dolazi u prezentu glagola *kázat* (npr. 3. jd. *kârê*) i *möc* (npr. 3. jd. *möre*), u starijih govornika potvrđen je još u prezentu glagola *lòžit* (npr. 3. jd. *lòrĭ*) i nepromjenjivoj riječi *mörda* 'možda'. Primjeri šćakavizma (poput *kòrišćêne, šćâp*) također su izrazitiji u starijih govornika, no napominjemo da su i u njih posvjedočeni šćakavski odrazi. U govoru najstarijih zabilježena je *j*-i *v*-proteza (*jòpêt, vòtĭc*) te upotreba zamjenica tipa *nĭkĭ* (uz *nĕkĭ*).

Na morfološkoj razini razlika je manje, no ipak su primjetne. Kod starijih govornika češće izostaje prijeglas u deklinacijskim nastavcima za imenice muškog i srednjeg roda u

instrumentalu jednine (*strícon, nóžon*) i zamjenice tipa *kójo, čjjo*. Najstariji govornici čuvaju visnost množinskih padeža u naglasnoj paradigmi C (*bodóvā, sinóvā*), kao i stariji naglasak u genitivu množine svih imenica (npr. *mòmākā : momákā, löpātā : lópātā*).

U pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji najizrazitija je generacijska razlika u upotrebi zamjenica i pridjeva u dativu i lokativu ženskog roda (npr. *strârôn bābi, nà tōn cēsti*), koja je potvrđena u govoru starijih. Navezak *-zi* u istoj deklinaciji (svih rodova) također češće dolazi od starijih govornika (npr. G mn. *nīzī, mōjīzi*). U govoru mladih nisu potvrđeni primjeri deklinacije zamjenica po obrascu neodređenih pridjeva, koji u govoru starijih dolaze rjeđe (npr. G jd. *nēgova sīna*). Najstariji govornici pokaznu zamjenicu muškog roda imaju u obliku *tā*. Neodređena zamjenica muškog roda potvrđena je bez metateze (*vās : sāv*) u govoru srednje i starije generacije.

U glagolskom sustavu najstarijih govornika nalazimo poopćene osnove u prezentu i imperativu glagola (npr. imp. 2. jd. *obúči, túči, vúči*). Glagol *živit* u prezentu se u govoru starijih češće ostvaruje s nastavcima *-en, -eš...* (npr. 3. jd. *žive*), a u mlađih s nastavcima *-īn*. Glagolski pridjev trpni stariji govornici češće tvore nastavcima *-t, -ta, -to*, a mlađi nastavcima *-n, -na, -no* (npr. *ūdāta : ūdāna*).

Od nepromjenjivih riječi ističemo da se u starijih govornika čuje i veznik *brez* te da se prijedlozi i čestice mogu umetnuti između morfema zamjenica i glagola (npr. I jd. *nē s kīn 's nekim'*, prez. 2. mn. *īmā li te 'imate li'*).

Na sintaktičkoj razini razlika je manje, no ipak su primjetne, najviše u upotrebi pripovjedačkog imperativa, koji je u govoru starijih vrlo čest, posebice u prepričavanju radnji koje su se ponavljale u prošlosti.

Isto tako, naveli smo i leksičke primjere koje ni najstariji govornici više ne koriste u govoru, ali se sjećaju da su njihovi roditelji, djedovi i bake tako govorili. Najveći broj takvih riječi označava stare zanate, alate ili rukotvorine koje danas više nisu u upotrebi.

IV.3. Stratifikacija prema stupnju obrazovanja

Prema obrazovanju ispitanici su podijeljeni na one koji nisu imali nikakvo školovanje, one s osnovnoškolskim obrazovanjem (tj. s četiri ili osam razreda), one sa srednjoškolskim obrazovanjem i one s visokoškolskim ili fakultetskim obrazovanjem.

Od onih koji nisu imali nikakvo školovanje ili koji su odslušali samo četiri razreda velika većina nije pismena, ali primjerice znaju čitati ili zapisati telefonski broj. Takvi ispitanici imali su najmanje mogućnosti da standardni jezik utječe na njihov govor i tradicionalno se u dijalektološkim istraživanjima smatraju idealnim govornicima, a prednost se daje ženama, jer su one manje napuštale mjesto.

Po pogledu pismenosti generacijske su promjene najočitije. Govornici koji su prošli kroz čitavo osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje izloženi su dugotrajnom utjecaju standardnog jezika. Primjerice, jedna ispitanica u odgovorima na upitnik daje "književne" oblike za koje smatra da su točni, a u slobodnom govoru ipak čuva dijalektalne značajke. To je posebno izraženo u množinskoj deklinaciji imenica, za koju je kao odgovore na upitnik redovno davala oblike s višesložnim nastavcima, npr. DLI m.r. *kòníma*, ž.r. *žènama*, sr.r. *sèlíma*, a u slobodnom govoru ostvaruju se i takvi oblici, no vrlo često s naveskom, npr. DLI m.r. *kòníman*, ž.r. *žènaman*, sr.r. *sèliman*; ili oblici s jednosložnim nastavcima za te padeže, npr. DLI m.r. *kòñīn*, ž.r. *žènan / žènon*, sr.r. *sèlīn*. Tako su se pri ispitivanju ponašali i drugi govornici.

Govornici koji su prošli kroz srednjoškolsko obrazovanje, a potom se zaposlili van Bitelića u većoj su mjeri izmijenili svoj govor. Kod njih je jekavski refleks jata češći, čak i u primjerima koji su često u upotrebi, npr. *vríjéme*, *mjísto*, ali u primjerima u kojima ne prepoznaju jat ikavski refleks ostaje, npr. *prípòznat*, *prístat* 'prestati'. Osim toga, redukcije kratkih nenaglašenih samoglasnika rjeđe se ostvaruju, pri čemu se samoglasnik koji je trebao biti eliminiran izgovara povišeno (v. III.1.1. *Vokalizam*). Obrazovaniji govornici u više leksema zadržavaju (tj. restituiraju) *fi h*. Također, govornici s višim stupnjem obrazovanja uz upitno-odnosne zamjenice *kö* i *štä* koriste i *tkö* i *štö*.

IV.4. Stratifikacija prema spolu

U govoru Bitelića postoji uvjetna stratifikacija prema spolu, jer bi za egzaktne zaključke bilo potrebno ispitati sve stanovnike Bitelića i znanstveno potvrditi zaključke.

Već je navedeno da su stariji ispitanici bili inicijativniji u dijalogu, dok su mladi bili šutljiviji. Ako je u ispitivanju sudjelovalo dvoje ispitanika, muškarac i žena, više je govorio muškarac, dok su žene inicijativnije u društvu drugih žena. To bi moglo biti povezano s patrijarhalnim mentalitetom koji prevladava u Dalmatinskoj zagori. U literaturi se istraživači nisu posebno osvrtni na taj fenomen, no ipak u Šimundića (1971: 205) nalazimo opasku koja pokazuje u kolikoj je mjeri patrijarhat prevladavao u govorima Imotske krajine i Bekije u vremenu kada je njegovo istraživanje provedeno: "Budući da je više cijenjeno muško dite nego žensko, pa kad se žensko rodi, katkada se kaže: rodilo mi se dite. Time se izbjegava kazati: žensko. Kada muško dođe na svijet, otac će ponosno izjaviti, rodijo mi se sin!" Danas je takav mentalitet izražen u manjoj mjeri, no ipak ostaju njegovi tragovi, vidljivi upravo u govornim situacijama u kojima se nalaze i muškarci i žene.

Djeca su bila nezainteresirana za sudjelovanje u istraživanju, pri čemu su dječaci proizvodili buku i davali apsurdne odgovore, a djevojčice su bile suzdržane od sudjelovanja. Moguće je da je to slučajnost jer su djeca ispitivana zajedno te da bi djevojčice govorile otvorenije da su bile ispitivane u prisutstvu drugih djevojčica.

V. ZAKLJUČAK

Govor Bitelića opisan je sinkronijski, prema građi prikupljenoj na terenu uz pomoć upitnikâ te vađenoj iz snimki slobodnoga govora i dijaloga govornika svih generacija. Terenska građa uspoređena je s onom zabilježenom u postojećim opisima novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije da bismo potvrdili tri glavne hipoteze:

1. Govor Bitelića reprezentativan je za prikaz govora Sinjske krajine.
2. Govori Sinjske krajine čine zaseban tip među novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije te ih je potrebno posebno analizirati u budućim istraživanjima.
3. U govoru Bitelića postoji sociolingvistička unutar-dijalektalna stratifikacija.

U uvodnom poglavlju opisuje se metodologija terenskoga rada i analize literature o novoštokavskim ikavskim govorima. U drugom poglavlju Bitelić i Sinjska krajina smješteni su u zemljopisni, povijesni i dijalektološki kontekst. Opisuje se i sastav stanovništva, te se daje povijesna karta dijalekata koja je izmijenjena nakon velikih migracija. U najnovije vrijeme pojačana je povezanost Bitelića sa Sinjem i Splitom.

Najveće poglavlje opisuje govor Bitelića u kontekstu novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije (koji su posvjedočeni u literaturi). Podijeljeno je na četiri dijela: fonologiju, morfologiju, sintaksu i pragmatiku, a leksik se promatra u sklopu pragmatike.

U fonološkoj analizi potvrđene su značajke koje su posvjedočene samo u govorima okolice Sinja. U vokalizmu to su česte redukcije i promjene kratkih nenaglašenih slogova. U konsonantizmu je samo na području Sinjske krajine zabilježeno obezvučenje finalnih zvučnih konsonanata i sonanta *v*, koji se u tim pozicijama ponaša kao frikativ. Govor Bitelića određen je kao šćakavsko-štakavski. U akcentuaciji je narušavanje distribucijskih ograničenja vezanih uz jednosložne riječi i posljednji slog značajka koja uvjetno potvrđuje hipotezu, jer su mnogi postojeći dijalektološki opisi manjkavi s akcentološke strane gledišta.

U tvorbi riječi razmjerno je plodna konverzija, kao i umanjenična tvorba promjenom naglaska. Vrlo je plodan prefiks *pri-* u tvorbi svih vrsta riječi.

U morfologiji je potvrđen izostanak prijeglasa, odnosno uopćavanje prema nastavcima nepalatalnih osnova u instrumentalu jednine muškog i srednjeg roda imenica, a dijelom i u nastavcima pridjevsko-zamjeničke osnove. Aorist je vrlo čest u slobodnom govoru, što je očekivana značajka novoštokavskih ikavskih govora.

U analizi naglasnih paradigama govor Bitelića ističe se među novoštokavskim ikavskim govorima po naglasnim paradigmama pridjeva, koji su velikom većinom prešli u n.p. B, a n.p. C dugih osnova u potpunosti izostaje. Usto je zanimljiv arhaizam čuvanja kraćine naglašenog sloga u 3. licu množine prezenta glagola koji se mijenjaju po n.p. C.

U sintaksi je potvrđeno često umetanje enklitičkog *li* unutar riječi, najčešće složenih zamjenica. Zamjenice mogu postati čestice, a prefiksi postaju prijedlozi ili usklici. Česta je upotreba pripovjedačkog imperativa, prezenta i kondicionala za prepričavanje prošlih radnji.

U pragmatici je potvrđena upotreba čestice *der* u svim kontekstima osim u poslovnom diskursu. Potvrđeno je da je u opuštenom govoru na prijateljskoj razini češće ostvaruju dijalektalne značajke, dok u ostalima govornici u manjoj ili većoj mjeri svjesno interveniraju u diskurs. Na leksičkoj razini zabilježen je razmjerno velik broj arhaizama i dijalektizama te talijanizama i internacionalizama, uz manji broj turcizama i posuđenica iz drugih jezika.

Ustanovljena je sociolingvistička stratifikacija prema dobi i stupnju obrazovanja, a o stratifikaciji prema spolu doneseni su uvjetni zaključci. Sustav se prirodno pomlađuje, tj. u njega sve više ulaze novije značajke kroz govor mladih, i to djelovanjem standardnoga jezika i gradskih govora. Ipak, u njihovu se govoru javlja i velik broj starijih i novijih dijalektalnih značajki.

U analizi govora Bitelića razjednačene su dijalektološke starije i sociolingvističke novije inovacije. Prema starijima pripada govorima novoštokavskog ikavskog dijalekta, a pojedine značajke potvrđene su samo u govoru Bitelića, dok u građi u literaturi nisu potvrđene, ili su potvrđene samo u mjestima iz okolice Sinja. Stoga postavljene hipoteze smatramo potvrđenima i zaključujemo da govori Sinja i okolice tvore zasebnu skupinu mjesnih govora u sklopu novoštokavskih ikavskih govora. U budućim istraživanjima potrebno ih je sustavno opisati da bismo utvrdili koje su značajke specifične pojedinim mjestima, odnosno po kojim se značajkama izdvajaju iz novoštokavskog kontinuuma.

VI. LITERATURA

1. Andersen, Henning 1999. "The Western South Slavic contrast Sn. *sah-ni-ti*// SC *sah-nu-ti*", *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies* 2, 47–62.
2. Babić, Stjepan (ur.) 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU.
3. Babić, Stjepan² 1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: HAZU.
4. Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Zavod za jezik.
5. Baotić, Josip 1983. "Ikavskoščakavski govor u okolini Dervente". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, knj. 4, Institut za jezik, Sarajevo.
6. Benić, Mislav 2013. *Opis govora Kukljice*. Doktorska disertacija, rukopis, Zagreb.
7. Bezina, Petar 1990. "Ante Konstantin Matas". *Historijski zbornik*, 43, br. 1, 167–181.
8. Boerio, Giuseppe 1856. *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia: Premiata tipografia di Giovanni Cecchini Edit.
9. Bošnjak Botica, Tomislava; Menac Mihalić Mira 2006. "Vokalizam i akcentuacija govora Lovrećana". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32, 25–43.
10. Bošnjak Botica, Tomislava; Gulešić Machata, Milvia 2007. "Rod imenica na -a za osobe muškoga spola". *Lahor* 4, 170–189.
11. Brozović, Dalibor 1958. "Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije". *Radovi FF Zadar* I, 51–65.
12. Brozović, Dalibor 1960. "O genetskim i strukturalnim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 3, 68–88, Novi Sad.
13. Brozović, Dalibor 1961–1962. "O jednom problemu naše historijske dijalektologije – stara ikavsko-ijekavska granica". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 4–5, 51–57.
14. Brozović, Dalibor 1963. "O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata". *Filologija* 4, 45–56, Zagreb.
15. Brozović, Dalibor 1963a. "O fonetskoj transkripciji u srpskohrvatskom dijalektološkom atlasu". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 6, 93–116, Novi Sad.
16. Brozović, Dalibor 1970. "O Makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergencije". *Makarski zbornik* 1, 381–405.
17. Brozović, Dalibor 1985. "Suvremeno štokavsko narječje kao plod konvergentnog jezičnog razvoja". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7/1, 59–71.
18. Brozović, Dalibor; Ivić, Pavle 1988. *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža".
19. Brozović, Dalibor 2004. "O dijalektologiji kao jezikoslovnoj disciplini". *Suvremena lingvistika* 57–58, 1–2, 1–12.
20. Buljac, Miljenko 2009. "Sugestivnost i snaga Matasovih polemičkih rasprava na početku Hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji". *Crkva u svijetu* 44, br. 2, 215–238.
21. Celinić, Anita; Kurtović Budja, Ivana, Čilaš Šimpraga, Ankica; Jozić, Željko 2010. *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji*. Split: Književni krug Split. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
22. Crkvenčić, Ivan 1974. *Geografija SR Hrvatske. Knjiga 6. Južno Hrvatsko primorje*. Zagreb: Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu.
23. Čilaš Šimpraga, Ankica 2002. *Fonologija ikavskih štokavskih govora između rijeke Krke i Neretve*. magistraski rad. rukopis.

24. Čilaš Šimpraga, Ankica 2010. "Ikavski štokavski govori između rijeke Krke i Neretve". *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji* [ur. Mijo Lončarić]. Split – Zagreb: Književni krug - Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 160–224.
25. Čurković, Dijana; Vukša, Perina 2009. "Baka i unuk - generacijske razlike u govoru Blatnice Pokupske". *Međimurski filološki dani* 1, 113–122.
26. Dragičević, Milan 1989. "Morfološke osobine imeničkih riječi u govoru Bunjevaca iz zavelebitskog dijela senjskog zaleđa". *Fulminensia* 1, 112–121.
27. Finka, Božidar 1977. "Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 20/2, 167–197.
28. Damjanović, Stjepan. ³2000: *Staroslavenski glasovi i oblici*, Zagreb.
29. Djamić, Antun. 1962. "Nesklanjanje nekih apozicija u narodnom govoru." *Jezik* 10, 48–51, Zagreb.
30. Dybo, Vladimir A.; Zamjatina, Galina I.; Nikolaev, Sergej L. 1990. *Osnovy slavjanskoj akcentologii*. Moskva: Nauka.
31. Dybo, Vladimir A.; Zamjatina, Galina I.; Nikolaev, Sergej L. 1990. *Osnovy slavjanskoj akcentologii: Slovar'*. Moskva: Nauka
32. Garde, Paul 1993. *Naglasak*, Zagreb.
33. Gluhak, Alemko 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb.
34. Greenberk, Mark 1999. "Multiple Causation in the Spread and Reversal of a Sound Change: Rhotacism in South Slavic". *Slovenski jezik - Slovene Linguistic Studies* 2, 63–76.
35. Grice, Paul H. 1975. "Logic and Conversation". *Syntax and Semantics, Vol. 3, Speech Acts* [ur. Peter Cole i Jerry L. Morgan], New York: Academic Press, 41–58.
36. Gudek, Vedrana 2013. *Opis govora Gornje Konjščine*. Diplomski rad, rukopisu, Zagreb.
37. Gunjača, Stjepan 1991. *Izbor iz djela*, ur. Nikola Jakšić. Split: Splitski književni krug.
38. Gusić, Ivica; Gusić, Filip 2004. *Rječnik govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine*. Zagreb: vlastita naklada.
39. Hamm, Josip; Hraste, Mate; Guberina, Petar 1956. "Govor otoka Suska" *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1, 7–215, Zagreb.
40. Hadžimešić, Jasna 1997. "Distribucija morfonema /o/ i /e/ u deklinaciji imenica vrste A na štokavskom prostoru". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 10, 45–59.
41. Hébert, Louis 2011. "The Functions of Language". Signo [online, ur. Louis Hébert], Rimouski (Quebec), <http://www.signosemio.com/jakobson/functions-of-language.asp>.
42. Holzer, Georg 2011. *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
43. Houtzagers, Peter 1985. *The Čakavian Dialect of Orlec on the island of Cres*. Amsterdam: Rodopi.
44. Hraste, Mate 1951. "O štokavskim govorima na Hvaru i Braču". *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 1, 379–395.
45. Hraste, Mate 1956. "Karta dijalekata hrvatskoga ili srpskog jezika". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1, Zagreb.
46. Hraste, Mate 1957. "O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj". *Filologija* 1, 59–75, Zagreb.
47. Hraste, Mate 1956.–1957. "Nazivi za rodbinu i svojtu". *Jezik* 1, Zagreb, 1–4.
48. Hraste, Mate 1958. "Značaj zapadnog štokavskog govora za historiju i dijalektologiju srpskohrvatskog jezika". *Južnoslavenski filolog* 23, sv. 1-4, 77–81, Beograd.
49. Hraste, Mate. 1959–1960. "Metodologija ispitivanja naših dijalekata". *Jezik*, 3-4, 71–81, Zagreb.
50. Hraste, Mate 1970. "O prijelazu glasa -m u -n (-n<-m)". *Filologija* 6, 69–75.

51. Ivić, Milka 1963. "Repertoar sintaksičke problematike u srpskohrvatskim dijalektima". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 6, 13–30, Novi Sad.
52. Ivić, Pavle. 1957. "Dva glavna pravca razvitka konsonantizma u srpskohrvatskom jeziku". *Godišnjak FF u Novom Sadu* 2, 159–184, Novi Sad.
53. Ivić, Pavle. 1961–1962. "Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 4-5, 117–130, Novi Sad.
54. Ivić, Pavle (i dr.) 1981. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knjiga LV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 9, Sarajevo.
55. Ivić, Pavle 1994. *Srpskohrvatski dijalekti. Njihova struktura i razvoj*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. Sremski Karlovci – Novi Sad.
56. Ivić, Pavle; Lehiste, Ilse 2002. "O srpskohrvatskim akcentima". *Celokupna dela Pavla Ivića* 7/1, Sremski Karlovci/Novi Sad.
57. Ivšić, Dubravka 2013. *Predslavenski sloj u hrvatskoj toponimiji*. Doktorska disertacija, rukopis. Rijeka.
58. Ivšić, Stjepan 1911. "Prilog za slavenski akcentat". *Rad JAZU* 187, 133–208, Zagreb.
59. Ivšić, Stjepan 1951. "Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike". *Zbornik radova Filozofskog fakulteta* 1, 359–378, Zagreb.
60. Ivšić, Stjepan 1970. *Slavenska poredbena gramatika* (prir. Vrana, J. i Katičić, R.), Zagreb.
61. Ivšić, Stjepan 1971. "O akcentu hrvatskog ili srpskog jezika". *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München.
62. Ivšić, Stjepan 1979. "Prilog za kvantitetu u hrvatskom jeziku" (prir. B. Finka), *Rad* 376, 10–39, Zagreb.
63. Jovanović, Neven 2013. "E moja ti!". *Zarez*, 352, 14. veljače 2013. Dostupno na: <http://zarez.hr/clanci/e-moja-ti>
64. Jozić, Željko 2004. "O istraživanju dijalekatske sintakse". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 12, 97–102, Zagreb.
65. Jozić, Željko 2005. *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja*. Doktorska disertacija, rukopis, Zagreb.
66. Jozić, Željko 2007. "O metodologiji terenskog istraživanja". *Šokačka rič* 4, Vinkovci, 155–161.
67. Jozić, Željko; Vukša, Perina, Ćurković, Dijana 2011. "Nazivi za bratova sina u hrvatskome jeziku" *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/2, 393–422.
68. Junković, Zvonimir 1970. "Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora". *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru* 8, 5–30.
69. Jurišić, Blaž 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade. I. i II dio*. Zagreb: JAZU.
70. Kalsbeek, Janneke 1998. *The Čakavian Dialect od Orbanici near Žminj in Istria*. Amsterdam: Rodopi.
71. Kapović, Mate 2003. "Razvoj starih dugih samoglasa u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima". *Filologija* 41, 51–82.
72. Kapović, Mate 2004. "Josip Lisac, Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003." *Filologija* 43, Zagreb, 129–134.
73. Kapović, Mate 2005. "Nove duljine u hrvatskom jeziku (nakon općeslavenskoga razdoblja)". *Filologija* 44, Zagreb, 51–62.
74. Kapović, Mate 2006. "Toponimija sela Prapatnice u Vrgorskoj krajini". *Folia Onomastica Croatica* 15, 113–131.

75. Kapović, Mate 2006a. "Naglasne paradigme o-osnova muškoga roda u hrvatskom". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32, 159–173.
76. Kapović, Mate 2007. "Naglasne paradigme imeničnih *i*-osnova u hrvatskom". *Croatica et Slavica Iadertina*, 3, 71–79
77. Kapović, Mate 2008. "Razvoj hrvatske akcentuacije". *Filologija*, 51, Zagreb, 1–39.
78. Kapović, Mate 2008a. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku: pregled jezika i poredbena fonologija*, Zagreb, Matica hrvatska.
79. Kapović, Mate 2009. "Rising mobility in Slavic *i*-stems". *Protolanguage and Prehistory. Akten der XII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, vom 11. bis 15. Oktober 2004 in Krakau*, ur. Rosemarie Lühr, Sabine Ziegler. Wiesbaden, 236–243.
80. Kapović, Mate 2010. "Naglasak o-osnova muškoga roda u hrvatskom – povijesni razvoj". *Filologija* 54, Zagreb, 51–109.
81. Kapović, Mate 2010a. "Naglasak imeničnih *i*-osnova u Orubici". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36, Zagreb, 23–31.
82. Kapović, Mate 2010b. *Čiji je jezik*. Zagreb: Algoritam.
83. Kapović, Mate 2011. "Naglasak imenica srednjeg roda u hrvatskom – povijesni razvoj". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17, Zagreb, 109–146.
84. Kapović, Mate 2011a. "Naglasak *ā*-osnova u hrvatskom – povijesni razvoj". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17, Zagreb, 147–172.
85. Kapović, Mate 2011b. "Language, politics & ideology in Croatia". *Slavia Centralis* IV/2, 45–56.
86. Kapović, Mate 2011c. "Historical development of adjective accentuation in Croatian (suffixless, **-ьнъ* and **-ькъ* adjectives)". *Baltistica*, VII, 103–448.
87. Kapović, Mate 2011d. "The accentuation of *i*-verbs in Croatian dialects". *Studies in Slavic and General Linguistics*, 37, 109–233.
88. Kapović, Mate 2014. *Povijest hrvatske akcentuacije. 1. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
89. Kapović, Mate; Matasović, Ranko (ur.) 2007. *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*.
90. Klaić, Bratoljub 2007. *Bizovačko narječje*. Zagreb: Matica hrvatska.
91. Kurtović Budja, Ivana 2001. "O zakozjačkoj grupi govora". *Zbornik o Zagori* 4, Zagreb, 173–177.
92. Kurtović, Ivana 2002. *Fonološki opis mjesnih govora čakavskih mjesta koja gravitiraju Zadru, Šibeniku i Splitu*. Magistarski rad, rukopis, Zagreb.
93. Kurtović Budja, Ivana 2009. *Govori Makarskoga primorja (fonologija i morfologija)*. Doktorska disertacija, rukopis, Zagreb.
94. Langston, Keith 2006. *Čakavian prosody. The accentual patterns of the Čakavian dialects of Croatian*. Bloomington: Slavica.
95. Lisac, Josip 1996. *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Zagreb.
96. Lisac, Josip 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb.
97. Lisac, Josip 2003a. "Fonologija novoštokavskoga ikavskog dijalekta". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29, 173–180.
98. Lisac, Josip 2005. "Proučavanja hrvatskih štokavskih organskih idioma". *Kolo* 1 [dostupno na: <http://www.matica.hr/kolo/300/Prou%C4%8Davanja%20hrvatskih%20%C5%84tokavskih%20organskih%20idioma/>].
99. Lisac, Josip 2006. "Hrvatska dijalektologija od 1945. do 2005." *Croatica et Slavica Iadertina* 2, 105–114.

100. Lisac, Josip 2009. *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing.
101. Listeš, Srećko 1998. *Klis – prošlost, toponimi, govor*. Klis: Hrvatsko društvo Trpimir.
102. Lukežić, Iva 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar.
103. Lukežić, Iva 1998. *Govori Klane i Studene*. Crikvenica.
104. Lukežić, Iva 2004. "Čakavsko u štokavskome govoru Imotske krajine" u *I. B. Šamija: Rječnik imotsko-bekijskoga govora*. Društva Lovrećana Zagreb. 471–501.
105. Lukežić, Iva; Zubčić, Sanja 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
106. Lukežić, Iva 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja: 1. Fonologija*. Rijeka: Filozofski fakultet – Čavle: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
107. Lupić, Ivan 2001. *Preskriptivna akcentologija i hrvatski standardni jezik*, Kolo 1, 85–134, Zagreb.
108. Mandić, David 2011. "Naglasak imenica u perojskom govoru". *Filologija*, 57, Zagreb, 175–184.
109. Mandić, David 2012. "Naglasak glagolâ s *i*-prezentom u govoru Medulina". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 38/2, Zagreb, 23–31.
110. Marković, Ivan 2007. "Do kosti. Imenice hrvatske *i*-sklonidbe". *Lahor* 2, Zagreb, 14–36.
111. Marković, Ivan 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
112. Marković, Mirko 2005. *Dalmacija. Stanovništvo i naselja*. Zagreb: Jesenski i Turk.
113. Matas, Mate; Šilović, Duje 1995. "Mali rječnik i opis običaja zagorskih sela". *Zbornik o Zagori* 1, 133–155.
114. Matasović, Ranko 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb.
115. Matasović, Ranko 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
116. Menac, Mira 1985. "Neki štokavsko-čakavski govorni odnosi". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7/1, 169–172.
117. Menac Mihalić, Mira 1989. "Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku". *Filologija* 17, 81–109, Zagreb.
118. Menac Mihalić, Mira 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga.
119. Mihaljević, Milan 2002. *Slavenska poredbena gramatika, 1. dio, Uvod i fonologija*, Zagreb.
120. Moguš, Milan 1966. "Današnji senjski govor". *Senjski zbornik* II, 5–152, Senj.
121. Moguš, Milan 1976. *Čakavsko narječje*, Zagreb.
122. Moguš, Milan 1995. *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
123. Muljačić, Žarko 1997-1998. "Tri težišta u proučavanju jezičnih elemenata stranog porijekla". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 23-24, 265-280.
124. *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001*. www.dzs.hr 22. lipnja 2013.
125. Nežić, Ivana 2012. "O tvorbi imenica u govoru Brovinja", *Riječki filološki dani* 9, u tisku.
126. Novak, Grga 2004. *Povijest Dalmacije*. Split: Marjan tisak.
127. Pavić, Armin 1881. "Studije o hrvatskom akcentu". *Rad* 59, 1–102. Zagreb.

128. Peco, Asim 1966.–1967. "Jekavske oaze u zapadnoj Hercegovini". *Južnoslavenski filolog* 27, 267–306.
129. Peco, Asim 1972. "Priroda neakcentovanih dužina u srpskohrvatskom jeziku". *Zbornik radova posvećenih uspomeni Salke Nazečića*, 389–394, Sarajevo.
130. Peco, Asim 1981. "Čakavsko-šćakavski odnosi u zapadnobosanskoj govornoj zoni". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, 137–144.
131. Peraić, Martina 2011. "Word accent in the local dialect od Bosanski Svilaj". *Baltistica* 7, 171–196.
132. Piccoli, Agostina; Sammartino, Antonio 2000. *Dizionario dell'idioma Croato-Molisano di Montemitro. Rječnik moliškohrvatskoga govora mundimitra*. Montemitro: Fondazione Agostina Piccoli – Zagreb: Matica hrvatska.
133. Pišković, Tatjana 2011. "Sintaktička narav gramatičkoga roda". *Filologija* 56, Zagreb, 137–158.
134. Riđanović, Midhat 1988. *Jezik i njegova struktura*. Sarajevo: Svjetlost.
135. Riđanović, Midhat 1991. "On the Struggle of Underlying Phonemes for a Voice in Surface Phonetic Structure". *Languages in Contrast and Contact; essays in contact linguistics* [ur. V. Ivir i D. Kalogjera, niz: *Trends in Linguistics. Studies and Monographs*, 54]. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 365–379.
136. Riđanović, Midhat 2012. *Bosnian for Foreigners*. Sarajevo: Rabić.
137. Sekereš, Stjepan 1980. "Govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 23/1, 135–205, Novi Sad.
138. Sekereš, Stjepan 1983. "Govor iločkih Hrvata", *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 26/2, 123–174, Novi Sad.
139. Sekulić, Ante 1990. *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb: Školska knjiga.
140. Skok, Petar 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–IV, Zagreb: JAZU,
141. Soldo, Josip Ante. 1995. *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću. Knjiga prva*. Sinj: Ogranak Matice hrvatske u Sinju.
142. Soldo, Josip Ante 1997. *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću. Knjiga druga*. Sinj: Ogranak Matice hrvatske u Sinju.
143. Šamija, Ivan Branko 2004. *Rječnik imotskoga govora*. Zagreb: Društvo Lovrećana.
144. Šamija Ivan Branko; Tucak, Perica; Petričević, Josip Joško 2010. *Slikovni rječnik Imotske krajine*. Zagreb: Društvo Lovrećana.
145. Šimundić, Mate 1971. "Govor Imotske krajine i Bekije". *Djela ANUBiH* 56, Odjeljenje društvenih nauka 26, Sarajevo: ANUBiH.
146. Šimundić, Mate 1985. "Jezične osobitosti u 'Cvitu razgovora' Filipa Grabovca". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7/1, 223–240.
147. Šimunović, Petar 2009. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing.
148. Škaljić, Abdulah 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost izdavačko preduzeće.
149. Škiljan, Dubravko 1987. *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
150. Šonje, Jure (ur.) 2001. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
151. Tomelić Ćurlin, Marijana; Anić, Marija 2012. "Fonološki i morfološki opis kruševačkoga govora". *Croatia et Slavica Iadertina*, br 8/2, 349–362.
152. Tomelić Ćurlin, Marijana; Ćurković, Dijana 2013. "Jezik, virovanja i zaviti na Pelješcu". *Lingua Montenegrina*, god. VI, sv. 1, br. 11, 41–82.
153. *Upitnik za Hrvatski dijalektološki atlas*, skupina autora, 1963, Beograd.

154. Vranić, Silvana 2011. *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu, 2. Morfologija*. Rijeka: Matica hrvatska Ogranak Novalja; Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
155. Vranić, Silvana, 2005. *Čakavski ekavski dijalekt: sustavi i podsustavi*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
156. Vrgoč, Martin 2009. *Pregled povijesti grada Sinja*. Sinj: Ogranak Matice hrvatske.
157. Vukušić, Stjepan. 1995. "Prednovotočakavsko prenošenje naglaska i njegovi odrazi u hrvatskoj standardnoj prozodiji", *Hrvatski dijalektološki zbornik* 9, 101–105, Zagreb.
158. Vukša Nahod, Perina 2014. *Fonologija i morfologija mjesnih govora slivanjskoga područja*. Doktorska disertacija, rukopis. Filozofski fakultet u Rijeci.
159. Vulić, Sanja 2005. "Složeno-sufiksna tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima". *Croatica et Slavica Iadertina*, 1, 47–60.
160. Vulić, Sanja 2005a. "Preobrazba kao rubni tvorbeni način pri tvorbi imenica u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima". *Čakavska rič*, 1-2, 213–219.
161. Vulić, Sanja 2005b. *Tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima*. Doktorska disertacija, rukopis. Filozofski fakultet u Rijeci.
162. Vulić, Sanja 2006. "Dosadašnja istraživanja tvorbe riječi u hrvatskoj dijalektologiji". *Čakavska rič*, br. 1-2, 97–113.
163. Vulić, Sanja 2006a. "Imeničke sraslice u gradišćanskohrvatskim govorima". *Čakavska rič*, 1-2 115–119.
164. Vulić, Sanja 2006b. "Sintaktičko-semantička tvorba kao rubni tvorbeni način pri tvorbi imenica u gradišćanskohrvatskim idiomima". *Croatica et Slavica Iadertina*, 2, 73–82.
165. Vulić, Sanja 2007. "Čista prefiksna tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim govorima". *Croatica et Slavica Iadertina*, br. 3, 81–93.
166. Udier, Sanda Lucija 2008. *Jezik književnosti i jezik publicistike na predlošcima književnih i publicističkih tekstova Miljenka Jergovića*. Doktorski rad. Filozofski fakultet, Zagreb.
167. Yule, George 1996. *Pragmatics*. London: Oxford University Press.
168. Zečević, Vesna 2000. *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Mrežni izvori:

<http://whc.unesco.org/en/list/> – UNESCO, popis svjetske baštine
<http://www.alka.hr/> – Sinjska Alka
<http://www.dzs.hr/> – Državni zavod za statistiku
<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3650> – Zaštićena baština Ministarstva kulture
<http://www.historyonthenet.com/WW2/statistics.htm> – Statistika: Drugi svjetski rat
<http://www.hr/hrvatska/geografija>

VII. OGLEDI GOVORA

1.) Ante Buljan (rođ. 1926. Donji Bitelić, *Bitelic-AB.mp3*)

Slušāj, kòd nās se znālo óvde, zēlēn' nēmā, nūt je tō... Kō j^e tō sadio? Štā je blāga bílo po Pòn'kvi dōl' po Cè't'ni? Òndā ti bi dōl' dōšlo, é: ođ kumpíra cìmu, líst kùvā j^e se za blítvu. I tō ti je bílo sāmā sō, kò é t dà mās't'! Ê da je mās't'! Kò je ìmā mās'ti! Òndā je trébā dōb't lōja - od vòlova kat se túče, ko bi ìma mǎlo nòvācā pa kúp' tō. Kò é t kúp' mās't! Mǎlo mās'ti ìmāš, dŕžiš dvī krāvce, izméteš, tō t' je mās't. Prāse ùbijēš šezdēs-sedondēsēt kíla, na sèdmer-òsmer čēlādi, štā ée t tō kat t' dōžē... Četvrtkon se i nēdļōn kùvalo! Bācī t vòlkō - stól. (Pokazuje.) Nājidēš se tōga, zà ūru gládan jōpēt. Òndā bi se p'íe'c' ìmale, p'íe'c', pa se kùvā krīv. Rēcmo ònī samúni po jèdno dvà-tr kíla. Po des'étak samúna òndā bi bílo. Ma kǎkvī! Věcē nēgo òvī mōj. (Pokazuje kruh na stolu.) I òndā ti je tāmō skōra mǎgare tōg brāšna, svè t je túte, i nāčnē t vrúc krīv, trébā dvā dāna da se... a ako nēmāš, òndā nēma zà ūru. Ako je dvā dāna kùvān krīv, òndā mòre tràjat vīšē. A dānas kǎžēš, ako nīje jùtrōs krīv...

Stārī b' ti lūdi ùvečē ìmal' sílo. Žène bi ìmale sílo, cùre bi ìmale svòje sílo. Òndā ka òne prédū, plētū ili klùpā se vūna, òndā òne pìvajū. Ali ako pìvojū trébā dōbar ključ, jer èvo ti dvājs mòmākā. Sǎđ su d' s'' òne, òndā je pìsma, òndā ée mōnci dōc k ñìmon. A mōmci, ka nìgdi nīje rádlo, u pízdu mǎternu, òndā òdā, òdā tāmō di s cùre. Dì je mlādosti, bòlan? Tō je bílo nēmāš kùt kog upòznat, a znāš krož svè g^a já znān i prīje. Já sùb^otōn nēmān štā rád't. Pītā cǎc: 'Dì ìžēš?' - 'A ìžēn ù Sinj.' - 'A štā š u Sínj'?' Já: 'Ížēn.' Prōšā tū gōr, proódal bi tr-čètr ūre. Vráat dē se kùc popódnē, òpe nāše cùre. Cùre ódaju ki ì mī! Da se nē s kīn sàstanē. žāvla i òna ìmā! Š čīn ée? Kò ée ti dāt pàre! I òndā vrát' se s nāšīn cùron dōl.

2.) Zorka Buljan (1926. Donji Bitelić, *Bitelic-ZB.mp3*)

Pa kùp, kòsi, gràbi, "òdāj... (susjed: Vīši.) ...māgarāđ tòvarⁱ, vřⁱ, svè se rádlo. Óde gúmla t èvo prìt kèon, ùndā kònja ùjti, vř šèncu, réđ mī žènskⁱè žìto, pa ùnli b, gònlo se, krùγ se kùvā i púra se kùvala. Bàbē Pènj"še, njègovē bàbē, nājslažā bila púra. Òna nàstavī pa vār, vār, vār i òndā ka se dòbro j^e svārī, ùndā njézna nājsložā, a mī kojī bžē dà cémo... Òna je vrījē. Ùmīšāš je. A mùčⁱ kàg bⁱ t kázala... Kāt son jā dòšla "óde, nisan nāšla zāvu i svèkra od njìzī ù kèi, ìmān. Ùndā, kad bⁱ ònī stārci se skùpli ùv^e čē, lòžī se vātra, nīje ùndā bilo špòrētā. Nīt san ga nàpravla, nīt san ga ìmala, nègo ko lòrī vātru na ògnjīštu, dōlⁱ prìd nozi dī su mi krāve lèžāle, ùndā kat krùγ tā skùvāj pa ga trībā raskuvávat, pa òndā na ònī lōpār, ìmāmo ga mi ì sad dōl u ògnjīštu ako... Ka da nīje, dōže tvōj dīt Stīpe, Škèrec, mōj svèkar, i jōš nìzī, ùndā ònⁱ za té... Sād da san jā sáma, jā é tō lípo rasplècat i jā é tō, a ka su òni kù da se strāšīn! Vīšē pútā púru mīšāj, nè bi je osòlla. Ājde mùči, ùndā prìpanēš se! A dōl dok san bila ù Dadīcā, òndā ova kušīnca, ājd Bòžca, cūra: 'Gòn vānka tāmō da ùzū blāgo, al da nè mōrāmo ù kèi, nāš, sprèmkat.' Òndā kad nísⁱ sprèmkā, nīsi znā, a ka pòslⁱn mōrāš. Kā i èt^o sāt vī cūrce ovākō mōje il kōje bile bile. A ùzē ù škōlu, ùzē tāmō-āmo, nīje càr^la, ùjtra da se ùdā, a pa kad nè znā skùva kàvu, nè znā s rúčkōn, màkar ùpola.

3.) Smilja Đapić (1947. Gornji Bitelić, *Bitelić-SD.mp3*)

Ka sam óvde dõšla, ùndā bīli vō, znāš vòlovi ònī, i s ñīma se òralo i gòn^lo dřva i tākō, gñōj. Òndā kāsniijē kòh. Vòloχ se pròdāl^l, òndā kòh i kòla i òndā kāsniijē smo kúp^li trāktōr. Òndā je lākšē s trāktoron. Òndā s trāktoron i ùzorēš i dòtrāš, i òndā se vřla ònā šēnca, nīje bīlo kòmbāja, nego se vřlo sa trāktōron i sa kòhīn. Prīje sa kòhīn, kāsniijē sa trāktōron, dvā kòhá i tākō ù krūg, a òndā j kāsniijē trāktor. Pa znāš da je Náda s trāktoron tāmō vřla tāmō-vāmō. Èto dūšo. A kāsniijē dòšā kòmbāj i òndā j^e lākš^lē. Ùndā s kòmbajōn ka trībā pòkupī se žīto i dòbro. Prīje su žēne jādne mórale kīt^t ònū šēncu, ònē snòpe, i òndā t gòn kùc^li i tākō vřše se i skītī se na jèdno, ònī, úže, i ka se tō, dūšo, bùdē òvī, kad je gòtovo, òndā gòni se kùc i òndā se vřšē. A tēško j^e bīlo. Mislīn, žēnoⁿ je bīlo tēško. A i mùškī su kòs^lli tō žīto. Nīje ni ñīmaⁿ lāko bīlo. Ma vrāga, ko da j lāko ĩkom bīlo! Svē rùkon! A sāt, mǎhē se kòpā. Jē, mǎlo se prògūlī, nāš ònō, al sāt je sāsvin drùkčijē. Pòsādī se ònōn sijačcōn i òndā kāsniijē kad ñīknē, mǎlo pròžēš fř^lézōn i dòbro. Nī pō mùkē ká prīje. Kòjā vručina! A štā č^eš? Ako nēš tākō, òndā nēš pòkup ñīšta. Mùčlo se svākāko. Bīli jáki. Vāmō su ònī ĩudī stārīnskī... Ma i sādā rádī se, al mǎhē, mǎhē. Nēmā mládōg národa da tākō rádī. I n^léc^lē. Ma kàkvī! Nécē òn da se mùčē, dūšo. Sídē, pñjū jèdni, a ìmā ñīzī ĩudī šta òcē rádī. Znāš štā, kat ti nēko dáde vākō, ka s^l díte pa ti dáde nēko jábuku, tō je bīlo vè^lko. Májkē m^l mùlē! ĩli kòlāč – ma tēško se tō i kùpovālo i ìmalo. Mǎlo se tō ìmalo, dūšo.

(Jeste li išli u mačkare?) Bīle su mačkare òvē, mùslīn, òvī vākō vècī ĩud. Bīli u zvonārīn bàba, dīt, zvōna vīsē, trčē, mládā, mládī... Òbūkl^l b se ù onū svāskū ròb^l. Òndā bāš je bīlo dòbro. Òndā iz Bajāgīca ĩžū prko Bītelca, svē òbāžū i òvdān. ĩspri svākē kùcē dòžū, pìvajū. Ako ìmāš pāra, mǎlo dádeš, ako ìmāš... Òndā su cùre darívale, tō su darívale na ònī bārjāk. I... A òvī ĩudī, pa kad dòžē ùndā dáde mu ònē slanīnē. Kòjā je dèblā, tō je jòš bòlā. Tō je bīlo. A štā čēš, bīlo je dòbro. U ònā vrimēna òpēt nēkāko j^e bīlo zadovolñijē. Dānas svē jādno i nēkāko... Já nè znān. Nēmā vīsē ni svīta, nēmā, svē slābo. Dòsta j^e tōga i pòmřlo. Mǎlo nas ìmā. Ù svakōme sèlu tō nēkāko prorídlo. Ájde ù nās je jáko slābo. Pa nēa pūno ni ù Žārākā, àjde ù ñīzī nēko dòžē od nèdlē, znāš. Óvde t lōše ìmā. Štā nās ìmā? Òsan. Nīšta! Ni dīcē nēmā. Óvde nēmā ñīko. Prīje rāta, sāt ìmāš óvde i telèfon i svē ìmāš, prīje tōga nīje bīlo ñīšta. A štā čēš. Òndā je tō nárot i issèlio. Kážē óde nēmā ñīšta, nēmā vòdē, nēmā strújē, nēmā telafóna, ĩžē svē blížē grādu. I kùpovālo se mīsto, rádlo se kùce. Mǎ! Svē je tō štēta šta je vākō nárođ mùslīn òtšā, à!

4.) Sveto Bulović (1946. Gorní Bitelić, *Bitelic-SB.mp3*)

A bāvⁱli s^u se lūdi svāčīn, ònī, mùka ī je nàgonla svīn i svāčīn da se bāvē. Rēcmo, pālēnen tūzi klāčīna. Nīje bilo grāž^uvīnskōg matrijāla ka dānas. Rádije se sīstēm rēcⁱmo u graževīnē, bilo je pālēne kāmēna. Tō je vèlⁱka procedúra, rēcmo, òvāj, trībalo je nājmañe pedēs lūdi da nàpravī tō zà msēc ì pō dánā. Trībāš sāsīt stō kubíkā šùmē. I štā je, òndā b òni, jèan b vādija pijésak, vādli b kāmēnē plōče, nāžū nēgdi ù brdu di se cīpā kāmēn, pa vādli b plōče, pa góñalo b tō na māgarādīn, kòñīn, pa na samārⁱci, pa dogònlō bi tāmō d éce bīt kùca, pa drūgī bi rádli kùcu, rēcmo zīž^uli, pa kòpali, krēsali kāmēne i tō, p^a òndā bⁱ trēcī pālī klāčⁱnu.

Trībā stō mētārā drvā za klāčⁱnu. È, al trībā iskōpa rùpu. Znāš kòlkū trība rùpu iskòpat, dvā ì pō mètra dubīnē sa šēst ù krūk. Pa trībā tō nāvadt mòžda jèdno pedēsē kubíkā kāmēna. Pa trībā nāc tōga mēštra kòji tō znā sagrádt. Trébā i sazīdat jel, i kađ ī sázīdaš, òndā s òstavī jèdna vrāta mālā i tō ti būdē kā mālā piramīda rēcmo. I òkolo ka s tō svē slōžī tū pedēsē kubíkā kāmēna, unútro šúplo kā mōst nàprav^le no, rēcmo, i mòš úc unútro, a òkolo se nàpravī, nàpravī se plōt. I ìzmež^u plōta, a plōt je od drveta, šībļa, òvoga, i kòlācā, i òndā se tū ìzmež^u kāmēna tōga i tōga šībļa, mēcē se zēmļa, slōj zēmļē osandēs cēnātā da nè b izgòrija tāj plōt. I òndā ka s tō svē nàpravī, dīva se sprēmē i òndā se pālī, klāk se pālī, jèl. Mōra gòrt trī dāna i trī nòcⁱ, a tèk nákon, nákon dān ì pō pòcmē kāmēn vòdu púšcat. I ka pòcmē kāmēn púšca vòdu, òndā mòžda pār stòlⁱtārā vòdē iz kāmēna izāžē. I òndā kat tèk pòcmē, izāžē vòda iz kāmēna, òndā tèk se dòbījā temparátura kāmēna kòji se prītvāra, rēcmo, u klāk. I òndā k se tō nàpravī, prīrodnā procedúra tā, òndā t dòžē, mōrā s nàpra^y nādstrešⁿca ìznat tōga. Kađ tō svē se ùžārī, òndā se mēcē būs. Štā? Kòpā se livada i òkrē se tráva. Svē se tō zāgūšī zēmļōn. I ka s tō òdūšī, òndā štā su rádli? Nīje bilo cigli ka dānas, nīje bilo ònāj rēcmo trīlīkē i līmōvā i tūzī. Òndā, štā s rádli? Ševáron ili bārevnōn, rēcmo bārevna òvā šta réste tū u Cètⁱni āmo štā je imā, s tīn su se prīje kùce pokrívale, ili ševára od zimⁱce žīta, tō b se pòkrlo. Ako kīša òkrēnē, nè smī dòlazt vlāga dòl. I òndā b t tō stálo trī nēdļe, trī sèdmce, mìsec dánā, i òndā b s tō pòčēlo otkopávat. Ka b se òtkopālo, òndā b trībalo mīt tāj klāk. Rēcmo da t kīlo kāmēna pòpijē trī lītre vòdē za ugáz ga, i nākuvāš i òđ tā trī dòbījēš, rēcmo, trībalo b bi po prāvlu cètrⁱ kīla, a nè mož^e bì cètr vej dòbīvāš trī. Òndā bi, tèk kađ procedúru tū pròžē, ùgāsī se tō i òndā b tèk mēštrⁱ grádli kùcu.

Ònda dī je drvo sīc za kùcu, mēcát grēde, pa plōču vādīt pa lètvat, kùca j se rádla po pé-šēs gòdīna, a dānas se nàpravī zà msēc dánā, nè sāmō rēcmo óvde ù nās u Dàlmāciji,

svägdí. Tàkō j se rádlo i pò Bosnⁱ rěcno, ònāj. Bosánci s ľúdi rádli od dàskē, dřveta, cípalo b dřva, bŭkve, jěle i tō, a rěcno po Slávōniji s rádli od zěmļē. Rádli su matúne, mórál su pěc málē ònē matúnce pa zízat. A níje bílo ka dànas za dněvni bòravak i sòbu. Ne, nē, nego štà t je nàpravlo? Tù t je se nàpravio ľipo kòmĭn, u cósⁱ se je nàpravla stàrĭnskā pěc za pěc krŭh, samúne, rěcno. Tō se pěklo za Bòžc i Nòvŭ gòdnu. Ispěce se, ònāj ũlaz tãmo, ispece se pedēs kĭla krŭva i tō b bílo dvá msēca, òndā b dàļē kãša. Níje bílo prigrádt sòbe, nego tãmo su óvce morále lěžat, i krãva, i kòň, i màgare, šta s ìmā. Rěcno, štà je bílo, nã Vrdov^u nàpravĭ kŭcu i òndā nàpravĭ krèvet. Mětnē čètr stŭpa i óvce ĩspot, kòze. Níje mògā òpstat òd leda. I svě mór^{le} s se kŭce ukòpat ũ zemļu. I tãkō s òni mórali čèkat za, òvāj, zĭmu, jěl. Gòri je pĭca za stòku, i òndā dòl nàpravĭ u stòci, tāj nàpravĭ krèvet, u cósⁱ mětnē kòmĭn i tãkō j ũn žĭvio. (žena: Ĭmā svě, i parefěme!) Tãkō je bílo svägdí, pò Bosni, i svägdí. I pràsāđ, kòkoš... Svě lako, al kòkoš jòš kat ònē stävē, kòkoš! I rěcno sađ u ònāj stàrĭnskĭ bílac dōžē t kòkòš, pĕnē t kòkòš ili sněse jáje na krèvet^u dĭ, dĭ, dĭ je, ònāj... Mislĭn, tō je tãko bílo. Rěcno sãmo nēko je ìmā blĭžē, blĭžē je ìmā vòdu. Pŭno rěcno nãšĭ ľúđĭ po Dàlmācⁱji níj ìmalo vòdē, dogònlo b gŭĭlu, nabĭjalo, da mòre ũvatt, prĭžĭvt i tō...

VIII. ILUSTRACIJE

Popis tablica:

- Tablica 1. *Kretanje broja stanovnika od 1857.–2001.*, str. 22;
- Tablica 2. *Stanovništvo Bitelića prema dobi i spolu*, str. 22;
- Tablica 3. *Praslavenski glasovni sustav*, str. 25;
- Tablica 4. *Općeslavenski vokalizam*, str. 26;
- Tablica 5. *Samoglasnički inventar govora Bitelića*, str. 33;
- Tablica 6. *Konsonantski sustav govora Bitelića*, str. 65.

Popis karata:

- Karta 1. *Okolica Sinja s naseljima*, str. 11;
- Karta 2. *Predmigracijski raspored srednjojužnoslavenskih narječja*, str. 27;
- Karta 3. *Predmigracijski raspored ikavskih štokavskih dijalekata*, str. 28;
- Karta 4. *Štokavski dijalekti*, str. 30.

IX. ŽIVOTOPIS

Dijana Ćurković rođena je 1983. godine u Sinju, a od jeseni 1995. živi u Splitu, gdje završava osnovnu školu i IV. Opću gimnaziju.

Godine 2002. upisuje dvopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Engleskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Splitu. Temeljem visokog prosjeka ocjena bila je stipendistica Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa. Dvije godine bila je članica Vijeća Fakulteta (predstavica studenata). Na Odsjeku za anglistiku sudjelovala je u pokretanju i uređivanju časopisa za književnost *The Split Mind*. U srpnju 2007. obranila je diplomski rad pod mentorstvom prof. dr. sc. Diane Stolac *Slovopisna rješenja u Planinama Petra Zoranića* i stekla titulu diplomirani kroatist i anglist.

U Zagrebu živi od rujna 2007., a u prosincu iste godine primljena je na doktorski studij *Povijest i dijalektologija hrvatskoga jezika* na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Na Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje radi od ožujka 2008. na projektu *Digitalna obradba hrvatske narječne građe* Odjela za dijalektologiju (voditelj dr. sc. Željko Jozić), a od listopada 2010. članica je Znanstvenog vijeća Instituta kao predstavica asistenata. Suraduje na drugim projektima Instituta, kao i na projektima drugih institucija, i to provedbom tekstoloških i terenskih istraživanja (uključujući obradu staroštokavskog govora Hrvata u Rekašu u blizini Temišvara u Rumunjskoj). U ljetnom semestru akademske godine 2009./2010. održavala je seminare iz kolegija Povijest hrvatskoga jezika na Filozofskom fakultetu u Splitu. U akademskoj godini 2010./2011. bila je voditeljica Zagrebačkog lingvističkog kruga pri Hrvatskom filološkom društvu. Od 2013. sudjeluje u organizaciji seminara *Jezikoslovne rasprave*, koji se održava na Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje (voditeljica dr. sc. Kristina Štrkalj Despot, tajnice Ana Ostroški Anić i Dijana Ćurković).

U lipnju 2014. na Filozofskom fakultetu u Rijeci obranila je doktorsku disertaciju *Govor Bitelića* pod mentorstvom doc. dr. sc. Mate Kapovića s Odsjeka za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Osim lingvističkih, objavljuje i društveno-kritičke radove u hrvatskim medijima. Sudjelovala je u uređivanju i/ili lektoriranju nekolicine časopisa. Više puta nastupila je kao gošća u televizijskim i radijskim emisijama te je dala nekoliko intervjua za novine i portale.

1. Konferencije:

a) referati

- 2013. *Hrvatski regiolekti*, Standardni jezici i sociolekti u 21. stoljeću / Standard languages and sociolects in the 21st century, Dubrovnik, 19. travnja
- 2013. *Čakavsko u zadarskome žargonu grupe Postolar Tripper*, Domaća rič, Biograd, 20. travnja
- 2012. *Sestrična, nećakinja, neputa, nevoda*, 12. Međunarodni skup o hrvatskim dijalektima (u suradnji s Mirjanom Crnić Novosel, Perinom Vukša Nahod i dr. Željkom Jozićem), Zagreb, 17. – 19. listopada
- 2012. *Neke razlike između standardne i akcentuacije najvećih hrvatskih gradova*, 8th International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Novi Sad, Srbija, 6. – 8. srpnja
- 2011. *Accent paradigms of â-stem nouns in the Neo-Štokavian dialect of Bitelić*, 7th International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Moskva, Rusija, 7. – 10. srpnja
- 2011. *Utjecaj akcenatskih karakteristika na redukcije vokala u novoštokavskom govoru Bitelića*, Dani akcentologije, Zagreb, 10. – 12. ožujka
- 2010. *Fluctuations in the accentuation of Blatnica Pokupska*, 6th International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Vilnius, Litva, 7. – 10. srpnja
- 2009. *Jezik proznih poslanica jugoistočnoga kompleksa hrvatske renesansne književnosti*, Zadarski filološki dani 3 (u suradnji s dr. Marijanom Tomelić Ćurlin), Zadar 5. – 6. lipnja
- 2009. *Baka i unuk – generacijske razlike u govoru Blatnice Pokupske*, Međimurski filološki dani 1 (u suradnji s Perinom Vukša), Čakovec, 24. – 25. travnja

b) radionice

- 2010. *Treća kroatistička tekstološka radionica: Različitost istog: varijantnost Marulićeva pjesničkoga teksta*, Dani Marka Marulić, Split, 22. – 25. travnja, voditeljica (suvoditelj dr. Amir Kapetanović)
- 2009. *Druga kroatistička tekstološka radionica: Varijantnost pjesničkoga teksta u 15. i 16. stoljeću*, Dani Marka Marulića, Split, 20. – 21. travnja, polaznica (voditelj dr. Amir Kapetanović)

2. Predavanja:

- 2012. *Rodbinsko nazivlje u hrvatskome jeziku: nećak i nećakinja*, 76. Matičin četvrtak u muzeju, Velika Gorica, 8. studenoga
- 2011. *Prevedenice u košarkaškom žargonu*, Zagrebački lingvistički krug, Zagreb, 25. listopada
- 2010. *Povijest hrvatskoga jezika*, seminar, Filozofski fakultet, Split, ožujak – rujan (nositeljica kolegija dr. Diana Stolac)
- 2010. *Umire li govor Rekaša u Rumunjskoj?*, Hrvatsko fonološko društvo, Ciklus o hrvatskim dijalektima: štokavsko narječje, Zagreb, 10. siječnja
- 2009. *Generacijske razlike u fonologiji Blatnice Pokupske*, Zagrebački lingvistički krug, Zagreb, 15. prosinca

3. Ostalo:

- 2010. – 2011. *Akcentološka radionica*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, listopad – lipanj (voditelj dr. Tijmen Pronk)
- 2010. *Diploma znanja ruskoga jezika na A razini*, škola stranih jezika Sputnik, Zagreb
- 2009. *Diploma znanja talijanskoga jezika na B1 razini*, škola stranih jezika Sokrat, Zagreb

4. Izobrazba

- 2007. diploma Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, dvopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Engleskoga jezika i književnosti, opći smjer
- 2014. doktorat Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, poslijediplomski doktorski studij Povijest i dijalektologija hrvatskog jezika

5. Bibliografija

- 2013. "Prevedenice u sportskoj terminologiji: košarka", *Croatica et Slavica Iadertina*, 9/1, 63–81
- 2013. "The Similarities between Croatia's Four Largest Urban Dialects: Zagreb, Split, Rijeka, Osijek", *International Journal of Science*, 3, 201–213
- 2013. "Jezik, virovanja i zaviti na Pelješcu", *Lingua Montenegrina*, VI/1, 41–82 (u suradnji s Marijanom Tomelić Ćurlin)
- 2013. "Priče iz folklorne tradicije poluotoka Pelješca", *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 3, 275–288 (u suradnji s Marijanom Tomelić Ćurlin)
- 2012. "Zagrebački lingvistički krug 2010./11.", *Zadarska smotra*, LXI/2, 223–228
- 2012. "Zagrebački lingvistički krug 2010./11.", *Suvremena lingvistika*, Vol. 38. No. 73. 133–133
- 2011. "Fluctuations in the accentuation of Blatnica Pokupska", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/2, 365–379
- 2011. "Nazivi za bratova sina u hrvatskome jeziku", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/2, 393–422 (u suradnji s Željkom Jozićem i Perinom Vukša Nahod)
- 2011. "O vapura do traekta (Dunja Jutronić: Spliski govor. Split: Naklada Bošković, 2010, 476 str.)", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/1, 275–283
- 2011. "Baka i unuk – generacijske razlike u govoru Blatnice Pokupske", *Međimurski filološki dani 1*, 113–122 (u suradnji s Perinom Vukša)
- 2011. "Čakavsko i štokavsko u dvjema proznim poslanicama iz 16. stoljeća", *Zadarski filološki dani 3*, 373–388 (u suradnji s Marijanom Tomelić Ćurlin)
- 2008. "Palatali u latiničnoj grafiji pisaca zadarsko-šibenskoga kruga od 14. – 17. stoljeća", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, Zagreb, 95–114